

VARGA DOMOKOS GYÖRGY

ELSŐKBŐL LESZNEK AZ ELSŐK

A magyar média metamorfózisa

I.

MédiaHarcok

Második, javított kiadás, 2013

VARGA DOMOKOS GYÖRGY

ELSŐKBŐL LESZNEK AZ ELSŐK

A MAGYAR MÉDIA METAMORFÓZISA

2001

ELŐHANG:
Hogyan nézzük a médiavilágot?

ELSŐ KÖTET:
MÉDIAHARCOK

I. MÉDIAKOROK
*(A sajtó az események tükrében –
események a sajtó tükrében)*

1. Lelkesedések kora
2. Félelmek kora
3. Akciózások kora
4. Szerepcserék kora
5. Déjà vu-k kora

II. MÉDIAFEGYVEREK
ÉS HATÁSMECHANIZMUSOK

1. Hogyan terem az antiszemita?
2. Igaz, hamis
3. Kutatás vagy befolyásolás?
4. A Krausz-féle forradalom sajátosságairól
5. Ezredévi hatásmechanizmus
6. Új Magyar Nemzet
7. Szétlőjük-e az újságíró?
8. Az újságíró evolúciós feladata

MÁSODIK KÖTET:
MÉDIAARCOK

1. A siker nyomában
*(beszélgetés Tamás Ervinnel,
a Népszabadság főszerkesztőhelyettesével)*

2. Reinkarnációban
*(beszélgetés Kondor Katalinnal,
a Magyar Rádió adófőszerkesztőjével)*

3. A senki földjén
*(beszélgetés Székely Ferencsel,
az első magán televízió létrehozójával)*

4. A kivétel
*(beszélgetés Gyárfás Tamással,
a Nap Tv elnök-tulajdonosával)*

5. „A nem kimaradt”
*(beszélgetés Albert Gáborral,
az Új Magyarország alapító főszerkesztőjével)*

6. „Ez egy szakma”
*(beszélgetés Eötvös Pállal,
a Népszabadság elnök-főszerkesztőjével)*

7. A „szalonképtelenek”
*(beszélgetés Bencsik Andrással és Seszták Ágnessel,
a Demokrata főszerkesztőjével és helyettesével)*

8. A Lovas-jelenség
(tanulmány Lovas Istvánról)

Előhang

HOGYAN NÉZZÜK A MÉDIAVILÁGOT?

Az ősi kínai bölcsesség szerint nem az számít, mi történik veled, hanem az, hogyan éled meg.

Milyennek látod...

Hogyan nézed...

A világot. A médiavilágot. Amely egyszerre a tükör és a tükör képe: a tükrözött valóság. Bő tíz éve tartó átváltozásai: a magyar média metamorfózisa. Amelyben elsőből lesznek – ha lesznek – az elsők...

Kétségkívül: ha körülnézünk, mindenütt a régi ismerős arcok. A Népszabadság például akkor is, most is a vezető politikai napilap, javarészt ugyanazokkal a régi vezetőkkel. Ha akkor, 89-90-ben, a Kádár-rendszer bukásakor vakmerően kinyilvánította volna valaki, hogy tíz év múlva is ennek a bukott rendszernek a pártszócsöve terpeszkedik a legmagasabb polcon, lehet, hogy menthetetlen elvtársnak nézik szerencsétlent, jobbik esetben sima elmebetegnek.

És mégis...

Mi történt?

Magyarországon tizenkettedik éve szakadatlanul zajlik a médiaháború.

Mi történhetett velünk?

Mi történik itt velünk?

Megesett velünk a rendszerváltozás

A világ nézhető így is, úgy is. Nézhető a tudományosság igényével: hűvös távolságtartással, rideg tárgyilagossággal. Igazabb lenne-e ez a kép a többinél?

A tudomány örve alatt a marxizmus-leninizmust tanulhattuk hosszú évtizedeken át. Minden tudományos megállapításhoz lehetett találni hol egy marxi, hogy egy engelsi, hol egy lenini, hol egy sztálini idézetet. Az utóbbiak aztán lassan elmaradoztak. Majd az előbbiek is elmaradoztak. Mi azonban itt maradtunk és rendszert változtattunk.

Helyesebben: megesett velünk – is – a rendszerváltozás.

Mindenki választott magának új nézetet. Új rendezési elvet, új cselekvési filozófiát. Nyájat, vezérürüt, ellenséget. Gazdasági és politikai szövetségest. Lelki közösséget: vallást, szektát. Bünszövetkezetet: maffiát. Megélhetést: szellemi, lelki, fizikai értelemben.

Nem hiszek abban, hogy ez a sorsfordító élet, ez a színes kavalkád – tükrök és tükörképek – pontosan leírható lenne bármiféle tudományos eszköztárral. A tudományos igényű feldolgozás sem kezdődhetne másképp, mint a lehető legszubjektívebb döntéssel: milyen nézőpontot, látásmódot választok¹. Még ha a legobjektívebbnek tűnő statisztikusét is, akkor is csak arról a kevés dologról szólhatok, ami számokkal mérhető egyáltalán. De még itt is gondom lenne az értelmezéssel; pontosabban nem nekem, hanem mindenki másnak, akinek nem tetszenek a kimutatások és következtetések. Ahol elementáris a bizalomhiány, ott már a tény-szerű számok és világos szavak sem igazolnak semmit a másik (a „halálos ellenség”) számára.

Márpedig elementáris.

¹ „A tömegkommunikáció hatásairól, ezen belül a hatások erősségéről folytatott vita... lezárhatatlan. /.../ Minden rendszerezésben van egy jó adag önkényesség, egyszerűsítés...” – állapítja meg Gálík Mihály (Médiagazdaságtan 1-2, Aula Kiadó 1997, 25. o.)

Az elmúlt tucatnyi évben, különböző összetételű kormánykoalíciók országglása alatt többször is megmérték, milyen arányban szerepelnek a hírműsorokban az ellenzékiek és a kormánypártiak. Soha semmilyen eredmény nem volt alkalmas arra, hogy a harcoló felek egyaránt hitelesnek és alaposnak tekintsék, hogy ugyanazt értsék alatta, hogy az álláspontokat közelítse, hogy a médiaháború hevesességét valamelyest is fékezze; arra viszont jó volt, hogy az indulatokat még jobban elszabadítsa.²

Nem engedhetjük meg ugyanazt a skatulyázást

Könyvünk témáját (vezérfonalát) tekintve – *Elsőkből lesznek az első...* – azért sem látszik helyénvalónak a szigorúan történelmi vizsgálódás, mert a történelem alanyának illik valamilyen jól kezelhető skatulyába illeszkednie. A *kommunizmus fekete könyvét*, úgy vélem, helyes volt összeállítani a kommunista berendezkedésű országok (rezsimek) népi bűntetteiről. Ám ha elfogadjuk, hogy nincsen bűnös nép, csak bűnös politikai rendszer (amelynek politikai mechanizmusa eleve magában hordja a bűn elkövetésének – a hatalommal való visszaélésnek – a valószínűségét), akkor egy rendszerváltást követően már nem engedhetjük meg magunknak ugyanazt a skatulyázást. Akármennyire jól esik is gúnyolódni a damaszkuszi út nagy forgalmán (mert amúgy valóban jól esik), ezek a tülekedő emberek szigorúan véve – de még inkább a megértő, megbocsátó igazsággal mérve – nem feltétlenül tekinthetők ugyanazoknak, mint akik a damaszkuszi útról annak előtte talán nem is hallottak még.

Mondom: *nem feltétlenül*. A világ olyan, amilyennek látjuk. Ahogyan nézzük. Nemcsak politikai, de történelmi felfogás szerint is könnyen igazolható tétel, hogy a magyar médiában a rendszerváltás után is a régi kommunisták maradtak kulcspozíciókban. Ehhez elegendő két meghatározás igazságtartalmában kiegyezni: 1) aki párttag volt, az kommunistának tekintendő 2) kulcspozíciónak tekintünk minden olyan szerkesztői, műsorvezetői, újságírói pozíciót, amelyből közvetve vagy közvetlenül nagyobb számú emberre lehetett ideológiai hatást gyakorolni.

Nem lenne más dolgunk, mint elővenni a MUOSZ³ egyik korabeli (89-es vagy 90-es) évkönyvét, s összevetni az akkori névsort a sajtó munkatársainak egy-két évvel későbbi (de akár mostani) listájával. Ha e tanulmány – tudományos igényű kutatómunka – keretében ezt én magam megtenném, kétségtelenül egy nagyon szemléletes kimutatással csillapíthatnám kommunistaellenes olvasóim farkasétvágyát (s minden bizonnyal a magamét is). Nem szólva arról a jelentékeny haszonról, hogy minden különösebb bajlódás, elme-fárasztó mérlegelés nélkül csaknem készen állna a könyv: lám, így lettek elsőkből az első... Hogy ezt mégsem teszem meg, annak az az egyetlen oka, hogy a média sűrűjében eltöltött hosszú évek, s a médiakutatással eltöltött intenzív egy év után már sehogy sem látom értelmét az ilyesféle primitív kategorizálásnak. Politikai fegyvernek esetleg jó, akinek jó. De ha maradnánk a leegyszerűsítő felosztásnál, jómagam nem tudnék mit kezdeni például azzal a jelenséggel, hogy az iménti meghatározás szerinti kommunisták közül számosan kötöttek ki a politikai jobboldalon. Aki *itt* kötött ki, az „jó” ember, aki *ott* maradt, az „rossz”? (Avagy fordított logikával: aki maradt, arról a *hűség*, aki ment, az *áruló* szobrát kell megmintáznunk?) Vagy egyik se jó, egyik se rossz ember, csak egyszerűen kommunista? Akkor meg miért érdekeljen, hogy kommunista (volt-e) egyáltalán?

² „A pártok szereplési aránya a Magyar Rádió hírfolyamában óriási, 52,12 százalékos fölényt mutat. A Fidesz százaléka 9,33, vagyis csaknem hatoda az ellenzékben lévő exkommunisták közszolgálati rádiós megjelenésének. [...] nagyon jól emlékszünk arra, amikor az Országos Rádió és Televízió Testület, az ORTT volt elnöke, Révész T. Mihály, Horn volt tanácsadója idején kidolgozott módszertan alapján ennek pontosan az ellenkezőjét mérte.” Lovas István: Média Monroe-doktrína, Magyar Nemzet, 2000. augusztus 31.

³ Magyar Újságírók Országos Szövetsége

A megértés esélye: kölcsönös bebocsáttatás

Csupán egyetlen dolog miatt érdekelhet – amiért az embert saját sorsa is érdekli, s vele embertársaié. Hosszú, kényszerzubbonyos csend után átdübörgött rajtunk a történelem. Mi történt velem és velünk? Ki voltunk, kik vagyunk? Mi zajlódott-zajlódik bennünk? Mi változott meg, ha megváltozott egyáltalán? Nem csak a világ lett más körülöttünk? Mi meg csak igazodtunk, ahogy bírtunk...

A világ olyan, amilyennek megéljük... Ha el akarom mondani, milyen volt ennek a rendszerváltozásnak a médiavilága, a történések felvillantásán túl leginkább arról kell hitelesen és részletesen beszámolnom, hogy a szereplőkben – és netán áldozataikban – milyen gondolatok, megfontolások, szándékok, ítéletek születtek meg. Ez sokkal több annál, mintha a történések számbavételével és értékelésével egyetlen végső ítéletet, a saját magamét fogalmaznám meg. Ha a világ olyan, amilyennek látjuk, akkor az én meg a ő világa kölcsönös megértésére csupán egyetlen esély adatott meg: ha időnként bebocsátást kérünk – vagy nyerünk – egymás világába.

Ez a könyv így készült. Nemcsak az emlékeim s az írott források közt kutattam, és nem csupán a „saját törzsemből” való médiaharcosok egyikét-másikát kerestem fel, hanem elzarándokoltam azokhoz is, akik a médiaháborúban olykor esküdt ellenségeimnek számítottak. Kíváncsi kérdéseket tettem fel – és leginkább őszinte és érdekes válaszokat kaptam. Ezeket figyelembe vettem az Első kötet (MédiaHarcok) megírásakor, és megörökítettem a Második kötetben (MédiaArcok) a maguk teljességében.

Háború öt tételben

Lelkesedések kora. Félelmek kora. Akciózások kora. Szerepcserék kora. Déjà vu-k kora. Rendszerváltozásunk burjánzó médiatörténete a kutatás során egyszeriben így kristályosodott ki bennem: érzések és események különös keverékeként. Könyvem Első kötetének I. fejezetében (Médiakorok) így adom tovább olvasóimnak.

A háborúzás haszna?

Egyáltalán nem biztos, és nem is magától értetődő, hogy a kölcsönös bebocsátásra, megértésre, s vele talán a háborúskodás fékezésére valóban szükség lenne. A pártokat – a többpárti demokráciát – arra találták ki, hogy az eltérő érdekű és nézetű emberek nyíltan tömörülhessenek, és szabályozott keretek között egymással politikai csatát vívhaszanak. Aki több hívet, több szavazatot nyer, azé a kormányzás joga. Ugyanez érvényes lehet a média világára is: ki-kí a maga szócsövét fújja, ez hangosabban, az dallamosabban, s majd a közönség a zsebével (pénzével) vagy más tetszésnyilvánítással dönt, hogy kinek hisz inkább.

Ilyen értelemben az elmúlt tizenkét évben a média világában semmi különösebb, semmi váratlan nem történt. Sem Magyarországon, sem a többi volt szocialista országban. Ahol kapitalizmus – valódi piacgazdaság – van, ott annak rendje és módja szerint életre-halálra szóló versengés folyik. Ha pedig harc, legyen harc. Ahol pedig egymásnak esnek, ott mindig lesznek győztesek és vesztesek. Kár tehát túl nagy feneket keríteni a dolognak. Főleg akkor kár, ha a vesztesek amúgy a média köreiből kerülnek ki; ha különben a közönség – de legalább egy része – nyer rajta: szólás- és sajtószabadságot.

Ha van haszna a kapitalizmusnak, versenynek, demokráciának, szólásszabadságnak, feltétlenül ez az első és legfőbb: torzítatlanul szólalhatnak meg a legtisztább, legélesebb, legkeményebb hangok is. Legalábbis van esély rá: akinek van pénze, szabadon megteremtheti a maga szócsövét. Ha nincs, keresnie kell egy olyan orgánusot – valamely oldalon –, amelynek érdekében állhat közölni őt.

Ha ez sincs?

A sajtó szabadsága még nem a szólás szabadsága.

Az önmagának – önmagáért – szabad sajtó akár ellensége is lehet a szólásszabadságnak és demokráciának. Erről is szólok könyvemben.

Ki kell mondani

Ha témánkat, ennek hasznos és sikeres feldolgozását illetően nem hiszek is a hüvös tárgyilagosságban testet öltő tudományosságban, feltétel nélkül hiszek mindabban, ami egyébként az igazi tudományosságnak is elmaradhatatlan kelléke. Hiszek abban, hogy a szó akár mennyire veszélyes fegyver, ha tényen, ha – akár csak vélt – igazságon alapszik, ki kell mondani. (Az már számomra is lehet vita tárgya, hogy a befogadók érzékenysége való tekintettel netán milyen csomagolásban.) Hiszek az elfogult tisztességben: amikor nem titkolt vonzódással, részrehajlással, azaz nyíltan választunk nézőpontot magunknak, erről a magaslesről azonban „az igazat, csakis az igazat” eresztjük szélnek: vagyis azt, amit ott és akkor igaznak gondolunk. Éppen ezért e könyvben bőségesen lesz szó úgynevezett „kényes” témákról. *Hogyan terem az antiszemita?* – például erről.

Igazi mozgatók?

Amiben kevésbé hiszek, az a képmutatás. A mindenáron másnak látszani, mint ami vagyok. A tudatos torzítás, elhallgatás, hazudozás. A gazdasági, politikai, kulturális érdekek mögé való bújás. És mindennek örve alatt: a másik – versenytárs? ellenség? – megsemmisítésének megfontolt szándéka, akarata.

A kérdés, amit fel kell tenni magunknak, hogy milyen is volt valójában ennek a bő évtizednek a médiavilága. Mennyire jellemezte az igazmondás vágya, vagy esetleg a hazudozás, torzítás szándéka? Akár az egyik, akár a másik (harmadik? negyedik?) oldalon. A válaszhoz nem elegendő kitűzni és lemérni az állítások és a tények idővel talán csak kirajzolódó távolságát: nem a tévedések leleplezése a fontos, hanem a tudatos hazugságok tettenérése. Az igazi mozgatók felfedezése. Az indítékok megértése.

Amikor vezető baloldali és balliberális *politikuskok* azt kiabálják az egyik térfélről, hogy a jobboldaliak elfoglalták a médiát; a jobboldaliak meg visszakiabálnak, hogy a magyar médiát még mindig a régi kommunisták uralják, akkor a két állítás igazságtartalma közötti feltűnő különbséget akár azzal is magyarázhatjuk, hogy a politika nyilvánvaló célja a másik legyőzése; nem azért állít valamit, mert az úgy van, hanem mert az állítással célja, szándéka van.

És a médiának?

Valójában politikacsinálók harca

Az akciózó sajtó nem *médium* (azaz közvetítő), hanem *politikacsináló*. A hazai közéletben a legnevesebb újságírók éppen olyan szorgalmasan és elkötelezetten politizálnak, mint a hivatásos politikusok: hozzájuk hasonlóan táborokhoz, olykor pártokhoz csatlakoznak. Jónéhány(n)k politikus módra – szép látszatok sztanioljába csomagolva – szívesen lép át a demokrácia játékszabályain, mér kettős mércével, fog bele nemtelen nyelvpolitikai csatákba, ha kell, *politikailag korrekt* ábrázattal. Újságíró és politikus gyakran ki is segíti egymást: az előbbi, ha kell, kampányfeladatokra, valósághamisításra, *sajtómódszertani stílusgyakorlatokra* vállalkozik, amiért az utóbbi hol mikrofonhoz, képernyőhöz juttatja, hol pedig finanszírozási forráshoz vagy frekvenciához. Könyvemben effélékről is szó lesz.

Magunkban beszélünk

Be kívánom bizonyítani, hogy a magyar tömegkommunikáció világában mérhetetlenül szegényes *autokommunikáció* folyik: a média előszeretettel beszél saját magáról és saját magának, előszeretettel választ olyan témákat (tematizál), amelyek saját érdekeit és érdeklődését fedik (s nem a nagyközönségét). A közlések tartalma másodlagossá fajult, ezzel szemben elsődlegessé vált, hogy ki a közlő. Az újságíróknak a tömegkommunikációs eszközök révén a tömegek felett nyert hatalma és politikacsináló képessége megakadályozza a szakmán belüli normális, értelmes párbeszédet és együttműködést. A közlés fogadója nem a közlés valódi tartalmából, hanem saját, érzelem táplálta asszociációiból állítja össze a (vélt) üzenetet. Az érzelmeknek a közlésekben tapasztalható dominanciájához erőteljesen hozzájárult az a megfélemezhetetlennek tűnő folyamat, amelyben az egyik fél általi ellenségképzés (vagyis a másik beskatulyázása) a másik félből előbb-utóbb valóságosan kiváltja a feltételezetteket. A falra festett ördög klasszikus esete: a megtámadott mind erősebben kötődik a rátukmált skatulyához; másfelől mind lelkesebben gyömöszöli a maga készítette skatulyába az immár halálos ellenséget.

Az egyik oldalon:

A jobboldal (politikusa és újságírója egyaránt) kimondva-kimondatlanul arra gyanakszik, hogy a „kozmozopolita”, „internacionalista”, „globalista”, „univerzalista” balliberális oldal (politikusa és újságírója egyaránt) akár az országot/nemzetet is hajlandó elárulni, hajlandó akár az antiszemitizmus, rasszizmus elleni harcot mint politikai és tömegkommunikációs fegyvert bevetni, csak hogy saját hatalmát erősítse.

A másik oldalon:

A baloldal (politikusa és újságírója egyaránt) kimondva-kimondatlanul arra gyanakszik, hogy (szélső)jobb (politikusa és újságírója egyaránt) nem riad vissza a „nacionalista”, „antiszemita”, „rasszista”, „fasiszta” nézetek elfogadásától, nyílt vagy titkos támogatásától, az antidemokratikus eszközök alkalmazásától, a kisebbségek kirekesztésétől, csak hogy saját hatalmát erősítse.

A magyar médiában (benne és általa) előítéletek, skatulyák, törzsi színekbe öltözött médiaharcosok ütköznek meg egymással. Könyvemben vizsgálni fogom, van-e esély rá, hogy másképpen legyen (*Déjà vu-k kora*).

Egy bizonyos: a 2000. évben 64 újságíró öltek meg a Földön. És honi médiaháború ide vagy oda, magyar nem volt köztük...

A háború három pillére: eszme, pénz, politika

Amikor az elsőségért folyó szekértáborharc motívumait vizsgáljuk, szerepet és jelentőséget fogunk tulajdonítani annak, hogy a rendszerváltoztatás idején a véleményformáló médiaértelmiség (médiaelit, mediokrácia) zömére az internacionalizmus (antinacionalizmus, baloldaliság) volt jellemző, s ebből következően elnézőbbnek bizonyult a politikai baloldallal, mint a – „nacionalista” – jobboldallal szemben. A kedvezőbb médiapozíciókért vívott harc részben e baloldali és az alakulóban lévő nemzeti, jobboldali médiaértelmiség között folyt.

A médiapiac kialakulásával, a kereskedelmi tévék beindulásával (*Szerepcserék kora*) azonban egy másik tényező is mind nagyobb szerepet kapott, mégpedig a pénz. Ahogy a Kabaré című film fülbemászó sanzonából tudjuk: Pénz hajtja a föld kerekét, a föld kerekét, a föld kerekét...

Egy – érintettsége folytán is – hiteles médiaszakember szerint messze ennek, vagyis a pénznek volt a legnagyobb szerepe a médiacsatározásokban: Székely Ferenc, a Nap Tv létrehozója egyenesen úgy véli, hogy a médiát megszerezni akaró vállalkozók, újságírók jobbára csak azért öltöztek ilyen vagy olyan színű mezbe, hogy sok haszonnal (és befo-

lyásolási lehetőséggel, presztízzsel) kecsegtető vállalkozásukhoz megszerezzék maguknak a politika támogatását.⁴

Végül pedig az elnyúló médiaháború harmadik tartóoszlopának a napi politika és a média túlságosan szoros kapcsolatát, függőségét tekinthetjük. Amikor a jobbközépen megüresedő politikai vákuumot az addig pragmatikus-liberális Fidesz kinézte magának, a balliberális média abban a pillanatban szembefordult vele és ejtette (bedobták a „szemétkosárba”).

Az aktuális politika-hatalmi harcok mediabefolyásoló, -alakító szerepét jól tükrözi a Fidesz-hez közel álló vállalkozó, Tóth Béla 2000. októberében, a Magyar Hírlapnak adott nyilatkozata, amely szerint ‘93-ban az volt a kérdés, hogy a médiák hogyan legyenek elosztva. „Senkinek ne legyenek illúziói, a háttérben mindig voltak és ma is vannak tárgyalások.”⁵

Ezzel együtt sem jelenthető ki, hogy a politika és a sajtó kapcsolatában egyértelmű fölé- és alárendeltségi viszony alakult volna ki. Ez egyfelől – mint látni fogjuk – mediakoronként változott: hol a politika, hol a média volt a nagyobb úr. Másfelől az érintettekkel készített interjúk inkább azt igazolják, hogy még a közszolgálati szférában sem jellemző a közvetlen politikai ráhatás (vagyis: kézi vezérlés, ami egyébként ellentétes a vonatkozó médiatörvénnyel); főleg nem igaz ez a nagy önállóságnak örvendő törzsállományra⁶. A kereskedelmi szférában pedig még ennél is áttételesebb a politikai befolyása: leginkább a közös szellemi-kulturális gyökerek döntenek el, hogy a „kapuőrök” éppen milyen irányultságot engednek meg maguknak. Ugyanakkor e közös szellemi-kulturális fundamentum nem nélkülözi a pénzügyi egymásra-hangoltságot sem: a befektetés, reklámozás-hirdetés sem csak rideg gazdasági összefüggéseken, papíron kiszámolható hozamokon múlik, hanem legalább ugyanennyire a kölcsönös rokonszenven, bizalmon, ezek mögött pedig a kölcsönös kulturális hagyományokon. Noha általában igaznak kell gondolnunk azt a tételt, hogy a pénznek se szaga, se világnézete (a tulajdonost általában csak a nyereségesség, e mögött: a nézettség-hallgatottság és a reklámbevétel nagysága érdekli; számtalanszor finanszíroz meg egyszerre bal- és jobboldali irányultságú médiumot), a magyar sajtó bő tíz éve ezt nem igazolta maradéktalanul. Itt az egyes szereplők versenyfeltételeit erőteljesen befolyásolta, hogy ki melyik „csapathoz” tartozik. Könyvemben a hirdetési források hazai megoszlásának vizsgálatával igyekszem alátámasztani állításomat.

Közvélemény-befolyásoló kutatók

A magyar média háborús helyzetét tovább szította, hogy a politika, a média és a tőke közös akciózásába egy újabb tényező is beszállt: a *közvélemény-kutatás*. A függetlenségüket hangoztató közvélemény-kutatók – a médiafegyvert forgatva – nem egyszer a politika alig leplezett bajvívóivá váltak⁷. Könyvemben erről is szólok.

A szereplők

Kiválasztott kutatási nézőpontom – amely elsősorban az indítékokra, mélyebb és tágabb összefüggésekre kíváncsi – szükségtelenné teszi, hogy a tízegynéhány év magyar médiavilágának elemzésekor bármiféle lexikális teljességre törekedjek. Ennek a szemléletnek esett áldozatul az a rengeteg, egyébként érdekes és izgalmas sajtóorgánium és sajtószemélyiség,

⁴ *Beszélgetés Székely Ferencsel*, Második kötet: MédiaArcok

⁵ „Befejeztem a pártokkal az üzletelést”, Interjú Tóth Béla vállalkozóval. Magyar Hírlap, 2000. október 2.

⁶ Ld. pl. *Bolgár György* a Magyar Rádióban

⁷ Levendel Ádám, a Szonda Ipsos igazgatója egyik alapító tagja a Horn Gyula szervezte SZEM-nek.

amelyeket/akiket ebben a könyvben szerepükhöz képest méltatlanul keveset említék, ha egyáltalán megemlítek. Külön fejezetet lehetett volna írni akár a Magyar Hírlapról, akár a Népszaváról, de a Kurírról, a Magyar Narancsról, a Magyar Fórumról, a 168 Óráról is. Vagy a régi Magyar Nemzetről. Vagy külön arcképet Betlen Jánosról, Havas Henrikről, Baló Györgyről, Megyesi Gusztávról, sőt, az ifjú Seres Lászlóról; nem szólva most a másik oldal neves újságíróiról. Mindegyikük sorsában külön-külön megjeleníthető az elmúlt bő évtized médiatörténelme.

A jelenségek megragadása mindig egyszerűbb és beszédesebb a valamilyen értelemben vett szélső pontokon vagy az ellentétpárokon. A baloldali Népszabadság a maga mezőnyében első volt és első maradt. Az egykori Új Magyarország az új rendszer első „kormánylapja” volt; megbukott. A néhai Pesti Hírlap a jobboldal első „független” napilapja volt; megbukott. A Nap Tv az első kereskedelmi tévé – vezető produkciója, a Nap-Kelte ma is őrzi előkelő helyét. A Demokrata a jobboldali értelmiség, az Élet és Irodalom a balliberális értelmiség vezető hetilapja (jellemzően mindkettő hirdetés nélkül, utóbbi azonban Soros-pénzzel megáldva). A rövid életű Napi Magyarország és a néhai Magyar Nemzet összevonásával keletkezett új Magyar Nemzet a mostani nemzeti, keresztény, konzervatív oldal egyetlen napilapja; van-e esélye, hogy legyőzze a Népszabadságot, legfőbb riválisát? A közszolgálati Magyar Rádió és a Magyar Televízió nemcsak elsők, de egyetlenek voltak. Vajon milyen esélyekkel harcolnak a megnyílt médiapiacra? Vajon ma milyen arcukat mutatják: miféle metamorfózison mentek át?

Internet, lövöldözés

A véletlen úgy hozta, hogy az új Magyar Nemzet jelenségértékű vonásainak kutatását – eredeti szándékomtól eltérően – kénytelen voltam kiterjeszteni az *internet* világára is. Itt nyert tapasztalataimat a *Szétlőjük-e az újságírókat* című tanulmányban osztom meg olvasóimmal.

Jövendő, Amerika, evolúciós feladat

Egy hosszú, kimerítő vizsgálódást aligha lehet másképp befejezni, mint szerény elmélkedéssel a jövőről, előttünk álló feladatokról. Könyvemben rövid összehasonlítást teszek leggyakoribb példaképünk és hivatkozási alapunk, vagyis az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország politikai és médiavilága között (*Déjà vu-k kora*) Végezetül pedig azt vizsgálom, hogy ebben a különös magyar médiavilágban mi lehet az újságíró felelősségteljes teendője – ha nem csupán saját maga múltó pillanatát, elsőségét vagy pusztá fennmaradását szeretné szolgálni, de ennél egy kicsit többet: az emberiség fejlődését (*Az újságíró evolúciós feladata*).

MÉDIAKOROK

*(A sajtó az események tükrében –
események a sajtó tükrében)*

Ha röviden és egyszerűen kívánjuk meghatározni a sajtó legfőbb feladatát, talán ez a legpontosabb és legkifejezőbb megfogalmazás: hírt adni a napi eseményekről, beszámolni az ezeket kísérő álláspontokról, véleményekről. A sajtó birtokosának, tulajdonosának e deklarált feladathoz képest természetesen mindig más a saját célja, szándéka. A pártállami időkben leginkább a politikai természetű befolyásolásra törekszik; demokráciában ez a törekvés kiegészül a nagyon kemény – figyelmen kívül nem hagyható – üzleti szempontokkal.

A közönség szempontjából azonban mindig az a legfontosabb kérdés, hogy a sajtó – és külön-külön egy-egy szereplője – hogyan teljesíti imént definiált legfőbb feladatát: a híradást. A körültekintő válaszhoz két megközelítésből is érdemes elindulni. Egyfelől: hogyan tálalja, tükrözi a sajtó az eseményeket; másfelől: milyen szerepet játszik a sajtó az események alakításában, alakulásában. A magyar média tízegynéhány évét e megközelítések szellemében osztottam fel öt korszakra. Amire az egyes korok vizsgálatakor kiváltképp kíváncsi voltam:

A „*Lelkesedések korá*”-ban, az állampárt látványos lebomlásakor, a számos új párt és számtalan civil szervezet megszületésekor, az egyre nagyobb és lelkesebb demonstrációk, torokszorító tüntetések és tüntető ünneplések idején vajon hogyan viselkedett a média? Vajon hallgatásokkal és torzításokkal fékezte, vagy tárgyilagos beszámolókkal, az események – netán az „eufóriás” hangulatok, szabadságélmények – napfényre hozatalával, kivetítésével maga is bátorította a változásokat?

A „*Félelmek korá*”-ban, amikor egyszerre bizonytalanná válik, ki van kivel, ki kinek az ellensége, ki az igazi demokrata és ki a diktátor, a média vajon betöltötte-e eredendő feladatát: korrekt hírközléseivel elősegítette-e a tisztázást, a kölcsönös megértést? Vagy inkább maga is gerjesztgette a félelmeket, szította a bizalmatlanságokat, ellentéteket?

Az „*Akciózások korá*”-ban, amikor a rendszerváltoztatás nemes erői a legkülönbébb akciókba fogtak, akár egymásnak estek, akár összefogtak a régi párthatalmasokkal az új demokráciaépítőkkel szemben – tudott-e kívülálló maradni a magyar média? Megelégedett-e a tárgyilagos tájékoztató szerepével, vagy jobban érezte magát politikacsinálóként; netán eszközként, fegyverként a nagypolitika szolgálatában?

A „*Szerepcserék korá*”-ban, amikor az addigi kormánypártok kerültek ellenzékbe, s az addigi ellenzék állhatott kormánykerékhez, vajon változott-e a média magatartása is? Igaznak bizonyult-e a korábban hangoztatott álláspont, hogy a sajtó eredendően ellenzéki beállítottságú? Vagy a sajtó követte a politikát: egyeseknél a kormánnyal szembeni nyílt ellenségességet felváltotta a kormány iránti lojalitás, másoknál a lojalitást felváltotta a nyílt ellenségesség?

S végül a „*Déjà vu-k korá*”-ban, amidőn az az érzésünk támad, hogy ezt már átéltük valamikor, amikor újra az ún. nemzeti oldalhoz tartozó pártok jutnak kormányzati, az ún. baloldali-balliberális pártok pedig ellenzéki szerephez, és a politikában – nemkülönben a médiában – kísértetiesen ismétlődnek a régi lejárató módszerek, technikák, akkor a média vajon csakugyan a régi maradt-e, vagy a látszatok mögött megkezdődött már egy egészséges átalakulás?

LELKESEDÉSEK KORA

Rövid, ám elkerülhetetlen történelmi áttekintésünket leghelyesebb talán azzal kezdeni, hogy a Szovjetunió felügyelte szocialista birodalmi rendszer a múlt évezred hetvenes-nyolcvanas éveire végképp elveszítette a kapitalista jóléti államokkal folytatott gazdasági versenyt: a tervgazdálkodás bürokráciájába merevedett, központi utasításos rendszer impotensebbnek bizonyult a szabad piaccal. Csupán idő kérdése volt, hogy a gazdasági lábát elvesztő szuperhatalom mikor fog a maradék két – katonai és ideológiai – lábával együtt orra bukni. (Ahogy ez már a háromlábú székekkel is lenni szokott.) Az égbolt felé keresett kitörési pont szintén csalókanak bizonyult: amikor a szovjetek 1961-ben az első embert felküldték az űrbe, s múlt-kony elsőségüket ünnepelték, aligha gondoltak arra, hogy a kozmosz hamarosan visszavág. A határokon gondtalanul átlépő hedonista tömegmédiá, a hatalmas lendülettel terjeszkedő műholdas tévévilág begyógyíthatatlanul és visszafordíthatatlanul kikezdte a kommunizmusok-szocializmusok (ön)sanyargatásra hajló ideológiáját. 1985. márciusában a Szovjetunió Kommunista Pártjának új főtitkára, Mihail Gorbacsov meghirdette a „glasznosztj” és a „peresztrojka” jelszavát. Alig több, mint 15 év telt el azóta, s talán mindennél többet árul el az akkori nyitás és átépítés horderejéről és jelentőségéről ez a mai aprócska esemény: számítógépes szövegszerkesztő, amely magyar helyesírású lévén rendkívül érzékeny az idegen kifejezésekre (pirossal rögtön aláhúzza őket), az imént ismerősként fogadta a tősgyökeres orosz szavakat!⁸

A hazai legfőbb hatalom – Kádár Jánossal az élén – jó darabig a „kettőt előre, egyet hátra” és az „egyet előre kettőt hátra” lehetőségek között vívódott. 1968-ban elindult az új gazdasági mechanizmus, a párt és a kormányzat közötti különbség demonstrálására – a formális pluralizmus jegyében – megjelenik a Magyar Hírlap, a kormány félhivatalos lapja, s még mindig ugyanabban az évben kivesszük részünket Csehszlovákia megszállásából. 1975-ben Magyarország aláírja a Helsinki-értekezlet okmányát. A „harmadik kosárban” foglaltak „bátorítást adnak az ellenzéknek: megindultak az első szamizdatok, a technikai fejlődés kitermelte a fénymásolókat és a műholdas televíziós adásokat, megjelentek az első repedések az információs monopólium falán”.⁹ 1976-ban az MSZMP KB egy régi kövületről, a szocialista munkaversenyről hozott határozatot; de 1984-ben már újra a gazdasági rendszer továbbfejlesztéséről¹⁰. Közben egy új médiapolitikai korszak nyitánya: 1979, a HVG (Heti Világgazdaság) megjelenése. Az erőszakos tiltásnak és csendes tűrésnek felváltva kitett föld alatti sajtó (szamizdatok) mellett – a második gazdaság mintájára – ezennel gyökeret eresztett a második nyilvánosság¹¹, amely a pártsajtó árnyékában lassan terebélyesedve (Ötlet, Képes 7 – 1985) egyértelműen ösztönző szerepet játszik a rendszerváltoztatásban. Azonban mindenféle médiaváltozásnál jelentősebb és beszédesebb esemény következett be egy akkor kevésbé izgalmasnak tűnő, „helyben toporgó” évben: 1982-ben Magyarország csatlakozott az IMF-hez (Nemzetközi Valutaalaphoz)! Ma már elmondhatjuk, hogy ennek jelentőségéből nemcsak az ország gondosan alultájékoztatót közvéleménye nem fogott fel semmit akkoriban, de az ország legfőbb külső és belső vezetői sem sejtettek semmit a következményeiről, különben aligha került volna sor a szerződés aláírására, s majdan a visszafizethetetlennek bizonyuló kölcsönök felvételére. A nagyravágyó szocializmus voltaképp ezzel az óvatlan mozdulattal lépett a terjeszkedni vágyó pénz- és kereskedelmi tőke ügyes csapdájába.

⁸ Miközben az 1989-es kiadású, Bakos-féle Idegen Szavak és Kifejezések Szótára nem hajlandó ismerni őket.

⁹ Bárány Anzelm: Média-, nyomda- és könyvszakmai privatizáció, 18. o. (Állami Privatizációs és V. Rt., 2000)

¹⁰ Dr. Horváth Csaba: Magyarország Képes Története, 1993 (198. o.)

¹¹ Több szerző is a szamizdat-sajtót nevezi második nyilvánosságnak, s a nem főáramú, de nem tiltott sajtót harmadiknak (ld. pl. Bajomi-Lázár Péter: A magyarországi médiaháború, Új Mandátum, 2000, 28. o.). Nem vonva kétségbe a földalatti sajtó szerepének fontosságát, második helyre sorolását eltúlozttnak vélem.

Gorbacsov főtitkár merész ablaknyitása Magyarország új véleményformálóit is nagyobb aktivitásra bátorította: párton belül és kívül egyaránt. Az új gazdasági mechanizmus jótékony pragmatizmusán felnevelkedő, elvont ideológiákra már kevésbé fogékony kommunista technokrácia 1986 októberében megalkotta „Fordulat és reform”¹² című opusát: ez volt a *reformkommunisták* első nyilvános lázadása a párt keményvonalasaival (addigi moszkovitáival) szemben. Még ugyanebben az évben (novemberben) az Írószövetség vezetéséből titkos választáson kibuktak a hithű párttagok. A következő esztendőben – rövid időre, tizenhét hónapra – még az a Grósz Károly lesz a miniszterelnök, aki a terjedő sokszólamúsághoz a fehér terror hamis képzetét társítja; viszont Pozsgay Imre is ugyanebben az évben teszi felbecsülhetetlenül nagy hatású kijelentését, miszerint ‘56 népfelkelés volt. 1998 novemberétől pedig a miniszterelnöki szék már azé a Németh Miklóse, aki jó párttechnokratához méltó ügyes pragmatizmussal egyengeti Magyarország útját a teljes rendszerváltozás felé.

Az addigi elsőeknek ez volt az egyetlen esélyük, hogy elkerüljék az ország gazdasági-politikai összeomlását; hogy viszonylag konszolidált körülmények között, a ország népének zajos lelkesedése, hurrázása közepette csendben és titokban minél többet kimentsenek, átmentsenek régi hatalmukból. Ha már a politika porondján nem őrizhetik meg elsőségüket...

Grósz Károly az MSZMP Központi Bizottsága 1989. június 23-24-ei ülésén mondta elvtársainak: „Ami a gazdaságot illeti, mindannyian tudjuk, hogy Magyarország ma gazdasági értelemben szuverenitása nagyobb részével már nem rendelkezik. A világ számos, súlyosan eladósodott országához hasonlóan, a gazdasági lét vagy összeomlás napi dilemmájával küzd.”¹³ Grósz, aki 1988. májusában lett a párt főtitkára s szakította meg ezzel Kádár első titkári hegemoniáját, 1997-ben bekövetkező haláláig hithű kommunista maradt. Németh Miklós 1990-ben, az első szabad választások után a világtőke szolgálatába állt: tíz évre Londonba tette át székhelyét. Jelkép értékű Kádár János halála: a nagybeteg „puha” diktátort elvtársai 1989. május 8-án lemondatták pártelnöki pozíciójáról; június 13-án még megéli a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak – a hatalom újraosztásának – megindulását, június 16-án Nagy Imre és társai újratemetését, de július 6-án, a mártír miniszterelnök törvényes rehabilitálásának napján – mint aki ezzel már végképp nem tud szembesülni – örökre eltávozik.

Időközben már megalakult az MDF (1987. szeptember, Lakitelek), a Fidesz (1988. március) és az SZDSZ (1988. május: Szabad Kezdeményezések Hálózata, november: Szabad Demokraták Szövetsége). Felújítja tevékenységét a Független Kisgazdapárt (1988. november), újjáalakul a KDNP (1989. április).

Az utcán eközben egymást érik a tüntetések és ünneplések.

Mivel tüntetni akkortájt gyakran bizonyult veszélyes üzemnek, a fennálló kommunista rendszer gyengítésén, egypárti monolit tömbjének kikezdésén fáradozók biztosabb fogást kerestek, s ezt meg is találták a Dunaszaurusznak elkeresztelt szörnyben, a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőben. A „környezetvédelem” jelszava alatt 1988-ban tüntetések sora zajlott egész éven át, egyre nagyobbra hízott tömeggel és nyilvánossággal, a hatalom számára pedig egyre nagyobb fejtöréssel és tekintélyvesztéssel. A közvetlenül nem a politika ellen¹⁴, hanem valamennyiünk féltett kincseért, a Dunáért harcoló környezetvédőket nem sokáig lehetett féken tartani a hagyományos, brutális rendőri eszközökkel: pontosan addig, amíg garantálható volt, hogy szélesebb közvélemény nem szerez tudomást róluk. 1988 legelején még volt erre esély: a

¹² Szerzők: Antal László, Csillag István, Lengyel László, Matolcsy György

¹³ Idézi: Hegedüs László, 1100 esztendő (Megújuló történelem), 95. o. (A Miniszterelnöki Hivatal kiadványa, 1994)

¹⁴ Ez a taktika Nyugaton is bevált (ld. például a Greenpeace-mozgalom sikereit); nem zárható ki, hogy a hazai zöldek már kezdetben is kaptak onnan támogatást, de legalább bátorítást.

Duna-kör vízlépcső elleni, február 8-ai tiltakozó sétáját, amelyen mintegy ötvenen vettek részt, a Bem térnél szétosztatja a rendőrség. Nincs magyar sajtó, amelyik erről friss hírt adott volna. Jó fél évvel később egy kis hetilap, az Ötlet szeptember 22-i száma örökíti meg az eseményt¹⁵.

A március 15-i „hagyományörző” demonstrációnak viszont túl sok megfigyelője akadt, a Magyar Távirati Iroda másnap hírt is ad róla a maga megszokott tálalásában:

„A Petőfi-szobornál kisebb csoportok sikertelen kísérletet tettek arra, hogy az ünneplő fiatalokat megnyerjék sajátos politikai céljaik számára” „A rendőrség illetékes szervei a március 15-i ünnepségek megzavarására irányuló magatartásuk miatt – előzetes figyelmeztetésüket követően – előállították Molnár Tamás, Pálinkás Róbert, Nagy Jenő, Rácz Sándor, Gadó György, Demszky Gábor. Solt Ottília, Haraszi Miklós budapesti lakosokat.

A hírközlést az erős pártbefolyás következtében nemcsak az elhallgatási, de a erős torzítási hajlam is jellemzi. Az 1988. évi tüntetések egyik krónikása, Szekeres László a „kisebb csoportok” helyett a „jó tízezer” embert veszi észre, s a homályban hagyott „sajátos politikai célok” helyett is a valódi indítékokról beszél¹⁶:

...az a jó tízezer ember, aki részt vett a kb. öt óra hosszat tartó vonuláson, nem tüntető, hanem inkább tüntetve ünneplő tömeg volt. Olyan emberek, akiknek elégük volt a több évtizedes hivatalos „megemlékezésekből”, a kommunista közhelyek állalkes hangoztatásából, de ünnepelni akartak, jelezni különállásukat, érezni a spontaneitás örömet, magukfajták között emlékezni a forradalomra és gondolni a szabadságra.”

A következő – már újra „környezetvédő” s ezért kevésbé kockázatos – utcai demonstrációt egy négy fal közötti jeles esemény előzte meg; nemcsak az akkori sajtó, de a hatalom bizonytalanságát is jól tükrözi a megkésett reagálás (közkedvelt kifejezéssel: spät-reakció). A Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) március 30-i megalakulását csönd fogadta. A hivatalosságok nyilvánosan – az MTI-n keresztül – csak április 9-én reagáltak a hamarosan igencsak történelminek bizonyuló eseményről, de akkor mindjárt egy rendőrségi figyelmeztetés formájában:

1988. március 30-án egyetemi hallgatók és fiatal értelmiségiek egy csoportja törvényellenes szervezet létrehozását kezdeményezte, ezért az arra illetékes rendőri szervek 1988. április 8-án figyelmeztették Andrassy Miklós dunaiúvárosi, Orbán Viktor szolnoki, valamint Csaba Iván, Kövér László és Rácz András budapesti lakosokat. A nevezetteket felhívták tevékenységük abbahagyására.

*A „Lelkesedések kora” kezdetén a magyar sajtó egészére
a régi rövid póráz jelenléte nyomja rá bélyegét.*

Jellemzően nem akkor tudósít fontos eseményekről – például az MSZMP megállíthatatlannak tűnő bomlásának epizódjairól –, amikor megtörténnek, hanem amikor a történeteket pártretorziók követik, s ezekről súlyuk miatt már nem lehet hallgatni. Vagy ellenkezőleg: a tömegtájékoztatással szemben kifejezett elvárás, hogy a nevelő célzatú büntetést megfelelő formában tálalja. Értelemszerűen a párt-sajtó zászlóshajója, a Népszabadság volt a legalkalmasabb erre. A FIDESZ-re mért (de nem csak a FIDESZ-nek szánt) rendőrségi figyelmeztetés közzététele napján ez a lap adott hírt egy másik határozott intézkedésről: kizárták a pártból „tevékenységük és magatartásuk miatt” Bíró Zoltánt, az Országos Széchényi Könyvtár fő-

¹⁵ Tizenkét hónap krónikája, Magyarország politikai évkönyve 1988. (Az R-Forma Kiadói Kft. és a Reform hetilap szerkesztőségének közös kiadása, 1989. Szerk.: Kurtán Sándor, dr. Sándor Péter, dr. Vass László) A fejezet további részeiben is többnyire erre a forrásra támaszkodom, ahol nem, azt külön jelzem – VDGy.

¹⁶ Szekeres László: Tüntetések 1988-ban, Magyarország politikai évkönyve 1988.

munkatársát, dr. Bihari Mihályt, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának tanárát, Király Zoltánt, a Magyar Televízió szegedi körzeti stúdiójának szerkesztőriporterét és dr. Lengyel Lászlót, a Pénzügykutató Rt. tudományos főmunkatársát. Az akkori sajtó említett rövid pórázának elemzése és értékelése szempontjából nem érdektelen a kizárás indoklásának következő részlete: „A nevezett párttagok több alapvető kérdésben a párt politikájától eltérő nézeteket képviselnek, s ezeket különböző párton kívüli fórumokon huzamosabb idő óta hangoztatják-terjesztik”. Nos, ez az, amiről a sajtó huzamosan hallgatott odáig...

Nevezetes és beszédes pillanat következik be 1998. május 27-én: hosszú évtizedek után először fordul elő, hogy egy viszonylag nagy létszámú tömeg békésen tüntethet Magyarországon, s erről a másnapi sajtó (de legalább egy töredéke) friss hírt ad; ha nagyon kurtát is, de legalább tárgyilagosat, igazat:

„Pénteken délután Budapesten a Belvárosból csaknem kétezren vonultak az Osztrák Köztársaság budapesti nagykövetsége elé. A békés felvonulás résztvevői a bős-nagymarosi vízlépcső építése és az abban vállalt osztrák közreműködés ellen tiltakoztak” – közli a Magyar Nemzet május 28-i száma.

„Nem véletlen – írja a tüntetések fentebb idézett krónikása –, hogy az 1956 óta első, valóban tüntető demonstrációt a környezetvédők szervezték Magyarországon. A politikai irányvonalak ekkor még nem körvonalazódtak igazán, illetve nem volt meg az a robbanás, amikor a különböző ellenzéki szervezetek igazán eljutottak a tömegekhez.” Beszámolójából még két fontos mozzanatot tartok szükségesnek itt megemlíteni: az egyik inkább a politikai, a másik a megnyilvánulási lehetőségekre és korlátokra világít rá:

„Utánanéztünk a jogszabályokban: egy 1945-ös BM-rendelet szerint nem kellett engedélyt kérnünk, csupán bejelentési (idő, útvonal) kötelezettség terhelt.” A ébredező ellenzéki erők kedvelt fogásává vált, hogy a hatalmat a saját térfelére, a képmutatás mocsaras mezejére terelve szorongatja meg. Miután a tekintélyét egyre nyilvánvalóbban elvesztő hatalom mind kevésbé élhetett a nyers erőszak meg a teljes elhallgatás és elhallgattatás eszközeivel, visszaütt a régi kényelem vagy figyelmetlenség: a hajdan ki nem irtott demokratikus jogszabályokkal az ellenzéki erők most viszonylag könnyen és sikeresen léptek fel azzal a pártállammal szemben, amely a törvénytelenégeit mindig is szerette a törvényesség látszatával elfedni. (Hasonlóan sikeresen használja majd új – jogi – fegyverét az ellenzék akkor, amikor a hatalomhoz leghűségesebb országgyűlési képviselők egyikét-másikát a visszahívás intézményével lövi ki a parlamentből.¹⁷)

De vajon hogyan sikerült a tüntetésre akár kétezer embert is mozgósítani? Egyelőre (1988 tavaszán-nyarán) az „ősrégi”, konspirációs módszerekkel. „Rölapokat nyomtattunk, azokat ragasztottuk (titokban, éjjel) és osztogattuk. Sajnos még így is kevesen tudtak róla – akkor még nem volt média-lehetőségünk.”

A hatalom számára kényelmetlen események megtörténte után tehát már előfordult, hogy a sajtó egy része beszámolt róluk. De hogy beharangozást vállaljon – előre hírt adjon –, azidőtájt még elképzelhetetlen volt.

Elemzésünk szempontjából újabb sokatmondó időpont június 16-a. Mivel e soron következő tüntetés nem a „környezet védelmének” jelszava alatt zajlott, hanem Nagy Imre rehabilitálásáért, számolni lehetett a rendőrség beavatkozásával, ami menetrendszerűen be is következett. A sajtó is a régóta ismerős beidegződésekkel reagált – illetve nem reagált. Érdemes összevetni két sajtóorgánium beszámolóját két szemtanúéval.

Az MTI által leadott hír szó szerint így hangzott:

„A rendőrség közleménye. Csütörtökön a délutáni órákban az 1956-os októberi események idején aktív ellenséges tevékenységet kifejtő személyek egy csoportja és mások a rendőri

¹⁷ 1988 őszétől 1989 júniusáig tizennyolc képviselő kényszerült lemondani, köztük Vida Miklós, az országgyűlés elnökhelyettese, Korom Mihály, Apró Antal, Losonczy Pál, a volt államfő.

szervek előzetes figyelmeztetése ellenére a Belvárosban gyülekeztek. Rendszerellenes jelszavakkal megpróbálták az általuk mozgósított mintegy 350-400 fős tömeget befolyásuk alá vonni. A rendőrség a közrend fenntartása érdekében megtette a szükséges intézkedéseket. Ennek során előállítottak több személyt, köztük Rácz Sándor, Demszky Gábor, Hodosán Róza, Nagy Jenő és Égető Péter budapesti lakosokat.”

A lenyűgözően pártos bikkfanyelven megfogalmazott közlemény („megpróbálták befolyásuk alá vonni”, „megtette a szükséges intézkedéseket”) mellébeszélését csak csekély mértékben pontosítja a másnap a Magyar Hírlapban – a kormány felhivatalos lapjában – megjelent beszámoló, amelynek azonban mégis van egy új, sajtótörténetileg értékes mozzanata: a jelentős információ forrása ezúttal nem a párt valamelyik megnevezett vezetője, intézménye vagy hírközlő szerve, hanem egy inkognitóban maradó személy.

„A Magyar Hírlap meg nem nevezett illetékestől tájékoztatást kap a két nappal korábbi belvárosi tüntetésről. E szerint Nagy Imre halálának 30. évfordulójáról emlékeztek meg először a temetőben – ezt engedélyezték nekik –, majd a Belvárosban, ahol a rendőrség feloszlatta a tömeget. 15 embert kísértek be a rendőrségre, akiket még aznap 22 óráig szabadon bocsátottak.”

Most pedig nézzük meg, valójában mi-mindent fedett el az ország felnőtt lakosságának kíváncsi tekintete elől a jobb sorsra érdemes, a valóság elfogulatlan megjelenítésére, tükrözésére hivatott sajtó. Részlet Mécs Imre szemtanú (az SZDSZ alapító tagjának, jelenleg országgyűlési képviselőjének) beszámolójából¹⁸:

„Fél háromkor Rácz Sándor, Csurka István, Für Lajos és mintegy 300 társuk megkísérelte megkoszorúzni a Hősök terén az Ismeretlen Katona sírját, de az erős rendőrkordon megakadályozta, és három embert, köztük Rácz Sándort őrizetbe vett a rendőrség.

Fél ötkor a Batthyány-Nagy Imre emlékmécsesnél kívántunk összegyűlni, de az igen erős rendőrkordon ezt megakadályozta. Mindjárt a kezdetén Demszky Gábort, feleségét Hodosán Rózát és Vásárhelyi Antalt letartóztatták és durván megverték. Tamás Gáspár Miklós pár szót akart elmondani, nyomban elfogták, s vele együtt Orbán Viktort, a FIDESZ egyik vezetőjét. Összesen 17 embert tartóztattak le és többségüket bántalmazták is.

Az összegyűlt mintegy 800-1000 fős tömeget a rendőrség kiszorította a tér széléről. „Le a rendőrállammal!” – kiáltoztuk. A lelkes tömeg, menekülve a gumibotózó rohamrendőrség elől a Szabadság térre, a TV épülete elé jutott. Ott, a TV lépcsőin először Kis János, majd én mondtam beszédet, de csak a feléig jutottam, amikor a rohamrendőrség újabb akcióba kezdett és gumibotokkal verte a tömeget, amely a Nádor utcán keresztül a Vörösmarty térre vonult.

Felemelő érzés volt 32 év után újra hallani a forradalom miniszterelnökének skandált nevét.

„Győztünk!” – kiáltottuk eufóriásan, s befejeztük a demonstrációt. Ekkor robbantak be a térre a motoros rendőrök. [...]

Virág a kézben? A másik oldalon meg fenyegető gumibotok és motorkerékpárok? És ki mindenki beszélt, mit mondott, milyen lázítót vagy lelkesítőt? És milyen jelszavakat skandáltak „eufóriásan”? Ezekből a hangulati elemekből ha csak csepegtetett volna a korabeli sajtó, valószínűleg annak is elementáris lett volna a hatása. Hadd hivatkozzam egy saját élményre:

Soha, amíg élek, nem fog kitörlődni emlékeimből az a lepedőre festett kép, amit az egyik vízlépcsős kirándulás végeztével – magas drótkerítés állta el utunkat, mögötte a hatalmas munkagödör – bontottak ki lelkes cipelői. A fehér transzparensről Maróthy László környezetvédelmi és vízgazdálkodási miniszter nézett le Sztálin elvtárs társaságában. Ez a hihetetlenül groteszk, ugyanakkor beszédes látvány olyan hangos és gúnyos röhögést váltott ki a felvonulókból, hogy ha ebből akárcsak egy fél pillanatot elcsípett és közzétett volna az akkori sajtó, minden bizonnyal felpergette volna az eseményeket.

¹⁸ Mécs Imre: A Szabad Demokraták Szövetségének rövid története (1988 végéig). Magyarország politikai évkönyve 1988.

De erre a csepegtetésre és ennek gyorsító hatására egy darabig még várni kell. Meg arra is, hogy igaz képet nyerjünk a hatalom, az erőszakszervezetek belső vívódásairól, kapkodásairól, nyilvánvalóan elhibázott lépéseiről: például amikor terroristák ellen kiképzett elit kommandósokat vetettek be értelmiségi tüntetők ellen éppen ezen a június 16-án. Csáki Istvánnal, az egykori kommandós őrmesterrel készített beszélgetésből idézem a következő részletet¹⁹:

„Azt parancsolták, hogy menjünk oda, és verjük szét a tömeget. Hát mondom, hogyan verjük szét őket?! De a parancs, az parancs. Mondhatom csúnyán: „ha megbaszom, szaporodik”. Elnézést, de mi ezt így mondtuk. És kivezényeltek akkor is rendőrruhában bennünket. A Túrós rendőrkapitány és az ottani kerületnek a kapitánya, a nevét meg nem mondanám már, ők mondták, hogy álljunk különféle pontokra, mert meg van tiltva a polgároknak, hogy virágot tegyenek a mécsesre. Akadályozzuk meg bármi áron. Mi kordont álltunk, a nép pedig elkezdett szavalni, mondani dolgokat. Egyszer csak elindult a tömeg a mécses felé a virágokkal! Mi meg azonnal parancsot kaptunk, hogy el onnan a tömeget! Hajtsuk el! Mi akit értünk, ütöttünk, vágunk. Le is vagyok fényképezve a 168 Órában²⁰. Állítólag egy filozófus volt, nem tudom, de nagyon hasba rúgtam szegényt.”

1988 a sajtóban is, a politikában is a kötékhúzás éve.

A június 16-ai kemény rendőri fellépés a nagyobb szabadság beláthatatlan következményeitől visszarettenő kádári vonal erődemonstrációja. Néhány napra rá, az MSZMP KB június 23-ai ülésén azonban elkerülhetetlenül háttérbe szorulnak az ortodox kommunisták, előtérbe kerülnek a reformokra, mélyebb változtatásokra hajlók. Megy többek között Maróthy László, aki környezetvédelmi miniszterként a Dunaszaurusz felépítésért szónokolt, de felmentették az agitációs és propaganda osztály vezetőjét, Lakatos Ernőt is, ami a nyilvánosság (sajtószabadság) várható bővülésére engedett következtetni. Ugyanakkor államminiszter lett az a Pozsgay Imre, aki – mint később bővebben kitérek rá – kulcsszerepet játszott a szocialista rendszer megrendítésében, a rendszerváltozás előkészítésében.

A következő tüntetés az egyik leghatalmasabb abban az évben, ha nem a leghatalmasabb. A tárgya ugyan nem a hazai környezetrombolás, hanem a romániai falurombolás elleni tiltakozás, s ez azért mégsem a belső hatalmat érinti, de ha ez a hatalom éppen nem váltott volna taktikát, bizonyára újra megtalálta volna a módját az erőszakos beavatkozásnak. (Például: „Nem kockáztathatjuk az elvtársi jó viszonyt Romániával.”) Közbelépés híján „aki ott volt, szerintem örök életében emlékezni fog a 150 ezer ember fáklyás felvonulására” – írja az 1988-as tüntetések említett krónikása.

Az óriási megmozdulást felvette ugyan a TV, de helyszíni közvetítést nem adott róla. Az újságok ugyanakkor beszámoltak a tüntetésről, ki-ki a maga karaktere szerint. A Népszabadság még mindig rendkívül kurtán, a résztvevők számát is alaposan alábecsülve. Ugyanakkor a látszólag tárgyilagos híradásból, száraz szavakból jól kiérezhető a hatalom részesének enyhe kárörvendése:

Budapesten 25-30 ezer ember tüntetett tegnap a Hősök terén a romániai falurombolás ellen. Memorandumot próbáltak meg átadni a román nagykövetség ügyvivőjének, de nem nyitottak ajtót nekik.

A Magyar Nemzet megoldása azonban már a gyökeres változásokat jelzi. Igaz, csak némi késéssel (július 2-án, ami a kézi vezérlés – pórás – meglétére, ugyanakkor az egypárt belső megosztottságára utal), de egész oldalas összeállítást közöl a tüntetésről „Budapest, 1988.

¹⁹ Varga Domokos György: Csali, gyilkos, áldozat. A rendszerváltozás árnyékában. (LKD Bt, 2000)

²⁰ Az interjú 1999-ben készült és értelemszerűen a fénykép is a rendszerváltozás (a 168 Óra átmentett, nyomtatott változatának megjelenése) után jelent meg.

június 27.” címmel. Ebben – az új pártok mellett – seregnyi olyan civil társaság neve kerül először napvilágra, amelyek eddig a háttérben, a nyilvánosságtól teljesen vagy csaknem teljesen elzárva munkálkodtak, tevékenységük folytán ugyanakkor megállíthatatlanul korrodálódott az egész szocialista rendszer. Nemcsak amiatt, mert közülük kerültek ki a különféle tüntetések szervezői, hanem azért is, mert a másképp gondolkodás parázsló műhelyei voltak. (Másképp gondolkodni – más erkölcs is! Az 1988. június 16-i és a majd pontosan egy évvel későbbi, még nevezetesebb demonstráció egyik szervezője a TIB, a Történelmi Igazságtételi Bizottság. A pusztá neve is kihívás volt a hatalom számára, nem csoda, hogy ameddig csak lehetett, rejtették a nyilvánosság elől.)

Megint csak avégett, hogy össze tudjuk vetni a való világot azzal a kilúgozott, kopár képpel, amit az akkori sajtó táltal elibénk, érdemes felidézni a tüntetés Magyar Nemzet által megnevezett szervezőit:

Erdélyt Védő Magyarországi Független Bizottság, Magyar Demokrata Fórum, Szabad Kezdeményezések Hálózata, FIDESZ, TDDSZ, Széchenyi Casino Hagyományörző és Művelődési Társaskör, Szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományörző Egyesület, Bajcsy-Zsilinszky Társaság, Bibó István Szakkollégium, Veres Péter Társaság, Szabó Dezső Emléktársaság, Forrás-kör, Erdély Művészetéért Alapítvány.

Az újság nemcsak a szervezőket sorolta fel, de a Memorandum teljes szövegét is közölte, ami úgyszintén úttörő s a nyilvánosság tágitása szempontjából óriási lépésnek tekinthető a részéről. („Követeljük..., hogy a román hatóságok egyszer s mindenkorra hagyjanak fel a falvak elpusztítására vonatkozó terveikkel!”) S végül sajtótörténeti szempontból ugyancsak jelentős pillanat, hogy a napilapban megszólaltatták a tüntetés egyik szervezőjét, ráadásul rögtön egy nagyagyút: Csurka Istvánt. Az idevágó részből azért idézek, mert a jövőt – az onnan nézett jövőt – tekintve szintén nem kis jelentősége van: még el sem értünk a Lelkesedések korának tetőzéséhez – úgy vélem, ez nem lehet más, mint Nagy Imre és társai újratemetésének napja –, s már érezni a következő időszak, a Félelmek korának előszelét.

Csurka István arról nyilatkozik, hogy „néhány nappal ezelőtt a városban irredenta, sovíniszta, gyűlölködő rölapok is megjelentek...” „Arra a kérdésre, hogy vajon kik fogalmazták ezeket a provokatív szövegeket, nem tudok válaszolni, csak feltételezéseim vannak. Gondolom, azok, akik ellen szót emeltünk.”

*Ezekben a hetekben, hónapokban, években mindenki a helyét:
múltját, jövőjét keresi, lehetséges identitásait próbálgatja.*

Az augusztus 2-i Népszabadságban Eötvös Pál (egyébként ekkortájt a gazdasági rovat vezetője) glosszát ír, amelyben „egyik kezével ad, a másikkal elvesz”: lándzsát tör a vízlépcsőt ellenzők mellett, ugyanakkor pálcát azok felett, akik nem megfelelően élnek a nagyobb nyilvánosság nyújtotta lehetőséggel.

„...manapság az nem lehet hazafi, demokrata, természet- és emberbarát, gerinces állampolgár, világos fejű magyar, aki bármilyen halkan is, de a vízlépcső mellett voksol” – írja. Ezután kifejti, hogy „jottányit sem jutunk előre”, ha egyesek a nyilvánosságot arra használják, hogy az „igazság” felderítése helyett saját igazukat hangoztassák.

Ez bizony annak az embernek a jellegzetes ambivalenciája, aki a hatalomba beágyazódva belátja ugyan a változások szükségességét, ám tart is ezek irányától és erejétől. S azé az emberé, akinek valamiképp már tetszik a szó, a gondolat: demokrata; ugyanakkor ösztönösen aggodalmat ébreszt benne az igazi demokratikus lét (a demokrácia) lényege: az igazság sokarcúságának elfogadása.

Nem is könnyű egyik napról a másikra teljesen átalakulni. Később vizsgálni fogom, hogy az egyes sajtóorgánumoknál – kisebbeknél és nagyobbaknál – ez hogyan sikerült vagy nem sikerült. A egypárthoz (állampárthoz) legerősebben kötődő Népszabadságnak, ennek a nyolcszázéves olvasói táborát hordozó hatalmas óceánjárónak mindenestre nehezen ment a lavírozás. Egy adott pillanatban bekövetkezett az a faramuci helyzet, hogy az új szerepét kereső, a múltja árnyékaitól szabadulni vágyó MSZMP-nek nagyobb kedve volt friss híret a bulvár Esti Hírlappal megosztani, mint saját lapjával²¹. Havasi Ferencnek, a Budapesti Pártbizottság első titkárának lemondását a június 10-i Népszabadság a következő kommentárral közli:

„Az információt azért vagyunk kénytelenek így (az Esti Hírlapra hivatkozva) közölni, mert a magyar sajtó, ezen belül az MSZMP központi lapja – bár kért – nem kapott tájékoztatást.”

A média világában is érezhetően felgyorsulnak a változások. Mint később majd rámutatok, a periférián jelentős szerepet játszanak a kisebb-nagyobb hetilapok, folyóiratok (HVG, Ötlet, Képes 7, Új Tükör, Közgazdász, Világosság, Mozgó Világ, Élet és Irodalom, Kritika), a fő sodorban pedig egyelőre a Magyar Nemzet, s jóval kisebb részben a Magyar Hírlap. A Magyar Rádió élére egy valamelyest rugalmasabb gondolkodású, kompromisszumokra hajló pártember kerül Hajdu István személyében (aki aztán 1994-től – az „elsőkből lesznek az elsők” jegyében – újra betölthette ezt a posztot). Azok a mondatok, amelyeket beiktatása után, augusztus 30-án a Magyar Hírlapnak nyilatkozott, a korszak kissé nyitottabb, de ugyancsak jellegzetesen pártos – lényegét tekintve hatalomféltő – gondolkodásmódját tükrözik. (Szintén e korra jellemző, hogy a közvélemény csak ebből az interjúból szerezhette tudomást az előző elnök, Hárs István felmentéséről „saját kérésére, érdemei elismerése mellett, nyugállományba vonulása miatt”).

„A valóságban meglévő konfliktusoknak csupán egy része jelenhetett meg a tömegkommunikációs eszközök közvetítésével a nyilvánosság előtt... De úgy vélem, már érzékelhető változás ezen a téren is. Persze ez egy folyamat, nem megy egyik pillanatról a másikra. A megnyílt lehetőség azonban fölösleges vagdalkozásokat is eredményezett. A kiegyensúlyozott állapot várhatóan az erőteljes túllengések után jön létre. És ez a rádióbeli munkára is vonatkozik.”

„Fölösleges vagdalkozások” – mondja Hajdu István. „Saját igazságukat hangoztatják” – aggódik Eötvös Pál. Akárcsak a Népszabadság egy másik kulcsembere, E. Fehér Pál, miután szeptemberben megjelent a KAPU első száma. A hatalomban ülők jellegzetes logikájának megfelelően nem a változások hordereje – a szabadság kiszabadult szelleme – miatt tölti el nyugtalanság, hanem a már elért eredmények „felelőtlen” elvesztése miatt.

„A KAPU szenzációhajhászó módszereire azért kell nagyon odafigyelni és a szerkesztőket erre a veszélyes tendenciára figyelmeztetni, mert túlságosan sokat kockáztatnak... Ebben az országban elindult egy nyitási folyamat a kulturális életben, a közéletben. A KAPU az első kísérletek egyike. Erre a folyamatra nagyon nagy szükség van, mint ahogyan a magukat függetlennek feltüntető vélemények nyílt kimondására is... De a függetlenség nem jelenthet felelőtleniséget... Azért kell a KAPU-ról szólni, rögtön az első szám megjelenése után, hogy a folyamat ne kerüljön veszélybe” (Népszabadság, október 1.)

Az említett pártemberek a rendszerváltozás során, illetve után is szerephez – némelyek kulcsszerephez – jutottak a magyar médiában. (Eötvös Pál a Népszabadság főszerkesztőjeként, E. Fehér Pál a lap munkatársaként, Hajdu István ismét a Magyar Rádió elnökeként.) Amikor a médiaváltozások irányát, mértékét, hatását kutatjuk, érdemes figyelemmel kísérni, hogyan változott meg – ha egyáltalán – e szereplők jellegzetes, szinte homogén gondolkodásmódja. Az új rendszerben mennyire töltötték – töltik be – a nyilvánosság, a sajtószabadság korlátozóinak szerepét, mennyire vétkesek – vagy nem vétkesek – a valóság meghamisításá-

²¹ „Grósz Károly [...] akkoriban állandóan a Magyar Hírlapnak nyilatkozott, minket szinte bojkottált.” – emlékszik vissza Tamás Ervin főszerkesztő-helyettes. (Ld. a vele készített interjút, II. MédiaArcok.)

ban, a polgárok tudatos manipulálásában. Azoknak van-e igazuk, akik azt mondják, mindegy, honnan jössz, az számít, hova mész; vagy azoknak, akik úgy vélik, kutyából nem lesz szalonna: a régi elvtársi környezetet nevelése egész életre szól.

*A hatalomra 1988 derekától óriási nyomás nehezedik minden irányból,
s ebből a sajtó is egyre inkább kiveszi részét.*

Grósz Károly miniszterelnök július elején a Szovjetunióba, a hónap végén Amerikába látogat. A moszkvai sajtó szabadságfok, színesség tekintetben – jellemzően a korszakra – a magyarországi előtt jár, nem véletlen, hogy a magyar miniszterelnök ezt nyilatkozza a Népszabadságnak (július 6.): „A szovjet sajtó mély benyomást tett rám, én azt hiszem, ebből is van mit tanulnunk.” Nincs különösebb okunk feltételezni, hogy a hatalom birtokosának képmutatása vagy cinizmusa tükröződik a hozzá fűzött megjegyzésében:

„Egyébként úgy ítélem meg, hogy a magyar sajtó munkatársai mindenről írhatnak, ami nem katonai titok, és ehhez meg is kapnak minden segítséget.”

Grósz Károlyban inkább ugyanaz a kettős érzés és látás dolgozott, mint általában a hatalom berkeiben, éppen az óriási belső és külső nyomás hatására. Amerikában Ronald Reagan történelminek nevezte a vele való tárgyalásokat, amelyekről – akárcsak a nagynénikéjével való meghitt találkozásáról – a magyar és külföldi média egyaránt bőségesen beszámolt. Az ilyesféle – akár Moszkvából, akár Washingtonból és Londonból nyert – közvetlen élmények nyilvánvalóan a nyitás, a demokratikusabb politikai vonalvezetés felé terelték. Kommunista meggyőződése és Kádár iránti lojalitása viszont nem engedte, hogy 56 dolgában is új meggyőződéseket engedjen magához. A július 12-i Népszabadság idézi – nem véletlenül – a Newsweeknek e témában kifejtett álláspontját, amelybe – mai szemmel nézve – szinte kódolva van, hogy nemsokára fölötte is el fog járni az idő.

N: „Miért használt a rendőrség a június 16-i tüntetés szétverésére gumibotot?” G: „Nem szeretjük, ha verik a rendőreinket, márpedig bizonyítékunk van arra, hogy ez történt... A júniusi tüntetés fasiszta propagandára, sovinizmusra, irredentizmusra uszított... Véleményem az, hogy 1956 ellenforradalom volt... Ami Nagy Imrét illeti, helyes volt Bíróság elé állítani. Egy miniszterelnök nem sértheti meg a törvényeket és az alkotmányt. Nagy Imre ezt tette.”

Június második felében rádióhíd jön létre az Amerika Hangja és Budapest között. Az itthoni vendégek között épp úgy megtalálható a pártból kizárt Bihari Mihály, mint a demokratikus ellenzék talán legnevesebb tagja, Konrád György. (A felvételről a Magyar Hírlap számol be.)

II. János Pál pápa az ausztriai Darázsfalván tart szentmisét, lehetővé téve ezzel, hogy 60 ezer magyar is oda zárándokoljon. Újra Szent István völgyhíd a veszprémi viadukt. Augusztus 20. ünnepe sem annyira a kenyér, mint inkább Szent István ünnepe már. A Magyar Hírlap beszámolójáról úgy tűnik, szerzője tollát végre nem a régi reflexek vezérlik: „Több tízezer ünnepelőbe öltözött ember gyűlt össze délután Budapesten, a Szent István téren, hogy a Szent Jobb jelenlétében szentmisén emlékezzen meg az államalapító király halálának 950. évfordulójáról.” Csak a tudósítás végén derül ki, hogy az újság nem tett mást, mint ügyesen igazodott a hatalom új szemléletéhez, törekvéséhez: az ünnepségen Paskai László bíboros bejelentette, hogy „állami részről magyarországi látogatásra szóló meghívást juttatnak el II. János Pál pápához”.

A Magyar Nemzet ünnepi számának egyik írása viszont valóban olyan messzire ment, amilyen messze csak lehetett: ezek voltak azok a hangütések, amelyek erejükénél fogva már nem csupán megkérdőjelezték a hatalom legitimitását, de „pimaszságuk” révén helyrehozhatatlanul, kíméletlenül kikezdték a tekintélyt.

„Végre kimondatott: válságban van az ország. Vége a köntörfalazásnak, a forró szó kerülgetésének, a gyáva szépítgetésnek. Legalább ennek vége. Ez is valami. Lehet szembenézni a retusálás nélküli, valóságos valósággal... Eddig is mindenki tudta, hogy válság van. Csak a hivatalos zsargon nem ismerte a szót, piruettekelt lejtve kellett körüljáratni és körülírni, még régi beidegződés szerint: hogy a nép, a közvélemény kiskorú, sőt imbecillis, nem azt látja, amit lát, nem azt tudja, amit tud, hanem tudatát kizárólag a bizantikus-rokokó szóvirágok – jelszóvirágok – alakítják helyesen. (Görgey Gábor írása)

Mind a hatalom, mind a vele szemben állók azt próbálgatják, ki meddig mehet el. Az utóbbiak, úgy tűnik, kifogyhatatlanok ötletekből. Augusztus 23-án sztrájkolni kezdenek a pécsi bányászok. A környezetvédők külföldi szervezetek segítségét veszik igénybe véleményük (és burkolt politikai törekvéseik) nyomatékosítására. Szeptember 10-én Nemzetközi Duna Konferenciát tartanak (a vízlépcső építésének felfüggesztését követelő álláspontjukat az erősödő hetilap, HVG közli). 13-án Budapesten tüntetnek. 17-én újra, ezúttal Nagymaroson. 30-án ismét Budapesten. Október 4: élőlánc a Duna-parton, tiltakozó nagygyűlés Debrecenben. Október 6-8: ülésezik az Országgyűlés, Maróthy László „tájékoztatta a képviselőket a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer megvalósításának helyzetéről”. A kormány jelentését – s ezzel voltaképpen a vízlépcső teljes felépítését – az Országgyűlés határozott többsége elfogadja.

Ha harc, legyen harc! Igen sokat árul el a hatalom defenzív helyzetéről, hogy a környezetvédők megengedik maguknak – ismét egy médiatörténeti pillanat –, hogy sajtótájékoztatót hívjanak össze; megengedik maguknak, hogy nyíltan hadat üzenjenek a hatalomnak; s a Magyar Nemzet is megengedi magának, hogy erről október 8-án hírt adjon:

„Úgy vélem, most kezdődik az igazi harc” – állította Szekeres László, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság Környezetvédők Csoportjának vezetője azon a sajtótájékoztatón, amelyet az Országgyűlés szavazási eredménye után tartott a Duna-kör.

*A harc a nyilvánosságért nyíltan
– a sajtóban is – megkezdődik.*

Vége annak az időszaknak, amikor az ébredező ellenzék (MDF, Szabad Kezdeményezések Hálózata) jószerivel csak a városligeti Jurta színházban talált helyet és fórumot magának, hogy nézeteit *fenn* (s nem csupán *föld alatt*) hangoztathassa. Amíg beszorultak a falak közé, Bányász Rezső a kormány nevében megtehetette (megengedhette magának azt a cinizmust), hogy a Magyarország című hetilap munkatársának kíváncsi kérdésére azt válaszolja, amit válaszolt. A Magyar Nemzet március 11-i tudósítása szerint a szóban forgó kérdés így szólt: „A múlt hét végén a Jurta Színházban a magát Demokrata Fórumnak nevező csoport ismét összeült. Miről tárgyaltak, és mi erről a Kormány véleménye?” „Azzal kezdeném – felelte Bányász Rezső –, hogy a Kormány nem ismer ilyen szervezetet.”

A nagyobb sajtónyilvánosság nyílt óhajta-követelése már 1988 elején megkezdődött, csak akkor még sok óvatosságba és körmönfontosságba csomagolva. A csak a sajtó munkatársai – és persze kiváltságos pártpolitikusok – olvasta Magyar Sajtó közli a MUOSZ 1988. januári állásfoglalását: „Célszerű lenne a mai helyzetnek megfelelően korszerűsíteni a tájékoztatáspolitikai elveit és gyakorlatát”, „erősödjék a korszerű szemlélet és gyakorlat, ennek megfelelően az irányítás elvi-politikai jellege” stb. Csupán ebből a két rövid, idézett részből egyenesen levonható az a következtetés, hogy ekkortájt a magyar sajtó hivatalos krémje inkább az események mögött kullogott, prominensei jóval bátoralanabb hangot ütöttek meg, mint számosan az egypártból (s itt nem is kell csak Pozsgay Imrére gondolnunk) vagy civil szervezetekből.

A nyilvánosság kérdésében ismét a sajtó spät-reakcióival találkozhatunk sorozatban: a Mozgó Világ júliusi számából derül ki, hogy „A nyilvánosság kockázatai” címmel február végére, Rakpart Klubba meghirdetett előadás „helyhiány miatt” elmaradt. Hasonlóképpen csak szeptember közepén teszi közzé a HVG az Új Márciusi Front még márciusban elfogadott felhívását a következő határozott, egyértelmű állásfoglalással: „Az őszinte, hiteles és nyílt politizálás előfeltétele a nyilvánosság – ennek részeként a tájékoztatás, a televízió, a rádió, a sajtó – szabad működtetése.”

Most már csupán idő, pénz – és némi hatalmi hadakozás kérdése, mikor csúszik ki a nyilvánosság ellenőrzése az egypárt kezéből. Rendőrségi források – és a Magyar Hírlap tudósítása – szerint 1988. június 4-ig másfél millióan kértek – és csaknem ugyanennyien kaptak – világútlevelet. Odáig a messziről jött – többnyire kiváltságos – emberek azt mondtak, ami akartak, de világlátott embereket többé nem lehetett a régi malasztal etetni. Az egypárt már azzal is megelégedett volna, ha a társadalom egészét útmutatásokkal irányíthatja, közben a saját sajtóját rövid pórázon tarthatja.

„A Párt sajtómunkája nem lehet más jellegű, mint elvi, politikai irányítás... a társadalom egészében. Ez azt jelenti, hogy a jövőben a párt a saját sajtóját irányítja közvetlenül.” – fejtette ki Andics Jenő.

A társadalomnak, párton kívüli véleményformálóinak ez azonban már kevés. A vidéken elhangzott beszédet az Élet és Irodalom szeptember 9-i száma közli, ez után lángol fel a nyilvánosság vita. Novemberben megalakul a Nyilvánosság Klub. A HVG tudósítása szerint országos egyesületet alapított 450 újságíró-író, társadalomtudós, mérnök, főiskolás-egyetemista, illetve más szellemi és fizikai dolgozó. Az alapítás szükségességét a következővel indokolják:

„A reformok szükségességéről és ütemezéséről, a politikai helyzetről folyó viták továbbra is a színpalak mögött zajlanak. A válság okairól, a politikai vezetés felelősségéről még mindig nem bontakozott ki nyilvános eszmecsere, az elmúlt négy évtized fehér foltjainak eltüntetése pedig éppen csak megkezdődött.”

Püski Sándor hazajön Amerikából, itthon fog könyvkiadásba. Megjelenik a Hitel, amely a Magyar Demokrata Fórumhoz közelálló körök folyóirata. A Nyilvánosság Klub szervezőinek javaslatát a sajtónyilvánosság reformjára a Kritika című lap közli. Fodor Gáborral, a FIDESZ választmánya tagjával a Közgazdász készít interjút. Minden új hang keresi és egyre inkább meg is találja vagy meg is teremti a maga – egyelőre inkább szűkebb, mint tágabb – nyilvánosságát.

Úgy tűnik, a hatalom mintha kezdené megadni magát.

Valójában azonban egyáltalán nem adta fel, csak egy bámulatos metamorfózisba fog: amelyben az ösztönösség jegyei (hatalmi, túlélési reflex) és a politikai tudatosság nyomai (taktikázás és új stratégia) egyaránt jól felfedezhetők. A békés átváltozásához szüksége van arra, hogy minél tovább őrizze erőszakon nyugvó hatalmát; szerencséjére még javában futja a szovjet hadsereg itt-tartózkodásának ideiglenességéből, de tartja magát a rendőrség, a katonaság, s egyelőre a munkásőrség is, sőt, tömörülnek az ortodox kommunista erők: november közepén megalakul mintegy ezer fővel a München Ferenc társaság. Az eseményről több szempontból is jellemzően a HVG szerez és közöl (november 16.) bőségebb információkat: egyfelől ismét bizonyítja a sajtó addigi második vonulatának valóságkövető, s pusztán ezzel rendszerlebontó, majd -változtató szerepét; másfelől a régi rendszer lebontásának folyamatában láthatóan bekövetkezett az a beszédes pillanat, amikor konzervatív baloldali erők már jobban kénytelenek nélkülözni a maguk nyilvánosságát, mint a reformerek.

November végén a hatalom újra az erőszak eszközhöz nyúl: a brassói munkásmegmozdulás első évfordulójára meghirdetett szolidaritási tüntetést Budapesten a rendőrség felosztatja.

A rendőrség bejelentése szerint a tüntetők közül három személyt, a szervezők adatai alapján viszont 6 főt állítottak elő. A utóbbi forrásból azt is tudni lehet, hogy az összetűzés után többen megsérültek, közülük egy személy, Vénusz János salgótarjáni bányász többnapos kórházi kezelésre szorult – írja a HVG.

Nem zárható ki, hogy az ilyesféle erőfitogtatásnak egy ilyen valóságos drámajátékban, ahol az erőszakszervezetek a régi formájukban léteznek, épp úgy be kell következnie, mint a puska elsülésének a színpadon, ha egyszer már odarakták. Sok minden más viszont arra mutat, hogy a tudatosság – taktikai és stratégiai megfontolások – egyre meghatározóbbá válnak.

A taktikákon még keresztül lát a reformsajtónak az a része, amely – képletesen szólva – ujját a történelmi hétköznapiok ütőerén tartja. December 7-i számában a Magyar Nemzet leplezetlen gúnnyal tudósít a KISZ „kormányellenes” demonstrációjáról, amellyel a baloldal a hatalom tekintélyrombolásában oly sikeres környezetvédőket a saját pályájukon próbálta meg legyőzni:

„Lakni kell! Legyen felelős a kormány a megfelelő mennyiségű és minőségű bérlakás-állomány kialakításáért! Követeljük a lakáscélú megtakarítások értékállóságának biztosítását! A lakáshoz jutás ne jelentsen elviselhetetlen terheket!” – hallhatták a hangszórókból, olvashatták a röpcédulákon az előbbi jelszavakat mindazok, akik tegnap délután részt vettek a Margitszigeten a KISZ demonstrációján. Bizony nem voltak sokan. Néhány százan jöttek csak el a rendezvényre. A legutóbbi szigeti tüntetésen jóval többen skandáltak a versikét, amelyben arra buzdították a kormányt: lakást építsen inkább, ne gátat.

Felmerül a kérdés, hogy a hatalomnak a sajtóhoz való viszonyulásban milyen szerepe van a különféle ösztönöknek, kényszerűségeknek, illetve a tudatos taktikázásnak, előre látó stratégiának. Az bizonyos, hogy a világhatalmi történések, megegyezések Magyarországot is a nyugati érdekszféra vonzási körzetébe, figyelme homlokterébe lökdi. Még október végén beharangozza a Magyar Hírlap, hogy a Határőrség Országos Parancsnoka javaslatot tett a nyugati határt szegélyező műszaki jelzőrendszer (határzár) megszüntetésére. (Mondhatnánk, a metamorfózis „kaméleon” szakasza: amikor a párt még nem veszi a bátorságot, hogy ilyen korszakos lépést – a varsói szerződés egyik tagállamában – a saját nevében tegyen meg.) Pár nappal később – október 30-án – a világ 17 országának 28 városában követelték a tüntetőket, hogy Magyarországon írjanak ki népszavazást a bős-nagymarosi vízlépcső ügyében. December közepén újra létrejön a rádióhíd Budapest (a Kossuth Rádió Bagoly című műsora) és az Amerika Hangja washingtoni és New York-i szerkesztőségei között. A világ nyilvánossága előtt, egyre látványosabban Nyugathoz dörgölődve, nem engedheti meg magának a hatalom, hogy a sajtózsilipeket lezárja. De azért sem, mert a sajtónyilvánosságra minden új erőnek szüksége van, beleértve az egypárt reformerőit is. Márpedig Pozsgay Imre, aki akkoriban országhatáron belül is, kívül is nagy tekintélyre és népszerűségre tett szert korszakos megnyilvánulásai folytán (Lakitelekről és '56-ról), ezekben a decemberi napokban a rádióra, a televízióra és az MTI-re vonatkozóan állapítja meg a 168 óra című adásban: „A felügyelet és a felelősség a kormányé, a műsor a nemzeté”. Ez már nem az a pártos sajtópolitika. Az év végén, december 27-én a szamizdat is végre kidughatja fejét – átvitt értelemben – a földből: az első nyilvánosságban, a Magyar Nemzetben kap elismerő szavakat.

Egyszer majd meg kell írni a szamizdat történetét is, amely a néhány példányos Bibó-émlékkönyvből nőtt ki, s a nyolcvanas évek közepére számos könyvkiadót hozott létre, s a már említett »szűkkörűség«, nehezen beszerezhetősége ellenére is erjesztőleg hatott és hat ma is a politikai életre. S a szamizdat történetén belül nyilván külön fejezetet érdemel a Beszélőnek és szerkesztőinek [...] szerepe, tevékenysége.

Bizonyos – alább tárgyalandó – jelek viszont arra utalnak, hogy a változtatást szabályozó igazi erők nem annyira kényszerűségből türtek – netán belátásból engedtek –, hanem kifejezetten szükségük volt a sajtózsilipre, amelyen keresztül ki lehetett engedni a gőzt. Látták már, hova akarnak eljutni, nagyjából azt is, hogyan, ezért nem maguktól a változásoktól tartottak, hanem az esetleges robbanástól, a reakciók ellenőrizhetetlen felgyorsulásától.

Amerikai kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a Szovjetunióban a meggyőződés nélküli pártelit akarta a kapitalizmust, nem a tömegek. A nyolcvanas évek kommunistái már csak frusztrált kapitalisták voltak. „A szovjet rendszer óriási mennyiségű tőkével rendelkezett, és az elit tagjai megértették, hogy ha a rendszer kapitalistává alakul át, a legjobb pozícióba kerülhetnek ahhoz, hogy ennek a tőkének új tulajdonosai lehessenek.” – idézi említett könyvében Bárány Anzelm²².

Grósz Károly egy interjújában (Magyar Rádió, 16 óra. 1996. január 20.) azt állította, hogy 1988-ban megjelent nála Viktor Krjucskov, a KGB-főnöke és felvázolta neki a rendszerváltozás menetrendjét. Ennek a lényege abban állt, hogy miként kell a csődbe ment szocializmus nevű vállalkozásból káeftét csinálni, azaz hogyan kell a politikai hatalmat gazdaságivá konvertálni.

A látogatásról, illetve Krjucskov (a KGB) szerepéről a közép-kelet európai átalakításban Grósz Károly meglepően őszintén beszélt egy évvel korábban a Bencsik-féle Demokratának is.

A magam készítette interjú során győződhettem meg arról, hogy meggyőződésében megmaradt kommunistának – tehát érezhette úgy, hogy a közben kapitalizálódott elvtársai cserbenhagyták az eszmét, eladták magukat egy tál lencséért. Különösen a dolga végeztével Angliába távozó Németh Miklós volt a bögyében. Ugyanakkor tisztában volt súlyos – rákos – betegségével, ez a tény is őszinteségre inspirálhatta.

A volt főtítkárnak ugyanakkor arról is nyíltan beszélt (a Demokratának, illetve nekem), hogy az újonnan indult pártszervezetekbe, különösen a történelmi pártokba beépítették a maguk ügynökeit. Ennek a jelentősége a sajtó leendő magatartása tekintetében csupán közvetett, annál nagyobb horderejű: a végzetes bizalmatlanság először a politikai tényezők között épül ki, innen terjed át aztán a sajtóra, a sajtón keresztül pedig vissza a politikára és közéletre. A sajtónak is megvoltak persze a maga ügynökei, akik maguk is ráerősítettek a folyamatra. Több mint jellemző Mécs Imre SZDSZ-es országgyűlési képviselő idevágó, 1993 novemberében tett nyilatkozata: szerinte a Magyar Rádió, a Magyar Televízió és a Magyar Távirati iroda igen nagy számú szerkesztője dolgozott valamilyen formában a III/III-as ügyosztálynak. (A sajtó megnyerésére játszó pártja természetesen elhatárolódik majd ettől az „ügyetlen” megnyilvánulástól, elnézést kérve az érintettektől.)

Lényegében szabad az út az újságcsinálás előtt.

Csak hogy amíg kis lapot indítani viszonylag szerény tőkével is lehetséges, lapot felfuttatni és fenntartani annál többbe kerül. Jelkép értékű az a szomorú tény, amiről 1988 szilvesztere előtt egy nappal cikkez a Magyar Hírlap. „Eladó a Jurta színház.” Az ellenzéki erők sokáig szinte egyetlen rivaldája. Vajon miért? – kérdezi a lap.

A Reform című – a Neue Kronen Zeitung formájában kiadott – hetilap 1988. szeptemberi útra bocsátásához a mai szemmel igazán szerénynek tűnő 10 milliós alaptőkét kellett összedobni²³. Kinek volt ehhez pénze? Például a bankoknak! A 12 részvényesből ők (a Magyar Hitel Bank és a Befektetési Bank) állták a legnagyobb részt. De tegyük mindjárt hozzá: állami

²² (David Kotz-Fred Weir: Miért omlott össze a Szovjetunió? Eszmélet, 38. szám. In: Bárány Anzelm id. mű, 14. o.)

²³ A Reformra vonatkozó adatokat Bárány A. idézett művéből vettem (78-79. o.)

bankokról lévén szó, mögöttük ott az MSZMP, amely az első nyilvánosságot immár nem a legnagyobb példányszámú lapok, valamint a rádió és a tévé szigorú ellenőrzésével, a főszerkesztők kéthetente-havonkénti eligazításával igyekszik kézben tartani, hanem a sajtózsilipek szabályozásával. Ekkortájt válhatott minden vállalkozónak – érintetnek – világossá, hogy Magyarországon a pénz, a tőke előtt szabad az út, különösen, ha nem pályázik a buldózer vagy romboló szerepre, hanem megelégszik azzal, hogy a pénze szép csöndben sok pénzt fial.

A lap százezer példánnyal indult, de 1989 januártól már 200 ezer példányban jelent meg. A heti nyereség 600 ezer és egymillió forint között mozgott. A lap olyan politikai témákkal állhatott elő, amelyek az állami szektor számára érinthetetlenek maradtak. Mindenesetre nem felejtették el hangsúlyozni, hogy csak olyan mozgalmakat népszerűsítsenek, amelyek nem a rendszer bomlasztását szolgálják. A Tőke Péter főszerkesztésével készülő lap élni tudott a versenylőnyével, állandó hiánycikk lett és hamarosan elérte a negyedmilliós példányszámot.

A változásokra éhes nagyközönség hírérsége csillapíthatatlannak tűnik. 1989 januárjában a Magyar Televízióban – a nézők örömeire – bevezetik a hétfői adásnapot. Az MTI szintén januárban arról számol be, hogy a Reform és a Kapu című lapok meghívására tanácskozást tartottak a Beszélő, a (Nagy Jenő-féle) Demokrata, a Hitel, a Magyar Zsidó, a Máshonnan beszélő, a Medventánc, az Új Tükör, a Miskolci Fórum és a Vas és Győr-Sopron megyei Térkép elnevezésű kiadványok szerkesztői.

Februárban – 22 év után először – ismét új napilap jelent meg a piacon Mai Nap címmel. A magát függetlennek nevező képes napilapot kezdetben a Reform Lap és Könyvkiadó Rt. adta ki, hamarosan azonban itt is feltűnik a banktőke (nem is akárkinek a nevéhez fűződően).

[...] a Reform Rt. és a Magyar Hitelbank alapított gazdasági társaságot az előállítására, amelyben a 10 milliós alaptőke 90 %-át a Demján Sándor vezette MHB adta. Nyolcvanmilliós költséggel az országban akkor egyedülálló nyomdatechnikát (fényszedő-, levilágító- és montírozórendszert) vezettek be. Ilyen tulajdonossal a háta mögött természetesen nem jelentett gondot a lapnak a beinduláshoz szükséges hitelek megszerzése.”²⁴

A stáb zömében az Esti Hírlaptól érkezett. Maga a főszerkesztő Horváth István is húsz évig volt a szocialista bulvárlap belpolitikai rovatvezetője. A bulvárlap a korszellemnek megfelelően jóval többet politizált, mint manapság, a példányszáma 45 ezerről egy év alatt 110 ezerre emelkedett. Az átmeneti helyzetre jellemző volt, hogy a borítón ott díszelgett ugyan a független felirat, de egy ideig még le-letelefonáltak az agit-prop. osztályról.²⁵

Március elején az MTI – csendben, zengzetes párthatározat nélkül – létrehozza az Országos Sajtó Szolgálatot (OS).

Az OS „az MTI-hez beküldött anyagokat – miután azokat a hírügynökség a maga szerkesztési, műfaji és terjedelmi normáinak megfelelően hitelesen és gyorsan a szerkesztőségek rendelkezésére bocsátották – a közlemények szerzőinek kérésére és kizárólagos felelősségére teljes terjedelmükben is továbbítja előfizetőinek” – közli a Magyar Nemzet (március 9.).

Ez már nem a hajdani szigorú pártfelügyelet és pártfelelősség, nem is a Pozsgay-féle megengedő kormányfelelősség.

*Ez már a civil szféra szabad felelőssége
a szabad megnyilvánulásban.*

Szinte csodának éltük meg ezt az időt, és ebből a csodacsinálásból immár a teljes sajtó kivette részét. Mi tagadás, el is kápráztatta a közönségét. Nem egyedül emlékszem úgy, hogy fergeteges nevetéssel – óriási kárörvendéssel, a bosszú édes ízével – mulattunk a „Stadinger

²⁴ Bárány A. id. mű 78-79. o.

²⁵ u.ott

elvtárs”-félékben testet öltő, torzképpé zsugorodó hatalmon. Egyetlen nevet emelnék ki, az ÉS publicistáját, akiről úgy gondolom, hogy később akármennyire is egyike lett a naiv rendszerváltoztatók elleni szellemi harcászat mesterlövészeinek, az a szerep, amit az ún. szocialista rendszer tekintélyének szétverésében s ezzel a rendszer lebontásában játszott, valószínűleg túlbecsülhetetlen. Megyesi Gusztávra gondolok, akire Kondor Katalin, a Magyar Rádió adófőszerkesztője így emlékezett vissza a vele készített interjú során²⁶: „Istenien írt!”

Ezek a gyilkos gúnyolódások, ezek keltettek igazi közös – országos – örömet bennünk, no meg a továbbra is sorozatban zajló tüntetések, együtt menetelések, együtt skandalások. („Gyertek velünk! Gyertek velünk!”) A régi szelep, a Ludas Matyi-s humor már kellett a fenének. A sajtóprivatizálások-lenyúlások elkövetkező időszakában kettő is lett a vicclapból, de egyik sem tudott talpon maradni.

Újra fellapozva a régi krónikát²⁷, 1989. február 7-énél találunk egy olyan eseményt, ami utólag sok mindenre fényt derít. Különös módon itt az MTI-által közölt hír homályossága, körülményessége is sokatmondó: miközben az ország java önfeledten örült, a hatalom bizony csendben engedett átmentési hajlamainak, átváltozási törekvéseinek, s ebben a sajtó jószerivel szemernyit sem akadályozta.

A Legfőbb Ügyészség tájékoztató vizsgálatot folytatott KISZ-ingatlanok – köztük a szegedi és a bajai KISZ-iskola – tulajdonjogának átruházásával kapcsolatban. [...] Ezek alapján megállapította, hogy a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága nemcsak az említett két városban, hanem országosan is rendezni kívánja a KISZ kezelésében, illetve használatában lévő ingatlanok tulajdonjogi helyzetét. A megkötött szerződések alapján eddig 11 ingatlanra jegyezték be a KISZ KB tulajdonjogát, a többi 40-50 ingatlanra vonatkozó szerződés előkészítése és földhivatali bejegyzése pedig folyamatban van. Az átruházott ingatlanok kezelője minden esetben – a kezelőjogokat eddig is gyakorló – megyei, illetve városi KISZ-bizottság maradt.

A sajtó e tekintetben semmivel sem különb a közönségénél: vagy nem tudja, vagy nem akarja kideríteni, mi folyik a háttérben. Hihetetlen gyorsaságban követik egymást a szenzációsán szenzációsabb események, örül az újságíró is, örül a közönsége is, kinek van kedve és energiája itt, a Lelkesedések korának tetőzésekor mélyebb szövevények között összefüggések, indítékok után kutakodni. Február 10-11-én ülést tart az MSZMP Központi Bizottsága. Az egypárt legfőbb döntéshozó testületének „MEGGYŐZŐDÉSE, HOGY A POLITIKAI RENDSZER PLURALIZÁLÁSA – AZ ADOTT HAZAI HELYZETBEN – A TÖBBPÁRT-RENDSZER KERETEI KÖZÖTT VALÓSÍTHATÓ MEG. EZZEL, A TÖRTÉNELMI TAPASZTALATOK ALAPJÁN, JOBB BIZTOSÍTÉK TEREMTHETŐ A KORMÁNYZATI MUNKA KONTROLLJÁRA ÉS A HATALOMMAL VALÓ VISSZAÉLÉS ELLEN.”

Mondhatnánk, az egypárt megértette az idők szavát. Tálcán kínálja a politikai hatalom eddigi monolit tömbjének feldarabolását. Csoda-e mindaz, ami ezután következik? Hogy február 15-én Szent Korona Társaság alakul (Magyar Nemzet)? Hogy Nagy Imre hozzátartozói „határozott javaslatlalt zárták” az Igazsági Minisztériumban folytatott megbeszéléseket? Ennek értelmében „Nagy Imre, társai, és valamennyi, az 1956-os események után halálra ítélt jelképes, illetve újratemetésének időpontját 1989. június 16-ában jelöltük meg” – adja hírül a Szabad Európa Rádió, s tájékoztatja néhány nappal később a család a Magyar Hírlapot. Ugyanezekben a napokban – február közepén –, a Népszabadság tudósításából egy jóval korábbi eseményre is fény derül – mint ahogy arra is, hogy kit – mit – tisztel meg látogatásával az ország új miniszterelnöke: a változások egyik legfőbb kiváltóját, szervezőjét és hajtóerejét: a határokon átlépő Pénzt.

²⁶ Ld. Második kötet: MédiaArcok

²⁷ Magyarország Politikai Évkönyve 1990 (AULA-OMIK) Szerk.:Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László

„Három hónappal ezelőtt 29 magyar és francia részvényes közreműködésével megalapították a budapesti székhelyű Nemzetközi Bankárképző Rt.-t, amelynek célja a szakemberek továbbképzése. A képzés megkezdése alkalmából ünnepséget rendeztek, amelyen Németh Miklós miniszterelnök mondott beszédet.”²⁸

Miután a hatalom részéről kimondatott a bűvös szó: többpártrendszer – a sajtó számára elérkezett a szabadság pillanata. A régi hatalom elveszítette legitimitását a kézivezérlésre, a formálódó hatalom viszont még nem szerzett semmiféle törvényes jogosultságot a sajtó befolyásolására, birtoklására. A magyar média ezáltal hatalmi vákuumba kerül, és ez az újabb sajtótörténeti pillanat ismét jó alkalmat teremt nekünk arra, hogy megfigyeljük: mennyire játszott valóban katalizátor szerepet a sajtó; vagy inkább tehetetlenségénél, régi kötődéseinél fogva nagyon is óvakodott attól, hogy nagyobb sebességre kapcsoljon egykori gazdáinál.

Minderre meglehetősen biztos választ kapunk 1989. március 15-e erős fényének megvilágításában. A Nagy Temetés előtt ez volt az a páratlan és feledhetetlen alkalom, amikor a rendszerváltoztató erők már-már teljes létszámban és egyetértésben ünnepelnek – demonstrálnak – a régi egypártiakkal szemben. A Magyar Demokrata Fórum, a FIDESZ, az SZDSZ, a Kisgazdapárt és a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság akciószövetségeket hoz létre.

„Az így létrejött ötös bizottság alapelveként fogadja el, hogy a hivatalos ceremóniától teljesen függetlenül, a korábbi évek hagyományainak megfelelő útvonalon és időpontban tartják meg a felvonulást. [...] Megállapodnak abban, hogy a hagyományos útvonalba helyszínként beillesztik a Szabadság teret, és a sajtószabadság ünnepén – tiltakozásul a Televízió egyoldalú tájékoztatási politikája ellen – a Televízió épületét jelképesen lefoglalják.

A fentiekhez néhány hét leforgása alatt szinte az összes akkor létező ellenzéki politikai csoportosulás csatlakozik [...].²⁹

„Eközben folyik a sajtókampány” – folytatja beszámolóját Rockenbauer Zoltán, ma a kulturális tárca fideszes minisztere. Kinek a részéről? A KISZ, az MSZP és a Hazafia Népfront részéről! S ha már sajtókampány, akkor megkezdődnek az első nyelvpolitikai csatározások, s megtörténnek az első hiába kísérletek a sajtóbeli helyreigazításra. Március 15-e korábbi *kisajátítói* az ünnepség *kisajátításával*, ennek szándékával vádolják az ellenzéket; a televízió *lefoglalása* helyett *elfoglalásról* beszélnek.”³⁰

„A legtöbb támadás a Televízió »jelképes lefoglalásának« tervét érte, Fejti György KB-titkár fenyegetően figyelmezteti az ellenzéket, hogy ne játsszon a tűzzel. Ő is, a hivatalos sajtó is következetesen a Televízió elfoglalásáról beszél, nem kis riadalmat okozva ezzel a TV munkatársai és a valós információktól gondosan elszigetelt társadalom körében. A helyreigazítási kérelmeknek a sajtó rendre nem ad helyt.”

Ez volna a rendszerváltoztató magyar sajtó? Ezt kellett volna – érdemei elismeréséül – az új korszak megszületésekor érintetlenül hagyni? „A Magyar Televízió átmenetinek szánt új elnöksége és megbecsült új elnöke szégyenteljes módon menesztette Aczél Endrét [...] – írja majd 1991-ben Farkas Zoltán.³¹ Valóban szégyen volt?

„Ezen a napon a társadalom megérzett valamit saját erejéből. A hivatalos ünnepségek kicsiny parádék voltak a független megmozdulásokhoz képest. Az egy évvel korábban még suttozva sem emlegetett óhajok: nemzeti függetlenség, szabad választások, az 56-os forradalom rehabilitálása, a munkásörtség feloszlata százezrek számára vált reális követeléssé. Az ellenzék egységes ellenállása és szimbolikus győzelme a pártállam felett sokaknak adta

²⁸ Ld. Magyarország politikai évkönyve 1990.

²⁹ Rockenbauer Zoltán: Ünnepek és csataterék. Az 1989-es esztendő független ünnepségei Magyarországon (Magyarország politikai évkönyve 1990., 225 o.)

³⁰ Idézett mű 225. o.

³¹ Farkas Zoltán: Állóháború. (Magyarország politikai évkönyve 1991., Ökonómia Alapítvány, Economix Rt., szerk.: Szerk.: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László, 207. o.)

vissza a demokráciába vetett hitét, ugyanakkor elbizonytalanította a hatalom birtokosait. A Március 15. bizottság példás együttműködése megteremtette az Ellenzéki Kerekasztal létrehozásának feltételét (a Független Jogász Fórum néhány nappal később tette közzé felhívását), és az MSZMP-t „elbeszélgetések” helyett valódi tárgyalásokra kényszerítette. És hogy a nemzeti média ezen a napon sem tudott túllépni saját árnyékán (a jelentéktelen hivatalos ünnepséget egyenes adásban közvetítették, a valóban ünneplő városról pedig semmitmondó rövid összeállítást sugározta csak), ez minden korábbinál élesebben vetette fel a kérdést: kié is a televízió?”³²

A sajtó főárama még mindig nem a közönségével, hanem a formális hatalommal ünnepelt együtt. Amiért az akkori hivatalos sajtó igazán dicsérhető, az voltaképp az ellenzék dicsérete: ekkor még a rendszerváltató erők nem használják ki – mármint a médiát – egymás ellenében. Az Ellenzéki Kerekasztal³³ március 22-i létrejöttével végképp elbukik az MSZMP kísérlete, hogy az ellenzék erőivel külön-külön folytasson megbeszéléseket. Június 13-án, három nappal a Nagy Temetés előtt, elindulnak a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai. Résztevői az egyik oldalon az MSZMP, a másik oldalon az Ellenzéki Kerekasztal, végül az úgynevezett harmadik oldal³⁴. Sajtóban és politikában az igazi törésvonal egyaránt a régi hatalom és az új, rendszerváltató erők között húzódik. De már nem sokáig.

Az utolsó – majdnem – felhőtlen ünnep, a Lelkesedések korának koronája, furcsa módon egy temetés. Amikor voltaképp felszínre hozzák a múltat, egy ország tiszteleg előtte, s végképp megássák vele a jelen sírját.

„1989. június 16-án kora reggeltől végeláthatatlan sorokban kígyózik a nép, hogy a kegyelet virágjait letegye Nagy Imréék koporsójánál. [...] 12 órakor megszólal a harang, s az országban egy percre megáll az élet. A Himnuszt a Hősök terén 250.000 ember énekli együtt, majd pillanatnyi csend után a hangszórókból öreg magnószalag sercegése hallatszik: Nagy Imre beszél” [...]

„A televízió és a rádió tanult március 15-éből.” – írja Rockenbauer Zoltán egy évre rá – „Egész nap egyenesadásban, illő kommentálással sugározzák a szertartást.” Nem vonhatjuk kétségbe, hogy még a legpártosabb orgánumoknál is akadtak, akiket megrendített és meghatott a történelmi léptékű esemény. Bencsik András, a Magyar Demokrata főszerkesztője, akkoriban a Népszabadság munkatársa így emlékszik vissza erre a napra:

Tényleg büszke vagyok arra, hogy a Népszabadság a Nagy Imre-temetésre egy olyan számmal jött ki, amelyet történelmi jelentőségűnek nevezhetünk. Lehoztuk a Népszabadság legeslegesítő számának a címlapját, ahol Kádár üdvözlí a forradalmat, Nagy Imre bejelenti a semlegességet. Erről a címlapról azt kell tudni, hogy volt, aki tagadta, hogy létezett egyáltalán. Végül valakinek a házi archívumában mégis meglett. Tehát úgy tűnt, hogy itt most valami csodálatos nagy megtisztulás lesz.

E lelkesedők és lelkesedések ellenére sem állíthatjuk, hogy „a televízió vagy a rádió tanult” volna. A hatalomnak lett sürgős, hogy ha már Á-t mondott – többpárti demokrácia, szabad választások –, mielőbb mondjon B-t is. Fel kell kínálni a sajtószabadságot, mielőtt elvennék tőle: így legalább a demokrácia igaz hívének szerepében tetszeleghet, ami később még sokat hozhat a konyhára...

³² Rockenbauer Zoltán: id. mű 227. o.

³³ Tagjai: MDF, SZDSZ, Fidesz, Független Kisgazdapárt, Magyar Néppárt, Szociáldemokrata Párt, Bajcsy-Zsilinszky Társaság, Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája, később csatlakozik a Kereszténydemokrata Néppárt

³⁴ A harmadik oldal tagjai: Hazafias Népfront, SZOT, Münich Ferenc Társaság, Baloldali Alternatív Egyesülés, a DEMISZ, mint a KISZ jogutódja, a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége, a Magyar Nők Országos Tanácsa)

*Március végén az MSZMP hivatalosan is felteszi a kezét,
látványosan megadja magát a sajtószabadságnak.*

A Központi Bizottság 29-i üléséről kiadott közlemény szerint:

„A jelenleg érvényben lévő, 1986. szeptember 1-jével hatályba lépett sajtótörvény az időközben bekövetkezett társadalmi-gazdasági változások következtében alkalmatlanná vált funkciói teljesítésére. A Központi Bizottság egyetért azzal, hogy az új törvény – a jogállamiság kiépítésére vonatkozó törekvésekkel és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával összhangban –, állampolgári jogként szabályozza a szabad véleménynyilvánítás és a sajtószabadság gyakorlásának módját, garanciáit és törvényes korlátait. Ennek szellemében határozta meg a lapkiadók, szerkesztőségek, újságírók, terjesztők tevékenységével kapcsolatos jogokat, kötelezettségeket és felelősségüket.” – közli a Magyar Nemzet. „Pártunk véleménye szerint a Magyar Rádió, a Magyar Televízió és a Magyar Távirati Iroda a kormány felügyelete alatt álló nemzeti intézmény” – idézi a Népszabadság.

A szimbolikus újratemetésen, a protokollkoszorúzáson – épp Rockenbauer sorolja – képviseltette magát az akkori rendszer országgyűlése (Szűrös Mátyás, Szentágothai János) és kormánya (Németh Miklós, Pozsgay Imre, Medgyessy Péter), megelőzve az egyházakat, társadalmi szervezeteket, pártokat, külképviseleteket, külföldi szervezeteket. A **HATALOM ÁTVÁLTOZÁSÁNAK E FELGYORSULÓ SZAKASZÁBAN A FŐSODRATÚ MÉDIA CSAK FELVESZI UGYANEZT A RITMUST A MAGA ÁTVÁLTOZÁSÁHOZ.**

Aligha érdemel emiatt elmarasztalást – hiszen a hatalom és sajtója átalakulásának gyorsasága³⁵ még a változásokra vágyó nagyközönséget is időnként meghökkentette, sőt, megborzongtatta. Igen, ott a téren állva – más milliók meg a tévé előtt lenyűgözve – valószínűleg megint csak nem egyedül éltem át Orbán Viktor beszéde alatt az érzelmek rendkívül furcsa keverékét: a mámorba vegyülő ijedt szorongást. Orosz birodalomról szónokolni, meg kommunista gyilkosokról, meg az ott koszorúzó hatalomnak ország-világ előtt odavetni, hogy nem tartozunk hálával, s a szerencsehozó talizmánt emlegető pimasz hang... – ettől még bennem, lelkes tüntetőben is, bizony, megállt a levegő.

„Mi értetlenül állunk az előtt, hogy a forradalmat és annak miniszterelnökét nemrég még kórusban gyalázók ma váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói. Azt sem értjük, hogy azok a párt- és állami vezetők, akik elrendelték, hogy bennünket a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktassanak, ma szinte tülekednek, hogy – mintegy szerencsehozó talizmánként – megérinthessék ezeket a koporsókat. Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat, nem jár senkinek köszönet azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink.”³⁶

Úgy vélem tehát, nem illeti kemény elmarasztalás a Lelkesedések korának sajtóját gazdakövető, óvatos, valójában kockázatmentes magatartása miatt. De éppen úgy, mint az akkori magyar politikusoknak, a magyar médiának sem tartozunk semmiféle hálával. Egy életre le kell számolni azzal az illúzióval, hogy a sajtó főárama ebben az időszakban – a Nagy Temetésig – a legcsekélyebb mértékben is siettette volna a demokratikus átalakulást: helye-

³⁵ Itt ragadom meg az alkalmat, hogy a gyorsaság viszonylagosságára utaljak: a jó szemű Elek István csaknem másfél évvel ez előtt, 1988. január 7-én ezt vési be naplójába: „Történnie kellett itt valaminek az elmúlt hónapokban. Már-már úgy érezhetni, elborítanak bennünket a vallásos emberek iránti megértés fölcsapó hullámai. Szűrös Mátyás Sütő Andrást idézi a tévében, hogy méltó szavakkal fejezhesse ki a ragaszkodás érzését a szülőföldjéhez. Berecz János a tolerancia jegyében meséli el az országgyűlésben, hogy évekkal ezelőtt vallásos szertartással temettette el az édesanyját. Németh Károly újévi üdvözlésében „határainkon kívül élő testvéreinknek” is tolmácsolja jókívánságainkat. Grósz Károly pedig kertelés nélkül a nemzeti érdekek elsőbbségére voksol a Vitrayval folytatott beszélgetésben. Szemünk előtt nőnek ki a földből a nemzeti összefogás eszméjének újdonszerű pillérei.” (Advent, és aminek el kellett jönnie, Pesti Szalon Könyvkiadó, 1994)

³⁶ Rockenbauer Zoltán id. mű 229. o.

sebb, ha azt mondjuk, voltak néhányan – volt néhány újság és újságíró –, amely/aki siettetette; a többség csupán felvette a politika ritmusát; de akadt olyan is, az elsők között a legelső, amelyiknek főszerkesztő-helyettese 1999-ben így nyilatkozott: szégyelli azt az időszakot...

A Lelkesedések korának kezdetén a kis lapok voltak a faltörők.

Amint azt az 1988. év sajtótükrében láthattuk, a „veszélyesebb” hírek rendre a nyilvánosság második vonulatának olyan lapjaiban jelent meg, mint a HVG, Képes 7, Ötlet, Élet és Irodalom, Mozgó Világ. Amikor a párt négy reformerét kizárták az MSZMP-ből, a Közgazdász április 21-i száma tiltakozásról ad hírt:

„A négy értelmiségi kizárásáról. Párttagjainkat megdöbbenette a hír, több alapszervezetünk határozatban tiltakozott az eljárás ellen... Erőteljes tiltakozást váltott ki, mert azt a benyomást kelti, hogy a Politikai Bizottság nem akarja elfogadni a bírálatot. Sokan a társadalomkutató értelmiség elleni támadásnak érzik, és ezek után szkeptikusabbak az országos pártértekezlet eredményességét tekintve.”

Nincs mit elvitatni: ehhez bátorság kellett. Csakúgy a Medvetánc (illetve szerkesztőinek) tettehez, amely májusi számában megjelentette a Fordulat és Reform” című tanulmányt, és vele együtt a „Javaslat a nyilvánosság és a tömegkommunikáció reformjára” című anyagot.

„A tájékoztatás irányítását Magyarországon még ma is az az idejét múlt elv határozza meg, hogy a sajtó a politika kiszolgálója, a hatalom eszköze, »kollektív agitátor, propagandista, szervező«. Ezt az elvet a pártfelügyeletet ellátó s jelenleg a KB ideológiai titkárnak alárendelt agitációs és propaganda osztály, illetve kormányzati vonalon [...] a Tájékoztatási Hivatal tervutasításos módszerekkel igyekszik átvinni a napi gyakorlatba...”³⁷

Történelmi szerepet töltött be a Magyar Nemzet.

Az „MDF időszámítása voltaképpen nem az 1987-es lakiteleki első értekezlettel kezdődik, hanem az ugyancsak 87-es novemberi nyilvánosság elé lépéssel” – állítja 1988-ban Csurka István.³⁸ Ekkor jelent meg ugyanis – két hónap késéssel – a Magyar Nemzetben Pozsgay Imre *A közmegegyezés hajszálerei* című egész oldalt betöltő interjúja, beszámolója a lakiteleki találkozóról és maga a lakiteleki nyilatkozat teljes terjedelmében. A Nyilatkozat közzététele „választóvonalnak tekinthető az egész magyar életben”. „1956 óta ilyen esemény nem történt.” „Ezt a lapszámot néhány nap múlva sok helyütt 200 forintért árulták, sokszorosították, jegyzetelték.” Az 1985 nyarán tartott monori tanácskozás „Valódi szenzáció volt, de titkos, föld alatti szenzáció.” „Lakitelek a Pozsgay-nyilatkozattal vált igazi konfliktussá. Más az időszámítás azóta, amióta néhány értelmiségi nyilvánossá tette, hogy a nemzet sorskérdéseiben nemcsak a hatalom illetékes. A lakiteleki nyilatkozat megjelenése óta letagadhatatlan, hogy a nemzet legfontosabb kérdéseit mindenkinek jogában áll megvitatni.” – lelkesedik Csurka István. „S ez esemény? Ez mérföldkő?” – kérdi saját magától. „Igen, az. Sőt, csillagrobbanás.”

Média nélkül tehát nem lett volna „csillagrobbanás”?

Felvehető persze, hogy igazából ki robbantott. Nem csak a nyilatkozó tett-e igazán tanúbizonyságot bátorságáról, hiszen az újság őt már a háta mögött tudhatta – de ki volt az ő háta mögött?

³⁷ In: Tizenkét hónap krónikája, Magyarország politikai évkönyve 1988, id. mű 434. o.

³⁸ Csurka István: Az MDF '88-a. Tizenkét hónap krónikája, Magyarország politikai évkönyve 1988, id. mű 304-305. o.

Pozsgay mögött is valahol ott húzódtak a változás nemzetközi elkötelezettjei; a történelem azonban sohasem játszik teljesen nyílt kártyákkal, ilyen értelemben mindenki kockáztatott. De ha KB-tag, államminiszter nyilatkozott, mint aztán már 1989 január 28-án, amikor Pozsgay népfelkelésnek nevezte 1956-ot a rádió 168 óra műsorában, nos, az igazi rizikó a politikusé volt.

A merészség megítéléséhez mindig szükség van viszonyítási pontra. Az 1988. március 15-ei nem hivatalos felvonulás a legnagyobb volt 1956 óta. Két nap múlva Kádár János bejelentette, „Magyarországon nincs válság, a hangulatot a sajtó szítja!”³⁹ Tehát Kádár – s a párt ortodox kommunistái – álláspontjához képest már az akkori sajtó is túl szabad volt.

*Az elsők közül az első: a Népszabadság
utolsó pillanatig őrizte pártos hagyományát.*

Részlet Tamás Ervinnel, a Népszabadság főszerkesztő-helyettesével 1999-ben készült interjúból⁴⁰:

– [...] Én legjobban azt a nyolcvan-nyolcvanhat közötti időszakot szégyellem, amikor már látszottak az aszfalton a repedések, s néhány lap ezeket a maga módján fel is fedezte, hírt is adott róla.

– *A Magyar Nemzet és a Magyar Hírlap.*

– Pontosan. Én akkor már ugráltam nagyon. Egyrészt már Pesten voltam, másrészt azt ugyan nem láttam, hogy mi minden fog itt történni, azt viszont igen, hogy a nyilvánosság meg fog változni, és igenis, másfajta lapot kéne csinálni. Jóval erősebbnek kell lennie a kritikai attitűdnek, jóval több konkrétumot kell mondani, igenis, vannak belpolitikai konfliktusok, amiket ábrázolni kell, igenis, a párton belül többféle irányzat van, amelyek birokra keltek, s ezeket egyrészt ki kell használni, ahogy a Magyar Nemzet tette Pozsgay Imrével, másrészt be kell mutatni, elemezni. Ekkor már mozogni lehetett volna, de mi nem mozdultunk.”

„A Népszabadság egy magas dombról elindított szekér volt, és száguldott lefelé a szakadékhoz.” – értékeli most az akkori helyzetet Eötvös Pál, aki a lapnak több mint tizedik éve töretlenül főszerkesztője. „Ezt a száguldó szekeret sikerült aztán lefékezni. Közben azonban a szomszéd pályán a Magyar Nemzet, mint a fogaskerekű vasút, ment felfelé. ‘88-’89-ben ők nagyon mentek felfelé! Tehát ezt az elsőséget így kell nézni. Mi voltunk a legnagyobb bajban” – emlékszik vissza az egykor 800 ezres példányszámról induló lap legnehezebb napjaira.

*Úgy tűnt, mindegy megy a maga rendjén:
az elsőkből utolsók lesznek.*

Csak hogy a Magyar Nemzet, „a rendszerváltó ellenzék legfontosabb orgánuma”⁴¹, dinamikus expanziója ellenére 1988-ban már 60 millió forint veszteséget termelt. Amíg a többi napilap példányszáma a következő év januári drasztikus áremelése után 30-40 %-kal visszaesett, addig a Nemzet példányszáma 1989-ben 170 ezerre emelkedett az 1988-ban elért 122 ezerről. 1990-ben viszont mélyrepülésbe fogott.

Vajon mitől?

³⁹ Magyarország képes története, id. mű 164. o.

⁴⁰ A beszélgetés teljes szövegét ld. II. MédiaArcok

⁴¹ Ld. Bárány Anzelm id. mű 80. o.

Milyen erők fogtak össze a „sajtóhős” ellen? Miért nem tudtak a rendszerváltoztatás küszöbén fejüket sorra kidugó kis lapok sem megkapaszkodni? Vajon mi okozta vesztüket?
S hogyan tudott a párt vezérhajója élen maradni?
A Félelmek kora következett....

FÉLELMEK KORA

Amikor forr az egész katlan, nem lehet biztosan tudni, mi forr ki belőle. Ki hogyan, mikor kerül bele, és hogyan keveredik ki belőle. Győztesen vagy vesztesen? Ne adj isten: élön vagy holtan?

A félelem már akkor megkezdte színpalak mögötti áldatlan rombolását, amikor a történelem pompás színpadán a legszebb, legígéretesebb ünnepi darabokat játszották: nemcsak a Nagy Temetésre gondolok, de a Magyar Köztársaság kikiáltására, majd az első szabad választásokra.

Vajon kiknek és mitől kellett félniük?

*Okkal volt félnivalójuk a hatalom addigi
birtokosainak s rendjük őreinek.*

Mint szemtanú – sok tízezred? százezred? magammal – 1989. október 23-án néhány perce átadtam magam, teljesen felhőtlenül, gondtalanul, az újabb csodának: oda a népköztársaság, mostantól Magyar Köztársaság vagyunk, az ideiglenes köztársasági elnök (Szűrös Mátyás) az Országház ablakából szónokol, piros-fehér-zöld zászlót lenget. Hova tűnt a hatalom, hol van rettegett rendőrsége? Végképp a múlté? Olyan szép ez, alig lehet elhinni...Csak tíz év múltán tudtam meg a választ Csáki Istvántól, az egykori kommandóستól.

– [...] Kaptunk ilyen tiszti rendőrruhákat, hosszú kabát, öltöny, nyakkendő, és pont a parlament előtt kellett sorfalat állnunk. [...] Természetesen fel voltunk háborodva. Figyelj, mondom, ha most engem a tömeg ott elkezd rángatni, én azt majd nyugodtan tűröm? Engem nem erre képeztek! [...] Mi viszont magunkban, rajon belül azt mondtuk, hogy most álljunk oda úgy, minden nélkül több ezer ember elé? Öngyilkosság! Mi nem erre vagyunk kiképezve! Az első ember odajön, és ha valaki gyomrost üt, vagy fejbe akar vágni valamivel, biztos, hogy olyan jellegű cselekményt teszek, ami belém rögződött, amit mindig gyakorlok, amit csinállok. És hát fel is voltunk fegyverkezve különféle kézfegyverekkel: UZI géppisztollyal, nunchakuval...

– Ez mi?

– Japán harcművészetnél használt fegyver.

– A kötél és a bot?

– Igen, igen. És volt nálunk dobócsillag, meg ilyen kisebb tárgyak, amit el tudtunk rejteni a ruha alá. [...] És voltak olyanok ott a népben, akik minket elég csúnya szavakkal illettek. „Menjetek vissza, rohadt rendőrök, a kommunisták rendőrei vagytok!” És akkor mások mondták, hogy ne bántsátok őket, látod, hogy ezek fegyvertelenek, ez már nem az a rendőrség, ez egy új rendőrség...⁴²

1989 utolsó hónapjaiban, valamint a 90-es év tavaszán egyszerre rendült meg a föld az európai szocialista országok politikai berendezkedései alatt – írja le plasztikusan az egyébként bal-liberális vonulattal rokonszenvező Kéri László politológus 1991-ben, majd így folytatja: Szinte egyik hétről a másikra omlott össze a stabilnak hitt politikai berendezkedés Bulgáriától Csehszlovákiáig. Romániában pedig drámai polgárháborús fejlemények közepette szabadultak meg (vagy csak véltek megszabadulni) a megdönthetetlennek hitt diktatúráról. S az egész rendszer legszilárdabbnak gondolt ideológiai bástyája, az NDK felfoghatatlan gyorsasággal araszolt a világgazdaság és modernizáció ütemét és stílusát mindinkább diktálni látszó „anyaországának” kitárt karjai közé. A Szovjetunióban pedig szinte alig akadt hét, mikor ne

⁴² Varga Domokos György: Csali, gyilkos, áldozat. A rendszerváltozás árnyékában (LKD Bt, 2000., 69-71. o.).

deklaráta volna valamelyik nép – igen komoly szándékot elárulva – önmaga függetlenségének visszavonhatatlan igényét.⁴³

A túlélés egyetlen esélye a gyors szerepváltás. És színváltás: mezcsere – vagy legalább a mez levétele. Már a Nagy Temetés fényében (?), árnyékában (?) megindul a választási küzdelem a lemondott Cservenka Ferencné megüresedett országgyűlési képviselői posztjára. „Bár az MSZMP tagja, mégis a helyi sportkör támogatásával indul a mandátum megszerzéséért Papp István, Gödöllő tanácselnöke” – számol be a Népszabadság. S arról is, hogy a kilenc jelölt egyike, Roszik Gábor, az MDF, az SZDSZ és a Fidesz helyi szervezete alkotta ellenzéki kör közös jelöltje. Kis idő múlva e rendszerváltoztató pártok egyike-másika élet-halál harcba fog egymással szemben.

Egyelőre azonban az MDF, ennek pécsi szervezete Aczél Györgyöt szólítja fel lemondásra, a Fidesz Radikális Frakciója pedig kinyilvánítja, hogy egyetért Orbán Viktorral, azonosul a Hősök terén június 16-án elmondott beszédének tartalmával. Ráadásul mindezekről rendre hírt a hivatalos média, az MTI országos sajtószolgálat⁴⁴,

Egy új, de rövid életű hetilap, a Világ (lám, az új lapok alapítóinak is van mitől félniük: megmaradnak-e) arról számol be, hogy a Fogyasztók Országos Tanácsa a Szegényeket Támogató Alappal – közismert rövidítéssel: SZETA) – és a nyugdíjasok meg a nagycsaládosok szervezeteivel is felveszi a kapcsolatot, „hogyan érdekvédelmi funkcióját hatásosabban láthassa el”. Jól mutatja ez az idők fordulását: a SZETA a Kádár-korszak egyik ellenzéki „fedőszervezete” volt, nem volt tanácsos rokonszenvezni sem vele. A régi szocialista intézmények kezdenek magukra és funkció nélkül maradni, pusztán létüket, megélhetésüket féltik, az előrelátóbbak ebben a helyzetben inkább előremenekülnek, siettetve a változásokat.

Okkal volt félnivalója – és előremenekülni valója – az állampártnak: ha megmarad a megengedő, sőt, elszenvedő, passzív szerepben, ha nem áll neki maga is látványosan a régi rend lebontásának, az újraosztáskor – választásokkor – mindent elveszíthet. Ki tudja, talán még fizikai szabadságát is, ha netán leszámolások, politikai perek, „boszorkányüldözések” kezdődnének. Szerencsére a Nyugatnak elemei érdeke, hogy ne omoljon össze szép reményekkel – páratlan haszonnal – kecsegtető kelet-európai piaca, sőt, minél békésebben, minél tágabbra nyíljon előtte. A közös érdek talaján erős szövetség, elszakíthatatlannak és kiapadhatatlannak bizonyuló kapcsolatrendszer alakul ki a természeténél fogva haszonleső tőke legkülönbözőbb képviselői és a megújulásra, paradigmaváltásra kész elvtársak között. Szívesen eltekintenek a pejoratív tünő megfogalmazástól, hiszen ez az érdekközösség mégiscsak a demokrácia megteremtésén – de legalábbis a kötöttebb régi rendszer lebontásán – fáradozott, amikor azonban a váratlan magatartások, vonzalmak magyarázataira vagyunk kíváncsiak, nem feledkezhetünk meg a mélyebb indítékokról.

Az MTI júniusi közlése szerint 1989. január 1-je óta a magyar vállalatok 320 vegyes vállalatot alapítottak, vagyis többet, mint amennyi addig összesen volt hazánkban.

„A napokban várható egy – Magyarországon valószínűleg szenzációnak számító – szerződés aláírása, amelynek nyomán egy nagy magyar gépipari vállalat, a Ganz Vasúti Járműgyár Rt. részvényeinek többsége nyugati tulajdonba kerül.” – harangozza be a HVG június 23-ai száma. „A fokozott érdeklődés érthető. Egyrészt mert az angol fél, a Hunslet járműgyár elképzelései szerint az immár vegyes vállalattá alakuló Rt.-ben – ma még ritkaságszámba menően – 51 százalékos részesedést szerezne, másrészt mert a részben megvásárolandó cég a magyar ipar közismert »nagybetege«, – írja a lap.

A terjeszkedési lehetőséget kutató politikai és kereskedelmi természetű ambíciók számára igazából két tényező számított: a megbízhatóság és jövőképeség. Már Kádár is szavahihető

⁴³ Kéri László: A rendszerváltás csapdája: avagy a múlttal való megbékélés nehézségei (Magyarország politikai évkönyve 1991, id. mű 275. o.)

⁴⁴ Magyarország politikai évkönyve, id. mű 294. o.

tárgyaló partnernek bizonyult, ráadásul neki volt köszönhető a gazdasági liberalizáció megkezdése és az adósságcsapdába való besétálás. Neki a jövőképesseggel volt baj: hitt még a szocializmusban. Grósszal is jól lehetett alkudozni, csak neki is megvoltak a maga ideológiai korlátjai. A pragmatikus Nyers Rezsőre, az új gazdasági mechanizmus pártbeli legfőbb mentorára már jobban lehetett számítani – ami az MSZMP-nek a piacgazdaságra való átállítását illeti; ugyanakkor mint az új idők korszerű ideológusát már nehezen lehetett volna eladni. Alkalmas volt viszont erre a jó értelemben vett – vagyis az idők szavának megfelelően – párttechnokrata Németh Miklós, és bizonyos fokig a külpolitikában rendkívül aktív, a német újraegyesítés talaját lelkesen egyengető Horn Gyula. Ezeknél az internacionalista politikusoknál nem kellett attól tartani, hogy egyszer majd a nemzeti érdekeket a kelletnél jobban előtérbe helyezik a nemzetközi töke (politika) érdekeivel szemben.

A Nagy Temetés után hamar (június 23-án) összeülő MSZMP KB az előremenekülés jegyében mindenestre kitűzi történelmi jelentőségűnek bizonyuló kongresszusának időpontját (október 7, a metamorfózis legdrámaibb pillanata: az MSZMP önfelszámolásának – az MSZP megalakulásának – napja); a párt elnökévé választja Nyers Rezsőt, és mellé a négy tagú kollektív irányító testületbe: Grósz Károly főtitkárt, Németh Miklóst és Pozsgay Imrét. Grósz vezető szerepének – s vele a régi és az új rend között egyensúlyozni próbáló politikának – ezennel vége. Nem szólva Kádár Jánosról: a kornak nevet adó politikust minden tisztességéről lemondadják, július 6-án meghal, a temetésén százezren búcsúztatják. A sajtó szolid tárgyilagossággal foglalkozik a témával: ez a tömeg, ez a rendszer végképp a múlté, a jövő erőinek képviselői (véleményformálói) politikában és sajtóban egyaránt mással (egymással) vannak most elfoglalva.

Az MSZMP 1989. októberi kongresszusán megszülető Magyar Szocialista Pártba a volt állampárt 700 ezres létszámából alig néhány tízezren lépnek át. A reformerök – s a velük menekülők – látványosan megszabadulnak a régi kolonctól, miközben rajta hagyják kezüket a pártvagyonon: kicsi, ám annál ütőképebb csapat készül az elkövetkező megmérettetésekre.

Okkal volt félnivalója a pártsajtónak is.

Többszörösen. Mint a hatalom, a kommunista ideológia hű kiszolgálójának. Mint hűségese párttagok és titkos ügynökök hadműveleti terepének. Mint a nyilvánosság fontos eszközének.

A különböző nevek alatt futó MSZMP rendelkezett a legnagyobb országos napilapokon túl a megyei lapokkal és folyóiratokkal is. A Nagy Temetés napján a Népszabadság adja hírül, hogy az MSZMP Győr-Sopron Megyei Bizottsága pályázat útján kívánja betölteni megyei lapjának, a Kisalföldnek a főszerkesztői tisztét. A feltételek: egyetemi vagy főiskola végzettség, tíz éves újságírói gyakorlat, erkölcsi bizonyítvány – és MSZMP-tagság! Egy pillanatig nem lehet kétséges senki számára: ha a párt és sajtója nem menti át magát idejében – a jog és a piac bűvös szavával –, akkor majd más teszi rá kezét a vagyonra.

A rendszerváltozás idején – emlékszik vissza Eötvös Pál, a Népszabadság immár évtizede elnök-főszerkesztője – „nekünk azért kellett részvénytársaságot létrehoznunk egy nyugati céggel, mert borzasztó veszélynek voltunk kitéve”. „És a Bertelsmann hozta a pénzt” – jegyeztem meg. A nyugati tőkére, partnerre azonban nem ezért volt szükség:

– [...] Anyagilag meg tudtuk volna magunk is csinálni az egészet. Olyan bevételeink és kiadásaink voltak, hogy mi ezt a céget minden külső beavatkozás nélkül is létre tudtuk volna hozni. Nem volt szükségünk sok forgótőkére, s elégséges nyereséggel működtünk.

– *A védelem kellett?*

– Úgy van! Elsősorban a politikai védelem kellett. Na most, ki ellen? Hát sok mindenki ellen. Mindenki azt hiszi, hogy esetleg a jobboldali, MDF-es kormány ellen. Akkor még nem is az ellen. Viszont kellett védelem a Németh-kormány alatti államosítási kísérletekkel

szemben. Például a Hírlapkiadó, amely állami vállalat volt, érdekelt volt abban, hogy a Népszabadságban legyen állami tulajdon. Tehát nem a Németh Miklós, vagy a Tömpe vagy akárki volt ebben érdekelt, hanem nyers érdeke volt a Hírlapkiadó Vállalatnak. Más: nagyon erős támadás ért bennünket az elején a szocialista párt reformkörei részéről. Utána jött a jobboldali fenyegetés – magyarán mindenkinek szálla volt a szemében a Népszabadság.

Az átmenet jótékony zűrzavarában az újságokat nemcsak maguk a szerkesztők árulgták. A politikusok közül 1989-90-ben többen már valóságos házasságközvetítőként kínálgatták a lapokat – állapítja meg könyvében Bárány Anzelm.

Pozsgay lord Rothermere-nek, Medgyessy Péter Davosban Maxwellnek, s a Magyar Hírlapeladásban részt vett Beck Tamás ipari és kereskedelmi miniszter is. A diplomaták (Horváth István, Bányász Rezső, Kulcsár Kálmán) már kiküldetésük alatt nagykövetségként vagy hazatérve külföldi befektetők képviselőiként játszottak szerepet a médiaprivatizációban. Györke József például, aki korábban Magyarország londoni nagykövete volt, előbb Maxwell budapesti képviselője lett, majd annak halála után az Arthur Andersen képviselőjében tárgyalta a befektetőkkel a lap sorsáról.⁴⁵

*A demokráciát szentségként tisztelőnek érdemes itt elgondolkodnia
a különös érdekközösség természetén!*

Nyugati politikai, gazdasági és médiatényezőik segítik az „átkos” kommunizmus politikai, gazdasági és médiatényezőinek átmentését, nyilvánvalóan a diktatórikus rendszerrel szembe szálló demokratikus erők kárára! Ennek fényében nehéz lenne a demokráciát egy erkölcsileg magasabb rendű politikai-kulturális képződménynek tekinteni, legfeljebb azt mondhatjuk, hogy a benne szereplők számára csupán valamivel alkalmasabb, mert békésebb formája az érdekérvényesítésnek. Mindenesetre amikor igyekszünk megfejteni, hogy vajon hogyan tudtak a régi első első maradni, nehezen tartható politikai pozíciójukat hogyan tudták olyan sikeresen gazdasági és médiahatalommá konvertálni, úgy tűnik, Nyugat ebben is elévülhetetlen érdemeket szerzett – nemcsak a fellazításban, a régi rend lebontásában.

Az átmenet legnagyobb „médiakenyúlásában”, a megyei pártlap átmentésében – megszojektetésében – is kulcsszerepet játszott a hazai, szocialista színezetű és a nyugati kapitalista tőke kiváló kapcsolata (mondhatnám: kapcsolati tőkéje.) A dátumokat figyelve, nemcsak ez a figyelemre méltó az alábbi történetből. A megyei lapoknak – legalábbis közülük hétnek – a majdani országos választás két fordulójá közé ütemezett megszojektetését egyes elemzők⁴⁶ azzal indokolták, hogy az MSZP megrettent a várható súlyos vereségétől, s gyorsan mentette, ami még menthető. Bár a teljes hatalomvesztés aggodalma csakugyan erős motiváló tényező lehet, a szocialisták valójában már MSZMP-s változatukban, jóval a Nagy Temetés előtt felkészültek az akcióra.

A történet főszereplője az Axel Springer Budapest Kft. 1989. február 24-én alakult 30 millió forintostörzstőkével, amelyből 40%-kal részesedett a Magyar Hitel Bank (Demján), 40%-kal az Axel Springer Verlag, 10%-kal a Ferenczy Verlag AG, 2,5-2,5%-kal pedig Bayer József, a cég ügyvezetője [...].⁴⁷

A nagy metamorfózis finom szövevényének áttekintéséhez és megértéséhez érdemes némi figyelmet szentelni a páratlan lapszojektetést menedzselő Bayer József és csapata addigi életútjának.

⁴⁵ Bárány Anzelm, id. mű 44. o.

⁴⁶ Pl. Bárány Anzelm, id. id. mű 63. o.

⁴⁷ Bárány Anzelm, id. mű 82. o.

Bayer korábban a bécsi Collegium Hungaricum tudományos munkatársa volt, majd az MTV kereskedelmi igazgatói székéből váltott a Springer magyarországi vállalata élére. Kiss Sándor, aki ma az AS-M Kft. Heves megyei irodavezetője, 1989-ig az MSZMP ideológiai titkára, majd megyei első titkára volt. Fontos személy még a cég körül Josef von Ferenczy, aki saját bevallása szerint behozta az Axel Springert Magyarországra. Akkoriban itthon csak annyit lehetett tudni róla, hogy nagy emberbarát: létrehozta az SOS gyermekfalut Battonyán. A sajtó iránti fogékonyságát jó mutatja, hogy nem elégedett meg a lapkiadásból való részese-désével, de saját hírügynökséget is alapított. A Ferenczy Europress főszerkesztője az a Pálos Tamás lett, aki korábban a az MSZMP agit-prop. osztályáról került az MTI vezérigazgatói székébe.⁴⁸ Szintén itt talált magának állást Csák Elemér, moszkvai ösztöndíjas, a Magyar Rádió és Televízió egykori New York-i tudósítója, „aki éveken át tudósított az imperializmus tengerentúli melegágyáról”, s Bajnok Zsolt, a Minisztertanács rossz emlékü Tájékoztatási Hivatalának vezetője. Később Pintér Dezső, a TV2 elnöke – állítják médiaberkekben – szintén a müncheni sajtócézar, Josef von Ferenczy révén került magas pozíciójába, fizetségként beszédírói és egyéb szolgálataiért.⁴⁹

S ez még nem minden.

Amivel Ferenczy kevésbé dicsekszik manapság, az az, hogy a szovjet megszállás első éveiben elhárító tiszt volt. Ő vezette a budapesti helyőrség D-osztályát, amely a zárolt dokumentumokból kiszivárgó szűkös adatok szerint is az egyik hírhedt kommunista terrorszervezet, a Katonapolitikai Osztály kirendeltsége volt, és később egybeolvadt az ÁVO-val. [...] ⁵⁰

Sokszor a jövő árulja el valakiről, ki is volt valójában. Ferenczy Józsefet 1994-ben ezredessé léptette elő Keleti György miniszter, majd kisvártatva dandártábornokká üttötte Göncz Árpád köztársasági elnök.⁵¹

A jelenség szempontjából nem érdektelen azoknak a neveknek – és „filozófiának” – a szemügyre vétele sem, amelyek a szintén nagy példányszámú és nagy nyereségű hetilap, a Szabad Föld átjátszásakor, megkaparintásakor merültek fel.

A hetilap 1989-ben 750 ezer példányban jelent meg és 45 millió forintos nyereséget ért el. Ezt a politikai és gazdasági hasznot egyaránt hozó újságot adták el potom százmillió 100 millióért. Először 150%-os béremelést kilátásba helyezve Horváth István, a Mai Nap főszerkesztője próbált meg aláíratni a szerkesztőséggel – sikertelenül – egy adásvételtől szóló szándéknyilatkozatot. A tulajdoni és kiadási jog eladásáról szóló megállapodást végül a Hírlapkiadó Vállalat képviselőjében Vágner Ferenc vezérigazgató, a Közép-európai Fejlesztési társaság nevében pedig Demján Sándor írta alá. A társaságot olyan nevek fémjelezték, mint Andrew Sarlós kanadai üzletember és Mark Palmer, az Egyesült Államok korábbi nagykövete. [...] A Hírlapkiadót illető 33 millió forint sem maradt azonban a vállalatnál, hanem az a vállalkozást szervező – az MSZP égisze alatt működő – kft. számlájára került.⁵²

„Az átmentési biztos – Nagy Imre, a hajdani KISZ-titkár – nem titkolta egyetlen pillanatig sem, hogy tevékenységében elsődlegesen az MSZP érdekei vezérlik. Mesterkedésére jellemző, hogy a Szabad Földről mint páttulajdonról beszélt végig, jóllehet ő tudta (egyedül ő tudta!), hogy a néhány éve átírt alapítólevél az MSZMP-t tulajdonosként meg sem említi. Azaz neki a Szabad Földről nem is lett volna szabad tárgyalnia.”⁵³

⁴⁸ Bárány Anzelm, id. mű 63. o.

⁴⁹ Lovas István Második jobbegyenes, 41-42. o.

⁵⁰ Lovas István, id. mű 41. o.

⁵¹ Lovas István, id. mű 41. o.

⁵² Bárány Anzelm, id. mű 84. o.

⁵³ Mészáros Sándor: A Mikulást nem kell átmenteni, Szabad Föld, 1990., június 18. In: Bárány Anzelm id. mű 84-85. o.)

*Az állampárt és sajtója félelmét kétségtelenül táplálta
az ellenzék hangos kardcsörtetése.*

Miután a szocializmus ideológiája réges-rég leszerepelt, egykori hívei zömükben nem tekintették magukat az eszme szószólóinak, inkvizítorainak, csupán pragmatikus párttechnokratáknak, akik a túlélésre játszottak. Némelyek ráadásul a tervgazdaság fellazításán, a politikai rendszer további puhításán fáradoztak, tehát nemhogy vétkesnek, de a változások progresszív előidézőjének, alakítójának tekinthették magukat. Bayer József politológus (nem azonos a lapszöketést menedzselővel!) ebből a szempontból okkal és joggal idézi a lengyel Adam Michniket mottóként, *Antikommunizmus Magyarországon, 1990* című tanulmányában.⁵⁴

Honnét e hirtelen felébredt ambíciók, a kései bátorság e fitogtatása, mindezek az intrikák és személyes konfliktusok, a politikai ellenfelek diffamálása, a napról napra növekvő intolerancia, az a kívánság, hogy börtönbe dugják a múlt rezsim embereit, a bosszú álma, ez a sovinizmus, idegengyűlölet, ez a populizmusra jellemző egalitárius demagógia? A gyűlölet kitörése mindenki ellen, aki más s olykor azt kérdezzük magunktól, nem vagyunk-e mindnyájan a totalitárius kommunizmus gyermekei.

Amikor a vagyonátmentők viselkedésének indítékait vizsgáljuk, nem szükséges a Bayer-Michnik-féle szempontot el is fogadni; hiszen a múltért valakinek csak vállalnia kell a felelősséget, ha a hasonló múltakat a jövőben el szeretnénk kerülni. Viszont az indítékok, a bennük, mögöttük megbúvó érzésvilág megismerésének és megértésének kísérlete nélkül hajlamosak vagyunk a másik cselekedetében csak a gonoszt, az alávalót, a haszonlesőt látni. Ami egyenlő azzal, hogy éppen csak az egésztest magát nem látjuk egyáltalán – akkor pedig hogyan remélhetünk bármit változtatni? Jobbítani?

Bayer József szerint a politikai apparátusok felszámolása még az MSZMP idején kezdődött meg, és az állampárt lebontásával az MSZP fejezte be. Nyilvánvaló csőlátás ez: a kényszerűséget erényként felmutatni. Hogy mennyire csőlátás, ugyanannak az évkönyvnek egy másik tanulmányából, Lengyel Lászlótól tudhatjuk meg.

(Nem tudom megállni, hogy legalább egy zárójel erejéig meg ne jegyezzem előbb: az immár tucatnyi éve folyamatosan kiadott Magyarország politikai évkönyve üdítő oázisa az egyébként iszonyúan elgettósodott magyar médiának. A Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László szerkesztői hármas láthatólag első pillanattól fogva ügyel arra, hogy a szellemi-politikai élet legkülönbébb szereplőit e sorozat köteteiben egybeterelje. S ha már a félelemről beszélünk, egy személyes „vallomás”. Kalocsán, a hírhedt Forradalmi Ezrednél tölthettem sorkatonai szolgálatom borzalmas – utólag annál kevésbé bánt – 11 hónapját, ahol két társunkat utáltuk úgy istenesen, mivel túl hamar túl kényelmes KISZ- és pártfunkciót találtak maguknak. Egyikük Akar László, az új rendszerben a szocialisták politikai államtitkára, róla most nem mondanék semmit, mert túlfeszítené egy tudományos igényű mű rideg kereteit. Másikuk Sándor Péter, az évkönyv szerkesztőinek egyike. Amikor 1994-ben társaival hozzám fordult, hogy mint a Nemzeti Tájékoztatási Iroda vezetője a rendelkezésemre álló forrásból járuljak hozzá az az évi kiadványhoz, nos, engem is elfogott az *előítéletes, skatulyás félelem*. Csak nem egy apparatcsiknak fogok a nemzeti tájékoztatásra szánt pénzből akár egy fillért is adni?! Meg kell mondanom, most roppantul sajnálnám, ha miattam nem lehetne teljes a sorozat... De Lengyel Lászlónál tartottunk.)

A „vedd el és fuss” mozgalom, a saját élet megszervezésének kötelezettsége, az alkufeleknek egymás közötti megegyezése az állam kihagyásával, mind-mind a gazdaság sajátos állam-talanodására mutatnak. A menedzserek a tulajdonnal, a szakértők a tudás monopóliumával, a kettős jövedelműek a második jövedelmükkel menekültek az állam elől, hátrahagyva a gyenge és tehetetlen kormányzatot. [...] Az irányításnak, a felvilágosult beavatkozásnak csak az illúziója maradt.

⁵⁴ In: Magyarország Politikai Évkönyve 1991 (242. o.)

Erről mondott le először kinnal és keservvel, majd egyre nagyobb kéjjel Németh Miklós és csapata. Egy puha, bajban lévő állam miniszterelnökének vagy pénzügyminiszterének lenni nem üdvöztető. Jót kitalálni nem lehet, és azt a kevés jót végrehajtani ugyancsak nem lehet.⁵⁵

Aligha vitatható, hogy „a csődhelyzet keltette indulatok, felszakadt régi sérelmek, a bizonytalanság és a félelem légköre kedvez a tömeges előítéletek, a bűnbakkeresés feltámadásának, politikai hisztériák keletkezésének”, és hogy ezek egyike az antikommunizmus – azután is, mikor maga a kommunizmus már megszűnt. Azt is helyesen látja a politológus, hogy mivel a hatalom monolisztikus jellege a rendszer radikális kritikájára odáig nem nyújtott lehetőséget a rendszer keretein belül, „most egyszerre zúdult nyakunkba a múlt egész szennyes hordaléka és a visszafojtott elégedetlenség”. Ebből merített és erre épített a megszerveződő politikai ellenzék is, amikor az „új pártok és protopártok” nem érték be azzal, hogy racionális érvekre alapozzák rendszerkritikájukat, hanem harsány antikommunista propagandával igyekeztek felrázni a lakosságot politikai közönyéből és kilendíteni a régi rendszerrel szembeni passzív lojalitásából, amely a „közmegegyezés” anyagi alapjának szétolvadásával egyébként is megingott.

Versenyfutás a hitelességért – az antikommunizmus jegyében. A két nagy rivális párt azon versengett – írja Bayer –, „melyikük a következetesen kommunistaellenes, tehát a hitelesebb”. Egy MDF-es röplap szövege: „Körözzük azokat a személyeket, akik az utóbbi negyven évben tönkretették országunkat”. Egy SZDSZ-esé: „Mit adtak nekünk ők? Szegénységet, nyomort, létbizonytalanságot. Halált, pusztulást, jogfosztottságot. Rákosit, Recsket, orosz kényszer-munkát, rabruhát. Elpocsékolta milliókat, erkölcsi mocsárt [...]” „Szavazz az SZDSZ-re, tőlük félnek egyedül a bolsik!” – állítja egy graffiti. Egy kiscgazda szórólap szerint: „azokat a vezetőket, akiknek a kinevezéséhez a kommunista párt jóváhagyására volt szükség, azonnal nyugdíjba kell küldeni [...]” Egy MDF-es plakát: „Ne menthessék át magukat tőkéssé a párturások!” Egy másik: „Tavaszi nagytakarítást!” Csurka István író, az MDF egyik alapítója rögtön a választások után ezt követeli újdonsült lapja, a Magyar Fórum hasábjain: „A hatalmi elit a régi rendszertől kapott hatalmát már javarészt átváltotta szakértelemből származtatott hatalommá. A feladat most az, hogy még szakmai szempontokra való hivatkozással se hagyjuk meg neki a lehetőséget, hogy akár egy húszforintos csekket is aláírjon.”⁵⁶ Ugyanitt jelenik meg az Apák és fiúk című pamflet, amely bolsevista őssökkel vádolta a szabad demokratákat (a szabad demokraták és holdudvara szerint viszont „antiszemita iromány” volt).

A „tavaszi nagytakarítás” elől elkezdődött a szakemberek menekülése a kormányzati és közigazgatási apparátusokból – aki tehetett, nem várta meg, hogy egy esetleges politikai diszkrimináció áldozatává essék. Mivel ez veszélyeztette az új hatalom működőképességét, „Antall Józsefnek személyesen kellett közbelépnie” – írja Bayer. A leendő miniszterelnök 1990. április 5-én⁵⁷ így nyilatkozott a Magyar Hírlapnak: „Mi azt akarjuk, hogy minden szakértőnek helye legyen. [...] No de, az új korszak nagy próbatétele, vajon meg tudja-e védeni az államigazgatás és a munkahelyek szagárdáját a szélsőséges indulatokkal szemben, s az is, hogy az eddig méltánytalanul mellőzöttek, a kitűnő szakemberek, a tisztességesek se maradhassanak tovább hátrányos helyzetben.”

„Fékeződött az elmenekülés” – állapítja meg Bayer.

Később megjegyzi: „A sors ironiája, hogy a régi elit jelentős része fenyegetettsége okán éppen az új gazdasági formák – vegyesvállalatok, kisvállalkozások, kft.-k stb. – területére szorul, és nagyobb képzettségét, konvertálható tudását és mozgékonyágát, kapcsolati tőkéjét a hazai polgárosodás fellendítésére kamatoztatja.”

⁵⁵ Lengyel László: Ezerkilencszázkilencven. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1991, 51. o.

⁵⁶ Magyar Fórum, 1990. április 14.

⁵⁷ A választás második fordulójá előtt, no meg a hét megyei lap elszöktetésének napjaiban – VDGy

Bayer itt ismét – vagy még mindig – csöbe néz. A spontán privatizáció fedőnév alatt futó átmentésekhez, a politikai hatalomnak gazdaságivá konvertálásához nem azért nem lehetett jó arcot vágni, mert az elvtársak munkát, jövőt – az addiginál jobb jövőt – találtak maguknak, hanem azért, mert ehhez az induló tőkét vagy egyéb anyagi alapot igen gyakorta egyszerűen ellopták. ‘95 tájékán volt alkalmam kezemben tartani és áttanulmányozni egy fél tucat olyan kifizetési számlamásolatot, amely egyértelműen bizonyította, hogy a Fővárosi Ingatlan-közvetítő Rt. – azon kívül, hogy egyik vezetője azzal vádolta a másikat, hogy bérgyilkossal akarja eltetetni láb alól – több régi prominens pártvezért (pl. Berecz Jánost) látott el rendszeresen több százezer forintos apanázzsal, mégpedig mi másból, mint a lakosságtól (a lakás-megvásárlásokból) befolyt pénzből. A lapszöketések és az efféle lenyúlások nemcsak az irigységet és azt a félelmet táplálták a társadalomban, hogy itt számonkérés és igazságszolgáltatás helyett, lám, újra az elsőből lesznek az első, hanem azzal a máig ható következménnyel is járt, hogy „a polgárosodás fellendítése” közben a lopás, a lenyúlás – hogy úgy mondjam – polgárjogot nyert.

Utólag már megállapítható, hogy bár volt oka és indoka félnie a régi hatalomnak és régi sajtójának – s lesz majd oka félnie az MDF választási győzelme után is –, a félelem mértéke, a boszorkányüldözés szakadatlan hangoztatása, a rendszerváltozással természetessé váló személycserék majdani folyamatos akadályozása (immár az Akciózások korában és a fősodratú sajtó készséges segítségével), mindez a remélnél is többet hozott a konyhára a régi hatalom nómenklatúrájának. Lényegében – egy-két botladozó kísérlettől (sortűzperek) eltekintve – elmaradt az igazságtétel és elszámoltatás, megmaradhatott viszont az összes átmenekített vagyon, megint csak egy-két kivételtől eltekintve. Az MSZP csupán 2000-ben, az Orbán-kormány alatt kényszerült visszaadni jogtalanul birtokolt ingatlanjait. Ami még egyáltalán megvolt, s amiről egyáltalán tudni lehetett. „A feladat a pártvagyon minél nagyobb részét átmenteni. És úgy továbbvinni, hogy a pártjelleg eltűnjön, de a Párt rendelkezésére álljon!” – mondja Horn Gyula 1989-ben.⁵⁸ („Ami ma a hatalom csúcsán történik, nem más, mint hatalomátmentés” – mondja majd 1994-ben.⁵⁹)

Hogy világos legyen: a vagyon egy modern demokráciában nem csupán irigység faktor, hanem az egyik legfontosabb politikai tényező: kampányidőszakban és kampányon kívüli időben egyaránt a jelenlét, a folyamatos megmutatkozás egyik záloga. A Fidesz hitelességét és népszerűségét az elmúlt tízegynéhány évben igazából csak két dolog tudta kikezdeni (ugyancsak a sajtó hathatós segítségével), s mindkettő a piszkos anyagiakra vezethető vissza. Amíg az MSZP nyugodtan seftelt az átmentett ingatlanjaival, a Fidesz – az MDF-fel – „kénytelen volt” székházügybe keveredni. S nem kevésbé volt kénytelen olyan cégalapításokba fogni, pénzforrásokhoz jutni, amelyek vagy súrolták vagy átlépték a törvényesség határát; viszont ha nem tette volna ezt, a magyar nemzet lenne kénytelen a folyamatos balliberális kormányzás örömein osztozni. Aki igaz híve a demokráciának, pluralizmusnak, sokszólamúságnak, aligha van, amit ennél kevésbé akarhat.

Okkal volt tehát félnivalója a rendszerváltoztató ellenzéknek is.

Fekete Gyula az MDF nevében már az 1989 januárjában megrendezett MSZMP-MDF vita-fórumon szóvá tette a jelmezcsereben rejlő veszélyt:⁶⁰

„Én úgy veszem észre, a monopóliumok átmentése folyik napjainkban: egyik dimenzióból a másikba települ át a politika, a gazdaság ilyen-olyan monopóliuma. Egyik szektorból a

⁵⁸ Elhangzott az MSZMP KB 1989. július 23-24-i ülésén.

⁵⁹ Népszabadság, 1994. február 28. Az előző és a mostani idézetet Balaskó Jenő szemelte ki, ld. Elvtársak, betartás!, Pesti Hírlap, 1994. március 21.

⁶⁰ In: Bárány Anzelm: Volt egyszer egy sajtószabadság, id. mű 26. o.

másikba kinevezésekkel, tőkeátmentésekkel települ át, s ha új állásait kiépítette, leg-hangosabb híve lesz a szabadpiacnak is, a demokráciának is. A hatalmi monopóliumoknak ez a jelmezcsereje is a reform ellenében hat, nyilván.”

A Nagy Temetés után az állampárt igyekezett kézbe venni az átalakulás kezdeményezését és irányítását. Ehhez különös színjátékra kényszerül: hol az ideológia, hol a gazdaság színpadán. „Az MSZMP Budapesti Reformköre csatlakozik mindazon szervezetek felhívásához, amelyek elítélik hazánk részvételét a Csehszlovákia ellen indított 1968. augusztus 21-i intervencióban.” – közli az MTI Országos Sajtószolgálat (augusztus 11.). „Hárommillió sztráktőkével megalakult a Next 2000 Kft., amelynek nem az MSZMP vagyonnak átmentése – mint több ellenzéki tömörülés feltételezi –, hanem újfajta gazdálkodási módszer megteremtése a célja.” – olvashatjuk a Népszabadságban (augusztus 28.). Novemberben – már az MSZMP önfeloszlatása és átváltozása után – ezt a hír teszi közzé az MTI: „A Magyar Szocialista Párt hozzálát a pártvagyon teljes körű és tételes számbavételéhez [...]. Ugyancsak döntött abban, hogy az elődpárt azon vállalkozásainak működését, amelyek jogilag és erkölcsileg is kifogásolhatók, megszünteti. Így például a Next 2000 működését már megszüntette.”

A háromoldalú tárgyalásokat, úgy tűnik, nem zavarják meg az efféle közjátékok. A média telis-tele a legkülönbébb szervezetek legkülönbébb irányú követeléseivel, felszólításaival, tiltakozásaival. A gombamód szaporodó sajtó önfeledt percei ezek, a „szabad” hírközlés Kánaánja.

A Magyar Demokrata Fórum budapesti egészségügyi bizottsága mély aggodalommal figyeli, hogy a korábbi intézetvezetők kinevezési gyakorlattal megegyezően, a tanácsi és állami egészségügyi intézetek élére ezúttal mintegy „ejtőernyősként” érkeznek a korábbi megbízható káderek, mint a hatalom átmentői. (OS. augusztus 11.)

A Zala megyei rendőrség hivatásos és polgári állománya [...] kifejezte egyet nem értését azokkal az intézkedésekkel szemben, melyek a volt MSZMP-funkcionáriusokat a Belügy-minisztérium hivatásos állományába, vezetői beosztásba helyeznek. (Dátum, október 17.)

Az a félelem és aggodás, amely nyilvánosságra kerülhet, csillapítani képes önmagát. Ilyen értelemben – ezt bocsássuk előre – a magyar média, amely sokszínűségével híven tükrözte ezidőtájt a közéleti-politikai kavalkádot, minden később tárgyalandó elfogultságával együtt vagy ellenére összességében jól töltötte be feladatát.

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon sorra születnek a korszakos megegyezések.

Az MSZMP elfogadja az Ellenzéki Kerekasztalnak azt a javaslatát, hogy az alkotmány-módosítás hatályba lépésével egyidejűleg az Elnöki Tanács mondjon le, és a köztársasági elnök megválasztásáig az államfői funkciókat az Országgyűlés elnöke lássa el (Szűrös Mátyás személyében). A leendő rendszerváltozás – többpárti demokrácia – jegyében megállapodás születik az ún. sarkalatos törvényekben. Újra a félelem jelenvalósága: a legfontosabb törvényekre vonatkozóan a felek vállalják, hogy ezek elfogadásához, megváltoztatásához az országgyűlés legalább kétharmadának támogató szavazata szükséges. Az ebben való megállapodást, különös módon, inkább az ellenzék szorgalmazza, mivel attól tart, hogy a szocialisták egy sikeres metamorfózissal netán megnyerik a választásokat, s esetleges egyszerű többségükkel majd kedvükre alakítják az életfontosságú törvényeket.

Mindenestre ez a félelem sem alap nélkül való.

A Magyar Közvéleménykutató Intézet szeptemberben (!) nyilvánosságra hozott adatai szerint az MSZMP népszerűségi indexe a májusi 27%-ról júliusban 37%-ra emelkedett! Eltekintve attól, hogy a szocialista gyökerek – elfogultságok – torzíthattak a számokon, a tendenciára találhatunk magyarázatot: egyfelől az MSZMP készséges tárgyalási hajlandósága;

másfelől a vitáktól és önálló gondolkodástól elszokott közvélemény erősödő irritáltsága a szabadsággal együtt járó „rendetlenségtől”, bizonytalanságtól. Alig néhány hónap múlva a nyilvánosság elé kerülés esélyével bont zászlót az antipárt, a Magyarországi Pártonkívüliek Egyesülete. *„Mi a NÉP-ben és a NÉP-pel együtt gondolkodunk és kívánunk cselekedni annak tudatában, hogy a nép nem pártvezérekből áll. Elítéljük a pártokat, akik a nép meghallgatása nélkül kerekasztal tárgyalásokat folytatnak és folytattak.”* (Mai Nap, december 9.)

Az MDF-nek (amely elkötelezett híve az állampárttal való tárgyalásos alkudozásnak, s a kommunizálásban is visszafogottabbnak bizonyul) szintén erőteljesen nőtt a népszerűsége; annál drasztikusabban csökkent „a demokratikus ellenzék” szerepében szívesen tetszelgő SZDSZ-é, s a radikális ifjú demokratáké. Az előbbi szavazóbázisa 6%-ról júliusra a felére zuhant vissza, így hozzá képest a Demokrata Fórum már ötször annyi szavazatra számíthatott egy esetleges választáskor; a Fidesz pedig 16%-ról esett vissza 7%-ra, ami felér egy földcsuszamlással.

Ettől a pillanattól kezdve az SZDSZ és a FIDESZ attól fél leginkább, hogy a még meg sem szerzett hatalom kicsúszik a kezéből.

Félelmükben, kétségkívül, mindketten óriásit kockáztatnak, ráadásul nemcsak a maguk bőrért viszik a vásárra: a tárgyalásos, békés átmenetet veszélyeztetik. Akkoriban legalábbis így tűnt. Visszatekintve már nyugodtan állítható: a békés átmenetre – átmentésre – elengedhetetlen szüksége volt az állampártnak, tehát aligha tudott volna az ellenzék olyat csinálni, amitől az MSZMP becsukott volna minden ajtót. A most felelevenítendő esetben is – a négy igenes népszavazásról van szó – háborgott ugyan a régi országgyűlés, de „miniszterelnöki presszióra végül is félretette a referendummal kapcsolatos felháborodását, s megszavazta előbb a köztársasági alkotmányt, majd sorban a többi sarkalatos törvényt.”⁶¹

A két párt félelmének oka a népszerűségvesztés, félelmének tárgya pedig a népszerűsége csúcán álló Pozsgay Imre. A politikai alku során az MSZMP – cserébe az alkotmányos rendszerváltás lehetőségéért, a sarkalatos törvények megszavazásáért, még előtte a munkahelyi pártszervezetek felszámolásáért, a munkásörsg megszüntetéséért, a pártvagyon elszámoltatásáért és így tovább – azt kérte, hogy még az országos választások előtt népszavazás döntsön a köztársasági elnök személyéről. Az akkori politikai helyzetet figyelembe véve, senkinek nem lehetett kétsége afelől, hogy ez a személy csakis Pozsgay Imre lehet.

Márpedig az állampárt békés lebontásában egyébiránt oly tevékeny Pozsgay Imre óriási szállka volt a liberálisok, különösen a szabad demokraták szemében. Ezek Pozsgayt – kimondva-kimondatlanul – veszedelmes nacionalistának tekintetik, aki személye népszerűségét és hatalmi befolyását egyaránt a különféle nemzeti erők helyzetbehozásánál hasznosítja, legyen ez akár az MSZMP – később MSZP – népi szárnya, akár a Magyar Demokrata Fórum.

A két liberális párt úgy dönt, hogy az Ellenzéki Kerekasztal többi szereplőjével ellentétben nem fogadja el a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások eredményeként augusztus 18-án megszületett megállapodást. Ehelyett népszavazást kezdeményeznek arról, hogy csak az országgyűlési választások után kerüljön sor a köztársasági elnök megválasztására – ami egyenértékű azzal, hogy Pozsgay sose lesz államfő, sőt, politikai értelemben a rendszerváltozás egyik legnagyobb vesztese lesz majd.

*A „négy igen”-es akció az újabb félelmek
termékeny táptalajának bizonyult.*

A médiakorokat sorba véve, akár innen is kezdődhetne a következő markáns időszak, az Akciózások kora. Két ok miatt tekintek el ettől a kínálkozó lehetőségtől. Az egyik, hogy a felosztásnál a média és a valóság viszonyát, ennek fényében pedig a média jellegzetes maga-

⁶¹ Babus Endre: Népszavazás – 1989. In: Magyarország politikai évkönyve 1991, 211. o.

tartásjegyeit vettem figyelembe. Politikai szempontból valóban ez az a történelmi pillanat, amikor az addig egy felé húzó, az állampárt ellen többé-kevésbé egységesen fellépő, rendszerváltoztató ellenzék két táborra oszlik, s az egyik fele önkifejező politizálásba, időnként erőszakos akciózásokba kezd; ezeknél éppenséggel (ha némi jószándékkal is) mindig kimutatható a nemes rendszerlebontó szándék, de nem kevésbé a hatalomszerzés bolsevik hajlama: a cél szentesítette eszközök használatára.

A két párt népszavazási kezdeményezése nyilvánvalóan ellentétes volt a háromoldalú tárgyalások június 10-i alapokmányával, amely szerint a vitás kérdéseket tárgyalóasztalnál kell rendezni. Ha aprólékosan megfigyeljük, hogy ezt az ellentétet hogyan dolgozta fel akkoriban az egyik legjobb – legfüggetlenebb és leginformatívabb – lap, a HVG újságírója, akkor világossá válik a finom különbség a sajtó és a politika magatartása között, s e különbség mindenképp a korabeli sajtó javára szól.

A népszavazásról szóló elemzésében Babus Endre elismeri, hogy a tárgyalásos rendezés kötelezettsége „a referendumot kezdeményezőkre is kétségkívül fennállt, hiszen egyikük sem szakította meg egyoldalúan a tárgyalásokat, sőt a sarkalatos törvények parlamenti vitáiban aktívan részt is vettek”. Sőt azt is, hogy „a népszavazási kampány legnagyobb politikai kockázata alighanem éppen abban rejlett, hogy az MSZP a megállapodás megszegésére hivatkozva felmondja a szeptember 18-i egyezményt”. Ezek a tárgyszerű megállapítások arra engednek következtetni – összhangban korabeli benyomásainkkal –, hogy a sajtó főárama akkoriban még nem fogott önálló, nyílt akciózásokba, rokonszenve minden kimutatható irányultsága ellenére sem vette fel a militáns, agresszív harcmódot, nem ült fel a politika szekereire, vagy Székely Ferenc, az akkortájt induló Nap Tv főszerkesztőjének mai kifejezésével élve: nem feküdt be a politika ágyába⁶².

A mindennek ellenére létező és visszafogottan bár, de kétségtelenül ható rokonszenvek és irányultságok mostani felfedezése azért tűnik mégis hasznosnak, mert jól mutatja a sajtó soron következő „evolúciós” szakaszának „genetikus” gyökereit. Babus Endre újságíró szemlátó-mást igyekszik mentségeket találni a két párt magatartására, megérteni és elfogadni az indítékukat! Ugyanez a megértés egy médiakorral később már a gettósodást és a székértáborharcot fogja támogatni, mivel nemcsak hogy teljesen el fogja kerülni a – nemzeti, keresztény, konzervatív – kormányoldalt, hanem előszeretettel nélkülözi majd az elemi tárgyilagosságot.

„/A radikális ellenzék /alighanem abból indult ki, hogy a magyar gazdaság katasztrofális állapota, az állampárt széthilálódása, s nem utolsósorban a Szovjetunió tartózkodó magatartása kivételes történelmi lehetőséget keres egy gyors, lényegében kompromisszumok nélküli rendszerváltoztatásra. A háromoldalú tárgyalások alapokmányának megsértését felvető vádra pedig úgy reagáltak, hogy a megállapodást elsőként az MSZMP szegte meg, amikor a kerekasztalnál kidolgozott büntetőeljárás szabályokat – parlamenti többsége ellenére – hagyta módosítani a szeptemberi országgyűlésen.

Hogy e kölcsönös vádak végül is mennyire voltak megalapozottak, aligha érdemel sok szót. Egy társadalmi rendszerváltás napjaiban, kivált, ha egy diktatúra felszámolásáról van szó, az *előzetesen elfogadott »illemkódex« precíz betartása kétségkívül dicséretes, ám a lényeg mégiscsak az, hogy mielőbb, s lehetőleg komoly megrázkódtatás nélkül bekövetkezzen a történelmi aktus.*” (kiemelés tőlem – VDGy)

Nem veszem a bátorságot, hogy vitába szálljak a *lényeg* mibenlétét illetően, ezért csupán tényként szögeznek le néhány felismerést, tapasztalatot:

- Az „illemkódexet” semmibe vevőkhöz a nagyközönség – és sajtója – egy részében a „bolsevik”, még rosszabb esetben a „zsidó” képzet társult. Csak idő kérdése volt, hogy az ebben a megítélésben (elítélésben) rejlő félelem mikor és hogyan talál magának

⁶² Beszélgetés Székely Ferencsel, ld. II kötet: MédiaArcok

megnyilvánulási lehetőségeket, elindítva a további meg nem értések és elutasítások mind akciódúsabb spirálját. Csurka István 1990. január 14-én, a Vasárnapi Újságban mindenesetre már drámai hangot ad félelmének – drámai félelmet ébresztve ezzel mindazokban, akik úgy érzik, éppen nekik szabták az inget.

„Ébresztő, magyarság, megint félrevezetnek! Elmúlt az őszirózsás forradalom, ez már a Kun Bélák időszaka, még akkor is, ha Lenint szidják az új Lenin-fiúk. Mi jöhet erre? Terror, katonák, vér és végső összeomlás.”

- Politikában és médiában egyaránt fontos fogalom az úgynevezett *tematizálás*, vagyis ki az, aki meghatározza, miről beszéljünk. A látványos politikai akció hálás téma a sajtónak is, sőt, nem csak jó téma, de egyenesen kikerülhetetlen. A tömegmédia főáramának segítségével aligha sikerülhetett volna „a négy igen”-es akció, ezért azonban összességében – mindenféle rejtett rokonszenve ellenére – a sajtót nem illetheti vád. Nem történt egyéb, mint hogy a két radikális párt ügyesen tematizált, ügyesen élt a nyilvánosság nyújtotta lehetőséggel.
- Ugyanakkor a majdan a politika szolgálatába álló (ágyába fekvő) közéleti sajtó jószéri-vel teljes egésze – oldaltól függetlenül – „a lényeg az eredmény” elve (vagyis a politikai cél szentesíti a médiaeszközt) alapján fog működni. Ahogy a gazdaságban a rossz pénz kiszorítja a jót, ugyanígy a médiában a politikai elvszerűség és célszerűség kiszorította az épp hogy kirügyezett tényszerű, tisztességes tájékoztatást. (Félreértés ne essék: a politika célja és szándéka, sőt, a sajtó politikai célja és szándéka úgyszintén lehet tisztességes; ez azonban nem keverendő össze a módszertani – illetlani – tisztességgel, amely a politika napi szándékai fölé – ha úgy tetszik, erkölcsi magaslatokba – igyekszik emelkedni.)

A „négy igen”-es kampány sikeréért a két párt – kívülálló számára úgy tűnt, főleg a „nagyobbik testvér”, az SZDSZ – mindent bevetett, ami csak eszébe jutott, s ami káros mellékhatásként félelmet, bizalmatlanságot szülhetett nemcsak a velük versengőkben, de a szemlélődő közvélemény egy részében is. Volt, akit megriasztott a jól időzített színjáték, a meghökkenően ravasz manipuláció: a megállapodás ünnepélyes aláírását egyenesben közvetítette a televízió, így nézők milliói értesülhettek első kézből, hogy e két párt mégsem hajlandó alkut kötni a hatalommal; a népre kívánja bízni, hogy szavazatával maga döntsön *a munkásörtség felosztatásáról, a munkahelyi pártszervezetek megszüntetéséről, a pártvagyon elszámoltatásáról* (tehát mindarról, amiről valójában már megállapodás született); de ha már három igent kimondott, mondja ki a negyediket is – *igen, csak az országos választások után legyen köztársasági elnökválasztás* –, még akkor is, ha valójában fogalma sincs, mire mondja ki.

Úristen, ilyenek jönnek a kommunisták helyett?! – gondolhatta az, akit rémisztett a harsány stílus, a cinikus szürkeállomány. – Mitől lenne ez jobb?! Hiszen *ezek még azoknál* is jobban értenek a nyilvánossághoz, a propagandához, a manipulációhoz! Másoknak viszont tetszett a szabadon akciózó radikalizmus: vagy azért, mert érzelmileg inkább az „európai értékeket erősebben hangoztató pártokhoz”, mint a „nemzeti középhez”⁶³ kötődtek; vagy azért, mert komolyan vették – magyarán: elhitték – a szabaddemokraták kérlelhetetlen kommunista-ellenességét⁶⁴.

⁶³ Rockenbauer Zoltán kategóriái. Amint idézett művében írja, az 1989. október 23-i közös ünnepségre készülődve többek között az SZDSZ és a Fidesz késve vagy egyáltalán nem kapott meghívót, és sokan a formálódó „nemzeti közép” és az európai értékeket erősebben hangoztató pártok éleződő ellentétét sejtették e mögött...

⁶⁴ Ennek tudható be, hogy noha az SZDSZ jellegzetes értelmiségi párt, az első országos választásokkor nagy arányban szavaztak rá alacsonyabb iskolai végzettségűek.

A radikális ellenzék sikerében – állapítja meg Babus Endre – alighanem döntő szerepet játszott, hogy politikai üzeneteiket többnyire olyan közkedvelt színész-sztárokkal tudta közvetíteni, akik képesek voltak elhitetni: maguk is azonosultak az SZDSZ-FIDESZ követelésekkel. *(Tegyük hozzá: nem kizárt, hogy valóban azonosultak – V.D.G.Y.)* Az ellenfelek ezzel szemben szinte kivétel nélkül névtelen „reklámhordozókat” alkalmaztak. Mindez sokakban olyan benyomást keltett, hogy itt végső soron a társadalom áll szemben a még mindig arctalan, távoli, ismeretlen hatalmi szervezettel.⁶⁵

Az addig magasan legnépszerűbb ellenzéki párt, az MDF nem tudott okos feleletet adni a „négy igen”-es kampányra. Szava a *pozsgays* megoldáshoz kötötte; ha elfogadja a népszavazást, elfogadja erkölcsi létjogosultságát is, maga is statisztál a kétes mutatóhoz. Ha bojkottra szólít, olybá tűnhet, mintha igazából nem akarná a valódi változásokat (a munkás-örséget megszüntetni, a munkahelyi pártszervezeteket felszámolni meg stb.) Végül, sok huzavona után mégis emellett a (tehát nyilvánvalóan rossz) megoldás mellett dönt, amivel – pontosabban a vele járó óriási népszerűségvesztéssel – az MDF teljesen nyitottá teszi majd az országos választási küzdelmek kimenetelét.

A „négy igen”-es kampányfegyver éppen emiatt: váratlansága és kivédhetetlensége miatt irritálta annyira az MDF-et, a „nemzeti középerőket”; és dőlt el valószínűleg végleg ebben a pillanatban, hogy a két, majdan legnagyobbak bizonyuló rendszerváltoztató párt, az SZDSZ és az MDF nem egymással, hanem egymás ellenében fognak neki a demokratikus rendszer felépítésének. 1990. február 23-án, alig egy hónappal az országos választások első fordulójára előtte Kis János, az szabad demokraták ügyvivője azt nyilatkozta a Népszabadságnak, hogy még mindig nem kapta meg azt a levelet, amelyet állítólag Csengey Dénes, az MDF Országos Elnökségének tagja szán neki „a két szervezet közötti beszélőviszony helyreállítása érdekében”. A két párt tehát szóba sem áll egymással, csupán a sajtón keresztül üzenet. Totális bizalomhiány, hidegháborús állapot. Kár volna azonban azt hinni, hogy valóban ezen a mostani négy igenen múlt.

A megelőző és az elkövetkező évek egyaránt azt igazolják, hogy az igazi törésvonal az internacionalizmus és a nacionalizmus között húzódik.

Politikában, sajtóban egyaránt. Kulturális harc folyik: „törzsi” háború. E könyv keretei nem bírják el, hogy ebben a rendkívül összetett kérdésben hosszú érvelésekbe, bizonyításokba fogjak. Ezért csupán felvázolom a gondolatmenetemet, és mindenekelőtt tisztázom az általam használt fogalmakat.

Sem az *internationalizmust*, sem a *nacionalizmust* nem tekintem pontosan definiálható, egynemű fogalomnak.⁶⁶ Az *internationalisták* és a *nacionalisták* gondolkodásmódjában olykor csak aránybeli különbségek, hangsúlybeli eltolódások vannak, amelyek csak sarkalatos kérdésekben ütköznek ki, válnak láthatóvá, nyilvánvalóvá.

A csoporthoz tartozás látszólag racionális érveken alapul, valójában teljesen érzelmi indíttatású: kötődések (hagyományokhoz, nemzethez) félelmek (kulturális, egzisztenciális), hitek (vallásban, fejlődésben, korszerűségben) döntenek.

A csoportok nem fedik le a teljes népességet: akiknek látóköre nem terjed túl a családon és napi megélhetésen (saját érvényesülésen), azok egyik csoporthoz sem kötődnek. Ideiglenes

⁶⁵ Idézet m. 212. o.

⁶⁶ Figyelemre méltó még Fricz Tamás meghatározása, aki azzal a megjegyzéssel, hogy „e konfliktusvonalra nagyon nehéz jó kategóriákat találni”, a népi-nemzeti és univerzalista-liberális felosztást használja: „Ez a magyar értelmiség két meghatározó csoportja között húzódó, népi-nemzeti – univerzalista-liberális szembenállás nyugati szemmel nehezen megmagyarázható... Állítható, hogy e kulturális eredetű, de ma már egyértelműen politikai súlyú konfliktusvonal az egyik legalapvetőbb mind a mai napig a magyar politikai életben, s valószínűleg még sokáig az is marad.” In: Janus-arcú rendszerváltozás, id. m. 99. o.

viszonyulásukat valamely csoporthoz (kire szavazzunk?) az dönti el, kitől remélik saját sorsuk (anyagi létük) jobbulását.

A csoportképződésben nagy szerep jut a jelképeknek, az ezekhez való – szintén irracionális, ezért gyakran változó – viszonyulásnak.

Előre leszögezem, hogy a csoporthoz tartozást önmagában semmiképpen nem tekintem értéknek! Mind a *nemzetközi szintű* (nemzetek közötti-fölötti, internacionalista, multinacionalista, kozmopolita), mind a *nemzeti* (nacionalista) törekvések és történések hathatnak előnyösen vagy hátrányosan a nemzet tagjainak sorsára.

Ezek után lássuk a meghatározásokat!

Nacionalistának, nemzetinek tekintem mindazokat, akik a nemzet fogalmát valóságosnak tekintik; akik a nemzethez való kötődést – politikai, kulturális értelemben egyaránt – fontosnak és hasznosnak (tehát előremutatónak, progresszívnek) tartják; akik a nemzetet a nemzetközivé válás (globalizáció) elkerülhetetlen folyamatába a saját (nemzeti) karakterei és érdekei megőrzésével képzelik beilleszteni; akik inkább féltik a nemzetet a nemzetközi tőkének való kiszolgáltatottságtól, mint a „nacionalizmustól”; és inkább féltik a jövőtől, mint félnék a múltjától.

Internacionalistának tekintem mindazokat, akiknek a nemzet fogalma, létezése másodlagos; e fogalom „túlságos”, „indokolatlan” hangoztatása annyi mint: magyarkodás, nacionalizmus, irredentizmus, fasizmus, náciizmus, rasszizmus, szélsőjobboldali megnyilvánulás. Jobban félnék a nemzet múltjától, mint féltik a jövőjétől. Az emberiséget „fejleszteni” akarják, a progresszió fontosabb, mint a nemzet („kiforgatjuk az egész világot”), az elv fontosabb, mint a hagyomány.

Az SZDSZ-féle liberális párt „liberalizmusa” mögött a *saját* szabadság megteremtésének, a *saját* identitás szabad kialakításának igénye húzódik meg. A mindenütt érvényesítendő és hangoztatandó emberi jogokkal megnő a saját szabadságfokom, ugyanakkor gyengülhetnek a nemzethez való kényszerű kötődéseim, vele szembeni kényszerű kötelezettségeim. A HIT gyülekezete, mint az emberi szabadságjogokat értelemszerűen eleve erősen korlátozó szekta az SZDSZ megalakulásánál azért képviselhette a legnépesebb és legaktívabb erőt, mert ugyanazért volt szüksége a szabadságra: saját érdekei, saját identitása, saját létezése, saját érdekei érvényesíthetőségének garantálására. Nem a nemzet, nem a nagyobb közösség sorsa izgatta, legalábbis nem elsősorban. Így kerülhetett egy modern, „tömegkommunikációs”, liberális párt egy platformra és szervezetbe egy olyan szektával, amely erősen óvja tagjait a tömegmédia, tömegkultúra szabad fogyasztásától.

A SZDSZ és a szocialisták közötti átjárás nem túl széles, de annál szilárdabb pallójának kialakulása szintén a nemzethez való valódi viszonyulásból eredeztethető: egyik oldalról az internacionalista – baloldali, multikulturális – modernségek, másik oldalról a nacionalista fenyegetések szüntelen hangoztatása megtette a magáét, kis idő múltán sikeresen összekapcsolja az egypárti (puha) diktatúra egykori nómenklatúráját a szabadság új bajnokaival. Politikában, médiában egyaránt.

Annak oka, hogy a másik radikális liberális párt, a Fidesz majdan elválik egykori eszmétársától, ugyancsak itt keresendő. A Fidesz mint jellegzetes generációs párt a fiatalsága révén bár kevésbé kötődött a nemzethez (a nemzet fogalmához), de ugyanígy mentes volt a mélyen rögzült előítéletektől. Meghatározó vezetői között – szemben az SZDSZ főváros-központúságával – viszonylag sok a vidéki, ezért a népi-urbánus ellentétek átélésére és táplálására, a közélet gettósítására kevés hajlandóságot mutattak. Szüleik sem vették ki tevékeny részüket a kommunizmus sötétebb, diktatórikusabb időszakából, emiatt kevésbé tudnak megértők lenni a kimúlt rendszer nomenklatúrájához; annál hamarabb észrevehették, hogy a nacionalizmussal (fasizmussal, antiszemitizmussal), való riogatás vagy erősen indokolatlan, mert eltúlzott félelmen alapszik, vagy oka helyett inkább célja van: az ellenfél gyengítése, könnyű megsemmisítése.

Az események alakulása – az SZDSZ és a Fidesz majdani viselkedése – alapján úgy vélem, a taxisblokádnak mozzanata lesz az, amikor Orbánék fejében először rakódik ki ilyen tisztán a kép, s először tesznek határozott lépést a leszakadásra, a teljes politikai önállóságra.

És lényegében ugyanott húzódik ma is. Ha a korabeli politikai helyzet nem engedte is meg a szabad véleménynyilvánítást, a különbség az utólagos tálalásban és értékelésben jól megmutatkozik. A rendszerváltoztató ellenzék első – voltaképp sikeres – szakítópróbáját az un. nemzeti oldal sajtója szerint az (urbánus) „demokratikus ellenzék” kezdte azzal, hogy egyedül rukkolt elő kiáltványával, a „Társadalmi szerződéssel”, a „népieket” egyszerűen kihagyva; a másik oldal sajtója szerint viszont a viszály azzal kezdődött, hogy Lakitelekre nem hívták meg a demokratikus ellenzéket. Az álláspontok tizedik éve jellemzően így, vagy legalábbis ezekkel a hangsúlyokkal jelennek meg mindig a megfelelő sajtóorgánumban.

E törésvonal létezésének a média tízegynéhány éves szerepének értékelése szempontjából az ad különös jelentőséget, hogy általa érthető meg leginkább a sajtó és a politika összehangolódásának, összefonódásának története és indítéka. Miért kezdtek el hamarosan egygyékényen áruolni (egy tüntetésen masírozni) régi elvtársak és új demokraták? Miért kezdte ugyanazt a nótát fújni volt párt- meg kormánylap és az egykori ádáz föld alatti ellenség, a Beszélő? De ezáltal érthető meg az is, miért akarta az SZDSZ oly módon megőrizni a sajtó függetlenségét, hogy az újságíróknak, szerkesztőségeknek garantál függetlenséget...

És még sok minden más.

Miért mondta Csurka, hogy „ez már a Kun Bélák időszaka, még akkor is, ha Lenint szidják az új Lenin-fiúk”?

Mi motiválta – Bárány Anzelm megfogalmazásában – az „ifjú törököket”: miért mentek neki előbb az MSZMP régi gárdájának, aztán váratlanul a szocialisták népi szárnyának, s már kevésbé váratlanul miért az MDF következett aztán? S nyilaik miért kerültek el bizonyos – nacionalizmusmentes – köröket?

Utolsókból lesznek az elsők. Magyarországon a pártirányítás talán a sajtó területén volt a legszorosabb és legtartósabb, ma mégis sokan – főleg az érintettek – a rendszerváltás avantgárdját ünneplik a sajtómunkásokban. A „negyedik hatalmi ág” átmeneti ideig politikailag légüres térben működött: az előző már nem, az új rend még nem volt képes uralkodni, az MDF-kormány négy év alatt sem tudott. A rendszerváltás először egy nemzedékváltással egybekötött palotaforradalomnak indult. Az ifjú törököknek, akik a nyolcvanas években már az USA-ba jártak továbbképzésre, azonban evés közben megjött az étvágyuk. Sokan közülük már korábban is melengettek politikacsinálási ambíciókat, s a légüres politikai térben most mód nyílt ilyen irányú vágyaik realizálására. Amikor a sajtó munkatársai tapasztalták, hogy tevékenységük hatása emberek és szervezetek felemelésére és ejtésére, releváns gazdasági döntések és a választói akar befolyásolására, sőt kormányok megbuktatására is alkalmas, akkor egy olyan szociológiai csoportérdek alakult ki a sajtómunkások között, amely függetlenítette magát saját maga eszközváltótól, társadalomszolgáló hivatásától, önmozgóvá, és ezáltal – átmeneti időre – valós, önálló hatalmi tényezővé vált. A szakma főáramlata a politikai hatalom vagy annak egy része ellen irányult: előbb az MSZMP régi gárdája, utána az MSZP népi szocialistái, végül az MDF lett a fő célpont. Bizonyos érdekcsoportokat (pénzügyi elit, technokrácia) azonban elkerültek a bírálókat nyilai. Ez a politikai orientáció határozta meg a privatizációval kapcsolatos alapállásukat is.⁶⁷

Ez az elemzés átível nem csak a Félélmek, de az Akciózások korán, sőt az általunk vizsgált mediakorszak egészen – ugyancsak bizonyítékként arra, hogy a törésvonal milyen régóta és milyen sokáig létezik már és még. Annál fontosabb lesz majd megkísérelnünk kimutatni, hogy intenzitásban, szemléletmódban milyen különbségek és változások lesznek idővel, ha lesznek egyáltalán.

Ugyancsak a törésvonal-jelenség segít megérteni, hogy Eötvös Pál, a Népszabadság főszerkesztője miért inkább Pozsgay Imrétől, az MSZMP-MSZP jeles tagjától és a népi

⁶⁷ Bárány Anzelm, id. mű 25-26. o.

szocialistáktól féltette lapját, mintsem az MDF-től? A 2000. szeptember 15-én vele készített interjúban fejtette ki⁶⁸:

Ez a lap elsüllyedhetett volna sok minden miatt. A legnagyobb szívóerő '89-ben a reformmozgalmak részéről jelentkezett. Mi volt ez a reformmozgalom? Nem a valamikori gazdasági reformok ideája körül jött létre, hanem ez a népi baloldal mozgalma volt, amely a tradicionális magyar politikai törésvonal (! – VDGy) tekintetében kétszáz éves tradícióra tekintett vissza, s amely az MSZMP-n belül is az egyik szárnyat adta. Legjelentősebb képviselője akkor Pozsgay Imre volt... [...] Na most, a szerkesztőség egészét tekintve, szintén voltak ilyen értelemben, és voltak más értelemben elkötelezett emberek. Így ha megingás keletkezik, erős külső hatások érik az újságot, a lap viszonylag könnyen kilendíthető lett volna stabilnak tűnő helyzetéből. Mondjuk egy pozsgayista próbálkozással. Bár Pozsgay közvetlenül sosem gyakorolt nyomást, de az ő keze volt, ugye, a dologban.

S még mindig a törésvonalat hívjuk segítségül a válaszhoz: miért állította be úgy a Magyar Televízió, mintha Tamás Gáspár Miklós a koronás címet fitymálta volna? Az addig oly népszerű filozófus miért bukott óriásit az országos választáson – s maradt el pártja biztosnak vélt győzelme is?

ÜNNEPEINK A VÁLASZTÁSOK ÁRNYÉKÁBAN. Március 15. – *ismét főszerepben a Magyar Televízió* – olvashatjuk Rockenbauer Zoltán visszaemlékezésének beszédes alcímeit. A Kossuth téren – írja – Csoóri Sándor (MDF) higgadtabb és Torgyán József (FKGP) kevésbé higgadt beszéde után szóló Mikolai Istvánt, a Hazafias Választási Koalíció szónokát ugyancsak kifütyülték, sőt, a jelenlévő fideszesek [...] kivonultak a térről. A Bem térről, a KDNP, az Agrárszövetség és a DEMISZ⁶⁹ színhelyéről viszont az SZDSZ vonult ki kora délután, mondván, nem asszisztálnak a DEMISZ „díszleteihez”. Tamás Gáspár Miklós kivonulási jelenetét később a televízióban a kereszténydemokraták „egy megvágott felvételen úgy állították be, mintha a politikus a koronás címer miatt szólította volna fel távozásra híveit, és ezzel sikeresen csökkentették TGM és az SZDSZ választási esélyeit”.

A rosszízű kampányfogásoktól megtépázott ünnep vesztese – vonja le a következtetést Rockenbauer – a legvehemensebben viselkedő pártok, az SZDSZ és az MSZDP lettek, indirekt módon növelve a választásokon megfontoltabban szereplő MDF, FIDESZ és KDNP szavazóbázisát. Az események nagyban hozzájárultak az MSZDP totális választási kudarcához, és az SZDSZ alulmaradásához az MDF-fel szemben.⁷⁰

Utólag rendkívül nehéz rekonstruálni, de szerintünk a „március 15-i affér” akár 3-4 százalékpontos szavazatvesztést okozhatott a szabad demokratáknak – írja egy másik szerző, Kiss József⁷¹, akinek elemzése nemcsak a tényt erősíti meg, de feltételezésünket is:

*Az események és eredmények alakulásában
ezennel döntő szerephez jut az irracionális félelem.*

Később vizsgálni fogom, e félelmekben és az ezek táplálta reagálásokban ugyanakkor mennyi a „tudatos”, „kiszámított” elem, vagyis szerepet játszik-e az érzelmekkel való visszaélés, manipuláció. Egyelőre azonban maradjunk Kis József megfigyeléseinél:

⁶⁸ Ld. id. mű (II. MédiaArcok)

⁶⁹ A Kommunista Ifjúsági Szövetség sem maradt adós a mezcserével, így lett a KISZ-ből DEMISZ, azaz Demokratikus Ifjúsági Szövetség.

⁷⁰ Rockenbauer Zoltán: Társadalmi ünnepek, tüntetések és sztrájkok az 1990-es esztendőben. In: Magyarország politikai évkönyve 1991, 213-214. o. (Ökonómia Alapítvány, Economix Rt., 1991)

⁷¹ Kiss József: Többpártrendszer Magyarországon 1985-1991. In: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985-1991. Tanulmánykötet (a kutatás vezetője és a kötet szerkesztője Bihari Mihály), Kossuth Kiadó 1992. (202. o.)

Tapasztalataink szerint többféle típusú antiszemita megnyilvánulás volt megfigyelhető, de ezeket nem célszerű sem egységesen kezelni, sem túlértékelni.

Megjelentek a hagyományos, a Horthy-korszak fajvédő ideológiájának megfelelő, szélsőjobboldali szílamoktól hangos pártocskák, csoportok, lapok, gyűlések, de ezeknek az „erők”-nek a parlamenti képviselőkre esélyük nem volt és jelenleg sincs⁷². Suttogó antiszemita propagandával nem, de a sajtó bizonyos körei által gerjesztett, manipulált vitákkal bőven találkozhattunk. Az utó kampány a két választási forduló közötti időszakban minden szempontból nagyon eldurvult. Ez lett a választási harc mélypontja. A politikai antiszemitizmus-vitában a választók tömegei csak statisztaszerepet kaptak, a főszerepet a szellemi, politikai és kommunikációs elitek csoportjai játszották. Ezt a tény látszik igazolni az is, hogy vidéken, a falvakban, kis- és mezővárosokban az antiszemitizmus mint politikai jelenség ismeretlen. [...]

Kiss József szerint az utólagos sajtóelemzésekben is megállapítható, hogy március 15-én – az SZDSZ akcionista álláspontjának megfelelően – nem ünneplés, hanem kampány folyt. Ebbe a „vitába” robban be az SZDSZ egyik legismertebb vezetője, Tamás Gáspár Miklós „intoleráns magatartása”, hozzájárulván a szabad demokraták említett – 3-4 százalékpontos – szavazatvesztéséhez.

Ezt erősíti meg Tamás Gáspár Miklós sokakat meglepő választási veresége: ő, aki az 1989. decemberi – 1990. januári „első szabad budapesti” (elő)választáson nagy fölényrel győzött, két hónap múlva ugyanott, a politikai centrumnak számító Belvárosban veszített. Március 15-ről, a republikánusokról és a demokratákról, végső soron a nemzeti szabadság-szimbólumról lévén szó, az ilyen magatartás több mint bűn, politikai hiba. A hiba újabb bünt eredményezett: a házfalakon, Tamás Gáspár Miklóson és mások plakátjain megjelent a Dávid-csillag, a politikai graffitikon Izraelbe, „haza” küldték, megfenyegették a korábban oly népszerű pártvezér-képviselőt.⁷³

A félelem rossz tanácsadó.

A választások elvesztésétől való félelem nyugtalanná tesz, tiltakozásokra készítet, összeférhetetlennek tüntet fel a társadalom nagyobbik része szemében, növelve ezzel a „nyugodt erő” (MDF) győzelmi esélyét. Február 28-án – tájékoztat a Magyar Nemzet – a szabad demokraták megütközéssel fogadják azokat a terveket, amelyek a március 15-i ünnep „semlegesítésére és a tájékoztatás csorbítására irányulnak”. A „megütközés” előzménye, hogy a Németh Miklós-féle minisztertanács lényegében Pozsgay Imrére bízta „a rádió és a televízió kormányzati felügyeletével kapcsolatos feladatok egy részét”. A fogalmazás azért tűnhet körülményesnek, mert a rádió és televízió közvetlen vezetését ugyanekkor egy határidő nélkül kinevezett elnökségre testálják, amelynek elnöke (Nemeskürty István) és tagjai (Chrudinák Alajos, Czigány György, Dömölky János, Gombár János, Horváth Ádám, Kövári Péter, Pálffy G. István és Vitray Tamás) összességében sikeresen közvetítik a Pozsgay-féle politikai filozófiát: a választásokig garantálni kell a békés, nyugodt átmenetet. A január 4-én kinevezett kuratórium már néhány nap múltán úgy dönt, hogy a nyilvánosság szabályozásának kidolgozásáig és életbe lépéséig – január 23-ig – a rádió és a televízió fizetett politikai hirdetéseket nem sugározhat. A Magyar Televízió elnöksége pedig felmenti Aczél Endrét a Híradó és A Hét főszerkesztői beosztásából, és Pálffy G. Istvánt, az MTV elnökségének tagját bízta meg a főszerkesztői teendők ellátásával.

Itt meg kell állnunk egy pillanatra!

⁷² Értelemszerűen 1992-re vonatkozik.

⁷³ Kiss József id. mű 202. o.

VOLTAKÉPP INNEN DATÁLHATÓ
A MAGYAR MÉDIAHÁBORÚ KEZDETE.

Ez az a sajtótörténeti esemény, amikor az újságíró szakma is beszáll a politika média-küzdelmébe. Ez az az esemény, amely – a politikai ellenzék után – az újságírók jelentős részét is nyíltan eltéríti a „történelmileg logikus” pályáról: a fő csapásirány a kádári rendszer és kiszolgálói bírálatairól áthelyeződik a rendszerváltoztatók jelentékeny erőinek bírálataira. Pozsgay Imre és az MDF a fő ellenség, és Aczél Endre a fő védelmi pont, aki minden kétségtelen kvalitásával együtt a régi rendszer katonája (már olyan értelemben is, hogy a katonai hírszerzésnek dolgozott⁷⁴).

„Aczél Endre kirúgásával az MDF-nek és a kormánynak – a korabeli szóhasználatból élve – sikerül jelentős hadállásokat elfoglalni a televízió egyes csatornáján. *Emiatt az ellenzék és a szakma jelentős része folyamatosan támadja* (kiemelés tőlem – VDGy) *Pálffy G. Istvánt, még hosszú hónapok után sem fogadják el kinevezését, annak körülményeit.* Az ellenzéki kifogás szerint a televízió nem lehet a pártcsatározások eszköze, az újságírói ellenállás amolyan önvédelmi akció – írja Farkas Zoltán, a 16 Óra című közéleti rádióműsor majdani főszerkesztője.⁷⁵

Önvédelem. Ami a törésvonalat ugyancsak a nacionalisták és internacionalisták közé helyezi. *Akció.* Ennek ellenére az Akciózások kora egy keveset még várat magára: a sajtó „jelentős részének” önvédelme egyelőre reflex-szerű, ösztönös, spontán. Még nem fontolgatják a bevetendő eszközöket, nem számolgatják a várható hatásokat.

Mindenesetre az elementáris támadások hatására Pozsgay alig egy hét múlva (január 16-án) lemond tisztségéről, az alábbi nyilatkozatot juttatva el a Magyar Távirati Irodának:

A Minisztertanács legutóbbi ülésén rám bízta a rádió és a televízió kormányzati felügyeletével kapcsolatos feladatok egy részét. A magyar ellenzéki élet egyes képviselői és különböző szervezetek bírálták ezt a döntést, mondván, hogy olyan személy nem lehet a nemzeti médiák felügyelője, aki a Szocialista Párt választási munkájának politikai irányítója. A bírálókat az az ellenőrizhető tény sem zavarta, hogy a felügyeletről szóló rendelet az államminiszterre egyetlen olyan feladatot sem bíz, amely politikai vagy személyi ügyekben számára hatáskört, döntései lehetőséget adna. [...]

Szomorúan veszem tudomásul, hogy a bontakozó magyar demokráciában megjelentek olyan politikai erők és szervezetek, amelyek a múltban lévő régi hazugságok helyét nem az igazsággal, hanem új hazugságokkal kívánják betölteni. [...] Valóságos parlamentáris viszonyok között és tisztességes nyilvánosság mellett erre megvan az intézményes megoldás, a normális politikai kultúrában pedig a szükséges tolerancia. Mivel ez ma még hiányzik, így csak személyes döntést hozhattam.”

Vajon miért kellett Aczél Endrét kirúgni? Miért kellett Pálffy G-t kinevezni? Ha nem feltétlen is Pozsgay személyes döntésére, bizonyára teljes egyetértésével? Aligha lehet más következtetésre jutni, mint hogy a négy igenes kampány sikere láttán felettébb aggodó

⁷⁴ Ld. pl. Lovas István: Jobbegyenes, Kairosz 1999., 298. o.

⁷⁵ Farkas Zoltán id. mű 208. o. (Ismét zárójelben, de már csak lábjegyzetben egy újabb személyes emlék: Farkas Zoltánnal ugyanabban a században szolgáltunk, a már említett Akar Lászlóval, Sándor Péterrel, és a még nem említett Budai Györggyel, az SZDSZ-hez közel álló vállalkozóval együtt. A csöndes, jó indulatú Farkas Zolit Nyúlnak becéztük, annyira rettegett mindenféle szembeszegüléstől, lett legyen szó a legkisebb sarzsíj feljebbvalójáról. Főszerkesztése idejére szerencsére levetkőzte félénkségét – legalábbis kifelé. Amikor telefonon megkerestem, hogy a „K.I. kicsoda?” című könyvemnek legalább csekélyke visszhangot keltessek, nem volt bátorsága régi katonatársát a főáramú média hullámára ültetni. Mentségére legyen mondván, legnagyobb ellenfele, a Vasárnapi Újság főszerkesztője, Lakatos Pál sem merte leadni azt az interjút, amit a könyvről készített velem, mert Franka Tibor kijelentette: vagy ő, vagy az interjú. A könyvemben szerepel ugyanis, hogy mennyit kapott Princz Gábortól az Új Magyarország Franka idejében... Lakatos – természetesen – Frankát választotta.

„nemzeti közép-erők” előrelátóan lezártak néhány fontos kampányterepet a radikális pártok előtt. Az SZDSZ népszerűségének addigi rohamos növekedéséhez több tényező is hozzájárult, és ezek egyike a kétségkívül profin elkészített (gyakran népszerű színészekre épített), sűrűn nyomtatott politikai hirdetés. A másik fontos tényező az a rokonszenv, amely a sajtó nagyobbik részéből áradt a szabad demokraták felé, s amely miatt az SZDSZ-nek általában nem voltak megnyilvánulási gondjai. Nem mellékes, hogy miből táplálkozott ez a különösen kölcsönös vonzalom.

- A szabad demokraták mindig is azt hangoztatták, hogy a sajtószabadság záloga az újságírói függetlenség. Nem lehetünk biztosak benne, hogy ezt bármikor is komolyan gondolták; nemcsak azért nem, mert a rendszerváltozás kezdete óta ennek a függetlenségnek a nyomait is nehéz felfedezni, a szerkesztőségek előbb vagy utóbb, de mindig valamely politikai oldal mellett tették le voksukat. Hanem azért sem, mert – mint később majd részletesen kifejtem – a sajtó szabadsága a szólás (véleménynyilvánítás) szabadsága nélkül nemhogy erősítené, hanem egyenesen gyengíti a demokráciát, kikezdve ennek alapelvét. A saját ízlése szerint szabad média ugyanis úgy válik hatalmi tényezővé, a választók és választási eredmények, a napi politika befolyásolójává, hogy erre az égvilágon senkitől nem kapott mandátumot. Ez egyedül akkor nem okozna legitimációs problémát, ha valóban létezne olyan szabad sajtópiac, ahol a különféle versengések és kiegyenlítődések révén a lapok kötődései, elfoglaltságai nagyjából lefednék a nagyközönség érdek- és véleménykülönbözőségeit. Ez azonban egészen addig elképzelhetetlen, amíg a média hazai tökebefektetői, támogatói mind közvetlenül (ld. pl. Soros), mind a hirdetéseken keresztül (ld. pl. multicégek) szívesebben részesítik előnyben a balliberális oldal írott és elektronikus sajtóját.
- A rendszerváltozás előtti sajtó pártos szempontok szerint erősen kontraszelektált: leki-szellemi-anyagi (olykor ügynöki) kötődését tekintve az újságírók, szerkesztők zöme baloldali, internacionalista. Ezen belül is (történelmi: kultúr- és médiatörténeti okokból) túlreprezentált a zsidósághoz kötődők száma (például Szabó Miklós történész szerint is⁷⁶); érthető, mégis irracionális mértékű érzékenységük, félelmük, vagy csupán egzisztenciális önvédelemből megjátszott félelemkeltésük a törésvonalat szakadékká tágítja.
- A szakadékká tágításban tevékeny részt vállalt a másik oldal. Szemben a szabad demokratákkal, akik az újságírói függetlenség mellett kardoskodnak, az MDF – különös Csurka – permanens fenyegetés a sajtó munkatársai számára. Ezidőtájt elhangzott nevezetes beszédének többé-kevésbé kódolt kifejezései természetesen riasztott minden sajtómunkatársat, aki bármilyen áthallással egyfelől Lenin-fiúnak (kommunistának), törpe kisebbségnek, klikktagnak, szektatagnak (zsidónak?) érezhette magát, másfelől nem gondolta úgy, hogy belefér a „népnemzeti gerincű” kategóriába.⁷⁷ Érdemes itt a – nyilvánvalóan Pozsgay „védelmére” született – rádiós jegyzet teljes idevágó részét feleleveníteni, már csak azért is, hogy megértsük a kiváltott rádiós-reakciók okát.

„A magyar társadalomnak most már fel kell ébrednie! A gátlástalan érdekérvényesítés most a legnagyobb gátja annak, hogy eljussunk az áhított demokráciába. Amíg Magyarországon lehet népnemzeti gerincű magyarokat rágalmak özönével lehetetlenné tenni, amíg a megkülönböztetés alapelve a klikkhez, szektához tartozás, amíg ami népi, az eleve gyanús, amíg egy törpe kisebbség el tudja fogadtatni az egész társadalommal, hogy csak az ő igazsága igazság, és minden, ami az ő körén kívülről jön, elvetendő, és amíg ez a magyarságnak mutatott – most radikálisan liberálisnak mondott – irányvonal ugyanazokból a marxista-lukácsista baloldali gyökerekből táplálkozik, mint a Kádár-Aczél korszakban, addig nincs kilátás arra, hogy a magyarság nagy tömegei jól érezzék magukat a saját hazájukban.”

⁷⁶ Kárhozottak összeesküvése, Népszabadság 1990. május 26.

⁷⁷ A Vasárnapi Újságban elhangzott beszéd veleje

A beszéd következő részét már idéztem („ez már a Kun Bélák időszaka” stb.). A Vasárnapi Újságtól azonnal elkészönt Győri Béla két közeli munkatársa (Györffy Miklós és Simkó János), a rádió Politikai Adások Főszerkesztőségének ötven munkatársa pedig tiltakozását jelentette be, mondván, „A Magyar Rádióban nem hangozhatnak el szélsőséges nézetek, a nemzeti tömegkommunikációs intézmények nem közvetíthetnek alkotmányellenes gondolatokat, amelyek gyűlöletkeltésre, vallási és faji uszításra alkalmasak...”

Az MDF parttalan félelme – gyanakvása, bizalmatlansága – a sajtó munkatársaival szemben amennyire nem volt alaptalan, éppen annyira volt eltúlzott, tehát indokolatlan, haszontalan. Az átmenet túlfűtöttsége, szinte követhetetlen és felfoghatatlan gyorsasága és változékonysága – akárcsak a „négy igen” bojkottálásakor – újra rossz helyzetfelismerésbe sodorta a „nemzeti közép” vezető pártját. Miközben nem rendelkezett olyan bázissal a sajtómunkások között, mint két riválisa, Püski Sándor emlékezete szerint a párt még a tálcán kínált lehetőséggel sem tudott élni: „Még egy rossz újságunk sem volt. Pedig 1989 decemberében komoly esély volt arra, hogy a Hazafias Népfront átjátssza a lapjait a jövőendő kormánynak, illetve hát pártnak: a Magyar Nemzetet, a nagy példányszámú Szabad Földet és Képes Újságot. Az MDF új vezetősége ezt elutasította, merthogy a Népfront kompromittált szervezet, így a lapjai is azok, tehát nem kellenek. Istenem, ezt az ostobaságot! A Népszabadság és a Magyar Hírlap persze nem volt kompromittált senkinek sem, csak a Magyar Nemzet az MDF-nek.”⁷⁸

*A rokonszenv birtokában a liberális pártok mindenestre
elleneznek minden intézményes médiafelügyeletet.*

Ellenzik a tévé és rádió kuratóriumának megalakítását (1989 őszén), nem is vesznek részt a munkájában, távol tartják magukat a posztokért, pozíciókért és műsoridőkért folyó küzdelmekről. „A választások előtt ugyan sikerült szigorú műsoridő-műsorperc felosztást kialakítani, sikerült megállapodni a politikai hirdetések és vitaműsorok rendjéről, de az a gyakorlat kifejezetten a pártbeavatkozásokra adott lehetőséget, és nem a pártatlanságnak. A pártok vezetői beleszóltak abba, ki legyen a műsorvezető, mikor hangozzék el a műsor, sőt, az MDF fizetett reklámban szólítja fel a televízió elnökét, hogy ne Baló György vezesse a választási műsort.”⁷⁹

A változtatásra felelködött liberális pártoknak ezért érdekük a status quo fenntartása: mindenféle intézményes beavatkozás vagy korlátozás azzal a veszéllyel jár, hogy megváltozik vagy kihasználhatatlanná válik informális hatalmuk. A jobbára balról szelektált újságírók, éppen úgy, mint egykori elvtársaik a politikában, valóságosan elvesztették szocializmusba vetett hitüket, valóban érdekelték voltak a rendszerváltoztatásban, de leginkább csak úgy, hogy az ő kiváltságos helyzetük lehetőleg ne szenvedjen csorbát. A dolog természeténél fogva végre szerettek volna a maguk urai lenni; ennek megfelelően szerettek volna internacionalista hajlamaiknak teret engedni, s a médiakapukat is e felfogásuk szerint őrizni.

Az Aczél Endréhez hasonlóan jól tájékozott, jól felkészült Baló Györgyöt is éppen gyanítható kötődései, antinacionalista érzelmei miatt nem szerette volna az MDF a választások idején a képernyőn látni, s nem azért – bár ennek is meglett volna a helyénvalósága –, hogy új időkhöz új arcok kellenek. Baló akkor mindenestre maradt, s bár senki nem vetheti a szemére, hogy a választások éjszakáján nem tudott az MDF győzelmén lelkesedni, azt már annál inkább, hogy kivédhetetlen ellenérzése miatt súlyos aránytévesztést – óriási szakmai hibát – követett el (ki tudja, mennyi felelőségük volt ebben a láthatatlan szerkesztőtársaknak), amikor az új kormány eskütételén – s egyúttal a szocializmus totális vereségén és temetésén –

⁷⁸ Magyar Narancs, 1994. augusztus 11. In: Bárány Anzelm id. mű 41-42. o.

⁷⁹ Farkas Zoltán id. mű 211. o.

örvendezők össznépi ünneplését egy „kattintással” megszakította, és a televízió a BEK-döntőt kezdte közvetíteni.

A „nemzeti közép” tehát okkal félt az egykori küzdőtársak valóságos és potenciális médiaelőnyétől: ha a rádióban és tévében, a tömegtájékoztatás fősodratában teret enged szaporodó akciózásuknak, biztosra vehető, hogy ezekkel kapcsolatban azok a mozzanatok, azok a tények és vélemények fognak inkább nyilvánosságot kapni, amelyek e pártok népszerűségét növelik; amelyek pedig inkább csökkentenék, amennyire csak lehet, el lesznek zárva a nagyközönség elől. Március 11-i ülésén (14 nappal a választások első fordulója előtt) ezért dönt úgy a Magyar Televízió és Magyar Rádió felügyelő bizottsága, hogy e két médium március 15-én adjon tájékoztatást az egész országban történő eseményekről, ugyanakkor „tudósításaiban, élő műsoraiban *ne jelenítse meg* a pártok választási kampányelemeit”⁸⁰.

*Az öngerjesztő félelemspirál
már leállíthatatlannak bizonyul a választásokig.*

Bekövetkezik az az esemény, amely jóhiszeműen nézve a félelem kondenzálódásának riasztó példája és megnyilvánulása, rosszhiszeműen tekintve pedig az ezredvégi magyar média-történet új szakaszának, az Akciózások korának nyitánya. Akárhonnan nézzük is azonban, egy dolog bizonyos: én magam először ennek az eseménynek a hatására kezdtem el a jövőtől félni és a jövőt féltetni, s ennek nyomán írtam meg olvasói leveletem Eötvös Pálnak, a Népszabadság főszerkesztőjének címezve, egészen pontosan március 28-án, alig három nappal a választások első fordulója után.

A választásokra időzítve ugyanis meghökkentő írás jelent meg a vezető napilapban, ez késztetett megszólalásra: a Nyilvánosság Klub elemzése, Kenedi János nevével fémjelezve. Az átmenet fontos sajtóintézménye, amely addigi megnyilvánulásaival leginkább a állampárt sajtóhatalmának (monopóliumának) lebontásán fáradozott, most határozottan irányt és ellenséget váltott: elkezdte számolni, hogy Magyar Televízióban hányszor hangzanak el bizonyos *nemzeti töltetű* (nacionalista) szavak. Mivel túlsúlyba kerültek a *falú*, a *magyar*, a *nemzet* kifejezések, ily módon „bizonyíthatóvá vált”, hogy a „MSZP-MDF-es” Magyar Televízió a civil társadalom fejlődésének elősegítése helyett a nacionalista szellemiséget táplálja.

A Nyilvánosság Klub ugyanazt igyekezett elhíttetni, mint az SZDSZ. Gyanakvóbbaknak akkoriban is már egyértelmű volt, ami talán a Demokratikus Charta színrelépésével vált nyilvánvalóvá: e szatellit szervezetek „civil”, „független” imázsa egyfelől a megtévesztést, másfelől a pártpolitikai érdeket szolgálta. A Nyilvánosság Klub a szólás szabadsága, a kiegyensúlyozott, tárgyilagos tömegmédia helyett szintén az újságírói függetlenség megteremtésén ügyködött, akárcsak az SZDSZ; állásfoglalása szerint „a lapoknak nincsenek tulajdonosai, ezért a szerkesztőségeket nem lehet kihagyni a privatizációs tárgyalásokból.”⁸¹ A félelem mindenesetre nálam is rossz tanácsadónak bizonyult: megrémisztett a gondolat, hogy a zsidóság markáns jelenléte a szabad demokratáknál, a Nyilvánosság Klubnál, általában a sajtóban; s a még markánsabb, még határtalanabb – irracionális – félelme a „nacionalizmustól” (a magyartól, a nemzettől, a falutól) elvtelen összefogásokra, antidemokratikus módszerekre, bolsevik technikákra (akciókra) sarkallhatja őket.

Arról már akkortájt is lehetett jelzéseket kapni, hogy a magukat a függetlenség, a szólás-szabadság, a nyilvánosság bajnokainak feltüntető sajtóintézmények bizonyos belső körei nem csupán a demokratikus játékszabályok alapján, nem is csak a politikai, eszmei kötődések mentén formálták (a maguk céljai és szája íze szerint) szervezetüket, hanem sokkal inkább

⁸⁰ Magyarország politikai évkönyve 1991, 463. o.

⁸¹ Bárány Anzelm id. mű 21. o.

háttérszervezkedésekkel, amelyre a közös érzelmi-indulati töltet nyújtott ösztönzést és lehetőséget. Seszták Ágnes, a Magyar Demokrata főszerkesztő-helyettese interjújában⁸² elmesélte, hogy ő is ott volt a Nyilvánosság Klub mindenféle előkészítő és alakuló ülésein, s egyszer csak azt vette észre, hogy egy belső kör, egy kisebbség mindig mindenre a saját tagjait javasolta, és választotta meg a gyanútlan többséggel. Ugyanezt a különös kohéziót lehetett felfedezni a MUOSZ-nál, erős nyoma volt az egész sajtóéletben, aminek következtében régi munkatársi, baráti kapcsolatok siklottak ki egy pillanat alatt. „Egész életem tönkrement” – nyilatkozta Seszták Ágnes.

Megint csak jó, ha látjuk a gyökereket: nem a félelem teremtette meg a köteléket, legfeljebb felébresztette és kiterjesztette, irracionálissá duzzasztotta. Ennek a köteléknek van egy lazább összetevője, összetartója – ez az internacionalizmus, antinacionalizmus –, és van egy erősebb, szilárdabb: kulturális önazonosság. Az utóbbi akkor is csoportképzőként – és kirekesztőként – hatott, amikor még a küzdőtársak ugyanazon az oldalon álltak, egyazon ellenséggel harcoltak. Nagy Jenő, a föld alatti Demokrata főszerkesztője 1993-ban egészen más képet fest a szamizdatos és demokratikusellenzékes hősi – nyolcvanas évekbeli – világról, mint amit a fősodratú médiából, nyilatkozatokból megszokhattunk.⁸³

A magyar „második nyilvánosság” – olykor bevallottan is – szakmai, technikai, terjedelmi, műfaji, anyagi stb. okokra hivatkozva cenzúrázott, taktikázott, megalkudott, átpolitizálódott, „fél” szemmel mindig a jelenlegi és későbbi hatalmi tényezőkkel való együttműködés elősegítésére, a másik „féllel” pedig az önmagáról való minél kedvezőbb, megnyerőbb kép kialakítására figyelt. A Demokratát is azért „kellett” nem-terjeszteni, ócsárolni, bagatellizálni, az erőforrásoktól és kulcsembereitől megfosztani, elhallgatni, minden itthoni és külföldi nyilvánosságból szisztematikusan elzárni, öncsődbe juttatni, a Történetből „kifelejteni”, majd leantiszemitázni és lesajnálni stb., mert a pártokrata logika szerint – lásd: eretneküldözés – a hozzád látszólag legközelebb állók jelentik számodra a legnagyobb veszélyt.

Nos, legkülönbébb információim és benyomásaim ugyanezt a riasztó képet (békétlenség, összeférhetetlenség, militáns öncélúság) alakították ki bennem – akkoriban értékelemzéssel, vállalati szervezéssel, vezetői tanácsadással foglalkozóban – a szabad demokratákról és támogató holdudvaráról. Próbáltam megfejteti a képtelen viselkedések – lásd szószámlálás! – legfőbb indítékát. A meglehetősen hosszúra sikeredett levélre, amelybe gondolataim öntöttem, hetekig nem kaptam választ. Meg is feledkeztem róla. Váratlanul ért, amikor egyszer csak egy piros feliratú boríték érkezett („Népszabadság”), s még váratlanabban, hogy küldeményem nagyobbik részét kefelevonatban láthattam viszont. A kisebbség és a zsarnokság – ezt a beszédes címet kapta.

Az írás a választások második fordulója után, április 29-én jelent meg. Hosszú évekkal később Ungváry Rudolf a Magyar Hírlapban úgy emlékszik vissza rá, hogy „a rendszerváltás után először 1990 tavaszán kezdte valaki politikai értelemben a zsidókat emlegetni”, s hozzáteszi: A sajtóválasz „nagyon heves volt”, ezért a szerző „Meg is sértődött, amiért antiszemitának nevezték”⁸⁴ A reakció valóban heves volt, s pontosan kiszámított, mint egy atomrobbanás várható hatása – de ez már egy másik kor és egy másik történet. Talán megbocsátható egy tudományos igényű munkában ennyi szubjektivitás: én meg éppen e levél közzétételétől számítom – s majd ezzel indítom – az Akciózások korát. Különös eredményre jutottam ugyanis a Népszabadság eljárásának, indítékainak elemzésekor, s a Tamás Ervin főszerkesztő-helyettesével, majd az elnök-főszerkesztővel folytatott hosszú beszélgetés után: az antinacionalista (akkor épp ellenzéki) főáramú sajtó munkatársai bizonyíthatóan ekkor – gondosan manipulált levelem nyilvánosságra hozatalával – indították az első olyan akciót, amelynél nem egy hirtelen félelemreakció dominált, nem is egy politikai kampányra

⁸² Beszélgetés Seszták Ágnessel, II. kötet: MédiaArcok.

⁸³ Csizmadia Ervin: A magyar demokratikus ellenzék (1968-1988), Interjúk, T-Twins Kiadó, 1995

⁸⁴ A tanácsadó meg a „zsidókérdés”, 1998. augusztus 26..

csatlakoztak rá, hanem saját maguk érezték szükségét, hogy egy pontosan kiszámítható irányú és nagyságú tömeghatást indítsanak el.

Minderről a következő időszakot – Akciózások kora – átölelő elemzésemben, valamint a Médiafegyverek című fejezetben, a „Hogyan terem az antiszemita?” című tanulmányban számolok be részletesebben.

Itt, a Félelmek korának végén már csak annyi maradt hátra, hogy kísérletet tegyünk a végső ítéletek kimondására: Indokolt volt-e a félelem? Ha volt is oka, indokolt volt-e a mértéke? Mekkora volt a félelem ára: kára, pusztítása? Félelem és akció, akció és reakció végig fogják kísérni egymást az elkövetkező médiakorokon, talán egyre kisebb pusztítással. Vajon a rendszerváltás legizgalmasabb és legeredményesebb hónapjaiban feltámadt és felgyülemlett bizalmatlanságok, rettegések hogyan ágyaznak meg az eljövendő nagy feladatnak, a demokratikus rendszer felépítésének? Ez az igazi tét. A félelem és félelemkeltés tétje.

*„Ezt a félelmet a hatalomváltás óta eltelt időszak
végül is nem igazolta vissza.”*

Az antikommunizmustól féltő politológus, Bayer József összegző megállapítása ez 1991-ből.⁸⁵ Így folytatja: „Nincs széleskörű politikai boszorkányüldözés, nincsenek politikai kirakatperek, véres leszámolások és hasonlók. Vannak persze kicsinyes betartások, az elitcsere gyakran nehezen igazolható prioritások mellett zajlik, s találkozunk intoleráns, denunciáló és kirekesztő megnyilvánulásokkal. De az antikommunista hisztéria alapján mégis megmaradt a rendszerváltás ideológiai kísérőjelenségének, amely – miután a hatalomváltással elapadtak a belőle nyerhető mozgósító politikai energiák – mindjobban csillapodni látszik.”

Az akkoriban az antiszemitizmus rémeit látó Tamás Ervin, a pártlapból konszolidált baloldali lappá formálódó, elsőségét megőrző Népszabadság főszerkesztő-helyettese 1996-ban ezt nyilatkozta a Bencsik-féle Demokratának: „Igen, megijedni is kár volt, mert visszatekintve nem volt annyira fasiszta, nem volt annyira horthysta, de iszonyatosan megijesztettek...”⁸⁶

Az elkövetkezendő idők tehát, úgy tűnik, nem igazolták vissza a félelmek és indulatok, ezek erejének, mértékének jogosságát. Mit is mondott Seszták Ágnes? „Egész életem tönkrement.” A bizalmatlanság és félelem légköre valóban kapcsolatok seregét zúzta szét. Nemcsak régi kollegák, eszmetársak, barátok között, de családon belül is. A magam népes rokonságát se kerülte el a végzet – a magam félelmének, napvilágra kerülő olvasói levelemnek „köszönhetően”.

Nem tudhatjuk, hogy a párbeszédre vágyó költő-politikus, Csengey Dénes, vagy a nyugodt építésre vágyó államférfi, Antall József halálában mekkora szerepet játszottak a szorongó félelem és izzó gyűlölet táplálta, értelmetlen támadások, indulatos igazságtalanságok. Például a balliberális újságíró: Gádor Ivánéi. Miképp az se lehetetlen, hogy Gádor halálát is az igazságtalanság érzete siettette: egy idő múltán nem volt szükség szorongásaira és indulataira, ezért kellett a kipróbált médiaharcosnak vennie a kalapját, otthagyni a Népszabadságot, amely éppen békésebb vizekre készült akkoriban.⁸⁷

De talán nem is az emberveszteség volt a legnagyobb, főleg nem a sajtó számláján.

A magyar média legnagyobb vétké a Félelmek korában – s bűne, amikor nemsokára tudatosan is gerjeszteni fogja a félelmet és indulatot –, hogy a hallucinációk készséges kive-títése és felnagyítása miatt a képzelgések kiszorítják a valóságot. A politikai és (ekkorájt még némileg szolidabban) a médiaelit legszívesebben saját magával, egymás hiteltelenítésével és

⁸⁵ Id. mű 242. o.

⁸⁶ Demokrata, 1996/11. sz.

⁸⁷ Beszélgetés Tamás Ervinnel, Id. II. kötet: MédiaArcok.

ellehetetlenítésével foglalkozik. A békés átmenet, az erőszakmentes rendszerváltozás csodájára túl hamar jön az anticsonda, a meghökkentő csalódás, kiábrándultság. „Minden várakozást, előrejelzést felülmúló, meggyőző győzelmet aratott a Magyar Demokrata Fórum a választásokon, s a legerősebb párt kivívta a kormányalakítás jogát” – olvashatjuk az egykori beszámolót a Magyar Hírlapban. A fórumosokkal együtt érzőknek, nekik drukkolóknak: győzelmi jelentés. De még Kis Jánosnak, az első helyről leszorult, ellenzékbe kényszerülő SZDSZ elnökének szavaiban is ott bujkál a lelkesedés pátosza: „A választás, amely mögöttünk van, nem egy volt a parlamenti képviselőválasztások sorában. Ez a választás békés úton vetet véget a pártállami rendszernek.”⁸⁸

Valóban véget vetett. De a történelmi jelentőségű, rendszerváltoztató választások első fordulójára a szavazóknak csupán 65 százaléka ment el, a második fordulójára pedig kevesebb, mint fele, alig 45 százaléka!

A politika földrengésszerű változásai felborították a hétköznapi életet. Teljes a „felfordulás”, bizonytalanság, fokról fokra nő a bizalmatlanság. Ami tegnap igaz volt, mára kétséges lett. Mit tehetett volna jobban és mást a sajtó egy ilyen helyzetben?

Alig több, mint másfél hónappal a választások előtt a Magyar Nemezt egyik olvasója önfeledten háborog:

„Az 1990. évre jóváhagyott állami költségvetésben 700 millió forintos párttámogatási tétel is szerepel – ezt az összeget 28 párt között kívánja a kormány felosztani. Milyen politikai megfontolás készítette, készíthette kormányunkat a befolyt közpénzek ilyen módon való felelőtlen elherdálására – miközben unos-untalan azt hangoztatja, hogy a költségvetés hiánya, pozíciója már elviselhetetlen?!”

Lett volna mit tennie egy valóban progresszív magyar médiának! Legalább a legalapvetőbb kérdésekben lelkiileg-érzelmileg felkészítse, a legfontosabb változásokra ráhangolja nagyközönségét. A politikai elit belterjes harcaira való rácsatlakozással ezt az esélyét veszíti el.

A fősodratú magyar média ekkoriban, a Félélmek korában összességében mégis kevésbé veszítette el hitelességét, mint a demokrácia alapját képező politikai pártok.

A médián belül a fő törésvonal még nem tárgult szakadékká.

Mint teszi majd a következő korszakban... A sajtó – mint Székely Ferencsel megállapíthattuk – még nem feküdt bele a politika ágyába. A rendszer átfarmálásához, a valódi választáshoz a nagyközönségnek meg kellett (fel kellett) mutatni a valódi különbözőségeket: nos, voltak újságírók (orgánmok), akik örömmel kaptak ezen, akik – felébredt hivatástudatból, hivatás-szeretettel? – csakugyan örültek a szólás szabadságának, a vélemények valódi gazdagságának.

A politikának, természeténél fogva, a választások előtt táborokra kellett oszlani. A sajtónak ekkor ez még nem volt „kötelező”. A következő időszakban, az Akciózások korában gyakorlatilag minden orgánmok vagy rákényszerül erre, vagy kulturális-politikai kötődéseit követve, önként indul ütközetbe. A szekértáborok (szellemi-politikai gettók) létrejöttével a média hitele, hitelessége – és ereje, hatalma is – csorbát szenved: onnantól kezdve jószerivel mindenki csak a saját bevált közönségének húzza.

Az első ízben 1989. augusztus 19-én reggel jelentkező Nap Tv megálmodója, létrehozója, Székely Ferenc egyenesen úgy véli, hogy ezt az időszakot a média túlhatalma jellemzi. „A bíróságok szerepe még jelentéktelen, az államigazgatás szétesőben, a politikai hatalom pedig keresi a helyét, módosítgatja az alkotmányt, készíti elő az új rendszert. És a média ural mindent, a média tematizál, felemel és buktat. A Nap Tv, a Napzárta, a Híradó és A Hét, a

⁸⁸ Kis János: A rendszer ellenzékéből a kormány ellenzéke. Beszélő, 1990. április 28., 4. o.

Panoráma uralja a közvélemény-formálást. Ez volt az igazi televíziós korszak kezdete Magyarországon.”⁸⁹

Tökézt gyakorlatilag a Panoráma „csinálta meg” – állítja Székely –, de más műsorok is befolyásosak voltak. Horváth belügyminisztert például a „pártállami” MTV csinálta ki. „Ez korábban elképzelhetetlen volt. Mi azt az utat választottuk, hogy nem szelektáltunk a szereplők között [...] Ettől lett hitelünk, miközben más műsorok eljátszották a magukét. A NAP TV-be jönni egyet jelentett azzal, hogy korrekt elbírálásban részesülsz: megkapod ugyan a b...szogatást, de elmondhatod a magadét.”

A Kinn, padon első szereplője még Czinege Lajos, a leköszönő pártállam honvédelmi minisztere, de a második már Orbán Viktor, a ma miniszterelnöke. „És sorban ráült mindenki, szinte sorszámot téptek, pedig néha tényleg megszívattuk őket. És mire eljöttek a szabad választások, addigra a mi műsorunkban felvonult az összes fontos szereplő” – mereng Székely a hősi időkön.

Ő volt az első, aki a legnagyobb hatású médiában, a tévé világában – kihasználva egy jogi kiskaput – saját csatornát nyitott magának és a mellé csatlakozóknak.

Vajon rá is érvényes-e: elsőkből lesznek az elsők?

Ki és mi volt korábban Székely Ferenc, s mire vitte aztán? Anyja budapesti tisztviselő volt különféle kulturális területeken, apja katonatiszt, paraszti származású. Nem a televízió, hanem a filmhíradó világában dolgozott. Baráti unszolásra lett MSZMP-tag, belement, mert világossá tették számára, hogy „kívánatos” bizonyos szakmai előmenetelhez. „Alig hat évet” húzott le. Amikor kettévált a párt, már nem lépett be egyik „felébe” sem.

‘89-ben harminchét éves, már elég tapasztalt, ugyanakkor még elég fiatal ahhoz, hogy új pályát kezdjen. Óriási várakozásokkal tekintett előre, „úgy is, mint magánszemély és úgy is, mint újságíró, hisz’ a követelések között első helyen szerepelt a szabad sajtó”. Ott volt és forgatott, amikor Csengey Dénes jelképesen lefoglalta a Televíziót, az ő forgatócsoportja volt az első, amelyik bejutott a Szabad Európa Rádióhoz. „Hoztam is onnan egy tévériportot, amelyik megmutatta, hogyan kell viszonylag független közszolgálati sajtót csinálni.”

A rendszer bűnei akkor még nem voltak nyilvánvalók számára, ezért nem érezte úgy, hogy megalkuvó lenne. „Nyilván csak azt olvashattam, amihez hozzá lehetett férni” – meséli. Első döbbenete a „Gulag szigetcsoport” volt Szoltsenyicintől, amit Bejrútban vett meg angolul, és „ledermedt” tőle.

Újra és újra átlapoztam: hátha rosszul értem, amit leírt. Végül azt gondoltam: Úristen, ha ennek csak az egy százaléka igaz!?!... És persze ismerni kellett volna azokat is, akik elmondhatták volna a valót, de nekem ilyesféle kapcsolatomban nem volt, hiszen ebben az országban párhuzamosan éltek az emberek egymás mellett, találkozási pontok nélkül. Izolált csoportokban létezett a társadalom. A Szoltsenyicin-könyv hatására kezdtem szisztematikusan hallgatni a SZER-t és a VOA-t, és lettem szkeptikus. Semmiféle körökben nem mozogtam, csak a közvetlen szakmám vidékét jártam, ahol dolgoztunk, sakkoztunk, zsugáztunk, de a politika csak a napi sajtó szintjén volt beszédtema. Nem is léteztek akkoriban politikai körök, talán csak társaságok, ahol sör fölött eldumálgattak, lehalkították a hangjukat, amikor Kádárt szidták, aztán később kőkemény ellenállónak tüntették fel magukat, mert ők már akkor megmondták az őszintét. Nem forogtak valódi információk. Emlékezz a Baló-Berecz televíziós párbeszédre: ott még 1986-ban is ellenforradalmat emlegettek! Kitől tudhattam volna meg, hogy például ki az a Mécs Imre, aki mesélhetett volna, ha felkeresem valahol, valahogy?

⁸⁹ Beszélgetés Székely Ferencsel, Id. II. kötet: MédiaArcok. A tőle származó további gondolatok és rá vonatkozó információk forrása szintén ez a beszélgetés lesz.

Székely Ferenc később – Horn Gyula miniszterelnök rábólintásával – a Magyar Televízió alelnöke, rövid ideig ügyvezető elnöke lett. Manapság – saját kifejezésével élve – a Senki Földjén jár, magas kerítések között, mögöttük a gettók, szekértáborok.

Tízegynéhány éve Székely nem a félelmekkel, nem a táborokkal volt elfoglalva. Nem a legjobb rajthelyről indult, az átmentők között, de nem is a legrosszabbról. Első tudott lenni, de nem tudott első maradni. Ma sem fél, ma is reménykedik, ott a Senki Földjén. „Ha valaki azt gondolja lesajnálóan, hogy ez a vesztesek sávja, az egy szép napon még nagyon meg fog lepődni.”

AKCIÓZÁSOK KORA

Az ezredvégi magyar médiatörténet e soron következő szakaszában – amely egyébként pontosan lefedi a nemzeti pártok (az Antall- és Boross-kormány) 1990-94 közötti ország-lásának időszakát – a sajtó egyik napról a másikra mintha elfelejtkezne eredendő hivatásáról: tájékoztatni a tisztelt nagyerőműt a világ eseményeiről, bonyolult összefüggéseiről, s teret adni a vélemények sokszólamúságának. Nem annyira él, mint inkább visszaél a kezében lévő fegyverrel, a nyilvánosság eszközével; nem annyira a többi hatalom ellenőrzésére használja, mint inkább saját hatalma, befolyása erősítésére, politikai ambíciói kiélésére. Egyfelől többé-kevésbé nyíltan a politika szolgálatának rendeli alá magát (a többsége inkább az internacionalistákhoz, a kisebbség inkább a nacionalistákhoz húz); másfelől saját szakállára, olykor a legteljesebb titokban, különféle kétes akciókba kezd.

Továbbra is fontos – bizonyos értelemben a legfontosabb – kérdésnek tekintem, vajon mi indította ezekre az akciózásokra? Saját emlékeim és mások – interjúalanyaim – visszaemlékezései egyaránt abban erősítenek meg, hogy nagy szerepe volt ebben az előző médiakorban felgyülemlett, és most majd az akciók nyomán újra feltámadó és – tudatosan – feltámasztott félelemnek. A valóságos tények és felerősített képzelgések nyomán mindkét oldal szentül meg volt győződve, hogy a másik kijátssza, becsapja, netán egyenesen az életére, megsemmisítésre tör – de mindenképpen politikai ellehetetlenítésére.

„Spontán” privatizációs manővereikkel a szocialisták elcsenték a médiasajt (médiator) nagyobbik részét a nemzetiek szája elől; a szabad demokraták pedig „függetlenségi” sajtópolitikájuk, no meg a háttérben beszöví kulturális kötődéseik révén tettek szert jelentős informális sajtóbefolyásra. A nemzeti (nacionalista) oldal erre érzékeny szószólói (s csendben szorongói) röviddel a választásokat követően az „önműködő”, „átmentett” sajtó kiszolgáltatottjának, sőt, áldozatának kezdték érezni magukat; az internacionalisták pedig a nemzetiek „kommunistaellenessége”, „antiszemitizmusa”, főképp pedig elsőpró választási győzelme (s természetesen a maguk veresége) miatt vélték úgy, hogy kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. A sarokba szorított patkányt a félelem iszonyatos agresszióval tölti el, képes a nálánál sokszorta nagyobb vadnak (embernek) is nekiugrani. Az ember nem mind ilyen; van, akit hallgatásra, önmérsztésre készítet a szorongás vagy rettegés; másokat annál inkább támadásra, olykor tartós dühkitörésekre, a feszültség levezetésére.

De az is lehet, hogy a sértett hiúság ösztönzi. A revansvágy. A gyűlölet. Megpróbáljuk kideríteni majd, melyik inkább.

Az új kormány mindenesetre megoldhatatlan feladat előtt állt.

Antall József kormányfő, a szabad rendszer első miniszterelnöke nem rejtette véka alá: kormánya kamikazé feladatra vállalkozik. Beiktatási beszédében száz nap türelmi időt kér a magyar néptől. Nem kapja meg. Nemcsak az ellenzéktől és ennek sajtóholdudvarától nem, de a „jónép”-től sem: a 40. napon sztrájkba kezdtek a márkushegyi bányászok, azonnali ötven százalékos béremelést követelve. Szintén nem kapott türelmi időt az egyik legbefolyásosabb hatalomtól sem: Csoóri Sándor egy kisebb baráti társaság számára tartott előadásában szólt arról (később a nyilvánosság előtt is megerősítette), hogy a friss választási eredmények birtokában nemzetközi pénzintézetek képviselői keresték fel a leendő miniszterelnököt, óva intve, hogy számukra kedvezőtlen belpolitikai döntéseket hozzon, ellenkező esetben kivonják valutájukat a hazai bankokból. Az országot közben a külső fizetésképtelenség és a költségvetés belsőösszeomlása fenyegette...

Érzékletesen írja le a helyzet rendkívüli nehézségét és bonyolultságát Tőkés L. Rudolf, a Connecticut-i Egyetem politológusa:

1990 májusa óta, amikor a régi rezsim letűnt, Magyarországon elindult a demokrácia felé vezető „második átmenet” folyamata. De a demokrácia, mint azt Adam Przeworski kifejti híres dolgozatában, „intézményesíti a bizonytalanságot”. Az új vezetők szempontjából tehát az eredmény a „kapitány dilemmája” lehet. A cél ismert, de a vizek még nincsenek feltérképezve, a legénység gyakorlatlan és az ország politikai intézményeinek „hajója” rég megérett egy alapos átépítésre. Ennek ellenére akár készen állnak, akár nem, „hajózni kell”, mert az utasok türelmetlenek és a legénység köreiben is lázadás ütheti fel a fejét. /.../

Az a hatalmas törvényhozási feladat, mely a magyar kormány napirendjén szerepelt, még egy liberális demokrácia legenergikusabb és legtehetségesebb törvényhozóit is kimerítette volna. A Bundestag, az angol Alsóház és az amerikai Kongresszus tagjai szakemberekből álló tanácsadók segítségét élvezhetik, olajozottan működik a közvéleménnyel való kapcsolattartás, rutinszerű a politikai lobbyk és érdekcsoportok kezelése, s pártaikkal és választókerületeikkel megbízhatóak a kapcsolataik. Mindez még nem áll az újonnan megválasztott magyar Parlament 286 tagjának rendelkezésére. E korlátokat figyelembe véve csoda, hogy mi mindenre volt képes az 1990 májusa és szeptembere közötti négyhónapos törvényhozási ülőszak alatt ez a lelkes politikai újoncokból álló csapat.⁹⁰

Nemcsak érzékletes leírás, de a beleszórt vélemény egyszersmind hitelesnek, megalapozottnak tűnik, főképpen pedig nagy empatikus készségről, megértésről tesz tanúbizonyságot. Ez a különlegessége ad alkalmat nekünk arra, hogy feltegyük a kérdést: vajon a korabeli sajtó miért mérte olyan szűkmarkúan a hasonló elismeréseket? Miért segített készségesen bizonyítani, ellenzéki (internacionalista) szándékokra, akciókra ráerősítve, hogy a kormány politikai boszorkányüldözést folytat, le akar számolni ellenfeleivel, diktatórikus eszközökkel és módszerekkel él, rohamra indult „az összes fontosabb társadalmi, gazdasági és közigazgatási pozíció megszerzéséért”⁹¹, meg akarja kaparintani a Magyar nemzeti Bankot, veszélyezteti a jogállamiságot, veszélyezteti a sajtószabadságot, el akarja foglalni a televíziót és a rádiót, kirekesztő, asszisztál a szélsőjobbna, elősegíti az antiszemita, fasiszta indulatok ébredését, terjedését, sőt, maga is antiszemita, a zsidó törvények időszakát, Horthy „fél-fasiszta” Magyarországot akarja visszaállítani, a régi keresztény kurzust, állam és egyház összefonódását megteremteni, ahelyett, hogy a jövővel törődne, az elévült bűnöket akarja számon kérni, agg bűnösökön akar igazságot tenni, ahelyett, hogy a gazdaság súlyos problémáival és a szociális kérdésekkel foglalkozna, eltelt ötven nap, eltelt száz nap, eltelt egy év, és még mindig nem csinált semmit,⁹² eltelt két év, három év, és tönkretette a gazdaságot, agyonvágta a mezőgazdaságot, ez a kormány nem ért semmihez, dilettánsok gyülekezete, csak lejáratja az országot a külföld előtt, az is lehet, hogy nem lesznek választások, a szélsőjossal kacérkodó pártok diktatórikusan maguknál tartják a hatalmat... és így tovább, és így tovább.

Különösen indokoltá teszi a kérdést – ugyancsak a keresett motivációk miatt –, hogy a baloldali liberálisként számon tartott politológus, Kéri László is kiválóan látta a feladat reménytelen bonyolultságát; tehát ahogy nála sem, a kritikus sajtónál sem lehet azzal elintézni, hogy az érzelmek – az ellenszenvek – annyira elhomályosították volna látását és tudását, hogy képtelen volt a valóságot a képzelettől, az igazat a hamistól megkülönböztetni. Nem mondhatjuk tehát, hogy „nem tudta, mit cselekszik.”

⁹⁰ Tőkés L. Rudolf: A „második átmenet” politikája Magyarországon: az elit kilátásai és a politikai küzdőterek. In: Magyarország politikai évkönyve 1991, 298-299. o.

⁹¹ Ágh Attila: A strukturális patthelyzet éve, in: Magyarország Politikai évkönyve 1992 (Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Economix Rt., 1992, 16. o.

⁹² Vics 1991-ből: „Miből áll a magyar történelem? A törökök elvitték a fél Holdat, az oroszok az összes csillagot, ez a kormány meg a napot lopja.” In: Magyarország Politikai évkönyve 1992, 802. o.

Olyan időkben – írja Kéri –, amikor recsegve-ropogva, történelmileg mérve szinte pillanatok alatt omlanak össze társadalmi-politikai berendezkedések, rendkívül megnehezedik a tájékozódás. Gyors rendszerváltás idején megtöbbszöröződik a múlt is, jelen is meg a jövő is. Az addig egyértelműen állított és hivatalosa támogatott jövőképek látszólag színe nyomtalanul tűnnek el. S helyükbe értelemszerűen olyan sokféleség lép, amelynek első időkben igencsak nehéz a súlypontjait megtalálni. Ahány politikai erő, úgyszólván annyiféleképpen viszonyulnak az elmúlt 10-20-50-100 év értelmezéséhez, s ugyanilyen sokféleség jellemzi a jelen értékelést is. /.../ Az újonnan hatalomra kerülőkre várt az a – nem túl egyszerű – feladat, hogy e rendkívüli sokféleségből egyrészt a maguk ígéreteit és szempontjait szem előtt tartva, másrészt pedig a társadalmi-politikai realitásokat megcélózva igyekezzenek kiválasztani azokat az alapelveket és alapvető, meghatározó jelentőségű intézkedéseket, amelyek leginkább képesek lesznek-lennének a rendszerváltás megjelenítésére. A korábban jelzett megtöbbszöröződött múlt-jelen-jövőképek részint meglehetősen széles kínálatot nyújtottak az új hatalom birtokosai számára, részint azonban előreláthatóan csalódások forrásait is jelenthették.⁹³

*Még össze sem állt az új kormány, amikor a Népszabadság
ledobja az első politikai atombombát.*

Sajnálatos módon éppen azt, amelyet gyanútlanul én készítettem. Legalábbis az alapanyagot (olvasói levél) én állítottam össze, én bocsátottam a lap rendelkezésére, s a zöld jelzést én is kétségkívül megadtam.

Nem voltak-e a szerkesztők is gyanútlanok ebben az ügyben? A *kisebbség és a zsarnokság* megjelentetésében? A legkevésbé sem. Méltóan az előző rendszerben betöltött szerepükhöz, a politikában és a tömegmanipulálásban való jártasságukhoz, pontosan tudták, mit miért csinálnak, minek mi lesz a hatása. A „Hogyan terem az antiszemita?” című tanulmányban részletesen beszámolok arról, hogy olvasói levelemnek mely részeit és miért távolították el, éppen azért, hogy megsokszorozzák a bomba hatásfokát. Ezt a részt, amely levelem talán lényege, de születésének feltétlen magyarázója, mindenesetre kioperálták:

‘19, ‘45 és ‘56 után még mindig olyan nehéz megérteni, hogy az ember Magyarországon ma mindenekelőtt magyar akar lenni? Nem kommunista, nem szocialista, nem liberális, hanem magyar. Kötődni akar. Azért, hogy legyen mitől elszakadnia, de legyen mihez visszatérnie is. Azonosságtudat. Identitás. Miért csak a „felkészült szakemberek” elméleti munkásságában van ennek jelentősége? A gyakorlatban, a politikában miért képtelenek meglátni ennek fontosságát, s építeni rá?

Mert sokuknak mást jelent a kötődés. Ezért nem tudják a másik oldalról is nézni a dolgokat. Az elemzés megállapítja, hogy túlsúlyba kerültek a *falú, magyar, nemzet* szavak. Miért nem azt állapítja meg, hogy eddig indokolatlanul ritkán szerepeltek? Miért nem azt látják be készítői, hogy a szocialista rendszer alatt szüntelen hangoztatott internacionalizmus, az annak megfelelt vezetői és tömegkommunikációs gondolkodás, viselkedés rengeteget ártott az ország népének, mivel talmi volt, hamisítvány volt, nem pedig oly szükséges kötőanyag.

„Igyekeztünk pontosan kiszámítani, mi lesz a hatása” – jelentette ki a „bombáról” Tamás Ervin a vele készített interjú során.

Hátborzongató!

De miért akarták ledobni egyáltalán?

Roppant fontos kérdés! Ha ezt meg tudnánk érteni a maga teljes bonyolultságában, nem kevesebbre lenne esélyünk, mint bebizonyítani: hibás volt a kiindulás. A rombolás közvetlen hatása ugyan előre kiszámítható volt, de a mellékhatások, a közvetett fizikai és lelki károk, pusztítások azóta is felbecsülhetetlenek.

⁹³ Kéri László id. mű 275-276.

Igazi atombombákat ma már nem dobálgatnak.
Talán médiabombákat sem kellene.

*Az „antiszemitizmus elleni harc” ennek a kornak
a legnagyobb szabású és legnagyobb hatású akciósorozata.*

Állításomat bizonyítani fogom, legalábbis kimerítő kísérletet teszek rá. Mindenekelőtt hivatkozom Schmidt Mária történészre, aki *Az „antiszemitizmus elleni harc” szerepe a rendszerváltozás éveiben* című tanulmányában⁹⁴ elsőként boncolgatta részletesen a jelenséget, nemcsak hazai, de amerikai-európai perspektívában.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a holocaust, az európai zsidóság második világháború alatt elszenvedett tragédiája az Amerikai Egyesült Államokban és ezt követően Nyugat-Európában csak a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején került a közfigyelem előterébe. A médiák állandó témájává pedig a hetvenes évek végétől vált. /.../

A náciizmus és a holocaust tematizálása – az 1968-as prágai tavasz, a „humanizált szocializmus” eltiprása, a „harmadik világ” progresszív divatjának kifulladásá után – éppen kapóra jött az USA és Nyugat-Európa baloldali értelmiségi köreinek, hiszen így megkerülhették a létező szocializmus gyakorlatával és a szocializmus jövőképeinek semmivé foszlásával való konfrontálódást és megrendült identitásukat a már nem létező és semmilyen tényleges erőt felmutatni nem képes egykori náciizmussal, fasiszmussal és antiszemitizmussal szembeni rendíthetetlen elutasítással vélték megerősíteni. Ez az oka annak, hogy a Szovjetunió összeomlása után sem fordult figyelmük a kommunizmus „hideg valóságának” megismerése és feltárása felé, hanem – ha lehet – még intenzívebben hangsúlyozták és hangsúlyozzák ma is a náci rendszer embertelenségeit és a holocaust szörnyűségeit. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy Izraelnek /.../ a holocaust az egyik legfontosabb legitimációs bázisa.”

Schmidt szerint a magyar véleményformáló értelmiségnek a pártállami rendszeren belül álló és súlyosan kompromittálódott része is abban volt érdekelt, hogy a kommunista diktatúra kegyetlen valósága ne lepleződjön le az információtól évtizedeken keresztül elzárt szélesebb nyilvánosság előtt. Ellenérdekeltek voltak abban is, hogy a főbenjáró bűnököt elkövetők felelősségre vonása és elítélése – legyen az jogi vagy morális – megtörténjen. És abban is, hogy az 1944-1990-ig tartó idegen – először náci, majd szovjet – megszállást követően sor kerüljön Magyarország 20. századi történelmének a magyar nemzeti érdekek képviselőjét alapul vevő újragondolására. Ehelyett taktikai megfontolásból a „zsidó kérdést” helyezték előtérbe. Bedobása a köztudatba több előnnyel is járt, állapítja meg a történész. Először is, akikkel szemben a Kádár-rendszerben betöltött szerepükkel kapcsolatban kifogás fogalmazódott vagy fogalmazódhatott volna meg, ha történetesen zsidó származásúak voltak, zsidóságuk védőpajzsa mögé bújva támadhatatlanná váltak. Az pedig végképp megmérgezte a közéletet, hogy ettől kezdve minden jogos vagy jogtalan kritikát – érjen az „zsidót” vagy „nem-zsidót” – antiszemitizmussá változtattak, bírálóikat antiszemitának, fasisztának bélyegezték, szélsőjobb-oldaliként állították be.

A megfejtendő rejtély, hogy az eredendően diktatúrára hajló (poszt)kommunisták és a diktatúrát, a túlzott állami beavatkozást, az egyéni szabadságjogok korlátozását eredendően elutasító liberálisok hogyan kerülhettek közös szellemi és politikai platformra. Nem tűnik kielégítőnek és helyénvalónak az a magyarázat, amit Bill Lomax – Schmidt szerint az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc történetének egyik legkiválóbb kutatója – állít liberálisainkról: a marxizmus-leninizmust csak formálisan utasították el és valójában „liberális mezbe öltözött leninisták”. Napi politikai törekvések és történések alapján is kimutatható,

⁹⁴ In: Janus-arcú rendszerváltozás, Tanulmányok, Összeállította Schmidt Mária és Tóth Gy. László, Kairosz Kiadó

hogy mindenféle közös platform ellenére is létezik egy markáns liberális gondolkodás, amely az egyénre, az egyéni szabadságjogokra teszi a hangsúlyt, és egy másik, amelynek – nevéhez méltóan, hívjuk akár kommunizmusnak, akár szocializmusnak – vitathatatlanul valóságos eleme a közösségben, társadalomban való gondolkodás. Vajon egy Kósa Ferenc, aki Balczó Andrásról szóló Küldetés című filmjével már a pártállam idején igazolta mélységes humánumát, egyébként mit keresne a szocialisták, posztkommunisták között (vagyis a baloldalon)?

Újra csak az előző fejezetben taglalt törésvonalhoz lyukadunk ki: a közösség az internacionalista baloldal számára elsősorban eszmei közösség, amely – természeténél fogva – átlépi a határokat. (De mert elsősorban eszme, lehet hogy csupán mint ideológia lépi át, mint közösség egyáltalán nem, ahogy ezt sokáig megtapasztalhattuk.) A nemzeti oldal (jobboldal) számára pedig a közösség elsősorban kulturális közösség, amelynek „mindenáron” meg kell őrizni történelmileg kialakult karaktereit.

A baloldaltól sem vitatható el, hogy többé-kevésbé ne volnának nemzeti kötődéseik, ugyanakkor a jobboldaltól sem állítható, hogy a nemzeti karakterek megőrzését Európán kívül maradvá képzelik el. Mint mondtam, hangsúlyokról, arányokról, fogékonyságokról van szó. Számos valóságosan nemzeti kötődésű baloldali politikust csupán az tart távol a nemzeti oldaltól, hogy az itt kétségtelenül fel-felbukkanó erős nacionalizmus, befelé fordulás és kirekesztés, a világtendenciák kizárásának olykor komikus és szánalmas kísérlete egyszerűen taszítja. Nem véletlen, hogy a médiaháború gerjesztői előszeretettel és intenzíven dolgoztak és dolgoznak ezeknek a jegyeknek a felerősítésén, dominanciájuk és elmaradottságuk igazolásán.

A liberálisoknál – a jellegzetesen és valóságosan individualistáknál, vagyis nem a nemzeti vagy konzervatív liberálisoknál – ugyancsak másodlagos a nemzeti kötődés ereje, ennél fontosabbak az egyéni szabadságjogok, az egyéni érdekérvényesítés és érvényesülés lehetősége, a világ nyújtotta korlátlan lehetőségek szabad kiaknázása, olykor akár a nemzet mint közösség (és a nemzeti vonások) kárára. A liberálisok is elsősorban a nemzeti kultúrában gyökereznek, de legalább ilyen erős kötődéseik lehetnek a nemzetek feletti, egyetemes (internacionalista, kozmopolita) világkultúrához, multikultúrához, esetleg nemzeten túli vallási és származási közösségeikhez.

Nos, az elmondottak miatt a baloldal és a liberálisok közeledése eleve várható egy olyan időszakban, amikor a kommunista, szocialista eszme bukása valósággá válik. De nem azért, mert liberális mezbe öltöznek a leninisták – bár a maoista-lukácsista indíttatású liberálisokra ez is igaz –, hanem azért, mert mindkét eszménél elsődleges az egyetemesség, és háttérbe szorul a nemzethez mint történelmi-kulturális képződményhez való kötődés, ragaszkodás. A két eszme egymásra találása oly módon gyengíthető és lassítható, ha a nemzeti erők utat nyitnak magukhoz a baloldalnak, rájátszva annak felemás nemzeti kötődésére, és visszafogva a maguk nemzeti frazeológiáját. 1990-ben ez egyszerűen elképzelhetetlen volt, hiszen a rendszerváltozás a baloldal tagadásaként jött létre. Másfelől liberálisok és baloldaliak egymásra találása úgy ösztönözhető és gyorsítható, ha az ebben érdekelt erők bebizonyítják, hogy kisebb veszedelem a baloldaliság, mint a nacionalizmus; ha ráteszik a „Vigyázat! Szélsőjobb! Fasiszta! Antiszemita veszély!” sötét szemüvegét a politikában járatlan politikusokra és a rendszerfelfordulástól hamar megzavarodott, gyanútlan nagyközönségre, utána pedig egy pillanatig le nem engedik venni onnan. Úgy tűnik, az MDF győzelmével, az Antall-kormány színrelépésével ez következett be.

A „zsidókérdés” eskalálása és a politikai és közélet alapvető vízvázlasztójaként való interpretálása lehetetlenné tette minden más szempont mérlegelését – írja művében Schmidt Mária. Szerinte a liberálisok és szocialisták összefogása csak az első pillanatban meghökkentő és legkönnyebben a két világháború közötti időszak terminológiájából jól ismert „antiszocializmus” szellemének feltámasztásával lehetett és lehet igazolni. Ha a legrosszabbtól kell tartani, ha a legszörnyűbb ellenséggel kell szembeszállni, akkor a kommunisták – a harmincas

évekhez hasonlóan – újra a kisebbik rosszá válnak. Schmidt Mária Arthur Koestlert idézi, aki belülről ismerte ezt a mechanizmust, tudta, hogyan működik:⁹⁵

Megtanultuk bebizonyítani, hogy bárki, aki nem ért egyet velünk, az a fasizmus ügynöke,... objektíve a fasizmus ügynökeként cselekszik.

Ez az igen veszedelmes fegyver amúgy könnyen elsülhet visszafelé: abban a pillanatban, amidőn kellően nagy nyilvánosság előtt lepleződik le, s ezáltal a manipulációs módszerek közismertté válnak. Amíg fennállt a szovjet birodalom s a nyugati baloldali értelmiség a háta mögött érezhette, erre kicsi volt az esély; ma annál nagyobb. A legkülönbélebb országokban, ahol a baloldal és ennek sajtója a „politikai korrekt” fogalmának bevetésével kényszerítette öncenzúrára a megszólalókat, egyre kevésbé lehet gátat szabni a megvilágosodásnak. A Könyörtelen messianizmus című könyv holland szerzőpárosa, Marcel van Hamersveld és Michiel Klinkhammer a Magyarországot is érintő kutatása alapján megállapítja, hogy nálunk „a baloldali sajtó az ellenzékét szisztematikusan antiszemitának festi le”. S ami a nagypolitikában járatlan számára ennél is meglepőbb lehet, hogy ennek az eszköznek az alkalmazása arrafelé sem ismeretlen:

A holland társutasok is ezt a trükköt alkalmazták holland kapcsolataikon belül. Ezt tapasztalta Gerry van der List, amikor a Volkskrant rovatában a politikai korrektséget kipellengérezte. Anet Bleich két héttel későbbi válaszában komplikált és szerteágazó érvelésével antiszemizmussal vádolta. Van der List szerencséjére ezeket a sztereotip rágalmat más publicisták nem vették át.⁹⁶

Hamar bekövetkezhet az a pillanat, amikor a magyar értelmiséget többé már nem lehet egy olyan manipulált mércével mérni, amelynek az a speciális tulajdonsága, hogy egyeseket egyáltalán nem is érzékel, másokat viszont túl nagynak mutat. Konrád György író (aki különben a Berlin-brandenburgi Művészeti Akadémia elnöke, s nemrég kapta meg a német Achen város Károly-díját, magyarként másodikként, Horn Gyula után) – a holland sajtóban úgy vezették be, mint aki a magyar lakosságot reprezentálja – tudjuk meg az iménti szerzőktől. Könyvük magyar nyelvű kiadásából most viszont ez a kép formálódik a „baloldali liberális” SZDSZ politikusáról:

Nem a német vagy az orosz megszállás elleni hazafias ellenállásból jött, hanem a zsidó városi értelmiségből, amely traumatizálódott az üldözéstől és a közömböségtől, a háború után felkarolta a kommunizmust, majd elhatárolta magát tőle. Pozsgay Imre, az utolsó kommunista kormány (a Németh-kormány) államminisztere, emlékezéseiben nyíltan megírja, hogy Konráddal együtt a kommunista párt elitosztályában ültek. Konrád erről nem szívesen beszél.⁹⁷

Miközben a röpke kitekintéssel és párhuzamba állítással a nagyobb összefüggésekre és mélyebb indítékokra próbálunk rálelni, és nem kevésbé az ösztönösség és tudatosság fokára, roppant érdekesnek tűnik az a nyelvi elemzés, amit a holland szerzők végeznek Konrád egy – természetesen publikált⁹⁸ – 1991. évi naplófeljegyzése alapján. „Itt (*azaz Magyarországon – VDGy*) a hisztéria légköre keletkezett, egyfajta zavar, egy jobboldali-klerikális-nacionalista, cenzúrázó, kizárólagosságra és restaurációra törekvő, fasisztoid-intoleráns hangulat.” A külső megfigyelők fejtegetése szerint:

„Jobboldali” itt azt jelenti: nem-baloldali. A „klerikális”: nem-ateista. (Utóbbi szitokszó a régi kommunista zsargonból, minden felekezeti áramlattal szemben.) „Nacionalista” tartalmában: nem-internacionalista, vagyis magyar szellemű. „Cenzúrázó”: kísérlet a nem

⁹⁵ Arthur Koestler: A bukott Isten, 2000, II. évf. 7-8. szám, 36. o.

⁹⁶ Marcel van Hamersveld, Michiel Klinkhammer: *Könyörtelen messianizmus*, Kairosz Kiadó, 132. o.

⁹⁷ Id. mű 134. o.

⁹⁸ Idézet in: Benno Barnard, *De Belgisch-Hongaarse grens. Schrijver zijn in Boedapest* (A belga-magyar határ. Írónak lenni Budapesten), *NRC Handelsblad*, 1997. augusztus 15.

baloldali áramlatok meghonosítására a régi baloldallal eljegyzett médiában. „Kizárólagosság”: szemrehányás, hogy a Magyar Demokrata Fórumban kevesen vannak tagok a régi nómenklatúrából vagy a baloldali ellenzékéből. A „restaurációs”: megemelkedik a keresés a kommunizmus előtti intézmények és politikai kapcsolódási pontok iránt. A „fasisztoid”: szitokszó. „Intolerancia”: leginkább Konrádban emelkedik, a katolikusok, reformátusok, népiesek, konzervatív liberálisok, kereszténydemokraták és a magyar hazafiak iránti ellenszenve által.⁹⁹

Még nem tudjuk, hogy a két külső szemlélőnek – akinek tudását azért nyilván belülről: itt vagy innen alapozták meg – mennyire van igaza. Példáik nyomán mindenesetre nehéz nem osztani álláspontjukat. Emlékezetes esetek felidézésével magam is igazolni fogom, miként élhettük át nap mint nap, hogyan festik falra az ördögöt. Például hogyan igyekeztek a balliberális sajtó munkatársai egymást túllicitálni abban, ki tudja több gyanútlan áldozatára rákenni a penetráns *csurkista* jelzőt. A holland szerzők történetesen Várkonyi Tibort említik, aki azt a képtelenséget állította, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem rektora, Ujfalussy József diákjai számára kötelezővé tette volna a részvételt „Csurka István író szélsőjobboldali pártjának, a Magyar Igazság és Élet Pártjának demonstrációin.” A híradás hamis volt, de az *asszociáció* megmaradt – jegyzik meg a szerzők, ami arra utal, hogy maradéktalanul tisztában vannak ennek az idevágó pszichológiai jelenségnek a fontosságával.

*Az Akciózások korában az asszociáció egyfelől az egykori áldozatok
kivédhetetlen kényszerképzete, másfelől a támadók médiafegyvere.*

Ugyanakkor még nem tudhatjuk, hogy a támadóknál is nem dolgozik-e valamiképp a kényszerképzet. Például Várkonyi Tibornál. Aki – a holland szerzők szerint – egy csoport író és újságíró reprezentánsa, akik kiszolgálták azt a rendszert, amely a zsidó kultúrát és vallást elnyomta, és a zsidó identitást tagadta; 1989 után viszont, amikor Magyarország demokratikus köztársasággá változott, ő a különböző szocialista és bal-liberális újságokhoz ment dolgozni, ahol *állandóan képeket hívott elő a marhavagonokról és az új pártokkal asszociálta őket.* (kiemelés – VDGy)

A számunkra most oly érdekes asszociáció élettani alapját és szerepét ragyogóan érzékelteti a kiváló pszichológus, Daniel Goleman. *Érzelmi intelligencia* című könyvében található a következő passzus:

Az emberi agyban „az amygdala mint érzelmiemlék-lerakat aszerint világítja át az élményt, hogy ami épp történik, mennyiben hasonlít a múltra. Az egybevetés módszere az asszociáció: ha a jelen helyzetnek egy kulcseleme olyan, mint a múltbeli, már megfelelésnek számíthat, innen a reakció elnagyoltsága; teljes megerősítés híján is cselekvés jön létre. Az amygdala eszelősen követeli, hogy a jelenre késedelem nélkül választ adjunk rég bevésődött módokon, rég múlt helyzetekben elsajátított gondolatokkal, tettekkel, reakciókkal: a hasonlóság lehet mégoly halvány, de elegendő ahhoz, hogy az amygdalát izgassa.”¹⁰⁰

A HASONLÓSÁG TEHÁT LEHET MÉGOLY HALVÁNY, ELEGENDŐ AHHOZ, HOGY A KÉPZETTÁRSÍTÁS BEKÖVETKEZZÉK! Éppen ezért még egyszer fel kell tennünk a kérdést: nem lehetséges-e, hogy a támadók kétségkívül álságos magatartásban is *indíttatását tekintve* sokkal több volt az ösztönös (kényszeres), mint a tudatos elem? Nem lehetséges-e, hogy a „magyar”, „falu” s a hasonló nemzeti (nacionalista) töltetű szavak e bizonytalanságokkal terhelt történelmi időben valóságos ijedelmeket váltottak ki? Egy ugyancsak személyes élményem miatt mindenesetre hajlok afelé, hogy ennek szerepét véletlenül se vessük el: nem az általunk vizsgált, akciódús időszakban, hanem jóval korábban, a hatvanas években fordult elő, itt, Magyarországon, történetesen író édesapám azóta nyolc

⁹⁹ Id. mű 133. o.

¹⁰⁰ Daniel Goleman. *Érzelmi intelligencia*, Háttér kiadó, 1997, 41-42. o.

kiadást megért könyvének, a Kutyafulúiek egyik kifejezésével, hogy nagybátyám zsidó származású felesége ekképp tiltakozott: Miért azt írod erről a szereplőről, hogy „derék magyar ember”? Miért nem elég, hogy „derék ember”?

Az Antall-kormány színrelépése után keltett különféle „antiszemita” botrányok egy-egy eleme is abban erősít meg, hogy a kényszeres asszociációk jelentőségét ne vegyük félvállról – főleg, ami a keletkezés pillanatát illeti. Ami viszont a későbbi eseményeket, a habosítást, hólabdázást, ott valóban a riasztó tervszerűség, tudatosság érzékelhető.

Az emlékezetes „Hordót a zsidónak” ügyben a bekiabálást félrehalló képviselő egészen bizonyosan az asszociáció áldozata lett.

A balliberális sajtó kórusban fújta napokon át, hogy „a parlamentben zsidóznak”. Az SZDSZ elnökének felszólalását kísérő ellenséges hangulatban, a felfokozott izgalmi állapotban – a múlt hordalékaival megterhelve – minden további nélkül lehetett a „Hordót a szónoknak” helyett az inkriminált felkiáltást érteni. Amikor azonban a Kurír elsőként felkarolta, majd társai gondosan felfűjták az ügyet, valóságos harcászati szempontok kaptak szerepet. Egy újságíró-tanulótól első kézből tudom magam is, amit egyébként valahol Lovas István is megírt, hogy *kuríros* tanárunk kijelentette a hallgatók előtt: nem az számít, hogy igaz volt-e, amit írtak, hanem az, mi volt a hatása. (Értsd: a cél szentesíti az eszközt. De mi a cél...?)

Hajlok afele, hogy bölcsnek nevezzem egy következő ügy *népszavás* megörökítőjét. Annál is inkább, mert megértésre hajló véleménye látványosan szembeállítható a glosszát idéző forrásmű¹⁰¹ szerzőjének éles és gúnyos álláspontjával. Utóbbi szerint az 1991. május 25-én megjelent írásban „jól tettenérhető az állandó veszélyeztetettség közepette élő, már csak egy kis biztonságra vágyó, üldözött zsidóság nehéz helyzete”. Egyébiránt a zsidóságot illető ellenszenv egyik forrása itt lelhető meg: a panaszok száma, az üldözöttség hangoztatása erős kontrasztban áll a kívülről tapasztalhatókkal. A holland szerzőpáros például úgy látja, hogy az ún. antiszemita incidensek rendre túlzáson alapulnak, *és néhány esetben megrendezettek*. Szerintük 1989. után a zsidók helyzete a legtöbb helyen javult, zsidó származású személyek magas pozícióba kerültek. „A zsidó kultúra feléledt: a Dohány utcai zsinagóga 26 méteres magasságával Közép-Európa legnagyobb zsinagógája, amelyet külföldről Tony Curtis színész, valamint a magyar állam segítségével restauráltak. Kellemes kóser éttermek vannak, kóser termékek kaphatók, és szoros kapcsolatok jöttek létre Izraellel.

Mielőtt a szóban forgó esetet a glossza teljességének idézésével ismertetném (már csak Karinthy felbukkanó szelleme miatt is), utalnék egy új vonásra: a jelzőrakétát (muníciót) ezúttal egy budapesti angol nyelvű lap lőtte fel...

Zwack korrigál.

„Te szemét” – mondta a hazahívott nagykövetnek egy asszony, s tojással dobta meg őt a Bem téren. Az esetet közölte egy budapesti angol nyelvű lap, s – Ó, Karinthy szelleme! – úgy közölte, hogy a felkiáltás *You semite!* volt, azaz Zwack urat lezsidózták volna. Most Zwack Péter korrigálta a sajnálatos elhallást, hozzátéve, hogy sem a fenyegetéseknek, amiket kapott, nem volt antiszemita jellege, sem a külügyminiszterrel való konfliktusának.

Miután ez a lingvisztikai félreértés tisztázódott, még elgondolkozhatunk, hány ilyen és még szomorúbb félrehallás teszi érdekessé életünket és lapjainkat. Felvetődik persze, mindig csupán a hiányos magyartudás az oka ezeknek a félreértéseknek? Sajnos nem: köz- és mindennapjaink telve vannak hasonló esetekkel, sérelmeket kutatunk és sértettségek miatt zsörtölődünk állandóan. Ellenséget és ellenségességet látunk ott, ahol nincs. Például feltételezzük, hogy Zwack urat lezsidózták. Pedig csak tojással dobták meg, és azt mondták neki: „Te szemét.” Angolul: *You trash*.

¹⁰¹ Hordót a sajtónak! Rendszerváltás a hírközlés tükrében. Hunnia Kiadó

A harmadik eset, amelyet most segítségül hívok az Akciózások korából, hogy végére járassunk a lélektani motivációknak, a nevezetes Hanák Katalin-ügy. Amely egyébként ugyancsak egy nevezetes ügghöz kapcsolódik – Csoóri Sándor Nappali holdja és a közel kétszáz, olykor indulattól sistergő sajtóreagálás; ezek egyike volt Hanák Péter történészé (Hanák Katalin férjé), aki a Népszabadságban 1990. szeptember 29-én megjelent cikkében támadta a népszerű költőt s MDF-es politikust. Ezt követően Hanák Katalint állítólag telefonhívásokkal fenyegették meg, majd tetteleg – borszíjjal? korbáccsal? – bántalmazták. A rémtörténet hamarosan újabb irracionális elemekkel gazdagodik. Október 18-án a vizsgálódó rendőrtiszt alighogy elhagyja Hanákék lakását, egy állítólagos támadó az ablakon keresztül megszúrja az asszonyt. „A világháború óta az első hazai pogrom” – írja meg rögtön a Magyar Narancs, és állítását később sem vonja vissza.¹⁰² A Beszélő szerint vannak, „akik azt akarják, hogy rettegjen minden zsidó és minden liberális, rettegjen mindenki, aki nem a Nemzeti Többség”.¹⁰³ Az országban aláírásgyűjtés indult, értelmiségiek tiltakoztak az antiszemita brutalitás feltámadása ellen. Az ügy mellé odaállt a Nyilvánosság Klub. Valóságos hisztéria támadt. A pusztá képzeletből.

Kiderült ugyanis, hogy az asszony hallucinált. Idegbeteg. A rendőrségi vizsgálat bebizonyította, fizikai képtelenséget állított: az öt méter magasan lévő ablakon keresztül emberfia nem szúrhatta meg. Arcát se ütötték meg se borszíjjal, se korbáccsal.

Aligha lehet józan ésszel azt állítani, hogy ez az asszony azért találta ki az egészet, mert kedve támadt játszani a veszedelmes A-fegyverrel, azaz antiszemita-fegyverrel. Aligha lehet ésszerű vagy célszerű reagálásnak nevezni akár a Magyar Narancsét, akár a Beszélőjét, vagy akár az aláírásgyűjtőkét: ilyen erős reakciót akkor enged meg magának az ember, ha bombabiztos a hír, az információ. Ellenkező esetben súlyosan lejárathatom magam, hitelemet veszíthetem.

Mindezek az esetek azt bizonyítják – legalábbis számomra –, hogy az A-akciózásoknak (vagyis „az antiszemitizmus elleni harc” fedőnevű akciózásoknak) van egy erősen irracionális tartománya, ahol nem a hideg tervszerűség dominál, sokkal inkább a felfokozott idegállapot: az egyedi és tömeghisztéria indít el túlhevített, ellenőrizetlen reakciókat. Az már további kérdés *egyfelől*, hogy a reagálók (például a médiahadtettek katonái) akár jól is érezhetik magukat ebben a kiélezett helyzetben, hiszen a szintén felizgatott (hiszterizált) közönségük szemében ők a halált megvető bátrak, akik helyettük indulnak napi ütközetbe; vagyis nem csak a nagyközönséggel hordatják a sötét szemüveget, amin keresztül a világ csupa anti-szemita (fasiszta, nacionalista stb.) avagy zsidó (baloldali, kozmopolita, globalista stb.) veszedelem, hanem maguk is szüntelenül viselik. *Másfelől* pedig: az akciózásokból, úgy tűnik, csakugyan nem hiányzik a hideglelés tervszerűség.

E korszak elejét áttekintve megdöbbenő, hogy a sajtóhisztériák mennyire pontosan szóródtak a fontos politikai események köré.

A Nyilvánosság Klub, mint emlékezetes, az országos választások küszöbén kezdte el számolgatni a „nemzeti” töltetű szavak gyakoriságát. A választások 1990. március 25-i első fordulójára a Magyar Demokrata Fórumnak kedvezett. A szocialisták végső vereségét már biztosra lehetett venni, figyelmüket tehát az átmentésre és a leendő hatalom aláásására, gyengítésére azonnali megkezdésére kellett fordítani, nehogy ez majd – túl erős pozíciója birtokában – leszámolásba, kiszorításba fogjon. A szabad demokratáknak maradtak győzelmi esélyeik, az ő magatartásukat egyelőre ez határozza meg; mint látni fogjuk, érdekvédelmüket a nyilvánosság előtt – a korábban taglalt kölcsönös érdek és rokonszenv mentén – a

¹⁰² Alexa Károly: A Landesmann-dosszié, A Heti Magyarország könyve, 1993. 10.

¹⁰³ Beszélő 39. szám.

Nyilvánosság Klub, a MUOSZ és különféle sajtókamarák végzik. A második forduló után azonban nincs sok veszteni valójuk. Először bebiztosítják magukat, aztán már ők is csak a megfelelő alkalmakat keresik – vagy teremtik jobb híján. Elfogadják Antall József paktumajánlatát, akit valószínűleg nemcsak a kétharmados törvények okozta kényszerhelyzet visz rá az egyezkedésre, és nem is csak a külföldi nyomás (lásd: fenyegetés a külföldi deviza kivonásával), hanem a józan belátás is: nem lesz esélye kétfrontos harcot vívni. Az SZDSZ-e lehet a köztársasági elnöki poszt, amennyiben Göncz Árpád töltené be, ennek fejében csökkentik a kétharmados törvények számát. A szabad demokratákkal – titkos alkudozások után – létrejön az egyezség, amelynek számunkra egyik leglényegesebb pontja: az MDF vállalja, hogy nem tesz egyoldalú lépéseket a közszolgálati médiában. Egy mielőbb megalkotandó kinevezési törvénnyel garantálja a köztársasági elnök jogkörét a tévé és rádió elnökének kinevezésére, akiket különben konszenzus alapján választanak ki, s akik a szintén mielőbb megalkotandó médiatörvény megszületéséig vezetnék az intézményeket.

A kinevezési törvény valóban megszületik, a médiatörvény azonban a médiaháború áldozatává válik. S vele bizonyos értelemben a sajtó is: a választásokig hátralévő rendkívül mozgalmas években – miközben folyik a teljes intézményi rendszerváltozás: a demokratikus rend kiépítése – a média legfőbb témája saját maga lesz. Ha akarja, ha nem. Az már más kérdés, hogy leginkább akarja.

A kinevezési törvény megszületésével és a médiatörvény elmaradásával a nagyhatalmú tévé és rádió előtt szabaddá válik az út a politikai akciózások sajtótámogatása előtt: bőséges érdeklődése nyilvánosságot és kiváló alkalmat teremt a tömegek – beleértve a véleményformáló elit – megfelelő befolyásolására, manipulálására. Ha Antall Józsefnek lett volna más választása, Csurka István valószínűleg nem támogatja a paktumot. De az sem zárható ki, hogy a politikában járatlan győztesekben nagyvonalú érzések és nemes hiszékenységek támadtak, még Csurkában is: gesztusaikra gesztus lesz a válasz. Ha nem fognak tisztogatásokba (pedig jópáran már csomagoltak), az elvtelen kompromisszumokra amúgy is hajló újságíróársadalom nem fog ugrálni; nem szólva arról, hogy politikusok, újságírók egyaránt a demokrácia bajnokainak vallották magukat, nyilván demokrataként akarnak és fognak viselkedni. A később annyi háborúságra okot adó két médiaelnök, Gombár Csaba (rádió) és Hankiss Elemér (televízió) kiválasztásában, elfogadtatásában Csurka tevékeny részt vállalt. Nem véletlenül: az előbbi ott volt – az MSZMP tagjaként – a lakiteleki sátorban; az utóbbival pedig Antall József gyakran találkozott a hatvanas években egy baráti társaságban. Nem szólva a két újdonsült médiumelnök korábbi – bár ez inkább Hankissra vonatkozik – értékes szociológiai munkásságáról. Ki merte volna gondolni, hogy ezek az emberek szembe fognak fordulni az első szabadon, demokratikusan megválasztott kormány rendszerváltoztató szándékával, jobbító törekvéseivel?

Az önkormányzati választások első fordulója előtt Hankiss Elemér nem hagyja megszólalni az ország miniszterelnökét a Magyar Televízióban. A korszak hangulatának felidézésre érdemes röviden megtörni gondolatunk fonalát az Albert Gáborral (az Új Magyarország alapító főszerkesztőjével) készített interjú idevágó részletével. Az izraeli elnök meghívta a magyar sajtó képviselőit egy reggelire (háttérbeszélgetésre) a nagykövetségre, mégpedig már a szóban forgó esemény után.

Eszegetés alatt több kérdés is elhangzott, és Elemér is feltett egy kérdést. Elmondta, hogy én vagyok az a szerencsétlen ember, aki a Magyar Televízió elnöke, és szeretném hallani, hogy önöknél, ahol olyan fejlett a demokrácia, mi történik, ha a kormányfő odatelefonál a televízió elnökének, hogy szeretne beszélni. Erre az izraeli államfő válaszként elmondta, hogy náluk meg van szabva, hogy neki hetenként hány percet kell mindenképpen beszélnie, a kormányfőnek is meg van határozva, s végül eljutott oda, hogy „Kérem szépen! Ha a kormányfő odatelefonál, hogy van valami mondanivalója, hát akkor a televízió elnöke természetesen azt mondja: beszéljen!” Teljesen nyilvánvaló volt, hogy nem Elemérnek adott igazat. Ennek ellenére mindenki nagyot bólintott rá, és mindenki úgy, minthogyha Elemérnek teljes mértékben igazat adtak volna. Tehát nem a tények, nem az események igaz-

ságtartalma dönti el, hogyan reagálnak; ők ezt gondolják, ezt képviselik, és a másikat, a másikat meg se hallják, tudomást se vesznek róla. Egyébként ugyanezt tapasztalom a közbeszédben is. Ha valaki elkötelezettnek érzi magát – és ehhez még az sem kell, hogy valamilyen funkciója legyen, elég, ha valamelyik oldalhoz tartozónak gondolja magát –, az ellenvélemények vagy a tények semmit, de semmit nem számítanak.

Nos, Albert Gábornak ezt a véleményét maradéktalanul meg tudom erősíteni – a magam, sajnos rám nézve sem túl hízelgő példájával. Nekem is szent meggyőződés volt, hogy Hankiss súlyosan vétett, mert engedett a szabad demokraták nyomásának. Alig hihető, hogy a túlsúlyos balliberális médiában akkoriban ne kapott volna teret az a méltányolható érvelése, amire most a kutatás nyomán bukkantam; de fülem hiába volt kihegyezve – ha úgy tetszik, születési „hibából” – az igazság minden oldalára, szívem, kötődésem miatt abban a felfokozott történelmi-izgalmi állapotban süketnek bizonyultam.

Engem tesznek felelőssé a médiumháború kirobbantásáért, mikor nem tettem egyebet, mint amit minden tisztességes ország tisztességes tévé-elnökének meg kell tennie: a választások előtti este nem engedtem szóhoz jutni az egyik érdekelt párt elnökét. Ahelyett, hogy azokat tennék felelőssé, akik rábeszéltek egy magát demokratikusnak és európainak tartó párt elnökét, hogy miniszterelnöki tisztségét kihasználva megtörje a kampánycsendet.¹⁰⁴

Antall Józsefék – ha maga a miniszterelnök nem is – ugyancsak hiszékenynek bizonyultak abban, hogy maguk mögött érezték és gondolták szinte az egész országot. A nemes gondolatnak, hogy a tömeg, az nem egyszerűen lakosság, nem állampolgárok sokasága, hanem nemzet, meglelt a börtje: úgy vélték, a nemzetnek is az legfontosabb, hogy mielőbb kiépüljön a demokratikus rendszer, eltűnjenek a régi és előtérbe kerüljenek az új szimbólumok, kivonuljon a szovjet katonaság; s ennek a nemzetnek lesz annyi beleérző képessége – vagy legalább rálátása, mint Kéri Lászlónak –, hogy megértse, milyen iszonyatosan nehéz és bonyolult a feladat, egyszerre megszüntetni (a régit) és megőrizni (a működőképességet, s amennyire lehet, az életszínvonalat), és lesz ennek a nemzetnek annyi türelme és kitartása, hogy se az ördögök, se a szirének hangjának ne üljön fel idő előtt.

Nos, nem volt.

Mint a kronológiából látni fogjuk, Csurka ocsúdott először: a HVG 1990. július 14-ei száma szerint már akkortájt felvetette a kérdést, nem lett volna-e jobb, ha a diktatúra megszüntetésének mégsem a szigorúan jogállami és gondosan törvényes útját választják... Antallra pedig egyre nagyobb nyomás nehezedett: igazságot tenni, privatizálni, kárpótolni, régi sebeket felszakítani, új sérelmeket okozni, mindezt csak a nyilvánosság támogatásával lehetett volna – nemhogy ellenében.

A kronológia érdekes állomásainak és csomópontjainak áttekintésével abban a gyanúnkban nyerhetünk megerősítést, hogy az Akciózások korában a politikai események és a sajtó kezdeményező készsége-buzgalma között szoros korreláció áll fenn. Különösen figyelemre méltó – mert igencsak beszédes – e tekintetben az országos választástól az önkormányzati választásig terjedő időszak, amelyet ezért részletesebben, s az áttekinthetőség kedvéért táblázatos formában dolgoztam fel. Külön is felhívom a figyelmet a döntő jelentőségű önkormányzati választásokat megelőző hetekre-napokra, kiváltképp pedig a Magyar Rádió néhány idevágó megnyilvánulására:¹⁰⁵ a Gombár elnökölte „nemzeti” médium hű tükörképe ugyanis a sajtó főáramának (például a „zsidókérdés” állandó napirenden tartása tekintetében). Az a gyanúm, nemcsak azok nem érthették, mi a fene történik itt, akik kívülről szemlélték az eseményeket (innen szorítva esetleg a rendszerváltoztató kormánynak), hanem azok sem, akik a háború kellős közepében – netán épp a célkeresztben – voltak.

¹⁰⁴ Ferenczi Krisztina: *Előjáték a sajtószabadsághoz* (Telehír különszám, 1994. Az interjúk a Nyilvánosság Klub felkérésére a Soros Alapítvány támogatásával készültek.)

¹⁰⁵ Ezeket a példákat a Hordót a sajtónak kiadványból vettem, id. mű 18

1990. március 25.: az országos választások első fordulója	
márc. 25. és ápr. 8. között	Vidéki napilapok és egyéb újságok megszüntetése. Olvasói levél a Népszabadságnak. (ld. még később)
márc. 29.	A Németh-kormány megállapította, hogy a Magyar Televízió és Magyar Rádió felügyeletére létrehozott felügyelőbizottság, amelyet a békés átmenet céljainak minél eredményesebb szolgálatára hívtak életre, az elmúlt időszakban megfelelt feladatának.
ápr. 3.	A Magyar Televíziós Kamara, a Magyar Rádiós Kamara, a Nyilvánosság Klub választmánya, valamint a Magyar Újságírók Szövetségének elnöksége közös tanácskozásukon megállapította, hogy a pártok túlnyomó többsége erőteljesen irányítani, befolyásolni kívánja a rádió és televízió tevékenységét, amit az újságírók nem fogadhatnak el.

1990. április 8.: az országos választások második fordulója 1990. május 23.: Bemutatkozik Antall József koalíciós kormánya	
ápr. 8.	A választások tévés közvetítése nem csupán a számítógéprendszer csődje, de a Baló György vezette szakmai stábé is: nem szerveztek exit pollt, a tudósítók nem informáltak a kézi szavazatszámolás eredményeiről, nem szólaltattak meg választópolgárokat. ¹⁰⁶
ápr. 21.	„A magyarok miért olyan érzéketlenek arra, hogy mit jelent zsidónak lenni?” (MR)
ápr. 25.	Az MDF országos elnöksége megütközve vette tudomásul, és teljes határozottsággal visszautasítja a Szabad Demokraták Szövetsége egyes vezető személyiségeinek arra vonatkozó célzásait, mintha a Magyar Demokrata Fórum választási sikerét az antiszemitizmus gerjesztésével is érte volna el, s mintha – legalábbis közvetett – felelősség terhelné Raoul Wallenberg emlékművének meggyalázásáért
ápr. 29.	Megjelenik A kisebbség és zsarnokság a Népszabadság vasárnapi számában. Június közepéig tart a sajtóvisszhangja.
május	Megjelenik Csoóri Sándortól a Nappali hold egy kis irodalmi-közéleti lapban, a Hitelben. Csaknem 200 reagálás követi a teljes médiaspektrumban. Tiltakozó aláírásgyűjtések.
május 6.	„Mi a zsidó és ki a zsidó” (MR)
május. 23	Az első szabadon választott kormány eskütételét Baló György lekeverte a képernyőről, ahelyett, hogy a BEK-mérkőzést áttették volna a másik csatornára. Antall József 100 nap türelmi időt kér a sajtótól.
jún. 14.	A HVG idézi Csurka Istvánt: „Bizonyosak lehetünk-e afelől, hogy a helyes utat választottuk akkor, amikor a diktatúra megszüntetésének szigorúan jogállami és gondosan törvényes útját választottuk... Igen sok ember igazságérzete nincs kielégítve, mert látják, hogy a demokratikus erők által megalkotott jogrend és jogállamiság most többnyire a régi hatalombirtokosokat védi, lehetővé téve nekik, hogy az egykori megbízhatósággal szerzett vagyont, hatalmat áttelepítsék, hogy felül maradjanak. S felteszi a kérdést, nem lenne-e jobb meghagyni a kormánynak azokat az eszközöket, amelyekkel „ki tudná operálni – a daganatokat.”
aug. 15.	„Az antiszemitizmus felütötte fejét” (MR)

¹⁰⁶ Bárány Anzelm: Volt egyszer egy sajtószabadság, In: Janus-arcú rendszerváltozás id. mű 40.

1990. augusztus 27.: kopogtató cédulák kézbesítése. Szeptember 30. és október 14.: az önkormányzati választások I. és II. fordulója	
szept. 10.	Az állampolgári bejelentés nyomán vizsgálódó Legfőbb Ügyészség szerint a Szent Korona című hetilap több írása a közösség elleni izgatás gyanúját kelti. „Magyarország megsínylené, ha a zsidók elhagynák”, „Mi baja van (Csurkának) a zsidókkal?” (MR)
szept. 11.	Bossányi Katalin interpellációja Jeszenszky Géza levele ügyében. Válaszában a külügyminiszter megerősíti: a kormánykoalíció tagjai szerint jóval hitelesebben képviselik a nyugati civilizáció, a polgárinak nevezett demokrácia, a szabadelvű politika és a magyarság nemzeti érdekeit... E szavak hallatán az SZDSZ, a Fidesz, valamint számos szocialista és független képviselő kivonul az ülésteremből. Az esemény a teljes sajtót napokon keresztül foglalkoztatja. A Magyar Hírlap 14-i számában nyílt levél jelenik meg Kis János, az SZDSZ elnöke, és Tölgyessy Péter frakcióvezető aláírásával, amelyben egyebek között ezt írják: „.... egy felelős miniszter nem engedheti meg magának, hogy pártvitákat kezdeményezzen”.
szept. 14.	„Megölnek egy kisfiút és a zsidókra fogják” (MR)
szept. 20.	„Tegnap volt zsidó óév” (zsidó hét a MR-ban)
szept. 20-26.	Országos diáktüntetések. Széttépik Andrásfalvy Bertalan kultuszminiszter rendeletét (csökkent a diákok fejkvótája), kifütyülik Antall Józsefet (megjegyzése: „15-20 rendbontó”, olaj a tűzre); a kormány rutintalan reakcióit a sajtó felerősíti – nem csillapítani igyekszik az indulatokat, hanem felkorbácsolni.
szept. 21.	Az MDF a televízió elnökénél írásban tiltakozik az ellen, hogy ismét Baló György vezesse a választási műsort, mivel az ő és stábja „elfogultságát, a tavaszi választási műsor részrehajló vezetését valamennyi néző tapasztalhatta”. „Nem kívánjuk csorbítani egyetlen hívatás, így a televíziózás függetlenségét sem, de kívánjuk, hogy a sajtó szabadságát végre a szabadság sajtója, képe és hangja kövesse.”
szept. 24.	A Kurír szerint az országgyűlés 18-i plenáris ülésén az a közbekiabálás hangzott el, hogy „Hordót a zsidónak!”
szept. 28.	„Hordót követelt a zsidóknak” (MR, 11 órás hírek); „Valaki közbekiáltott, hordót a zsidóknak” (Déli Krónika); „A zsidózás ténye bebizonyosodott” (16 órás hírek) A Népszabadságban Zoltai Gusztáv, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtársaságának igazgatója reagál.
szept. 29.	Hanák Péter történész írása Csoóri Sándorról (Hagyomány és jövőkép, Népszabadság) „Jézust igenis a zsidók feszítették meg” (MR)
szept. 30	Az önkormányzati választások első fordulója előtt Hankiss Elemér nem engedi képernyőre a miniszterelnököt. „Az SZDSZ nem zsidó” (MR)
okt. 1.:	Hanák Katalin állítólagos bántalmazása „Mit tud a rendőrség a Hanák Péter feleségét ért támadásról?” (MR) „A világháború óta az első hazai pogrom” (Magyar Narancs)
okt. 3.:	A Kurír faji megkülönböztetés elleni aláírásokat közöl „Az ország népe megvetését fejezi ki” (MR – Csoóriról); „Már megint zsidóznak” (műsorvezető); „Mindenki azt mondja, nekem zsidószemem van” (zsidó kislány)
okt. 4.	„A parlamentben elhangzott, hordót a zsidóknak” (MR)
okt. 10.	„Ki a zsidó?” (vitaműsor a MR-ban)
okt. 12.	Hordót a szónoknak (Györgyi)
okt. 13.	„9-től 10-ig zsidóztak” (MR)
Október 14: a nemzeti erők elveszítik az önkormányzati választásokat.	

*Hátra van a kérdés megválaszolása:
állt-e valaki az akciózó sajtó mögött?*

Amikor majd a politika válik kezdeményezővé, könnyen feltehető, hogy ő áll a vele egy irányba húzó sajtó mögött is (bár nem kizárólagosan). Amikor viszont vitathatatlan a média elsőbbsége, akkor valóban töprengésre késztet a fontos politikai események körül elszaporodó, egy hullámhosszra beálló sajtókezdeményezések kívülről tapasztalható nagy összhangja. Nincs-e mögötte valami közös szervezőerő? Netán: összeesküvés.

Nem könnyű kérdés, éppen ezért egyszerű válasz sem várható.

Annyi mindenesetre nyugodtan leszögezhető, hogy a közös kulturális és politikai gyökerek, (internacionalista) vonzalmak, (nacionalista) ellenségek bőségesen elegendőek ahhoz, hogy hasonló reflexeket, reakciókat – sajtó- és politikai akciókat – váltsanak ki.

Ugyanakkor az is igaz, hogy az A-fegyverrel való játszadozásnak, a szélsőjobbal való riasztgatásnak a baloldalon már hagyománya van. Ráadásul azok is beszálltak ebbe, akik már hivatásuknál fogva se túl válogatósak az eszközökben: a titkosszolgálatok.

Amióta Michael Wolffsohn: *Deutschland Akte* (Németország akta) című könyve megjelent, tudjuk – ezt a Stazi archívumokban végzett kutatásai alapján Wolffsohn minden kétséget kizáróan megállapította – , hogy az 1959. december 25. és 1960 januárja között a Német Szövetségi Köztársaságban észlelt 410 antiszemita megnyilvánulásból (falfirka, sírgyalázás, stb.) álló „újfasizta” kampányt a Stazi szervezte és irányította – írja említett tanulmányában¹⁰⁷ Schmidt Mária történész. – Ugyancsak a Stazi XX/4-es főosztályának akciója, hogy a nyugat-német”szélsőjobboldali mozgalom” az 1961-es Eichmann per idején nyilvános pénzgyűjtéssel kívánta támogatni Eichmann védelmét. Az anyagokból kiderül az is, hogy szélsőjobboldal szervezetei mögött a Stazi állt, a költségeket ő fedezte, az akciókat ő tervezte és irányította. A pénzgyűjtő íveket ők nyomták stb. Ugyanez a főosztály a „J-akció” keretében gondoskodott arról, hogy egyrészt megfelelő „mocsk-iromány”, másrészt megfelelő számú „félelem-levél” kerüljön olvasói levelek formájában a legfontosabb nyugatnémet lapokba. Wolffsohn azt is megemlíti, hogy azokat, akik már akkor a Stazi provokációját emlegették, a „mainstreamhez” tartozó „tévedhetetlenek” (vagy beavatottak) nevetségessé tették, és máig sem kértek tőlük bocsánatot.

Teljes joggal fűzi hozzá a magyar történész, hogy miközben az egész média és a baloldali pártok szélsőjobboldali hatalomátvételtől reszkettek, soha senki nem nézett utána, honnan van pénzüik, fegyverük (?), egyenruhájuk a Csurka-demonstrációkat kísérgető Szabó Albert-féle hungarista társaságoknak? És valóban elgondolkodtató: miért nem tűntek fel soha a Demokratikus Charta masírozásainak környékén, vagy akár Horthy újratemetése alkalmából? És miért tűntek el a képernyőről az MSZP és SZDSZ kormányra kerülésével.¹⁰⁸

Egyáltalán: honnan tűnt elő Szabó Albert? A sajtó perifériáján felbukkant hírek szerint a rendszerváltás előtt külföldön, egy darabig állítólag Izraelben élt. A főáramú sajtó miért nem tartotta soha fontosnak gondosan cáfolni – vagy akár megerősíteni – az efféle híreszteléseket?

Nehezen igazolható feltételezések... Vannak azonban tények is, csak éppen nyomós okból elhallgatottak.

Nem véletlen, hogy az MDF tiltakozott az ellen, hogy nyakába akarják varrni a Wallenberg-szobor meggyalázását. Fogták el külföldi ország ügynökeit az Akciózások korában (történetesen 1991-ben), akik egy vidéki város temetőjében épp a zsidó sírokat mázolgatták! Az esemény csupán azért nem került napvilágra, mert alku köttetett: vagy nagydobra verik, vagy az ügynökeik abbahagyják.

Bajosán lehetett más célja a szóbanforgó titkosszolgálatnak, mint a Népszabadságnak a maga médiabombájával. A félelem, a rokonszenv gerjesztésével igyekeztek védőgyűrűt vonni a veszé-

¹⁰⁷ Schmidt Mária id. mű (In: Janus-arcú rendszerváltozás), 292-3. o.

¹⁰⁸ Schmidt Mária id. mű (In: Janus-arcú rendszerváltozás), 322. o

lyezettettnék gondolt internacionalisták köré; ugyanennek a fegyvernek a rombolóhatásával pedig igyekeztek minden olyan kezdeményezést csírájában elfojtani vagy derékba törni, ami számukra veszedelmes irányba terelte volna a dolgok menetét. Például a „nacionalizmus” irányába.

Nehéz lenni azt állítani, hogy ezek az eszközök és módszerek nemes lélekre vallanának (vagy megengedem: a lélek nemesebb pillanatairól árulkodnának); ennek ellenére senkinek sem lehet mindegy, hogy a szándék mögött a gonoszság, a féktelen hatalmi ambíció dolgozik, vagy elsősorban a „gonosztól” való félelem. Ha az előbbi, akkor semmi remény nem lenne soha a párbeszédre; eleve elrendelésnek kellene tekintenünk a szembenálló táborok, a köztük lévő szakadékok és indulatok örök és megváltoztathatatlan létezését. Ha viszont az utóbbi áll közelebb az igazsághoz, tehát inkább a félelem a tanácsadó, az önvédelem, semmint a másik maradéktalan legyőzésének, teljes ellehetetlenítésének szándéka, akkor igen jó esélye van annak, hogy a felek és megítéléseik egy idő után mégiscsak közeledjenek egymáshoz.

A kérdés eldöntéséhez a magam – egyszerre élettapasztalatokon és –filozófián nyugvó – „megérzéseim” túl, amelyek ebben a pillanatban semmit nem nyomhatnak a latban, két olyan tényre hivatkozom, amelyek elégségesek saját álláspontom alátámasztásához (ugyanakkor talán kevesek cáfolhatatlansága bizonyításához).

Mindenekelőtt újra Tamás Ervinre, a Népszabadság főszerkesztő-helyettesére hivatkozom: egyfelől az „olvasói levél”-hez fűzött megjegyzésére: „igyekeztünk pontosan kiszámítani, mi lesz a hatása”; beszélgetésünk során azt is kifejezésre juttatta, hogy az történt, amit vártak. Másfelől újra hivatkozom 1996-ban tett nyilatkozatára: „Igen, megijedni is kár volt, mert visszatekintve nem volt annyira fasiszta, nem volt annyira horthysta, de iszonyatosan megijesztettek.”

Nos, csupán e két rövid megnyilatkozása alapján is maradéktalanul igaznak vélem, hogy a Népszabadság meghatározó – magát nyíltan baloldalinak és zsidó származásúnak valló – személyisége nem alantas, megsemmisítő szándékból, hanem félelemből, jogosnak érzett önvédelemből vette ki részét a „nacionalista” erők elleni pusztító fegyverek bevetéséből. Ha nem lett volna meggyőződve szándékuk helyességéről, egészen bizonyos, hogy nem kötötte volna az orromra: a várható hatás ismeretében cselekedtek. *Tudták, mi fog bekövetkezni.* Ez annak az embernek a vallomása, akiben ott dolgozik a felelősségtudat és lelkiismeret.

Beszélgetésünk alapján ugyanezt gondolom Eötvös Pál főszerkesztőről, s általában a Népszabadságról. Antifasiszta, antinacionalista beállítódásuk folytán e médiakor már-már irracionális közegében, hangulatában inkább érezhették magukat szabadságharcosoknak, mint agresszív hódítóknak vagy médiaterroristáknak.

Csoda-e, amikor nem az utca együgyű handabandázói, hanem felkent történész, Szabó Miklós, SZDSZ-es országgyűlési képviselő festi le emígy a kort (az sem érdektelen, miféle környezetben: a HIT gyűlekezet Holokauszt-megemlékezésén).¹⁰⁹

A rendszerváltó Antall-kormány, miközben újra divatba hozta az antiszemitizmust, eszeiileg restaurálta a Horthy-rendszert, ugyanis a történelmi nagybirtokrendszert már nem lehetett visszaállítani. Rehabilitálta a II. világháborús hadbalépést megelőző területi revíziót, és a német oldalon való háborús részvételt, végső soron pedig a nyilasok (!) szovjetellenes háborúját. Az MDF-propaganda szoros kapcsolatot tartott a szélsőjobboldali Hunnia-körrel, amit az bizonyít, hogy az Új Magyarország című újság közös estet rendezett a Hunnia-körrel. A Horthy-kurzus alapvetően antiszemita volt. Antikommunizmusának az volt a baja a kommunista rendszerrel, hogy elvette a hatalmat a magyar uraktól – pedig a hatalom történelmi jogon egyedül őket illeti meg –, és a zsidók és prolik kezébe adta, ami nem más, mint a magyarság meggyalázása. Az MDF-propagandában ez a szemlélet kísért. Az elmúlt években az Antall-kormány (nyilas) szemléletéről tett tanúbizonyságot. Utalhatunk itt Horthy újratemetésére, háborús bűnösök sorának rehabilitálására. A hagyományt kereső erők egy része a modernizációs feladatok kihívása elől a Horthy-rendszer legrosszabb örökségének felélesztéséhez menekült.

¹⁰⁹ Idézi: Schmidt Mária In: id. mű 312. o.

Ezeket a szerkesztőket, mint amilyen Tamás Ervin és Eötvös Pál, lényegében a baloldali kurzus 1994. évi visszatérése fogja csak megnyugtatni; a zaklatott idegállapot csak ekkor fog annyira tovatűnni, hogy reálisabban nézhessék a világot; innentől fogva kifejezett igényükké válik, hogy – valóságosan meglévő – nemzeti (magyarság iránti) kötődésüket a törésvonal túloldalán is elismerjék; ami egyenértékű azzal, hogy érdekeltek a szellemi táborok közötti szakadékok és feszültségek csökkentésében, a korábban eszkalálódott konfliktus visszaszorításában.

Ezt a meggyőződésemet – a kölcsönös érdekeltséget – erősíti meg egy ugyancsak őszinte beszélgetés két értelmes – mert nyitott, egymásra kíváncsi –, de a törésvonal más-más oldalán álló ember között. Egyikük Elek István, az MDF nemzeti liberálisainak markáns képviselője, aki a rendszerváltozás kezdete óta fáradozik a párbeszéd megteremtésén, az árok betemetésén, a szellemi gettók felszámolásán – hogy mennyire sikeresen, az más kérdés. Beszélgetőtársa a Beszélő szerkesztője, F. Havas Gábor. Az időpont: 1990 december. Sokatmondó már az interjú címe is: Az ellenségkép felbontása. A hosszú beszélgetésből két olyan rész – voltaképp két kérdésben megbújó előítélet – érdekes itt számunkra, amelyek ugyancsak azt bizonyítják, hogy teljesen őszinte volt az éppen szóban forgó balliberális értelmiséginek az a félelme, hogy még Antall Józsefék olyannyira szolid nemzeti elkötelezettsége és retorikája is bőségesen elég ahhoz, hogy Magyarországon a régi rendiség üsse fel fejét.

F. Havas Gábor: – *A Magyar Hírlapban nemrég Szabó Miklóssal vitatkozva azt írtad, hogy az MDF konzervativizmusa nem politikai természetű, nem a Horthy-rendszerre kacsingató konzervativizmus, hanem egy olyan eszmeiség, amely előtérbe helyez bizonyos hagyományos értékeket – mint nemzet, család stb. –, mintaként a nagy, sikeres, többnyire hatalmon lévő nyugati konzervatív-liberális pártokra hivatkozik. Én azonban azt hiszem, hogy van egy nagyon nagy különbség Magyarország és a nyugat-európai országok között. Nyugaton ezen az alapon nyugodtan el lehet végezni a szociáldemokrácia túlkapásainak a korrekcióját, mert ott a rendiség szinte teljes egészében eltűnt a társadalmakból. /.../ Magyarországon viszont a rendiség még nagyon erősen él napjainkban is abban az értelemben, hogy ma is erősen megszabja az emberi viszonylatokat, a mindennapok társadalmi gyakorlatát. Ebben a helyzetben sokkal veszélyesebb még egy olyan típusú konzervativizmus is, amelyet te elfogadhatónak és képviselhetőnek tartasz.*

Elek István: – Furcsa ellentmondást látok abban, ahogy ti gondolkodtok erről a kérdésről. Egyrészt a hozzatok tartozó közgazdászok, történészek is nagyon helyesen, sokat beszélnek arról, hogy a Kádár-korszakban itt fontos dolgok megtörténtek. /.../ Másrészt viszont, amikor rólunk beszéltek /.../, akkor mintha nem hinnétek el, amit korábban mondtatok. /.../ Nyugodtan feltételezhetjük, hogy ha toleránsak vagyunk, ha egymás fogyatékosságait, hibáit hajlandók vagyunk megérteni, és nem dimenzionáljuk túl a különbségeket, akkor esélyünk van arra, hogy tényleg a liberális minimum alapján haladjunk tovább, úgy, ahogy erről legutóbb beszéltetek. Kicsit furcsán is érezzük magunkat, amikor azt mondjátok, hogy egyezzünk meg a liberális minimumban. Miért egyeznének meg, amikor azt gondoljuk magunkról, hogy ezt képviseltük eddig?

/.../

F. Havas Gábor: – *Erre azt tudom mondani, hogy a magatartásotok nem ezt tükrözte. Hadd mondjak egy példát! A Magyar Hírlap-beli cikkedben hivatkozol a nemzeti szimbólumokra. Erről eszembe jut a címervita /.../ 4-5 évvel ezelőtt nektek sem lett volna a világon semmi kifogásotok az ellen, ha a Kossuth címer a magyar címer, de amikor döntenie kellett, mégis úgy vetődött fel, hogy aki a Kossuth-címerre szavaz /és nem a koronás címerre – VDGy/, az egy hazaáruló, aki sárba tiporja a magyar nemzet dicső múltját.*

Elek István: – Pontosan. Na de hát ez már következmény. Annak a kampánynak a következménye, amelyben kialakult és kölcsönösen megszilárdult az ellenségkép.

Mindezek után, arra a kérdésre, hogy állt-e valaki az akciózó sajtó mögött, a következő összetett választ tudom adni:

- Fellelhetők a külső beavatkozás (titkosszolgálat) nyomai, de a balliberális sajtóban ezek nélkül is megfelelő volt a készség és képesség az akciózások kezdeményezésére, követésére, végrehajtására. Ez olyan értelemben is igaz, hogy ha nem az én olvasói levelemre csapnak le, akkor kis szerencsével egy másik hasonlóra.
- Kiélezett (hiszterizált) történelmi helyzetben, a kollektív bűnök hangoztatásakor, a kollektív büntetések bármilyen szintű felmerülésekor, a hatalom újraosztásakor, a jövő útjainak – később talán visszavonhatatlan – kiválasztásakor *a legerősebb érzület határozza meg viselkedésünket*. Ebből az is egyenesen következik, hogy *amennyiben a legerősebb érzület a félelem, akkor ez módosíthatja az egyébként meglévő törésvonalat*.
- A balliberális tábornak történelmi tapasztalatai – begyakorolt akciói – vannak arra, hogyan lehet az „antiszemitizmus elleni harcot” politikai fegyverként forgatni. Tisztában vannak a fegyver hatásmechanizmusával; így azzal is, hogy az antiszemita, fasiszta, nacionalista veszély érzetének felkeltésével, az érzelmileg felfokozott, hiszterizált közhangulat megteremtésével lényegesen el lehet mozdítani a törésvonalat. És nem is csak a zsidóságon belül, amely etnikumból (?) ezidőtájt szinte nyomtalanul „eltűnt” – legalábbis a nyilvánosság szeme elől – a konzervatív, nemzeti érzelmű zsidóság; hanem mindazok körében, akikben az olyasféle kifejezések hallatán, mint náci, *fasiszta, antiszemita, nacionalista*, netán *jobboldali* – a balliberális propaganda áldásos hatása nyomán – cseppnyi kétkedés nélkül, azonmód megszületik az elutasítás. Azon el lehet gondolkodni, hogy amikor Szabó Miklós történész az Antall-kormányt vádolta az antiszemitizmus divatba hozásával, végletesen vak volt vagy beavatottként egyszerűen csak cinikus. A Népszabadság példája nyomán azt viszont egyértelműen kijelenthetjük, hogy a magyar balliberális sajtónak voltak (és vannak) olyan meghatározó személyiségei (orgánumai), akik (amelyek) teljesen tudatosan vetették (vetik) be az A-fegyvert.
- A törésvonal mesterséges – és nem mesterséges, tehát valós zsidóellenességen nyugvó – elmozdítása, ill. elmozdulása elősegítette az értelmiség két nagy táborba (szellemi, politikai) gettóba való rekesztését, ill. zárkózását. Ez azonban azzal a következménnyel is járt, hogy kívülállók szemében a zsidóság is mint homogén etnikum jelent meg, amely néhány közismert kivételtől eltekintve a balliberális (internacionalista) oldalhoz kötődik, nemzet- és magyarságellenes, saját gazdasági, kulturális előnyei, kedvező médiapozíciói megőrzésére, sőt, növelésére törekszik, természetesen a nem zsidóság kárára. Ráadásul ezt az optikai csalódást a multikultúrában – különösen az amerikai Hollywood-kultúrában – szintén tapasztalható homogenizálás is táplálta, amely a politikai korrekt nyelvi-politikai leleményét (médiafegyverét) is bevetve erősen akadályozza, hogy a zsidóságról másképp is lehessen szalonképesen gondolkodni, mint a huszadik század egyetlen igazi áldozatáról, amely minden pozitív diszkriminációt kiérdemel. (Ami által szép lassan előállt az a paradox helyzet, hogy miközben Hitler miatt egy életre szerettük volna elfelejteni, hogy a származásnak különösebb jelentőséget tulajdonítsunk, ehelyett mindenkinben az egyént lássuk, ma már a nagypolitika és tömegmédia ezt egyre kevésbé engedi meg nekünk.) Az ilyesféle doktriner álláspontok könnyen váltanak ki igazságtalan dühöt azzal a zsidósággal – pontosabban a zsidóságnak azzal a jóval jelentékenyebb részével – szemben is, amely pedig nem vesz részt a szorgalmas önmenedzselésben, a gazdaságilag, politikailag vagy kulturálisan jól tejelő holocaust-bizniszben. Amely igazságtalanság viszont azzal jár, hogy a magukat konzervatívnak, nemzetinek, netán jobb- és nem baloldalinak tekintő zsidók is a támadások célpontjába képzelik magukat, és évek telnek el, amíg rájönnek, hogy egy tevékeny balliberális élcsapat az ő bőrükre is játszva

játszik a tűzzel, s ennek a buzgóságnak, a nyomában keletkezett hisztériának lettek ők szenvedő alanyai.

- A hisztérikus nyugtalanságban született előítéletek rászoktatták a feleket arra a kényelmes álláspontra, hogy mindenkit csak csoportként, hovatartozása szerint kell értékelni. Nem az számít, ki mit gondol, hanem az, hol játszik az illető; a gondolat értékét az dönti el, hogy aki mondja, hozzánk tartozik-e. Egy idő után nem is vagyunk kíváncsiak a máshol tanyázók gondolataira. Csak a magunké érdekel. Ezt nevezem szellemi gettónak.
- Az Akciózások, majd a déjà vu-k korának akciózó orgánumai és személyiségei meg- és elítélésénél éppen ez lehet majd a vízváltó: kik azok, akik továbbra is úgy robbantgatnak, úgy lövöldöznek az A-fegyverrel, mintha ugyanott tartanánk tíz év múltán is; akik, miután belátták, hogy Antall József miniszterelnöktől mégsem kellett volna a demokráciát féltetni, most Orbán Viktortól féltik ugyanolyan elszántsággal. Nincs módomban elmevizsgálatokba bocsátkozni, hogy meg tudjam – meg tudjuk – állapítani, ki az, aki butaságból, ki az, aki kóros, legyűrhetetlen félelemből, s ki az, aki aljas politikai megfontolásból, haszonlesésből vág bele a kétséges akciókba; az azonban bizonyos, hogy a sajtóból való kiszorításuk (de legalább háttérbe szorításuk) a szellemi gettók megszűnése (de legalább átjárhatóságuk) érdekében több, mint kívánatos.

*Az Akciózások korának második szakaszában
a politika átveszi a sajtótól a kezdeményezés szerepét.*

A parlamenti ellenzék a felemás (vidéken „független” mezbe öltöztetett) önkormányzati választási győzelme birtokában – illetve a nemzeti ellenoldal vereségének, népszerűsége csökkenésének köszönhetően – kedvező támadó pozícióba kerül. Marad a közös ágy, és jut majd még hely a sajtó ötleteinek is: például hogyan állítsuk be Göncz Árpád 1992. október 23-ai kifütyülését úgy, mintha a kormány által odarendelt, szélsőjobbos, náci sapkás fiatalok követték volna el. A balliberális ellenzék és sajtója ekkor a teljes fegyverezéssel felvonultatta; minderről részletesen beszámoltam egy korábbi könyvemben¹¹⁰, a páratlan harcászati bemutató azonban indokoltá teszi, hogy egy rövid rész erejéig ebben a könyvben is visszatérjek az esetre (ld. *Médiafegyverek, Sajtómódszertani stílusgyakorlatok*).

Mégis: nem a sajtó, hanem a politika – illetőleg megfelelő része – lesz az, amelyik a taxis blokádnak barikádjáról a kormány lemondását követeli; amelyik összeboronálja a „régit” (MSZP-s) kommunistákat az új (SZDSZ-es) liberálisokkal, s létrehozza a kormányellenes politikai és médiaszövetséget, a „karanténból” kiengedett szocialisták kényelmes, „civilizált” és „legitimált” akcióterepét: a Demokratikus Chartát. Ezzel párhuzamosan egy látszatra „még civilebb”, ám teljesen hasonlórú demonstráció-sorozat indul „Tégy a gyűlölet ellen” fedőnéven, „Te is más vagy, te sem vagy más” – ehhez hasonló jelszavakkal. Szintén az akciózó politika ötlete, hogy a „leváltott” (valójában másodjára ki nem nevezett) Magyar Nemzeti Bank-elnök Surányi Györgyöt figyelmeztetésként felmutassa („Te is járhatsz így!”); az aláírást alkotmányellenesen (bár nem feltétlenül paktumellenesen) megtagadó Göncz Árpádról pedig azt hirdesse, hogy „Elnök = Demokrácia”. Mindezt persze kétségtelenül a sajtó nélkülözhetetlen, hathatós segítségével.

A másik oldalon az MDF nép-nemzeti szárnya, élén Csukával, egyre nyíltabban követeli a tévé és rádió megrendszabályozását (később már „elfoglalását”), és egy saját napilap összehozását.

Az MDF és a kormány kinézi magának a Magyar Nemzetet, de a baloldali-liberális kórus élénken tiltakozik a törésvonal túloldalán: lapon kívül és belül egyaránt. Nagy sokára (1991

¹¹⁰ Varga Domokos György: *A váratlan tanú. Véletlen vagy összeesküvés?* ESA Média Bt., 1995.

március) összeáll az Új Magyarország, de csepp a tengerben; egyébként is csak arra jó, hogy a háborgó törzsközönséget valamelyest megnyugtassa, s nem alkalmas a bizonytalan szavazók kormány iránti rokonszenvének felkeltésére.

Antall, ameddig csak lehet, igyekszik tartani magát az SZDSZ-szel kötött megállapodáshoz. Amíg csak az önkormányzati választások elvesztése kerül a serpenyő másik oldalára, addig lépesei óvatosak, visszafogottak („Tetszettek volna forradalmat csinálni!” – csillapítja a párt radikálisait). Nem sokkal később azonban (1990. október 26-28.) a nevezetes, országot bénító taxis blokádnál már mindennél erősebb figyelmeztető jel: a szabad demokraták nem kevesebbre, mint a kormány megbuktatására játszanak, leplezetlenül buzdítják a törvényszegőket, Göncz Árpád köztársasági elnököt – most először, annál élesebben – szembe fordítják a kormánnyal.

Antall József innentől fogva két tűz közé kerül, amennyiben a külső ellenzék és a saját, radikalizáló (Csurka vezette) belső ellenzéke mellé nem számítjuk egyre fenyegetőbb betegségét is. A blokádnál pattanásig feszült politikai helyzetben Antall pizsamában szól a tévé közönségéhez, az ország közvéleményéhez. Különös módon néhány pillanatig ezért: a torzító médiaburok hiánya, e szemérmes szituációban a sajtó kényszerű önmérséklete (belátása?) miatt lehet ő az, aki valójában: államférfi, lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke, 10 millió magyar állampolgár felelős kormányfője; nem pedig a túlsúlyos balliberális média által megfestett gögös, arrogáns úrifüü, a nép, a demokrácia ellensége.¹¹¹ Szavai megnyugtatólag hatnak a szemben álló felekre, csillapítólag a demonstrálókra és ellentüntetőkre, felgyorsítják a tárgyalások menetét, siettetik a blokádnál berekesztését.

Hasonló helyzet, amikor torzító zajhatások nélkül figyelhet rá egy egész ország, egyetlen egyszer fog még adódni. Voltaképpen már későn: halálakor, 1993. december 12-én.

*A két időpont között a nagybeteg Antall József
hihetetlenül sok energiáját köti le a médiaháborúzás.*

Bár mint kiderül, a színpad mögött már a kezdetek kezdetétől, az MDF-SZDSZ közötti megállapodás (paktum) megkötésének pillanatától egymásnak feszülnek a elemek. Ezért sem érdektelen, hogy amennyire e könyv és e fejezet véges keretei egyáltalán megengedik, vegyük ismét szemügyre a történet legfontosabb mozzanatait és szereplőit, ezek belső motivációit és külső kényszerűségeit.

E HÁBORÚS TÖRTÉNETNEK VAN KÉT DIABOLIKUS FIGURÁJA, akikre természetesen csak az ellentétes oldalon állók szemszögéből illik ez a sötét kép: az MDF-es Csurka Istvánra és az SZDSZ-es Haraszti Miklósról gondolok. Mindketten pártjuk alapítói közé tartoznak, mindketten írók (még ha nem is azonos szinten). Csurka Istvánról a balliberális vonulat „kideríti” – bizonyítani természetesen nem tudja –, hogy apja nyilas volt. Csurka maga számol be arról hogyan szervezték be Kádárék alatt III/III-as ügynöknek; önátvilágításakor hangsúlyozza, hogy soha senkiről nem jelentett (ami bizonyára igaz is, hisz aligha maradt volna titokban). A talán legtehetségesebb és (egykor legalábbis) legnépszerűbb magyar drámaíró esküdt ellensége a kommunista nómenklatúrának, amely őt magyar és ember voltában (önérzetében), minden túrt sikerével együtt, mélyen megalázta. Esküdt ellensége az új Lenin-fiúknak – Harasztiéknak –, akik (szerinte) a régi bolsevik, militáns módszerekkel, antiszemitázással, fasisztázással, nácizással ugyanazt akarják elérni: a magyar nemzet nyakára

¹¹¹ Lengyel László részletes és szerintem alapvetően helytálló elemzését adja a „pizsamás interjú”-nak (Magyar Miniszterelnökök, Magyarország évtizedkönyve, A rendszerváltás /1988-1998/ I. 458. o.). Ennek erőteljes hatását egyebek között azzal magyarázza, hogy Antall elismerte, a kormány hibázott. „Ilyet fontos kérdésben szinte soha nem mondott ki magyar miniszterelnök. Különösen jelentős volt ez Antall József szájából, akit arroganciával vádoltak.”

ülni (kiaknázva nyugati kapcsolataikat, a Budapest–New York–Tel-Aviv tengelyben rejlő lehetőségeket).

Haraszti Miklós tökösi zsidónak tartja magát. Voltaképpen az is: nem, mert történetesen Jeruzsálemben született, hanem mert vállalja és vállalta a nemzeti erővel való nyílt szembenállását. (Ilyen értelemben Csurka pedig tökösi magyar.) Haraszti Miklós nem szégyelli maoista múltját sem. Általában semmit nem szégyell. Az akciózás: lételeme. Tiltakozik a csehszlovákiai katonai bevonulás miatt (1968), egy müncheni tévének nyilatkozik, ref (rendőrségi felügyeletet) alá helyezik, megtagadja a szabályok betartását, huszonöt nap elzárásra ítélik, éhségsztrájkot folytat, megverik, mesterségesen táplálják... „Leginkább mégis személyiségünk különbözött Haraszttal – emlékszik vissza egykori küzdőtársa. – Ő szinte profiként élte át a veszélyhelyzeteket, én meg, nyilvánvaló beidegződésként, kutyául szenvedtem a nem rám szabott helyzettől.”¹¹² Haraszti édesanyja – egykori kommunista – gyilkosság áldozata lett, rejtélyes körülmények között; fiát látszólag nem rendítette meg. Harasztit olyannak képzelem magamban, mint Izrael állam ama nevezetes vezetőit (onnan nézve igaz hazafiai), akik előbb terrortámadásokkal járultak hozzá Izrael létrejöttéhez, később pedig békedíjakat kaptak. Azzal a különbséggel, hogy Haraszti egyelőre egy határok nélküli világ létrehozásán (a magyar szellemi határok szétrobbantgatásán) fáradozik: szent meggyőződése, hogy nincs értelme nemzetben, magyarságban, Magyarországon gondolkodni, mert Amerikában sem dívik már: régióról kell beszelnünk. Hadd idézzek az Új Demokrata egyik 1995. évi számából.¹¹³

Ahogy a Népszabadságból értesülhettünk róla, egyéves egyetemi oktatói munka után hazatért Chicagóból Haraszti Miklós, az SZDSZ hajdani frontembere, aki három kurzuson keresztül öregbítette régióink hírnevét. Hogy Magyarországot is öregbítette-e, az már egészen más kérdés.

Haraszti szerint ugyanis idegesítő, fásztó és veszedelmes dolog külön Magyarországon gondolkodni, éppen ezért ő meg akarta teremteni „legalább ebben a kis egyetemi közösségben” az általa hitelesnek tartott Közép-Európa-képet. A kérdésre, hogy létezik-e rangsor Prága, Varsó és Budapest között, azt felelte: „Ez a nemzeti rangsor az etnikai háttérrel megáldott vagy megvert emberek számára létezik csupán. Egyébként csak regionális szemlélet létezik.” Továbbá: „Azt éreztem, hogy egy diplomata, politikus, történész, értelmiségi, akár nacionalista, akár kozmopolita, ha ezen a tudáson túl akar vinni egy ott élő, és meg akarja teremteni a külön Magyarország-képet, akkor ezzel ártani is tud.”

Nos, ha lecsupaszítjuk a médiaháború e szakaszának egyébként rendkívül szövevényes történetét, akkor ez a két diabolikus jelkép feszül teljes erővel egymásnak: Csurka István, a radikális „nép-nemzeti” szellemiség és szándékok megtestesítője, akitől a túloldal valóságosan úgy fél, mint ördög a tömjénfüsttől; a másikuk pedig Haraszti Miklós, a szabad demokraták mindenre elszánt médiaterroristája, aki hidegvérrel veri-robbantja keresztül magát a médiadzsungelen, mindenféle „megalkuvás” (azaz kompromisszumkészség) nélkül, noha saját maga, mint látni fogjuk, meg van győződve ennek ellenkezőjéről. Ráadásul pártbeli és nem pártbeli (szocialista, fideszes) társait is a végsőkig való kitartásra biztatja – de még Göncz Árpádtól, a köztársaság „szabaddemokrata származású” elnökétől is ugyanezt követeli.

A harmadik főszereplőnek, Antall József miniszterelnöknek jut a moderátor sokszor hálátlan szerepe. Ha nem volna annyira beteg, s ha nem nyomná vállát egy egész ország sorsa, talán még szívesen el is sakkozgatna a magukba feledkező szereplőkkel. Hiszen amit meg kell oldania, voltaképp egy kapitális sakkfeladvány. Amelyben ráadásul mindjárt a legelején legalább egy királynőelőnyt fel kell ajánlania a sötétnek, különben ez sértődésében bármikor fölboríthatja a sakktáblát, ami beláthatatlan következményekkel járhat.

Ez a királynőelőny volt a szabad demokrata Göncz Árpádnak felajánlott köztársasági elnöki poszt, illetve a médiajátszmában a kinevezési törvény: garantálta a szabad demokraták

¹¹² Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék (1968-1988)*, interjú Dalos Györggyel, 166. o.

¹¹³ Varga Domokos György: *Nemzetisége multi*, Új Demokrata, 1995/35

számára – a többi ellenzéki pártnak természetesen ugyanúgy, de mint szintén látni fogjuk, ez az egész igazából a szabad madarak, s főképp Haraszi politikai biznisze volt –, hogy nem csak az írott sajtóban, de az elektronikusban is megmaradhat a médiaelőnyük. Minden ellenkező híresztelés (nemzeti körökben tapasztalható közfelfogás) dacára, Antall József ugyancsak tisztában volt azzal, hogy e helyzet fennmaradása annyi, mintha saját sírjukat ásnák meg előre. Éppen ezért több mint figyelemre méltó, hogy mi is történt valójában a kinevezési törvény megalkotása és későbbi érvényre juttatása körül.¹¹⁴

Az új országgyűlés kulturális bizottsága július 5-én Haraszi Miklós törvényjavaslatát tárgyalja „a Magyar Rádió, a Magyar Televízió és a Magyar Távirati Iroda vezetői kinevezésének átmeneti szabályozásáról”; 17-én pedig már a kibővített törvényjavaslatán vitáznak, amelybe Haraszi Miklós beültet egy, a Pártatlan Tájékoztatás Bizottságáról szóló passzust. Az országgyűlés plenáris ülése július 25-én leszavazza a törvényjavaslatot. Nem érdektelen, hogy a kulturális bizottság MDF-es tagja (Balácsi Tibor) később milyen okát adta ennek.¹¹⁵

Nekem végig az volt a benyomásom, hogy mindig aktuális politikai számítások húzódtak meg az egyes lépések mögött. Korábban a Pártatlan Tájékoztatás Bizottsága létrehozására tett SZDSZ-es kísérletet éreztem még ilyen számításnak. Mi úgy érzékeltük, hogy Harasziék abban bíznak: a televízióban, illetőleg a rádióban meglévő szimpatizáns többséget majd a PTB-be delegálhatják a tévé és a rádiói dolgozói.

Öt napra rá viszont az országgyűlés ellenszavazat nélkül elfogadja az Antall József által beterjesztett törvényjavaslatot „A közszolgálati tájékoztatási eszközök (Magyar Rádió, Magyar Televízió, Magyar Távirati Iroda) vezetőinek kinevezési rendjéről”. A kinevezésről szóló rész ugyanaz, mint a Haraszi-féle változat. Akkor pedig mi szükség volt Haraszi buzgálkodására?

A miniszterelnök beterjeszti a megállapodásba foglalt összes törvényt az induló parlament elé, kivéve a médiára vonatkozókat. Eltelik egy hónap, eltelik két hónap, s aztán mégis én vagyok az, akinek be kell terjeszteni – nyilatkozza 1994-ben Haraszi Miklós. – Amikor elmondtam Tölgyessynek és Kis Jánosnak, hogy nem jön a kormánytól a beterjesztés, pedig demokráciában ez így szokás, akkor ők ezt felelték: hisz mi megmondtuk előre, mi fog történni. Terjeszd hát be, lássuk, mi lesz. Beterjesztettük hát mi.¹¹⁶

Mit is mondott meg a két pártvezér előre, a megállapodás megkötése előtt? Nem csoda, ha valaki a legnagyobb drámák fordulatának izalmát éli át e kor történetének ismeretlen részleteire bukkanva: előre tudták, mi fog történni?! Tudták, és mégis merték, tették?! És mégis megértte nekik?

Amikor Antall felajánlotta az MDF-SZDSZ megállapodást, megkötése előtt javasoltam azt, hogy a háromoldalú tárgyaláson¹¹⁷ intézményi értelemben kudarcot szenvedett médiasemlegesítés legyen benne a megállapodásban – emlékezik vissza Haraszi Miklós. – Kis János és Tölgyessy nagyon szkeptikusak voltak ezt a pontot illetően. /.../ Baljós előjeleket látta Kis János annak – ami azóta egyébként bekövetkezett –, hogy az MDF nem tud majd „szállítani”, vagyis a megállapodást nem teljesíti. Csurka akkor már telenyilatkozta a világot, hogy a média jogos zsákmánya a választás győztesének. /.../ Kis János azt mondta, hogy az MDF nem lesz képes a média semlegesítését rendszerváltoztató szükségszerűségként felfogni, nem lesz képes arra, hogy kellő önzetlenséget tanúsítson. Én azon az állásponton voltam, hogy Kis Jánosnak teljesen igaza van, ha csak a pártot tekintjük, de adjunk egy sanszot a közvélemény erejének, a törvényeknek, a törvények szellemének, vagy legalább betűjének. Azt is előre látta Kis János, hogy ebből undorító viták lesznek, amelyek meg fogják mérgezni a levegőt.

¹¹⁴ Az idevágó adatokat Ferenczi Krisztina id. művéből vettem.

¹¹⁵ Beszélgetés Balácsi Tiborral, in: Ferenczi Krisztina id. mű 32. o.

¹¹⁶ Beszélgetés Haraszi Miklóssal, a kulturális bizottság SZDSZ-es tagjával, in: Ferenczi Krisztina id. mű 54. o.

¹¹⁷ Kerekasztal tárgyalások 1989-ben

Uram Isten! Akkor miért? Mi szükség a rendszerváltoztatástól amúgy is zaklatott közélet idegeinek bombázására?

Éppen azért kellett nekünk – indokolja 1994-ben Haraszi Miklós –, mert teljesen tisztában vagyunk az MDF-alapítók médiával kapcsolatos természetével és indulataival. Ez nem népi-urbánus, nem zsidó-magyar, nem nyugati és szittyá, nem európai-besenyő ellentét, habár kétségkívül hagyományos ellentét. Itt a hatalom és a kultúra, a hatalom és a nyilvánosság tekintélyelvű felfogásáról van szó, amelyet típusában aligha lehet megkülönböztetni a kommunista felfogástól. Olyan írók alapították az MDF-et, akik az egész országot az ő saját szűz, teleíratlan folyóiratuknak látják. Végre megkapták a folyóiratukat, amiért annyit kilincseltek megalázó módon Aczélnál, Grósznál, Berecznél. És azt tele kell írni! És hogy meri elvenni valaki azt a jogot tőlük, hogy egyedül írják tele? Elvégre ők szereztek meg Pozsgaytól a lakiteleki sátor alatt /.../

Helyben vagyunk. Ismét a félelem. A félelem táplálta rögeszme. A Küldetési Erőszak, a Szellemi Terrorista félelemből táplálkozó, ezért eleve cáfolhatatlan és kikezddhetetlen rögeszméje, amely keresztül viszi akarátát a saját és pártja érdekeivel egyébként tisztában lévő Kis Jánoson és Tölgyessy Péteren; aztán keresztül viszi az ország köztársasági elnökén; aztán rákényszeríti az ország miniszterelnökére is, hogy roppant kevés idejét és rohamosan fogyó energiáját az ő sakkfeladványával töltsse. „Hál’ Istennek, majd három évig sikerült rászorítani Antallt, hogy tartsa magát a paktum teremtetten jogi keretekhez, s csak ezután, Csurka nyílt lázadása után adta áldását a leplezetlen médiadiktatúrához.” – büszkélkedik Haraszi Miklós.

A médiahatalomra szűkült le az MDF-MSZMP koalíció – véli a rendszerváltozás előtti hónapokról. – „Pálffy G., Chrudinák és társaik uralmában, a Duna tévé kuratóriumában, a MÚK-ban és hasonlóknak máig fennáll, s a szárszói beszélgetésekben szokott néha összegyűlni a nagy csapat, Csurkától Kósa Ferencen és Szűrösön keresztül Pozsgayig.”

A „nagy csapat”?!

Kik ezek, ha nem – Haraszi szavaival – a *népiek*, a *magyarok*, a *szittyák*, a *nemzetiek*, a *besenyők*?

A Pálffy-féle Híradónak és a Nemeskürty-féle tévévezetésnek köze volt az első szabad választások eredményéhez, és a kuratóriumnak is, amely „megfogta” a nyilvános vitákat – állítja Haraszi. És könnyen lehet, hogy igaza van. Hogy a Haraszi-féle inter- és antinacionalista (nemzetietlen) pártképződmény csupán emiatt nem lehetett az első magyar szabad választások győztes pártja. Csak a második legnagyobb. Kis János tudomásul vette. Haraszi képtelen volt tudomásul venni. Ha Izraelnek sikerül annyi ellenség között – még ha külső segítséggel is –, miért ne sikerülhetne neki is?

Az a szomorú – ha egy tanulmány írója egyáltalán szomorkodhat –, hogy egy rögeszmés antinacionalista szemellenzős nézőpontjából valóságosan lehetett médiadiktatúrát hallucinálni. A magyarság számára három értékes – hisz Harasztiról sem állíthatjuk, hogy értéktelen – személyiségről, az általa „a három Cs.”-ként emlegetett (ez is micsoda félelmi szimbolika!) Csurkáról, Csoóriról és Csengeyéről (Csengeyéről, aki rövidre szabott szabad éveiben a zsidó-nem zsidó párbeszéd messiása volt?!) csupán mint „szélsőséges potenciálról” tud gondolkodni; ugyanakkor az újságírókról mint felelős, független emberekről, akiket ha mentesítenek a párt- és kormányhatalom befolyásától, akkor minden ízükkel a szólásszabadságot, a demokráciát fogják szolgálni.

Úgy vélem, inkább Eötvös Pál látta helyesen a sajtóvalóságot:

– /.../ Nagyjából azt reméltem – mondom: reméltem! – ami bekövetkezett, s nem többet. A várható sajtóviszonyokat illetően például: ebben az időben mindenki felírta az újság fejlécére, hogy független! Nem is értettem, hogyan lehet ennyi bárgyúságot összehordani, ilyen tömörségben. Mindenki független lett mindenkitől. Ezenközben tele volt az ország a médiaberuházókkal, akik pénzt fektettek az újságokba.

– *Bocsáss meg, de ha te ezt bárgyúságnak nevezed, akkor ebben vagy a végtelen bölcsesség, vagy egy jó adag cinizmus rejlik.*

– Cinizmus nincs benne. Csak láttam, ismertem a nyugati sajtót, hogy ott vannak a tulajdonosok, és ezek hogyan viselkednek. Tehát hogy a sajtó hol és mennyiben üzlet. Működik persze ezen belül az újságírói szabadság, s én csak azt mondom, hogy ennek semmi köze nincs ahhoz, ahogy a kollegák a függetlenséget elképzelték. Ők többnyire egyéni és csoportérdekük korlátlan érvényesülését remélték. A sajtóüzlet akkor konkrétan egy bizonyos politikai vagy eszmei vagy minőségi szegmens mentén jön létre, ott és ebből termelődik a profit, és ennek alakul ki demokratikus viszonyok között – hosszú távon – a sajtó szabad működésével az összhangja. A társadalom bizonyos politikai vonzalmak mentén és bizonyos igényszintek szerint oszlik meg, ezeken a vonzalmakon és igényszinteken kívül politikai lapot csinálni, nem lehet, ezekhez idomulva pedig lehet.¹¹⁸

Haraszi minden bizonnyal tudta, hogy a sajtó fő árama milyen politikai vonzalmak mentén oszlik meg; ha az újságírók zömét is „etnikai háttérrel megáldott vagy megvert emberek”-nek látta-gondolta volna, valószínűleg nem kardoskodik a szabadságuk mellett. Csakhogy, ha tetszik ez nekünk, újságíróknak, ha nem, ez egy kommunizmusban kontra-szelektálódott társaság volt, amelynek gondolkodásában a nemzet fogalma, a magyarságtudat legfeljebb gombostűhegynyi helyet foglalt fel, a jobboldaliság pedig a fasizmus, nácizmus, zsidóirtással azonosult. Attól, mert megindult a demokrácia építése, ezek az újságírók egyáltalán nem lettek demokraták; ameddig tehették, szabadcsapatok módjára portyáztak a politikai közéletben, valójában rombolva a szabad választásokkal kialakult erőteret, vagyis magát a demokráciát. Már javában Csúcs László volt a rádió elnöki jogkörrel felruházott alelnöke, amikor 1993. november 6-án – Antall halála előtt egy bő hónappal, a választások előtt fél évvel – elhangzik egy különös rádióműsor. Szerkesztője az a Vicsek Ferenc, aki a rendszerváltás előtt is, után is a Magyar Rádió oszlopos tagja. A kormányváltást követően (az MSZP-SZDSZ hatalomra kerülésével) még mindig ott virít az médiaelsők csapatában, csakhogy most nem hergel senkit a hatalom ellen; legfeljebb az ellenzékkel és az ellenzéki újságírókkal szembeni harc hozza lázba: Lovas István ellen ír alá tiltakozást hetvenkét társával. A „médiadiktatúra” idején azonban még pergő beszédű, agresszív hanghordozású műsort állít össze, irritáló zenei aláfestéssel, hogy ezzel is egyetlen közszolgálati mondandóját támassza alá: *ez a kormány tönkretette a mezőgazdaságot*:

„Heteken keresztül böngésztek a statisztikákat, hogy kiderítsük a táblázatokból, felmérésekből, a politikusok szándékai szerint csoportosított tényekből, hogyan is áll a mezőgazdaság”¹¹⁹ – közli a műsorvezető. S vajon milyen megállapításokra jutottak? Íme néhány „fölbemászó” az elfogulatlanságnak megágyazó tartalomjegyzékből:

- Öt év alatt a felére esett vissza a gabonatermelés.
- Üresek az istállók, egyharmaddal csökkent az állatállomány.
- Leálltak a konzervgyárak.
- Csatornába öntik a tejet a termelők.
- Veszélyben az ország élelmezése.
- Kétfelvényi terület van parlagon az országban.
- Több százezer ember vált munkanélkülivé falun.

Eközben Göncz Árpád köztársasági elnök azt nyilatkozta a La Stampa című olasz lapnak (22 nappal a miniszterelnök halála előtt), hogy Magyarországon veszélyben a sajtószabadság, *az elektronikus eszközök a kormány kezében vannak, így az ellenzék nem tud a néphez szólni* (kiemelés – VDGy). „A tévében már bent voltak a propagandisták, a rádióban viszont közszolgálati csapat dolgozott” – állítja Haraszi Miklós ugyanerről a médiaszeletről ‘94-ben.

¹¹⁸ Beszélgetés Eötvös Pállal, ld. II. kötet: MédiaArcok

¹¹⁹ In: Varga Domokos György: *Magyar Rádió 1993: időzített bombák*, Demokrata, 1997/22

Csurka viszont éppen fordítva: csak a Vicsek-féle veszedelmeket látta; hogy ilyesféle akciózókkal van teli az egész média, de nemcsak az átmentett (kimentett: privatizált), de még a rádió és a televízió is. Ezért kell elfoglalni az egészet, úgy, ahogy van, és mindenkit sürgősen kisépíteni onnan.¹²⁰ Ha az akkori kormányzati ciklus végén megejtett országos választások eredményét nézzük, akár igazat is adhatnánk neki. Az 1998. évi eredmény ismeretében viszont már semmiképpen.

Úgy tűnik, inkább Antallnak volt igaza, amikor igazából egyetlen dologra ügyelt: a demokráciát játszó, de lényegüket tekintve antidemokratikus (mert kisebbségi akaratakat akár nemzetközi segítséggel a választott többségre rákényszeríteni igyekvő) erőket a – képletesen szólva – sakk szabályainak szigorú betartásával mozgassa-terelje a táblán; de nem kevésbé a többsége birtokában jogtalan (törvényileg védhetetlen) lépésekre hajló radikális nép-nemzeti erőket is. Ha most végigszaladunk a lépéseken, akár azt is kijelenthetjük, hogy ő győzött – csak épp belehalt. A két oldalról elszenvedett vágásokba.

Antall a paktum pontjaiból – ahogy Haraszi fogalmazza – „mindent le tudott nyeletni” az alapító atyákkal, egyet nem: a médiát.

Aznap, amikor föltárta előttük, hogy mit írt alá, létrejött a szakadék az alapító atyák és Antall között. Nagyon kikapott, és kötelezték arra, hogy a médiaügyet csinálja vissza. Nyomban megjelent Csurka értékelése a Magyar Fórumban, miszerint az amerikai imperializmus kényszerítette ránk a paktumot. Három nap múlva Antall egy MDF-gyűlésen már ugyanígy beszél a szálamitaktikának nevezi, ha valaki azt akarja, hogy az MDF távolodjon el valamelyik alkotórészétől, például a szélsőségesnek nevezett elemeitől. Holott teljesen nyilvánvaló volt, hogy az ilyen módon, az MDF-vezetőktől is titkoltan aláírt megállapodás ideálisan éppen ezt jelentette.¹²¹

Ha Antall nem köti meg a paktumot, az egész országgyűlés a demokratikus tehetetlenség díszlete lett volna.¹²² Így megkötve viszont (a média-rész miatt) látszólag öngyilkosság. Antall azonban – tanácsadói jóvoltából vagy nem – hagyott néhány kikaput. A legelső nem bizonyult átjárhatónak: Antall megpróbálta maga kinevezni az egyébként konszenzusos két elnökjelöltet, Hankisst és Gombárt, ők azonban ragaszkodtak a megállapodásban lefektetett eljáráshoz, a köztársasági elnöki kinevezéshez. (Márpedig aki kinevez, azé a felmentés joga is.)

A második kikapu: az érvényben maradt, de csak a paktum után előhúzott 1974-es kormányhatározat, amely – szemben a kinevezési törvénnyel – kormányfelügyeletet biztosít a médiumok felett. A harmadik: az alelnökök kinevezése rendje; mivel az eredeti elképzeléssel szemben, az SZDSZ akarata a Magyar Rádió és a Magyar Televízió nem lett összevonva (merthogy a televízióban „már ott vannak a propagandisták”), s mindkettő külön elnököt kapott, az alelnökök személyére nem kötöttet előzetes megállapodás. A negyedik: a miniszterelnöki ellenjegyzés. A mindig résen lévő Haraszi meg is kérdezte Tölgyessyt, hogy ezt miért teszik bele. „Tölgyessy azt felelte, hogy mindegy, úgyis konszenzuskényszer van.”¹²³ Az ötödik: a Duna TV. S végül a hatodik, amelyet Antallék valószínűleg az utolsó törvényes – bár igen drasztikus – lehetőségként fedeztek fel: a Magyar Rádió és a Magyar Televízió mint önálló költségvetési fejezet megszüntetése a Miniszterelnökségi fejezetbe való beolvasztással. Innentől kezdve Antallék kezében volt a kassza kulcsa.

¹²⁰ A rádiókabaré készítői az MSZP-SZDSZ mellett kampányoltak '94 tavaszán, és az sem egyeztethető össze a közszolgálati pártatlansággal, hogy az MTV két vezető munkatársa, Horvát János és Kepes András részt vett Kuncze Gábor választási kampányában (BA/Janus/57)

¹²¹ Beszélgetés Haraszi Miklóssal. In: Ferenczy Krisztina, id. mű 54. o.

¹²² A nemzeti oldalon is hiteles Kósa Ferenc (MSZP) például ezt egészen másképp látja. „Normális demokratikus országokban nem létezik kétharmados kötelező konszenzus. Mert ez átfordulhat. Valamely kisebbség akarata érvényesülhet – és visszájára fordulhat a demokrácia. Tehát a paktum sokszorosan hibás volt /.../ antidemokratikus lépés. Amikor a szerencsétlen nép végre szabadon választhatott, két párt kisajátította magának a jogot a külön döntésre, lesajnálva a többi pártot és a választókat.” In: Ferenczy Krisztina, id. mű 73. o.

¹²³ Beszélgetés Haraszi Miklóssal, id. mű 55. o.

A taxisblokádig nem sok hallatszik kifelé a médiaháború zajából. Pedig a kulturális bizottságban a kinevezési törvény „Csurka és Csengey kiabálása közepette faragódott lefelé, és teljesen világos volt már, hogy gyűlölik”- nyilatkozta ‘94-ben Haraszti Miklós. Csurka 1991. februárjáig türtőzteti magát, ekkor a parlamentben élesen kikel a rádió ellen. Április 30-án Haraszti interpellál „A Magyar Rádió és a Magyar Televízió kormányfelügyelet és kézi vezérlés alá vonásának kísérletéről” címmel. Antall József innentől kezdve sorra nyitogatja a jogi kiskapukat. Aelnököket terjeszt elő kinevezésre a köztársaság elnöknek. Göncz Árpád „lelkiismereti parancsának engedelmeskedve” nem nevezi ki Antall jelöltjeit (akik között egyébként Csurkához közel álló, Vasárnapi Újság-os rádiósok is vannak.). A miniszterelnök Alkotmánybírósághoz fordul. Ennek döntése értelmében (amelyet nem a paktumos kinevezési törvényre, hanem a gyenge köztársasági elnök – erős miniszterelnök alkotmányos alapelve épít, egyebek mellett az ellenjegyzésre hivatkozva) Göncz Árpádnak érdemben nincs mérlegelési joga, hacsak nem az alkotmányos rend léte forog kockán. Antall változatlan formában újra előterjeszti javaslatait (szeptember 26.). Göncz újra nem írja alá. Döntéséhez az intézmények működési szabályzatainak beszerzését kéri a kormánytól (október 4.). Csurka akcióba lép: „karácsonyi” levelet ír Szabad Györgynek, a Ház elnökének, amelyben javasolja, hogy az Országgyűlés 1 milliárd forintot fagyasszon be a Magyar Televízió 1992-es költségvetéséből (megtörténik). „A költségvetésnek nem feladata – írja Csurka –, hogy a közszolgálati adottság leépülését jelentő, a művészi értékek közvetítését, az ismeretterjesztést háttérbe szorító és a múlt bemutatását tudatosan elsikkasztó – ám a bukott rendszer kiszolgálásáért sztárgázsikat konzerváló, sőt a taszító jövedelemkülönbségeket fokozó – az ASZ félremagyarázhatatlan megállapításai szerint ugyanakkor ráfizetéses átalakítási, átszervezési projekteket finanszírozzon” Az Alkotmánybíróság (amelynek elnöke egyébként Sólyom László, az MDF volt tagja, a Kerekasztal tárgyalások egyik résztvevője) újabb határozatot hoz: ebben megállapítja, hogy a köztársasági elnök a kinevezési jogkörébe tartozó döntést olyan ésszerű határidőn belül köteles meghozni, amely annak megállapításához szükséges, hogy a kinevezés alkotmányos feltételei fennállnak-e. A határidő túllépése alkotmányellenes. Miniszterelnök (mögötte Csurkával) és köztársasági elnök (mögötte Haraszti-val) a háttérben egyezkedik: ha előbbi visszavonja személyi javaslatait, utóbbi másokat – megfelelőbb személyeket – hajlandó kinevezni. Antall József két „ismeretlen” gazdasági szakembert terjeszt elő a rádió, illetve a televízió aelnöki székébe (1992. február 17.) Göncz kinevezi Csúcs Lászlót és Nahlik Gábort (március 2.).

Nahlik és Csúcs végre belül vannak. Talán az utolsó pillanatban: február 21-én ugyanis a Független Kisgazdapárt kilép a koalícióból, a párton belül pedig a radikálisok – a valódi rendszerváltozást: igazságtételt és látványos médiaváltozást követelők – hangja erősödik, s ráadásul egyre inkább Antall-ellenes éllel („áruló”). Hankiss azonban (aki egyébként Gombárral együtt úgy gondolta, fél évre, a médiatörvény várható megszületéséig tölti be pozícióját) szinte azonnal fegyelmi eljárást indít Nahlik Gábor ellen, mert szerinte helytelen intézkedéseket eszközölt. Antall (március 3-án) megbeszélést folytat a társadalomtudósnak tisztességes, demokratának azonban doktrinernek bizonyuló Hankiss-sal, hiába: a tv-elnök (március 6-án) szigorú megrovásban részesíti aelnökét. (Gombár és Csúcs megállapodik a hatáskör megoszlásban.)

Ebben a pillanatban világossá válik Antall számára, hogy ebből az állásból további offenzíva nélkül semmit nem lehet kihozni; különösen olyat nem, ami Csurkáéknak is megfelelné. Játékában egyre kevesebb az elegancia, egyre több a kíméletlen rámenősség – „ha a jog, ha a demokrácia látszata kell, megkapjátok, csak bele ne gebedjete”, mintha ez vezérelné. Április végén a miniszterelnöki sajtóiroda közleménye szerint a kormány nem fogadja el a rádió és a televízió által benyújtott szervezeti és működési szabályzatot, ezzel egyidejűleg a miniszterelnök kezdeményezi, hogy az Országgyűlés kulturális bizottsága hallgassa meg, s ezt követően foglaljon állást, alkalmas-e Gombár Csaba a rádióelnöki

tisztség betöltésére. Gombár a meghallgatásról egy nyilatkozat felolvasása után, amelyben lényegében színjátéknak nevezte a vele szembeni eljárást, távozott.

Itt érdemes megjegyezni, hogy Gombár emlékezete szerint is ők (Hankiss-sal) arra kapták a megbízásukat, hogy „amíg a törvény elkészül, addig biztosítjuk a rádió és televízió függetlenségét és tárgyilagosságát”¹²⁴. Gombárt ugyanaz a doktrinerség jellemezte, mint Hankisst: a bele nem szólást tekintette a függetlenség és tárgyilagosság egyetlen mércéjének, ami egyenlő volt azzal, hogy elsőik maradhattak a régi elsőik, akkor pedig miért kellett volna ezeknek akár meggyőződést, akár urat váltaniuk.

Másnap (május 8.) a kormány szóvivő bejelentette: Antall József kéri Göncz Árpádtól a rádió elnökének felmentését; a köztársasági elnök megtagadja (május 19.). Kónya Imre a parlamentben kinyilvánítja, hogy ezzel súlyos támadás érte a demokráciát (május 20.) Ugyanezen a napon a Nemzetközi Sajtó Intézet (IPI) a Budapesten tartott közgyűlése utáni sajtóértekezleten a szabad sajtó hőisének nyilvánította Göncz Árpádot. Antall ismét az Alkotmánybírósághoz fordul (május 25.) A Demokratikus Charta Göncz védelmében felhívást tesz közzé (május 26.); az utcákon, újságokban (oldalas hirdetésekben) megjelenik: Elnök = Demokrácia. Az Alkotmánybíróság a korábbihoz hasonló álláspontot foglal el, megjegyezve, hogy az elvont alkotmányértelmezés nem állásfoglalás a konkrét ügyben (június 8.) A döntést mind a miniszterelnök, mind a köztársasági elnök üdvözlí, úgy gondolván, az Alkotmánybíróság őt erősítette meg... Következik Hankiss meghallgatása (június 17.), felmentésének kezdeményezése (június 19.), és fel nem mentése. Közben Antall kénytelen újabb figurákat támadásba lendíteni. A legfőbb ügyész „hivatalos megkeresésre” törvénysértőnek minősíti Gombár Csaba azon intézkedését, hogy távollétében nem Csúcs Lászlót bízta meg az általános helyettesítő jogkörrel. Szabad György Göncz Árpádhoz írt levelében sajnálatát fejezi ki a köztársasági elnök médiaelnökökkel kapcsolatos lépése miatt. Az MDF Országos Választmányának ügyvivői ugyanezért élesen elítélik a Göncz Árpádot; a felmentés megtagadását a parlamenti demokrácián alapuló közjogi rendszer megdöntésére irányuló lépésnek tartják (július 6).

Az elkövetkező két hét levélváltásokkal zajlik Antall és Göncz között (többször is), Antall és az Alkotmánybíróság között, de nyílt levélben támadja az Alkotmánybíróság egyik tagja (Vörös Imre) a másikat (Sólyom Lászlót). Közben a Magyar Újságírók Közössége (a bal-liberális beütésű MUOSZ nemzeti megfelelője, szerényebb kiadásban) követeli a Panoráma (Chrudinák Alajos műsora) szombati ismétlését megszüntető döntés visszavonását. Az ismétlés mellett nyilatkozik többek között Tőkés László erdélyi református püspök is. Antall a Harasztival eddig alkudozó Kulin Ferencet kissé hátravonja, a mosolydiplomáciát ígérő Katona Tamást nyomja előtérbe. Göncz és Katona egyórás beszélgetést folytat, mindkét fél optimistán nyilatkozik, Hankiss pedig bejelenti, hogy marad a Panoráma szombati ismétlése. E megegyezéssel, a háború befejezésével kecsegtető nevezetes nap: 1992. augusztus 19. Már nyomdában Csurka nagy vihart kiváltó ünnepi írása...

Az alapítóatya, a párt radikálisainak szellemi vezére írásában nyíltan és keményen szembefordult a párt elnökével, a kormány politikájával. Adódik a kézenfekvő magyarázat, hogy innentől kezdve esélye sem lehetett a médiatörvényben való megegyezések, hiszen a valódi tét immár az volt, az MDF közelgő országos gyűlése ki mellett dönt, ki lesz az első ember: Antall vagy Csurka. Ha Antall nem akar veszíteni, tekintetbe kell vennie Csurka – s általában a nemzeti radikálisok akaratát. Augusztus 22-én, két nappal a nevezetes dolgozat megjelenése után háromnapos tüntetés kezdődik a Parlament előtt a Politikai Foglyok Országos Szövetsége, és más, ötvenhatos szervezetek szervezésében; az ő határozott céljuk is a médiaelnökök távozásra bírása. A tiltakozó akciókban országgyűlési képviselők is részt vesznek, aminek könnyen megfelfejthető üzenete, hogy immár saját maguk sem bíznak abban,

¹²⁴ Beszélgetés Gombár Csabával, in: Ferenczi Krisztina, id. mű 18. o.

hogy parlamentáris eszközökkel orvosolható a médiahelyzet; Gombár Csaba rádióelnök egyébként levélben tiltakozik Szabad Györgynél, az Országgyűlés elnökénél amiatt, hogy négy képviselő bement a rádió épületébe, és követelte a tüntetők nyilatkozatának beolvasását.

Minden látszat ellenére nem ez a radikalizálódás, a balliberálisok – helyesebben az egy szál Haraszti – számára elfogadhatatlan követelések teszik lehetetlenné a békés döntetlent. Tölgyessy Péter, az SZDSZ (később Fideszbe átlépett) elnöke szerint a médiaügyek „elvileg ‘90 őszéig voltak kompromisszummal megoldhatók. Később már mindkét fél egy totális háborúban a teljes győzelemre törekedett.” S még hozzáfűzi: „Elnökségem alatt – 91 decemberétől 92 novemberéig – józan megegyezéssel már teljességgel megoldhatatlannak látszott a médiaügy.”

Akkor pedig kinek-minek folyt az egész sakkjátszma – a hátralevő még színpadiasabb – és még drámaibb elemekkel? A ketté robbanó MDF-fel: Debreczeni József Népszabadság-beli írásával, amelyben komplett náci ideológia alapvetésnek nevezi párttársa tanulmányát; az MDF országos választmányának határozatával, amely ugyanennek a tanulmánynak a nagy részét jól hasznosíthatónak ítéli; Antall József elhatárolódásával az írás „számos káros és téves” megállapítása miatt; Réti Miklós parlamenti éhségstrájkjával, amivel a médiaelnökök leváltását akarja elérni; Csurka István Magyar Út alapítványával, amellyel megkezdí a saját politikai-szervezeti háttér, a Magyar Út Körök kiépítését. Valóban ennek is – és mindennek – köze lett volna a médiaháborúhoz?

Kutatásom alapján nem tudok más következtetésre jutni. A modern korban a nagyközönség mindent a tömegtájékoztatáson keresztül kísér figyelemmel – maguk a politikusok is –, ilyen értelemben az egész rendszerváltoztatás a sajtóban, de legalábbis a sajtón keresztül zajlik. A média képes felerősíteni és eltüntetni fontos és kevésbé fontos elemeket, képes kifordítani az igazságot, ezért a bizalmatlanság légkörében a kudarcos szereplők mindenekelőtt a médiának – és a status quo fenntartóinak – fogják tulajdonítani sikertelenségüket, népszerűségük elvesztését, törvényes hatalmuk megtépázását, kilátásban lévő választási vereségüket. Ha Antall el tudta volna érni, hogy a médiában a nemzeti erők valóságos súlyuknak megfelelően és torzításmentesen – de legalább kevésbé egyoldalúan torzítottan – szerepelhessenek, nem pedig mint mucsai, maradi, horthysta, nacionalista, antiszemita, szélsőséges jelzőkkel és beállításban, Csurka aligha írja meg dolgozatát. Amikor a parlamentben számos ellenzéki felszólaló még élesebb elhatárolódást követelt Antalltól (augusztus 31.), vagy amikor a Tom Lantos amerikai szenátor különleges ülést és vitát kezdeményezett az amerikai képviselőházban a Csurka-dolgozattal kapcsolatban (szeptember 26.), előtte két nappal pedig, amikor a Demokratikus Charta felhívására több tízezer ember „tett hitet a demokrácia mellett, a szélsőjobb, a kirekesztő szellemiség ellen”, akkor sem Antallt segítik a megoldás megtalálásában, de öntik tovább az olajat a tűzre. Amikor régi kommunisták és új demokraták, külföldi kéretlen prókátorokkal együtt féltik a magyar szabadságot, már nem is csak Csurkától, de Antalltól is, akkor ugyan sikeresen feketítik be a nemzeti vonulat egészét a balliberális és bizonytalan nagyközönség szemében, sikeresen tolják be a törésvonalat a legnagyobb nemzeti párt kellős közepébe és szakítják ezzel ketté, de ugyanezzel háborús – hiszterizált – közhangulatot teremtenek...

Politika és sajtó vállvetve dolgoznak az önbeteljesítő jóslaton: a szélsőséges Magyarország fantomképén. Hankiss szeptember 28-án felmenti Pálffy G. Istvánt, mert egyrészt a főszerkesztő kijelentette, hogy „nem kíván szóba állni vele”, másrészt Hankiss szerint az utóbbi időben a Pálffy által vezetett műsorok fokozódó mértékben vétének a tárgyilagosság normái ellen. Nem kétséges, hogy Hankisst is utolérte a magyar értelmiség (eddig) java részének végzete: enged a „modern Nyugatról” is megtámogatott balliberális szellemi túlnyomásnak (értelmiségi divatnak), s elveszíti józan tájékozódó és mérlegelő képességét. Nem azzal, hogy Pálffy G-t úgy ítéli meg, nem elég tárgyilagoss; hanem azzal, hogy nincs füle, szeme észrevenni, hogy a médiában a nemzeti oldal van kisebbségi és önvédelmi pozícióban,

ez ellen viszont semmit nem tesz. Amikor két hét múlva Chrudinák Alajost szintén felmenti – őt a külpolitikai szerkesztőség vezetése alól –, valószínűleg már a hiúság is vezérli; nemcsak Antallal szemben, de szerkesztőjével szemben is, aki egy írásában őt és közvetlen munkatársait megsértette, bocsánatot azonban nem volt hajlandó kérni. Ugyanakkor újabb két hét múlva (október 23.) Bánóék (az Egyenleg stábja) az ő elnöksége alatt követik el büntetlenül korszakos médiacsalásukat, amikor úgy állítják be, mintha a Kossuth téri ünnepségen szélsőjobbos (náci, fasisztoid) legények fojtották volna bele a szót a köztársasági elnökbe, és nem saját egykori társai, az ötvenhatosok.

Katona Tamás államtitkár szerint Hankiss lépése (Pálffy-ügy) felrúgja a közte és a köztársaság elnöke közötti megállapodást, ezért a kormány kvázi hadüzenetnek tekinti. A kormány nyilatkozatában (Chrudinák-ügy) megdöbbenésének ad hangot... Már csak a sakk-lépések sokszínűsége – s az el-elszabaduló bábuk viselkedése – miatt érdekes, milyen irányba terelődik a nem kis tétre menő játék. Október 1-én a kormány elfogadja a Hungária Televízió Alapítvány alapító okiratát – szabad az út a titokban szervezett Duna Tv előtt (amely azonban visszafogott hangja és pár százalékos nézettsége folytán soha nem válik számottevő belpolitikai tényezővé); Debreczeni Józsefet az MDF etikai bizottsága pártbüntetésben részesíti; a Közakarat Egyesület arra hívja fel a tévé-előfizetőket, hogy az előfizetési díjat ajánlják fel a Hungária Tv javára; Antall újra kezdeményezi az elnökök felmentését, Göncz újra megtagadja; s ekkor nyitja ki Antall az utolsó kiskaput (egyesekek szerint Kupa Mihály pénzügyminiszter ötletére): a rádió és a televízió költségvetése átkerül a Miniszterelnökségi fejezetbe; szavazásnál az ellenzéki képviselők kivonulnak.

A legnagyobb kormányzópárt, az MDF közben megállíthatatlanul hullik szét darabjaira. Megkezdődik a versenyfutás az idővel: elhalasztják az országos gyűlést január 23-ára, hátha addigra mégis sikerülne Hankissékat eltávolítani, s akkor elkerülhető lenne Csurka győzelme. A nemzeti liberális szárny három politikusa távozik a pártból. Az MTI-hez eljuttatott nyilatkozatában Csurka István kijelenti, hogy elszomorodva tapasztalja: sok zsidó honfitársa megbántva érzi magát tanulmánya által. Ezért szükségesnek tartja leszögezni, hogy Rákosit, Kun Bélát, Aczél Györgyöt nemcsak a magyarság, hanem a zsidóság árulóinak is tartja. Nem lát egységes nemzetközi zsidó összeesküvést, de lát egy kommunista visszarendeződésre irányuló összeesküvést... December 4-én több órán keresztül tárgyal az Antall József vezette, a párt egységének helyreállítására alakult ad hoc bizottság. Három nap múlva Antall újabb tisztet – és újabb, közhangulatot mérgező-romboló jogi fegyvert – vet be: először hallgatja meg Balsai István igazságügy-miniszter, a fegyelmi bizottság elnöke Hankiss Elemért a kormány által kezdeményezett eljárás során. December 9.: Göncz újabb nem. Másnap: Balsai igazságügy- miniszter feljelentést tesz Nagy László, az MTV gazdasági igazgatója és Bányai Gábor, a Tv1 intendánsa ellen. Megint másnap: házkutatást tartanak náluk. Újabb három nap múlva: az ORFK kihallgatja őket. Újabb öt nap múlva: a Magyar Televízióban alakult fegyelmi bizottság elbocsátja őket állásukból. Nahlik Gábor alelnök közleménye szerint súlyos pénzügyi és gazdasági visszaéléseket követtek el. Újabb tíz nap múlva Hankiss Elemér nem jelenik meg Balsai Istvánnál, mert az értesítőn nem szerepelt, milyen okból akarják meghallgatni.

Másnap, szilveszter előestéjén az Országgyűlés igen szavazat nélkül, 122 nem és 170 tartózkodás mellett elutasítja a médiatörvényt.

*A felek azóta is egymást okolják a médiatörvény meg nem születéséért,
a médiaháború kiterjedéséért és elhúzódásáért.*

Ezért külön is figyelemre méltó a kulturális bizottság ellenzéki, szocialista tagjának (Kósa Ferenc) és a szabad demokraták egyik médiumszakértőjének (Szekfü András) idevágó véleménye.

Hogy követett-e el hibát az ellenzék? Szerintem igen. Még lehetett volna árnyalatokat, kompromisszumokat keresgélni, az SZDSZ-esek azonban túlságosan ragaszkodtak ahhoz, hogy a kormánynak ne legyen érdemi beleszólása abba, ki legyen az RTH /Rádió és Televízió Hivatal/ elnöke. Az sem igazságos, ha a kormány akarja kisajátítani, de az sem, ha az ellenzék, mert az éppen olyan kisajátítás. Ha én demokratikus ellenzéki politikus vagyok, nem igénylem a kizárólagos hatalmat. Az áthidaló megoldás a bizalom lett volna, a kormány és az ellenzék közötti bizalom. Annak a kölcsönös feltételezése, hogy mindkét fél ténylegesen demokratikus megoldást akar. De mivel Magyarországon vagyunk, ez a kölcsönös bizalom felmorzsolódott a viták során. Ha leülünk egymással, és azzal kezdjük, hogy te nem hiszed el, amit én mondok, és én nem hiszem el, amit te mondasz, akkor ebből nem lesz semmi. Akkor hiába mondjuk, hogy demokraták vagyunk.¹²⁵

A Fidesz frakcióvezetője, Deutsch Tamás 92 október-novemberében, a hatpárti egyeztetés során azt a meglepő megállapítást tette, hogy a Fidesz számára elvileg nem elfogadhatatlan, hogy a médiaelnököket a miniszterelnök jelölje ki. A Fidesz egy pragmatikus párt, nyerni akar. Beszéltem a Fidesz és az képviselőivel, akik azt mondták, hogy az egész nagy pártatlanságdolog meg a pártok nagy reprezentációja csak az SZDSZ játszma.¹²⁶

„Miután az SZDSZ csak a Haraszi Miklós szájával beszélt, az SZDSZ-ben ha Miklós bármit mondott, annak iszonyatos súlya volt /.../. Miklósnak állandóan mondtam a kompromisszumokat, de ő nem értett egyet velem” – mondja interjúja vége felé a médiumszakértő Haraszi Miklósról, akihez „szoros emberi barátság” kötötte. Figyelemre méltó, hogy mi forog erről Haraszi elméjében, mit „válaszol” Szekfünek a maga interjújában? „Szekfü rendkívül értelmes ember, de talán túl jó ember ahhoz, hogy megértse: az MDF-nél nem strukturáltság és mélységi tagolás meg csiszolt csapatmunka és egyéb szépségek voltak, hanem élethalálharc a párton belül. Olyan személyiségek között, akiknek életcéljuk a médiauralom, ezért is nyüzsögnek annyian a téma körül. Antall a médiaügyben egyre kevésbé az a nagy sakkozó volt, aki hol Csurkát, hol Kulint, hol Katona Tamást tolja előre, hanem Csoóri és Csurka politikáját kellett megvalósítania a saját politikai túlélése érdekében. /.../ Végül Szekfü el is jutott logikátlan álláspontjának logikus konzekvenciájához, 1993. januárjában nyilvánosan megtámogatta Kulinék programját, amely szerint az ellenzék állítólagos kompromisszumképtelensége vezetett a törvény bukásához.” Ugyancsak érdekesek Haraszi interjújának búcsúszavai:

– /.../ Ha a következő kormány megembereli magát és végre békén hagyja a sajtót, az még az én teljesítményem része lesz. Ha nem így lesz, az volna a kudarcom.

– *Még saját pártján belül is vannak, akik kompromisszum-képtelenséggel vádolják, és a törvény bukásáért hibáztatják.*

– Még egy nagyszerű liberális pártban is vannak, akik csak újságból ismerik a politikát.

Két ellenzéki vélemény ismertetése után a kutató megengedheti magának, hogy egyetlen kormánypárti véleményt is közlétegyen, anélkül, hogy ezzel tanulmánya hitelességét veszélyeztetné. Ferenczi Krisztina, az elpuskázott médiatörvény körbejárója ezúttal Kónyáné Kutrucz Katalint, az alkotmányügyi bizottság MDF-es képviselőjét kérdezte a kudarc okáról.¹²⁷ A látszólag talán kissé bővebben idézett rész segít jobban belelátni a Haraszi-jelenségbe; nemcsak abba, ami idáig történt, hanem abba is, ami eztán fog.

Tudja, mikor volt az alkotmányügyi bizottságban az egyetlen komoly „veszekedés”, amikor az ellenzék ki is vonult az ülésről? Ez egy rossz vicc egyébként: utolsóként abban kellett állást foglalnunk, hogy mi az, ami kétharmados a törvényből, és mi nem. Akkor az SZDSZ-esek azt kérték, szavazunk arról, hogy részükről Haraszi Miklós indokolhassa álláspontjukat.

¹²⁵ Beszélgetés Kósa Ferencsel, in: Ferenczi Krisztina id. mű 73. o.

¹²⁶ Beszélgetés Szekfü Andrásal, in: Ferenczi Krisztina id. mű 50. o.

¹²⁷ Beszélgetés Kónyáné Kutrucz Katalinnal, in: Ferenczi Krisztina id. mű 42. o.

Én akkor tényleg azt hittem, viccelnek. Bizottságunknak ugyanis 6 SZDSZ-es tagja van. Kivétel nélkül jogászok. Nem akarom Haraszi Miklóst bántani, de tény, ehhez a kérdéshez nem ért, és nem is érthet. Nem jogász és nem is a mi bizottságunk tagja, hanem a kulturális bizottságé, ezért is kellett az ügyben szavaznunk. Nem adtunk neki szót, én sem, mondom, azt hittem, ezzel csak fel akarják vidítani a bizottságot. Szavazás után döbbenten láttam, hogy a jogász SZDSZ-esek fel vannak háborodva. Most már tudom, álfelháborodás volt. Gyorsan szót kértem, hogy megmagyarázzam a szavazatomat, aminek lényege az volt, hogy nem vettem, mert nem vehettem komolyan az indítványt. Miért a bölcsész Haraszi indokolna egy tisztán jogi kérdésben, az itt ülő bizottsági tagok helyett.

Meg sem hallgattak igazán, csak fölálltak és kivonultak. Akkor nem értettem, mi történt. Most, újból végigolvasva és végiggondolva a történetet, csak egy magyarázatot tudok: nem akartak törvényt, ez is része volt a komédiának.

/.../ Talán azért, mert nem akarta, hogy a médiavita megszűnjön, nem akarta, hogy a törvény rendet teremtsen ezen a területen, és azt sem, hogy pozíciói mások legyenek, mint amilyenek a – szavakban általuk is kívánt – törvény után lennének.

Nem tudom maradéktalanul osztani a képviselő asszony meglátásait: annak ismeretében, ami Haraszi Miklósról eddig kibontakozhatott előttünk, az tűnik valószínűbbnek, hogy a szabad demokraták legmagasabb rangú – és voltaképp egyetlen – médiafőtisztje valóban személyesen akart részt venni a másik fegyvernem ütközetében is. És minden bizonnyal ugyanez az erőszakos kérlelhetetlenség (ha úgy tetszik: kérlelhetetlen erőszakosság) fedezhető fel a médiaháború következő szakaszának másképp megmagyarázhatatlan vargabetűi mögött. A médiatörvény elutasítása után egy héttel, az MDF országos gyűlése előtt két és fél héttel (1993. január 6-án) úgy tűnik, a balliberális vonulat végre felfogja, hogy a húrt túl is lehet feszíteni: ha maradnak a médiumelnökök, jön Csurka az MDF-elnöki székbe. Gombár Csaba és Hankiss Elemér lemond! Azzal indokolják döntésüket, hogy a kialakult helyzetben nem tudják garantálni az általuk irányított intézmények pártatlanságát. Antall azonmód betérjeszti a felmentési kérelmüket, de Göncz kivár. Tárgyalásokba bocsátkozik az ellenzéki és kormánypártokkal. Egy hét után Antall ismét a felmentéseket kéri. Rá két napra Hankiss Elemér kinyilvánítja, hogy a továbbiakban ő dönti el, a televízió elnökeként hogyan él jogaival. Másnap Antall újabb levelet juttat el az államfőhöz: ebben leszögezi, hogy az új médiumelnökök kinevezéséig az alelnökök vezetik a rádiót és a televíziót. Gombár Csaba a köztársasági elnöktől várja felmentését. Korabeli hírek szerint Göncz Árpád parlamenti szobájából ekkoriban éles kiabálás, veszekedés hangjai hallatszottak ki; kisvártatva Haraszi Miklós távozott. Arról viszont nem szólnak a hírek azóta sem, hogy Göncz Árpád milyen lelki állapotba került; a szerénység és hiúság végleteiből összegyúrt különös személyiség valójában szenvedett attól, hogy szembe kellett fordulni azzal az Antall Józseffel, akinek államelnöki posztját köszönhet. Valószínűleg büszkesége kényszerű önvédelme juttatta a permanens bujtogatójáéhoz, Haraszi Miklóshoz hasonló rögeszmés állapotba. (De ugyanilyen helyénvaló megállapításnak tűnik, hogy permanens bujtogatója juttatta hasonlóan rögeszmés állapotba.) Hangszalagon őrzöm Göncz Árpád egykori bizalmasa aggódással teli közlését, amely szerint Göncz Árpádot akkoriban olyan rémképek gyötörték, hogy Antall kamionnal akarja elüldözni őt! Szerencsére Göncz Árpád – bár már nem a köztársaság elnöke – azóta is jó egészségnek örvend.

Az MDF január 23-ai országos gyűlésen Csurka nem lesz pártelnök (marad a már nagybeteg Antall). Június 1-én a feszítő nyomás alatt beindul a szalámizó gép: egyik oldalról Csurkát, Zacsék Gyulát, Király B. Izabellát, Balás Istvánt, másik oldalról Debreczeni Józsefet és Elek Istvánt zárják ki. Egy hónap múlva Csurka István a Magyar Fórum hasábjain elvégzi említett önátvilágítását (III/III-as beszervezéséről); másnap pedig (július 1-én), a parlamentben megalakul saját pártja, a Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) frakciója. Két hónap múlva a Hírlapkiadó Vállalat kikapcsolatja a villanyt és a telefonokat a Magyar Fórum szerkesztőségében és felmondják a bérleti szerződést is. Egy hónap múlva (október 4-én) Antall

József utolsó beszédét tartja az Országgyűlésen. Gyógykezelése idejére Boross Péter belügy-minisztert bízta meg a miniszterelnöki teendők ellátásával...

Időközben a tv és rádió vezetése – teljes elnöki jogkörrel – a gazdálkodás rendbetételének ürügyével kinevezetett alelnökök, Nahlik Gábor és Csúcs László kezébe kerül. (Az Alkotmánybíróság kimondja, hogy a média kormányzati felügyelete mindaddig érvényben marad, amíg a parlament nem szünteti meg mulasztásos alkotmánysértését, vagyis nem alkotja meg a médiatörvényt). Visszakapja munkakörét-szerkesztőségét Pálffy G. István és Chrudinák Alajos, elveszíti Bánó András, megszűnik az Egyenleg. Csúcs László (1994. március 3-án) 129 rádiósnak adatja át a leendő felmondásról tájékoztató levelét, addig is mentesíti őket a munkavégzés alól; elmarad többek között Mester Ákos és Bölcs István műsora, a 168 Óra. Mindennek ellenére vagy ezekkel együtt az 1994. évi választásokon (Antall József halála után) a Boross Péter miniszterelnök és pártelnök vezette MDF-re leadott szavazatok nem érték el a 10%-ot. A szocialisták alig négy évvel (!) a szocialista rendszer bukása után olyan fölényrel nyernek (54,14%), hogy akár egyedül is kormányozhatnának; de „ami összetartozik, az összenő”: a két internacionalista párt koalícióra lép.

Az ellenzéki sajtó és politika közös akciózásainak – a tévé és a rádió „elfoglalása” után a kormány médiapolitikája elleni sorozatos bel- és külföldi tiltakozásoknak – megérett a gyümölcse: sikerült a törésvonalat a választók nagyobb hányada és a nemzeti erők közé tolni.

*A törésvonal odébb tolása kissé persze elvont, filozofikus megfogalmazás:
valójában az egész demokrácia aláásása.*

Hiába jött létre a többpártrendszer, az alkotmánybíráskodás, és vált reálissá az állampolgárok millióinak választójoga az államhatalom meghatározására, ha véleményformálásunk alapjait a fővárosi tömegmédiák köré seregülő néhány száz főszerkesztő, szerkesztő, riporter, újságíró és politikailag elkötelezett értelmiségi meg tudja határozni – véli Pokol Béla.¹²⁸

Tényleg meg tudja határozni?

Erről majd a következő médiaszakasz, a Szerepcserék korának kezdetén gondolkodjunk el, az újabb országos választások eredményeinek birtokában, s főképp a különféle tényezők lehetséges szerepének, súlyának aprólékosabb elemzésével. Annyit, ugye, már tudunk, hogy a szocialisták visszatérnek a kormányhatalomba, a vezető kormánypárt, az MDF pedig a róla sulykolt „közképnek” megfelelően (dilettánsok hada, tönkretette az országot stb.) jut a maga kevesebb, mint tíz százalékhöz. Minden bizonnyal szerepet játszott azonban az a csalódás is, amely a nagyközönséget érte: a beharangozott demokráciához ő leginkább a nyugati jóléti demokráciák képét társította; ehelyett viszont azt kellett tapasztalnia, hogy kevesekkel nagyon elszaladt a ló, sokak pedig sokkal rosszabbul élnek, mint korábban, főképp pedig nagyobb bizonytalanságban – ne adj isten, munkanélkülként tengődve. Ezeknek a rétegeknek azonban Horn Gyuláék alatt sem lett könnyebb a helyzetük fikarcnyival se (ld. Bokros-csomag)! Márpedig 1998-ban hajszálon múlt, hogy megint nem az MSZP győzött (ha a legtöbb mandátumot nem is, de a legtöbb szavazatot ő szerezte).

E tények ismeretében annyi már minden kockázat nélkül rögzíthető, hogy itt Magyarországon, a rendszerváltozás első kormányzati ciklusában a magyar sajtó – a politikával is összefeküdve – számottevő hatást fejtett ki a közvéleményre; döntően balliberális (anti-nacionalista) irányultsága folytán e hatás kedvező volt a balliberális vonulat, kedvezőtlen a nemzeti vonulat számára. Ez egyfelől felveti a felelősség kérdését, másfelől kikerülhetetlenné tesz egy elméleti-politikai kérdést.

Ha a demokrácia lényegének az információk szabad áramlását, a vélemények szabad ütközését, majd az ezek nyomán kialakuló vélemények titkos választások formájában való

¹²⁸ Pokol Béla: *Média hatalom*. Válogatott írások. Windsor kiadó, Budapest, 1995. 29. o.

szabad érvényesülését értjük, akkor az a sajtóvonulat, amely tudatosan ez ellen a folyamat ellen hat, antidemokratikus, és a demokrácia elleni munkálkodása miatt felelőssé tehető. Ugyanez vonatkozik azokra, akik ezt a sajtót politikailag vagy anyagilag erősítik, elősegítve ezzel antidemokratikus működését. A sajtó efféle értékelése nem történhet meg egy-egy médiumra, csak a média egészére: ha ugyanis mindkét (vagy mindegyik) sajtóvonulat hasonló mértékű szabadságnak és támogatottságnak örvend, akkor ugyanaz a piaci egyensúly alakulhat ki, mint amikor mindegyikük csak saját erejére támaszkodik.

Magyarországon a média metamorfózisát értékelve megállapítható, hogy még megközelítőleg sem alakult ki igazi piaci helyzet. Nemsokára megvizsgáljuk, vajon miért nem tudott a nemzeti (jobboldali) vonulat elsőszerepre szert tenni ebben a médiakorban, a kommunista berendezkedés totális csődje után; annyit összegzésképpen már itt leszögezhetünk, hogy egyfelől a dolog természeténél fogva hátrányos helyzetből indult; az állampárt által kontraszelektált sajtótársadalom java része internacionalista (baloldali-liberális) kötődése és/vagy felfogása miatt szembefordult vele; másfelől az ellenzék és sajtója sikeresen akadályozta meg, hogy a nemzeti vonulat saját hiteles médiát tudjon kiépíteni.

A kötődés és kontraszelekció ráadásul a tömegtájékoztatás egy másik pillérének, a gazdaságnál-reklámnál is meghatározó szerepet játszott. A Soros-féle pénzek kimondottan a baloldali-liberális sajtót táplálták (és táplálják ma is); miközben Soros Györgyöt Prágából elutasították, ellenben Budapesten felépíthette Közép-Európa Egyetemnek nevezett intézményét, a CEU-t, az általa is finanszírozott médiumok az Antall-kormány antiszemitizmusának igazolásán és a – pénztőkének is szabad átjárást biztosító – nyitott társadalom dicsőítésén fáradoztak. De annak a technokrata csapatnak is inkább a bölcsőhöz húzott a szíve, amely a rendszerváltás (Antallék) előtt már a szocializmus gazdaságának liberalizálásán serénykedett, s ennek révén külföldi pénzügyi körökben foroghatott, szocializálódhatott. Két legnevezetesebb tagja e csapatnak Surányi György és Bokros Lajos, de a többi kevésbé ismert csapattag is fontos pozíciókat töltött be a gazdaságban, bankszférában, nagyvállalkozásokban, privatizációban. Egy-két kivételtől eltekintve (Demjén Sándor, Princz Gábor) e bankemberek, menedzserek, vállalkozók ügyeltek arra, hogy nemzeti kötődésű sajtóterméket véletlenül se támogassanak, még hirdetések révén sem, ami ellentmond a józan piaci felfogásnak.

Emiatt vetődik fel az az elméleti-politikai kérdés, hogy nem kell-e a sajtóról vallott általános felfogást (felfogásunkat) gyökeresen megváltoztatni? Nincs itt helye a kimerítő válasznak, annyit azonban előre lehet bocsátani, hogy a sajtószabadságnak nem lehet elsőbbsége a szólásszabadsággal szemben; az egyoldalúan támogatott sajtó a választott demokratikus hatalomnak nem az ellensúlya, ellenőrzője, okos szabályozója lesz, hanem önkényes rombolója. Éppen ezért minden olyan kísérlet és elképzelés megfontolásra érdemes – még ha a kisebbik rossz elve alapján végül elvetésre kerül is –, amely e romboló hatás mérséklését célozza; amely (pl. reklámbevételek újraelosztásával) garantálja, hogy azok a hátrányos helyzetű sajtóorgánumok, amelyek valóságos közönséget (véleményeket, nézeteket) fednek le, életképesek maradhassanak; vagy amely garantálja, hogy a nagyközönség tudomást szerezhessen arról (például helyreigazítási kötelezettség révén), ha egy sajtóorgánum nem felelt meg a hiteles, kiegyensúlyozott tájékoztatás követelményének, de nem csupán hamis tényközlés esetén, hanem egyoldalú, megalapozatlan, az emberi méltóságot sértő vélemény közreadásakor is (ld. Lex Pokol).

Különösen indokoltá teszi a kérdéssel való foglalkozást, amennyiben a tömegtájékoztatásnak szintén a rendszerváltozással szerephez jutó pillére: a közvélemény-kutatás ugyancsak erős politikai befolyás alá kerül. Márpedig az Akciózások korában cáfolhatatlanul ez következett be. A „Médiafejtő” című fejezetben bizonyítani fogom egy-egy példával, hogy a Szonda Ipsos és a Medián kutatási eredményét az ellenzéki sajtó, illetve a politikai ellenzék olyan módon tálalta – előbbiek tudtával és legalábbis hallgatólagos beleegyezésével –, amely erősen kimerítette a nagyközönség tudatos félretájékoztatásának esetét. Márpedig a

félretájékoztató közönség „szabad” szavazata duplán sérti a demokrácia alapelvét: nem azt választja, aki valóban szabad véleménye szerint a legméltóbb volna rá; akit viszont – megtévesztésként – megválaszt, annak négy kerek évre legitimálja hatalmát.

Ezért is helyénvaló akár odáig is elmenni az okfejtésben, hogy amennyiben nem garantálható a tömegtájékoztató legalább megközelítő kiegyensúlyozottsága és függetlensége, akkor már inkább a választott hatalomnak legyen hatalma felette, mint fordítva. S éppen ezért indokolt – különösen akkor, amikor a kereskedelmi média már döntő súlyra tesz majd szert –, hogy a mindenkori kormány meghatározó szerephez juthasson a közszolgálati médiában.

*Ha azonban a hatalom sem bánni nem tud a sajtóval,
sem uralni nem tudja, az mindenképp visszafelé sült el.*

Három nappal az 1990. évi országos választások második fordulójára előtt a régi – ha úgy tetszik, azt utolsó kommunista kormány – azzal a gesztussal búcsúzkodott, hogy tudomásul vette a tv elnökségének lemondását, s kinyilvánította, hogy az új parlamentnek, illetve kormánynak *teljesen szabad kezet kell kapnia a nemzeti médiumok vezetőinek kiválasztásában*. (Ezért új vezetőket nem nevezett ki, hanem a tv megbízott gazdasági igazgatóját kérte fel az ügyvezetésre.)¹²⁹

A választások után az új kormánynak ez a „természet adta” vagy „demokrácia adta” joga soha többé fel nem merül. Antallék a már ismertetett paktumra kényszerültek a szabad demokratákkal.

Az addigi kormánylapot, a Magyar Hírlapot – még 1990 januárjában – Robert Maxwell vette meg, Honecker, Kádár, Brezsnyev, Ceausescu, Zsivkov műveinek angol kiadója.

A hivatalos rendszerváltás idején Magyarországon 13 országos napilap jelen meg. Vajon melyekre lehetett volna számítani: ha nem is támogatják a rendszerváltoztató erőket, se legalább ellenségesek sem lesznek hozzá? A Népszabadság, a Magyar Hírlap, a szakszervezeti kötődésű Népszava, a szélsőséges (uszító) hangvételű, antinacionalista (ráadásul filoszemita) Kurír szóba se jöhetett. Ugyanígy nem a szintén bulvár, de visszafogottabb Mai Nap, a rövid életű Mai Reggel, a szintén megszokott Esti Hírlap. De értelemszerűen a Világgazdaság, az Üzlet, a Nemzeti Sport vagy a két nyelvű Daily News sem volt alkalmas arra, hogy szükséges, de fájdalmas politikai törekvések támogatásába beszálljon.

A régiak közül maradt lehetőségként a Magyar Nemzet, az újak közül a Pesti Hírlap.

A Magyar Nemzetet éppen derékban szelte ketté a törésvonal. Baloldali és balliberális újságírói részleges sztrájkjukkal – és politikai (SZDSZ) meg sajtótámogatással a hátukban – sikeresen akadályozták meg, hogy az MDF a saját szája íze szerint privatizálja a lapot, vagy formálja a lap szerkesztőségét és irányvonalát. A párizsi (!) Fejtő Ferenc közbenjárására végül az MDF liberális szárnyához tartozó Krasznai Zoltán lett a lap főszerkesztője, akinek igazi arcáról talán sokat elárul, hogy Demszky Gábor később meleg szavakkal dicsérte kötetét. (*Kritika*, 1997. június.)¹³⁰

De hiába tartozott az állandó szerzők közé például Szabó Miklós, liberális oldalról az újságot így is folyamatosan támadtak.

A kormány mellé egyetlen országos napilap áll majd: a Varga István vállalkozó alapította Pesti Hírlap; 1991 márciusától pedig a kormány által összehozott Új Magyarország.

Az 1990 őszi önkormányzati választásokon „a falvakban volt a legerősebb a kontinuitás, s ezzel nagyjából egy időben estek el a sajtószabadságharc vidéki végvárai” – írja Bárány Anzelm¹³¹, s „tisztelgésként és mementóként” közli rövid listájuk. Tegyük mi is vele: Dátum

¹²⁹ Magyar Hírlap 1990. április 6.

¹³⁰ Bárány Anzelm: *Média-, nyomda- és könyvszakmai privatizáció*. Id. mű 90. o.

¹³¹ Bárány Anzelm: *Volt egyszer egy sajtószabadság*. Id. mű 28. o.

(Szekszárd), Úton (Debrecen), Debreceni Krónika, Helyzet (Pécs), Tér-Kép (Győr-Szombathely), Heti Hírnök (Miskolc), Prés (Gyöngyös), Bácskapocs (Baja), Somogyország (Kaposvár).

1991 nyarán a hallgatóit elvesztő Szabad Európa Rádió tárgyalásokat folytat a kormánnyal egy belföldről sugárzott URH-sáv megindításáról; az SZDSZ heves tiltakozása miatt meghiúsul.

Az MDF (Medgyasszay László) megpróbálkozik a regionális Új Hírekkel, de a lap nem jut sem elegendő olvasóhoz, sem elegendő hirdetéshez, s pár hónap múltán megbukik.

A média akármely szegmensét nézzük, a kormánnyal szemben többé-kevésbé nyíltan ellenséges orgánumok – vagy ezeken belül az ilyen újságírók, szerkesztők – száma sokszorososan meghaladja a rokonszenvezőkéit. Ráadásul az a paradox helyzet állt elő, hogy az elfogulatlan nyilvánosság hiányától fuldokló, az ellenséges sajtótúlerőtől szenvedő nemzeti erőket sikerrel lehetett a közvélemény előtt úgy beállítani, mintha ők fenyegetnék sajtószabadságot. Kereszty András, a MUOSZ akkori elnöke, arról biztosította a kormánypárti képviselőket – s a velük rokonszenvező, egyre ingerültebb közvéleményt –, hogy mennyire fogják majd szeretni őket az újságírók, ha ellenzékbe kerülnek. „Ehhez képest az innovatív szakma a kormányváltás után feltalálta az ellenzékellenes újságírást, a függetlenség jegyében pedig vidáman elfogadja a különböző minisztériumok szponzorálását is” – állapítja meg a médiaprivatizáció krónikása, Bárány Anzelm; de ez már a Szerepcserék kora, s nekünk még fel kell tennünk a kérdést, hogy VALÓSÁGOS POLITIKAI HATALMA BIRTOKÁBAN A NEMZETI VONULAT MIÉRT BIZONYULT ENNYIRE TEHETETLENNEK ÉS KÉPTETLENNEK A SAJÁT ORGÁNUMAI, ILLETVE A VELE SZOLIDÁRIS SAJTÓMŰHELYEK HELYZETÉNEK MEGERŐSÍTÉSÉRE? Miért nem volt képes a saját oldalán egy megközelítőleg annyira népszerű – de legalábbis annyira olvasott – országos napilapot összehozni, mint amilyen a Népszabadság? Amikor Chrudinák Alajost és Pálffy G. Istvánt a választások előtt egy évvel sikerült újra pozícióba és helyzetbe hozni a Magyar Televíziónál, vajon miért nem sikerült kiaknázni a legerősebb média fegyver nyújtotta lehetőséget? Amikor Csúcs Lászlónak mint elnöki teljhatalommal megbízott alelnöknek szintén volt egy „szabad” éve a választások előtt, miért nem tudta a Magyar Rádiót a kormány, a nemzeti vonal hatásos szolgálatába állítani?

Kutatásom alapján a következő tényezőknek tulajdonítok jelentőséget:

- A szakma túlnyomó részének baloldali-liberális kötődése és erős kirekesztő hajlama

Bencsik András, ma a Magyar Demokrata, korábban a Pesti Hírlap főszerkesztője számolt be a vele készített interjú során arról, hogy amikor a Jeszenszky Géza körül kavart politikai és sajtóbotrány során ő egy vezércikkben csupán felvetette, nem fogadható-e el mégis a külügyminiszter álláspontja (a kormánykoalíció tagjai hitelesebben képviselik a polgári, szabadelvű, nemzeti értékeket), munkatársai arra kérték őt, többé ne csináljon ilyet, mert a szakma kiközösíti őket.¹³²

- A bal-liberális oldal sikeres törekvése a tematizálásra és a szalonképesség definiálására, ezáltal pedig a nemzeti sajtó hiteltelenítésére és belső megosztására

Ugyancsak Bencsik András számol be arról, hogy az 1990 áprilisában induló Pesti Hírlapról a Népszabadság hamarosan cikket közöl, amelyben a szerző goebbelsi alapvetéssel, nácizmussal vádolja az új napilapot.

A szalonképtelenség bélyege miatt a nemzeti oldal sajtójával e vonulat saját politikusai is gyakran voltak barátságtalanok. A Magyar Fórumot olvasni szégyellni való volt, miközben a Népszabadság vagy a Kurír bombás akciói a demokrácia célkeresztjéhez viszonyítva semmivel nem voltak kevésbé szélsőségesek, mint Csurka hetilapjának hangvétele. De a Pesti Hírlappal és Demokratával is gyakran előfordult – tapasztalataim alapján állíthatom –,

¹³² Beszélgetés Bencsik Andrással és Seszták Ágnessel, Id. II. kötet: MédiaArcok

hogy nemzeti-liberális politikusok vonakodtak interjút adni a lapnak. Albert Gábor úgy emlékezik, hogy korai lapzártájukra hivatkozva sem tudtak annyi kiváltsághoz jutni „saját” kormányuk szóvivőjénél, hogy másoknál előbb juthassanak információkhoz.

- Krónikus bizalomhiány

Tamás Ervin főszerkesztő-helyettes közlése szerint a Népszabadság elsője megőrzésében nagy szerepet játszott, hogy ott mindenki tagja volt a pártnak, a szakmai viták nem fulladtak személyeskedésbe, bizalmatlanságba, széthúzásba. Albert Gábor, az Új Magyarország egykori főszerkesztője szerint az Új Magyarország sikertelenségének egyik oka a csillapíthatatlan személyi ellentétekben rejlett.¹³³

A Magyar Nemzet sorsát megpecsételte, hogy a szerkesztőségben belül egy nemzeti és egy balliberális kötődésű csapat vívott élet-halál harcot egymással, egymás értékeit nem felerősítve, hanem kompromisszumokban kioltva.

- A nagyközönség konzervativizmusa

Szintén Albert Gábor tájékoztató arról, hogy egyik rendszeres szerzőjük az Új Magyarország helyett a Népszavát járatta, mert ennek volt náluk családi hagyománya. Seszták Ágnes, a Magyar Demokrata főszerkesztő-helyettese úgy nyilatkozott, hogy „szégyen és gyalázat”, de a mai napig változatlanul a Népszabadságot fizeti elő. A Népszabadság vezetői is úgy ítélték meg, lapjuk akkori első helyezésében szerepet játszott, hogy ennek a lapnak volt a legnagyobb az előfizetői tábora és kiépített tudósítói hálózata. Ugyanakkor az a tény, hogy korábban már hirtelen nagyobb példányszámot elért lapok (Magyar Nemzet, Magyar Hírlap) nem tudták tartani a szintet s jelentősen visszaestek, arra figyelmeztet, hogy a Népszabadságnak a mintegy háromezres szinten való megkapaszkodásában további olyan tényezők is szerephez juthattak, amelyek a konkurenseit inkább elkerülték. Például a „konzervatív” nagyközönség számára általában szolid, szalonképes hangütés, szerény, szinte aszketikus külsővel – mindez a hitelesség erősítésére; a hevesebb, elfogultabb megnyilvánulásokat inkább csak a „véleményoldalakon” (publicisztika, kultúra) engedik meg, ekkor is jobbra csak az olyan szerzőknek, akik a balliberális vonulat jóvoltából cáfolhatatlan tekintélyeknek számítanak.

- A jobbközép erők naivitása, felkészületlensége

Bárány Anzelm szerint a jobbközép erők felkészületlensége részben abból adódott, hogy ekkori vezetőik a humán értelmiségből kerültek ki, akik nem voltak járatosak sem a gazdaság, sem a média mechanizmusában. A világpolitikai átrendeződés fejleményei felől is kevésbé voltak informálva, mint az MSZP külügyesei, akiknek jó kapcsolataik voltak mind a Kreml, mind Bonn irányában, vagy az SZDSZ-es értelmiségiek, akik főleg az amerikai médiában és pénzügyi világban rendelkeztek a belpolitikában is jól kamatoztatható kapcsolatokkal.¹³⁴

- A saját eszmevilág alaptalan kivetítése a nagyközönségre: csapdák sora

1945 környékén a küldetésstudat számtalan valóban lelkes és tisztességes embert vitt a kommunisták közé. Minden történelmi fordulópontonál megszorozódik azok száma, akik úgy érzik: „Itt van a soha vissza nem térő alkalom, hogy végre helyes pályára állítsuk az ország fejlődését. A nemzet (a nép) érdekében nekem is meg kell hoznom a magam boldog áldozatát”. E küldetéses lelkületű, állapotú emberek nélkül nem lehetne mozgásba hozni a társadalmat, elképzelhetetlen volna lebonyolítani például egy egész rendszerváltozást. Másfelől viszont a küldetésstudat legtöbbször oly mértékű érzelmi beállítódással – értelmi vaksággal – jár együtt, ami a politikában mértéktelen veszteségek és csalódások forrása lehet.

A nemzeti erők nagyon hamar és nagyon bőséges alkalmat nyertek arra, hogy szembe nézhessenek a ténnyel: a választók döntő többsége másképp gondolkodik, mint ők. Nem

¹³³ Beszélgetés Albert Gáborral, ld. II. kötet: MédiaArcok

¹³⁴ Bárány Anzelm: *Média...*, id. mű 41. o.

akart sem új iskolai, sem új vállalati igazgatót, pedig felkínálták neki a lehetőséget; nemigen akart vidéken új polgármestert sem magának, ha az hajlandó volt független mezbe öltözni; új szakszervezet sem nagyon kellett neki, jó volt neki a MOSZ-ból átvedlett MSZOSZ; de igazságtétel is csak módjával; s még a szovjetek kivonulása sem váltott ki nagyobb érdeklődést belőle, mint egy közepes színdarab. A kormánykoalíció és pártjai küldetés-tudattal megáldott (megvert?) politikusai azonban mindebből szinte semmit nem akartak észrevenni. Igaz, ebben szerepet játszott a valódi változásokat követelő választók és a radikalizálódó tagság egyre harsányabb hangja, amely azt a – lényegében hamis – benyomást erősítette, hogy a kormány és pártjai voltaképp helyesen látják a dolgokat, csak a többséget félrevezeti az ellenséges média. Az olyan valóban spontán polgári szerveződések, mint például a Közakarát Egyesület, amely a nyomasztó balliberális médiafölény elleni tiltakozásul (akciózásokra?) jött létre, szintén ezt a meggyőződést támogatta.

Kutatásom alapján úgy ítélem meg, hogy amennyire igaz, hogy a magyar sajtó balliberális vonulata tevékenesen szerepet játszott a nemzeti pártok óriási bukásában (pontosabban: bukásának mértékében), ugyanannyira igaz, hogy a sajtónak ez a része valós közönségigényt elégített ki. A potenciális szavazók jelentékeny része – leginkább az idősebb és jobb módú réteg – nem volt hajlandó érzelmileg megtagadni a Kádár-korszakot, amelyben életének netán nagyobbik felét élte le. Viszont a hatalomnak a sajtóval szembeni csaknem differenciálatlan – ellenséges – értékítélete (nem mindig megalapozott üldözési mániája) azokat az újságírókat is szembe fordította magával, akiknek munkásságában az internacionalista kötődés különben egyáltalán nem játszott szerepet.

A saját eszmevilágnak a nagyközönségre való alaptalan kivetítése a nemzeti vonulat számára nem kevesebbel járt, mint hogy amikor végre-valahára saját sajtóorgánumokhoz jutott, csapdák sorába lépett bele.

A kormány hangját hallató Új Magyarország iránt elenyészőnek bizonyult az érdeklődés: jószerivel csak az Antall-hívek közül olvasták; a bizonytalan nagyközönségből nem tudott új híveket, rokonszenvezőket begyűjteni. Csupán szelep-szerepet töltött be, propagandára alkalmatlan volt. (Elsőként az MSZP jött rá, hogy direktben hatástalan a párt-sajtó – állapítja meg Bárány Anzelm.¹³⁵)

Az Új Hírek mint észak-dunántúli regionális lap eleve bukásra volt ítélve. Nem igyekezett hangsúlyos kormánypárti lenni, ez akár előnyére is szolgálhatott volna, ugyanakkor nem tudott semmi olyat felmutatni, amitől az olvasók tömegesen fel akarták volna mondani addigi megszokott megyei újságjukat.

A legnagyobb befolyásolási lehetőség előtt az MTV állt, amelyben az országos választások előtt Chrudinák Alajos (Panoráma, Parabola), és Pálffy G. István (A Hét) is kulcsszerephez jutott. Mindkettőt egyfelől kellőképpen hiteltelenítette a balliberális média, másfelől viszont saját magukat hiteltelenítették a túl direkt MSZP- és SZDSZ-ellenességgel. Mint küldetésstudattól átitatott tévészemélyiségek nem vették észre, hogy csak a legelkötelezettebb hívek tapsolnak nekik, s lejárató kampányaik visszafelé sülnek el.

Amúgy pedig egyáltalán nem lehet csodálni, hogy amikor a nemzeti vonulat végre nagyhatású fegyverhez jutott, s úgy vélte, végre igazságot tehet, rögtön nekilátott. Tökéletesen át tudom érezni azt a lelkiállapotot – hiszen én magam sem úsztam meg, hogy többször csapdába ne sétáljak. Az a rádióban elhangzott politikai hirdetés, amelyben a kisfiú azt kérdi az apjától – természetesen a szocialistákra értve –, hogy „Mi lesz, ha megint ők jönnek?“, s az apja azt válaszolja, „Kezdhetünk mindent előről” – nos, mi tagadás, tőlem származott. S el kellett telnie néhány évnek, amíg legbensőmből megértettem: a világ leghaszontalanabb rádióreklámja volt. Hiszen aki amúgy is félt a visszatérésüktől, az nem ettől döntött úgy, hogy másra szavaz majd; aki viszont nem félt, az legjobb esetben is oktalan ijesztgetésnek tekintette, amitől inkább dühbe gurult.

Hasonlóképpen csapdának bizonyult a teljes elnöki jogkörrel felhatalmazott Csúcs László alelnök igyekezete, hogy még választások előtt százhuszonkilenc embert elbocsásson a Magyar Rádióból. A belső sztrájkok, a külső demonstrációk, a kék szalagos szimpátia tüntetések, a Nyilvánosság Klub és MUOSZ hangos tiltakozása, művek közlési jogának

¹³⁵ Bárány Anzelm: Média..., id. mű 19. o.

visszavonása, a nemzeti pártokkal addigra nagy mértékben irritálódott (telítődött) nagyközönség, a sajtószabadságért – és a változatosság kedvéért: a „politikai” és az „antiszemita” szempontok érvényesülése miatt – „aggódó” bel- és külföldi visszhang, mind-mind hozzájárult, hogy az elbocsátásokkal a nemzeti erők többet veszítsenek a réven, mint amennyi bejött a vámon. Miközben sajtójogi és sajtóetikai szempontból Nahlik és Csúcs maradéktalanul helyesen cselekedett: hiszen azoktól kívántak megszabadulni – és szabadultak meg ideig-óráig –, akik vagy nem voltak hajlandók támogatni azokat a belső átszervezési törekvéseiket, amelyekre egyébként megbízatásuk is szólt, vagy akik nyílt elfogultságuk miatt valóságos akadályai voltak a kiegyensúlyozott tájékoztatás felé való elmozdulásnak. „A médiaháború fő oka abban keresendő, hogy a birtokon belül lévők a BBC autonómiáját szerették volna magukénak, annak pártatlansága, szakmai és etikai sztenderdjei nélkül” – állapítja meg Bárány Anzelm.¹³⁶

- A jobbközép erők tisztessége, szemérmessége

Nem mernék vállalkozni rá, hogy egy ilyen statisztikailag (számadatokkal) nehezen igazolható állítást megkockáztassak (hiszen hosszú tanulmányom hitelességét tehetné kockára) – ha nem saját maga életem-tapasztaltam volna meg: a kormányfő körül tevékenykedő tisztviselők (egészen a legmagasabb, kabinetfőnöki szintig) kellő szemérmel (visszafogottsággal) bántak a közpénzekkel. Példának okáért az irányításom alatt lévő Nemzeti Tájékoztatási Irodára (nemzetpropagandára) valamennyien annyit gondoltak csak az éves költségkeretből elkölteni – miközben nyakunkon volt a kampányidőszak –, amennyit az időarányos rész tesz ki, a többit bent akarták hagyni utódainknak (akikről persze akkor még nem lehetett tudni, hogy kik lesznek; valószínűségeket viszont már igen). Cselekedetük motivációja ez esetben valóban a színtiszta szemérem volt, s nem a túlélési ösztön diktálta igazodási (átváltozási) vágy, ami például a külügyminisztériumban, diplomaták körében elég látványosan működött (elég, ha csak az akkori szóvivőre utalok). Ugyanez a szemérem akadályozta meg (akárcsak az elesett vidéki lapok esetében), hogy az MDF kormánya túlélési esélyt (tőkét) biztosítson hűséges napilapjának, a Pesti Hírlapnak, amely így vele együtt fog elbukni. Nem ér sokkal dicsőbb véget a két fellegvár sem, amelyekért a szakadatlan médiaháború zajlott. Az ellenséges haderők túlerejének láttán előbb Nahlik felmenti Pálffy G.-t (egészségi állapotára hivatkozva), aztán Boross Péter felmenti Nahlikot (hasznos okból). Ami aztán itt, majd Csúcs távozásával a Magyar Rádiónál következik a kormányváltás után, azt az újságírónyelv szőnyegbombázásnak nevezi el...

Az egyetlen kérdés még, amelynek válaszával adós maradtam: a félelmen (önvédelmi reflexen) túl mi táplálta-motiválta a végtelen akciózásokat?

Nem lenne szerencsés egy ilyen átfogó médiatanulmányt pszichológiai elemzésekkel és okfejtésekkel terhelni, ezért a magam gyakorlatias megközelítésében csupán annyit vetek fel, hogy a félelem (önvédelem) egészen addig méltányolható, amíg ez a valóság egyoldalú (torz, szelektív) látásmódjából fakad (vagyis bizonyos értelemben önmagából táplálkozik); onnantól kezdve viszont elutasítandó és megbélyegzendő, amikor tudatosan a torz kép fennmaradásán ügyködik, lényegében tehát saját félelme okának (ürügyének) megőrzésén, vagyis *hasznot húz* a saját félelméből, *üzletet csinál* belőle; s a végén már csak az üzletet látni, és sehol a félelmet.

Annak sincs itt a helye és ideje, hogy részletesen foglalkozzam egy idevágó jelenséggel, a „baloldali” rasszizmussal, amelynek tárgya (a gyűlölet, a kirekesztés iránya): a nemzeti vonulat („nacionalizmus”, „jobboldal”). Ezért csupán utalok rá, hogy az akciózások idején a média internacionalista („nemzetietlen”) részében olykor nyíltan, általában burkoltan, de szerepet kapott ez a gyűlölködő, kirekesztő érzület (Kornis Mihály: „mi jobban gyűlöljük

¹³⁶ Bárány Anzelm: Volt egyszer..., id. mű 40. o.

őket, mint ők minket”; Gádor Iván: „a szemétkosárból vettünk ki titeket, oda is fogunk visszahajítani”, György Péter: Orbán Viktor ne számárkodjon, mert az újságírók úgyis erősebbek nála¹³⁷). Ami itt és most fontos számunkra, hogy e gyűlölet, megvetés, kirekesztő hajlam táplálója szintén lehet egy kultúrkör félelme attól, hogy életteret veszít; de ez a félelem is csak addig méltányolható, amíg valós önvédelmet szolgál, és minden esetben visszautasítandó, amikor a sokarcú valóság (ha úgy tetszik: igazság) bemutatását akadályozza meg.

Példák sorával lehet bizonyítani, hogy az A-fegyver bevetésével akciózó sajtó több ízben is elhárította, hogy berkeiben olyan írások, reagálások jelenjenek meg, amelyek bizonyító erejüknel fogva csökkentették volna a nagyközönség (és akár a sajtómunkatársak) félelemérzetének alaposságát, indokoltságát. Most elsősorban nem is azokra az esetekre gondolok, mint például a Kurír, amely meglegedett a „Hordót a zsidónak” gerjesztésével (sőt, szerkesztője ezt hasznosnak is ítélte), ugyanakkor a „tévedés” kiderülése után sem fordított gondot arra, hogy a hiszterizált hangulatot valamiképp csillapítsa; amiképp a Magyar Narancs sem, amely Hanák Katalin hallucinációját tálalta úgy, mint a háború utáni első pogromot. Egyetlen sajtóorgánus se szeret „pofára esni”, belátni tévedését, éppen ezért egyik oldalon se túl gyakori a meakulpázás. Az viszont semmilyen értelemben sem tekintélyvesztés – sőt! – egy médium számára, ha olyan írásoknak (véleményeknek, információknak) is teret ad, amelyek esetleg gyengítik vagy cáfolják egy korábban közölt cikkük hipotézisét.

Komoróczy Géza a rendszerváltozás negyedik évében írta le a következő gondolatokat a Beszélőben (1994. IV. 14.), amelyek egyébként a Magyar Hírlapban is megjelentek utána: „A holocaustért mindannyian felelősek vagyunk, azok is, akik még nem éltek azokban az években, azok is, akik – horribile dictu – tettek ellene.” „A harmincas évek közepe, vége, olykor egyenesen a kora 1944 látszik megelevenedni, írásban, szóban, képernyőn.” Schmidt Mária közli fentebb idézett tanulmánya lábjegyzetében: „Az írásra reflektáló cikkemnek a Beszélő olvasói levél formájában sem adott helyet.”

De nem csak az nem jelenhetett meg, ami egy „idegen” (nem csapattag) szerző tollából született meg; a saját újságíróik gyűjtötte információk, a saját fotósuk készítette képek sem kerülhettek az újság oldalaira, ha azok nem voltak alkalmasak a hisztéria fokozására – netán még tompították volna is. Talán egy ilyen tudományos munka is elbírná azt a szubjektív emlékezést és értékelést, miszerint örökre rejtély marad számomra: ahogy a választások küszöbén külön-külön a Beszélő és a Magyar Narancs munkatársai megszállták Országgház-beli irodámat, s órákon át faggattak főképp a Nemzeti Tájékoztatási Irodáról, de száz más dologról is. A találkozóról ugyanis egyetlen sor sem jelent meg. Miután a sajtóban az iroda és személyem addig is, azután is szüntelen támadásoknak volt kitéve, s Horn Gyula szocialista miniszterelnök-jelölt is az elsőként megszüntetendő intézménynek nevezte az NTI-t, ezért „normálisan” működő sajtó esetén aligha lett volna érdektelen a sok órás interjú teljes tartalma. Sokkal inkább arra lehet gondolni, hogy a rólam kialakított („antiszemita”) kép és a beszélgetésből kihozható kép nem felelt meg eléggé egymásnak: az új kép tompította volna a régit, s nem csak a magamét, hanem az engem alkalmazó Miniszterelnöki Hivatalét is.

Van egyébként egy másik sejtésem is, amit kéretik nem készpénznek, csupán tudományos hipotézisnek venni, amelynek igazolása vagy cáfolása másokra vár. Különösen a Beszélő aprólékos érdeklődése, hosszú felderítő munkája, s az ezt követő mély hallgatása ébresztette azt a gyanút bennem, hogy itt nemcsak a sajtó számára folyt az információ gyűjtés, de a politikának is.

Az Akciózások korában.

Amelynek végén a médiahelyzet röviden így írható le: a nyomtatott sajtóban a baloldali-liberális (univerzalista-liberális) erők megőrizték uralkodó pozíciójukat (elsőkől lettek tehát az elsők). A közszolgálati (elektronikus) média csúcsán (eltekintve a kereskedelmi rádiókról)

¹³⁷ Idézi: Bárány Anzelm. In: Volt egyszer... id. mű 56. o.

rövid időre a nemzeti vonulat képviselői jutottak vezető pozícióhoz (tehát első lehettek az utolsókból), egészen a választási győzelemmel megérkező „szőnyegbombázásig”. A csúcsok alatt azonban itt sem volt különbség a helyzet, mint a média egész területén. A Vicsek-féle viszonyulást a kormányhoz (ld. fent) tekinthetnénk akár egyedi esetnek is. A statisztika ebben az esetben biztosabb eligazodást nyújt. Az alábbi adatok a MUOSZ tagjainak pártszimpátiáját (pártpreferenciáját) mutatja 1992-ben: MDF: 6%; Fidesz: 38%, MSZP: 13%, SZDSZ 12%. A pártellenszenvet (negatív pártpreferenciát) a következő adatok tükrözik: FKGP: 34%, MDF: 20%; SZDSZ: 5%. Az MSZP hiányzik! Nem kevesebbet bizonyít ez az adatsor, mint hogy valóban sokat számít a *szocializáció*: a kontreszektált újságírók zöme nehezen tud megszabadulni régi vonzódásától, s akárcsak az érintett választók zöme, nem szereti megtagadni a múltját.

1994-re a helyzet annyiban módosul, hogy az MSZP-től változatlan konokul távolságot tartó, a körvonalazódó szövetségbe beszállni nem akaró, ugyanakkor szabaddemokrácia kötődésű tagjaitól (pl. Fodor Gábortól) megszabadulni igyekvő Fideszből „kiszeret” az újságíró társadalom, és „átmegy” az MSZP-hez és SZDSZ-hez.¹³⁸

¹³⁸ Bárány Anzelm: Volt egyszer... id. mű 25. o.

SZEREPCSERÉK KORA

Kutatásunk szempontjából, azaz a magyar média átváltozásainak nyomon követése, viselkedése indítékainak megértése tekintetében, mondhatnánk, ideálisan alakult a rendszerváltozás: a politika vetésforgója az addig kormányzó koalíciós pártokból (MDF, FKGP, KDNP) 1994-ben veszteseket csinált, az addig ellenzékben lévők többségét (MSZP, SZDSZ) pedig győzelemre emelte. Négy évvel később e sorsfordító vetésforgó újabb művelete még árnyaltabb elemzésekre ad majd módot nekünk: ekkor fér először oda a kormánykerékhez a Fidesz-MPP, s választják be a parlamentbe a MIÉP-et. Mind-mind kiváló alkalom számunkra, hogy megfigyeljük: mennyire pártos vagy pártatlan a magyar sajtó, az újságíró valóban született ellenzéki-e, valóban a szólásszabadság ethosza vezérli, vagy csak bort iszik, miközben vizet prédikál: saját jól felfogott anyagi-üzleti érdekei, esetleg elfogult eszméi, netán kiirt-hatatlan rögeszméi mozgósítják. De mindeme vizsgálódásnak csak akkor van értelme és igazi tétje, ha a sajtónak valóságos és komoly befolyása van az emberek, a választópolgárok gondolkodásmódjára és viselkedésére; s nem is csupán a közvetítő (*médium*-) szerepéből adódóan, hanem saját értékítéletei-szándékai módszeres érvényre juttatása által. Emennek hangsúlyozását az teszi feltétlenül indokolttá és szükségessé, hogy mióta világ a világ, a rossz hír vivőjét – ha nem is mindig lefejezéssel, de – ellenszenvvel büntetik, olykor egyenesen bűnbaknak állítják be. Nemcsak az MDF vezette kormányerők bukása után volt tapasztalható a vesztes tábor hívei körében, hogy a vereség legfőbb okának az ellenséges média aknamunkáját tekintették; a szocialista-szabaddemokrata kormány bukása utána a volt miniszterelnök, Horn Gyula is úgy ítélte meg, hogy vereségükben jelentős szerepet játszott a Magyar Nemzet (amely egyébként, kétségkívül, neki is köszönhetette életben maradását).

Az „ellenséges aknamunka” létezésére számtalan bizonyítékot soroltunk fel. Nem kíséreltük meg azonban szétválasztani a két hatást: ami egyfelől a sajtó önálló vagy önkéntes akcióiból fakadt, másfelől viszont a feladatából következett: a médiának közvetítenie kellett a politika és a köz szándékait, érdekeit, véleményét, függetlenül attól, hogy ezek a kormányon lévőket éppen segítették vagy támogatták. Ha a sajtó semmi mást nem csinált volna, „csak” közvetített volna, vajon akkor is bukott volna-e a nemzeti vonulat? És ha igen: ugyanilyen arányban-e? Az 1. és a 2. számú táblázat az 1990., illetve az 1994. évi országos választások eredményeit mutatja.¹³⁹

1. tábla

Az 1990. évi parlamenti választások eredményei

Pártok sorrendje	Irányzatok ¹⁴⁰	Szavazatok száma	Mandátumok száma
1. MDF	nemzeti konzervatív	1 214 359	164
2. SZDSZ	radikális liberális	1 050 799	92
3. FKGP*	radikális konzervatív	576 315	44
4. MSZP	szocialista, szociáldemokrata	535 064	33
5. Fidesz	pragmatikus liberális	439 649	21
6. KDNP	kereszténydemokrata	317 278	21

* Az FKGP 1992 februárjában két részre bomlott: a Torgyán vezette FKGP kilépett a koalícióból, míg a „36-ok”-nak nevezett kigazdapárti képviselők továbbra is támogatták az Antall-kormányt.

¹³⁹ Forrás: *Magyarország évtizedkönyve 1988-1998*, A rendszerváltás, szerk.: Kurtán, Sándor, Vass, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1988. sorozat éves számai 1991- 1995.

¹⁴⁰ E kategóriákat Fricz Tamástól kölcsönöztem, Demokratizálódás, pártrendszer és választópolgárság Magyarországon, In: Janus arcú rendszerváltozás, id. mű 95-96. o.

2. tábla

Az 1994. évi parlamenti választások eredményei

Pártok sorrendje	Irányzatok	Szavazatok száma	Mandátumok száma
1. MSZP	szociáldemokrata	1 781 504	209
2. SZDSZ	liberális	1 065 889	69
3. MDF	nemzeti konzervatív	633 770	38
4. FKGP	radikális, jobboldali populista	476 272	26
6. KDNP	kereszténydemokrata	379 523	22
5. FIDESZ	nemzeti liberális-konzervatív	379 344	20

Az adatok alapján egyelőre három fontos megállapítást tehetünk:

- az MDF-re szavazók száma drasztikusan csökkent
- az MSZP-re szavazók száma drasztikusan nőtt
- az SZDSZ-re szavazók száma lényegében nem változott.

Az Akciózások kora áttekintése, elemzése alapján pedig a következőket szögezhetjük le:

- a média főárama kifejezetten ellenségesen viselkedett az MDF-fel, ennek rendszer- és főképp elitváltoztató törekvéseivel szemben;
- ugyanez a főáram nagy nyilvánosságot biztosított az SZDSZ politikusainak, szellemi holdudvarának, miközben vonakodott ezek kritizálásától;
- ugyanakkor nem nyújtott aránytalanul nagy teret az MSZP megnyilvánulásaihoz;
- és általában attól is tartózkodott, hogy a kádári kommunista rendszert barátságosnak állítsa be.

Végezetül a két állítássorozat összevetése alapján megengedhetjük magunknak az alábbi következtetések levonását:

- A média hatása nem közvetlen és nem maradéktalan: Ha a főáram direkt szándékai érvényesültek volna, az SZDSZ-nek legalább hasonló, de inkább jobb eredményt kellett volna elérnie, mint az MSZP-nek.
- A Kádár-utódok visszaszavazása a hatalomba a szavazók – egyébként nem alaptalan és nem oktan – irracionalizmusának lenyűgöző példája: szemlátomást nem fogadtak el azt a hibátlannak tűnő logikai láncot, hogy ha *ezek* egyszer már létrehoztak és (erőszakkal) működtettek egy eleve bukásra ítélt rendszert, akkor bolond az, aki saját szabad akaratából rájuk bízta a következő, ráadásul nem *diktatórikus*, hanem *demokratikus* rendszer építését és vezénylését. Ehelyett mi történt? Az MSZP-re szavazók egyik nagy tábor a szocialistáktól a kádári élet kevésbé pompás, de sokkal biztonságosabb és „igazságosabb” munka- és jövedelemviszonyainak visszahozását remélte (nem hallva meg, hogy ennek fedezetét a külföldi kölcsönök, a felhalmozott – és máig nyögött – adósságteher alapozta meg); a szavazók egy másik része pedig már meglegelte vagy meglátta a maga lehetőségeit az új, szabadversenyes kapitalista rendszerben, ennek ellenére sem volt hajlandó régi életét megtagadni, „korszerű” baloldaliságot „elavult” konzervativizmussal, „fasisztoid” jobboldalisággal, nacionalizmussal felcserélni. Amikor tehát a sajtó főárama – amelyben egyébként ugyanez az eszmeiség és érzület dominált – nagy teret adott e választók érzelm- és gondolatvilágának, *valóban a baloldali-liberális vonulat által előszeretettel hangoztatott tükröz szerepét töltötte be.*

- Az ideológiájában nemzeti-konzervatív MDF végrehajtotta azt a drasztikus liberális gazdasági programot, amely lehetővé tette a valóságos rendszerváltozást: a magántulajdonra épülő gazdaság beindítását. Kik profitáltak ebből a legtöbbit? Az első start-helyről induló, saját zsebbe „spontánul” átmentett vagyonokkal és kapcsolati tőkével rendelkező baloldali-liberális elit. Ennek fényében az MDF-fel szemben kifejezetten ellenséges főszóratú média duplán büntetett: nemcsak a neki nem tetsző ideológiáért, de a neki kedvező, ugyanakkor az MDF népszerűségét szintén alaposan kikezdő, megtépző gazdasági programért is. Nem megértetni és elfogadtatni igyekezett a rövidtávon mindenképp valós nehézségekkel és veszteségekkel járó kormányzati lépéseket (amint ezt később a Bokros-csomagnál tette), hanem inkább rá is játszott az elégedetlenségekre, amivel ugyancsak hozzájárult az MDF választási vereségéhez. Még mindig nem tudjuk azonban, hogy feltételezhetően milyen mértékben, és azt sem, hogy ez a magatartása egyfelől összeegyeztethető-e eredendő feladatával, másfelől egy közös országépítés során mennyire kívánatos – vagy nem éppen kívánatos.

A MÉDIA HATÁSÁNAK MECHANIZMUSÁRÓL, ERŐSSÉGÉRŐL ÉS MIKÉNTJÉRŐL JÓCSKÁN MEGOSZLANAK A VÉLEMÉNYEK.

E könyv keretei nem engedik meg, hogy e véleményeknek részletekbe menően teret adjunk, ezeket módszeresen ütköztessük, s ennek alapján vonjuk le a magunk fontos következtetését a magyar média befolyásoló erejére, múltbéli tényleges és jövőbeni várható hatásaira vonatkozóan. E téren a közvéleményben oly nagy fokú azonban az ilyen-olyan irányú elfogultság és egyoldalúság, hogy feltétlen szükségét érzem legalább egy rövid áttekintésnek¹⁴¹, amely alkalmat nyújt az olvasónak arra, hogy egyáltalán szembesüljön más felfogásokkal, értelmezési lehetőségekkel.

Érvek a hatás erős volta mellett

A modern ember számára a tényleges, megtapasztalt eseményeken alapuló világkép már csak egy csekély tartománya annak az összetett, tág világképnek, amelynek formálásában döntő szerep jut a tömegkommunikációs eszközöknek. A való világ történéseinek zömét a média közvetíti az emberek számára, a professzionális újságírók emelik be a nyilvánosságba vagy éppen rekesztik ki onnét az eseményeket, formálják – ha nem is kizárólagosan – az emberek valóságról alkotott elképzeléseit.

Az első világháborúban szerte Európában tömegtüntetések voltak a háború *mellett*, az ellenségnek gondolt népekkel, nemzetekkel való leszámolást követelve; amiből levonható volt az a következtetés, hogy az írott és képi propaganda mint információ (vagy dezinformáció) lövedék záporozott a passzív tömegekre (*lövedék-elmélet*).

A nyolcvanas évek ún. *nagy amerikai értékesztjében* azt mutatták ki, hogy egy, az amerikai társadalom értékrendszerével foglalkozó félórás televízióprogram a propagált értékek javára változtatta meg a 18 ismérvből álló értékskálát. Ugyanakkor a kutatók hangsúlyozták: az erős hatás csak akkor érvényesül, ha az adott kommunikációs technikát *szakszerűen* alkalmazzák.

¹⁴¹ Az áttekintést Gálik Mihály művére alapozom: Médiagazdaságtan 1-2, Aula Kiadó 1997., 16-27. o.

Érvek a hatás korlátozott és feltételes volta mellett

A negyvenes évek elején az USA egyik megyéjében (Ohio) az elnökválasztási kampány hatását vizsgálva megállapították, hogy a rádió és a sajtó nem befolyásolta az emberek politikai választását, a vélemények megváltoztatására gyakorolt hatásuk elenyésző volt. Az embereket a szelektív észlelés és befogadás jellemzi, vagyis elsősorban azokat az információkat választják ki a feléjük áramló információtömegből, amelyekkel már korábban is egyetértettek, s lehetőség szerint kerülnek azokat, amelyek nézeteikkel ellentétesek. A tömegkommunikáció tehát sokkal inkább a meglévő véleményeket erősíti, semmint azok változása irányába hatna. Normális körülmények között a tömegkommunikáció nem tekinthető a közönségreakciók szükséges és elégséges okának, csak egyike a közvetítő tényezőknek és hatásoknak.

Érvek a hatás áttételes volta mellett

Azok körében, akik a kampány során (Ohióban) mégis megváltoztatták a véleményüket, kimutatták, hogy ebben közvetlen környezetük, az itt található ún. *véleményformálók* befolyásolták őket (*kétszakaszos kommunikációáramlás*).

A hetvenes években szintén az USA-ban állapították meg, hogy a tömegkommunikáció nem azt szabja meg, hogy az emberek mit gondolnak, hanem azt, miről gondolkodjanak. A professzionális kommunikátorok az információk *kapuőrei*, akik a maguk értékrendje alapján kezelik hírként az eseményt, vagy éppen rekesztik ki a nyilvánosságból, azaz szinte a tömegkommunikációs eszközök jelölik ki a társadalmi párbeszéd kereteit.

Amennyiben egy álláspont – például a kapuőröknek köszönhetően – intenzívebben van megjelenítve a médiában, mint amennyire jelen van a valóságban, beindulhat egy öngerjesztő folyamat, az ún. *elhallgatási spirál*. Egyre kevesebben hajlandóak nyíltan vallani a kisebbségi véleményt, a közvélemény-kutatások révén e vélemény nem a maga valós súlyának megfelelően jelenik meg, ezért még kevesebben vallják meg nyíltan – vagy vallják magukénak – és így tovább. (Ez történt nálunk a MIÉP esetében.)

„A tömegkommunikáció hatásairól, ezen belül az erősségéről folytatott vita [...] lezárhatatlan” – állapítja meg összegzésképpen Gálik Mihály könyve idevágó fejezetében. Annyit azonban e rövid áttekintés alapján is leszögezhetünk, hogy a média, ha közvetve is, ha áttételesen is, de tagadhatatlanul befolyásolni képes a tömeg véleményét; mivel pedig a demokrácia a szabad véleményen alapuló (titkos) választási rendszerre épül, nem tudjuk megkerülni, hogy itt a Szerepcserék korában – amikor politikusok és újságírók új szerepüket próbálgatják – rövid áttekintést nyerjünk arról is, milyen jellegzetes újságírószerepek léteznek.

LÉNYEGÉBEN KÉT ÚT ÁLLT A RENDSZERVÁLTOZÁS SAJTÓJA ELŐTT: SZEMBESZEGÜLÉS VAGY LOJALITÁS.

Elvileg, mint tudjuk, van egy harmadik út is, természetesen a függetlenségé, amikor az újságíró csupán a közvetítésre (a tükör szerepére) vállalkozik (de legalább erre törekszik valóban), semmiképpen nem a saját értékítéletei előtérbe nyomására. A médiaháború ereje és kiterjedése azonban általában nem tolerálta az előkelő semlegesség álláspontját: aki nem csatlakozott nyíltan valamely táborhoz, az csak kivételes esetben juthatott jelentékeny pozícióhoz; de még ennél is jellemzőbb és általánosabb volt, hogy a semlegességre, tárgyilagosságra való törekvést az „aki nincs velünk, az ellenünk” jelszó alapján mindkét oldal barátságtalan, sőt, ellenséges magatartásként értékelte. Betlen Jánosnak, az Aktuális műsorvezetőjének például egyaránt bőséggel kijutott az Élet és Irodalom főszerkesztőjének (Kovács

Zoltán) és a Magyar Demokrata első emberének (Bencsik András) érzelmileg túlfűtött, ellenséges szavaiból (amelyektől nem állt távol táboruk véleménye sem).

A média főárama előszeretettel sugározta magáról a hatalommal szembeszegülő, eleve *kritikus*, született *ellenzéki* képét. Már említettem Kereszty Andrást, a MUOSZ elnökét, aki az első, MDF vezette kormányzási ciklus idején arról biztosította a kormánypárti képviselőket – s a velük rokonszenvező, egyre ingerültebb közvéleményt –, hogy mennyire fogják majd szeretni őket az újságírók, ha ellenzékbe kerülnek. „Nem tudok mit kezdeni az olyan kijelentésekkel, hogy a sajtóban, illetve a médiában baloldali-liberális túlsúly érvényesül. Akik erről beszélnek, azok nincsenek tisztában azzal, hogy a sajtó társadalmi megbízásából adódóan mindig ellenzéki” – mondja ezt már ebben a médiakorban majd az MSZP országgyűlési képviselője.¹⁴² Hogy valóban így van-e, még utánanéznünk. Mindenesetre Keresztyéknek e szélteben-hosszában hangoztatott – s főképp az SZDSZ által támogatott – álláspontjával a sajtó főárama mintegy a demokrácia „nyilvános örkutyája”-ként definiálta magát, „aki” a *független, szabad* sajtó megtestesítőjeként vigyáz arra, hogy a kormányzat ne hogy visszaéljen hatalmával, ne hogy antidemokratikus, diktatórikus lépésekre ragadtassa magát; másfelől pedig elvtelen, hajbókoló, a demokráciára veszélyes, elítélendő és kirekesztendő újságírásként definiálta a *lojális* vagy *csupán az ellenszenv nyílt kimutatásától tartózkodó zurnalista magatartásokat, s ennek megfelelően hadat viselt az ilyen újságírókkal szemben, s az ezeket befogadó sajtóorgánumok ellen*. Az eredmény: két légy egy csapásra. A szűk sajtópiac konkurens szereplőinek hitelességét gyengítve egyfelől gyengítette ezeknek és a mögöttük álló politikai erőknek a pozícióját; másfelől erősítette a maga politikai és pici pozícióit. Az Akciózások korának médiaháborúja ezért is végződhetett a kormányerők látszólagos, s a főáramú baloldali-liberális sajtó valóságos győzelmével.

A *kritikus* és a *lojális* újságírás mint két választható magatartás problémaköre természetesen nem szűkül le Magyarországra: mindenütt felmerül, újra és újra terítkekre kerül, ahol egyáltalán van választási lehetőség, s az újságírói létnek nem eleve feltétele a lojalitás (mint ahogy a Kádár-rendszerben az volt). Mindkettő helyénvalósága mellett bőven sorakoztathatók érvek és ellenérvek egyaránt. A legfontosabb érv a *kritikus* újságírás mellett, hogy minden hatalom a saját természetéből fakadóan a maga mozgásterének kiterjesztésére és a másoké korlátozására törekszik, s ettől csak a nyilvánosságtól (a potenciális szavazók elfordulásától, elvesztésétől) való félelem képes visszatartani. Ezen túlmenően az *újságírás* az *újságon*, vagyis a *híren*, az olyan esemény közlésén alapszik, amelynek lényege a változás és a valóságos változásokkal szükségképpen együtt járó konfliktus. A konfliktusban érintett érdekekről pedig csak a hatalomtól független és autonóm média számolhat be hitelesen.

A *lojális* újságírás melletti legfőbb érv szerint a demokrácia a szabad választásokban testesül meg (és nem a többé-kevésbé kontraszelektált újságíró társadalom saját szabadságában), ezért a választások útján létrejött kormány a népakaratot tükrözi, a közjó letéteményese, tehát joga van a sajtó (nem választásokon nyert) hatalmának korlátozására, illetve saját megszólalási lehetőségeinek (közzolgálati) megteremtésére, politikájának és törekvéseinek a nyilvánossághoz való eljuttatására. A lojális újságíró – elfogadva ezt az alapállást – a kormány érdekei szerint látja el kapuőri szerepét, a kormány szemszögéből tudósít az eseményekről, és védi a kormány álláspontját.

Úgy tűnik, mindkét újságírói felfogás mellett elégséges érv sorakozik ahhoz, hogy kijelenthessük: egyaránt megvan a létjogosultságuk. Tehát általában véve és elméletileg az a kíváncsú, hogy a sajtónak legyen egy olyan része, amely valóságos *ellensúlyát* képezheti a kormányhatalomnak; viszont nem nőhet a maga hatalmával a választói akarattal legitimált kormányhatalom *főlé*, mert ezzel a demokrácia alapelvét sérti meg; a maga szólásszabadságát ugyan megteremti, de elveszi a szabadon választott kormány szabad mozgáslehetőségét, ami

¹⁴² Gellért Kis Gábor, Demokrata, 1997. január 9.

által nemhogy örökökutyájává, de kerékkötőjévé válik a demokráciának. A lojális sajtó feladata és szerepe pedig éppen az lehet, hogy a maga területén és a maga eszközeivel szintén ellensúlyát képezze annak a fajta kritikus újságírásnak, *amely a politikai hatalomnál nem kevésbé törekszik saját mozgástere, befolyásoló ereje növelésére, akár a politika fölé kerülésével is.*

E kényes egyensúly kritikus és lojális újságírás között akkor billenhet meg, ha e kategóriákat – szántszándékkal vagy tudatlanságból – hamisan értelmezzük, s a történelmi és média-környezet nem alkalmas a korrekcióra. Azt állítom, hogy a magyar médiaháború során ez következett be, sőt, ez a hamis értelmezés tekinthető a háborúzás egyik okának és fő táplálójának.

A lojális újságírás eszménye végigkísérte a rendszerváltozás utáni sajtó és média történetét – írja Bajomi-Lázár Péter *A magyarországi médiaháború* című könyvében, amelynek megírásához többek között Haraszi Miklós és Vásárhelyi Mária adott tanácsokat és ötleteket, a megjelenéséhez pedig a Nyílt Társadalom Intézet nyújtott támogatást. – Egyes jobboldali-konzervatív újságírók és médiapolitikusok úgy vélekedtek: a sajtó és a média feladata az, hogy abban a formában fejezze ki a választók akarát, ahogyan az a legutolsó választásokon megnyilvánult (feltéve, hogy azokon a jobboldali-konzervatív erők szereztek többséget). [...] A kormányhoz való lojalitás eszméjét képviselő és Magyarországon antikommunista retorikával élő újságírás eszménye paradox módon a szovjet sajtóirányítás normáihoz nyúl vissza.¹⁴³

A tíz év médiatörténetét „tudományosan” feldolgozó Bajomi-Lázár – noha kategorikus megállapítását később valamelyest árnyalja – a *lojalitás* fogalmát erőteljesen a jobboldali-konzervatív sajtóhoz köti. Ez a kisebbik hiba. A jóval súlyosabbik: a fogalmi elvonatkoztatásban odáig merészkedik, hogy *a demokráciáért vállalt és lényegében önkéntes lojalitást azonosítja (összemossa!) a (lenini-sztálini-kádári) diktatúrát támogató, általában kötelező és kényszerű lojalitással.* A Daniel Goleman által oly érzékletesen leírt *érzelmi gondolkodás* tipikus esetével állunk ismét szemben, amikor „ha a jelen helyzetnek egy kulcseleme olyan, mint a múltbelié, már megfelelésnek számíthat”, a hasonlóság tehát lehet mégoly halvány, elegendő ahhoz, hogy a képzettársítás bekövetkezzék! Az *antalli éveket* egy kaptafára húzni a baloldali diktatúrákéval, ez annak juthat csak „eszébe”, akit valamiféle előítéletes érzelem, indulat fűt erre, s ezt tudománynak álcázva csak az teszi meg, akit kutatóként sem a tisztázás igénye, hanem megcsontosodott értékítéletének öngazolása mozgat.

Kiválóan érzékelteti az akkori újságíró dilemmáját Bencsik András nyilatkozatának¹⁴⁴ idevágó része. Abban, hogy ő, aki előtte megfordult a Népszabadságnál, Népszavánál, Esti Hírlapnál, és vele együtt a Pesti Hírlap végül „melyik vonatra” szállt, két epizód játszott lényeges szerepet. Az egyiket – a Jeszenszky-levéllal kapcsolatosat – az Akciózások korában már említettem, a lelki mozgatók feltárása miatt azonban szükségesnek látom itt néhány mondat szó szerinti idézését:

Bossányi Katalin a parlamentben a Nemzetben megjelent levél miatt interpellált, erre Jeszenszky válaszolt, s ekkor volt az, hogy a teljes SZDSZ és Fidesz, és számosan a szocialisták és a függetlenek közül kivonultak. Tartottak egy sajtótájékoztatót, hogy a magyar kormány kirekesztő, szélsőjobboldali, Jeszenszky mondjon le. Azt hiszem, ekkor már megbízott főszerkesztőként írtam egy húszsoros kis publicisztikát, amelynek az volt a címe, hogy „Kirekesztés valóban?”. Nagyon óvatos kis írás volt, annyit vetettem fel benne, hogy kirekesztés volna az, ha egy pártpolitikus a saját pártját dicséri? Hát nem az a normális? Mi ebben a kirekesztés? A cikk megjelenése után bejöttek hozzám a kollegáim, és azt mondták, én ilyen ne csináljak többé, mert az egész szakma kiközösítette őket, mert micsoda dolog, hogy én ilyeneket írok. Én ezt nem tehetem velük! És akkor én igen meghökkenem. Nem viseli el a szakma – még egyszer mondom, nem is vélemény – hogy feltegyek egy kérdést?!

¹⁴³ Bajomi-Lázár Péter: *A magyarországi médiaháború*, Új Mandátum Könyvkiadó, 2001, 100. o.

¹⁴⁴ Beszélgetés Bencsik Andrásal és Seszták Ágnessel, Id. II. kötet: MédiaArcok

A másik epizód a taxisblokádnál:

Ha nem lett volna ez a drámai váltás, ha nincs a taxis blokádnál, ahol barikád jött létre, és egyszerűen választani kellett, hogy ezen az oldalon állsz, vagy azon az oldalon állsz... Mivel itt nagyon fiatal emberek dolgoztak a Pesti Hírlapnál, pályakezdő újságírók, egyébként a legkülönbözőbb szemléletű emberek – egy részük később el is ment, mert inkább baloldali érzületű volt – ott, akkor tulajdonképpen azzal kerültek szembe, hogy félig-meddig köztörvényes bűncselekmény révén, kicsit a nyilasokra emlékeztető sötét terrorral uralja egy nehezen, de azonosítható klikk, az a bizonyos taxis klikk az egész magyar történelmet, s ezt félelmetes mértékben erősíti fel a média, meghülyítve a nyilvánosságot. Egyfelől a „kormánymedia”, a „nemzeti televízió” valami eszméletlen bornírt uszítással, másfelől az ellenzéki média egy nagyon profi és még agresszívabb uszítással. Ott nekünk választani kellett, és választottunk. A józan eszünkre és a természetes ösztöneinkre hallgatva.

A valós történelmi és médiahelyzet – mint az előző korban láthattuk – úgy nézett ki a rendszerváltozás kezdetekor, hogy a régi hatalom birtokosai kimenekítették az írott sajtó nagy részét az esetleges MDF-es befolyás lehetősége elől¹⁴⁵, utána pedig az SZDSZ pedig megakadályozta, hogy a nemzeti erők befolyásuk alá vonhassák a Magyar Rádiót és a Magyar Televíziót. Bajomi-Lázár maga jelenti ki, hogy „A kritikus koncepcióval azonosuló újságírók a kilencvenes évek Magyarországon többen voltak, mint a lojális újságírók hívei [...], a főként »baloldali-liberális« újságírókat tömörítő Magyar Újságírók Szövetségének a kilencvenes évek végén több mint hatezer, míg a jobboldali-konzervatív szimpatizánsként elkönyvelt Magyar Újságírók Közösségének 900 tagja volt”.

A számokból és a jelzőkből két dolog következik egyenesen: *egyfelől* Magyarországon alig létezett jobboldali-konzervatív újságírás, amely valóságos egyensúlyát képezhetne volna a baloldali-liberális újságírói felfogásnak; *másfelől a kritikus koncepció egyáltalán nem egy színtelen és szagtalan, a függetlenséget, a sajtó- és szólásszabadságot a demokrácia érdekében zászlajára tűző újságírói csoport sajátja, hanem egy határozottan baloldali-liberális színezetűé.* Amely ebből következően csakis az ellenszínezetű oldallal szemben bizonyult következetesen kritikusnak, *a maga oldalához nagyon is lojális volt.*

Ugyanez vonatkozik a jobboldali-konzervatív újságíráshoz: eleve *lojális* természetűnek nevezni több mint kutatói ügyetlenség, hiszen kormányváltás után Hornék semmiféle lojalitást nem élvezhettek a sajtónak ettől a szeletétől, ugyanis ekkor ez vált *kritikussá*.

Mint látni fogjuk, Bajomi-Lázár maga is észleli az ellentmondást, ám annak érdekében, hogy álláspontját fenntarthassa, inkább hagyja, hogy kilógjon a lóláb. Most fontosabb számunkra, hogy a történelmi és médiahelyzet árnyalt megértése érdekében emlékeztessük magunkat arra a politikai alaptételre, hogy a demokrácia mindig hatalommegosztás. Gyenge demokráciában a kormánnyal szemben számtalan politikai és civil erő képes sikerrel fellépni, a működését korlátozni, legitimitását gyengíteni. Magyarán *a kormány ellen fellépők is hatalmi tényezők, tehát kritikátlan támogatásuk éppen úgy kimeríti a lojális újságírás fogalmát, mint a kormány kritikátlan támogatása esetén.* A rendszerváltozás után márpedig pontosan ez következett be a baloldali-liberális újságok és újságírók esetében. Egy-két szabályerősítő kivételtől eltekintve *lojálisak* voltak, mégpedig a demokratikus rendszer kialakításán fáradozó, legitim kormánnyal *szemben* fellépő ellenzéki hatalmi tényezőkkel; de még a korábbi, diktatórikus rendszer bűneivel és bűnöseivel, ideológiájával és jelképeivel szemben is megértőbbnek mutatkoztak, mint a demokráciát építő új hatalom – és támogatói – igazgatói törekvései és nemzeti frazeológiája, szimbólumai esetén. Amikor pedig a taxis barikádon – képletesen és valóságosan – nemcsak a civilek, de *a demokrácia szabad demokrata*

¹⁴⁵ „Meg kellett szabadulnunk a megyei lapoktól, hogy ne hozzuk politikai ellenfeleinket kedvező kommunikációs helyzetbe” – nyilatkozza tíz év múltán Fabriczki András, az MSZP egykori pénztárosa Zöldi Lászlónak. „Nem sajtóprivatizációra kaptam megbízatást, hanem pártgazdálkodásra.”, Az MSZP első kincstárnoka a megyei lapok eladásáról. *Magyar Média* 2. sz.

bajnokai is megjelentek a főáramú média lojalitásától övezve, teljes joggal érezhette a *nem baloldali-liberális* kötődésű újságíró, hogy a legitim kormánnyal szemben olyan erős *túlhatalom* van kialakulóban, amely semmibe veszi a demokratikus választói akaratot, és a demokrácia keretét – könnyű harci terepét – használja ki a maga hatalma gáttalan erősítésére. Ebből a felfogásból pedig egyenesen következett, hogy jobboldali-konzervatív újságírók a demokráciáért vívott szabadságharcként élték meg valóságosan kockázatos kiállásukat, lojalitásukat. Szakmájukon belül a balliberális túlerővel, ennek kiközösítő, kirekesztő hajlamával kellett megküzdeniük, s fojtott dühvel figyelni a parádét, hogyan dicsőítik és jutalmazták egymást nyakra-főre (ld. Pulitzer-díj) a magukat áldozatos szabadságharcosként, szegény üldözöttként, netán kirekesztettként felmutató, valójában pozitív diszkriminációt élvező újságírók (ld. átmentések, Soros- és kormánytámogatások (!), vállalkozói-hirdetői preferenciák). Ha valaki a kívülálló pozíciójából szeretne legalább megközelítőleg valós képet nyerni az *akkori* médiahelyzetről, a média balliberális és jobboldali-konzervatív része *kezdeti* erőviszonyáról, akkor képzeljen maga elé egy hullámzó tengert, s a víz tetejére egy óceánjárót (médiahajót), mellé pedig egy lélekvesztőt (médiabárkát). De még ez sem elegendő: mert ez a különös óceánjáró előszeretettel pörköl oda a lélekvesztőben utazókra, mondván, „szalonképtelen”, „szélsőséges” hangon kiabálnak. Márpedig „Aki kiszorul, akit erővel kiszorítanak, azt általában fölöslegesen radikalizálják” – állapítja meg Székely Ferenc a vele készített interjújában.

A felettébb különös és meglehetősen riasztó ebben a mai napig tartó harci helyzetben, hogy az adatok birtokában végre valós képet nyerő kutató sem képes előítéleteit és indulatait félretenni. Bajomi-Lázár saját könyvének ugyanazon az oldalán közli egyfelől, hogy az MSZP egykori (első) pénztárosa szerint „a megyei lapkiadó vállalatok vagyonának értékesítéséből alapoztuk meg pénzügyileg az MSZP 1994-es választási győzelmét”, gúnyolódik ugyanakkor azon, hogy az Antall-kormány hatalomra kerülve „zokon vette, hogy a sajtó már kicsúszott a kezéből”¹⁴⁶.

És még mindig ugyanezen az oldalon írja Csurka Istvánról, hogy e „frusztrációt” öntötte szavakba, amikor kijelentette, hogy „Miért ne lehetne, miért ne járna a kormánynak egy saját orgánum?”

Ha eltávolítjuk a kutatóhoz méltatlan érzelmi töltetet a „zokon vette” és a „frusztráció” kifejezésekből, a maga meztelenségében tűnik elő az igazság: az MDF-t és Csurkát *aggodalommal* töltötte el, hogy a *balliberális* sajtó viharos ellenszelében nem tudja majd végrehajtani megbízatását: a *baloldali* rendszer lebontását, a demokratikus intézményrendszer felépítését.

A kutatói előítélet egyenes következménye, amire fentebb már utaltam, a definíciókból kilógó lóláb: „A magyarországi médiaháború történetében a kritikus és a lojális szerep néha – például az 1994-es kormányváltás alkalmával – felcserélődött, miközben a frontvonalak változatlanok maradtak.” Szinte mosolyra fakasztó, ahogy az ember maga előtt látja a tipródó szerzőt, hogyan próbálja kutatóhoz méltóan *meglátni*, és elfogultságának megfelelően *nem észrevenni* a tényeket. A csere nem *néha*, értsd: olykor-olykor, véletlenszerűen következett és következik be, hanem *minden* alkalommal, amikor a politikai vetésforgó működésbe lép, és a törésvonal két oldalán helyet foglalók szerepet cserélnek. „Az Antall-kormánnyal szemben kritikus »baloldali-liberális« lapok, médiumok és újságírók egy része – írja Bajomi – később jóval elnézőbb volt a Horn-kormány iránt, a „jobboldali-konzervatív” orgánumok és zurnalisták egy része pedig kritikus hangnemre váltott.” Ezzel az alapjában véve rokonszenves „egyfelől-másfelől” megállapítással az a baj, hogy „csak a torka véres”, vagyis egyáltalán nem igaz: a Szerepcserék korában *kivételesen minden* balliberális médium elnézőbbnek bizonyult a Horn-Kuncze kormányzattal szemben, mint eggyel korábban az Antall-kormány esetében; és *kivételesen minden* jobboldali-konzervatív orgánum és újságíró kritikusabb hangot ütött meg Hornékkal, mint Antallékkal szemben. Akár rokonszenves pártatlanságról, tárgyilagosságról is tanúskodhatna Bajomi-Lázár alábbi érvelése, ha ezzel is nem a hamis állítását, vagyis a szerepcsere részlegességét és kivételességét igyekezne alátámasztani:

¹⁴⁶ Bajomi-Lázár Péter id. mű 49. o.

Jellemző példa erre [mármint a részleges szerepcserére – VDGy] az, ahogyan az 1994-es kormányváltás után a korábban kormánykritikus *168 Óra* című hetilap az új kormányhoz kifejezett jóindulattal viszonyult, míg az Antall-kormányhoz lojális Új Magyarország című napilap bírálta a Horn-kormányt.¹⁴⁷

Természetesen nem foglalkoztunk volna ennyit a szóban forgó szerző téziseivel, ha nem egy általános, a balliberális politikusok és újságírók által sugallt hamis felfogás elemeit tükröznék. Több mint jellemző a Magyar Hírlap újságírójának a szóban forgó könyv megjelenésekor Bajomihoz intézett egyik kérdése:¹⁴⁸

„– Nem kétséges, hogy minden lapnak megvan a maga irányultsága, de azért feltűnő, hogy a Népszabadság vagy a Magyar Hírlap rendszeresen bírálta a Horn-kormányt, annak szocialista és szabaddemokrata vezetőit, miközben az elképzelhetetlen, hogy a Magyar Nemzet a Fidesz vezette kabinet egyetlen döntését is megkérdőjelezze.”

E megállapításból ismét úgy tűnhet, hogy független, kritikus, „rendszeresen bíráló” újságírás jellemzi a balliberális sajtót, és szolgálja lojális a jobboldali-konzervatívot. Az imént már logikailag is bizonyítottam ennek az állításnak a képtelenségét. Most viszont azt kívánom igazolni, milyen *részigazsága* van mégis az állításnak – amely felvetheti a jobboldali-konzervatív sajtó magatartásbeli változásának szükségességét is.

LÉTEZIK VALÓSÁGOS KÜLÖNBSÉG BAL- ÉS JOBBOLDALI LOJALITÁS KÖZÖTT, DE NEM A MÉRTÉKÉBEN, HANEM FORMAI MEGNYILVÁNULÁSÁBAN.

A médiával hatni tudni, éppen annyira előzetes ismereteket és tapasztalatokat feltételez, mint bármilyen löfegyverrel bánni tudni. Azt állítom – magát Bajomi-Lázárt idézve (!) – hogy „A »baloldali-liberális« lapok többsége ügyesebben leplezte a Horn-kormány iránti lojalitását, mint a »jobboldali-konzervatív« lapok az Orbán-kormány [és értelemszerűen az Antall-kormány] iránti lojalitásukat.”¹⁴⁹ Azt állítom, hogy ebből az alapvetően helyes álláspontból kiindulva, ehhez ragaszkodva elkerülhető lenne (lett volna) a fenti hamis következtetések levonása (baloldali kritikusságára és a jobboldali lojalitására vonatkozóan); elkerülhető lett volna, hogy a balliberális média hamis képet alakítson ki önmagáról és jobboldali-konzervatív versenytársáról; mint ahogy végezetül az is, hogy a jobboldali-konzervatív média ebbe a jobbra mellőzött (gyakran megvetett: salonképtelennek, rasszistának stb. bélyegzett) pozíciójába szorítva állandó harci, igazodási kényszert érezzen: hol az „övéi” megtámogatására, hol önmaga védelmében és érdekében, de mindig a túlsó tábor ellenében. Amikor Bajomi-Lázár „annyiban kétségtelenül helyes”-nek tartja álláspontját, hogy míg a „kritikus modell”-t követő baloldali-liberális újságírók „általában burkoltan és *talán* [kiemelés tőlem – VDGy] kisebb mértékben támogatták a számukra szimpatikus pártokat és kormányokat”, addig a „lojális modell”-t követő jobboldali-konzervatívok „rendszerint nyíltan és határozottan felvállalták párt- és kormányzimpátiájukat”¹⁵⁰ – és a szerző ugyanebben a szellemben nyilatkozik az említett interjúban, akkor nincs mit csodálkozni azon, hogy a Magyar Hírlap is megmarad a hamis alapvetésnél: „A lojális újságírás koncepciója értelmezhetetlen” írja öles címében, megtámogatva a lead-ben kiemelt üzenetet: „A médiakutató szerint aggályos a lojális újságírás, és úgy látja, az Orbán-kormánynak a média feletti ellenőrzés megszerzésére tett kísérlete nem hozott politikai hasznot a koalíciónak.”

Nincs itt az ideje, hogy a következő médiaidőszakba, a Déjà vu-k korába (az Orbán-kormány időszakába) ugorjunk, ezért a kijelentés tartalmának, helyénvalóságának elemzésétől

¹⁴⁷ Bajomi-Lázár Péter id. mű 102. o.

¹⁴⁸ Gréczy Zsolt: A lojális újságírás koncepciója értelmezhetetlen, Magyar Hírlap, 2001. Március 17.

¹⁴⁹ Gréczy Zsolt id. mű [A lojális újságírás koncepciója értelmezhetetlen, Magyar Hírlap, 2001. március 17.]

¹⁵⁰ Bajomi-Lázár Péter id. mű 102. o.

most eltekintünk. A Szerepcserék korához illeszkedik azonban a két újságíró tábor valóságos helyzet- és magatartásbeli különbségeinek felfedése, megértése, ehhez pedig kapóra jön ugyanennek a 2001. március 17-ei Magyar Hírlapnak ugyanaz a 14. oldala. Az alábbi néhány vonás kezdetektől fogva jellemzi ezt a szabaddemokratákkal rokonszenvező liberális napilapot, többé-kevésbé jellemezte és jellemzi balliberális társait, nem jellemezte azonban – legalábbis a Szerepcserék korának végéig egyáltalán nem – a jobboldali-konzervatív lapokat.

- *A fontos üzenetek azonnali továbbítása:*

Amint az interjúból kiderül, Bajomi-Lázár könyvéről frissiben, *a megjelenés hetében* készült és lett nyilvánosságra hozva a beszélgetés. A jobboldali sajtó gyakran a saját értelmisége munkásságáról is „elfelejtett” hírt adni, nemhogy késve, de egyáltalán.

- *Az üzenetek ügyes becsomagolása:*

A több mint féloldalt kitevő Bajomi-interjú alatt (az AHOGY TETTSZIK rovat oldalán) csupán még egy írás található, amely közvetlen a háború előttről (*náci* korszak!) és utánról (*Rákosi*-korszak!) idéz fel olyan eseteket, amikor hazai politikusok – jobbára ordenáré módon – azt kifogásolták, hogy bizonyos csoportok innen táplálják muníciókkal a külföldi sajtót. A négyhasábos cikk látszólag egyetlen mondata sem foglalkozik a mával, és a kevésbé vájt fülűeknek is „csupán” ennyit segít a „rejtvény” megfejtésében, azaz: az „Orbán-lista”-ra való asszociálásban.

„Rendszerek és közszereplők változhattak, de ha a külföldi sajtó írt rólunk, a reakció ugyanaz marad: nem az a fontos, igaz-e, amit írtak, hanem az, kitől kapták az információt.”¹⁵¹

A jobboldali sajtó – a Szerepcserék korának végéig – általában még nem tanulta meg a csomagolás művészetét; a direkt (egyenest, árnyalatlan) újságírói stílus megtartotta és megszilárdította a már kialakult saját közönség rokonszenvét, de nem bizonyult alkalmasnak a rokonszenvezők táborának növelésére. Ugyanakkor a csomagolás művészetében a most példaként idézett Magyar Hírlap sem találta meg a helyes, követhető és követendő stílusirányzatot. A Szerepcserék korának kezdete óta kíséri a számára feloldhatatlannak tűnő dilemma, hogyan feleljen meg egyszerre valódi és vágyott önképének, saját szakmai elképzeléseinek és olvasói zajos elvárásainak. A Horn-korszak kezdetén legalább a 7. oldalán igazodni kívánt a Kereszty-féle felfogáshoz (az újságíró „született” ellenzéki), s a „A hír szent, a vélemény szabad” oldalán több írást is közölt kevésbé „szalonképes” (mert nyíltan jobbra húzó vagy szélesebb körben antiszemitának nevezett) szerzőktől (így példának okáért tőlem is)¹⁵². Ugyanez az igyekezet mutatkozott meg, amikor már az új médiakorban az új főszerkesztő (Kocsi Ilona) kísérelte meg a Magyar Nemzettől eltanácsolt Elek István cikksorozatát (Jelentéstani töredékek) közölni. Nagy tekintélyű és e tekintély mértékének megfelelően harcias és befolyásos olvasók (ezúttal pl. Eörsi Istvánt, Nehéz-Posony Istvánt) szálltak azonban szembe a főszerkesztői elképzeléssel, nem szólva a rettenhetetlen Nyilvánosság Klubról.

Nem is tudott a lap soha kimászni a csapdahelyzetéből: hiába jutott neki példányszámához képest a legkiugróbb hirdetési bevétel, a magára erőltetett szellemi gettó szűknek bizonyult egy nagyobb olvasótáborhoz, a nyitási kísérletek pedig nemcsak saját táborának

¹⁵¹ Nyerges András: *Aranyóra a koldus zsebében*, Magyar Hírlap 2001. március 17.

¹⁵² Még az – Antall-féle – Nemzeti Tájékoztatói Irodát vezetem, amikor a Magyar Hírlap közölte *Helyzet-jelentés a médiumokról* című, csaknem oldalas írásomat (1994. június 23.). Két nap múlva György Péter esztéta reagált ugyanekkora terjedelemben Jobb jobbot című eszmefutásában, többek között így: „Nos, ami engem illet, bármiféle személyes indulattól függetlenül a demokráciánk komolyan vétele érdekében egyszerűen élesen kikérem magamnak, hogy VDGY kioktasson bárkit. Mert ő etikailag hitelét veszítette. Ezzel elvesztette azt a jogát is, hogy ember és ember közötti megkülönböztetésekre vonatkozó nézeteit fenntartván, fontoskodó képpel megszólaljon, hogy itt mi is folyik.”

a másságot elutasító magatartásán buktak meg, hanem azért is, mert a sajtópiacnak ez a része már foglalt volt, s nem is akárci: a Népszabadság által.

- *A pénztőkével való szilárd kapcsolat:*

A Magyar Hírlap terítéken lévő oldalának említett két cikke alatt (a lap alján) egy „örökös” szalaghirdetés: „AZ AHOGY TETTSZIK KIZÁRÓLAGOS TÁMOGATÓJA A PANNON GSM”. Amikor a Szerepcserék korában a Demokrata *ingyen* – noha kéretlenül – közölte a Postabank hirdetését, ez rögtön perrel fenyegetőzött. A hirdetési ellenére veszteséges Magyar Hírlap egyedül a pénztőkével való jó kapcsolatának köszönheti életben maradását – és semmi köze ehhez annak a szakmai felkészültségnek, amit a bal-liberális újságírók oly előszeretettel hangoztatnak saját magukról, arra figyelmeztetve a kormányt, hogy a jobboldali újságoknak és újságíróknak (médiumnoknak) azért nincs közönségük, mert szakmailag gyengék, ezért kell a piacra bízni a sorsukat, magyarul: *ezért nem szabad forrásokkal támogatni őket*.

A Soros-féle „Nyitott Társadalom”, a Haraszi-féle „Független Újságíró” eszményéből táplálkozó médiakutató felfogásával szemben úgy vélem, hogy *nem a lojális újságírás eszménye*, hanem a elkötelezettség-függetlenség és a talpon maradás-kimúlás kettős dilemmája kísérte végig a rendszerváltozás utáni média történetét. Ha nem is minden minőségi újság főszerkesztőjére, de minden ilyen szerkesztőség egy vagy több újságírójára bizonyosan igaz volt, hogy szeretett volna lazítani a politikával való szoros lelki vagy munkakapcsolaton, és a kevésbé „hithű” olvasók irányában tágítani a lapfogyasztói kört. Minden balliberális újságnál kívülről, olvasóként felfedezhettem ennek jeleit, a jobboldali újságok zöménél pedig személyes tapasztalatok alapján állíthatom ezt. Csakhogy az újságoknál épp olyan nehéz egyszerre eleget tenni a kettős követelménynek: a törzsolvasók megtartásának, ugyanakkor a olvasói kör bővítésének, mint a pártpolitikában, ahol meg a szavazóbázist kell úgy növelni, hogy közben az addigi biztos szavazóknak ne fordítsanak hátat.

Az országgyűlésbe került első pártok legalább azt megtehették a maguk védelmére, hogy felemelték a bejutás küszöbét, így kisebb pártok nem veszélyeztették őket; az ún. minőségi napilapoknak azonban újabb és újabb versenytársakkal kellett megküzdeniük: előbb a bulvárlapokkal, aztán a kereskedelmi tévék, rádiók szívóhatásával. Tehát nem is annyira a bővítés feladatával, hanem a csökkenés megállításával kellett megküzdeniük.

Anélkül, hogy – az ötödik médiakor ismertetése előtt – elébe kívánnék menni a dolgoknak, már itt leszögezem: a feladat egyetlen napilapnak, a Népszabadságnak sikerült. Eltekin-tek attól, hogy ennek okát most részletesen elemezzem; a Szerepcserék korára annyi tartozik, hogy ez volt az az országos politikai napilap, amelyik a legtudatosabban és a legügyesebben egyensúlyozott a feloldhatatlannak látszó dilemma igencsak ingatag hátán, és úgy tudta hitelességét, olvasóinak és szerzőinek sokszínűségét növelni, hogy eközben nem csak elsőségét őrizte meg, de baloldali-liberális elkötelezettségét is.

A SZEREPCSERÉK KORÁT A NÉPSZABADSÁG AZZAL KEZDTE,
HOGY FEJLÉCÉN A „SZOCIALISTA” MEGJELÖLÉST
KICSERÉLTE „ORSZÁGOS”-RA

Mindjárt az országos választások másnapján, az eredmények ismeretében. Az efféle gesztust lehet persze kellő gyanakvással is fogadni – mint ahogy jómagam is tettem annak idején. Könnyen besorolja (besorolta) az ember a mezcserek (a cégér-átfestések, a metamorfózisok) már-már megszokott sorozatába; a választások előtt Eötvös Pál, a lap főszerkesztője vezércikkében nyilvánvalóvá tette, hogy baloldal győzelmét tartaná kíváncsnak; választások után

levenni-átfesteni a régi cégért, mi másért kellene, mint a gyanútlan olvasók megtévesztésére: mi nem kötődünk egyik párthoz sem – a szocialistákhoz sem –, tessék minket nyugodtan olvasni.

Az elkövetkező négy évben – aztán az újabb négy évben – a Népszabadság mérsékeltebb hangütésre, kiegyensúlyozottságra való törekvése mind jobban kidomborodott. A külön a főszerkesztővel és külön a helyettesével folytatott beszélgetés részletesen tartalmazza majd ennek főbb összetevőit, itt is megemlítek azonban néhány elemet, amelyek mögött jól megfigyelhető a tudatosság és módszeresség.

- A politikailag erősebb töltetű írások mellett egy vagy két apolitikus, ugyanakkor közérdekű, informatív cikk az első oldalon.
- Bulvár témák első oldalas szerepeltetése, amennyiben szélesebb körű érdeklődésre tarthatnak számot.
- Politikai szenzáció első oldalas közlése gyakran akkor is, ha baloldali „áldozata” van.
- A híroldalakon óvakodás a balliberális elkötelezettség kimutatásától.
- Általában óvakodás a balliberális politikusok iránti feltétlen lojalitástól.
- A véleményoldalakon – a baloldali szemlélet dominanciája mellett – más nézőpontok ismertetése, ill. más szemléletű szerzők szerepeltetése.
- Általában óvakodás az ideológia ellentétek szításától, a táborok közötti frontok megmerevítésétől.

A lapnak – szerkesztőinek – természetesen nem a baloldali világnézete és elkötelezettsége változott meg, hanem a szorongások és akciózások elmúltával lehetőség nyílt az újság szerepének nyugodt újragondolására. A legnagyobb példányszámú napilap a széles olvasói és hirdetői bázisán, a multinacionális külföldi tulajdonossal a háta mögött megengedhette magának, hogy önálló (hatalmi) tényezőként határozza meg magát, s a neki rokonszenves politikát csak akkor és úgy támogassa, ha ebből neki – és olvasóinak – nem származik különösebb vesztesége. Megfordítva: ha netán neki – és olvasóinak – nyeresége származik belőle, akkor akár a frontális ütközést is vállalja.

Egy-egy jellemző részlet a Népszabadság főszerkesztőjével és a helyettesével készített beszélgetésekből¹⁵³:

Horn Gyulával, mondjuk, olyan viszonyban vagyok, hogy ‘95-ben, amikor ők rendeztek egy sajtónapi fogadást, ahová meghívtak engem is, a miniszterelnökkel mentünk egymással szemben, és gondoltam, hogy kezet fog nyújtani, erre az ember felkészül, és egyszer csak elfordult tőlem. Szóval ilyenek a pártkapcsolatok, és nem is szeretném, hogy sokkal jobbak legyenek, s ők bennünket szeressenek, velünk elégedettek legyenek. [...] A sajtó egy másik szféra ugyanis. [...] Mert attól hiteles, ha tele van kérdőjellel. Én ezzel most nem azon raveszkodom, hogy akár a függetlenségünk által így segítsünk a szocialista pártnak, hanem úgy gondolom, nekünk más a szakmánk, terünk, dimenzióink. Ez nem számítás, hanem egy felismerés: ez így működik. Mindkettő más-más mechanizmus, s ilyen értelemben a kettőnek csak bonyolult áttételeken keresztül van, közvetlenül pedig semmiképpen nincs köze – legalábbis normális esetben – egymáshoz. (Eötvös Pál)

[...] nem az vitte vásárra a bőrét, aki szivárogtatott, mert nem tudták meg, hogy ki, így persze mindenki mindenkinek gyanús volt. De hát ez az MSZP elnökségi ülésein sem volt másként. Horn Gyula sokszor a dühtől fuldokolt. Volt, aki kiment WC-re, és mobilról telefonált, hogy mi a téma. És mire kijöttek az elnökségi ülésről az emberek, az újságírónk már ott állt, és kérdezett olyat, amit csak az tudhatott, aki bent ült. A kormányfő Csintalan Sándorral nyilatkoztatta a reggeli krónikában, hogy nem igaz, nem így volt. Persze később kiderült, hogy így volt. Mondom, istentelen dühös volt. Hogy ő még ilyet nem látott! (Tamás Ervin)

¹⁵³ Ld. II. kötet: MédiaArcok

EGYÉBKÉNT PEDIG AZ INTERNACIONALISTÁK KÖNYÖRTELENÜL VISSZAFOGLALTÁK ELVESZTETT HADÁLLÁSAIKAT.

S így lesznek-maradnak megint elsők az elsők.

Bajomi-Lázár 2001-ben megjelenő könyvében majd arról fog beszélni – amiről beszél mindenki más a balliberális oldalon, kezdve Haraszti Miklóssal –, hogy a médiabékét az Orbán-kormány törte meg, általa újult ki s lépett második szakaszába a médiaháború. „Az 1995 végén megszületett és 1996 elején érvénybe lépett médiatörvény óta a kilencvenes évek elejének médiaháborúja már csak rossz emlék volt. Orbán Viktor, az új kormány miniszterelnöke azonban új irányt szabott a magyarországi médiapolitikának. Meghirdette a »média-egyensúly« megteremtésének, vagyis a sajtóban uralkodó állítólagos liberális és baloldali túlsúly letörésének programját.”¹⁵⁴

1994 nemcsak a kormányváltás, az időközben neoliberálissá vedlett baloldal hatalomba való visszatérésének éve, hanem a „szönyegbombázás”-nak nevezett médiatisztogatásé is. Ez az alibinek megtartott Vasárnapi Újság című rádióműsor és a Magyar Nemzet kivételével az összes „máskéntgondolkodót” elnémította. Ez a némaság volt a médiabéke igazi záloga! Szinte hihetetlen, hogy a „túloldal” ne tudná, ne tudta volna ezt. Bajomi-Lázár saját maga állapítja meg iménti könyvében:

Az új, MSZP-SZDSZ koalíció sok tekintetben a leváltott jobboldali-konzervatív kormány médiapolitikáját folytatta. Júniusban eltávolította a televízió hírműsorainak éléről Pálffy G. Istvánt és Chrudinák Alajost. [...] Hamarosan számos, az előző kormány alatt kinevezett televíziós és rádiós újságíró vesztette el állását: az új tévéelnök [Horváth Ádám] például egyetlen nap alatt elbocsátotta az esti tévés hírműsor 170 munkatársát, több újságírót, mint ahánynak az előző kormány regnálásának négy éve alatt mondtak fel. Az új kormány részben megvonta az előző kormányhoz lojális napilapok anyagi támogatását is. Csődbe ment az Új Magyarország, majd a Pesti Hírlap. Az új koalíció ugyanakkor közvetett módon továbbra is fedezte az előző kormánnyal rokonszenvező Magyar Nemzet veszteségét.¹⁵⁵

A Magyar Rádióban, amelynek elnöki posztját a médiatörvény megszületéséig Szirányi János foglalja el, a szocialisták „negyvennyolc órán belül átrendezték a terepet, s nagyon rövid idő alatt egy csomó embernek megszüntették a műsorát. Tengett-lengett csak, vagy pedig olyan méltatlanul kevés műsoridőhöz jutott, hogy éppen csak csurrant-cseppent neki valamennyi pénz.” – nyilatkozza majd 2000 végén Kondor Katalin, a Kossuth-adó főszerkesztője.¹⁵⁶

A Duna Tv „a politikai műsorok behódolása fejében életben maradhatott” – írja a média-krónikás.¹⁵⁷

1995-ben ezt írja vezércikkében¹⁵⁸ a Budapest Sun:

Más egykori kommunista országoktól eltérően Magyarországon nem várták el a kommunista újságíróktól, hogy tűnjenek el. Ehelyett a legtöbb országos és helyi lapot az utolsó kommunista kormány végső napjaiban privatizálták, azzal a kikötéssel, hogy a szerkesztőség tagjait az új tulajdonosok nem cserélhetik ki. Így tehát ahelyett, hogy elküldték volna őket azért, mert a közvéleményt éveken át félrevezették, fizetésemeléssel és újabb foglalkoztatási biztonsággal jutalmazták őket a Bertelsmann-féle cégek és más külföldi beruházók. A magyar újságírók többsége – mivel nem kényszerítették őket – nem változott meg... Röviden: a kommunizmus óta a magyar újságírás igen kevésbé alakult csak át.

Kelet-Németországban az ottani rendszerváltás kezdetekor a közszolgálati média 7500 munkatársának a felét elbocsátották, a politikai adások műsorvezetői közül senki sem marad-

¹⁵⁴ Bajomi-Lázár Péter id. mű 10. o.

¹⁵⁵ Bajomi-Lázár Péter id. mű 76. o.

¹⁵⁶ Ld. II. kötet: MédiaArcok

¹⁵⁷ Bárány Anzelm: Média... id. mű 117. o.

¹⁵⁸ In. Bárány Anzelm: Volt egyszer... id. mű 54. o.

hatott a képernyőn, a kulcspozíciókat nyugatnémet „vendégmunkásokkal” töltötték be és ők válogatták ki, hogy kit vesznek fel (esetleg vissza). Valószínűleg a lengyelek is helyesen jártak el, amikor az ún. Pampers-generációt, azaz fiatal, szeplőtlen embereket juttattak kulcspozíciókba.¹⁵⁹ S valószínűleg Boross Péter miniszterelnök is ezért szorgalmazta még a kormányváltás előtt tett nyilatkozatában, hogy egészséges vidéki gyerekeket kell szerepeltetni a médiában. Az internacionalista oldalon ezt „természetesen” kódolt antiszemitizmusként értékelték.¹⁶⁰

Ha vesszük a fáradságot, és kivonjuk az eseményekből az érzelmi tölteteket és a nyelvpolitikai sallangokat, röviden a következő történt: a baloldal negyvenöt évi politikai és szellemi uralkodása (hol keményebb, hol puhább, de szünet nélküli *diktatúrája*) után a jobboldal is *korlátozott* megnyilvánulási lehetőséghez jutott. A megnyilvánulás lehetősége elvileg is, gyakorlatilag is *elemi feltétele* a valóságos demokráciának. Az elbocsátásokkal, a nemzeti sajtóorgánumok kimúlásával vagy gyengélkedésével az internacionalisták visszacserezték médiahegemóniájukat: a (nemzeti) másként gondolkodók elnémultak, vagy másodvonalba, perifériára szorultak (némelyek egyenesen Szamizdat-írásba fogtak). A Haraszi és mások által később második médiaháborúnak nevezett – 1998-ban kezdődő – eseménysorozat nem más, mint a valódi rendszerváltozásért, az igazi demokráciáért vívott küzdelem folytatása akkor, amikor az igazi változtatásra újra valós esély nyílt.

Alig hihető, hogy ezt a gondolatmenetet értelmiséginek nevezett emberek ne tudnák elfogadni. Attól tartok azonban, hogy mégis erről van szó. Az elfogult értelmiségi elme ugyanis – erről szólt most elkészített egész évszázadunk –, éppen azért, mert valójában a szív vezérli, tökéletesen képes önmaga felültetésére (becsapására). Hát még ha rövid távon jó kis önigazolása, netán kézzel fogható haszna is származik belőle.

Megint csak az indítékok megértése, a gondolkodási sémák és mechanizmusok feltérképezése végett tűnik hasznosnak, ha megpróbálunk bepillantást nyerni a balliberálisok egyik (korábban Demokratikus Charta-s) szószólója kormányváltás (1994) utáni gondolat- és érzésvilágába:

Nekem meggyőződésem, hogy igazam volt, amikor a szélsőjobboldal megjelenésétől enyhén szólva rosszkedvű lettem, de elfogadom, hogy volt az MDF körül nem egy végtelenül tisztességes ember, aki maga sem sejtette, hogy mi felé közeledünk. Mindez azonban csak az elmélet szintjén ilyen szép egyszerű. A jobboldali sajtó ugyanis nincs, illetve alig van, s legmarkánsabb képviselői nem konzervatív úriemberek, hanem hol immorális gazemberek – sajnálom, de így van –, hol elvadult fantaszták, hol meggyőződéses antiszemita, mely minősítésük nem zárja ki, hogy az első két csoportba nem tartozhatnának. [...] Az igazság az, hogy a jelen állapot kialakulásáért ők maguk felelnek, ide vezetett a siralmas zsarolási technika, a primitív antikommunizmus, az antiszemitizmus, az újságírók elképesztően okatlan lenézése. Hiába raboltak össze ezt-azt, a végeredmény az, ami. Maradt az Új Mao, mely időnként egyes oldalain az újság benyomását kelti. Elsüllyedt a Pesti Hírlap, amelynek legfeljebb a sajtótörténetben van helye, a politikai pornográfia, illetve az extremitások és kuriózumok rovatában. Még éldegél – állítólag – a Pest Megyei Hírlap, mintha egyesek olvasnák az Esti Hírlapot, s ezzel vége. A diadalmas erőd, a televízió romokban, Várkonyi Balázs üzött fáradt arcánál csak a félős Stefka rosszul megkötött nyakkendője mulatságosabb látvány. Szegény jobboldal, amelyet ezek az emberek védelmeznek, akiknek egyetlen problémájuk az lehet, hogy mennyire szégyellik magukat.

A helyzet persze innentől komoly. Mert nem valószínű, hogy hirtelen – a Jó Tündér pillantása nyomán – felvillanna a jobboldali sajtó csodás, az én finnyás baloldali ízlésemet is kielégítő új nemzedéke.¹⁶¹

¹⁵⁹ Bárány Anzelm: Volt egyszer... id. mű 51. és 53. o.

¹⁶⁰ Bárdos András nyilatkozza a Hetek március 17-ei számában: „Ezt kódolt mondat volt, mindenki érti, mit jelent. Ennek lett következménye az Egyenleg-ügy, a rádiós elbocsátások.”

¹⁶¹ György Péter id. mű

E szavak tulajdonosa (György Péter) egyetemen okító esztéta, az ELTE Média Tanszékének vezetője, aki nap mint nap éretlen és gyanútlan magyar ifjak több tucatjába plántálja különös felfogását: a „másik” oldal újságírói jellemzően immorális gazemberek, primitív kommunistázók és antiszemiták. A baloldal egy másik vezérszónoka (Eörsi István, ragyogó irodalmár) a ZDF német hírtelevízióban ama sajnálatának adott hangot, hogy a kommunizmus nem semmisítette meg a jobboldali szellemiséget.¹⁶² Egy harmadik, egyébként különös színváltásairól nevezetes szószóló (Tamás Gáspár Miklós, egy darabig a magyar Filozófia Intézet vezetője) azt az óhaját nyilvánította ki, hogy a Demokrata-féle „szélsőjobboldali” kiadványokat árusító újságosbódékra *megkülönböztető jelzést* kell ragasztani (pedig ezekkel, már tudjuk, jobb vigyázni) vagy szét kell verni. De nemcsak a sajtóban kíváncsian szeretne a tisztogatás, adja hírül az Úr 1996. évében, jellegzetes bolsevik nyelvezettel a rendszerváltozás ifjúsági liberális lapjában, a Magyar Narancsban.

„Be kell fejezni a szélsőjobboldal bohócainak és botrányhőseinek frivol népszerűsítését. Haladéktalanul el kell bocsátani az államapparátusból a totalitárius mozgalmak szimpatizánsait. Az állam tisztviselőinek szüntelenül és fáradhatatlanul ki kell jelenteniük, hogy szolidárisak a neonáci, neonyilas, neoimrédysta, neohorthysta hangoskodások és erőszakcselekmények sértetteivel. Az államnak szigorúan meg kell torolnia a hivatalnoki karban a rasszizmus, az antiszemizmus, a felekezeti vagy osztálygyűlölet megnyilvánulását.”¹⁶³

Egy negyedik, szintén balliberális közmegebecsülésnek örvendő véleményformáló (Kornis Mihály író) ezt találta mondani az egykori fideszes sajtószóvivőnek (Bayer Zsoltnak): „Más választásod nincs, vagy náci vagy, vagy igazat adsz nekem, illetve nekünk. És azt is vedd tudomásul, hogy él ebben az országban ötezer értelmiségi, akinek a véleményével szemben nem lehet politikát csinálni.”¹⁶⁴ Az Élet és Irodalom és a Hócipő – balliberális hetilapok – ragyogó tehetségű vezető publicistája (Megyesi Gusztáv) attól ideges, hogy a [fideszes] „fiúk felnöttek, ám ahogy korosodnak, úgy válnak egyre szemtelenebbé, s mint a kukac bújnak ki a földből, bárhova fordul is az ember.”¹⁶⁵ Egy szintén sűrűn publikáló pszichiáter-újságíró, aki Horn Gyula miniszterelnök lelki állapotát is igyekezett karbantartani (Popper Péter), saját bensőjének traumájáról ad hírt, amit a Magyar Demokrata Fórum és a Fidesz vezető személyiségének (Lezsák Sándor és Orbán Viktor) egymásra találása vált ki belőle: „Amikor megláttam azt a fényképet, amin kezét fog a sátáni mosolyú néptanító és a farkas nevetésű mini duce, a hideg futott végig a hátamon.”¹⁶⁶

György Péter – mint írása címe is mutatja – *jobb jobbot* szeretne magának. A választékosabb pesti értelmiségi ilyenkor szokott az ámulattól felkiáltani: „micsoda impertinencia!”. Micsoda pimaszság! Minő gúny! Minő pökhendiség!

A baloldal e szélsőséges gondolkodású hangadói halálosan komolyan gondolták, hogy az ő dolguk megmondani, milyennek kell lennie a jobboldalnak. A rendszerváltozás legelső pillanatától fogva nagy energiákat fordítottak arra, hogy a nemzeti oldal már népszerű vagy népszerűsége esélyes személyiségeire és orgánumaira *kivétel nélkül* kigyót-békát kiabáljanak. A *kivétel nélkül* szó szerint értendő: a jobboldal garantáltan demokratikus és liberális (igaz, *nemzeti* liberális) gondolkodású politikai és szellemi vezéreire is rányomták a maguk billogát, legyen szó akár Antall Józsefről, akár Elek Istvánról. Antall attól lett szélsőséges, hogy nem szakított azonnal Csurkával; Elek például attól, hogy nemtetszését fejezte ki R. Székely Julianna írása miatt.¹⁶⁷ (Hogy mondta Kornis? „Vedd tudomásul, él ebben az országban ötezer

¹⁶² Idézi: Pesti Hírlap, 1993. december 23.

¹⁶³ Magyar Narancs, 1996. április 18.

¹⁶⁴ Kornis Mihályt idézi Bayer Zsolt, Demokrata, 1998. július 4. In: Politikailag korrekt, Tóth Gy. László gyűjtéséből, Kairosz Kiadó, 2000.

¹⁶⁵ Élet és Irodalom, 1998. május 13.

¹⁶⁶ Popper Péter: Van másik?, Népszabadság, 1998. május 8.

¹⁶⁷ Magyar Hírlap, 2000. július 3.

értelmiségi, akinek a véleményével szemben nem lehet politikát csinálni.”) A média- és kultúrfölény megteremtéséhez és fenntartásához persze nem mindig szükséges a látványos megbélyegzés; épp ennyire jól bevált módszer a balliberális szellemiség képviselőinek állandó szerepeltetése (nyomatása), a nemzeti, konzervatív, keresztény szellemiségűeknek pedig a teljes vagy csaknem teljes elhallgatása. A Kossuth-adó főszerkesztőjével, Kondor Katalinnal készített beszélgetésből idézem:

– Csúcs László épp az irodalmi műsorokat hozta fel példaként arra, hogyan tudja a Magyar Rádió indirekt módon, annál hatásosabban befolyásolni a közvéleményt. Irodalomnak álcázva el lehet adni bármiféle saját véleményt.

– Nem csak sajátot, hanem bárkiét. Kiszolgálni is lehet egy uralkodó ideológiai irányzatot, de nemcsak irodalmi, hanem még zenei műsorokkal is. Ha azt mondom, hogy öt költő, öt regényíró van az országban, és a többi semmit sem ér, és ezt hirdetem reggeltől estig, és természetesen ugyanezt meg lehet tenni a zeneszerzőkkel, zenei irányzatokkal, vagy bárkivel, bármivel, akkor valóban elferdülhet az igazság...¹⁶⁸

Uralkodó irányzatokkal kevesen mernek szembeszállni, különösen, ha ezáltal egy olyan társaságból, eszmevilágból sorolódik (rekesztődik) ki az ember, amelyhez a főáram gondosan hozzáköti az olyannyira rokonszenves „haladó”, „humanista”, „européer” jelzőket, illetve olyanba sorolatik be, amelyre a „szélsőjobb”, „fasiszta”, „antiszemita”, „nacionalista”, „rasszista” címkéket függesztik. Meggyőződésem, hogy az olyan – egyébként markáns és ilyen értelemben független – gondolkodók, mint például Hankiss Elemér társadalomtudós a médiaháború során ezért nem tudott valódi függetlenségre szert tenni. De ugyanez a billogpolitika osztotta meg oly sikeresen magát a jobboldali médiát is. A Szerepcserék korában, amikor az olyan jellegzetesen és következetesen *nemzeti elkötelezettségű* lapokra, mint a Magyar Fórum és a Demokrata, a fősodratú média egyébként is a pofozózsák szerepét osztotta, bőven kijutott e lapoknak a „szalonképes” nemzeti ütlegekből is (pl. az igen jó tollú Kristóf Attila részéről).

AZ INTERNACIONALISTÁK GYŐZELME AZONBAN SAJÁT TÁBORUKAT IS MEGOSZTOTTA.

A szélsőséges gondolkodású internacionalistákat ugyanaz a felsőbbrendűségi érzés, kirekesztő (rasszista) hajlam jellemzi, mint a szélsőséges nacionalistákat. Szélsőségesességük – kirekesztő hajlamuk – táplálója azonban valójában nem a beteges gyűlölködés, hanem egy nehezen gyógyítható (megingatható) hamis tudat, ami a belső világuk egyneműségét csaknem kikezdetetlenné teszi. A szélsőbaloldali eszmevilágnak megvannak azok a – valójában érzésekből, kötődésekből táplálkozó – kulcsfogalmai, fogalompárjai, ellentétei, amelyek ezt otthonossá teszik, ugyanakkor zavarólag hat minden olyan fogalom, amely arról értesít, hogy a valódi világ egészen más is lehet (egészen másképp is nézhető). Így tartozik össze burzsoá és proletár, szocializmus és kapitalizmus, állampolgár és emberi jog, érdek és politika, pénz és fejlődés, piac és fogyasztás (anyag és haladás), kisebbség és szolidaritás, mint amennyire idegen ettől a világtól a hazához és a nemzethez, a közös gyökerekhez, a mítoszokhoz való erős kötődés, sőt, magához a kötődésekhez, a szeretethez való ragaszkodás.

A baloldal ezért vindikálta magának a jogot, hogy saját maga határozhassa meg, milyen legyen a jobboldal, vagyis a saját maga ellentéte, tagadása. Mert ahogy a finnyás gyomor sem képes akármit feldolgozni, az évtizedeken keresztül egyfajta szellemi táplálékhoz szokott elmének is bajos dolog az új szellemi anyagokat azonmód befogadni. Szocializmus helyett kapitalizmust építeni, kommunistából kapitalistává avanszálni, ment zökkenő nélkül, hiszen a

¹⁶⁸ Ld. II. kötet: MédiaArcok

fogalom ismerős volt: a kapitalista volt az, aki ellen idáig harcolni kellett (meg akitől kölcsön lehetett kérni). De Istenről, Szent Koronáról, hazafiságról szó se esett. A szellem gazdájának nem szerencséje, hanem egyenest szerencsétlensége, ha benne a Szent Korona micisapkává lényegül át, a magyar Himnusz pedig minduntalan egy volt osztálytárs emlékét idézi fel (mint Vámos Miklósban), akire richtig mindig ilyenkor jött rá a szellenthetnék.¹⁶⁹

Az Akciózások korában a közös ellenség (közös tagadás) egybeolvasztotta, homogenizálta a baloldalt: a kétségkívül létező különbségek szocialisták és liberálisok között háttérbe szorultak. A választások megnyerése után azonban kiütköztek a különbségek és felerősödtek az ellentétek. A média és a (média által is befolyásolt) politikai közvélemény a szocialisták és a szabad demokraták közös kormányzását ösztönözte. Nem minden szabad demokrata „finnyás gyomra” tudta azonmód bevenni a gondolatot; a pártalapító és egykori szamizdatos Kőszeg Ferenc például nehezen tudta elképzelni, hogy egy gyékényen áruljon régi üldözőivel – nem mintha a Demokratikus Charta közös akciói során nem ez történt volna –, Magyar Bálint pedig azt jelentette ki, hogy soha nem vesz részt olyan kormányban, amelynek Horn Gyula a feje.

Miután a koalíció annak rendje és módja szerint mégis létrejött és élt négy évet, maradandóbbnak bizonyultak azok a különbségek és változások, amelyek a közvélemény előtt nagyjából rejtve maradtak. Amint korábban már kifejtettem, a gondolkodás és viselkedés végletes irracionálisát a félelem is táplálta; arra is utaltam már, hogy a baloldali pártok 1994. évi győzelme után a félelemérzet sokakban elmúlt vagy legalábbis erőteljesen csökkent (más kérdés, hogy az 1998. évi választások előtt újra felerősödik). Ezzel együtt a baloldalon belül ebben az időszakban teret kezdett nyerni a politikai vagy médiaellenfél megértésére való hajlandóság politikában és médiában egyaránt. A kormánykoalíció több mint kétharmados (!) parlamenti többsége birtokában – a biztonsági jellegű szőnyegbombázás elvégzése után – a szocialisták, élükön Horn Gyulával hajlanak a kompromisszumokra. A miniszterelnök olyan médiaszemélyiségeket igyekszik helyzetbe hozni, akik benne vannak ugyan a főáramban (tehát baloldaliak), de adnak újságírói függetlenségükre és elhivatottságukra, ugyanakkor óvakodnak a politikacsinálástól. Szóvivőnek Havas Henriket nézi ki (más kérdés, hogy ez nem jön össze), a televízió élére pedig Horváth Ádámot, illetve alá azt a Székely Ferencet, aki a Nap Tv megteremtése óta fontosnak ítéli a vélemények sokszínű bemutatására való törekvést. (Ugyanezt láthatjuk ma Polinfo nevű internetes honlapján, ahol egyebek között a különböző csapatokban játszó nevesebb publicisták szerepelnek, Megyesi Gusztávtól Lovas Istvánig.)

Horn Gyula megelégszik a baloldali dominanciával, s nem törekszik hegemóniára. Nem egykori karhatalmistához illő keménységgel, inkább a kompromisszumaival vezekelni igyekvő politikusként kormányozza az országot (aki a nyilvános bűnbánattól tartózkodik ugyanakkor). Fontosabb számára a megegyezés lemondások árán kialakított rendje, semhogy a szabad demokraták médiafelfogását követve szabadjárá eressze az újságírókat. Rendszeres sajtótájékoztatóin jellemzően csak válogatott újságírók és előre benyújtott kérdések szerepelhetnek. De ami ennél fontosabb: a médiatörvény dolgában is egyezsége törekszik. Hogy ez a politika valódi – bár valójában igen szerény mértékű – ellenőrzését eredményezte a média felett, az jól látható a magát függetlennek tekintő tévés, Bárdos András reagálásából. A Hit Gyűlekezete lapjának, a Heteknek 2001-ben adott nyilatkozatából idézem a következő részletet:

[...] Döntések születtek, amiket nem értettünk. Például miért született a médiatörvény az akkori ellenzék ilyen mértékű bevonásával? [...] Ez egy paktum volt, nem tudjuk, miért kötötték, viszont a médiatörvény következtében nincs független elektronikus orgánus Magyarországon, mert a pártokból összeállított ORTT-től függenek, sőt, ennek vannak kiszolgáltatva teljes mértékig. [...] Például folyamatosan lehet revolverezni egy televíziót

¹⁶⁹ In: Seszták Ágnes: Hogyan foglalta el a kormány a Magyar Televíziót? Demokrata 2001/5).

azzal, hogy „azt ígértétek, ennyi és ennyi kulturális műsor lesz”, miközben nem kell négyemillió embernek kulturális magazint adni, mert nem akarják nézni.¹⁷⁰

Bárány Anzelm médiakronikás szerint az SZDSZ egyik főerejét az jelentette, hogy rendkívül sok militáns hívővel rendelkezett a média kulcspozícióiban. Ezért nekik az felelt volna meg leginkább, ha „az újság az újságíróké” jelszavával prolongálni tudják a status quót. Ez a politika sokáig sok új szimpatizánst is szerzett számukra az újságíró-társadalomban. Ezt a befolyást érdekes módon éppen kormányra kerülésük után koalíciós társuk, az MSZP törte meg¹⁷¹.

Aligha kétséges Horn szerepe abban is, hogy a médiatörvény nyomában meginduló frekvenciaosztás során a szabad demokratákkal társított CME – noha sokkal magasabb árat ajánlott az RTL Klub-os CLT-UFA-nél – vereséget szenvedett. A dolog jelentőségét jól tükrözi, hogy a határozatot élesen bírálta Mark Palmer egykori amerikai nagykövet, politikai részrehajlással és korrupcióval vádolva meg az ORTT egyes tagjait.¹⁷²

Végül pedig Horn Gyula miniszterelnök megelégedett azzal, hogy a Pesti Hírlap megszűnt, az Új Magyarország a csőd közelébe jutott, az újonnan létrejött Demokrata felszámolására némi nyomást fejtessen ki¹⁷³ – de nem kívánta a Magyar Nemzet halálát is. Megtámogatatta forrásokkal, anélkül, hogy „saját” főszerkesztőt (cenzort) ültetett volna nyakukba. Utóbbi pártja választási vereségének egyik okaként értékelte ezt a kétségtelen gesztust.

A SZEREPCSERÉK KORÁBAN A MINŐSÉGI MÉDIA EGYÉRTELMŰEN SEGÍTETTE A DEMOKRATIZÁLÓDÁST.

A „minőségi” jelző itt annyit jelent, hogy *nem bulvár*, s éppen a kereskedelmi rádiózás és televíziózás hamarosan – még ebben a korban – megnövekvő súlya miatt élek ezentúl a megkülönböztetéssel.

Ugyanakkor az iménti állítással nem azt a véleményem akarom kifejezésre juttatni, hogy a bulvár írott sajtó és elektronikus média ne játszott volna szerepet a demokratizálódás erősítésében; sőt, a többszínűség révén bizonyosan kedvező hatással volt rá. Ugyanakkor a média e szegmensének egyértelműen a pénz az istene: a szórakoztatás révén a nézettségi indexek javítása és a reklámbevételek növelése a leghatározottabb célja. A politikai szerepvállalásuk csak ritkán közvetlen és drasztikus (Kurír), inkább áttételes, noha nem elhanyagolható. A maga idejében visszatérek még erre a kérdésre.

A minőségi média kategóriájába gondolom tehát a nem bulvár, ugyanakkor kivétel nélkül magánkézben politikai-közéleti sajtót, a három közszolgálati elektronikus médiumot (MTV, MR, Duna Tv), valamint a Magyar Távirati Irodát.

Azt állítom tehát, hogy a minőségi média – nemzeti vonulatának gyengesége ellenére vagy ezzel együtt – összességében a rendszerváltoztató demokratizálódás javára szolgált. Mégpedig a következő tényezők miatt:

A balliberális sajtó helyzetének és szerepének megváltozása

Mint említettem, a közös ellenség legyőzéséről, a politikacsinalásról a hangsúly áttevődött a hír- és véleményközlésre, vagyis az újságcsinalásra. A közös koalícióval a szocialisták kifogták a szelet a szabad demokratákhoz kötődő, militáns hajlamú újságírók vitorlájából. A balliberális színezetű politika és sajtója egyaránt a koalíció újabb választási győzelmére játszott, ennek ellenére kifejezésre jutottak rövidtávú szerep- és érdekellentétek is.

¹⁷⁰ Hetek, 2001. március 17.

¹⁷¹ Bárány Anzelm: Média-... id. mű 43. o.

¹⁷² Népszabadság, 1999. február 24.

¹⁷³ Ld. Beszélgetés Bencsik Andrással.... II. kötet: MédiaArcok

A kormány- és a kormánypártok iránti lojalitás leginkább a hangnemben (visszafogottságában) mutatkozott meg, legyen szó a politikusuk autóbalesetéről vagy a Bokros csomagról. Az Akciózások korában többet kapott Boross Péter miniszterelnök a más életét *nem* veszélyeztető balesetért, mint a Szerepcserék korában Gál Zoltán házelnök a halálos áldozatok után. A Bokros-csomag (a szociális megszorító intézkedések csomagja) ugyan pontosan ellenkezőjét tartalmazta, mint a szocialisták és szabad demokraták választási ígérete, egyetlen balliberális orgánus nem engedte meg magának vele szemben a *Vicsék-féle* tömény – több hetes gondos gyűjtőmunkával, elemzéssel előkészített – uszítást; ugyanakkor a balliberális sajtóban is helyett kaptak a Bokros-csomaggal szembeni legkülönbözőbb vélemények, elutasítások.

Visszafogottnak bizonyult a balliberális média a politikai példaképeit érintő botrányok továbbadásában, „habosításában” is. A tanársegéd kulturális miniszter, Fodor Gábor jószereivel egy karcolást sem kapott amiatt, mert magát egyetemi adjunktusként tüntette fel egyetemi szobája ajtaján – aki visszaemlékszik arra, milyen mély vágások és gyakorta övön aluli ütések érték Antall kultuszminiszterét (Andrásfalvy Bertalant), képet nyerhet a sajtó természetéről, színeváltásáról.

Ugyanakkor – mint a „Jobb jobbot” György-írásnál is láthattuk – a baloldal általában nem fékezte a hangerejét, ha a jobboldal – különösen a jobboldali sajtó – reprezentánsai álltak a célkeresztben. „A balliberális sajtó feltalálta az ellenzékellenes újságírást” – hallatszott a nemzeti táborból.¹⁷⁴ Nemcsak a régi gyűlölködésekbe belefeledkező generációból indultak támadások, hanem az ifjú titánok is élvezettel dobták be magukat az izgalmas (magas adrenalin-szintű) háborúzásba. „Amióta megszűnt a Pesti Hírlap, az uszulni vágyó néző figyelme jobb híján a közszolgálatban maradt posztcsurkisták felé fordul” – írja Seres László a Népszava tévékritikájában, 1994. júliusában. Pár év múlva, de még Orbánék győzelme előtt (1997. december eleje) ott ül az Új Magyarország főszerkesztőjének irodájában, ahol nagy a sürgés-forgás, mivel a legutolsó és már soha meg nem jelenő lapszám készül. Seres hiteles, tárgyilagos cikkel búcsúztatja az ellenfelet a Magyar Narancsban...

Az SZDSZ különutas sajtópolitikát folytat

Azon túlmenően, hogy az ellenzékellenes újságírás legfőbb bajnokai az SZDSZ holdudvarából kerülnek ki, a szabad demokraták Göncz Árpád köztársasági elnököt is fel akarják használni a szólásszabadság egyfajta korlátozására: a köztársasági elnök nevéhez fűződő (a Btk-t módosító) kezdeményezés („lex Göncz”), amelyet 1996. márciusában fogadott el az országgyűlés, hatékonyabb törvényi fellépést tett lehetővé nemcsak a rasszista megmozdulások (Szabó Albert-féle fenyegetések) ellen, hanem a félelemkeltésre *alkalmas* beszédekkel (ill. ezek gazdáival) szemben. E törvényi passzus azzal fenyegetett, hogy a baloldal vérmesebb harcosai kényük-kedvük szerint jelentik ki egy beszédre (és ellenfelükre), hogy az félelmet keltett bennük, tehát *alkalmas* volt a félelemkeltésre, vagyis az illető rasszista, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A törvényt ugyan megszavazta az MSZP-SZDSZ többségű országgyűlés, a korszak azonban – a félelmek oldódása miatt – már nem volt alkalmas arra, hogy néhány „üldözött” kirakatperekbe tudja behajszolni a Horn vezette szocialistákat. (Az Alkotmánybíróság meg is semmisíti majd a szabadon értelmezhető „alkalmas” kitételt 1999-ben.)

¹⁷⁴ „Senki a most idézettek közül nem foglalkozott a posztkommunista szocialisták visszatérésével, egy látszólag abnormális koalíció megalakításával, senki nem kifogásolt semmit.” – állapítja meg hozzászólásában Berszán György újságíró azokról, akik majd az újabb kormányváltáskor ugyancsak kiengedik a hangjukat. – „Ellenben a szociálliberális lapok új sajtókatégoriát vezettek be: az ellenzékellenes újságírást. Amely [1998] május huszonnégy óta: kormányellenes.” Élet és Irodalom, 1998. július 3.

A maradék jobboldali sajtó a demokrácia zálogának bizonyult

A jobboldali sajtó, akármilyen szerény méretűvé zsugorodott, megkerülhetetlenné vált, részben a sajtópiac – bár korlátozott, mégis valóságos – működése miatt, részben pedig a felvilágosultabb balliberálisok felfogásának köszönhetően. Az olyan lapszerkesztőknél, mint pl. Tamás Ervin (Népszabadság), Németh Péter (előbb a Magyar Hírlap főszerkesztője, majd a Postabank sajtóholdingjának feje) kimutathatóan és deklaráltan valós igénnyé vált a színvonalas jobboldali sajtó létezése, akár lelkiismereti okokból, akár belátásból: a pluralizmus a jól működő demokrácia elengedhetetlen feltétele.

Ebben az időszakban sajátos munkamegosztás alakult ki a sajtó különböző részei között. Általában a jobboldali sajtó dobta be – vagy melegítette fel újra és újra – a kormánykoalícióra nézve veszélyes témákat, a balliberális sajtó pedig hol lelkes lojalitással bevonva, hol „kénytelen-kelletlen”, de továbbgörgette a témát a szélesebb nyilvánosság felé. Így volt ez a Szerepcserék korának ama két nagy horderejű ügyében is, amelyek kipattanása talán a legnagyobb népszerűségvesztést okozta a kormánykoalíció pártjainak. Az egyik a korrupcióval megspékelt Horn-villa-ügy; a másik a Tocsik-botrány, amelyben az érintett ügyvéd nő sokszázmilliós sikerdíját az MSZP és az SZDSZ pénztárnokai megcsapolták pártjuk javára. Mindkettőről bőszesen beszámolt a balliberális média, még ha kevésbé támadólag is; az információk részleges, esetleg jótékonyan kozmetikázott továbbítása így is megtette a hatását.

Egy valóban vérbeli újságíró, aki, úgy tűnik, csakugyan született ellenzéki, s aki az előző médiakorban melleleg annyi keserű dühöt váltott ki a nemzeti tábor politikusaiból és híveiből, ezt írja 1996-ban a Vasárnapi Hírekben:

„A lapok pedig nem kérdeznak. Hátborzongató egyöntetűséggel igyekeznek elkenni az ügyet. A legkedveltebb még attól sem riadt vissza, hogy a legjelentősebb ügyeknek kijáró, aláírás nélküli szerkesztőségi cikkben siessen a szerinte galádul megtámadott Horn védelmére, iszonyatos primitív színvonalon. (Fiúk! Lehet még beljebb?) Nem nyüzsögnek riporterei a telekkönyvi hivatalban, az APEH-nél, az építők kamarájánál, nem szerezték meg a lakás alaprajzát, de gyorsan felemlgették Torgyán nyaralóját egy jó vastag címben. A magyar politika és a politikai sajtó fekete hete volt ez a mostani. Még jó, hogy az Új Magyarország nem szűnt meg.”¹⁷⁵

A munkamegosztás a maradék jobboldali sajtón belül is – a nyilvánosság, a demokrácia érvényesülése szempontjából – szerencsésen érvényesült.

Mivel a Magyar Nemzet voltaképpen Horn Gyulának köszönhette létét (no és annak, hogy a lap megszűnése óriási presztízsveszteséggel járt volna kormánya számára), a lap általában óvakodott a koalíció nyílt és durva támadásától; annál inkább kivette a részét a Fidesz mögé felsorakozó, véleményformáló jobbközép értelmiség gondolatainak, formálódó-erősödő polgári eszméinek kihangosításából. Túlzás nélkül állítható, hogy Horn Gyula ezúttal bölcsen látta meg a lap kormányváltoztató jelentőségét. Ez újra felveti a sajtó hatásmechanizmusának természetét: itt most csak arra érdemes emlékeztetni egyfelől, hogy a véleményformálóknak döntő szerepük van a vélemények megváltozásában; másfelől belátható, hogy olyankor, amikor egy adott szellemiséghez tartozó vagy ahhoz közel álló közönség csak korlátozottan jut hozzá a neki rokonszenves nézetekhez, akkor a viszonylag kicsi orgánus is jelentős zászló-szerepre tehet szert. Noha gazdasági kényszerhelyzete, kénytelen óvatossága és erősen értelmiségi jellege egyaránt megakadályozta a Magyar Nemzetet abban, hogy ellenzéki szerepének felhajtó erejét kihasználva a minőségi napilappiac vezető pozíciójába emelked-

¹⁷⁵ Vasárnapi Hírek, június 23., id. Lovas István: A Horn-ingatlan tulajdoni lapja, Új Magyarország, 1996. november, in: Lovas István: Jobbegyenes id. mű 128. o.

hessen, a közvélemény alakítása szempontjából, úgy tűnik, mégis a legfontosabbnak bizonyult.¹⁷⁶

Ugyanakkor ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a balliberális sajtó is betöltötte – ha nem is maradéktalanul – tájékoztató funkcióját. Miközben a Magyar Polgári Demokraták Társaságának szinte minden tagja a Magyar Nemzetben (részben pedig az Új Magyarországon, a folyóiratok közül a Valóságban) publikált és a nagyközönség innen szerezhetett tudomást jellegzetesen nemzeti liberális felfogásuk elemeiről, főbb üzeneteik (modern polgári eszmény), radikális és következetes baloldal-ellenességük a balliberális médián keresztül eljutott a szélesebb nyilvánossághoz. (Az MPDT konferenciáiról a közszolgálati tévé és rádió, valamint a teljes balliberális – minőségi – sajtó is rendszeresen beszámolt.)

Az is ebben a médiakorban vált először nyilvánvalóvá, hogy habár csak tetemes tanulópénzek árán, de a – bizonyos tekintetben – ellenérdekelte médiumok kezelése is megtanulható. A Fideszt a balliberális sajtó valaha kidobta a szemétkosárba, ami 1994-ben minden bizonnyal erőteljesen hozzájárult óriási bukásukhoz. Ez sok tekintetben a tisztánlátást hozta el Orbánéknak: mire lehet számítani a szabad demokratáktól. Mivel a Fidesz a jobbközepet nézte ki magának, nyilvánvalóvá kellett tennie e választóközönség számára, hogyan vélekedik az ebben a körben nem túl rokonszenves SZDSZ-ről és holdudvaráról. „A belvárosi fiúk politizálása nemzetellenes, árt az országnak” – ezt az üzenetet kellett megfogalmazni és a Magyar Hírlaptól a Magyar Demokratáig szélnek eresztetni. A szélből majd csak médiavihar támad! Orbánék jól számítottak: a politikai szenzációkra és a törzsi csatakiáltásokra egyaránt fogékony fősodratú média – jobbára akaratlan – segítségével a Fidesz a pragmatikus-liberális politikai mezőből pár hónap alatt átcsúszott a nemzeti-liberális mezőbe.

Visszatérve a jobboldali sajtó munkamegosztására: a kormányváltással az állami érdekeltségű cégek, intézmények hirdetéseit elvesztő Új Magyarország a csőd közelébe jutott. A lapot Kelemen Iván, a híres-hírhedt olajcég, a Kordax Rt tulajdonosa vette meg, hogy milyen körülmények között és feltételek mellett, arra mindjárt kitérek. Számunkra itt most annyi fontos, hogy az új tulajdonos szabad kezét adott Franka Tibor főszerkesztőnek, milyen lapot csinál, ugyanakkor nem számolta fel maradéktalanul a működés anyagi nehézségeit: magyarán a főszerkesztő a források felkutatásából is kénytelen volt kivenni a részét.

Franka mozgásterét e két tényező szabta meg: saját személyiségéből (újságírói természetéből) fakadóan is radikális, populista és bulváros irányba vitte el Albert Gábor hajdani esszéhangulatú Új Magyarországot; másfelől ő sem hagyhatta figyelmen kívül azt a tényt, amit Eötvös Pál, a Népszabadság főszerkesztője évekkel később így fogalmazott meg: „egy dolog biztosan leszögezhető: veszteséges lap nem lehet szuverén”¹⁷⁷.

Franka főszerkesztői koncepcióját indokolta, hogy neki is ugyanabból, az ellenzékkal (nemzeti erővel) rokonszenvező olvasói körből kellett merítenie, ahonnan a Magyar Nemzetnek, ezen a körön belül pedig csak ez a szegmens volt szabad. Nem véletlen ezek után, hogy az Új Magyarország volt az, amelyik kirobbantotta a Horn-villa ügyét. De az sem véletlen, hogy a változatlanul a túlélésért küzdő lap, illetve főszerkesztője elfogadta a hallgatásért – a témáról való lezárásáért – felajánlott pénzt. Akármennyire záloga volt is ebben a korban a jobboldali sajtó a demokráciának, és akármennyire támogatta is a balliberális sajtó a demokrácia megerősödésének folyamatát, ez média még távol állt – sőt, bizonyos értelemben távolabb került – a valódi szabadságtól.

¹⁷⁶ A legelső hely elfoglalását valószínűleg két további tényező nehezítette volna: egyfelől a változatlanul fennálló belső megosztottság, amennyiben a külpolitika inkább a régi-új internacionalisták, a belpolitika egyértelműen a nemzetiek kezében volt; másfelől az erős, időnként kifejezetten pezsgő publicisztika ellenére a lap konzervativizmusa az unalmas szerkesztésben-tördelésben is kiütközött.

¹⁷⁷ Ld. II. kötet: MédiaArcok

A SZEREPCSERÉK KORÁBAN A MÉDIA BEFEKÜDT A PÉNZ ÁGYÁBA IS.

Kovács Zoltán, az Élet és Irodalom főszerkesztője 1997 végén úgy véli, hogy Magyarországon a lappiac „többnyire nem más, mint egy banki portfólió. Az a lap, amelyik bekerül ennek a banknak a portfóliójába [...], az a lap piacképes lesz (de már aznap este!), amelyik lap meg nem kerül be, vagy nem is szándékozik, az meg nem piacképes”.¹⁷⁸

A pénz, természetesen, mindig is döntő mértékben befolyásolta a sajtóstruktúrát. A rendszerváltozás első jelentős, nagy példányszámú alternatív lapjait (Reform, Mai Nap) MSZMP-közelről forrásokból finanszírozták. Ugyanakkor a valóban más körök által pénzelt Reggeli Pesti Hírlap indulását az állami (MSZMP) kézben lévő nyomda elfogadhatatlan árajánlata késleltette.

Az Akciózások korában számtalan újonnan indult, a nemzeti erővel rokonszenvező lap bukott bele a pénztelenségbe, ugyanakkor a balliberális lapok akár – átmentéssel megalapozott – piaci sikerüknél fogva, akár a balliberális tőke közvetlen (például Soros-finanszírozás) vagy közvetett (ld. hirdetések) támogatása révén, de nem ritkán költségvetési forrásokból többnyire talpon tudtak maradni. Ezzel együtt (vagy ennek ellenére) is, a pénz kisebb szerepet játszott, mint játszik majd az elkövetkező korszakokban, az alábbiak miatt:

- A frekvenciamoratórium miatt az elektronikus kereskedelmi média jelentősége még erősen korlátozott.
- A közszolgálati televízió működésében kétségtelenül központi szerepet játszott a pénz, több okból is.

[...] Hankiss gazdasági igazgatója, Nagy László beindította a reklámáradatot, a szponzorálási rendszert és ezzel a zsebbe jutó pénzek áradatát. Szegény, politikában háborúzó elnöknek fogalma sem volt arról, milyen üzletek köttenek a háta mögött – írja a következő tévéelnök, Horváth Ádám hét évvel későbbi visszaemlékezésében.¹⁷⁹

Ugyanakkor a költségvetési forrás megvonásával („átcsoportosításával”) a kormánynak lehetősége volt a vele barátságtalan közszolgálati média „megfegyverzésére”, azaz befolyásolására.

- A kormányzat az állami vállalatok hirdetésének irányításával életben tudta tartani a vele rokonszenvező sajtót.

Ezzel szemben a Szerepcserék korában:

- a külföldi multinacionális tőke és hazai partnerei ugrásra készen várják, hogy kiszakíthassák a maguk részét a elektronikus médiapiacból, ezért a médiatörvény megszületéséig intenzív lobbizás folyik a politika köreiben;
- az írott sajtó piacán többnyire a haza médiamogulok, nagyvállalkozók, bankfejesek indítanak offenzívát birodalmuk növelésére;
- az állásukat vagy orgánumokat veszített jobboldali újságírók és értelmiségiek szabad tőkét és szabad megszólalási lehetőséget keresve csak bizonytalan és átmeneti forrásokhoz jutnak (Új Magyarország, Demokrata, Pest Megyei Hírlap, Heti Magyarország, Ez a Hét, Új Idők, Szamizdat);
- a bizonytalanság következtében lehetetlen egzisztenciális helyzetbe jutó és teljes bizalmukat veszítő újságírók konspirációs körülmények között a leendő hatalom mellé állnak (Napi Magyarország).

¹⁷⁸ Élet és Irodalom, 1977. XI. 15.

¹⁷⁹ Horváth Ádám: Vár állott..., Népszabadság 2001. március 5.

Az 1995-ös törvény legfőbb tétje a kereskedelmi média birtoklása lett – írja Bárány Anzelm médiakronikás.¹⁸⁰ Bajomi-Lázár szerint a közel öt évig húzódó jogalkotói munka eredményeként Európa egyik leghosszabb műsorszolgáltatási jogszabálya született meg, amely részletesen szabályozza a magyarországi rádiózást és televíziózást, valamint ezek felügyeletét. A jogszabály sajátos kompromisszumot jelentett – írja. – Egyfelől deregulálta az elektronikus médiát, azaz megteremtette a médiaprivatizáció feltételeit. Másfelől azonban a parlament által delegált tagokból álló Országos Rádió és Televízió testület és a három közszolgálati médiakuratórium megalkotásával gondoskodott olyan intézményekről is, amelyeken keresztül a politikai elit továbbra is ellenőrzése alatt tarthatta az elektronikus médiát. Így eleget tett valamennyi parlamenti párt médiával szemben támasztott elvárásainak.¹⁸¹

Úgy vélem, állampolgári nézőpontból nem hogy nem hátrányos, de egyenes kíváncsi, hogy a kereskedelmi média felett, ha korlátozottan is, de érvényesülhet a politika felügyelő szerepe: ugyanis sem a tőkét, sem az újságírókat nem választják szabadon, szemben a – legalábbis áttételesen választott – politikusokkal. A kérdés jelentőségét jól mutatja két, médiában jártas elemző észrevétele:

„A média térségbeli jelentőségét jelezte az is, hogy a Lauder tulajdonában lévő tévék közül a Pro Tv választást döntött el 1996 őszén Romániában, majd két év múlva a Markiza Szlovákiában is.”¹⁸²

„[A] cseh példa azt mutatja, hogy a közszolgálati televízió monopóliumát a magánkereskedelmi adó túlsúlya váltotta fel, egyszerűbben szólva a Palmer-érdekeltségű NOVA tévé felfalta a piacot.”¹⁸³

Palmer és Lauder szerepének ismeretében, úgy tűnik, igazat kell adnunk a feltételezésnek, hogy a Horn-korszak kezdetén a Freedom House nem azért értékelte csupán „részlegesen szabad”-nak a sajtót, mert ez valóban féloldalas volt, hanem azért, mert ezzel is a média-frekvenciák mielőbbi felszabadítására, szétosztására kívánta ösztönözni a magyar kormányt.

Fősodor: magyar sajtómogulok

Sajtót birtokolni: lehet üzlet, lehet a túlélés eszköze, lehet fegyver, s lehet emberi hívság.

Vizsgált történelmi korszakunkban a magyar sajtópia legagresszívabb magyar szereplője Fenyő János volt, aki a jól tejlő lapok megszerzésével (pl. Nők Lapja, RTV, ill. Színes RTV) nemcsak üzleti haszonra törekedett, hanem ezekből finanszírozta aztán üzleti és politikai törekvéseinek olyan szócsöveit, mint például a Népszava. Kelemen Iván számolt be arról¹⁸⁴, hogy amikor e lapban megalapozatlan támadások indultak a Kordax Rt. ellen, és a bíróság előtt kérdőre vonták a cikkek szerzőjét, miért írt le valótlanságokat, az újságíró azt felelte, ő csak egy katona, és ezt kapta feladatba.

A Fenyő-féle mogulok – vagy ha úgy tetszik, a kapitalista tőke negyvenöt éven át hírből ismert – agresszivitása itt, Magyarországon is kifejtette áldásos romboló hatását. A rendszer-változás első magán televíziója, a Nap Tv két meghatározó emberének legendás barátságát törte szét, hogy Fenyő közéjük rakta lábát, s Székely Ferencet Gyárfás Tamás ellen fordította.

¹⁸⁰ Bárány Anzelm: *Média...* id. mű 117. o.

¹⁸¹ Bajomi-Lázár Péter id. mű 77. o.

¹⁸² Bárány Anzelm: *Média...*, id. mű 122. o.

¹⁸³ Simó György: *Magántévék, közkerécsők*, Magyar Narancs, 1995. június 8.

¹⁸⁴ A szerző információja

(Gyárfás Tamás nyilatkozatából) 1994 őszén ért a legnagyobb csalódás, miután Horváth Ádám lett a MTV elnöke, az alelnök pedig a Nap Tv addigi főszerkesztője, dr. Székely Ferenc. Mindenki azt hitte, hogy most aztán felvirrad a Nap Tv-nek, Székely mindent megad a barátjának. Mindennek az ellenkezője történt. Székely megalakíttatta a Stáb Rt-t, és minden addiginál nagyobb pénzért rábízta a Nap-kele szerkesztését. Elvette tőlem, amiért addig közösen küzdöttünk. Székely kinötte magát a Nap Tv-ben, majd lefejezte a Nap Tv-t. Ránk maradt a gyártás. Emlékszem, a Napi Magyarországból tudtam meg, hogy a Stáb Rt. tulajdonosaként Fenyő János élettársa volt bejegyezve. Nem sokkal később Fenyő megvette tőle a céget.”

(Székely Ferenc nyilatkozatából) „Én már korábban megmondtam [...], hogy a médiaháború nem más, mint üzleti háború. Nem politikai, nem hatalmi, legfeljebb csak másodsorban az. A médiát felosztani vagy meghódítani akaró üzleti csoportok közötti háborúról van szó, amely azért ölt politikai jelleget, mert politikai eszközöket és személyiségeket használnak fel hozzá a szereplők. Tehát gyakran a médiacsoportok mozgatják és hülyítik be a politikusokat, semmint fordítva. A politikus ezt nem mindig veszi észre, és lezúlik a közönséges lobbista szintjére. [...] Szerintem Fenyőnek semmiféle nagy, távlati terve nem volt ezzel a dologgal. Mindenképpen két erő került szembe, két olyan erő, amelyik ebben a különös biliárdban előbb-utóbb ütközik. Itt mindenki expanzív, mindenki diffúz, mint a gázok. Mindenki azt nézi, hogy merrefelé lehetne tovább terjeszkedni, amíg csak nem ütközik falakba.”

Egészen más utat választott a másik nagy hazai sajtóbirodalom-építő, Princz Gábor. Szemben Fenyővel, aki egyértelműen a balliberális táborat támogatta (ami persze nem azt jelenti, hogy a céljai elérése érdekében ne ültetette volna a VICO igazgató tanácsába egy magas rangú MDF-es politikus feleségét), Princz minden irányban adakozott. Hírhedté vált VIP-listájából jól látható, a nacionalista és internacionalista vonulat elitje egyaránt bőszesen részesült az olyannyira kedvezményes hitelekkel, hogy ezek valójában ingyenes pénzügyi támogatásnak számítottak. Akik jobbára kimaradtak e kedvezményekből, az új generációt képviselő Fidesz, talán ennek is köszönhető, hogy nem sokkal kormányra kerülésük után – közkeletű kifejezéssel élve – kiborul a bili. A kétfelé „játszás”-nak mégis meglett az a haszna, hogy Princz a mai napig szabadlábban védekezhet, és Isten malmai megint feltűnően lassan őrölnek.

A VIP-listából – a VIP-listát közzé tévő Világgazdaság jóvoltából – az is kiderült, hogy sajnos MDF-es sajtósóvivőtől kezdve a sajtószabadság harcosának szerepében előszeretettel tetszelgő 168 Órás szerkesztőig a média is részesült a nagylelkű – természetesen nem saját zsebből kivett – adományból.¹⁸⁵ A pénz hatalmának felemás építő és (szólásszabadságot) pusztító hatásáról sokat elmond, hogy amikor a Demokratában Princz-ellenes írárok jelentek meg, Lezsák Sándor felháborodott hangú levelet írt a lap főszerkesztőjének. A maga szempontjából teljesen méltányolhatóan: hiszen a nemzeti eszmék ápolásának egyik fontos (és nem mellékesen: vonzó, mert külsőségekben is látványos és megkapó) bázisa, a Lakiteleki Főiskola nagy mértékben Princz Gábor adakozó kedvének köszönhetette létét.

A Pénz, mondhatnánk, élvezte kiváltságos helyzetét, ami a demokratikus nyilvánosság felkent bajnokai: a politikusok és az újságírók feletti hatalmat garantálta számára. „[...] Princz Gábor 21 millió forintot adott az Új Magyarországnak, hogy ne foglalkozzon többé Horn Gyula villájával” – állítja Kelemen Iván, a napilap egykori tulajdonosa a róla szóló könyvben.¹⁸⁶

¹⁸⁵ „[...] ennyi egy főszerkesztő ára, nem csoda, hogy a 168 órából mindössze 68 óra lett, mert mondanom se kell, hogy a lemacizott főszerkesztő és helyettese révén az oly fontos és irányadó politikai hetilap heti száz óra munkával nem írt soha egy bűdös elmarasztaló sort a Postabankról a legnagyobb Postabank-botrány idején. Jó, ezt az újságot sem olvassuk egy ideig” – jelenti ki majd Megyesi Gusztáv az Élet és Irodalomban 1999. szeptember 10-én.

¹⁸⁶ Varga Domokos György: *K. I. kicsoda?*, LKD Bt, 1999. Érintettségem okán szerényen csak lábjegyzetben számolok be a történetnek egy olyan mellékfonaláról, ami mégiscsak igen jellemző sajtóviszonyainkra. A könyv megjelenése után Lakatos Pál szívesen vállalta, hogy a Vasárnapi Újság mikrofonja előtt néhány percet beszéljünk róla. A felvétel el is készült, azonban Franka Tibor, az Új Magyarország egykori főszerkesztője tudomást szerzett róla, és kijelentette, vagy ő, vagy az interjú. Lakatos érthető módon állandó munkatársát választotta. De mi kifogása volt a könyv ellen Frankának? Éppen az a 21 millió. „Először is csak 18 millió volt – kiabálta nekem telefon keresztül –, másodszor is senki nem tud róla, éppen ezért be foglak perelni!”. Mondanom se kell, nem tette meg.

Ha már pénzt adott, úgy gondolta, meg is kellene venni. Kívülálló nehezen tudja elképzelni, hogyan is folyt az ilyen ügyek kifőzése, hogyan folyt az alkudozás, milyen szerepet öltött bizonytalan kilátásoktól szenvedő főszerkesztő, a sajtó nélkül néma politikus, a lapokat habzsoló bankár – és a történet felidéző nagyvállalkozó.

„Franka Tibor nagy tárgyalásokat folytatott, úgy, hogy nem is tudtam róla, amikor viszont olyan stádiumba jutott a dolog, hogy a tulajdonost, vagyis engem nem lehetett kihagyni, elhívtak. A Bem téren, az MDF székházában ott ültünk többen is: Gémesi György alelnök, egyébként pedig az Önkormányzati Szövetség elnöke, Lezsák, Princz és a helyettese, Murányi, aztán Franka és még egy jó pár ember, akiket nem is ismertem. [...] Ott ültem már vagy tizenöt perce, és hallottam, hogy mondták egymásnak, ennek ennyi százalék, annak annyi százalék, az Önkormányzati Szövetségnek pedig amannyi százalék. Nem tudtam, hogy akkor én miért vagyok ott, ha nélkülem is osztani tudják a tulajdonrészeket. Mellettem ült a Princz, és mondom neki: »Te, ez körülbelül olyan, mint hogyha én elmennék a te lakásodba, és mondanám, hogy ez a szoba az anyósomé, a konyha a lányomé, te meg ott néznél nagyokat.« Hallgat egy darabig, aztán azt mondja: »Nem, ez nem így néz ki. Ez olyan, mint hogyha én lennék a te lakásodban, és kifesteném a lakásodat, te meg megmondanád, milyen tapéta legyen.« [...] Megneveztem a Pásztortúrára egy Panda nevű éttermet és oda mentünk, most már szűkebb körben. Éjjel kettőig folyt a dagonyázás, és ekkor kérdeztem meg Princztől, hogy miért olyan fontos neked ez az Új Magyarország. Mindenki ásitózott már, és mindenki pokolba kívánta a másikat. Miért olyan fontos neked, hogy nem a Murányival intézteted az egészséget, hanem itt ülsz, és majd' leesel a székről? Mi ebben olyan stratégiai, hogy a harminc vagy harminckét lapod mellé ezt is meg akarod kapni? Ekkora fogásra számítasz? Vagy kiadta valaki a feladatot? Persze nem válaszolt.”¹⁸⁷

Kelemen Iván viszont válaszolt, amikor sehogy se fért a fejembe, hogy miután annyi rossz tapasztalatot gyűjtött a sajtó világról, mégis megvette az Új Magyarországot:

Ez valóban az egyik legérdekesebb, legmeglepőbb dolog az életemben. Akármennyi tapasztalatom volt is, és sejtettem, hogy lesznek problémák, arra nem gondolhattam, hogy attól kezdve egyszerre leszek kommunista és jobboldali. Az egyiknek ez, a másiknak az. Azt se tudtam elképzelni, hogy van egy újságíró közösség, és ez nem úgy érez, hogy van itt egy ember, aki minden áron megpróbál kenyeret adni, megélhetést biztosítani nekünk, hiszen az első gondok után megszüntethettem volna az egészséget, és majdnem biztos, hogy ezeknek az embereknek a zöme nem talált volna újabb lehetőséget. [...] Az újságírók úgy viselkedtek, mintha ellenségük volnék. [...] Itt a cégcsoportnál is egyre nagyobb feszültséget okozott a dolog, mert miközben egyre kevesebb volt a felhasználható készpénz, megint kellett az Új Magyarországnak ennyi millió meg annyi millió. [...] Mindig voltak emberek, akik körműszakadtáig megpróbáltak segíteni. Például hirdetést szerezni. Mert ez volt a legnagyobb probléma, hogy a lapban nem akartak hirdetni.

Hirdető nagyvállalatok: diszkriminálják az ellenzéki lapokat

„Magyarországon a sajtó nem szabad, mert a nagyvállalatok nem mernek hirdetni ellenzéki lapokban, ugyanis félnék a hatalom megtorlásától” – jelenti ki meglepő őszinteséggel Demján Sándor üzletember, magyar-amerikai nagyvállalkozó 1995. augusztus 26-án az Új Magyarországon. (Mint emlékeztetés, amikor a Demokrata ingyen lehozta a Postabank hirdetését, a cég dörgedelmes levelet küldött Bencsik Andrásnak, hogy ha ez még egyszer előfordul, beperelik.)

¹⁸⁷ Id. mű 79-80. o.

Demokrata: balról finanszírozott „szélsőjobb”?

A Szerepcserék korában halandó újságírók számára kifürkészhetetlenek voltak a vállalkozók, bankárok (pénzek) és a politikusok közötti kötődések. Valószínűleg többet meg lehetett volna érteni az összefüggésekből, ha kevesebb rejtélyre gondolunk.

Noha a vállalkozónak általában megvan a maga politikai világszemlélete, számukra a legfontosabb a haszon. Ezt a megállapítást azonban meg is lehet fordítani: bár első a haszon, de azért megvan a maguk világlátása. Ma már tudjuk, hogy seregnyi nagyvállalkozó – Stadler Józseftől Kelemen Ivánig – tíz- és százmilliós nagyságrendben juttatott pénzt a pártoknak, közülük is legbőszéesebben a szocialistáknak, teljesen függetlenül politikai meggyőződésüktől. Ugyanis tisztában voltak vele, hogy a politika, ha akarja, képes tönkre tenni a vállalkozásukat, ha mással nem, azzal, hogy másokat hoz kedvezőbb helyzetbe. Éppen ezért attól még, mert egy vállalkozónak baloldali kapcsolatai voltak, esetleg a szocialistákkal üzletelt, ideológiai felfogására vonatkozóan nehéz következtetésekre jutni.

Az a két vállalkozó – Balla László és Ács László –, aki megkereste Bencsik Andrást és Seszták Ágneszt, egyfelől minden bizonnyal üzletet sejtett abban, hogy ha a Pesti Hírlap krémje egy finanszírozás szempontjából nem annyira veszélyes hetilapot indít a szocialisták-szabad demokraták elsőpró parlamenti győzelme, „túlsúlyos” kormányzása idején. Ha valóban igaz az elmélet, hogy nemcsak az újságírók született ellenzékiek, de az olvasók is jobb szeretik az ellenzéki hangvételű sajtóterméket, akkor szinte semmi kockázata a vállalkozásnak. Másfelől a személyes beszélgetésekből úgy tűnt, hogy a leendő *fő* tulajdonosok (mert a lap két vezető szerkesztője is kisebb tulajdonrészt vállalt) valamelyest rokonszenveztek is Bencsikék ideáival, legalábbis nem voltak ellenségesek velük. Ez attól függetlenül vagy azzal együtt is igaz, hogy hírek szerint a vállalkozók egyike pár év múlva szocialista képviselőként indult a választásokon, s még akkor is igaz, ha baloldali kötődésük tényét igazolja, hogy amikor megszüntették a Demokratát – helyette jött a Magyar Demokrata –, akkor ennek okaként Horn Gyula köreire és saját vállalkozásaik ellehetetlenülésének veszélyére hivatkoztak. Tény azonban az is, hogy a Demokrata két év és fél év múltán még nem volt nyereséges.

Szamizdat, Ez a Hét, Új Idők: nagylelkű kisvállalkozók

A megszólalás lehetőségétől fulladozó „nacionalista” újságírók csak az önfeláldozásra hajlamos, a tőke rációjával, személyiség torzító egyeduralmával szemben lázadó kisvállalkozóktól remélhettek teljesen önzetlen támogatást. Ilyesfajta emberbarát vállalkozó a „nagyok” között, úgy tűnik, a dolog természeténél fogva nem létezhet.

Czvitkó Zoltán, az elriasztó kommunista jelképekkel kidekorált Marxim pizzeria tulajdonosa minden héten vendégül látta a Szamizdat szerzőgárdáját és minden hónapban állta a föld alatti folyóirat nyomdászamláját, amíg kisvállalkozása anyagi helyzete – talán a szokatlan kiadói profil miatt is – nem kezdett megrendülni. A belső megosztottságtól sem mentes szamizdat-csinálás jelentőségét *egyfelől* az adta (és adja meg ma is), hogy a nagyon fontos *életjelek*, ha kis példányszámokban is, de eljutottak ahhoz az olvasói körhöz, amelyben 1998-ig a lelket kellett tartani. Ennyi és nem több szerepe volt a Híradótól elűzött Pálffy G.-féle csapat által készített s egy derék vidéki nyomdász által kiadott Ez a Hétnek, vagy a Pest Megyei Hírlap elbocsátott légioja által készített, még szerényebb kivitelű, adományokból tengődő Új Idők heti lapnak, Vödrös Attila lelkes szerkesztésében. Másfelől azonban még egy jelentőségteljes mozzanat fedezhető fel kifejezetten a Szamizdatot illetően, amely már előre vetíti a Déjà vu-k korát. Ez a lap kiváló gyakorlóterepe volt a balliberális sajtómódszerek gyakorlásának: hogyan lehet tetszetős mítoszokba ágyazni az igazi gondolatokat és törekvéseket. Az újság szerzői egyebek mellett megalapították a Pávián-díjat, és ennek különböző

fokozataival (például Kék Kövekkel Kirakott Vörös Pávián) jutalmazták az előző hónap leginkább ellenzékellenes vagy legvisszataszítóbban kormánybarát megnyilatkozásait.

Ezzel együtt is: ujjgyakorlat és lélekerősítő, ennyi volt, nem több. Az egészségpályás letámadásra készülő profik még a Szamizdaténál is komolyabb és keményebb konspirációs körülmények között készülődtek az újabb korszakváltásra.

AZ ÚJ MAGYARORSZÁG KIMÚLÁSA, A NAPI MAGYARORSZÁG MEGSZÜLETÉSE: A PROFI POLITIKA GYŐZELME.

A profi politika tisztázza magát, mit akar (nemzeti középpárt), megnézi, miből (eredeti tőkefelhalmozás), megnézi, hogyan (egyfelől: idegen sajtó ügyes kezelése, másfelől: saját sajtó megteremtése és közvetlen irányítása), mindezt pedig a lehető legcélrátörőbben és a legnagyobb titokban. A Fidesz nem vádolható azzal, hogy (ki)fecsegős párt lenne.

A jobboldali sajtó metamorfózisának különlegesen beszédes, illusztratív példája, ahogy az Új Magyarország Napi Magyarországgá (majd a következő médiakorban a Napi Magyarország Magyar Nemzetté) változott.

Amikor 1997 őszén – Kelemen Iván jóvoltából – az Új Magyarország élére kerültem, fűtetlen szerkesztőségi szobákban vacogó újságírók, alkalmazottak látványa fogadott, akik hol megkapták a fizetésüket, hol nem. Amit viszont csak hetek múltán tudtam meg, amikor a megmaradó munkatársak minden hősie küzdelme (egy teljesen új laparculat megteremtése) ellenére az Új Magyarország sorsa megpecsételődött egy kifizetetlen nyomdaszámla miatt: a Fidesz titkos emberei már behálózták a szerkesztőség krémjét és egy új lap, a Napi Magyarország elindítására készítették fel őket. Ezért mentek el egyre-másra – számomra érthetetlen okból és ürüggyel – olyan újságírók, akikre pedig építettem, számítottam, s akik ezt szintén tudták.

Az a csapat, amelyik ezt az akciót kifőzte, láthatóan nagyon magabiztos volt. Magabiztosságát, különös módon, az a másokkal szembeni teljes bizalmatlanság táplálta, amely nem volt ok nélkül való: nemcsak amiatt nem, mert mint tudjuk, a kádári hatalom minden-hova beépítette a maga ügynökeit, a pártoktól a médiáig; és nemcsak amiatt nem, mert a Fidesz már megtapasztalhatta, milyen szemétkosárból ki-, szemétkosárba bekerülni; de azért sem volt ok nélkül való, mert a politikában (a sajtóban, a kultúrában) az elveken túl valóban meghatározó szerepük van a látható és láthatatlan kötődéseknek. Akármekkora liberális Bauer Tamás, elvileg akármennyire is elutasítja magától az emberi jogok megsértésének fizikai brutalitását, édesapját, az egykori ávóst soha nem fogja megtagadni. De ez csak a ritkább („minősített”) esetek sorába tartozik. A mindennapiak azok az egyszerű esetek, amikor a véleményformáló tudományosnak és tárgyilagosságnak látszó álláspontját valójában a családi kötelék vagy az iskolai szocializáció dönti el. Stephen Koch, a Kettős szerepben című könyv szerzője egyik előadásán¹⁸⁸ külön kifejezést használt azokra az amerikai történészekre, akik előszeretettel mutattak lojalitást a Szovjetunió iránt, s rendszerint kiderült, hogy e vonzódásuk mögött kommunista felmenők fedezhetők fel: „vörös pelenkás bábok” – így nevezte őket.

Ez a fajta bizalmatlanság (akárcsak egykori baloldali megfelelője) elutasítja a habozó értelmiségit és vállalkozót, igényli a behódolást és lojalitást, mert a maga, és még inkább más kárán megtanulta: az Antall-féle, MDF-féle, mások megértésére törekvő (úri emberes) viselkedés, a jogi-elvi-emberi tétozázás a cselekvéstől veszi el erejét, s egyúttal megfosztja a győzelem esélyétől.

Az Új Magyarországból én olyan lapot kívántam csinálni, amely magasabb szinten szolgálja azokat a célokat, melyeknek egyébként egy valóban demokratikus párt előtt is ott kell lebegniük: szabad gondolkodás, szabad híráramlás, szabad véleménynyilvánítás. Mivel a

¹⁸⁸ XX. Század Intézet, 2001. április 17.

balliberális média akkori túlsúlya kétségbevonhatatlan volt, ezért beköszöntő vezércikkemben kijelentettem, hogy bár a baloldali értékeket nem tekintjük alább valónak, mint a jobboldaliakat, ez a lap – a véleménynyilvánítás megfelelő helyein, rovataiban – nyíltan vállalja jobboldaliságát. A szerkesztőségi értekezleten pedig azt a meggyőződésemet fejtettem ki, hogy nem pártoknak, hanem az olvasóknak készítjük az újságot, elsősorban is azoknak, akik még nincsenek meggyőzve. Továbbá: semelyik pártról nem szabad elhallgatni a fontos, de rá nézve kellemetlen hírt. Legfeljebb a baloldaliakról az első oldalon hozzuk, a jobboldaliakról meg a negyediken.

Ez volt az elmélet.

A gyakorlat meg az, hogy a Pesti Hírlap után az Új Magyarország is megbukott. A stratégiai jelentőségű napilap-piacon átmenetileg, a Napi Magyarország megjelenéséig a minőségi lapok között egyetlen egy sem akadt, amely a rendszerváltozással született volna meg.

Az elsőkből lettek az elsők.

Csakhogy még hátra volt a Déjà vu-k kora.

DÉJÀ VU-K KORA

Szűken számolva is eltelt nyolc kemény év a rendszerváltozásból, a *demokratikus* magyar média életéből, de mintha semmi nem változott volna. A szocialisták és a szabad demokraták ellenzékben, a nemzeti vonulat pedig – igaz, most egy volt liberális párt vezetésével – kormányon. A vesztesek mérhetetlenül csalódtak, hajszálon múlt, hogy nem győztek: a Fidesz úgy nyert, hogy a legtöbb választói voksot közben a szocialisták kapták.

Az ellenzék és háterszága – főképp a szabad demokratáké – újra előveszi az A-fegyvert, és úgy tűnik, akár a kisgyerek, önfeledten játszik vele. Lehet pedig, hogy fél, az is lehet, hogy készül valamire. Kívülről nem látszik, mi zajlik a fejben, csak a kisebb-nagyobb robbanások hangját hallani az újra ellenzéki médiából. Ha megvizsgáljuk az érzelmi töltetet, kísértetiesen a régi, ismerős motívumok: egyfelől a rettegés, az üldözöttség unos-untalan hangoztatása, az ellenfél lefasisztázása, leantiszemitázása, hozzákeverve egy keveset a kunbélás, kádárista, rákosista diktatórikus rémképekből, de nem feledkezve meg az új rémképről, Csurka Istvánról sem; másfelől az ellenfél mérhetetlen lenézése, ideológiájának, kultúrájának lelkes ócsárolása.

Déjà vu.

Mintha már átéltük volna ezt valamikor.¹⁸⁹

Bizony Eleknek, Csurkának egy a hangja: a másik oldal egzisztenciális megsemmisítésével fenyegető halálos hang. Persze nem elhanyagolható különbség, ha azt vesszük, hogy ez utóbbihoz rosszabb idegzetű honfitársaim joggal asszociálhatják a Dunába lövetés vészszakbeli képeit... (*Ludassy Mária, Élet és Irodalom, 1998. május 29.*)

...a honi jobboldal történetének a nacionalizmus és a rasszizmus szerves része, és különösen bravúros sebészi teljesítmény szükséges a rút burjánzások kimetszéséhez, hiszen lehet, hogy a beteg egylényegű a daganatával. Vele és általa él. (Gerő András, *Népszava, 1998. május 26.*)

Tudom, hogy valamennyiünknek van egy becsomagolt bőröndje, minden eshetőségre. Nem mondom, hogy csomagoljanak ki, hogyan is merném. De talán annyit mondhatok, hogy az ajtó mellől tegyék fel a szekrény tetejére. (*Lengyel László, Népszava, 1998. június 6.*)

...igenis lényegi a különbség a MIÉP-et is befogadó jobboldali egység és a Munkáspártot is befogadó baloldali egység hirdetése között. Az előbbi népellenes politika uralmát vezetheti be, az utóbbi egy markáns szociáldemokrata politikai előfeltétele. (*Gadó György, Népszava, 1998. szeptember 21.*)

Valami középút kell az elnyomás és a között a már-már mazochista mamlaszság között, amelyet a Horn-kormány – sajnos vesztére – ezzel a bandával szemben tanúsított. (*Szalai Pál, Magyar Narancs, 1998. október 8.*)

... egy igen fiatal, összeforrott, célratörő csapat, megszerezte a kormányalakítás lehetőségét. A fordulatos magyar történelemben egyszer került sor valami hasonlóra – igaz, nem demokratikus választás útján –, éspedig 1919 tavaszán, amikor a magyar kommunisták frissen alakult, ugyancsak összeforrott, igencsak célratörő, s éppen ilyen fiatal csapata (Kun Béla 33 éves volt, Lukács György 34, társaik hasonló korúak)... hatalomra kerültek. (*Litván György, Élet és Irodalom, 1998. június 5.*)

... az ember megalapozhassa egy nép jövőjét, nota bene egy olyan népét, amelynek ízlése, a közszereplőket illetően, valahol a horthysta megyeházák meg a KISZ KB folyosói között formálódik ki félúton. (*R. Székely Julianna, Magyar Hírlap, 1998. május 27.*)

¹⁸⁹ A következő szemelvények mindegyikét Tóth Gy. Lászlótól idézem: Politikailag korrekt, Balliberális eszmefuttatások határok nélkül, Tóth Gy. László gyűjtéséből, Kairosz Kiadó, 2000

Szóhasználatukban a polgár szó már jó egy éve ugyanolyan tartalmatlan töltelékszó, mint volt korábban a magyar. Ugyanazt jelenti mindkettő: semmit. (*Szabó Miklós, Népszava, 1998. június 6.*)

A Fidesznek nincs kulturális háttere, nincs egy írója, nincsenek markáns történészei. (*Bojtár B. Endre, Kovács Kristóf, Magyar Narancs, 1998. május 14.*)

ÚGY KEZDŐDÖTT, HOGY ORBÁN VIKTORÉK VISSZAVÁGTAK, S EZZEL FOLYTATÓDOTT A MÉDIAHÁBORÚ.

Erre mondják, hogy akár előre borítékolni lehetett volna a lépéseket: az internacionalisták most sem fognak belenyugodni vereségükbe, ismét előveszik a demokrácia-feletti, „politikailag korrekt” eszközeiket, s ezekkel próbálják meg lejáratni, gyengíteni a demokratikus módon megválasztott ősi ellenséget, a nacionalistákat. Orbánék egykori liberális indíttatása csak olaj volt a tűzre: az árulót kiváltképp meg kell büntetni, farkastorkú miniducének (Popper Péter) és hasonlóknak kell kikiáltani az új miniszterelnököt, homályosodjék el annak a *szinte* *gyereknek* a képe, aki a Lelkesedések korában, ott a Múcsarnok lépcsőjén, talán elsőként mondta ki helyettünk, hangosan, a megszállók szemébe: oroszok, menjetek haza! Alig hihette bárki is, hogy ez az eltökélt fickó varjú módra hagyja kiénekelni a sajtót (ha már ennyire adja magát: a *sajtot*) a szájából a mohó ravaszdi által.

„Az Orbán-kormány 1988 és 2000 közötti médiapolitikáját két szakaszra oszthatjuk. Az első, *mérsékelt* szakaszban a kormány óvatosan hozzáfogott a sajtóban és a médiában uralkodó viszonyok átrendezéséhez, de került a nyílt konfliktust” – állítja Bajomi-Lázár *A magyarországi médiaháború* című munkájában. Nézzük meg, hogy a Nyílt Társadalmi Intézet támogatta, a Györffy Miklós, Haraszti Miklós, Vársárhelyi Mária (és mások) segítette szerző mit ért átrendezés alatt:

A Horn-kormány alatt az állami tulajdonban álló vállalatok és bankok hirdetési általában azokban a lapokban jelentek meg, amelyeket a közönség baloldalinak és liberálisnak tekintett, mert ezek nagyobb közönséghez jutottak el, mint azok az újságok, amelyeket az olvasók jobboldali-konzervatív orgánumokként emlegettek. Most azonban e hirdetések zömét a kormány átirányította a „jobboldali-konzervatív” újságokhoz, így biztosítva ezeknek egyfajta állami dotációt. A Napi Magyarország hirdetési bevételei például fél év alatt megnégyszereződtek: míg a lap 1998 májusában 15 millió forintot keresett hirdetésekből, ugyanezen év decemberében már 60 milliót. Azzal pedig, hogy a vezető kormánypolitikusok szinte kizárólag a jobboldali-konzervatív lapoknak nyilatkoztak, a kormány a közügyekkel kapcsolatos információkat is újraosztotta a sajtó- és médiapiacra (és egyúttal gondoskodott arról is, hogy tisztviselőinek ne kelljen kellemetlen kérdésekre válaszolniuk) E tekintetben különös jelentőségük volt [...] a rendszeres szerda reggeli rádióinterjúknak [...]. Ezekben Orbán Viktor miniszterelnök közügyekről és pártpolitikai kérdésekről nyilatkozott anélkül, hogy az ellenzéknek is biztosította volna a válaszadás jogát.¹⁹⁰

(*az átrendezésről*) Teljes mértékben igazat kell adnunk a markánsan liberális beütésű szerzőnek, valóban átrendezés történt, csak hogy ez az átváltozás most nem annyira a médiában, sokkal inkább a nemzeti-liberális vonulat politikai vezetőinek médiafelfogásában következett be. Antallt elemésztette a média, minden méltósága és szellemi magaslata ellenére. „Nem sejtettem, hogy Antall emiatt mit szenvedett” – emlékszik majd vissza a *népszabadság*os Tamás Ervin 2000-ben.¹⁹¹ A maga fizikai kondícióját is szorgalmasan ápoló Orbán Viktor és csapata – lényegesen könnyebb helyzetben és nagyobb esélyekkel, amint ezt látni fogjuk – jól bírta a gyűrődést, jól bírta az ellenük áradó gyűlölködést, és a demokratikus játéksza-

¹⁹⁰ Bajomi-Lázár id. mű 120-121

¹⁹¹ Ld. II. MédiaArcok

bályokat se igyekezett ott emlegetni, ahol az akció váratlansága és az egészspályás letámadás dinamizmusa inkább garantálta a sikert.

Mint is mondott Lengyel László 1991-ben? A tömegsajtó az 1990-es év politikai győztese, a legfőbb úr a csipkelődő, könyörtelen média. „A miniszterek nem az ellenzéki politikusoktól, hanem a másnapi laptól félnek, szellemesek és sajtónak megfelelőek igyekeznek lenni, nem a helyzetnek és a polgár várakozásainak.”¹⁹² A sajtó nem elsősorban az újságírók, hanem a rendszerváltoztató elit hangja volt, egymásra figyeltek, egymásnak beszéltek. Orbánék nem akarták még egyszer elkövetni ezt a hibát, megtanulták a médiát kezelni, hogy meg tudjanak felelni a helyzetnek és a polgár várakozásainak. Ha az ő polgáruk azt várta, hogy a koronát emeljék feljebb, még magasabbra, ha azt várta, hogy Széchenyi-tervvel tegyék tágabbá a horizontját, ha azt várta, hogy álmodhasson egy merészet és nagyot, akkor Orbánék – nem törődve a csipkelődő, könyörtelen médiával – besegítettek az állampolgárnak, és ők maguk biztatták, hogy na, álmodj egy merészet és nagyot.

Antallék alatt a nemzeti erők – megfelelési igyekezetükben – nyakra-főre igyekeztek elhatárolódni egymástól. Bárhol bármi „kényeset”, vagyis kikezdehető mondott vagy csinált valaki a nemzeti seregből, az újságírók rögtön odadugták a harcostársak orra alá a mikrofonjukat, hogy „Na, mit szól hozzá?”, „Nem akar-e elhatárolódni?”. A Déjà vu-k korában a kiscgazdák már javában egymás torkát metszegették, Orbánék még mindig meg tudták állni, hogy akár egyetlen hanggal is reagáljanak, azon túl, hogy világossá tették: a koalíciós partner belügyének tekintik. Orbán Viktor 2001 elején megejtett országértékelő beszéde *előtt* a balliberális politika (Kovács László az MSZP, Demszky Gábor az SZDSZ elnöke) maga volt kénytelen felszólítani a miniszterelnököt, hogy a várható sikerpropaganda mellett szánjon azért majd néhány mondatot a kiscgazdabotránynak is, hiszen ez az egész ország kormányozhatóságát veszélyezteti; a beszéd elhangzása *után* pedig ugyancsak ő (a politika) kérte számon, hogy a miniszterelnök miért a sikerpropagandával foglalkozott, miért nem a valóban fontos dolgokkal, pl. a kiscgazdákkal, az ország kormányozhatóságával. S a két elnök hozzátette: mint felelős politikusok, számolnak az eshetőséggel, az előrehozott választásokkal. Ismét a déjà vu: mintha csak az Akciózások korában járnánk. A sajtó azonban ezúttal megelégedett a tükörszereppel, nem habosította a politikai szándékot, mert nem volt igazán mit: mintha a baloldal egyik hatásos fegyvere, a szalámi-taktika felett eljárt volna az idő, sem elég hitele, sem elég ereje nem volt már. A sajtó maradt a neki jobban fekvő, testhezálló feladatnál, a szaglászásnál, botránykavarásnál: hiába nem a kiscgazdák zajos pártja az igazi ellenfél, ha egyszer náluk és rajtuk lehet igazán fogást találni, és az olvasók, nézők is bőségesen megelégszenek ezzel.

(*a hirdetések átirányításáról*) A nemzeti-liberális pozíció, úgy tűnik, kedvező szellemi magasles ahhoz – hát még ha kellő radikalizmussal párosul –, hogy bármely oldalon felismerje a valóságtól elrugaskodott, hamis szólamokat és gátat szabjon ezek érvényesülésének. (Hogy világos legyen: ez nem az érzékeny emberbarátok és pacifisták, a megrögzött demokraták magaslese, hanem a hatékonyságorientált pragmatistáké.) Azt a sajtót, amelyik nem kíván velünk szemétkosarat játszani s fel tudjuk használni saját céljainkra, el kell tartani, hirdetéseket kell belenyomni, mindenféle fölösleges szemérmeskedés nélkül. Nem kell többé meghallani, nem kell többé válaszolni rá, hogy eddig a hirdetéseket az olvasott lapok kapták, mintha legalábbis a piac döntött volna, és most a kormány közpénzen az olvashatatlan újságokat tartja fenn. A potenciális szavazóik úgyis tudják, hogy a Magyar Hírlapból alig fogyott több – aztán már kevesebb is fogyott – mint a Magyar Nemzetből, mégis sokszorosát kapta és kapja a hirdetési pénzeknek, vagyis a Pénz sem azt teszi, ami a dolga (szabadon versenyez és versenyeztet a gazdaság piacán), hanem politizál. A 2000 első negyedévében

¹⁹² Lengyel László: Ezerkilencszázkilencven. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1991, 59. o.

naponta 38 ezer példányban eladott Magyar Hírlapot a hirdetési toplistán csak a 208 ezer példányban értékesített Népszabadság előzte meg (előbbinek 947,8 millió forint, utóbbinak 2,6 milliárd forint)¹⁹³. A Magyar Hírlap összes reklámdiala 2000 januárjában 50,75, a Magyar Nemzeté 18,875.¹⁹⁴ Talán megmagyarázható lenne a különös pozitív diszkrimináció azzal, hogy a Magyar Hírlapban több a gazdasági téma, ettől a Tőke szívéllyessége. A HVG után sokáig a legnagyobb példányszámú hetilap, a Magyar Fórum szinte teljes hirdetés-nélkülisége pedig azzal, hogy a lap túlságosan *átpolitizált*, a Tőke nem szereti az ilyet. De akkor mitől szereti a nem kevésbé átpolitizált, hirdetésekkal agyontömött propagandalapot, a 168 Órát, amely még Bajomi-Lázár is a lojális újságírás elrettentő példájaként említett?

(*a baráti sajtó előnyben részesítéséről*) Az Új Magyarország alapító főszerkesztőjének, Albert Gábornak az életét annak idején (az Akciózások korában) az keserítette meg (egyebek között), hogy még az „övéitől” sem remélhetett egy kis megkülönböztető figyelmességet, támogatást: a kormány szóvivője úgy gondolta, nem ildomos kivételt tenni. Az a kormány megbukott. Orbánék most másképp gondolják...

(*a reggeli miniszterelnöki rádióinterjúkról, és arról, hogy az ellenzék nem szólhat köz-be*) Antall mint magánember megértette, hogy Hankiss Elemér nem engedélyezte a vele készült felvétel sugárzását, de mint politikus, tiltakozott... Orbán magánemberként se törekszik e fajta felesleges, időrabló megértésekre. Az Akciózások korának egyik emlékezetes krónika-szerkezete: megszólaltatják a kormány politikusát, rögtön utána pedig két cáfoló hangot, akár ellenzéki politikusét, akár „független” szakértőjét. Hornék győzelme után szinte bántó volt a hirtelen támadt csönd a rádió stúdiójában: a „szakértők” egyszeriben mintha felszívódtak volna. A szemétkosárba hajítva Orbánéknak volt alkalmuk megismerkedni az efféle média-mechanizmusokkal. A barátságtalan sajtónak nem a megértésére, megnyerésére apellálnak, hanem higgadt semmibevételére, netán a legyőzésére: barátságosan a kamerába mosolyogva.

Ez volt a *mérsékelt* szakasz, balliberális médiakronikásunk, Bajomi-Lázár szerint.

„A MÁSODIK SZAKASZBAN AZONBAN RADIKÁLIS VÁLTOZÁSOK TÖRTÉNTÉK.”

1988 szeptemberében a miniszterelnök – írja Bajomi-Lázár – bejelenti, hogy a kormány helyreállítja az egyensúlyt a médiában, „azaz megtöri a baloldali-liberális tartalmak állítólagos hegemoniáját és pozitívan diszkriminálja a jobboldali-konzervatív lapokat”.

(*a hegemonia állítólágosságáról*) Néhány adat az országos politikai napilapok 1998. évi átlagos példányszámáról *Bajomi-Lázár könyvéből, csak némileg másképp rendezve*.

Balliberális minőségi napilapok	Példányszám	Jobboldali minőségi napilapok	Példányszám
Népszabadság	220.000	Magyar Nemzet	55.000
Népszava	70.000	Napi Magyarország	30.000
Magyar Hírlap	70.000		
<i>összesen:</i>	360.000	<i>összesen:</i>	85.000

¹⁹³ HVG 2000. augusztus 5.

¹⁹⁴ Magyar Demokrata 2000/13. A Lovas István jegyezte összeállításból egyébként az is kiderül, hogy a bal-liberális lapok is bőségesen „kaptak” állami hirdetéseket, az átirányítás tehát nem volt annyira maradéktalan és drasztikus.

Nyolc évvel a rendszerváltozás „hivatalos” megkezdése után az írott sajtóban a régi, baloldali eszmék hordozói körülbelül négyszeres fölényben vannak. Lehet azt mondani, hogy a bár a hordozók ugyanazok, az eszmék nem. Ezt akkor lehetne azonban elfogadni, hitelesnek tekinteni, ha ezek a hordozók éppen olyan egyértelműen és szorgalmasan tagadnák meg a régi baloldalt és ennek módszereit, ahogyan ezt a jobboldaltól követelik meg a szélsőséges nézetekkel és alantas történelmi cselekedetekkel szemben. A Kairosz Kiadó vezetője, Bedő György zsidókat mentő néhai édesapjának azért kellett a „felszabadulás” után munka nélkül tengődni és a családjával együtt nyomorognia, mert egykoron *szolgabíró* volt. Lám, ennyi is elég volt a főbenjáró bűn kimerítéséhez. Kondor Katalin mondja:

A jobboldalnak annyiban van igaza az én erkölceim szerint, hogy egyetlen egy pillanatig sem kapta meg azt attól a baloldaltól, amely mégiscsak regnált itt negyvenöt éven keresztül, és még utána is, és semmiféle sérelem nem érte őket, hogy azokért az elkövetett mocsokságokért, gondolatrablásokért, tilalmakért, a szellemi szabadság abszolút korlátozásáért valaki odaálljon, és azt mondja, hogy bocsánat. Annyira egyszerű is lehetett volna a dolog.¹⁹⁵

(a médiaegyensúly koncepciójáról és kritikájáról) Tévedésen alapul az az érv – mondja Bajomi-Lázár Lázár Guy elemzésére hivatkozva –, hogy a jobboldali-konzervatív és a baloldali-liberális lapok közönségének megoszlása követhetné a parlamenti megoszlást, mivel „Magyarországon a minőségi napilapok túlnyomó többsége hagyományosan a baloldali-liberális politikai ideológiákkal rokonszenvezik, míg a bulvárlapok tipikusan jobboldali nézeteket képviselnek”.

Ha visszaemlékszünk a lassan feledésbe merülő Lelkesedések, Félelmek és Akciózások korára, kik indították a Reformot, a Mai Napot, kik mentették át az Esti Hírlapot, mennyire lelkes kormánygyűlölő és leplezetlen filoszemita volt a Kurír (és mennyire az ma a Hetek, a HIT gyülekezet lapja), akkor nehezen lehet más ítéletet mondani a mindenféle bizonyítás nélküli megállapításról: *sületlenség*. Esetleg a balliberálisok újabb mítoszgyártása: az intelligens baloldal a minőségi lapjáról, a jobboldali csöcselék a bulvárújságjáról ismerszik fel. A magyar baloldali értelmiség – ezidáig – valóban többet törődött a maga médiájának és kulturális hegemoniájának ápolásával. Tisztelet érte. Többet áldozott – de többet áldozott is *fel* érte, történetesen a *nemzeti gondolat hitvallói* közül. Ezért az egyensúlyhiány.

Nem fogadhatjuk el – folytatja Lázár – azt a feltevést sem, hogy a sajtónak és a médiának egyenlő mértékben kellene bírálni a kormányt és az ellenzéket, *hiszen a közhatalom túlnyomó részt a kormány kezében van, s főképp ő van olyan pozícióban, hogy visszaélhessen a hatalmával*.

A „túlnyomó” és a „főképp”: homályban hagyott, mégis perdöntő kifejezések. Hol végződik az *élés* és hol kezdődik a *visszaélés* határa? És nemcsak a polgár választotta Hatalom, de a pénzcsinálta politikacsináló: a Média esetében. Azt a médiahatalmat, amely a nyilvánosság feletti uralma segítségével neki nem tetsző kormányokat igyekszik leváltani, a választott – tehát demokratikus – hatalomnak nemcsak joga, de kötelessége is efféle szándékában akadályozni. Azt a hatalmat viszont, amely az egyensúlyi állapot létrehozásán túl saját hatalma (klientúrája) törvénytelen megerősítésén, bebetonozásán, ellenfeleinek ellehetetlenítésén és elhallgattatásán fáradozna, a sajtónak lenne joga és kötelessége ebbéli törekvésében – a nyilvánosság segítségével – megakadályozni.

(a sajtópiac megítéléséről) Amiben viszont balliberális médiakronikás egyetért a médiaegyensúly koncepciójának híveivel, hogy „joggal kritizálják azt a liberális nézetet, hogy – más piacokhoz hasonlóan – a sajtópiac is képes igazságosan szabályozni önmagát”. Vásárhelyi Móriának e nézetével szemben Bajomi-Lázár is úgy gondolja, hogy a tőkeerős – vagyis

¹⁹⁵ Ld. II. kötet: MédiaArcok

az államszocializmusban szubvencionált és már bejáratott lapok – helyzeti előnyben vannak a tőkeszegényekkel szemben. A sajtó ugyanis tőkeigényes, kockázatos üzletág, amelyben a befektetés csak hosszú távon térül meg. A gazdagok mind gazdagabbá válnak, a szegények mind jobban elszegényednek. A piaci siker nemcsak az egyes lapok által képviselt gondolatok versenyképességétől függ, hanem például a marketingtől, a kinyomtatott példányszámtól, a grafikai kivitelezéstől, a jó nevű szerzőktől is. VAGYIS A TARTALOM MELLETT EGY SOR, PÉNZÉRT MEGVEHETŐ TÉNYEZŐ IS SZEREPET JÁTSZIK ABBAN, HOGY EGY LAP ELNYERI-E A KÖZÖNSÉG TETSZÉSÉT. Az újságok közötti szabad piaci verseny tehát nem jelenti automatikusan a vélemények szabad versenyét is. Szemben a klasszikus liberális nézettel, a sajtópiac nem „gondolatok piactere”, hanem egyszerűen sajtótermékek piaca, amelyen a kezdeti egyenlőtlenségek folyamatosan újratermelődnek, sőt, rendszerint tovább nőnek.¹⁹⁶

(a médiaegyensúly megvalósításáról és megvalósíthatóságáról) Idáig tartott a média-krónikás tiszteletre méltó egyetértése. „Hiába helyes azonban a médiaegyensúly híveinek a sajtópiac működési zavarairól készült diagnózisa, az általuk kínált gyógymód – az, hogy az állam a lapok politikai irányvonala szerint válogatva avatkozzon be a sajtópiac működésébe – nem vezetne sikerre. [...] A különböző – politikai, félig politikai és apolitikus – lapok között matematikai értelemben nem lehet egyensúlyt teremteni.”

A közismert anekdota szerint amikor a múlt század elején a Wright-fivérek készültek felszállni maguk fabrikálta repülőgépeikkel, tudós emberek bizonygatták gondos számításaik alapján, hogy ez bizony fizikai lehetetlenség. A többit tudjuk...

(az egyensúlypolitika sikeréről, sikertelenségéről) Balliberális médiakrónikásunk szerint az Orbán-kormány médiapolitikája részben sikeres volt: a magyar médiahelyzet 2000 őszén valóban közelebb áll az Orbán Viktor által ideálisnak tekintett egyensúly helyzetéhez, mint 1998 tavaszán. Több kormánykritikus vagy liberálisnak tartott orgánus – a Tilos Rádió, a Kurír, a (Juszt László-féle) Kriminális) – elhallgatott. Új, liberalizmus ellenes és antikommunista médiumok születtek – ilyen a (MIÉP-es) Pannon Rádió. Más médiumok – mint például a Magyar Televízió és a Magyar Rádió – hangnemet váltottak, és az évtized végén már inkább a kormány szócsöveként, mintsem független orgánusként működtek. A kormánybarát lapok – például a Magyar Nemzet, a Magyar Demokrata és a Kis Újság – a pozitív diszkriminációnak köszönhetően fennmaradtak.¹⁹⁷

Ugyanakkor a kormány médiapolitikája széleskörű tiltakozásba ütközött. Bajomi-Lázár nyolc kerek oldalon át sorolja a legkülönbözőbb akciókat, pedig könyvét 2001 januárjában már lezárta – hogy is ne éreztük volna mindig, hogy ez a kor mintha lejátszódott volna már valamikor?! Akadtak bőven régi ismerősök, az újra feléledt Nyilvánosság Klub, amely a kormányulések jegyzőkönyvezésének megszüntetésétől, a Magyar Hírlap kormány általi megvásárlásának szándékán át a szexhirdetések megtiltásáig egyszeriben „minden” ellen protestál; vagy a szintén aktivizálódott MUOSZ, amely hol a Torgyán József kazettaügyének kivizsgálására szólította fel az országgyűlést, hol meg a sajtóelégítél intézménye, a véleménycikkekre való reagálás törvénybe iktatása (Lex Pokol, Lex Répássy) ellen szólalt fel. Az se volt újdonság, hogy külföldi jeles újságok (Financial Times, Washington Post, Le Point, Neue Zürcher Zeitung, Der Standard, Der Spiegel, The Economist) bírálta a magyar médiahelyzetet – a hazai sajtó meg elrettentésül feltálalta. Akárcsak az Európai Műsorszolgáltató Szövetség elnökének nyilatkozatát, aki kritizálta a kormánynak a közszolgálati médiumokkal kapcsolatos politikáját; vagy a Nemzetközi Újságíró Szövetség elnöke véleményét, nemkülönben a lengyel közszolgálati tévé stratégiai igazgatóját, aki ugyancsak ezt kifogá-

¹⁹⁶ Bajomi-Lázár id. mű 145-146. o.

¹⁹⁷ Bajomi-Lázár id. mű 162.

solta; vagy az amerikai Újságírókat Védő Bizottság Orbánhoz intézett levelét, amelyben felszólította a miniszterelnököt, hogy vizsgálta ki az Élet és Irodalom udvarára dobott kézigránát ügyét. De nem maradt el – ezúttal a Népszava gondoskodott róla – a Nemzetközi Sajtóintézeteknek a magyarországi helyzetről készült, igen kritikus jelentésének feldolgozása sem.

A Tilos Rádió munkatársai Budapest utcáin mozgósították a fiatalokat, gyűjtötték az aláírásokat, hogy az ORTT vonja vissza döntését, amellyel elutasította sugárzási engedélyük meghosszabbítását. Ilyet is láttunk már. Újdonság volt viszont, hogy a Juszt-ügy után (az újságíró Kriminális című lapját titkos adatok közlésével vádolták) angol és magyar nyelvű ímélfüzetek keringtek magyar és külföldi szakmai és egyetemi körökben.

Nem maradhattak el, természetesen, a Demokratikus Charta legszebb napjaira emlékeztető utcai tüntetések sem. 1999 szeptemberében a Sajtólevelezők Klubja szervezett demonstrációt a Magyar Televízió Tömeges elbocsátása ellen tiltakozva. 2000 márciusában a Szabad Szólásért Mozgalom, a Fiatal Baloldal és a Polgárok a Sajtószabadságért nevű szervezet rendezett tüntetést a Magyar Televízió székháza előtt, és szimbolikusan eltemette a sajtószabadságot. Március 15-én, a sajtószabadság napján a Szabad Szólásért Mozgalom és Civil Fórum több ezer fős tüntetést szervezett Budapest utcáin; a tömeg végül a Magyar Rádió székházához vonult.

Ha nem kellett volna lezárnia a könyvét, médiakrónikásunk folytathatta volna sort: 2001 tavaszán újból megjelentek a külföldi sajtóintézmények, elkészítették az újabb jelentéseket és a sajtó újra bőségesen foglalkozott velük. Újabb külföldi illetékességű politikusok mondták el, hogy a kormány médiapolitikája miatt netán mégsem leszünk az EU tagjai.

Meg a rasszizmus: a cigányok üldözése miatt sem. Negyven magyar értelmiségi írt köszönőlevelet a francia miniszterelnöknek a zámolyi romák befogadásáért...

„[Az] Orbán-kormány médiapolitikája saját maga ellenében mozgósította az újságírókat, a civil társadalom, a baloldali-liberális ellenzék, az ügyészség¹⁹⁸ és a külföld magyarországi képviselőinek egy részét – összegzi mondandóját a balliberális médiakrónikás. – Közös platformra hozta e csoportok tagjait, valamint a kormánnyal szemben kritikus újságírókat, rádióhallgatókat és tévénézőket. Az Orbán miniszterelnök által meghirdetett médiaegyensúly koncepciója tehát – ha el is nyerte egyes társadalmi csoportok helyeslését – nem lett széleskörű támogatásra. Ha a konfrontatív médiapolitikával a kormánynak leadott szavazatok maximálása volt a célja, úgy valószínűleg elszámította magát.”¹⁹⁹

Elszámította volna?

„Pedig ennek a háborúnak csak vesztesei voltak.” – sóhajt egy tisztességeset a krónikás.

Csak vesztesei?

Talán mégsem. Erre még visszatérünk.

„De a háború legfőbb vesztese a közönség volt, mert akadályozták a tájékozódásban, és mert egy olyan országban kellett élnie, amelyben a politikai hadiállapot szinte állandósult.”²⁰⁰

Ez viszont igaz – lehetne. Ha nem volnánk magunk is *a* közönség. Ha nem múlna – múlt volna – rajtunk is.

¹⁹⁸ Györgyi Kálmán főügyész szintén törvénytelennek találta a közszolgálati médiumok csonkakuratóriumának működését

¹⁹⁹ Bajomi-Lázár id. mű 171. o.

²⁰⁰ Bajomi-Lázár id. mű 173. o.

OLYAN DEMOKRÁCIÁNK VAN, AMILYET MEGÉRDEMLÜNK.
ÉS OLYAN MÉDIÁNK VAN, AMILYET MEGÉRDEMLÜNK.

A kényelembe süppedő, napi gondokat feledni akaró, szórakozni és fogyasztani vágyó nagykorú közönséget is megilleti a felelősség legalább egy része, amiért olyan a magyar média, amilyen.

De milyen is?

Nem az számít, mi történik veled, hanem az, hogyan éled meg... A politikusok, újságírók és a közönség *elitje*, a minőségi média táplálói, készítői és fogyasztói ezt a tízegynéhány évet harci díszekbe öltözve, törzsi háborúskodásként élte meg. Alig akarja tudomásul venni, hogy időközben ez az elitmédia, elitkultúra töredékére zsugorodott. A harcok keresztüzében álló Magyar Televízió nézőserege – egy kicsi, kitartó hányadtól eltekintve – átpártolt a kereskedelmi tévécsatornákhoz, és a gyilkos versengés az elsőségért már rég az RTL Klub és a TV2 között folyik, no még a reggeli műsorsávon jól tartja magát az ATV Nap-keltéje, de a Magyar Televízió két csatornája legfeljebb az őket elmarasztaló tévékritikák számára állja a versenyt. A országos napilapok versenyében a Népszabadság is voltaképpen elveszítette első helyét, mert a multinacionális, ingyenes hirdetési újság, a Metro helyi kiadása több mint háromezres példányszámával leszorította onnan. A szabad frekvenciák kiosztása után a Magyar Rádióra is könnyen az a sors vár, hogy a bővli zenét és álgondolatokat sugárzó adók után most a hírekben és politikában utazó, új kereskedelmi rádiók (Info Rádió, Pannon Rádió) fogják megcsapolni (maradék) hallgatóságát.

Miért volna baj ez?

Nem feltétlenül baj. Sajtópluralizmust akartunk, erről álmodoztunk a Lelkesedések korában, most megkaptuk.

Külön könyv kellene hozzá, és talán külön kutatóévek, hogy tudományos igényű választ tudjak adni rá: mit jelent ma a nem minőségi, kereskedelmi média életünk napi és jövőbeni alakulása szempontjából? A magyar származású, amerikai George Gerbner, aki évtizedek óta foglalkozik a média hatásával, mindenestre úgy véli, hogy ma a televízió, amelyre mindennél és mindenki másnál többet figyelünk, egyaránt *pótolja* mindennapi életünkben a tanítót, a papot, a szülőt, az iskolát.²⁰¹ Amiből önmagában még nem származna baj, ha a televíziónak (kereskedelmi médiának) ez is volna az igazi, felelősségteljes célja. Csakhogy a kereskedelmi média mindent – mindent! – a bevételnek, a haszonnak rendel alá, ennek érdekében pedig a *nézettségi* és *tetszési* indexeknek. Ez utóbbiak is érdektelenek azonban, ha nem növelik a reklámbevételt: mint Gerbner rámutat, a kereskedelmi adók óvakodnak olyan, egyébként sok nézőt vonzó, drámai filmeket bemutatni, amely a szomorúság vagy a tragédia érzetét ébresztik a közönségben, s ezért sem filmnézés közben, sem utána nincs elég fogékonysága a sörreklámokra és egyéb hirdetésekre.

A magyar média egészének metamorfózisát tekintve, kétségkívül a kereskedelmi szféra térnyerése jelenti a legnagyobb, de legalábbis a leglátványosabb változást. Joggal merül fel a kérdés, hogy volt-e értelme a törzsi háborúnak, ha ennek fő csatateré a mai napig is a közszolgálati média – noha a harcok kiterjedtek például a meg nem születő Írisz TV, a diszkreditált Tilos rádió vagy az életre segített Pannon Rádió miatt a kereskedelmi területre is, sőt e szféra egy-egy jellegzetes műhelyére vagy műsorára, amilyen például az ATV Nap-keltéje, vagy az RTL Heti Hetese.

Ha igaz volna, hogy a kereskedelmi médiának a nézettségével, hallgatottságával, olvasottságával mérhető súlya egyben kifejezi azokra a véleményformálókra tett hatásának súlyát, akik – a lehetőségek, korlátok között – eldöntik, mikor merre forduljon az ország szekerének rúdja, nos, akkor ki kellene jelentenem, hogy könyvem készítése során rossz csapást – rossz nézőpontot – választottam. Úgy vélem azonban, hogy véleményformálóink elsősorban *nem* a

²⁰¹ George Gerbner: A média rejtett üzenete, Osiris Kiadó, MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 2000

kereskedelmi adókról szerzik be ismereteiket, a saját nézetüket formáló véleményeket. Megfordítva: akik innen szerzik be, azok általában nem tartoznak a véleményformálók közé. George Gerbner szerint „az egyetemes nagykereskedőként működő televízió képek és üzenetek hatalmas áradatát ereszti a közös kulturális környezet főáramába”, ami befolyásolja az egyéb tömegkommunikációs eszközök iránti preferenciát, és elmosza a társadalmi, kulturális és politikai különbségeket a hagyományosan különböző csoportok, közönségrétegek között. Ugyanakkor Gerbner is megkülönbözteti azokat, akik szelektíven használják a médiát, azoktól, akik nem keresnek specifikus információkat, nem érzik szükségét, illetve nem látják hasznát az ilyen tartalmaknak. E nem válogató, nem szelektáló közönség számára – márpedig az emberek nagy többsége bizonyára idetartozik – a televíziós szórakozás messze a legelterjedtebb információforrás.

Hogy mégsem a szórakozató kereskedelmi tévék hatnak leginkább a polgárok politikai gondolkodásmódjára, annak legfőbb okát a hitelességük hiányában látom.

Akárhány véleményformáló nézi is meg az egyik legnépszerűbb politizáló műsort, a Heti Hetest, az nem lesz más, mint egy könnyed, feledhető cirkusz (még akkor is, ha akadnak érzékenyebbek, akik „hányingert” kapnak tőle). A napi gondja-robotja után fecsegős ökörködésre vágyó közönség, minden látszat ellenére, nagyjából sejti, hogy bővít néz, hogy ezeket nem szabad komolyan venni.²⁰² Netán tudván tudja is. A Magyar Demokrata egyik olvasója így fogalmazta meg váratlan felfedezését a lapnak küldött levelében:

Azt hiszem, nagy titokra jöttem rá: két Verebes van! Az egyik Verebes rendszeresen a NAP TV hétvégi műsorszerkesztője, komoly témákat jár körül [...], hogy milyen szomorú, a közszolgálati tévé is sekélyesedik, nem készülnek magyar filmek, nincs értékteremtés. A filléres brazil sorozatok szereplőit jobban ismerjük, mint a magyar színészeket, és az értékteremtés helyett gagyizás megy. Eddig egyet is értenék vele, de ha egyszer igénye van a valódi kultúrára, akkor miért hagyja az ikertestvérét fellépni az általa is megvetett gagyitévék egyik leggagyibb műsorában, ahol az általa is hiányolt értékek még nyomokban sincsenek. [...] A két Verebest könnyű megkülönböztetni, a „kulturális” nyugodt, kimért és normál szemüveget hord. A másik sötét szemüveget visel (akár szimbólum is lehetne) [...] ²⁰³

Miért hagyja „ikertestvérét” fellépni? – kérdi az olvasó. Mészáros József, a Magyar Rádió Pécsi Körzeti Stúdiójának műsorvezetője rá is kérdezett Verebes Istvánra: Ha a színházi rendezésért kapna ötszázezer forintot, abba hagyná a Heti Hetest? „Már háromszázezerért is” – felelte az.

A néző valószínűleg azt is sejti, hogy a Heti Heteshez hasonló műsorok arra az érzéki (pszichikai) csalogásra építenek, hogy aki a tévé képernyőjén megszólal, azt mindjárt fontos és tekintélyes embernek gondoljuk, ellenkező esetben hogy került volna oda?! Tehát minden bizonnyal tudja vagy sejti, hogy sandaság van a dologban – de miért zavarná, miért akarna tenni ellene? A Heti Hetes többségében népszerű színészekből verbuvált gárdája például napi politikai témákon elménckedik, a néző szívesen látja és hallgatja őket, noha a mások szerepének eljátszására szakosodott művész a politika dolgában semmivel nem járatosabb, semmivel nincs több eredeti gondolata, mint akármely nézőnek vagy szakma képviselőjének, legyen ez akár a sarki fűszeres vagy egy temetkezési vállalkozó. Csakhogy ez mind-mind hozzátartozik a média pénzre épített látszatvilágához.

Teljesen igaza van Gerbnernek és a többi kutatónak, hogy ami a kereskedelmi média világában folyik, nem más, mint a nagyipari módszerekkel előállított termékekkel való haszonelvű (profitorientált) kereskedés.

²⁰² Vargha Balázs irodalomtörténész (nagybátyám), a hajdani népszerű televíziós műsor (nyelvi, irodalmi és színjáték), a Fabula megteremtője és játékvezetője még akkor (1994-ben) mondta a legnagyobb hatású elektronikus médiáról a következőket, amikor Magyarországon a kereskedelmi tévék még el sem kezdtek sugározni. „A televízió: világvideó. A bölcsességből csinál butaságot, és a butaságból bölcsességet.”

²⁰³ Magyar Demokrata 2000/20

„A műsoraink sablonra készülnek: maximum három és fél perces az anyag, benne hat megszólaló (egy ember húsz másodpercnél többet nem beszélhet). [...] havi százhusz anyag kerül nálunk dobozba, ezeket áruljuk a világ televíziós piacán. Német, angol és magyar kereskedelmi csatornák a főbb vevőink, a földelvő emberünket, az állva alvó remetét, a farkasfejú nőt és a patkány rágta gyereket tucatnyi tévéállomás megvásárolta” – nyilatkozza a Magyar Nemzetnek Gellért Alpár főszerkesztő, akinek két hete volt, hogy Romániában felállítson egy tizenhat riporterből és hat operatőről álló csapatot, és elindítsa a produceri irodát. A bukaresti Prima Tv-n futó műsor a legnézettebb Romániában.²⁰⁴

A brit tulajdonú, multinacionális Tesco, amikor pécsi áruházának frissen toborzott munkatársait oktatta, öt pontból álló célkitűzést fogalmazott meg számukra. Az utolsó így szólt: „Gyilkold versenytársainkat”.²⁰⁵ A kereskedelmi médiát ugyanez az üzleti szemlélet hatja át: csak a pénz számít, ennek kell alárendelni mindent, még a hírműsorokat is. „Szerinted a kereskedelmi tévék a politikai paletta melyik oldalán álnak?” – kérdi Bárdos Andrásztól, az RTL Klub volt műsorvezetőjétől a Hetek című lap. „A pénz oldalán. [...] Semmiféle politikai elhivatottságot nem látok egyik kereskedelmi televízióban sem.” – feleli az. S később némi öngúnnal hozzáteszi: „Régi Egyenleges kollégáim elhelyezkedtek a szórakoztató iparban. Revütáncosok. Magam is az leszek. Kánkánt járunk, ez kell, ezt fizetik meg.”²⁰⁶

Természetesen nem mindenki hajlandó erre. A Magyar Rádióban a vérzivataros idők (elbocsátások) után és a – Kondor Katalin szerint – nevetségesen alacsony fizetések ellenére számosan ott maradtak azok közül, akiknek szívügyük az irodalom, s efféle dolgokkal kereskedelmi rádióknál nem foglalkozhatnának. De van, akinek egyszerűen a gyomra nem bírja a kereskedelmi média légkörét. Például Bayer Zsolté, aki Magyar Nemzet-beli esszéjében (Ki véd meg a szabad sajtótól?) egyebek között beszámol az egyik német televízió főnökéről, akik Ceausescu kivégzésének évfordulóján filmet forgattatott történetesen Bayer barátjával, s megkérdezte: „És olyan már van, hogy valami munkás külsejű fazon virágot tesz Ceausescu sírjára odakint a temetőben, azután felül egy rozzant villamosra, kiutazik valami lepusztult külvárosba, bemegy a panelba, gyertyát gyújt az ócska konyhában a diktátor képe előtt, és arról beszél, hogy mennyivel jobb volt, ameddig élt a Kárpátok géniusza? Barátom felelte, hogy ilyen speciel nincs... – Akkor holnap adjatok valakinek száz márkát, és akkor majd lesz!”²⁰⁷

Krausz Jenő újságíró úgy látja, „Hitelesség helyett jobb a népszerűség” – mármint a hazai kereskedelmi televízióknak.

„Nem akartam hinni a szememnek!” – írja. – „A népszerű (hír)műsorvezető-sztár egy szupersztár énekes, dalszövegíró, média- és reklámcsászár műsorában premier planban nyalta a nyulat! [...] Információs műsorok és vezetőik válnak a népszerűség, a nézettségi hajszá áldozatává. Nálunk is terjed az infotainment, aminek egyre kevesebb köze van az információhoz, és egyre több a szórakoztatáshoz. [...] A hírműsorok elindultak ezen az úton. Nem baj, ha nem úgy, nem akkor és nem az, de ha mi adjuk le elsőnek, ha botrányt lehet kavarni vele, csak rajta! [...] Persze nyugodtan feltehetjük a kérdést: mennyivel rosszabb a nyilvános nyúl nyalás, mint egyes politikusok, pártok titkos – és nem csak közszolgálati körbeudvarlása? A nyúlnyaló képzett (hír)műsorvezető ez esetben persze nem hibázott. Elöl nyalta meg a nyuszt. De ha a szupersztár legközelebbi show-jában a nagyérdemű 180 fokos elfordítását kéri?”

²⁰⁴ Magyar Nemzet, 2001. január 6.

²⁰⁵ Az információt első oldalán – dokumentummal illusztrálva – közölte a Népszabadság 2000. november 22-i száma. A dolog további pikantériája, hogy a pénz világában az adott sajtóorgánium arra is kénytelen ügyelni, hogy olyan partnerről lehetőleg ne írjon rosszat, akivel üzleti kapcsolatban áll; mivel a Népszabadságnak a Cora áruházláncsal van (volt) hirdetési szerződése, valószínűleg ennek is köszönhető a hír előkelő tálalása.

²⁰⁶ Hetek, 2001. március 17.

²⁰⁷ Magyar Nemzet, 2001. február 10.

A hírműsor-vezető ugyanis először sem saját jószántából nyalta meg a négylábút, hanem a show nézői választhattak: kedvencük énekel vagy nyal. A polgárok pedig szabadon éltek választási jogukkal.

Olyan a média, amelyet megérdemlünk...

A közönség (a magunk) mentségére szólva, önfeledt szórakozás közben nehéz észrevenni, éppen hogyan manipulálnak minket. Ezért sem lehet eléggé becsülni a Magyar Demokrata és a Magyar Fórum szorgalmas médiaelemzője, Székely Kecskés János, illetve Szentmihályi Szabó Péter heti buzgalmát. Utóbbi egyik Bábel-tévé-jegyzete mintha nem támasztaná alá Bárdos András meggyőződését, hogy semmiféle politikai elhivatottsága nincs egyik kereskedelmi televíziónak se.

[...] továbbra is csapnivaló a TV 2 Most vagy soha! (multimilliomos) játéka az orrhangú Jakupcsek Gabriellával. Az egyik versenyző nem tudta, milyen politikai botrányba keveredett Jörg Haider, az Osztrák Szabadságpárt elnöke 1993 decemberében, így négymillió helyett csak kettőt nyert. De nézzük, milyen botrányok közül választhatott a versenyző! „1. újfasiszta demonstráció 2. kizárás a parlamentből 3. szexuális zaklatás 4. levélbomba-merénylet 5. munkabeszüntetés 6. okirat-hamisítás 7. pártpénz sikkasztása 8. rágalmazás 9. kábítószer-fogyasztás.” Így működik a kereskedelmi tévék politikai manipulációja... képzeljük el ugyanezt a „kínálatot” egy szocialista vagy liberális politikussal kapcsolatban!

Nyilván Bárdos is találkozik efféle esetekkel bármelyik kereskedelmi csatornán. Akkor honnan a meggyőződése? Egyfelől talán onnan, hogy a kereskedelmi tévék – legfőbb céljuk, a bevétel növelése miatt – valóban nem engedhetik meg maguknak a nyílt pártoskodást: biztosra vehetjük, hogy Bárdos egyetlen egyszer sem kapott egyetlen főnökétől sem olyan utasítást, hogy inkább a balliberálisokat, az MSZP-t és az SZDSZ-t támogassuk, vagy hogy a MIÉP-re kellene rászállni. Másfelől pedig valószínűleg onnan, hogy a sajtó munkatársai sem különbek a többi halandónál, igencsak szeretnek csapathoz tartozni, még jobban a fősodorra rácsatlakozni, márpedig a magyar média főáramában ma a balliberális eszmeiségűek vannak többségben. Haiderhez ilyesformán nyúlni tehát nem más és nem több, mint reflex, ösztönös gondolat. Épp olyan ösztönös, mint amilyen természetes a Pannon Rádióban Demszyt használni elrettentésül. A különbség a kettő között az, hogy ez utóbbi nyíltan MIÉP-es irányítás alatt áll, tehát tudatosan befolyásol, s amíg teheti, csinálja. A kereskedelmi tévékből viszont úgy fognak kikopni – de legalább visszaszorulni – az iménti esetek, ahogy a magyar közgondolkodás is egyre erőteljesebben mozdul el jobb felé, s ahogy a közönség egyszer csak elkezd nyomogatni a távirányító átkapcsoló gombját.

Emlékeztetnék arra, hogy az egyszerre szellemes és lényeglátó *nyúlnyalogatós* jegyzet is egy ízig-vérig kereskedelmi lapban, a Metro újságban jelent. Az okos Tőke azzal is tisztában van, hogy ha nyerni akar, akár maga ellen is protestálni kell. A Legyen ön is milliomos! valamely változatát ma a világ 29 országában játsszák. És játsszák majd még többen is, akár az idők végezetéig, mindaddig, amíg a néző odaül s még tapsol is hozzá. Ugyanez a néző olykor arra is kíváncsi, miért ártalmas a reklámok buzdítására megvásárolt cigaretta, milyen rombolást idéz elő benne a cigaretta füstje; vagy mi a pszichológiája a nyereményjátékok iránti leküzdhetetlen mániájának? Az okos, előrelátó Kereskedelmi Tévé (a feltétlen szükséges mértékig) majd ezt is elmagyarázza neki.

„A média semmi lényegretörő témával nem akar foglalkozni. Megvannak a szabvány-témáik és arra tőlünk hasonlóképpen szabványosított választ várnak” – nyilatkozta Ralp Nader, a legutóbbi amerikai elnökválasztás médiaárnyékban hagyott harmadik helyezettje.²⁰⁸ S ez igaz a magyar minőségi (s nemcsak a bulvár) médiára is: törzsi harcosai, miközben ádáz harcot vívtak egymással, kirekesztették a *másról* gondolkodókat. Mindkét oldal „hivatalos” médiaelitje óvakodott attól, hogy a globalizmus gazdasági alapvetéseit feszegetse. Miközben

²⁰⁸ Kuliffay Hanna: Nader, a zöld. Demokrata, 2000/42

a kultúrát és politikát érintő ideológiai kérdésekben olykor egymás torkát is szívesen átharapták volna, a pénz- és haszonközpontú neoliberális világgazdaság – s az e mögött megbújó világnézet – hazai térnyerését (az EU-csatlakozás jegyében) lényegében kritikátlanul elfogadták. Bárki, bármely oldalról aki ezt megkérdőjelezte (akár a MIÉP vagy a Munkáspárt szellemi környezetéből, akár máshonnan), azt szélsőségesnek bélyegezték. E tekintetben a Szerepcserék kora nem hozott lényeges változást: ahogy Antallék elitsajtója „szemet hunyt” például a növényolaj-ipar teljes eladása vagy a bankok mérhetetlen összegeket felemésztő konszolidálása felett, ugyanígy nem támasztott kifogást a balliberális sajtó Hornékkal szemben a stratégiai elektromos ipar eladása miatt.

Miután a rendszerváltás politikai (!) folyamata a demokratikus ellenzék és a népi-konzervatív erők győzelmével ért véget, nyilvánvalóan kiszorultak a más irányú gondolkodásmódok a váltást követő nyilvánosságából – véli Kiss Viktor politológus. – Ráadásul ez a két gondolkodásmód intézményesült is, a „baloldali” pártok az előbbi, a „jobboldali” pártok pedig az utóbbi alapján integrálták hivatalos nézeteiket. Ettől kezdve az adott gondolati rendszeren kívül álló gondolatok szerzői az egyik vagy másik oldalon rögtön gyanússá váltak, kapásból az ellenfél ügynökeiként, bomlasztóként tűnhettek fel.²⁰⁹

Ez voltaképp nem kevesebben jelent, mint hogy sajtószabadság ide vagy oda, a rendszer alapvetései ugyanúgy nem lettek megkérdőjelezve, mint a szocializmus idején. Összefüggésben áll ez bizony azzal is, hogy a sajtó biztonságban, kényelemben érzi magát a Politika és a Pénz ágyában. Szívesen feszegeti, hogy az ellenfél médiahadállása (Országimázs Központ) mennyit ver el a költségvetésből különféle kampányokra és kiadványokra; a másik oldal pedig azt, hogy hány milliót keres a túloldal egyik-másik jelképe-kegyeltje; de egyik sem indított sajtókampányt az olyasféle botrányos szerződések ellen, amelyek lehetővé teszik *a sokmilliárdos veszteséget felhalmozó pénzintézet (CW Bank) bankárai számára a százmilliós végkielégítések kifizetését a magyar adófizetők pénzéből.*

A neoliberális felfogás helyénvalóságának feszegetése az elitsajtó tájékán különös módon akkor vált szalonképpé, amikor a pénz világának vezérei (a pénzspekuláns Soros György vagy a Világbank elnöke) maguk kezdték elismerni, hogy az út folytatása milyen veszedelmekkel járhat. Legyen ez a meglepő fordulat örök mementó a minden harciasságával együtt gondolkodásában oly kényelmes és oly kevésbé eredeti magyar elit számára, hogy miközben önelégültségétől eltelve ott feszít képzeletbeli szalonjában, lehet, hogy éppen a küszöbön ácsorgóknál – bebocsátásra várakozóknál – van a bölcsek köve.

A sajtószabadság mindenkit megillető alapjog, ám a gyakorlatban – a sajtó- és a médiapiac strukturális tökéletlensége miatt – csak a vélemények és ízlések fősodrához tartozók vannak abban a helyzetben, hogy élhessenek is a joggal – állapítja meg tiszteletre méltó éleslátással a balliberális Bajomi-Lázár.²¹⁰ A nemzeti sajtó és őt támogató politikai több mint nyolc évvel a rendszerváltozás megkezdése után éppen ebbe nem akart belenyugodni: hogy a Kádár idején nekiveselkedett fősodor csak oldalvizeket hagyjon neki; a sajtó fősodrában pedig főképp mint a tagadás tagadása szerepeljen, azaz mint a vele szembenálló balliberálisok kritikájának örökös tárgya.

Ezzel vissza is érkeztünk a médiaháborúhoz, s feltehetjük végre a megválaszolatlanul hagyott kérdést: valóban nincsen nyertese a végtelen ütközetnek?

²⁰⁹ Népszabadság, 2001. január 4.

²¹⁰ Idézett mű 16. o.

ÚGY TŰNIK, A NEMZETIEK TANULTAK AZ INTERNACIONALISTÁKTÓL,
EZÉRT VÉGRE VAN ESÉLYÜK A GYŐZELEMRE.

A új parlament megalakulásakor az SZDSZ tiltakozott az ellen, hogy frakcióját a MIÉP-es honatyák mellé ültessék. Ezzel az aktussal (akciózással) a szabad demokraták a *demos*, a nép akarata, vagyis a demokrácia törvényei és szellemisége fölé helyezték magukat. Nem állítható, hogy a MIÉP-ben nincsenek olyanok, akik adott történelmi helyzetben esetleg ártani szándékoznának a zsidóságnak (pusztán zsidósága miatt) vagy a cigányságnak (cigánysága miatt), erre azonban semmi bizonyíték. A MIÉP a törvényeket tiszteletben tartva került a parlamentbe, és bár valószínűleg mérhetetlenül (viszont)utálja az SZDSZ-t, nem jutott eszébe tiltakozni az ellen, hogy képviselőit a szabad demokraták mellé ültessék.

Itt sokkal lényegesebb és fontosabb különbség rejtőzik a baloldal és a jobboldal között, mint első pillantásra látszik. Fontossága ellenére sincs itt a helye, hogy mélyebb elemzésébe bocsátkozzam; legyen elég itt annyi, hogy minden látszat és minden félelem dacára, Csurka MIÉP-je kiszámíthatóbb partnernek tűnik a politikai palettán a nemzeti-liberális Fidesz számára, mint az egykori liberális testvér. Ismét emlékeztetnék Székely Ferenc szavaira, aki szerint aki kiszorul, akit erővel kiszorítanak, azt általában fölöslegesen radikalizálják. Orbán gondolt egy nagyot: vagy hallgatólagosan, vagy titkos megegyezéssel, de bevonta a MIÉP-et médiapolitikájába. Ennek hatása, következményének súlya csak az egykori *négy igenes* akcióval mérhető, amikor az SZDSZ és a Fidesz megtorpedózta Pozsgay Imre köztársasági elnökké való megválasztását. Most a *csonka kuratóriumoknak* köszönhetően a Fidesz gyakorlatilag kézben tartja a Magyar Televíziót, s ha nem is kézben, de féken tartja a Magyar Rádiót. A kormányzó párt számára igen kedvező helyzetet részben a törvény hiányossága, részben pedig a MIÉP eltökéltsége teremtette meg. A médiatörvény szerint ugyanis az Országgyűlés által a kuratóriumba választható tagok felét a kormánypárti, másik felét az ellenzéki képviselőcsoportok jelölik, ám nem akadályozza a kuratórium elnöksége megalakulását, ha a kormánypárti vagy az ellenzéki oldal nem állít jelöltet. Ugyanakkor a médiatörvény arról nem rendelkezik egyértelműen, mi van akkor, ha nincs egyetértés az ellenzéki pártok között. Ha mondjuk a MIÉP a maga 13 fős frakciójával ugyanúgy két kurátort akar jelölni, mint a szocialisták a maguk 135 fős frakciójával... Megegyezés híján Áder János házelnök (Fidesz-MPP) sajnálkozva tagadta meg mint a Magyar Televízió, mind a Magyar Rádió esetében az ellenzéki kurátorjelöltek szavazásra bocsátását, így jöttek létre a nevezetes csonkakuratóriumok. A SZDSZ kezdeményezésére a Cégbíráóság először ugyan megtagadta a kormánypárti jelöltek bejegyzését, de aztán a Legfelsőbb Bíróság utasítására mégis megtette. Több beadvány nyomán az Alkotmánybíróság is foglalkozott a kérdéssel, végül 6:5 arányban úgy foglalt állást, hogy a véleménynyilvánítás szabadságára még mindig kisebb veszélyt jelent az, ha a kormányzati oldal túlsúlyba jut a kuratóriumban, mintha a kuratórium egyáltalán nem működne.

A közszolgálat intézményeiben ezennel megszűnt a kormány és a kormánypártok elleni uszítás. Igaz, a bírálatok hangja is szerényebb, visszafogottabb lett. Sőt, mind gyakoribb a hamisítatlan propaganda: amikor a témaválasztás és alájátszás segíti a kormánytörekvéseket, a „keresetlen” műsorvezetők megjegyzések, felvezetések és összekötő szövegek pedig aláfűtenek a baloldalnak. A mostani A Hét pontosan fordítottja (vagy ha úgy tetszik, pontos megfelelője) A szerepcserék kora Szombathy Pál-féle politikai magazinjának. Legfeljebb *amazok, a szőnyegbombázás után* eggyel jobban ügyeltek a látszatra, és a szakértői kormány szakértői televíziójához illően a Szonda Ipsos közvélemény-kutatási adataival tálták fel az aktuális üzeneteket. A nagy kérdés, amire a választ elodázhathatjuk, de nem kerülhetjük meg, hogy ez a mostani médiahelyzet mennyiben sérti a sajtó- és szólásszabadságot, általában a szabadságot, a magyar demokráciát, a magyar jövőt...

Mindenestre nem csoda a negyven magyar értelmiségi igyekezete: levélben mondani köszönetet a francia miniszterelnöknek a magyar romák (cigányok) befogadásáért. Nem csoda a Nemzetköz Újságíró Szövetség (IFJ) lázas igyekezete: bebizonyítani a magyar közszolgálati média helyzetének tarthatatlanságát. Nem csoda az Amnesty International sorozatos kísérlete: külföldi napi- és hetilapokban elhelyezett hirdetésekben bizonyítani a magyarországi rendőri brutalitásokat. Nem csoda, hiszen mindegyik akció – a többi hasonlóval egyetemben – az Orbán-kormányt és a mögötte erősödő nemzeti, nemzeti-liberális értelmiséget gyengítheti, az itteni balliberális értelmiség malmára hajtva ezzel a vizet.

Ismerősek ezek a módszerek, ezért is fog el bennünket a *déjà vu* érzete. Arról idáig elég keveset tudtunk, hogy a harmincas évek később módszeresen felmagasztalt, ámult-bámult baloldali értelmisége is már ügyesen használta – pontosabban használtatták vele – ezeket a propaganda fegyvereket. Arthur Koestler már beszélt és írt róluk, csak hogy könyvei a szocializmus évtizedei alatt nálunk nem tartoztak az ajánlott irodalomba. A rendszerváltás első korszakaiban – a Félélmek és az Akciózások korában – azonban megtapasztalhattuk, hogy a nyugati balliberális média és ottani különféle baloldali „civil” szervezetek (amilyen a Nemzetközi Újságíró Szövetség) milyen készségesen segítettek az itteni internacionalista erőknek a hazai jobboldali (nemzeti, konzervatív, keresztény) erők legyűrésében. Azon túlmenően, hogy a nemzeti tábor néhány szószólója idegenszívűnek, a vehemensebbje egyenesen árulónak nevezte a rendszerint a szabad demokraták köréből vagy értelmiségi holdudvarából kikerülő országkép-rombolókat, igen kevés dolog történt e titkos akciók természetének, mechanizmusának feltárására, hatásuk kivédésére.

Az első segítségek a nyugati magyarságtól érkeztek, ahol tájékozottabbak voltak e téren. Főleg Magyaródy Szabolcs és Sisa István juttatott el olyan anyagokat az Antall-kormány megfelelőnek látszó helyeire (például a Külügyminisztériumba), amelyekből látható volt, hogy hol, milyen kiadványokban őriznek és terjesztenek hamis képet Magyarország történelméről. Az 1993. októberében megalakuló Nemzeti Tájékoztatási Iroda egyik feladata volt olyan kiadványok megjelentetése (megfinanszírozása), amelyek a magyar történelmet elfogultságok nélkül igyekeztek bemutatni, és semmiképpen nem egy másik náció (hatalom) szemüvegén keresztül.

E munka azonban csak a történelemhamisításokat érintette, s nem az aktuális, napi képrombolásokat. Ezek megfékezésére akkoriban nem sok esély nyílt, hiszen a nemzeti vonulat semmiféle olyan kapcsolattal nem rendelkezett a nyugati médiával, amelynek révén legalább nyilvánosan válaszolni tudott volna a tudatosan lejárató írásokra. Nemcsak ezeknek a jobbra balliberális lapoknak, de általában az országaiknak sem állt különösebben érdekében, hogy Magyarországról valós kép alakuljon ki. Amiképp ma is hasonló a helyzet: Franciaország nem adott volna menedéket a zámolyi romáknak, ha Trianon óta nem fűződne geopolitikai érdeke e nagyhatalomnak – és erős baloldali értelmiségének – ahhoz, hogy Magyarország *mint nemzetállam* nehegy megerősödjék. No és ha nem volna erős kormányérdek, hogy a sajtó az ottani 150 ezres cigányság megoldatlan problémái helyett beszéljen inkább a magyarok rasszizmusáról.

Mivel a szóban forgó lejárató cikkek megírását és kinti publikálását a szerzők – és táboruk – részéről mindig belpolitikai megfontolások vezérelték, az itthoni – belpolitikai hatású – sajtóválasz tűnt a lehetséges és helyénvaló megoldásnak. Nagy örömmre sikerült megnyernem a Nemzeti Tájékoztatási Irodának a számtalan nyelven olvasó és fordító, mérhetetlen munkabírásu Lovas Istvánt, aki a külföldi sajtó főáramában – amennyire lehetett – kipécézte az aktuális képrombolásokat. A Pesti Hírlap pedig arra volt vevő, hogy indítson egy rovatot, amelynek címe: *Külső képünk belülről*. Itt kaptak aztán helyet általában minden kommentár nélkül azoknak a cikkeknek a Lovas általi fordításai, amelyeket itthoni magyar értelmiségiek-politikusok, vagy itt akkreditált, magyar származású, de külföldi lapoknak dolgozó újságírók írtak.

Szerény olvasottsága és meglehetősen elkötelezett olvasótábora miatt a Pesti Hírlap nem volt alkalmas arra, hogy a felmutatott tükröt nagyobb tömegek is láthassák. Várkonyi Balázs tudott segíteni azzal, hogy a Magyar Televízió *Feketén-fehéren* című műsorában elvétele megemlítsenek a fonákosságok: hogyan próbálják a külföld véleményeként eladni a belül megformázott álláspontokat. Az egyik legnagyobb horderejű képrombolás esetén pedig a tükrő felmutatása egyaránt köszönhető *A Hét* című televíziós műsornak és a Pesti Hírlapnak: a ZDF német közszolgálati televízió emlékezetes riportjáról van szó, amelynek sugárzását december 17-ére időzítették.

„*Rágalomriport megrendelésre. Hamisítások és hazugságok a német ZDF televízióban*” – olvashatjuk a Pesti Hírlap 1993. december 23-i számában, az egész oldalas cikk címében. A bevezetőben pedig a következőket:

Amikor a ZDF német közszolgálati televízió munkatársa az Esti Egyenleg megszűnéséről készített riportja során lapunk főszerkesztőjét is megkereste, Bencsik Andrásnak arra a kérdésre, hogy mindez miért érdekli most a német televíziót, a riporter úgy válaszolt, azért, mert híre jutott, hogy Magyarországon veszélyben van a sajtószabadság. Arra a viszontkérdésre, hogy akkor viszont miért nem forgattak filmet Pálffy G. István és Chrudinák Alajos törvénytelen leváltásakor, a német kolléga úgy válaszolt, akkor annak a hírnek nem volt politikai aktualitása. Hogy a jelenlegi riportot milyen politikai aktualitás emelte a német televízió képernyőjére december 17-én (egy nappal Antall József miniszterelnök temetése elé), nem tudjuk. Azt viszont igen, hogy a riport a tárgyi tévedéseknek, a hamisításoknak és hazugságoknak olyan megdöbbentő elegyét mutatja, amely szinte példa nélkül való.

A hazugságokból, hamisításokból és különös véleményekből most – a Déjà vu-k korában – csak azokat idézem fel, amelyek, úgy tűnik, éveken, évtizedeken ívelnek át.

- „*Magyarországon az »örök tegnapiak« visszaállítják a régi állapotokat. A nacionalisták tort ülnek, a kisebbségek, mint a cigányok, vagy haladó gondolkodásúak, zavaró tényezőket jelentenek*” – vág bele mondandójába a német műsorvezető.

Örök tegnapiak, nacionalisták, tor (egyfelől), kisebbség, haladó gondolkodás (másfelől).

- „*Amióta gyakorlatilag Boross áll Magyarország élén, azóta médiaháború folyik.*”
Kik csinálják, kik okozzák a médiaháborút?
- Eörsi István: „*Nem lehet kétség afelől, hogy Göncz Árpádot kifütyülték, és a fasiszta csőcselék megakadályozta őt abban, hogy beszédet mondjon.*”

Magyarországon fasiszta veszély (ötvenhatos Göncz-bajtársakból fasiszta csőcselék – akár ilyen áron is).

- Bánó András az *elbocsátásáról, az Esti Egyenleg megszűnéséről*: „*Én azt gondolom, hogy itt egy tudatos forgatókönyv megvalósításáról van szó. Itt olyan politikai erők működnek, amelyek minden eszközzel meg akarják akadályozni a tömegkommunikáció fontos szerveiben, tehát a rádióban és a televízióban az objektív, pártatlan tájékoztatást.*”

A politikacsináló baloldal objektivitása. Forgatókönyv: baloldali összeesküvés-elmélet.

- Műsorvezető: „A képbe beleillik egy régi fasiszta, Horthy Miklós kormányzó hamvainak újratemetése is. [...] Itt azt az embert tisztelik, aki a II. világháborúban a magyar zsidók elhurcolásáért volt felelős.”

Fasiszta, antiszemita Magyarország.

- Eörsi István: „A kommunisták legnagyobb bűne, illetve azon embereké, akik magukat kommunistának nevezték – én nem tartom őket kommunistáknak, inkább reálkommunistáknak –, hogy ha nem is testileg, de szellemileg nem tudták kiűzni ezt a söpredéket. Politikájuk nagyon rossz és ártalmatlan volt a jobboldallal szemben, mert ezek a jobboldali figurák most bántatlanul, mintha mi sem történt volna, felébredhettek 40 éves Csipkerózsika-álmukból.”

Jobboldal = söpredék. A kommunizmus szép dolog, csak rosszul csinálták meg, illetve akik csinálták, azok nem voltak igazi kommunisták.

Mintha semmi nem változott volna: a mostani időkben, a Déjà vu-k korában ugyanúgy találkozhatunk e balliberális (internacionalista) gondolat- és érzésvilág színes lenyomataival a hazai és külföldi médiában egyaránt. Kitejt most is egy lista – a balliberális sajtó száján „Orbán listája” – azokról az ellenzéki személyiségekről, akik külföldön a hazai szélsőjobboldali, fasiszta, antiszemita, rasszista veszéllyel fenyegetnek. Az új Magyar Nemzet, amely a réGINEK a Napi Magyarországgal való összevonása után immár a büszke második helyet foglalhatja el a hazai minőségi napilappiacon, december 2-i számában bőszeges összeállítást közöl: ebben Haraszi Miklóstól Vászahelyi Máriáig és Júliáig, szocialista politikusokon át az SZDSZ új generációjáig, a jogászszövetség közismert elnökétől kezdve neves társadalomtudósig nagyos sokan adnak hangot ama meggyőződésüknek, hogy ez a kormány fenyegeti a demokráciát, a zsidóságot, a cigány kisebbséget, a szólásszabadságot. „Magyarország fehérre mossa múltját”; „A politikai antiszemitizmus visszatérése”; „Ma a cigánygyűlölet rosszabb az antiszemitizmusnál”; „Ezeket a fiúkat egyedül a hatalom érdekli”; „A hatalom, akárcsak a rendszerváltás előtt, mindent centralizál és saját uralma alá hajt, a demokratikus ellenőrzés eszközrendszerét szétzilálja, és az intézményes korrupció ma már nem marad el a kádári időkben tapasztaltaktól”.

És mindennek nyomában, természetesen, ugyanazok az indulatok támadnak. Akár az év-ezred utolsó karácsonyának békés készülődését is megmérgezve ott a televízió képernyőjén:

December 19-én este a Magyar ATV stúdiójában négy ember ül körül egy szokványos stúdióasztalt. A fő helyet a műsorvezető (Fiala János) foglalja el; jobbjára egy olyan politikai újságíró (Andresséw Iván) ültettek, aki egykori csatárerenyeiből, lendületes támadókedvűből ezen az estén keveset csillogtatott meg, arra viszont jó volt, hogy szükség esetén a műsorvezető segítségére siessen. Másik oldalon egy médiahivatalnok, a Miniszterelnöki Hivatal osztályvezetője, jelenlétét az „Orbán listája” téma igazolja. Az emlékezetes esemény a műsorvezető és a vele szemben ülő, szintén újságíró (Lovas István) között fog zajlani. Ám megemlítendő még az az országgyűlési képviselő is (Eörsi Mátyás), aki a küzdelem leghevesebb pillanataiban egyszerűen besétált a szorítóba, és kimunkált politikusmosollyal a képén helyet foglalt a műsorvezető mellett.

A politika és média berkeiben járatan kívülálló számára már ez a szokatlan közjáték is valószínűleg azt a benyomást keltette, hogy itt, a képernyőn, cirkusz folyik a javából. Sőt, pankráció: Fiala és Lovas ugyanis egyetlen lendülettel ugrott egymásnak. Fiala bemelegítésképpen megkérdezte tőle, hogy a miniszterelnöki kabinet osztályvezetője vajon miért kötötte ki jövedele feltételéül, hogy Lovas is legyen ott. A vitathatatlanul nehézsúlyú publicista erre azt felelte, hogy ezt nem tőle kell megkérdezni, ő oda megy, ahová hívják, anélkül, hogy bármi feltételt szabna. Mire a műsorvezető: itt ő a házigazda, az ő feladata a beszélgetés irányítása, a vendég dolga, hogy válaszoljon, tehát még egyszer felteszi neki a kérdést: a sajtóiroda vezetője vajon miért kötötte ki jövedele feltételéül, hogy ő is legyen ott? Mire a

másik: De ha egyszer ez a kérdés hülyeség. Mire a műsorvezető, immár alig türtőztetve magát: az ő kérdését senki se minősítse, ő háromig számol, és van ő olyan, hogy a harmadik esetenél fel fog állni.

Pedig ami a szemünk előtt zajlott, egy klasszikus médiaütközet volt, amely magán viselte mindazokat a jegyeket, amelyek kezdetektől jellemezték a hasonlókat. A jobboldal újságírója (Lovas István) ezúttal azt a véleményét hangoztatta, hogy az Orbán-kormány joggal állította össze azt a bizonyos listát a külföldnek nyilatkozó, baloldali, liberális közéleti szereplőkről, hiszen ők – meggyőződése szerint – valótlanúságot terjesztettek az országról („hazudtak”), s ezzel ártottak az ország jó hírének. Politikailag és erkölcsileg is helyénvalónak ítéli, hogy e megnyilatkozásokban rejlő veszedelmek bizonyítására elsőként, ott az élőműsorban hírt adjon az Amnesty International holland tagozatának ügyködéséről: fizetett fényképes hirdetésekben kürtölte világgá, hogy a magyar rendőrök cigány kiskgyerekek fogát verik ki. Figyeljük meg a műsorvezető (Fiala János) reakcióját: ragaszkodva ahhoz, hogy ennek a hírnek nincs köze „Orbán listájá”-hoz, mindent megkísérelt (újabb fenyegetés a távozással), hogy másfelé terelje a beszélgetést. Szintén figyeljük meg a másik balliberális újságíró, Andressew Iván reagálását, előkapott kérdését: ha egyszer a Kádár-rendszerben jó volt, amit az Amnesty International csinált, akkor most, hogy hátrányos képet fest Magyarországról, már nem jó?

Változott itt bármi is a Félelmek kora óta?

Valójában nagyot fordult a világ.

Visszatekintve az 1993-94-es médiapróbálkozásokra, a jobboldal védekezése, ritka ellencsapásai az egy emberként kiálló balliberálisok ellen ma százalmasan sikertelennek, hatástalannak tűnnek. Nem sikerült visszavernie – elhomályosítania, szétfosztatnia – a róla alakított képet, így válhatott (kormányával, pártjaival, értelmiségével együtt) haladás- és kisebbségellenessé, korszerűtlenné, maradvánnyá, horthystává, a demokrácia ellenségévé. 1994-ben le is szavazták, annak rendje és módja szerint.

1998 után a jobboldal már nem ugyanaz a jobboldal: úgy tűnik, szorultságában megtanulta és mind inkább tökélyre fejleszti a különféle politikai és médiatechnikákat; azokat, amelyeket valaha a balliberálisok fejlesztettek ki és egyeduralkodóként alkalmaztak.

Az Akciózások korában a balliberálisok bevetették az emlékeztető „Hordót a zsidóknak” hecckampányt. 2001. márciusában Schuster Lóránt, a MIÉP fővárosi képviselője egy jegyzőkönyvet adott át az Ausztriai Népi Németek Honfitársi Szövetsége megbízottjának, amely tartalmazta Spira Veronika szabad demokrata képviselőnek a szudétanémetekről tett megjegyzését. Amikor Schuster Lóránt az ülésteremben 600 ezer csehszlovákiai német elpusztításáról beszélt, a képviselő ezt kiabálta be: „Kevés!” „Minden bizonnyal az Európai Unió bővítési biztosához is eljutott az a levél, amely a Fővárosi Közgyűlés egyik SZDSZ-es képviselőjének a szudétanémetek meghurcoltatásáról tett gúnyos megjegyzését tartalmazza” – értesült a Magyar Nemzet.²¹¹

Antall Józsefnek volt egy MDF-je, ezen belül egy Csurka Istvánja, akinek nacionalizmusához nem férhetett kétség, a „Budapest-Tel-Aviv-New York tengely”-hez és a „törpe kisebbség”-hez hasonló szófordulatai pedig az antiszemitizmus bélyegét is maradandóan rásütötték. Antall egészen haláláig védtelennek bizonyult a balliberálisok igyekezetével szemben, hogy neki is jutassanak a szélsőségeség ragacsából.

Orbán Viktor miniszterelnök lényegesen könnyebb helyzetben van. A Fidesz, akárhogy is, a SZDSZ árnyékából indult, rá antiszemitizmust vagy szélsőjobbot kiáltani, ilyen címen sarat dobálni, nemigen lehet annak veszedelme nélkül, hogy az egész küldemény vissza ne hulljon a feladó fejére. A balliberális tábor forróbb vérmérsékletű egyedeit a déja vu érzete, úgy tűnik, alaposan becsapta. Ott folytatták, ahol 1994-ben a választási győzelem birtokában abbahagyták, s nem vették figyelembe, hogy az utána eltelt négy év mind a szocialisták, mind a

²¹¹ Magyar Nemzet, 2001. március 31.

szabad demokraták hitelét alaposan kikezdte, s nem vették észre, hogy ami eljátszható volt Antallra és az MDF-re, nem játszható el Orbánra²¹² és a Fideszre – hiába kötött nyilvánvaló (akár hallgatólagos) egyezséget a Fidesz és a MIÉP a média, ezen belül a sokat emlegetett csonkakuratórium dolgában. A balliberálisok e jelentékeny figyelmetlensége elegendő volt ahhoz, hogy nyelvpolitikai próbálkozásaik kudarcba fulladjanak. Lejárató kísérleteik nem bizonyultak elég meggyőzőnek ahhoz, hogy Tom Lantos ismét bevesse magát New Yorkban, az amerikai kongresszusban. Ráadásul a balliberálisoknak már nem volt (nincs) egy hiú és rettegő Göncz Árpádjuk sem, akit a demokrácia jelképeként (Elnök = Demokrácia) ügyesen ki lehetett játszani Antallal és a nemzeti törekvésekkel²¹³ szemben; Orbánnak van viszont egy Mádl Ference, aki ugyancsak nagyapós megjelenése folytán a nép számára kitűnően helyettesíti a *látszatot*, miközben a maga mértéktartásával támogatja a *lényeket*, a megválasztott kormány törekvéseit, amíg *emberi* (és nem *politikai*) lelkiismeretével összeegyeztethetőnek tartja. S még nem szóltam Torgyán Józsefről, a kisgazdák elnökéről, aki szintén sok keserűséget és álmatlan éjszakát okozott Antall Józsefnek, nem így Orbán Vikornak, aki az édesgetés és fenyegetés (répa és bot) hatásos és ráadásul (kifelé) elegáns alkalmazásával két olyan bámulatos uralkodói húzást produkált, amitől a kétkedő közvéleménynek leesett az álla, megnőtt viszont a rokonszenve a miniszterelnök és a Fidesz iránt: Torgyán József előbb „önként” lemondott a koalíciós tárgyalásokon kapott jogosítványról, hogy induljon a kisgazdákat megillető köztársasági elnöki posztért; aztán „önként” lemondott miniszteri rangjáról is.

Az antiszemitizmus hangoztatása, a Torgyánnal való fenyegetés, a MIÉP-pel való rémisztetés tehát hatástalannak bizonyult. Ezért kellett a *cigánykérdéshez* és Párizshoz fordulni. A téma melegen tartásával, olykor felizzításával az internacionalisták folyamatosan próbálkoznak. A Soros finanszírozta Élet és Irodalomban hosszú hónapokon át tart a vitasorozat a romákról, anélkül, hogy vége akarna szakadni. Elég súlyos téma ahhoz, hogy akár vég nélkül is folytatódjék; csak hogy épp ilyen súlyos volt Hornék alatt is, amikor ugyanez a haladó értelmiség kevés fogékonyságot mutatott arra, hogy bármiféle megoldást találjon – vagy hasonszínű kormányának kínáljon – a magyar cigányok helyzetének jobbítására.

Az A-fegyvert (az antiszemitizmus elleni harc fegyverét) néhány hamvába holt kísérlet után (Kövér László „zsidókérdést” csinál) felváltotta a gyengébb töltetű R-fegyver (a rasszizmus elleni harc fegyvere), amelynek bevetése az internacionalisták számára lényegesen kisebb sikerrel kecsegtet, mint hajdanában a másiké. Külföldön és belföldön egyaránt.

Külföldön azért, mert a kisebbségi kérdés, illetve a rasszizmus kezelése ügyében a Nyugat sokkal megosztottabb. Például Angliának nem tetszik, hogy orosz titkosszolgálati erők szállnak be az EU-tagságra váró országok cigányságának felpiszkálásába; de Svájcnak se tetszik, ahogy a francia baloldal egyszerre belpolitikai, nagyhatalmi és internacionalista megfontolásból magáról a kisebbségbarát képét akarja erősíteni, más országokra pedig a cigánykérdés gondját akarja rápasszírozni.

A svájci Migros áruház április 3-i keltezéssel megjelent hetilapjában Senki sem akarja őket – külföldi cigányok címmel cikk jelent meg a svájci határokon túlról érkező romákról, akiknek

²¹² Amint ezt Eörsi István valláskutató buzgalmából megtudhatjuk, a református Orbán Viktor 1986-ban kötött házasságát Iványi Gábor metodista lelkész celebrálta 1993-ban. Ő keresztelte meg a [mai] miniszterelnök első két gyermekét, az 1990-ben született Ráhel és az 1994-ben született Gáspárt. „A harmadik gyermek, Sára, 1994-ben született, róla nem tudom, milyen keresztséget kapott. A negyedikről viszont tudom, hogy nemrégiben mise kíséretében katolikussá keresztelték, mert a szertartásba bevonták az ország nyilvánosságát.” (Népszabadság, 2001. január 27.) E gyermeknevek és ceremóniák Eörsi zaklatott elméjét lázas purifikálásra kényszeríthetik, az azonban bizonyos, hogy semmiképpen sem alkalmasak az elvadult nacionalista és veszedelmes antiszemita képének kimunkálásához.

²¹³ Vitéz Vitéz József koronaőr mesélte el a Demokrata újságírójának, hogy amikor fel akarta támasztani a koronaörséget, Göncz Árpád köztársasági elnöktől is kért segítséget, „de ő azt válaszolta levélben, hogy az ország közhangulata azt diktálja, hogy a múlt emlékeinek feltámasztásával csínján bánjunk, de még ha a honvédelmi miniszter úr támogatná is, ő akkor sem”. (Demokrata 2001/5)

szokásai miatt keserűen panaszkodnak a polgármesterek és a lakosság. „Nehéz szeretni szomszédainkat, ha közvetlen szomszédságunkban laknak. Mint minden évben, a szép idő ide vonzza a cigányokat. Több száz kocsival érkeznek a határon túlról, francia rendszámmal, ritkábban a Kelet valamely országának rendszámával.”²¹⁴

Azt hiszem, különösebb kockázat nélkül kijelenthetem, Magyarországon nincs még egy újságíró, aki, ha kell, a világlapok mellett akár egy külföldi áruházlánc hetilapjában is megtalálja a maga információját. Lovas Istvánon kívül. Az iménti rövid részt ugyanis a Magyar Nemzetben heti rendszerességgel megjelenő külföldi sajtószemléjéből (Tallózó) emeltem ki; ezen kívül naponta is megjelenik tőle egy rövid szemeztetés a külföldi sajtó írásaiból. Fontosabb felfedezéseit Lovas a Magyar Rádió toronymagasan lehallgatottabb magazinműsorában, a Vasárnapi Újságban²¹⁵ is közreadja, nem beszélve a Magyar Demokratáról, ahol szintén állandó rovata van. Ha a téma jelentősége indokolja, az MTV is beszáll, a Híradó vagy az A Hét, vagy akár mindkettő.

Belföldön pedig ezért nem: az összehangolt válaszcsepítés lehetősége miatt nem elég hatékony az R-fegyver. Ha onnan aláír negyven ilyen-olyan értelmiségi, innen meg aláír hatvanöt egyetemi tanár a hangzatos és kikezdzhetetlen hitelű Professzorok Batthyány Köréből, és sajtóbeli megjelenítésük mellett ugyancsak több percet kapnak az MTV viszonylag nagyobb nézettségű hírmagazinjában, akkor az eredeti akció valószínűleg nem sokat hozott a konyhára.

Egyre érthetőbb és egyre indokoltabb a magyar baloldal növekvő ijedelme és ingerültsége a hazai médiahelyzet miatt. Igaz, hogy a közszolgálati média tíz százalék körüli nézettsége jóval alatta marad a kereskedelmi adókének, csakhogy emezeket elsősorban a szórakozni vágyók nézik-hallgatják, amazzal pedig inkább a véleményformáló értelmiség. És a témának ezzel a tovaörgetésével, megsokszorozásával eléri azt a küszöböt, amikor a szó vagy a kép már nem száll el a háttérmédiázó figyelmetlensége mellett, hanem megragad az agyban.

Olajozottan működik és hat a propaganda, pontosan úgy, ahogyan az internacionalisták mutatták meg egykoron, hogyan kell ezt csinálni, egyszerre elbűvölve és letaglózva „nacionalista” ellenfeleiket.

A hazai baloldal *ezért* – hegemoniája veszélyeztetettsége miatt – próbálkozott ismét a régi recepttel, hátha most is beválik: idehívta a Nemzetközi Újságíró Szövetséget, hogy mondja ki, a kormány elfoglalta a közszolgálati médiát, Magyarországon baj van a sajtószabadsággal. Déjà vu! – ki is mondta, akárcsak Borossék idejében. Két nap alatt áttekintett, kiderített mindent, és közreadta 60 oldalas jelentését. Természetesen nem kellett a szövetség küldötteinek egy betűt sem írniuk, megtették ezt itteni balliberális bajtársaik. (Mellékesen szólva, nemcsak számos gondolat, de számos mondat is kísértetiesen egybevág Bajomi-Lázár Péter könyvének mondataival.) De ugyanígy nagy valószínűséggel nem kellett egy betűt sem papírra rónia (számítógépbe pötyögnie) a Brit Helsinki Emberjogi Csoport ama képviselőjének sem, aki szintén példás gyorsasággal itt termelt és két nap alatt letette jelentését.²¹⁶ Ennek fordulatai meg mintha Lovaséra emlékeztetnének...

A jelentés a közelmúlt történelmének felvázolásában kiemeli, hogy az SZDSZ mind szorosabb szövetségre lépett a volt kommunistákkal, az MSZP-vel. Kettejük erőfeszítéseiként belföldön, de különösen külföldön úgy tekintettek az akkori MDF vezette kormányra, mint amelyik amatőr, arrogáns és tekintélyelvű. Az MSZP és az SZDSZ 1994-es győzelmét követően a szocialisták vették kezükbe a gazdaságot, míg a szabad demokraták tematizálták a kultúrpolitikát és a médiát, s ezekre még ma is jogot formálnak. [...] Az igaz, hogy az állami médiában a vezető posztok a kormányon lévő koalíció kezében vannak, de a liberális

²¹⁴ Tallózó, Lovas István összeállítása, Magyar Nemzet, 2001. április 7.

²¹⁵ Kondor Katalin adófőszerkesztő közlése szerint a Vasárnapi Újság hallgatottság belföldön 1,2-1,3 millió, a határon túliakkal együtt eléri a másfélmilliót is.

²¹⁶ Magyar Nemzet, március 31.

és baloldali érzelmű újságírók túlzott arányban vannak jelen a közszolgálati médiában. A kormány célja valóban az, hogy ezt a túlreprezentáltságot bizonyos mértékig egyensúlyozza.

A jelentés a tévé pénzügyi helyzetével foglalkozva hangsúlyozza, az MTV önjelölt „értelmiségiek” fejestehene. [...]

Természetesen itt is, akárcsak az IFJ esetében, valóságos külföldi személyek állnak a szervezet élén. A 2001. április 7-i Híradó be is harangozta, a másnapi A Hét pedig megnyilatkoztatta a Brit Helsinki Emberjogi Csoport vezetőjét, arról azonban nem esett szó, hogy *Johnathan Sunley* alig néhány hónapja hagyta el Magyarországot, ahol évek óta a konzervatív Windsor Klubot vezette, s ahol tudta, segítette a magyar nemzeti erőket, beleértve az Orbán-kormányt. A konzervatív eszme itthoni lelkes terjesztőjét Európa-éremmel tüntette ki a Magyar Média Műhely, a medált a fideszes Sasvári Szilárd, a parlament sajtóbizottságának elnöke adta át. De miért is kellett volna mindezt említeni?! Hasonló harci helyzetben a baloldal mikor kötött ilyesfélét a jobboldali orrokra?

Az új Magyar Nemzet a régi megfelelőjének és a Napi Magyarországnak az összevonásával a második legerősebb, legolvasottabb újság lett a minőségi napilapok hazai piacán. A többi jobboldali médiatárssal megtámogatva, komoly propagandatényezővé vált: kitűnően hasznosítható a baloldali támadások kezelésére. Ugyanabban a szombati lapszámban, amelyikből Lovas szemléjét idéztük, a következő cikkeket találjuk erre a *politikátámogató* feladatra:

- *Amnéziás International*. (Alcím: *Magas kártérítést kellene kérni a felelőtlen játszadozásért nemzeti érdekeinkkel*.) A cikk szerzője (Tökéczki László) az Amnesty International hollandiai és szlovéniai, Magyarország-ellenes hirdetései nyomán (igazolatlan állítások az itteni rendőri brutalitásokról) nagyon fontos megállapításokat tesz a szervezetek természetéről (Stephen Koch korszakos művére, a nálunk a XX. Század Intézet által kiadott, *Kettős szerepben* című könyvre is utalva). Egy tördeléssel is kiemelt gondolat, amely a médiakönyv mondandójához is szorosan kapcsolódik:

Az Amnesty International mesterséges tekintélye sokaknak sok mindenre jó. Csak az a baj, hogy úgy látszik, az igazsághoz vele sem kerül közelebb a világ. Napjainkra egyre egyértelműbb, hogy a nemzetközi vagy nemzetek feletti struktúrák ellenőrizhetetlen kapcsolatrendszerei problematikusabbak, mint a nemzetállamok konfliktusos, ám világos érdekviszonyai. Az előbbiek soha és sehol meg nem választott bürokratái, idealistái és lobbistái ugyanis – úgymond – függetlenek s így tulajdonképpen bárkinek szolgálhatnak. Leginkább persze a nagyhatalmaknak, hiszen a kozmopolitizmus otthona mindig a nagy erők világa, az a mainstream, ahol jórészt nincs felelősség és azonosíthatóság. Csak „szép eszmék”, mindenkinek minden jó a kirakat, míg a háttérben zajlik a szokásos emberi érdekmozgás.

- *A leplezetlen egyoldalúság gyümölcse*. (Alcím: *Egy dán újságíró fantomjáról és a mondanivalót beárnyékoló előítéletről*.) A szerző, Granasztói György, a Polgári Együttműködés Egyesület elnöke szintén egy hamisítás ellen lép fel. Lovas a szokásos szombati tallózójában (március 31-én) ismertette a Beringske Tigende című dán lap egyik cikkét, amely Orbán Viktorról szól, a címből is sejthetően, elég barátságtalan hangon: Magyarország királya. Az írás Granasztói professzornak is tulajdonított néhány mondatot, aki itt a Magyar Nemzetben most így idézi fel az esetet:

Az újságíróval, aki egy hölgy kíséretében jelent meg, bő óra hosszat beszélgettünk egy eszpresszóban. Magnót nem használt, időnként, de nem folyamatosan, buzgón jegyzetelt. A hangulat végi mosolygós volt, jöllehet a vége felé az volt a benyomásom, hogy kérdései az első percekben feltettekhez képest már leplezetlen egyoldalúságot és agresszivitást tükröztek. Hogy szó szerint miket mondtam, természetesen nem tudom. Mivel azonban a két idézett mondat tartalmával kapcsolatban régóta kialakult vélemény van, azt nyugodtan állíthatom, hogy efféle csacsiságokról részemről szó sem lehetett. [...] Fantomjairól álmodzik a szerző és baráti köre, cikkének fő mondanivalója már az utazása előtt készen állhatott.”

- *Halálos drogügy Zámolyon.* (Alcím: „...Halált okozó nyakszirttájéki darabos koponya-törés...”) Torkos Matild, a lap újságírója a Magyar Nemzet egy héttel korábbi címlapsztoriját melegíti fel, egészíti ki szó szerint idézett jegyzőkönyvi részletekkel, cáfolhatatlannak tűnő információkkal, miután a Magyar Hírlap Tolerancia-díjas újságírója (Hell István) „homályos hitelűnek” minősítette az eredeti írást. A mostani cikk befejező sorai:

Visszatérve Hell irományához, a fentiek alapján – bármily fájdalmas is – tény, hogy Zámolyon hidegvérrel agyonverték egy fiatalembert, akinek annyi volt a bűne, hogy tartozott neki valamivel Krasznai Krisztián, és vissza akarta kapni. Ezért még nem kellett volna őt fajgyűlölő, rasszista cigányverőnek beállítani, aki harmadmagával megtámad egy negyvenfős cigánytelepet.

A zámolyi tragédia hátterére, annak minden momentumára előbb-utóbb fény derül. Ha ez bekövetkezik, vajon mit fog mondani Hell István, ha a francia miniszterelnöknek írt levél aláírói közül netán valaki meg találja egyszer kérdezni tőle: te erről tudtál, István?

Az utoljára idézett cikk a nemzeti sajtó és politika még egy fontos változására utal: az Akciózások korában elsősorban az – egyébként gyenge lábakon álló – nemzeti sajtó próbált segíteni az óriási nyomás alatt szenvedő nemzeti politikának. Nyolc évre rá a Fidesz, amely jellegzetes médiapártként indult gyenge társadalmi szervezetekkel és szerveződésekkel, felfogta, hogy létérdeke a sajtó tudatos felhasználása saját céljai elérésére. Ennek érdekében azonban áldoznia is kell a sajtóra, anyagiakkal, információkkal egyaránt.

Nos, a Magyar Nemzet – olykor más együttműködő orgánus is – egyre-másra rúkol elő olyan információkkal, amelyek megszerzéséhez magasabb hatalmak, összeköttetések kellenek. A R-fegyver hatástalanítására, vagy legalább romboló hatása tompítására kitűnő eszköz a hangsúlyok ügyes áthelyeztetése az ütőképes információk segítségével: ha például a negyven értelmiségit elfeledteti egy kipattanó drogügylet. Vagy hitelüket teljesen kikezdi a névvel, címmel ellátott adat, miszerint Izraelből fizették a gyilkosságba keveredett cigányok kiutazását. Fújhatják utána akárhány balliberális fórumon, hogy egy tanárnő még nem az ország, nem az izraeli vagy orosz titkosszolgálat, mert a földhözragadt magyar elme nem tudja elképzelni, hogy egy *emberbarát egyetemi előadó* akár Közel-keleten is ilyen jól kereshessen.²¹⁷

Orbánék nagyon tudatosan használják ki helyzeti előnyüket az információk megszerzésében, s a kellő időben a kellő helyre juttatnak is belőlük. Ragyogó alkalom a kölcsönös előnyök kiaknázására: a Fideszhez maradéktalanul lojális Magyar Nemzet nem elég hiteles és elfogulatlan ahhoz, hogy nagyobb olvasótáborra tehesen szert; a kormánykörökből szállított információk viszont olyan előnyhöz juttatják a hírversenysben, ami kárpótolhatja az olvasóit.

Ez az eltökélt politika és a vele lojális média szempontjából feltétlenül kedvező szimbiózis (ami az olvasó számára azért gyakorta eredményez könnyen átlátható szűrkeségeket) azt is lehetővé teszi, hogy a nemzeti sajtó végre hagyjon fel az állandó védekezéssel, inkább váratlan akciókat kezdeményezzen, amellyel ő kényszeríti védekezésre a túloldaliakat. Mint például a Stadler-levelek esetében. A lapban való ügyes adagolásuk, fényképes bemutatásuk meggyőző hatása – újra csak ráerősítve a Híradóval és A Héttel, vagy hiteles nyilatkozókkal²¹⁸ – látványos, de kétséges hitelű reagálásokra (sajtótájékoztató, nyilatkozatok) készítette a szocialis-

²¹⁷ Katz Katalin, a Jeruzsálemi Héber Egyetem szociológiai karának előadója, aki négyezer dollárral segítette a zámolyiakat, a Népszabadság tel-avivi tudósítójának azt mondta: tanúja volt a zámolyi romák megaláztatásának és üldöztetésének, de nem ő kezdeményezte a strasbourgi útjukat. Megerősítette, hogy a saját pénzét adta oda. (Népszabadság, 2001. március 6., kedd.) A tudósító, illetve lapja a lényegét nem firtatta: ki kezdeményezett? Kinek a kérésére adta a jelentékeny összeget?

²¹⁸ A Magyar Nemzet 2001. február 22-i számában közölte az első Stadler-levelel tartalmát, február 24-én, majd március 2-án még egyszer Tonhauser László nyugalmazott rendőr ezredes korábbi – idevágó és megerősítő – nyilatkozatát idézik bőségesen, aztán március 22-én a „Levélözön Stadlertől. A volt szocialista munkaügyi minisztertől is kértek segítséget” című cikk kövérbetűs lead-je: „Kósáné Kovács Magdától, a Horn-kormány volt munkaügyi miniszterétől kért segítséget Stadler József ügyében az akasztói vállalkozó egyik üzletfele hat évvel ezelőtt. Több tucat levél került szerkesztőségünk birtokába azok közül, amelyeket Stadler írt a börtönből.”

tákat, akikről aligha gondolja most már bárki is, hogy ne fogadták és ne kampányolták volna el illegálisan az akasztói vállalkozó pénzét.

Orbánék, úgy tűnik, azt is tudják, hogy a hiteles üzenetekhez hiteles médiumok kellenek. Két évvel a választások után – és kettővel a választások előtt – a Fidesz olyan lépés megtételére merészkedett, amellyel a maga viszonylag nehezen kikezdhető szalonképességéből egy jó adagot ügyesen átruházott a szalonképesség dolgában nem ennyire jól álló, ugyanakkor a véleményformálás szempontjából rendkívül fontos két sajtóorgánusra, a Vasárnapi Újságra és a Magyar Demokratára. Amikor a miniszterelnök odaállt a rádióműsor mikrofonja elé, amikor besétált a hetilap szerkesztőségébe, pillanatnyi kétsége sem lehetett afelől, hogy a balliberális sajtó corpus delictiként fogja felmutatni: íme, bizonyság az Orbán-kormány szélsőjobboldali, fasiszta, antiszemita beállítottságára. Viszont az sem lehetett kétséges, hogy eme aggódók amúgy sem tartoznak a Fidesz-hívók közé, közülük nincs kit elveszíteni, a meglátogatottak tábora viszont veszi az üzenetet, hogy ez a hajdani liberális legény valóban a mi emberünk, érdemes mellette kitartani. Ami viszont valóban kétséges volt, az az, hogy a balliberális tiltakozás mennyire lépi át a szellemi gettó kerítését, mennyire korbácsolja fel a közvélemény hangulatát Orbánék ellen.

Élet és Irodalom, 2000. június 23., 1. oldal, Megyesi Gusztáv: „A törökök [fociszurkolók] Brüsszelben verték ki a belgákat, ám erre az angolok is átmentek Charleroi-ból a fővárosba, hogy csatlakozva a belga szurkolókhoz, szétverjék a törököket. [...] Ezek nem tréfálnak. Nem csinálnak *Demokrata* néven antiszemita és hetente buzizó lapot, nem fajelméleteznek vasárnap reggelenként a rádióban a világ összes hülyeségét és gyűlöletét összehordva, ráadásul a miniszterelnök statisztálásával. Mert a miniszterelnök is rém gyáva, egy charleroi-i utcán nem menne semmire se. [...] Hol van már a Hősök téri hős, hol van már a kimondós, agyagbadöngölős fiú, a miniszterelnök elmehunyt főszerkesztő-helyettes asszonyokkal, kikeresztelkedett párttitkárokkal fényképezteti magát, s nem szól, amikor élő műsorban Magyarország határai csak *jelenlegi határoknak* van mondva.”

Élet és Irodalom, 2000. június 23., 4. oldal, -sl-: „A Magyar Köztársaság miniszterelnöke nem sokkal Marokkó után ellátogatott a Magyar Demokrata című hetilap szerkesztőségébe. Ilyesmi sehol máshol a világon nem történhetne meg. [...] Orbán Viktor, aki azóta kedvenc műsorát, a közszolgálati rádiózás szégyenét, az antiszemita Vasárnapi Újságot is megtisztelte egy kiadós interjúval, nyilvánvalóan kíváncsi volt arra a lapszerkesztőségre, amely a) neki rendszeresen benyal tövig; b) olyan szellemiséget közvetít, amelyet legneutrálisabban talán a hungarizmus kifejezéssel lehetne leírni.”

Ma már, amikor a közvélemény-kutatások ismét arról adnak hírt, hogy feljövőben a Fidesz, erősödik a népszerűsége, közel hároméves kormányzás után is ott vannak ismét a szocialisták sarkában, szövetségeseivel megnyerte az ebben a ciklusban talán legutolsó időközi választásokat²¹⁹ – nos, ma már tudjuk a választ. A médiaháborútól, nyelvpolitikai csatáktól elfásult, inkább a gát- és házépítések nyelvén értő²²⁰ nagyközönség nem volt vevő a sajtóberkekben csiholt rémisztgetésre. A szalonképesítés akciója kockázatosnak tűnt, ugyanakkor olcsónak és hasznosnak bizonyult.

A francia miniszterelnöknek, Jospinnek író negyven értelmiségi újságokban felsorolt névsorából az első kettő: Eörsi István és Esterházy Péter. Az Esterházyk, az agyondédelgetett-agyonreklámozott eleven sznobszobrok teszik szalonképessé az Eörsiket. Ezért állt elő az a

²¹⁹ 2001. április 8-án, Dabason

²²⁰ Kellő távolságból – s nem kényszervállalkozóként és kényszeradózóként – értékelve, ugyancsak lebilincsel a kormány napokban (2001. április 9) tett bejelentése: ebben a ciklusban már nem lesz adóreform – *mivel az ehhez szükséges pénzt az árvízvédelemre, az árvízkárosultak megsegítésére fordították!* Ez visszamenőleg is érthetővé teszi, a kormány miért jelentette ki késlekedés nélkül, hogy mindenkinek lesz fedél a feje fölött, mindenkinek újjáépítik-felépítik a házát. Nem kétséges, hogy már akkor el volt döntve, a Fidesz az egyik legnépszerűbb választási ígéretét nem fogja (tudni) teljesíteni, a szükségképpen fellépő hiányérzetet viszont a nagyközönségben valamiképp tompítani kell...

minden emberi logikának és természetnek ellentmondó helyzet, hogy egyszerűen nincs, a közvélemény számára nem létezik szélsőséges baloldali. Ezért van olyan nagy politikai és erkölcsi jelentősége Orbánék gesztusának, nemcsak a látogatásoknak, de a kinevezéseknek: az ezerszer pellengérré állított Magyar Demokrata féltucatnyi újságírója került a kincstári televízióba fontos feladatra, Csermely Péter hírigazgatótól kezdve, Lovas István tanácsadón keresztül az A Hét olyan munkatársaiig, mint Matúz Gábor, Sinkovics Ferenc, Szarka Sándor. Nevezheti most már liberális médiakrónikás a nála bizonyosan nem kevésbé liberális Lovas Istvánt és a balliberális sajtónál bizonyosan nem kevésbé demokrata Magyar Demokratát szélsőjobboldalinak, a saját harcosokon kívül a kutya nem hiszi ezt el.

A nemzeti oldal, úgy tűnik, készítheti a győzelmi jelentését: nem azt, amelyik az internacionalisták legyőzéséről szólna, mert ennél sokkal fontosabb, hogy immár végérvényesen talpra állt, hogy végképp megkerülhetetlen lett, s létével rá tudja bírni a másik oldalt, játsszon igazi demokráciát. Ne alkosson és ne alkalmazzon az külön – „politikailag korrekt” – szabályokat, amelyekkel a demokratikus játékszabályok fölé helyezi magát, politikai, kulturális és gazdasági előnyöket biztosítva magának. Szűnjön meg az a magyar szellemi közállapot, amelyben a *nemzeti* csakis *nacionalista-fasiszta-antiszemita* lehet, amelyben szélsőségesek, rasszisták, szalonképtelenek csakis a jobboldalon tanyázhatnak, a balliberális oldalon mondhat bárki bármilyen képtelenséget, beszélhet akár kiirtásról (Eörsi), akár rombolásról (Tamás Gáspár), az egy *szabad vélemény*, egy szellemi tekintély *mélyen emberi aggódása* az emberiségért, a demokráciáért, a haladásért. Tűnjön el a liberalizmusba és baloldaliságba öltözött felsőbbrendűség, amely szerint:

„A konzervatív oldal – szemben pólusával – nem tud felmutatni olyan szellemi tekintélyeket, akiknek teljesítményét ideológiákon felülemelkedett, osztatlan elismerés övezi. Másrészt a jobboldali politikai elitnek nincs olyan szellemi holdudvara sem, amely képes volna a belső kritikára, a hosszú távú alternatívák kidolgozására. Nem utolsó sorban pedig ideológiájának megfogalmazására. Intellektuális erő felmutatása híján nem maradt más út, mint a kultúra intézményeinek látványosan erőszakos bekebelezése.”²²¹

Mert ezeket a szavakat nem egy nyeretlen kétéves egyetemi hallgató köpte világra, hanem egy „tapasztalt korban” lévő, megbecsülésre méltó, okos dolgokat is sűrűn kimondó társadalomtudós, Szalai Erzsébet. Mint ahogy nem egy hírhedt, szélsőséges pártújság, hanem a Mozgó Világ közli Grespik Lászlóról, a Budapest Főváros Közigazgatási Hivatala vezetőjéről azt a sajtó-összeállítást, amelynek végén egyetlen rövid kommentár: „*Lapzártakor (2000. december 8.) Grespik László hivatalban van*”. Ugyanaz a kirekesztési-megsemmisítési ösztön, mint Eörsi Istvánban, Tamás Gáspár Miklósban és Hegedűs Zsuzsában.

A jobboldal győzelme: megszületése, talpra állása tudhatja csak kijózanítani ezeket az elméket átkos rögeszméiből. Amikor a nemzeti vonulat eléggé megerősödött már ahhoz, hogy megteremtse – a köztudatba beültesse – a maga tekintélyeit, ugyanakkor kedvére kikezdje a balliberálisok érdemtelenül agyonajnározott isteneit, akkor kerül itt összhangba látszat és valóság, akkor lesz mitől igazi demokráciáról beszélni.

A Déjà vu-k kora erre ad esélyt.

Nem a jobb oldal győzelmére – hanem a baloldali hegemonia megszüntetésére.

Néhány nappal az október 23-i megemlékezések után fölhevített telefonon egy egyetemista. Miután bemutatkozott – kissé félő, aggódó hangon –, arról tájékoztatott, hogy egyik tanáruk október 23-án berendelte őket előadásra, mondván: számára ez a nap nem ünnep. A diákok nem mertek ellenszegülni: követték az utasítást, és közelmúltunk egy legfontosabb eseményének megünneplése, a méltó megemlékezés helyett meghallgatták az ideológiai fejlődésben némiképp lemaradt, de minden bizonnyal tudása, más irányú ismeretei miatt nélkülözhetetlen oktató előadásait. Amikor azt kérdeztem tőle, miért nekem, miért nem az

²²¹ Szalai Erzsébet, Népszabadság, 1998. november 11.

erre illetékeseknek jelenti az esetet, akkor bizony megint csak félelemmel teli hangú választ kaptam: „Gondolja, professzor úr, hogy ez eredményes lenne? Hiszen ön is tudja, hogy tanárunk barátai, eszmetársai mindenütt ott vannak. Szeretnénk sikerrel befejezni tanulmányainkat”.²²²

Erről beszéltek...

A Szent Koronát, a magyar nemzet egyik leghatalmasabb szimbólumát a *régi tárgyakat őrző* múzeumi falak közül átszállították az élő hatalmat jelképező Országházba. Százezrek látogatják. A Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával elkészült a *Sacra Corona* című monumentális film. A mozik és a tévék heteken át, hosszú percekre keresztül reklámozták. A bemutató előadáson megjelent Orbán Viktor miniszterelnök. Millennium és Széchenyi-terv: grandiózus múlt- és jövőépítés. Egyszerre. Ügyes dobveréssel, profi média-kísérettel. A balliberálisok nyugtalanok: nem találhatnak fogásokat.²²³ Hiába nevezi Tölgyessy Péter – egykor az SZDSZ elnöke, ma a Fidesz-frakció tagja – e kormányzati időszakot a nyomulás és lenyúlás kurzusának.

Népszabadság, 2000. december 7.: Orbán Viktor miniszterelnökkel ezentúl minden hónapban egyszer félórás, exkluzív beszélgetést sugároz a Magyar Televízió. [...] A miniszterelnökkel készített keddi, első beszélgetés az MTV aznapi harmadik legnézettebb műsorának bizonyult. Míg Orbán Viktor korábbi tévés szereplései csak néhány százalékos nézettséget vonzottak, a kedd este sugárzott félórás interjúja az éppen akkor televíziót nézők 13 százalékát vonzotta – összesen 617 ezer nézőt –, ami az MTV számára kiemelkedő eredménynek számít.

Népszabadság, 2001. január 6.: Orbán Viktor említett tévéinterjújában a szeretetre, a családi értékekre, a nemzeti összetartozásra, az elesettek iránti együttérzésre apellált. Elmondotta, hogy a nyilas és a kommunista diktatúrák az emberek alantas ösztöneire alapoztak, ideje, hogy a politikát mostantól a nemesebb ösztönök irányítsák. Gyönyörű, sőt megható mondatok! Sajnos túlságosan is jól tudjuk a távolabbi és a közelebbi múltból, hogy amikor egy politikus erkölcscről, szeretetről, szolidaritásról, nemes ösztönökről kezd szónokolni, fokozatosan résen kell lennünk, óriási az esély rá, hogy valami huncutságon töri a fejét.

Népszabadság, 2001. február 26.: A legutóbbi hónapok közvélemény-kutatásai szerint valami egészen különös dolog játszódik le a magyar belpolitikában – aminek napjainkban tanúi lehetünk, az valóságos magyar csoda. Hiszen miközben a kormánykoalíció egyik pártja – partnere tevékeny közreműködésével – a széthullás felé tántorog, maga a kormány, mintha mi sem történt volna, ettől még vígan működik, kormányválságnak nyoma sincs, sőt a miniszterelnök terveiben többéves távlatokat fog át. [...] a felmérések zöme arra utal, hogy folyamatosan szűkül a szakadék a két nagy politikai ellenlábas között. [...] Vajon hogyan lehetséges mindez? [...] A kérdésre született már egy – egyébként széles körben terjedő – válasz. Ez a nagy magyar paradoxon feloldását az Orbán-Kövér páros zsenialitásához köti. [...] E nagy színjáték sikeréhez persze szükség van még egy fontos dologra: az ellenzék politikai impotenciájára.

Jobboldali könyvek kiadói tűntek fel és terjeszkednek a piacon. A Püski Kiadónak a rendszerváltozás hajnalától tartó felbecsülhetetlen értékű, gondos ismeretterjesztő tevékenységét jól egészíti ki a dinamikus Kairosz Kiadó: az általa megjelentetett könyvek (Janus-arcú rendszerváltozás, Lovas István könyvei, a XX. Század Intézet megbízásából kiadott Stephen Koch-mű, stb.) mind-mind a nemzeti (jobboldali) szellemi műhelyek katalizátorai. (De

²²² Solymosi Frigyes: Meddig félünk még? (MN, 2000. november 08.)

²²³ A győri főiskolai hallgatók között végzett vizsgálat szerint a tanulók csaknem ugyanannyi százaléka tartotta nagyon szimpatikusnak a liberális (21,4) és a nemzeti (20,8) értékeket, ugyanakkor csupán 4,6%-uk a szocialista értékeket. Tekintettel arra, hogy a fiatalok zöme felületesen tájékozott a politikában és nagyon gyakran életkori sajátosságánál fogva is „liberális”, az eredmény a nemzeti, jobboldali retorika határozott térnyerésére utal, ami miatt nem lehet a régi balliberális szómágiakkal – ijesztgetésekkel – sikerre jutni. Forrás: Népszabadság, 2000. december 7.

ugyanígy maguk az intézetek is: a XX. és XXI. Század Intézet a pályázati rendszerével, a tegnap és a ma történelmének *nem baloldali* szemléletű feldolgoztatásával, a *Kommunizmus fekete könyve*, és hasonló alapművek kiadatásával.) Lovas István *Jobbgyenyese* felkerült az országos terjesztők toplistájára. A Magyar Demokratához kötődő Magyar Ház könyvesboltok a hetilap anyagi biztonságát erősítik. Bencsik András főszerkesztő a megszűnés örökös fenyegetésétől kísért pokoli évek után végre bízatonak látja a Demokrata – s vele a jobboldal sorsát:

Irtó egyszerű a dolog. Ha Magyarországon az elkövetkező harminc évben továbbra is demokrácia lesz, akkor, mint mondtam, a választók fele is szükségképpen jobboldali lesz, akkor pedig azok a progresszív és színvonalas szakmai műhelyek, amelyek a jobboldali ideológiát és filozófiát képviselik, egyre nagyobb tömegbázist találnak majd maguknak. Remélhetőleg, később megjelennek majd más szellemi műhelyek is. A példányszámunk egyébként nemcsak hogy nő, de évről évre nagyobb volumennel nő. [...] Egészen meghökkentem: december elején átléptük a húszeszes példányszámot, év végén a huszonkétzetet. Ma már harminc-ezret rendel a posta terjesztésre.²²⁴

Nem mindenkinek sikerült, nem mindenki élte túl. Többen voltak, akik a tízegynéhány év során – képletesen és nem képletesen – elhullottak. Megérdemlik, hogy a nemzeti erők jelképes győzelmi *torán* – még egyszer mondom: a megszületés, a talpraállás ünnepe ez – megemlékezzünk róluk. A Pesti Hírlap, az Új Magyarország, vagy a hamar elfeledett Pest Megyei Hírlap, a mindig is periférián tengődő Új Idők, az Ez a Hét, a Marxim kétféle szamizdatja, a Napi Magyarország, a régi Magyar Nemzet elvérzett alkotóiról, munkatársairól. Sándor Andrásról, aki a sajtótisztességért szállt síkra. A Közakarat Egyesület lelkes – sokak szemében mosolyt fakasztó vagy épp gúnyos megvetést ébresztő – aktivistáiról, akik mára talán már szétszéledtek vagy megpihentek, de annak idején a legjobbkor adtak lelki támogatást – sőt, Sajtótisztességért díjat – a Don Quijote módra küzdő, olykor már nagyon elcsigázott nemzeti újságíróknak.

És nem utolsósorban emlékezzünk meg Csengey Dénesről, aki a rendszerváltás hajnalán jelképesen lefoglalta a televíziót, aki kiadta a jelszót: Európába, de mindahányan. És aki liberális és nemzeti barátai, harcostársai – mint malomkövek – közé szorulva elsőként élte meg és szenvedte meg a csodálatos rendszerváltozás oly ostoba szellemi gettóinak kiépülését és falainak áthatolhatatlanságát. A halála után róla készített tévéfilmben Sándor György humoralista, a szellemi gettók lebontásának igyekezetében leghűségesebb és legkitartóbb társa meggyújtotta a hajdan tőle kapott öngyújtót, vajon ég-e még.

Ég.

DE NEMCSAK A JOBBOLDAL, A BALOLDAL SEM UGYANAZ.

Tamás Ervin, a Népszabadság főszerkesztő-helyettese beszélgetésünk során nem azt taglalja (mint ama tiltakozásában György Péter egyetemi docens), milyen jobboldal felelne meg neki, hanem „csak” azt a kívánságát osztja meg velem, bárcsak lenne a sajtópiacon egy erős konzervatív napilap. Ahogy ezt is ő nyilatkozta: „egyáltalán nem gondolom, hogy a cipőm ott állna a Duna-parton. És unom, ha minden egyes konfliktust erre meztelenítenek le, erre vezetnek vissza. Van rá hajlam, pro és kontra is. Az egyik szerint mindennek az oka az antiszemitizmus, a másik szerint a zsidók.”²²⁵

Ezek nem az elfogult – érzelmekbe gabalyodott – elme, hanem a körültekintő, gondolkodó értelem szavai, amelyeket érdemes meghallgatni, amelyekre érdemes válaszokat küldeni, amelyekkel érdemes versenyre kelni.

²²⁴ A „szalonképtelenek”. Beszélgetés Bencsik Andrással és Seszták Ágnessel), Ld. II. MédiaArcok

²²⁵ Ld. II. kötet: MédiaArcok.

Ma is tele vannak a lapok a régi balliberális szöszlőkkal, de ma már ritkán kapnak főhelyet, s főleg óvakodnak teljesen egyedül hagyni őket. A cseh tévések prágai lázadásáról minden balliberális lapban, így az Élet és Irodalomban és a Magyar Narancsban is jelentek meg lelkesítő írások, mondván, nálunk is így kellene csinálni a közszolgálati rádióban és televízióban. A narancsos hetilap hátsó fertályában nem más, mint Haraszti Miklós fejthette ki ismerős álláspontját:

A prágaiak egy Magyarországon mindennaposnak számító felügyelőbizottsági pártpuccsra ugrottak fel százezren. Hodács pártkartács tévédirektori kinevezésével a többséget alkotó pártok olyan intézményt hajtottak hatalmuk alá, amely eredeti célja szerint éppen arra szolgálna, hogy távol tartsák a pártokat az intézményben folyó munkától. [...]

Ami a médiát illeti, a posztkommunizmusok torkán eddig sehol sem lehetett lenyomni a sajtószabadság második fogását: a pártmentesítést. Most a büntudatos cseh törvényhozók azonnal a helyes irányba léptek. [...]

Nos, éppen a legitimációs ösfordulat történik meg most Prágában. Kissé megkésve, tízévesen, de végre megbiliztetik a politikai osztályt. [...]

A politikai osztály keleti dölyffel nálunk még bármit megcsinálhat a médiával, ami eszébe jut. [...] De honnan hát a különbség a két ország között? Gyávábbak, tehetségtelenebbek lennének, mint a csehek? ²²⁶

A lap Világfalu rovatában (a különös *Rumcájsz-Spejbl* névvel jegyezve) ugyanerről a témáról ellenben ott találunk egy újsághoz és újságíróhoz méltó – mert több rétű – tájékoztatást és értékelést az eseményekről. Ez már, ugye, nem ugyanaz a kép:

Hogy Hodáč kinevezése tökéletesen törvényes volt, azt talán a konfliktus egyetlen szereplője sem vitatja; miként azt sem, hogy a tét nem pusztán, sőt talán nem is elsősorban a közszolgálati televízió szabadsága vagy az állami pénzből működtetett tájékoztatás elfogulatlansága. Inkább előrehozott (a csehek ebben erősek) választási kampányról beszélhetünk, melybe mindenki igyekszik beleártani magát, s mely történet jóval kevésbé romantikus, mint amilyenek a bársonyos forradalmat idéző Vencel téri tömegtüntetéseket ábrázoló tudósításokból tűnik. [...]

Hogy a civil kontroll intézményesítése mennyire nem garanciája az elfogulatlan tájékoztatásnak, és hogy mennyire inkább politikai kultúra, mint törvények kérdése a politika és nyilvánosság viszonya, arról hetekig tudnánk a magyarországi közmédiák nagykuratóriumainak tapasztalatai alapján mesélni. Viszont az is igaz lehet, hogy időnként nem árt a politikai kultúráról tanfolyamot szervezni – ha máshol nem, az utcán.

Az Élet és Irodalom pedig két teljes oldalon, ráadásul cseh szerzők tollából mutatja be, mi is történt valójában. Ilyen felismeréseket találunk – nem idézném őket, ha nem segítenék a magunk világának megértését:

A szólásszabadság megvédésének vágya csalogatta őket ide, noha ez a szabadságjog sohasem forgott veszélyben. Semmi más nem forgott veszélyben, csakis a közszolgálati televízió függetlensége. [...] Odabenn meglátom a szerkesztőket, akik tegnap a televízió előtt rendezett tüntetésen tüsténkedtek. Hát ezek hogy jutottak vissza? [...] Mi akkor annak a szenvedélyes kijelentésnek az igazságtartama, amelyet a lázadók szóvivője, Adam Komers tett, miszerint az új vezetés a jobb munkafeltételek helyett koncentrációs tábor készített elő nekik? [...]

„Azt vetették a szemünkre, hogy cirkuszt csinálunk a hírekből, de ha nem ezt tennénk, a kutya sem venne észre minket – értékeli Petr Kopecky szerkesztő azt, hogy a vitában részt vevő felek egyike él (vagy visszaél?) a hírműsor nyújtotta lehetőségekkel –, ez az az eset, amikor a cél szentesíti az eszközt.” [...]

A Négypárti Koalíció, Václav Havel elnökkel együtt, a lázadók oldalára állt. Ugyanakkor azonban lejáratja a „saját” újságíróit. A feszült helyzetben a rebellisek attól tartottak, hogy

²²⁶ Magyar Narancs 2001. január 11., 42-43. o.

Jiří Hodáč erőszakhoz folyamodik a deszk kiürítéséhez, ezért arra kérték a politikusokat: jöjjenek el megvédeni őket. Végül a deszkben a padlón hálósákokban főként a Négypárti Koalíció vezetői aludtak. A függetlenség bajnokai ily módon egy politikai párt ölelésében találták magukat. (Katerina Zachovalová, Médiaháború)

Hadd meséljek el egy esetet, tizenegy éve történt, 1990 januárjában. A bársonyos forradalom éppen csak megállapodott, egy barátommal a »vérengzés« szó értelmén vitatkoztam. A polémia apropójául az 1989. november 17-i események szolgáltatnak: a pártállami különleges belügyi alakulatok diákokat vertek meg Prága belvárosában. Én a dolgot a fenti terminussal neveztem meg, mire barátom kijött a béketűréséből: »*Nem volt a Narodní Třídán semmiféle vérengzés, abba kéne már hagyni ezt a fajta huhogást. Nevetséges. Vérengzés az, amit a Tienanmen téren követtek el*«, mondta. És igaza volt. [...] A háborúság jobbra csak az értelmes vita lehetőségét zárta ki, amelyet a közszolgáltatásról kellene folytatni.» (Tomáš Klvaňa: Mitől robban a knédli?)

Megismétlem: ezeket a felettébb fontosnak vélt felismeréseket az Élet és Irodalom (és a Magyar Narancs) oldalain lelhettem meg; minden okom megvolna rá – ha más nem, a személyemnek az ÉS-től ugyancsak kijutott érhetetlen gyalázkodás miatt²²⁷ –, hogy ne fogjon el tőle a nyilvános lelkesedés, de elfog. A cseh szerzők kitűnő riportjai ugyanis nem kevesebbre döbbsentik rá a honi sajtó elfogultságaihoz szokott újságolvasó-újságíró, minthogy itthon a minőséginek nevezett sajtóban is valóban óriási baj van – nem is annyira a sajtó meg a szólás, hanem – a Szellem, a Gondolkodás szabadságával. Arra döbbsent rá, hogy fel se fogjuk talán, milyen iszonyú károkat okoz a szellemi gettósodás. A nemzeti-jobboldali féltéken csakúgy, mint a balliberálison.

Ugyanaz a főszerkesztő (Kovács Zoltán), aki beengedi a táborára nézve *kellemetlen áthallásokra is alkalmas* cseh gondolatokat, óvakodik attól, hogy „megbélyegzett” hazai szerzőknek akárcsak a válaszát közölje – legfeljebb a Visszhang rovatban, pár sorban. A Lovas István Magyar Nemzetben megjelent „önleplezésére”²²⁸ két teljes oldalon reagál a hetilap. Kovács Zoltán főszerkesztő szerint „a sajtó pluralitásának nem egy lapon belül kell érvényesülnie”²²⁹, ezért nem tartja szükségesnek, hogy a Lovast gyakran támadó ÉS-cikkek az érintett érdemben válaszolhasson. A csapaton belül azonban szívesen veszi a szenvedélyesen kritikus hangot, az értelmiségi „pankrációt”, ami a jobboldali lapoknál egyelőre hiányzó színfolt.

A Népszava olyan, mint közönsége: megelégszik a szerényebb mennyiségű napi információval, a szerényebb ívű eszmefuttatásokkal, ugyanakkor kifejezetten feldobja az erőteljesebb érzelmi (demagóg) töltet. Szívesen megy csínbe egy-egy kormányellenes botrány kirobbantásáért. Torgyán Attila (Torgyán József egykori földművelésügyi miniszter fia) kazettaügynék kirobbantásával rögtön tizenötezerrel nőtt a lap eladott példányszáma.

Ezzel együtt is: ami a szemünk előtt zajlik, a baloldali sajtó üdvözlendő útkeresése.

A Magyar Hírlap főszerkesztője, Kocsi Ilona, egyelőre meghajolt a törzsolvasói akarát és a Nyilvánosság klub szilárd állásfoglalása előtt, ezért aztán nem lesz a nemzeti-liberális Elek Istvánnak rovata a másképp liberális újságban. Pedig milyen szép, úttörő példája lehetett

²²⁷ A *K. I. kicsoda?* című könyvem apropóján Molnár Anikó húsz-huszonöt perces filmet készített Kelemen Ivánról, az egykori Kordax olajmilliárdosáról. Magam is elmondtam benne kb. öt mondatot. Az ÉS-ben – kz – (Kovács Zoltán?) így fejezi be a filmről való eszmefuttatását: „Az ember azért ilyenkor már csak megnézi az alkotókat, és hát bizonyos értelemben mindenre választ is kap. Betlen János, a népszerű és furge műsorvezető, valamint Varga Domokos György, aki amikor az Új Magyarország tulajdonosa a Kordax volt, kis híján főszerkesztő lett. Állati kicsi ez az ország. Kis ország, kis csöcselék. Kis stíl.” Nem szükséges bármit is hozzáfűzni, de két tárgyi tévedésre – az olvasó miatt – figyelmeztetnem kell: Betlen János nem alkotója a filmnek, én viszont valóságos főszerkesztője voltam az Új Magyarországnak.

²²⁸ A *véralgebra bosszúja a gyűlölet ellen. Magyar és nemzetközi komédia vagy tragédia?* Magyar Nemzet, 2001. március 21-22. Lovas elárulja, hogy híres Véralgebraját két amerikai professzor tanulmányából rakta össze, de a sajátjaként ajánlotta fel a Népszabadságnak, mert csak így látta esélyét, hogy az általa rendkívül fontosnak ítélt gondolatokat – a várható éles vita révén is – a tágabb hazai nyilvánossághoz is eljuttassa.

²²⁹ Ld. Székely Kecskés János heti médiaelemzésében, Magyar Demokrata 2000/28.

volna a gettófalak bontogatásának! „A szerző a miniszterelnök tanácsadója. E cikket a Magyar Nemzet nem közölte, ezért a Jelentéstani töredékek című állandó sorozatot ezentúl a Magyar Hírlap publikálja.” – állt ott a legelső írás végén, amelyet aztán nem követett több. Elmélkedésében Elek István előbb Lovas Istvánnak a Vasárnapi Újságban elhangzott, szerinte *antiszemita áthallásra alkalmas* jegyzetét bírálta (Lovas a magyar jobbközép kormányt külföldön kritizálókra vonatkozóan feltette a költői kérdést: „Mi ezekben az emberekben a közös?”), majd R. Székely Julianna Magyar Hírlap-beli, Csoóri Sándort támadó írását. A következő napokban sorra érkeztek a mélyen felháborodott és keményen tiltakozó reagálások:

„Ezzel a – stílusosan irgalomból nem elemzett – cikkel foglalta el helyét Elek István a Magyar Hírlap publicisztikai oldalán. Ide eddig nem volt olyan könnyű sorozatszerzőként bekerülni: némi íráskészségre volt ehhez szükség, és olyan gondolkodásmódra, mely elutasítja a jobboldali értékrendet. Ez az értékrend ugyanis nálunk legalábbis Trianon óta nem tudja meggyőzően elhatárolni magát a saját szélsőségeitől”²³⁰ – írja a jobboldali szellemiség kiirtásának elmulasztását a kommunisták szemére vető Eörsi István (az SZDSZ Országos Tanácsának tagja), és meg sem lepődik, hogy eszmefuttatása úgy jelenhetett meg a Magyar Hírlapban, hogy senki nem akart meggyőzően elhatárolódni tőle.

„Életutam egyik büszkesége, hogy a kilencvenes évek elején rovatot írhattam e hasábkon a néhai (ma már halhatatlan) Gábor Iván szerkesztésében. [...] A rendszerváltás azonban meghozta a szólásszabadságot, és annak rothadó melléktermékét: a rasszizmust és az antiszemitizmust. [...] Később jöttek a történelemtagadók és relativizálók (mint például Lovas István, Schmidt Mária), akik azt bizonygatják, a kommunizmus legalább annyi áldozatot szedett, mint a fasizmus. Ebben az álvitában egyáltalán nem óhajtok részt venni. [...] Anyám ... zsidó lány volt (nyugodjék békében), így zsidó jog szerint én magam is zsidó volnék. Már most mit akar énvelem és a hozzám hasonlókkal »megbeszélni« a pártelnök, vagy ez a felhős mélabút mint jelmez magára öltő »nemzeti liberális« főtanácsadó?” – kérdi Nehéz-Posony István, aki azt is kijelenti, hogy amíg Elek István írásait közli a Magyar Hírlap, addig az ő publicistikáira ne számítsanak.²³¹

„Demokratának vélem magamat, mégis, a mai jobboldal publicistáit kirekeszteném egy liberális újságból” – írja ezek szerint egy *kirekesztő demokrata*, Bojtár Endre irodalomtörténész. – „Engem bizony nem érdekel a »zsidókérdés«, nem érdekel fokozhatatlan melléknevek (nemzeti, magyar) fokoztatása, fajtánk kihalása, Szörényi Levente és Lezsák Sándor elmélete a magyarság őstörténetéről, a színháznak mint intézménynek és az eklekticizmusnak az azonosságáról szóló eszmefuttatás stb., stb. Jobb szeretném, ha ilyesmikről maguk között vitatkoznának a jobboldali hölgyek-urak, még ha tudom, hogy sokszor az én bőrömről is van szó – ám legyen, mintsem hogy őket kelljen hallgatnom-olvasnom.”²³²

S végül a Nyilvánosság klub nyílt levele a főszerkesztőnek:

„A miniszterelnök és a kancelláriaminiszter 1998. végén többször kinyilvánította: a lapot szeretnék megvenni és összeolvasztani a Magyar Nemzettel, valamint a Napi Magyarországgal, azért, hogy a kormányhoz közel álló, erős orgánus legyen. [...] Erről most nincs szó, a veszély azonban, úgy látszik, mégis fenyeget. Nem azért, mert a miniszterelnök tanácsadója szót kapott a lapban, hiszen egy komoly és tárgyilagos újságnak rendszeresen ismertetni kell, hogy mi a kormány képviselőjének álláspontja minden lényeges kérdésben. [...] Az viszont már sem a hiteles és sokoldalú tájékoztatáshoz, sem a sokféle vélemény megismertetéséhez nem tartozik hozzá, hogy a miniszterelnök tanácsadója rendszeres rovatot kapjon. [...] A Magyar Hírlap azt kockáztatja, hogy elveszíti mindazok szolidaritását, akik a mindenkor hatalomtól független sajtót szeretnék Magyarországon.”²³³

²³⁰ Magyar Hírlap, 2000. július 5.

²³¹ Ld. u. o.

²³² Magyar Hírlap, 2000. július 3.

²³³ Ld. u. o.

Figyelemre méltó okoskodás: ha egy lap főszerkesztője a véleményoldalon hagyja rendszeresen (hetente egyszer) megjelenni egy olyan másképp gondolkodó eszmefuttatását, aki történetesen a kormányfő tanácsadója, és ez egyébként jól olvasható betűkkel ott szerepel a neve alatt, akkor ezáltal a lap a hatalom uszályába került és elveszítette függetlenségét; ha viszont nem engedi, akkor ez a lap független lesz a mindenkori hatalomtól. Szegény főszerkesztő a tekintélyek elementáris támadására magyarázkodásra szorul:

„Elek István írásának közlése egy célt szolgált: lapunk fő irányvonalától eltérő nézeteket vallók gondolatainak megismertetését – a 7. oldal jelmondatának megfelelően: »...a vélemény szabad«. Csak így teremthető meg a különböző nézetek összevetésének – szerencsés esetben a párbeszéd – lehetősége a mind élesebben megosztott társadalom különféle csoportjai között.”²³⁴

A balliberálisok e szószólói azonban, mint látható, nem akarnak más nézeteket megismerni, nem akarnak párbeszédet, nem akarják, hogy megszűnjön a csoportok közötti éles ellentét, feszültség. Ez persze még nem volna olyan nagy baj, ha zajos erőszakosságukkal másokat is nem akarnának ebbe az áldatlan állapotba kényszeríteni.

És ha Elek előzőleg nem a Magyar Nemzettől kényszerült volna búcsút venni. Ugyanis ott se voltak kíváncsiak rá. Mert annak főszerkesztője meg nem hagyta, hogy a lap ászáról, Lovas Istvánról, ott mondja el, amit akar. (Most sokszázmilliós befektetéssel – kormánytámogatással, pazar beharangozással – Elek új hetilapot indíthatott, a Heti Választ.) Nem merném kinyilatkozni, kinek van vagy kinek nincs igaza a nemzeti táboron belül zajló kiszorításoknál, elhallgattatásoknál, hiszen kétségtelen, hogy – győzelmi jelentés ide vagy oda – tart még a háború, és háborúban kívánatos a rend. (Orbán Viktor sikerének is ez az egyik titka: szigorú rendet tart csapatában.) A nemzeti polgári erők radikális gyorsadtestje, amelyből vagy kiszorult vagy önként távozott a nemzeti liberális vonulat, de amelyből harmadikutassága miatt gyakran kívül rekedt a Magyar Fórum gárdája is, mára kiválóan elsajátította balliberális ellenfeleitől a gyors akciózás harcmódorát – azonnal, fegyelmezetten lecsap ellenfelei kétes megingásaira, ha kell, közös kiáltványt fogalmaz s az általa lefedett sajtóban világra hozza. Amikor a Magyar Hírlap egyik szerzője váratlanul kinyilvánította, hogy Orbán és Kövér esetleges likvidálása a magyar nemzet javára válna, a Magyar Demokrata egyik szerkesztője volt az, aki a meghökkentő gondolatot kiszúrta a betűtengerből, gyors körtelefon, aláírásgyűjtés, főszerkesztői egyeztetés, és a március 15-ét ünneplő számban már ott volt az égbekiáltó balliberális gondolat elleni tiltakozás.

Értelmiségiek tiltakozása

A Magyar Hírlap című napilap 2001. március 13-i számának 6. oldalán Sz. Nagy Csaba író átlépte azt a határt, amelyet írástudó nem léphet át. Debreczeni József eltévelyedése a szavak dzsungelében című cikkében Orbán Viktor miniszterelnök és Kövér László pártelnök fizikai megsemmisítésének szükségességét hangoztatta. Idézzük a szóban forgó mondatot: „Pedig a magyar lelkületben, állítom, ma senki sem akar – sem Orbán Viktort, sem Kövér Lászlót – likvidálni, bármennyire javára válna is nemzetünknek”.

Egészséges lelkületű nemzetek javára nem válik senki likvidálása, mert ez a diktatúrák mentalitása, amit elfogadhatatlannak tartunk. Tiltakozunk Sz. Nagy Csaba náci-kommunista eszméket idéző nyilatkozata, és az azt közléte Magyar Hírlap minősíthetetlen lépése ellen. Felszólítjuk a magyar újságíró-társadalmat, a politikai és kulturális közélet szereplőit, hogy határolódjanak el a tízéves polgári demokráciában mindmáig példátlan megnyilvánulásától.

Budapest, 2001. március 15.

²³⁴ Magyar Hírlap, 2000. július 5.

Végül az aláírók beszédes névsora:

Bayer Zsolt, Bencsik András, Dézsy Zoltán, D. Horváth Gábor, Gajdics Ottó, Hollós János, Juhász Zoltán, Kondor Katalin, Liszky Gábor, Lovas István, Ludwig Emil, Makovecz Imre, Perjes Klára, Pilhál György, Seszták Ágnes, Siklósi Beatrix, Stifner Gábor, Szörényi Levente, Tamáska Péter, Terebesi Éva, Tóth Gy. László

Nehezen tudnám nyugodt szívvel kijelenteni, hogy nem kéne még mindig ennyire árgus szemekkel figyelni az ellentábor hibáit, aztán ágyúval átlődözni – mire is? Verébre? Keselyűre? Hiszen a háború végre napi sikereket, győzelmeket hoz. Végre a nemzetieknek van esélyünk az internacionalisták igazi szélsőségeinek – szélsőséges gondolatainak – elpusztítására.

Miért nem azt látjátok meg *emitt* – kérdezhetném –, hogy *amott* egyre-másra barátságos szándékok és törekvések sarjadnak ki: balliberális főszerkesztők és helyettesek, senki földjére szoruló újságírók érzik egyre-másra elviselhetetlennek a szűk gettókat, keresik az igazi sajtó- és szólásszabadság esélyeit. Miért nem ebben segítünk nekik? Látható, hogy saját olvasóközönségük foglyai. Miért adunk tápot ennek az olvasóközönségnek, hogy gyűlöljenek minket? Miért nem próbáljuk meg mi is leépíteni a magunk gettóit? Ez már nem az Akciózások kora, amidőn Medgyasszay Lászlónak, az MDF sajtófőnökének közismerten barátságos stílusa, vagy Katona Tamás, a Miniszterelnöki Hivatal államtitkárának meghirdetett mosolydiplomáciája mögött a radikális nemzetiek a dühítő megalkuvást, a radikális balliberálisok meg a kihasználható gyengeséget látták.

Miért nem próbálunk meg mi is kimászni végre a politika ágyából? Nem fogunk-e úgy járni, mint a világháborús katona, akit ott felejtettek az őserdőben, azt hitte, még tart a háború, és szorgalmasan robbantgatott – magának?

ALIGHANEM A MÉDIÁBAN IS MINDIG A GYŐZTESNEK VAN IGAZA.

S ez fogja eldönteni, folytatódik-e, s milyen irányt vesz a médiaháború.

Konzervatív és liberális újságírók vitatkoztak Budapesten 2001. március 15-e előestéjén. A Magyar Nemzet egyik újságírója szerint a mai napig minden területen a balliberális sajtó van túlsúlyban, sőt e túlsúlyt növeli a két kereskedelmi televízió működése. A liberális Németh Péter ezzel szemben úgy látja, hogy ez a vitathatatlan minősített médiafölény nem létezik. Egyébként pedig az a helyzet – teszi hozzá –, hogy jelenleg a sajtó valamennyi irányzata ki van szolgáltatva a politikának. Ha kialakulhatna egy megfelelő konzervatív-liberális párbeszéd, úgy annak azt kellene célul tűznie, hogy ez a kiszolgáltatottság megszűnjön. Hardy Mihály, aki a vitában a MUOSZ-t képviselte, ugyancsak annak fontosságát hangsúlyozta, hogy megszűnjön a táborok közötti gettósodás.²³⁵

2000. szeptember 15-én négy sajtószervezet jelentette be a közös sajtóetikai alapelvei tervezetének elkészültét: a Magyar Újságírók Szövetsége (MUOSZ), a Magyar Újságírók Közössége (MUK), a Magyar Katolikus Újságírók Szövetsége és a Sajtószakszervezet.

A háború csillapodásának jelei. Csakhogy. Néhány nappal előbb Rózsa T. Endre rádiós szerkesztő a Magyar Nemzetben nyilatkozza, hogy „A médiatörvény, amitől nagyon sokat vártunk, óriási csalódást okozott. Az SZDSZ radikális szárnyának sikerült bebetonoznia befolyását a közszolgálati rádiónál [...] Ez a befolyás ölt alakot az úgynevezett árnyékkuratóriumban... [...] elnökeinek, Haraszi Miklósnak óriási szerepe van a jelenlegi [rádió]elnök-választási fiasco-ban.”²³⁶

²³⁵ „Sajtó a politika béklyójában” – a Népszabadság ezzel a címmel tudósított az eseményről (2001. március 17.)

²³⁶ Magyar Nemzet 2000. szeptember 2.

A 2000. márciusi 15-i ellenzéki felvonulásra Tőkéczi László ugyancsak a Magyar Nemzetben így reagál: „A mostani sajtószabadság-tüntetések [...] arról szólnak, hogy a tájékoztatási egyenlőtlenségeket be kellene betonozni”.

2001. április 13-án az Élet és Irodalomban Kádár Judit irodalomtörténész jelenti ki: „Nem vettük észre, de a sajtó Fidesz számára kívánatos mértékű »kiegyensúlyozása« már megtörtént.”

Mintha nem ugyanazon a világon élnének.

Pedig ugyanazon élnek: amelyet egyfelől a félelem, a szorongás igazgat, másfelől a lojalitás: a „saját” szekértáborhoz, a „saját” politikához.

Szabad-e egy újságírónak a tényen, az igazságon kívül egyebek iránt is elkötelezettnek lennie?

Bizonyos értelemben nem. A választó polgárnak a szabad döntéséhez elfogulatlan tényekre, igazságokra van szüksége. A választó polgár és általában a demokrácia intézménye azoknak az újságíróknak köszönhet a legtöbbet, akik esetleges kötődéseiken felülemelkedve is azt mondják, amit igaznak gondolnak. Elvileg legalábbis. Ezért érdemes észrevenni, megbecsülni az efféle törekvéseket. Aki a „nacionalisták” közül egyszer is vette a fáradságot, és elolvasott egy olyan cikket a Beszélőben, amit régi ismerősünk – az Elek Istvánnal vitázó főszerkesztő – F. Havas Gábor írt még 1994 tavaszán, az többé nem engedheti meg magának, hogy csak roppant betontömböket lásson maga körül. Még akkor sem, ha F. Havasnak is „ökölbe szorul a keze, és maradék higgadtságát sem képes megőrizni”, amikor a Pálffy-féle Híradó és A Hét műsorait figyelemmel kíséri. A „szabad demokrata szócsó”-nek elkönyvelt Beszélő meghatározó emberének ugyanis az sem tetszik (és ezt a választások zaklatott időszakában hangosan ki is mondja!), hogy

[...] az elektronikus médiából kiséprűzött újságírók egy része Mester Ákos vezényletével a helyzetet arra használja fel, hogy felállítsa a maga hősi emlékművét. Részt vettem a Fekete Doboz A 169. óra című filmjének egyik vetítésén, melyet beszélgetés követett néhány elbocsátott rádióssal. Ezen Mester Ákos is jelen volt, és kifejtette: »a hatalom nem tudta megbocsátani nekünk, hogy mindvégig megőriztük függetlenségünket, és mertünk kritikusak lenni, mint ahogy a pártállam idején is függetlenek voltunk és kritikusak.«

Az áprilisi Kritikában György Péter a rádiós elbocsátások kapcsán Kulin Ferenc fejére olvassa, hogy amikor annak idején őt és szerkesztőtársait küldték el a Mozgó Világtól, a magyar értelmiség jelentős része bojkottal válaszolt. Ez igaz. De az is igaz – aki nem hiszi, nézzon utána –, hogy a bojkottot a ma mindenkori függetlenségükre büszke újságírók is segítettek megtörni. Baló György, Havas Henrik, R. Székely Júlia és sokan mások [...].”

Találó című írásában – Légy piszok – F. Havas további neveket (Lantos Gabriella, Frei Tamás) és eseteket említ, amelyek a 168 Óra eme újságíróinak és a lap szerkesztőinek a valódi felfogását tükrözik: csak akkor és addig érdekes az igazság, amíg hasznunkra van, egyébként legjobb mélyen elhallgatni és szépen elfelejteni.

Ha valóban hiszünk a demokrácia és a szólásszabadság szentségében, és ha legfőképpen ezekben hiszünk, és nem másban, az F. Havas-féle embereket kell piedesztálra emelni, akár a nemzetiek, akár az internacionalisták közül. Csakhogy: hol van ma F. Havas? Nem véletlen, hogy az a Beszélő havilapként tengődik, a 168 Óra pedig ma is hetilapként virágzik. A politika és a politizáló pénz, de még a nagyközönség is mintha azokat támogatná inkább, akik felöltik harci díszeket, még ha a nem is a legrikítóbbakat, ugyanakkor eszükben sincs – a sajtó- és szólásszabadság nevében – az „övéikre” tüzelni.

Lisztkay Gábor, a jobboldali Magyar Nemzet főszerkesztőjének felfogása szerint, a sajtószabadság azt jelenti, hogy szabadon lehet újságot alapítani, s ebbe az alapító azt ír, amit akar. A Magyar Nemzet maradéktalanul lojális a kormányhoz, elzárkózik minden olyan közléstől, ami a most uralkodó, kedvező politikai széljárást megzavarhatná. Kovács Zoltán, a

balliberális Élet és Irodalom főszerkesztője is hasonlóképp vélekedik a sajtószabadságról, amikor kijelenti, hogy a pluralizmusnak nem egy újságon belül kell megvalósulnia. Az ÉS olykor a saját berkeket (kebelbélieket) támadó írásoknak is teret ad, de elzárkózik attól, hogy a másik tábor médiakatonái is megszólalhassanak. Eötvös Pál, a Népszabadság főszerkesztője szerint csak az a lap lehet független, amelyik nem veszteséges. A Népszabadság nyereséges, viszont megvan a saját kötődése és a saját közönsége, ezért hol közöl, hol nem a másik törzs harcosaitól, és hol közöl, hol nem támadó tényeket és véleményeket a kebelbéliekről.

„Lehet, hogy Bauer ÁVH-s személyzetis munkája, különösen nyugati hírszerző tevékenysége utolérhetetlen volt, ám említett cselekedeteit nem törölheti. Bauer Miklós kihallgatója volt a Rajk-perben főszerepre kiszemelt Noel Fieldnek is. Itteni működése sincs tisztázva, és nem valószínű, hogy feledtethető azzal, hogy ő 1943-ban–1944-ben »komoly szerepet játszott a németek elleni ellenállásban«, – írja Pünkösti Árpád a Népszabadság 2000. október 24-i számában. A szeptember 6-i számban pedig az ízes gonoszkodásra hajlamos Uj Péter gyakorlatozik Horn Gyulán, abból az alkalomból, hogy az ex-miniszterelnök elindította a SZEM-et, azaz a Szövetség az Európai Magyarorszáért mozgalmat. „Az európaiság szellemét Horn mozgalmában olyan figurák jelenítik meg, mint Ábel Anita, aki a Szomszédok Julcsijaként pubertáskori szexuális problémáival írta be magát örökre az összeurópai kultúremlékezetbe, vagy éppen Juszt László, az európaiság élő lovas szobra, aztán a született mozgalmár Popper Péter, Veér András, és a többi, és a többi.”

Lehet nem irigykedve figyelni ezt a szabad szárnyalást mondjuk egy éhbérért tengődő újságírónak, akinek szegény nemzeti orgánuma többé-kevésbé a politika kegyeiből él?

Lehet.

Az embernek jobbára nem önmagáért és nem általában kell a szabadság, hanem saját magának, saját céljaira. Ha ezek a célok más által teljesülni látszanak, akkor az egyik fajta (csoportos) szabadság kiteljesedésével (győztünk!) érdektelenné válhat a másik (egyéni) szabadság: a szólás- és véleménynyilvánításé. A Fidesz – gyakorlati értelemben – egyre hibátlanabb politizálása²³⁷, a nemzeti sajtó és nemzeti kultúra régóta várt megerősödése az erő, rend, eltökéltség stílusát igazolja vissza. A Magyar Nemzet és a Napi Magyarország „erősza-kos” összevonását, a szólásszabadság e nyilvánvaló, minden oldal értelmiségének bírálatát kiváltó megsértését is visszaigazolta az idő: a két, anyagilag bukácsoló lap, a kétfelé szóró véleményvilág nem volt alkalmas a Nagy Cél támogatására: legyőzni végre a régi és új elvtársakat, az egymással összefogott balosokat és liberálisokat, az internacionalistákat.

Na de mi van, mi lesz a pluralizmussal? A sokszínűséggel? Mi lesz, ha a Vasárnapi Újság MIÉP-es hangjának is – a győzelem érdekében – igazodnia kell? Nem azért, mert túl harsány, túl egyoldalú vagy túl szókimondó volna; hanem mert más dirigens intésére figyel.

Ezt akartuk-e a Lelkesedések korában?

Igen is, meg nem is.

Azt akartuk, legyen igazi rendszerváltás, az elsőkből legyenek utolsók, az utolsókból, az elnyomottakból, a háttérbe szorítottakból első. Erre most minden korábbinál nagyobb az esély.

No de mi lesz a mi nagy amerikai álmunkkal: a valóban független, erős és szabad hazai médiával, amely legfőbb záloga az igazi szabadságnak, az igazi demokráciának?

²³⁷ Nemcsak az újságírók, de az ingadozó szavazók is szeretnek a győztes mellé állni. Az a tény, hogy az ellenzéki képviselők hosszú tiltakozások és – a nagyközönség szemében – internetes hókuszpókuszolások után szépen, egytől egyig leadták a vagyonynyilatkozatukat, még sokat fog nyomni a latban a 2002-es végelszámolásnál (választásnál).

A különleges drámai helyzetek legnagyobb hozama a földi halandó számára, hogy segítenek bepillantást nyerni olyan összefüggésekbe, működési mechanizmusokba, amelyek a hétköznapiakat is mozgatják, csak éppen nem látni őket. A legutóbbi amerikai elnökválasztás elkövetkező kielemezésének küzdelme, egyetlen hajszálon múló befutója heves izgalmai közepette kiderült, hogy Amerika demokráciája és médiája egyáltalán nem olyan – nem úgy független, nem úgy liberális –, mint ahogy ezt nálunk a messziről jöttek (akik, mint tudjuk, azt mondanak, amit akarnak) lefestették. Mérhetetlen médiaviszályaink közepette eddig legalább annyi vigaszunk volt, hogy tekintetünket Amerikára vethettük...

Az amerikai NBC televízió hírigazgatója elismerte, szakmai hiba volt, hogy az éles hírvettségben nem várták meg a választások befejeződését, de nem hiszi, hogy ez a hiba befolyásolta volna az eredményeket. Ez az állítása két szempontból elgondolkodtató. Egyfelől: aligha lehet vitatni, hogy a győztes kihirdetése a verseny lefújását jelenti, tehát a nyugati part ama szavazói közül, akik az utolsó órákra hagyták voksolási szándékukat, valószínűleg sokan nem mentek el. A hazai sajtó is több ízben ismertette azt az ottani érvelést, hogy mivel Al Gore-t hirdették ki nyertesnek, egészen bizonyos, hogy Bush potenciális támogatói maradtak otthon. Ez a logika ott bicsaklik meg, hogy Al Gore potenciális támogatói ugyanígy gondolhatták azt, hogy vége a meccsnek, már nincs miért az urnákhoz járulniuk. A számszerű befolyásolás tehát inkább amiatt a létező és bizonyított összefüggés miatt valószínűsíthető, hogy az emberek szeretnek a várható győztesre szavazni; tehát a „lefújás” ellenére voksolni menők között növekedhetett meg az Al Gore-t, és csappanhatott meg a Busht támogatók aránya.

A másik, számunkra is igencsak elgondolkodtató körülmény, hogy az NBC és a többi amerikai média-nagyhatalom véletlenül sem a későbbi valóságos győztesben, Bushban látta meg a célszalag átszakítóját. Ez egyébként valóban inkább csak elgondolkodtató, semmint meglepő, hiszen az amerikai elnökválasztás drámai bonyodalmainak, izgalmainak köszönhetően a magyar közönség is számtalan meglepő s felettébb illúzióromboló információhoz juthatott az ottani politikai és médiavilágról. A demokrácia mintaoszágaiban nemcsak a politikusok kötődnek pártokhoz, de az újságíróktól a leghatalmasabb bírákig mindenki, aki csak számít. A legkülönbözőbb szerkesztőségek jó előre megmondták, kit támogatnak.

Zentai Péter jelentette a Krónikában: „Az amerikai sajtó élvonala most már nyíltan felsorakozott Al Gore mögé. Szerkesztőségi cikkek sora jelent meg a hét végén azzal az üzenettel, hogy George Bush rendes ember ugyan, Al Gore-nak pedig megvannak az emberi gyengéi, de azért Amerikának mégis ez utóbbira inkább szüksége van, mint az előbbire.”²³⁸

A Bush életének homályos pontját bizonyító dokumentumot (ittas vezetésért büntették meg) egy *demokrata* ügyvéd szolgáltatva ki. A szavazatok érvényességével, újraszámlálásával kapcsolatos, legkülönbözőbb szintű bírósági döntések várható kimenetelét a sajtó és a politika annak alapján kalkulálta, hogy a taláros tisztviselők között hány demokrata és hány republikánus elkötelezettségű. Úgy tűnik, hozzánk képest mintha feje tetején állna az amerikai demokrácia: a sajtó mint hatalmi ág nem az újságírói függetlenség, a (sajtó)szabadság megtestesítője a politikával szemben, hanem ennek szolgálóleánya. A bírák sem a törvények szolgálói, az igazságszolgáltatás felkent papjai, hanem a politikai akaratok érvényesítői.

A választásokhoz közeledve a megkérdezettek 70 százaléka jelezte, hogy igenis hallani akarja a 3. és 4. helyezett Zöld Párt és Reform Párt képviselőinek nézeteit. A tévé-vitaforum demokrata és republikánus összetételű rendezőbizottsága azonban ezt kategorikusan megtagadta.²³⁹

²³⁸ In: Székely Kecskés János [heti sajtóelemzés], *Demokrata* 2000/46

²³⁹ Kuliffay Hanna: Nader, a zöld. *Demokrata* 2000/42

Az amerikai választásokat elemző egyik hazai tévéműsorból az is kiderült (műsorvezető: Baló György), hogy már a szavazás sem egészen titkos: az utcákon, a házak előtt táblák, s rajtuk a felirat, mi X-re – vagy Y-ra – szavazunk. Erős a kísértés, hogy eme információk birtokában arra a következtetésre jussunk, hogy a világ számára magát követendő mintaként beállító politikai rendszer valójában leckét vehetne tőlünk demokráciából.

Csak hogy nézhetjük a világot úgy is, hogy Amerika ad nekünk leckét az ésszerű pragmatizmusból, okos gyakorlatiasságból – és egyenességből. Nálunk rejtve maradnak a kötődések, tombol a képmutatás: a kettős mérce használata. A Soros György és a magyar állam pénzén kitartott újság főszerkesztője kéri számon, ha a másik tábor újságjának is jut a támogatásból. A sajtószabadság nevében újságírók, politikusok s a kultúra legkülönbözőbb képviselői tiltakoznak a sajtóbeli elbocsátások ellen, de különös módon mindig csak akkor, ha éppen a saját táborbeliek kerülnek sorra. Ha mindenki nyíltan vállalná kötődését, akkor a nagyközönség számára nyilvánvaló válhatna, hogy ez az erőcsoport valójában nem a szent igazsága miatt segíti azt az erőcsoportot, hanem egyszerűen azért, mert így-úgy összetartoznak. Ha mindehhez azt is hozzászámítjuk, hogy a leplezett kötődések a korrupció legbiztosabb melegágyai, lehet, hogy mégsem rosszabb Amerikában, mint minálunk...

Az már más kérdés – folytathatnám, de valójában nem más kérdés –, hogy az amerikai modell megvalósulása révén a választások már végképp nem arról szólnának, amiről a rendszerváltoztatás beindításakor gondoltuk: szabad döntésük révén az állampolgárok esélyt kapnak arra, hogy az ország vezetésére legalkalmasabb embert, illetve politikai csoportosulást emeljék kormánykerékhez. A média segítségével össznépi attrakciót, helyenként cirkusszá, sőt, pankrációt „nemesült” választási kampányban valójában nem a legjobb programot felmutatónak van esélye nyerni, hanem annak, akit a kampányporondon ügyesebben adnak el a másikinál. „Ebben a hosszú és fárasztó kampányban a majdani elnöknek valódi szórakoztatóiparosnak kell lennie, aki képes a legkülönbözőbb közegekben frissen mosolyogva előadni azt a szövegváltozatot, amelyet éppen ott jól fogadnak” – állapítja meg Miklós Gábor, a Népszabadság feltűnően tárgyilagos és elfogulatlan tudósítója Amerikából.²⁴⁰ S mint kiderül, akárcsak nálunk, két tábor (a konzervatívok és liberálisok) csatája zajlik, s Clinton leváltásának kísérletekor a kongresszus szélsőséges ideológiai harc színtere lett, miközben a társadalom középre húzta. „És ezt felismerve, mind a két jelölt valamilyen fékezett habzású eszmerendszert hirdetett.”

Az említett (Baló-féle) filmben a számtalan kampányütközet egyik résztvevője az elnökjelöltek soros mérkőzése után azt nyilatkozta, hogy Al Gore nálam most már jobb Bushnál. „Rá is fog szavazni?” – kérdezte tőle a riporter. „Annyival még nem jobb”.

AKKOR MOST MERRE? MEDDIG? HARCRA? HÁBORÚBA?

A média az egész világon balra húz – jelentette ki Kövér László a híradások szerint 2001 tavaszán. Az amerikai sajtó rövid időre álarctalan képe is mintha ezt erősítené meg. Elhamarkodott volna-lenne a hazai jobboldal győzelmi tánca? Mégis elsőből lesznek – első maradnak – az első? Mégsem lehet a médiaharcosoknak rövid időre sem megpihenni – nehogy a fenyegetés valósággá váljék? Valóban Bencsiknek van igaza, aki szerint:

„[...] nem számít az, hogy itt is akadnak jó emberek, meg ott is, itt is vannak karrieristák, meg ott is. Ahogy a háborúban sem az számít, hogy itt is van egy rendes káplár, meg ott is van három. Őszintén sajnáljuk, de háború van. És vagy ők ölnek meg minket, vagy mi öljük

²⁴⁰ Népszabadság 2000. november 11. – Az előző itteni tudósító, Füzes Oszkár hasonlóan tényszerű tudósításokkal rukkolt elő. Ezzel szemben az erdélyi tudósító, Tibori Szabó Zoltán vaskos elfogultságairól nevezetes. Úgy vélem, neki is, a lapjának is mélypontja, amikor román lapokra hivatkozva közölnek Tőkés Lászlóról Kacska magazin színvonalú értesüléseket. (Szexbotrány püspökségen? – 1999. február 24.)

meg őket. Ha pedig jön valaki egy pacifista gondolattal, azt mind a két oldalon felkoncolják. Háborúban legelőször a pacifistákat ölik meg.”²⁴¹

A tudományos kutatónak aligha dolga, hogy ő mondja meg a megoldást. Dolga, hogy felkutassa és közszemlére tegye a legkülönbözőbb tényeket és nézeteket, netán trendeket állítson fel, de nem feladata, hogy javaslatot tegyen az olvasónak, hogyan kellene néznie a világot. A hangos elmélkedés azonban végszók kimondása nélkül is termékenyítőleg hathat.

Az Amnesty International szlovéniai szervezete széttaposott – vérző-fekélyes – gyerek-lábbal megismételte azt, amit a hollandiai szervezet a foghíjas gyerekarccal: öles hirdetésekben világgá kürtölt bizonyság a magyarországi rendőri brutalitásokra. Erről már volt szó. De arról a rendkívül sajátos fegyverről még nem, amit a – nevében nem túl jól csengő – Országimázs Központ vetett be a brutális képhamisítással szemben (*brutális*, mert *általánosító*, *eltúlzó*, ezért *igaztalan és nem létező*, akárcsak Göncz Árpád ötvenhatos csöcseléke). A színes reklámfilm egy ugyanakkora, ugyanolyan formájú gyerek láb, de hamvas és üde, gyengéd rózsaszál cirógatja, s a szöveg hozzá: „Az emberi jogok a szereteten, az őszinteségen és a megbecsülésen alapulnak. Magyarország. Jogodban áll szeretni.”

Szeretni?!

Gandhi, Krisztus, itt, Magyarországon? A médiaháború kellős közepén? Isten mentse a *háromnevűt*²⁴² Orbánék bukásától, mert ezek olvassák majd a fejére, hogy tömegpusztító médiafegyverekkel szemben a szeretetet szavával próbált ellenállni. Ki látott már ilyen ostobaságot?

Ha buknának a jobbközép erők, én inkább akkor se mondanám ezt. Végképp nem tudományos megfontolásból, hanem a legönzőbb érdekből, számításból, még ha pacifistának hinnének is, és valóban lepuffantanának, mint a kóbor kutyát. A szeretet, a megértés ugyanis hihetetlen – mondhatnám: praktikus – előnyökkel jár a gyűlölethez, undorhoz, utálathoz képest. A szeretet kinyit, kitár: tied lehet az egész világ jobb- és baloldalastól együtt. A gyűlölet vagy az utálat pedig bezár. Ha a gyűlölet ára a gettó, nem akarok győzni, mert minek. Ha a szeretet ára a szabadság, akár veszítek is érte.

Az Amnesty International magyarországi szervezetének vezetői mindenesetre lemondtak posztjukról: vagy az igazság (a lelkiismeret) vagy a szeretet nyomására. Az elmúlt tízegyhány évben példátlan eset.

A *talpraállás* győzelme ne az egyik tábor győzelme, hanem az igazságé legyen. Elégedjen meg a jobboldal azzal, hogy sikeresen vette használatba a baloldal fegyvereit, ne akarja a gyűlöletet, a fensőséges utálkozást is elmarni tőle. A gyűlölet hébe-hóba ugyan alkalmas háborús lelki állapot, de még inkább örök átok. „Ezen a karácsony estén én azt kívánom, hogy minden fideszest verjen meg az Isten és az emberek” – emelte poharát Demszky vacsoráján Kardos Zsuzsanna, a XIV. kerület SZDSZ-es polgármestere.²⁴³

Hiányzik az ilyen „ünnepélyes” érzés nekünk, Lovas Pista?

A gyűlölet ragadós. Fertőző. Észre sem vesszük, és a másiktól sugárzó gyűlölet okán jogot formálunk magunknak a hasonló gyűlölködésekre. Még nem valljuk be, még a szeretet nevében beszélünk, de nem vagyunk hozzászokva az önbecsapáshoz, ezért bár más szó mögé bújunk, de csak kimondjuk: undorodunk tőlük.

Lovas István, aki nélkül (ennyi kutatómunka után meggyőződéssel jelenthetem ki) a nemzeti oldal több mint egy évtized elteltével is a régi megalázó médiavereségek sorát szenvedhetné el, mostanság már svábbogarakat lát...

Az SZDSZ mindenesetre érzékelhetően oda került, ahová való. Annak a gyűlöletnek a gettójába, amelyet maga épített. Amikor a holdudvarába tartozó hangadók leírják, hogy ők

²⁴¹ Ld. II. kötet: MédiaArcok

²⁴² A balliberális sajtó kedvenc kifejezése az Országimázs Központ vezetőjére, Tóth István Zoltánra

²⁴³ *Meghívás egy különös vacsorára*, Juhos Katalin XI. kerületi polgármester beszámolója, Demokrata 2001/15.

jobban gyűlölnék bennünket, mit mi őket, vagy hogy a kormány, illetve a Fidesz vezetőinek meggyilkolása nemzeti érdek, vagy amikor mindenkit nyilasnak neveznek, aki Pető Ivántól vagy Bauer Tamástól jobbra áll, akkor egy-egy további kulcsfordításra zárják rácsos, egyre szűkülő gettójuk ajtaját, ahol egymást bátorítva nyugtatgatják magukat azzal, hogy Magyarországon már csak ők szalonképesek. A teljes 3 százalékos támogatottságukkal. Egyébként nem értik, a jobboldal őket nem gyűlöli, hanem egyszerűen mérhetetlenül undorodik tőlük. A levesbe hullott svábbogarat sem gyűlölik svábbogaras helyeken, egyszerűen undorodva lötytyintik ki a levest, és mossák el a tányért. Majd hívják a szakszolgálatot. A jobboldal undorodik tőlük, mert képtelenek a szeretet princípiumát mint konstruktív erőt megérteni.²⁴⁴

Az elkorcsosult keresztényi szeretet, mint emlékeztetés, az inkvizíció pusztító eszközével vágott rendet magának. Valóban egyetemessé és örökké a kereszténység akkor válhatott, amikor felhagyott a máglyalángos dogmákkal, az erőszakos hittérítéssel. A svábbogarat kilötytyintő-eltaposó, majd utána kifertőtlenítő új hatalom ugyancsak bezárkózik és belemerevedik a maga gettó-létébe. Akkor pedig győzelmének órái is meg vannak számlálva.

S megint az elsőből lesznek az elsők.

²⁴⁴ Lovas István: Az SZDSZ, gyűlése gettójában, Magyar Demokrata, 2001/15

HOGYAN TEREM AZ ANTISZEMITA?

(Ami a levélből kimaradt)

Verőfényes nyári délelőttön sziporkázik a természet pompájába rejtett hegyi strand fesztett víztükre, és a káprázatból felém úszó V. Éva néni megkérdezi, miért zsidózol.

Én tetőtől talpig zsidó vagyok, mondja nyugodt hangon, miközben reszkető keze a medenceparton táncol – lehet, hogy egykor a fejemet simogatta vele. Anyám szerint ingyen és szeretettel gyógyított bennünket, gyerekeket. „Nekem ugyan már mindegy – mondja most Éva néni, negyven év múltán –, nemsokára meghalok. De mi lesz a többiekkel?”

A Kossuth-díjas Kurtág Gyuri bácsi, feleségével, Márta nénivel, úgy hírlík, végtelenített előadókörutakon kering a nagyvilágban. A Zenei Alapban összespórolt pénzét a hatvanas évek elején apámnak adta, aki ennek köszönhetette, hogy – az akkor már vagy még hat gyermek mellett – nekiláthatott elsőként megjelenő könyve megírásának. Ma pedig, a 2000. év küszöbén Kurtág György nekem ajánlotta egyik szerzeményét, e szavakkal: „Amikor az ember rájön, hogy csak vendég a saját hazájában.”... Radó Gyuri bácsi, a világ legaranyosabb orvosa, néhány éve halt meg, Ella néni, az ötvenhatos mártír Szilágyi József özvegye, nem sokkal ölelte. A család fáradhatatlan segítői és elszakíthatatlan barátai voltak mindahányan.

Miért zsidózol? – kérdi Éva néni.

*

„A rendszerváltás után először 1990 tavaszán kezdte valaki politikai értelemben a zsidókat emlegetni” – indítja oldalas cikkét Ungváry Rudolf a Magyar Hírlap véleményrovatában (A tanácsadó meg a „zsidókérdés”, augusztus 26.). A sajtóválasz „nagyon heves volt” – emlékezik vissza –, ezért a szerző „Meg is sértődött, amiért antiszemitának nevezték”.

A szerző én volnék. Az írás a Népszabadságban jelent meg (A kisebbség és a zsarnokság, 1990. április 29., vasárnap), és akkorát robbant, mint most Kövér László nemzetbiztonsági miniszter kijelentése a „megbeszélendő zsidókérdés”-ről. Nem véletlen az összevetés: erősen úgy tűnik, ugyanaz történik most a Magyar Hírlap vezényletével, mint egykoron a Népszabadsággal. Az antiszemitizmus fegyverét, akár egy hirosimai bombát, újra ledobták a magyar közéletre. Az első elkészítésében kétségkívül magam is részt vettem – akárcsak a tudósok az igaziéban.

*

A mai napig voltaképpen megválaszolatlan kérdés, hogy volt-e értelme és haszna az atombombák megalkotásának és kioldásának. Nem kevésbé, hogy kik az igazi felelősei az eszméletlen pusztításoknak, ártatlan civilek tömeges megsemmisítésének. A tudósok, akik a fegyvert megalkották? A politikusok, akik a parancsot kiadták? A katonák, akik végrehajtották? És ugyanígy: volt-e értelme, haszna írásomnak? És Kövér László miniszteri kijelentésének? És: vajon ki (volt) az igazi felelőse ezeknek a közéleti politikai robbantásoknak? Az újságíró? A politikus? A média? Vagy mindegyikük?

*

Tény, hogy a robbanásveszélyes írás alapanyagát képező levelet én magam fogalmaztam meg és küldtem el Eötvös Pálnak, a Népszabadság főszerkesztőjének. Miként az is tény, hogy az atombomba létrehozását sem a politikusok, hanem maguk a tudósok kezdeményezték. A náciizmus elől Amerikába menekülő Szilárd Leó, Wigner Jenő, Teller Ede, Neumann János nemcsak magyar, de köztudomásúlag zsidó származásúak is voltak, akik mindent megmozgattak, hogy Amerika megelőzze a németeket az atombomba legyártásában. Szilárd Leó

volt az, aki felkereste Wigner Jenőt, hogy hozza össze ismerősével, Albert Einsteinnel. A relativitáselmélet népszerű atyja, miután „Szilárd szavai nyomán megértette a láncreakció fizikai lényegét, és mivel gyűlölte a náciizmust, magáévá tette az ügyet.” (Lásd Magyarok a természettudomány és a technika történetében, Életrajzi lexikon, OMIKK, Budapest, 1992., 503. o.) Einstein aláírásával jutott el az a levél Roosevelt elnökhöz, aminek hatására megindult az atombomba-kutatás (a Manhattan-terv).

Hivalkodásnak tűnhet a párhuzamba állítás, ám kísértetiesen egybevágunk egyfelől a helyi érdekű epizód, másfelől a világtörténeti esemény egyes fejleményei. Amint alább az eredeti levelemből vett idézettel bizonyítani fogom, a gondolatok felvetése és levélbe foglalása ellenére óva intettem a robbantástól – azaz a nyilvánosságra-hozataltól. Ugyanígy az atombomba elkészítői: pontosan tudták, hogy milyen tömegpusztító potenciált nyomtak a politikusok és katonák kezébe, ezért amikor Németország, amitől a legjobban féltek, már kapitulált, megpróbálták megakadályozni, hogy a pokoli találmányt emberek ellen vessék be. Mint tudjuk, nem sikerült. A fegyver már nem az ő kezükben volt. A levél már nem az én kezében volt.

*

A párhuzamba állításra még egy jó okom van: miközben úgy gyűlölöm az atomfegyvereket, az ölnyi fémtestekbe tömörített világfenyegetést, ahogyan semmi mást, hajlamos vagyok azt hinni (elhinni), hogy a veszedelem árnyékában egy fokkal megfontoltabbak a hajdani esküdt ellenségek Japántól – Oroszországon és Németországon át –, Angliáig, Amerikáig. Akik tehát az atomerő megteremtésében végső soron a béketeremtés nagyobb esélyét látták, nem feltétlenül voltak embertelenek, elvetemültek. S hasonlóképp: akik írásom kiélesítésével működésbe hozták rendszerváltozásunk első „antiszemita töltetű”, nagy hatóerejű fegyverét, ezt nem feltétlenül alantasságból tették. „Igen, megijedni is kár volt, mert visszatekintve nem volt annyira fasiszta, nem volt annyira horthysta, de iszonyatosan megijesztettek...” – nyilatkozta Tamás Ervin, a Népszabadság főszerkesztő-helyettese 1996-ban az Antall-korszakról, mégpedig az ellenoldali hetilap, a Demokrata szerkesztőségében, a sajtóról folytatott kerekasztal-beszélgetés során (Demokrata, 1996/11. sz.).

*

Nem, egyáltalán nem vagyok megsértődve amiatt, hogy antiszemitának neveznek. Annyira képtelenség ugyanis. Az antiszemitizmus kifejezés zsidógyűlöletként, zsidóellenességgként értelmeződik bennem, s azt nálam jobban senki nem tudja, a lelkemben mi lakozik. Ugyanilyen képtelenség volna emberellenesnek nyilvánítani az imént felsorolt, nagyszerű tudósokat, csak mert amit alkottak, emberek ellen vetették be. Nyilvánvaló, hogy különbséget kell tenni: szándék és eredmény; közvetlen kár és közvetett haszon között.

Attól még, mert nincs bennem szemernyi gyűlölet sem, egykori írásom a közölt formában valóban kelthetett gyűlöletet. Keltett is. Csakhogy erősen úgy tűnik, egyáltalán nem a zsidóság ellen! Butaság is azt feltételezni, hogy ezt a Népszabadság szerkesztői megkockáztatták volna. Völgyes Iván, akinek hozzászólását (*Az antiszemitizmusról – ma*) – talán hangtompító gyanánt – rögtön odabiggyesztették *A kisebbség és a zsarnokság* alá, ezekkel a szavakkal kezdi: „Igen fontos gondolatsor V. Domokos György cikke: tisztességből íródott, fájdalommal töltött gondolatai arról a témáról szólnak, melyről »nem lehet beszélni«,

Tíz év távlatából – talán nem is olyan különös módon – egyre világosabb számomra néhány aprónak tűnő mozzanat jelentése és jelentősége. A Népszabadság szerkesztői, miközben hadmérnöki pontossággal tervezték meg a levél és küldője manipulálásának, majd a levélből készült írás találásának módját (vagyis a robbantást), a valós szándékuk korlátozta lehetőségekhez képest igyekeztek megóvni a szerzőt, vagyis a politikában és médiában jószerivel teljességgel járatlan, naiv személyemet. Ezért nem volt kifogásuk ellene, hogy a cikket ne a teljes nevemen, hanem V. Domokos Györgyként jegyezzem; ezért mentek bele,

hogy írásomat szerkesztőségi megjegyzés előzze meg, amelyből kiderül, hogy V. D. Gy. „egy dologban erős bizonytalanságát hangoztatta: szeretné-e igazában, hogy írása megjelenjen”; s végül nem zárható ki, hogy Völgyes Ivánt is ők terelgették afelé, hogy lássa meg és hangoztassa a bennem lévő jószándékot.

A Népszabadságnak nem az alkotó (a szerző) személyére, hanem a bombára volt szüksége. Mégpedig egy olyanra, amelyből – mint majd látni fogjuk – eltávolították a várható hatást bármiképpen is gyengítő-tompító részeket. A Völgyes Iván-féle hangtompító sem magának a robbantásnak az erejét, hanem a szerkesztőségre való visszahatását volt hivatott gyengíteni. Akár a legnyilvánvalóbb csúsztatás, sőt, hazugság árán is. „...maguk a zsidók (vagyis akik annak érzik és vallják magukat)...” – írtam egyhelyütt. Ezt a több ízben is hangoztatott álláspontomat erősítettem meg a következő leszögezésével: „... zsidónak mindenekelőtt azt tekintem, aki ezt állítja magáról”. Ezek után negyed oldallal alább Völgyes habozás nélkül kijelentette: „Hogy szerinte ki a zsidó? Szerinte nem az, aki annak aki annak vallja magát, hanem az, akit valaki más, »kívülről« határoz meg. Istenem, ezen az úton már csak egy kis lépés tovább, s máris megcsinálhatjuk a numerus clausust megint.” „És mint a harmincas években, onnan már csak megint egy kis lépés a második zsidótörvényhez, s onnan a borzalmakhoz.”

*

Ha az, amit én írtam, véletlenül nem lett volna elég, azzal együtt, amit ott helyben a Népszabadság (Völgyes Iván) tett hozzá („numerus clausus” stb.), már bőségesen elegendőnek bizonyult a kívánt hatás eléréséhez. Harmincvalahánynál hagytam abba az országos sajtóreagálások számolását. Tíz év óta szüntelenül szembesülnöm kell vele: régi és új ismerősök azzal fejezik be békésnek tűnő beszélgetésünket, miért kellett azt a bizonyost megírnom, és hogy mekkora fájdalmat okoztam vele. Tíz év óta állás- és munkalehetőségeim sora foszlott szét a módszeresen elővett és idézett írásomnak, s az írás nyomán rám sütött „antiszemita”, „fasiszta”, „szélsőjobb” billogoknak „köszönhetően”. Tíz év óta sugárzik vissza felém az a gyűlölet, félelem, keserűség, amit a robbanás idézett elő a magukat zsidónak vallók, a zsidósággal együttérzők, a zsidó-nem zsidó békés együttélésért aggódók körében. De tíz év alatt egyetlen olyan emberrel nem találkoztam, akinél azt észleltem volna, hogy írásom a zsidósággal szembeni előítélet, gyűlöletet táplálta volna benne.

S az egészben ez a legkülönösebb.

A bomba ledobói, mint a magyar tömegkommunikációban a legdörzsöltebb, legszakavatottabb emberek, előre tudták, hogy a napvilágra hozott írás – a megfelelő tálalás révén is – milyen körökben, milyen hatást fog kiváltani. Tudták, hogy az általam eleve beépített láncreakció-lassítók, a megértést és aggodást kifejező szavak a zsidósággal szembeni gyűlöletkeltés veszélyét vagy csirájában elfojtják, vagy minimálisra csökkentik. „Félek, hogy az eddig elmondottakkal szemben egyre dagad a meg nem értés, az indulat.” – írtam valahol cikkem közepe táján. Majd így folytattam: „Tény, hogy sarkosan és – minden konkrétum ellenére – általánosítva fogalmaztam. Most kijelentem, mert erről is van tudomásom, vannak olyan zsidók (barátaim, akik annak vallják magukat), kik nem tartják számon a másiktól, hogy az-e vagy nem. Egyszerűen magyarnak érzik magukat, s az ő reflexiójuk a zsidózásra, az antiszemitizmusra bár szintén a félelem, de ezt nem az összefogással, az uralom megszerzésével akarják feloldani, hanem – az országból való elmeneküléssel. (Nem kell mondanom, milyen borzalmasan szomorú dolog ezt tőlük hallani.)”

A nem kívánatos mellékhatások ezzel nagyjából kivédve. A bomba tehát kiélésíthető, ledobható. A szakértők által megjósolható, sőt, kiszámítható hatása: mielőtt a szétterjedő gondolatok elérnék az agyközpontokat, a borzalmak emlékeit őriző zsigerekből heves ellenreakciókat váltanak ki. Félelmet, dühöt, gyűlöletet. Van, akiből csak szomorúságot, keserűséget. (Miért zsidózol, fiam?) A közös félelmek, közös keserűségek és megalázottságok közös

védekezésre és támadásra indíttatnak. Összefogásra. Demokratikus Chartákra. A létünket fenyegető ellenfelek ellen. A választások győztesei ellen. A Népszabadság profi szerkesztőinek tudniuk kellett, hogy ez fog bekövetkezni. Hetekkel korábban már megpróbálkoztak a „zsidókérdés” bevetésével, de nem jutottak elegendő atomtöltethez; az óvatos vita szinte még el sem kezdődött, máris érdektelenségbe fulladt. A véletlen azonban segítségükre sietett: 1990 tavaszán, az első szabad országos választások küszöbén Kenedi Jánosék (a Nyilvánosság Klub kebelében) elkezdtek számolni, hányszor hangzik el a magyar televízióban a *magyar*, a *falu*, a *nemzet* szavak. Ez volt az a történelmi pillanat, ami levelem megírására készítetett. Az olvasó, a közvélemény erről mit sem tud, ami nem csoda, mert – levélbeli kéréssel szöges ellentétben – éppen a szószámolásra vonatkozó részek maradtak ki teljes egészében. Azok, amelyek fehéren-feketén igazolták volna, milyen komoly alapja van az én félelmemnek, az én aggodalmamnak (vagyis nem csak az övékének, de a miénknek is). Azok a részek, amelyek tompító ereje nélkül írásom efféle konklúziói persze hogy úgy robbantak, mint az atom-bomba: „Politikai, vagyis mások, a többség életét befolyásoló dolgoknál viszont kíváncsún tartom a számszerű arányok figyelembevételét is. A közelmúlt történelme egyértelműen bebizonyította, milyen veszélyes és kártékony dolog, ha az amúgy szép és igaz eszméket tűzzel-vassal, erőszakkal, fondorlattal (harsánysággal, manipulációval) próbálja a kisebbség a többségre kényszeríteni.” „Írásom első része annak megértéséről szólt, miért kész a zsidóság (illetőleg annak egy része) ebbe az újabb zsákutcába belemenni. Reflexek, ösztönök dolgoznak. Úgy éreztem, muszáj erre figyelmeztetnem, mielőtt nagyobb baj lenne! Muszáj szólnom: az antiszemitizmus – egy valamire való reakció. Létezik, létezhet a kisebbségnek is zsarnoksága, még ha rejtettebb, láthatatlanabb módon is. Ám a zsarnokság ekkor is rossz vért – háborúságot – szül.”

*

S most néhány részlet, ami a „Kedves Eötvös Pál!” megszólítással kezdődő levélben még benne volt, de a cikkből már kimaradt. S amelyekről állítom, annak tudatában lettek kihagyva (eltávolítva), hogy lényegesen fékeztek volna a láncreakciót, ezzel megakadályozták volna, hogy a robbantás kifejtse a szükséges hatást, s beteljesítse célját.

/rövid bevezető után/ „A Kenedi János névvel jelzett, a Nyilvánosság Klub elemzését tartalmazó íráshoz fűzném gondolataimat. E cikk tartalma, a megjelenés időpontja, a vizsgálat és az elemzés kezdeményezőjének kiléte, az ezekből levonható következtetések – végső soron mind szorosan kötődnek mondandóhoz.” */a holocaust felidézése után/* „És a gondolat: ha én akkor élhettem volna, ezt nem engedtem volna! Védőleg a zsidók elé állok, hogy »inkább engem löjtek!«. Vagy kiszabadítottam, mentettem volna őket, ahogy ezt néhai nagybátyám, Vargha Tamás matematikus is tette.” */az uralom, hatalom kifejezések értelmezésekor/* „Mind-ebbe inkább a hétköznapiak teljesen hétköznapi esetei tartoznak bele, mint például a hipofízis-ügy kreálása a szegedi László professzor ellen, vagy a Sántha Ferenc író választmányi tagsága elleni szervezkedés, mondván, hogy »magyarkodik.«.” */az SZDSZ stílusához és mentalitásához/* „Vajon miért tartotta fontosnak Sz. A. újságíró, halkán és kissé szégyenkezve kijelenteni, hogy én zsidó vagyok bár, de nem tartozom közéjük.”

/s a levél veleje, amely tíz év múltán is helyénvaló okfejtésnek tűnik; vele együtt aligha lett volna olyan elementáris a robbanás/

„És most a Kenedi írására, ill. a Nyilvánosság Klub elemzésére térve.

‘19, ‘45 és ‘56 után még mindig olyan nehéz megérteni, hogy az ember Magyarországon ma mindenekelőtt magyar akar lenni? Nem kommunista, nem szocialista, nem liberális, hanem magyar. Kötödni akar. Azért, hogy legyen mitől elszakadnia, de legyen mihez visszatérnie is. Azonosságtudat. Identitás. Miért csak a »felkészült szakemberek« elméleti munkásságában van ennek jelentősége? A gyakorlatban, a politikában miért képtelenek meglátni ennek fontosságát, s építeni rá?

Mert sokuknak mást jelent a kötődés. Ezért nem tudják a másik oldalról is nézni a dolgokat.

Az elemzés megállapítja, hogy túlsúlyba kerültek a *falú, magyar, nemzet* szavak. Miért nem azt állapítja meg, hogy eddig indokolatlanul ritkán szerepeltek? Miért nem azt látják be készítői, hogy a szocialista rendszer alatt szüntelen hangoztatott internacionalizmus, az annak megfelelt vezetői és tömegkommunikációs gondolkodás, viselkedés rengeteget ártott az ország népének, mivel talmi volt, hamisítvány volt, nem pedig oly szükséges kötőanyag.

Attól tartok, az SZDSZ, a Nyilvánosság Klub, Kenedi János most szintén olyasmit erőltet, ami számukra – de bizonyos fokig az egész ország számára is – feltétlenül szükséges, de talán nem feltétlenül ezzel a súllyal és kizárólagossággal. Ki ne akarná a végtelen szabadságot? De erre a szabadságra talán fel kell készülni. Ki ne akarna világpolgár lenni? De erre a világpolgárságra is fel kell készülni. Ha ma a falú szerepe Magyarországon akkora, amekkora, a tömegkommunikáció az esetben jár el helyesen, ha ezt műsorainál is figyelembe veszi. Nem tartom helyesnek egyáltalán, hogy a „civil társadalom” építését pusztán elméleti, ill. világpolgári megfontolások alapján, helytől és időtől függetlenül végezze bárki is. Mert újra csak az fog bekövetkezni, ami a szocializmusunkkal: sokaknak ideig-óráig jó, sőt, felettébb hasznos lesz, de a többség, s végül az egész ország tönkremegy bele.

Az elemzés kapcsán még nagyobb kifogásom, hogy elfogultsága révén akaratlanul is hamisít, olyan következtetéseket is levonva, amelyek az adatokból éppen hogy nem adódnak. Azt állítja, hogy a régi „[A] Hét” a „társadalom-ország-törvény-állam” szócsoporthal volt jellemezhető, szemben az új „[A] Hét”-tel. De ha figyelmesen megnézzük a számokat, kiderül, ugyanezeket a szavakat az új „[A] Hét”-ben – 4-gyel, ill. 2-vel – többször használták! Tehát korántsem arról van szó, hogy eme »civil értékek« fontossága az új adásokban csökkent volna, hanem éppenséggel arról, hogy az eddig negligált értékek is végre szerepet kaptak.”

/s végül a szándékomat nyilvánvalóvá tévő befejezés/

„Kedves Főszerkesztő Úr!

Írásom még annál is hosszabbra sikeredett, mint gondolni mertem. De muszáj volt legalább ennyire árnyaltan fogalmaznom, mert tisztában vagyok a téma kényes voltával. Annyira tisztában, hogy még magamban is kétségek dúlnak, szabad-e eme gondolatoknak nyilvánosságra kerülniük. Csak annyit tudok, sokaknak hasznos lenne, másoknak viszont éppen nem. De azt hiszem, ez már az Ön gondja. Így öntől csak két dolgot kérhetek:

1. Ha van kedve és ideje, reagáljon levelemre – amely végül is a cikk hatására született meg.
2. Ha lényegét tekintve igaznak ítéli a konkrétan a Kenedi-írással kapcsolatos megállapításaimat, kérem, ezt a részt közölni szíveskedjenek.

Bpest, III. 28.

Köszönettel és tisztelettel

Varga Domokos György”

*

Ami hajdani írásomat, az első „antiszemita töltetű” bombát illeti, már csak annak megválaszolása maradt hátra, miért mentem bele mégis a közlésébe (a ledobásába). Amidőn nem egy főszerkesztői választ „kaptam, hanem egy készre szerkesztett kefelevonatot, de ezt sem a Kenedi-elemzésre vonatkozó reakcióval, hanem éppen e nélkül, akkor miért nem küldtem el a szerkesztő urakat a fenébe?

Több okból se tettem.

Részint a nagy megtiszteltetés miatt. Korábban – egyetlen novellától eltekintve – semmiféle kapcsolatom nem volt a nyilvánossággal, most pedig nem is olvasói levél, hanem igazi cikk formájában óhajtottak közölni. Ennél is lényegesebb volt, hogy ha másképp tálalva is, ha megcsonkítva is, de a gondolatok az enyéim voltak. Ráadásul – baráti beszélgetésekből láthatóan – nem csak az enyéim. S mindig is hajlottam arra, hogy a sokáig elhallgatott, vissza-

fojtott gondolatok végül úgyis megtalálják a nyilvánossághoz vezető utat, ám könnyen lehet, hogy ekkor már hatalmasabb, pusztítóbb erővel törnek felszínre.

De amiért igazából kockáztatni mertem: az a meglehetősen naivnak tűnő hit, hogy bár sokan lesznek, akikből elutasítást, félelmet, gyűlöletet váltok ki, akadnak a címzettek (a magukat zsidónak vallók és érzők) között azért majd olyanok is, akiknél megértésre találok. Akik majd okosan felügyelni fogják saját reakcióikat és ösztöneiket, s miközben nagyobb megértést tanúsítanak mások iránt, nagyobb önmérsékletet tanúsítanak magukat illetően.

Ma már egyértelmű, hogy én számítottam rosszul, a szerkesztők viszont jól. Ma már az is világos számomra, hogy a Nyilvánosság Klub-féle elemzés paradox módon éppen olyan bomba volt, mint amit én ellene, a hatástalanítása szándékával készítettem. A szétkürtölése annak, hogy a rendszerváltozás hajnalán az addiginál többször használják a magyar, a nemzet, a falu szavakat, az erre érzékeny fülek dekódolási művelete után annyit jelentett, hogy újra felütötte a fejét a magyarkodás, a nacionalizmus – „tehát” az antiszemitizmus és holocaust veszedelme. Mindenféle hitem és szándékom ellenére, cikkemmel ugyanezt erősítettem meg. Hozzájárultam a nemzet kettéosztódásához, a konzervatív és liberális, jobboldali és baloldali érzelmű zsidók összemosásához és (politikai értelemben) összetereléséhez. Félelmem önmagát beteljesítő jóslattá vált. Elősegítettem, hogy a nemzeti, konzervatív, keresztény erők ellen – a Schmidt Mária történész által oly szemléletesen leírt módon – sikeresen bevessék „az antiszemitizmus elleni harc” fegyverét. Hogy a bomba ledobása beteljesítse magasabb küldetését.

*

Mi lehetett ez a küldetés? A média nemcsak eszköz a hatalom kezében, de önálló hatalmi ág. A szerkesztőségek, újságírók rákaptak a rendszerváltoztatás, a politikacsinálás ízére. Az MDF választási győzelme után a „közszolgálati” rádiónál és televíziónál – így mondják – számos neves munkatárs összecsomagolt, várta menesztését. A leginkább kompromittálódott lapok felgyorsították átváltozási (privatizálási) kísérletüket. A Népszabadságnál, az ellenzéki szerepbe szorult szocialista zászlóshajónál az ellencsapás különféle lehetőségeit mérlegelték. A régi nómenklatúra elleni támadások, kommunistázások – az önkéntes fegyverletétel, sőt, a nyílt átállások ellenére – oly hevesse váltak, hogy létükben érezték fenyegetve magukat. A „zsidókérdés” egyre gyakoribb felvetése, nyílt feszegetése is mind nyugtalanítóbbá vált. Ott van a sajtófégyver a kezükben, de hogyan lehetne ügyesen használni. A kommunistázás dolgában most nem számíthatnak a társadalom kíméletére. A „zsidózástól” azonban összerándul a legtöbb ember gyomra. Ha sikerülne ledobni egy „antiszemita töltetű” bombát, a kommunista – nem kommunista ellentétek helyett a jó és a rossz, az emberséges és embertelen, az emberi szabadságjogok és a nacionalizmus, antiszemitizmus, fasizmus fogalmak mentén lehetne megosztani a társadalmat. Csak arra kell ügyelni, hogy minimálisra csökkenjen a nemkívánatos mellékhatás.

*

Így teremnek tehát az antiszemiták... Ha nincs a robbanás, talán sose veszem észre, hogy a magukat most vendégnek érző családtagjainkban az elképzelhetőnél is mélyebbek és maradandóbbak a sérülések. Minden okozott fájdalom ellenére sem tudom azonban se bánni, se megtagadni, ami tíz éve történt. *Amikor az ember rájön, hogy saját népe nevét nem használhatja saját hazájában...* Mindenesetre a bomba óriási erejű szellőkése kijózanítólag hatott rám; de ami talán még fontosabb: úgy tűnik, a bomba lehajítójára is. A Népszabadságot változtatlanul izgatja ugyan „a zsidókérdés” (lásd Lovas István nagy port kavaráó Véralgebrájának megjelentetését), félelmének elmúltával mégis szemlátomást kerüli, hogy kivegye részét az antiszemiták gyártásából, veszedelmes bombák ledobásából. Csinálja más, ha akarja!

Előbb-utóbb ők is kijózanodnak.

IGAZ, HAMIS

Sajtómódszertani stílusgyakorlatok

Az 1992. október 23-ai, Kossuth téri ünnepi megemlékezés a köztársasági elnök kifütyülése, az ő szótlanság és riadt várakozása, majd hirtelen sarkon fordulása, főképp pedig a nyomában kitört politikai és sajtóvihar miatt rendszerváltozásunk örökre nevezetes eseménye marad.

A különleges alkalmak mindig megkönnyítik a kutató dolgát, mert erős fényükben jobban megmutatkoznak a különféle szereplők egyébként többé-kevésbé rejtett vonásai, magatartásjegyei. Ilyenkor ragadható meg a legkönnyebben az az elfogultság, amit a gyanakvó néző, hallgató vagy olvasó máskor is észrevenni vél, csak nem tudja nyakon ragadni.

A Kossuth téri eseményekről, A Hét (Pálffy G. Istvánék) és az Egyenleg (Bánó Andrásék) összecsapásáról, pereskedéséről (amelyből Pálffyék oldalán – a Pesti Hírlappal együtt – én is kivehettem a részem) részletesen beszámoltam A *váratlan tanú* című könyvemben. Videó-, illetve fényképfelvétellel igazoltam, hogy az Egyenleg össze nem tartozó eseményeket vágott össze, s bebizonyítottam, hogy Bánóék meghamisították a valóságot, mivel úgy állították be, mintha néhány szkinhed fojtotta volna bele a szót köztársasági elnökbe, s egész egyszerűen elhallgatták, hogy a fő fütyösök az öreg ötvenhatosok voltak.

Itt az egész szövevényes ügynek csupán két vonatkozását kívánom kiemelni. Az egyik az *igaz* és *hamis* értelmezése; a másik: a laza felfogású értelmezés messzemenő következményei. Példákkal fogom igazolni, hogy Bánóék zászlólengetős jelenetének többszöri bemutatása hogyan teremtett alapot a valóságtól elrugaszkodott vélemények hangoztatásához, illetve a sajtó számára a módszeres hamisításához.

Hogy a kérdés fajsúlyos voltát érzékeltessem: Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság elnöke előszeretettel nyilatkozza, hogy bírót politikai szempontok nem befolyásolják. Tőle mint a bíróság elnökétől ez nem vehető zokon, a valóság azonban nem ilyen szépen fest. A Szonda Ipsos elleni perben, amelyet a neves közvélemény-kutató azért indított ellenem, mert azt állítottam, hogy nem annyira a kutatás, mint a befolyásolás a feladata, a bírónő megjegyezte: „Miért ne befolyásolna? Az a dolga.” A Bánóékkal vívott perben hasonlóképpen nem tudtam elfogadtatni a tisztelt bírósággal azt az álláspontomat, hogy hiába voltak ott a szkinhedek a téren, hiába lengették a zászlót, még ha ezt akkor is tették volna, amikor Göncz Árpád kiment a színpadra, majd ott állt néma rémületben a mikrofon mögött, nos, e néhány srác, aki ráadásul kívül esett a reflektorfénybe zárt elnök látóhatárán, semmiképp nem fojthatta bele a szót. Aki tehát mégis ezt állítja, az *bődületeset* hamisít.

Bánó András a hamisítási ügy kipattanása s állásából való felfüggesztése után közleményben tudatta: 1. 1992. október 23-án a Magyar Köztársaság elnökébe a Kossuth téren belefojtották a szót, függetlenül attól, hogy erről az Esti Egyenleg beszámolt vagy sem. 2. A köztársasági elnököt kifütyülők között Árpád-sávós zászlókat lengető, náciapkás fiatalok is voltak – függetlenül attól, hogy arról az Esti Egyenleg beszámolt vagy sem.

E nyilatkozat – és a bírák hasonló felfogása – kezünkbe adja a kulcsot: alapvetően szemléletbeli problémáról van szó. A közvéleménybe – és alakítóiba – még nincs beleégetve az a nemcsak etikai, de legalább ennyire logikai felfogás, amelyet történetesen a BBC-től vett át a Magyar Televízió, s amely különben Bánóék idején is érvényben volt már. Az idevágó legfontosabb elemek:

- A hírműsorok nem teremtik, hanem közvetítik az eseményeket.
- A hangnak és a képnek összhangban kell lennie. Megengedhetetlen a képek sugalmazó, megtévesztő alkalmazása.
- Olyan megalapozott beszámolót kell adni, amelynek alapján a közönség véleményt tud formálni.

A zászlólengető fiú „náci sasosnak” nevezett sapkában való többszöri közelképes bemutatása, a köztársasági elnökhöz való illesztése nem közvetítette, hanem *teremtette* az eseményeket. Azt *sugalmazta*, hogy Magyarország köztársasági elnöke náci, szélsőjobb fiatalok garázdaságának van kitéve; hogy Magyarország fasizálódása már itt tart. A közönség – és a sajtó – jelentékeny része ennek alapján alkotott képet magának az eseményről, tehát *nem tudott valós véleményt formálni*.

E könyv egyik fejezetében (Akciózások kora) többször hivatkozom Ferenczi Krisztina rendkívül informatív tanulmányára²⁴⁵. E körütekintő, alapos műben találjuk a következő eseményleírást 1992. október 23-áról: „Különösen kitűnt aktivitásával néhány száz, nyilas és fasiszta szimbólumokat viselő szkinhed.” Azon már nem is lehet csodálkozni, hogy az SZDSZ-es Gadó György²⁴⁶ a következőt nyilatkozza egy külföldi (svájci) újságba²⁴⁷: „...Göncz Árpádot, aki szintén liberális, több száz randalírozó megakadályozta a beszéde megtartásában. »Zsidó« és »Sieg Heil!« – kiáltozta a tömeg, s közülük néhányan nyilas-keresztes egyenruhát viseltek, a magyar nácik egyenruháját, és horogkeresztes zászlókat lengettek. [...] A gyanú, hogy a csőcselék a kormány megbízásából cselekedett vagy legalább eltűrték, ami történt, a következő napokban beigazolódott.”

Sajnos nemcsak a Gadóhoz hasonló, hallucinálásra hajlamos személyiségek ragadnak meg a képtelenség kellős közepében, hanem, lám, egy alkotmányjogász is: Halmai Gábor szintén minden további nélkül el tudja képzelni, hogy „az 1992. október 23-i hivatalos állami ünnepségen néhány náci egyenruhás skinhed belefojtotta a szót a köztársasági elnökbe”²⁴⁸. Itt látható igazán, mi a sanda tömegtájékoztató valóságos veszedelme: még az olyan „nagy tudású” emberek is, mint egy alkotmányjogász, jobban hisznek a nekik rokonszenves műsorvezetőnek (médiumműhelynek), mint a saját józan eszüknek, megannyi tapasztalatuknak. A Magyar Hírlap állandó publicistája még három év múlva is őrzi magában a hamis képet: „Boross Péter ráadásul azt hiszi, hogy mások viszont mindent elfelejtettek. Hogy elfelejtették például az 1992. október 23-án a Parlament előtt történeteket, amikor is hatósági segédlettel vonultatták fel azokat a »nemzeti ifjakat«...”²⁴⁹

Arról pedig Glatz Ferenc akadémikusunk gondoskodott, hogy „amíg világ a világ”, a hamis kép megőriztessék utódainknak is: Az általa szerkesztett *A magyarok krónikája*-ban mindössze két oldal foglalkozik az 1992. évvel, ebben is kitüntetett helyet kapott a szélsőjobb akciózás, ezen belül a Kossuth téri kifütyülés. Természetesen az Egyenleg-féle verzióban: „A skinheadek legnagyobb feltűnést keltő megmozdulására október 23-án került sor. Az 1956-os évforduló ünnepségén nyilas jelképeket viselő, Árpád-sávós zászlót lengető bőrfejúek megakadályozták, hogy a köztársasági elnök elmondja beszédét.”²⁵⁰

Szerencsére – és talán a Váratlan tanúnak is köszönhetően – közben az igaz kép sem hagyta teljesen kiszorítani magát. Feledy Péter, a Magyar Televízió politikai műsorokért felelős egykori alelnöke a bíróság „felmentő” döntése ellenére sem engedte vissza Bánót a közszolgálati televízióba, mondván – és a Magyar Hírlapban nyilatkozva –, hogy döntően

²⁴⁵ Ferenczi Krisztina id. mű

²⁴⁶ Egy olvasóm régi újságcikk fénymásolatát küldte el, amely szerint az eredeti írás (olvasói levél) a Népszabadságban jelent meg 1957. február 22-én, *Visszaszerezni a nép bizalmát!* címmel, s efféle kitételekkel: „Magam is részt vettem mostanság pártgyűléseken. Jogos felháborodásunk az ellenforradalmárok iránt, szükséges a keménykéz követelése, fontos, hogy az októberi események igaz mivoltát tízszer is kifejtjük [...]. Magam már négy ízben fordultam levéllel vagy cikk beküldésével a szerkesztőséghez, választ mégis egyszer kaptam csak, noha írásaim politikai vonatkozású észrevételeket tartalmaztak. (A népakarathoz küldött írásom is válaszlatlan maradt.) [...] Hovatovább eredményesebben fordulhat az olvasó gyógyszerigényével egy szerkesztőséghez, mint orvoshoz vagy gyógyszerészhez – ami még nem nagy baj –, míg politikai kérdéseivel esetleg kénytelen lesz a patikushoz vagy fűszereshez fordulni.” Aláírás: Gadó György.

²⁴⁷ Jüddische Rundschau, 1993, szeptember 2. In: *Heti Magyarország* 1993. szeptember 17.

²⁴⁸ Halmai Gábor: *A véleményszabadság határai*, Atlantisz, 1994

²⁴⁹ Mészáros Tamás: *Mint a Bourbonok?*, Magyar Hírlap 1995. január 23.

²⁵⁰ *A magyarok krónikája*, Glatz Ferenc szerkesztésében, 1995, 799. o.

Bánónak köszönhető, hogy hamis kép alakult ki Göncz Árpád 1992-es kifütyüléséről. Ő (Feledy) „a helyszínen saját szemével látta, hogy „több száz ‘56-os veterán fütyülte ki a köztársasági elnököt, szkinhedeket ő nem látott. Ettől lehettek ugyan ott, de hangerejük elhanyagolható lehetett.”²⁵¹

Bár kétségtől a televízió a legnagyobb hatású médium, igazán csak akkor számíthat sikerre – sikeres befolyásolásra –, ha a többi tömegtájékoztató csatorna is aládolgozik, besegít. Esetünkben ez történt. A *váratlan tanú* segítségével alább ízelítőt kapunk a sajtó *módszertani stílusgyakorlatából*, azaz abból, hogy az ellenzéki vagy magukat függetlennek nevező országos napilapok hogyan kezelték az 1992. október 23-ai események egyetlen mozzanatát.

A tény

Krisán Attila, a határőrség szóvivőjének nyilatkozata alapján

A rendezvényt szervező Belügyminisztérium kérésére két teherautónyi, összesen ötven fő határőr sorkatonát vezényeltek az ünnepségre. A civil ruhás fiatalok a Bem térről a Kossuth térre haladva ‘56-os röplapokat, illetve nemzeti színű papírárszlócskákat osztogattak. A programnak megfelelően a határőrség zenekara játszotta a Himnusz és a Szózatot, a katonák pedig melegítőben és szelídsekiben vettek részt az ünnepségeken. Két álcázatlan, határőr-emblémás teherautó várta őket az ünnepség után. A téren semmi olyat nem tettek, amivel megsértették volna a köztársasági elnököt.

Kurír,

Határőrök Göncz ellen?, október 24., részletek:

Többeknek feltűnt, hogy a Göncz Árpád ellen demonstrálók között milyen sok lila melegítő-s férfi van [...]. Szász Domokosnak, az SZDSZ Országos Tanácsa tagjának véleményes szerint amúgy is szembeszökő volt a tüntetés szervezettsége. Néhányan követni kezdték a lila ruhás férfiakat [...] A gyanakvók legnagyobb megdöbbenésére a lila különítmény a határőrség két teherautójára szállt fel. A teherautók rendszáma: RF 85-74 és RF 85-75. [...] Ha igaz, hogy az állam egyik erőszakszervezete részt vett a köztársasági elnök elleni fellépésben, az új és nagyon sötét színt hoz a magyar politika palettájára.

Kurír-recept:

- nem állítja, hogy a lila melegítő-sők demonstráltak, de sejteni engedi
- csak az egyik érdekelt féltől ismertet véleményt
- „követni kezdték”: a bűnözőket szokás
- „különítmény”: képzettársítás manipulatív előidézése (pl. a nyilasokra)
- rendszám: a legszárazabb tény, a szám itt akármennyire is érdektelen, a tárgyilagosság = hitelesség látszatát kelti
- sötét szín: a végére elfelejti az olvasó, hogy a mondat „Ha”-val kezdődött.

Mai Nap,

Csuklyában, október 25., részlet

Bizony kellemetlen, hogy a magyar újnácikat, akik először csak egyszerű újinternacionalista skinheadek voltak, majd bőrféjűvé honosodtak, most meg már aranykopjásokká tagozódtak népnemzetileg, minduntalan ott látjuk a csurkista tüntetéseken. Hallatlan színvonalú vezető-

²⁵¹ Magyar Hírlap 1999. január 26.

jük, Potyka úr vagy testvér állandóan ott virít Zacsek, Csurka, Stolmár G., Grosics és a többi hazafi mellett. Ezek az emberek ugyanannak a pártnak a tagjai, amelyikbe a belügyminiszter éppen néhány hete lépett bele.”

Mai Nap-recept:

- csuklya: jobb pl. a kapucninál, mert jobban lehet róla a Ku-Klux-Klanra és a faszizmusra asszociálni
- gördülős asszociáció: újnáci, színhed – Potyka – Zacsek, Csurka stb. – hazafi – belügyminiszter – MDF

Népszava,
Ötvenen lila dzsekiben, október 26., részletek

Részt vettek-e az október 23-i Kossuth téri „ünnepség” Göncz Árpád-ellenes demonstrációjában a kivezenyelt határőrök? Ellentmondó nyilatkozatok után ezt az érintettektől, a határőröktől kérdeztük volna – ám őket adyilgeti laktanyájukból szélnek eresztették tegnap délben.

– Már mindegyiküknek meg volt írva a „könyve” – mondja Krisán Attila, a határőrség szóvivője. [...]

– Természetes, hogy fenntartom állításomat: a lila melegítősök – tehát a határőrök – részt vettek a köztársaság elnöke elleni demonstrációban – mondja Szász Domokos, az SZDSZ Országos Tanácsának tagja.

– Állítását bizonyítani is kell.

– Kérem, kilenc tanú és egy filmfelvétel áll rendelkezésre.

– Mi látható a filmen?

– Az, amit tapasztaltunk: hogy a lila melegítősök közül többen a skinheadek, a fő hangadók közé vegyültek. Éppen erre figyeltünk fel: a hátunk mögötti kopaszcsoporthoz ágáló lila ruhásra. Úgy kiabált, hogy megtettük, amit sosem akartunk, négy nyomozót vittünk rá. Igazoltatták is, de mivel a nála talált röplapok nem adtak intézkedésre okot, elengedték. [...] Az ügynek természetesen folytatása is lesz.

Népszava-recept:

- felszínes fontoskodás, ami lényeges dolgokat homályban hagy, pl.: a határőröknek feladata volt az ünnepi röplapok osztogatása, ezért vegyültek el a tömegben
- egyetlen magáról megfélelmező tizenhét-tizenkilenc éves határőr mintha maga a testület volna?! – az igaz-hamis dilemma helytelen megoldása

Magyar Nemzet,
Megválaszolatlan kérdések, október 26., részletek

Végül is miért vezényeltek ki ötven áruház határőrt a Kossuth térre? /../ Miért téveszthették őket össze egyesek a skinheadekkel? Csak nem azért, mert ugyanazt kiáltozták, mint ők? [...] Vajon máskor is feltűnnek majd a lila szélzsekik köztereinken?

Magyar Nemzet-recept:

- áruház: fantáziadúsabb, mint az egyenmelegítő, és a gyanú is jobban körbelengi
- nem állít, csak kérdez – óvatos duhaj
- „Vajon máskor is feltűnnek?”: talányos fenyegetés, hatásvadászat

Népszabadság,
Elítélik az elnök elleni provokációt, október 26., részletek

Szász még azt is közölte: az ünnepség után a skinheadek vezetőjével Horváth Béla MDF-es képviselő beszélgetett. [...] Kőszeg Ferenc lapunknak elmondta: a határőrség parancsnokságán Jós alezredessel, az ügyeletessel beszélt. Az alezredes elismerte, hogy a két teherautó valóban a határőrségé. [...] Kőszeg elmondta: megkérdezte Krisántól, parancsra vagy önként szolgáltak-e a katonák. A szóvivő elismerte, hogy parancsra cselekedtek a kiskatonák, a Belügyminisztérium előzetes terve alapján.

Népszabadság-recept

- egy színhed és az MDF összetársítása
- a semleges töltetű szavak (mondta, vélte, közölte) helyett bűnre asszociáltató szavak használata: *elismerte*, *bevallotta*; mi mással szállították volna a katonákat, mint teherautóval; mi másra cselekedtek volna, mint parancsra? – de e sötét szavakkal kivédhetetlenül a vétkesség árnyéka vetődik az illetőre

Magyar Hírlap,
Szervezett provokáció az elnök ellen? Határőrök is segítettek
a Parlament előtt, október 24., részletek

Az új városháza dísztermében tartott nemzetközi tanácskozáson [...] a késő esti órákban megjelent Szász Domokos III. kerületi önkormányzati képviselő. Mint elmondta, társaival lila széldzsekis, polgári ruhát viselő fiatalokra lettek figyelmesek. [...] A félegyenruha, valamint feltűnő aktivitásuk a Göncz-pfujozásban gyanús lett nekik, így követték őket. Az ünnepség befejeztével a fiúk két honvédségi – HÖR feliratú – teherautóhoz mentek. [...] Vezényszóra felszálltak, és eltávoztak a Parlament elől. A rendszámuk alapján a szintén jelen lévő Kőszeg Ferenc – immár az új városházáról – érdeklődött a határőrség parancsnokságán a két tehergépkocsiról. Jós alezredes elismerte, hogy a két szállítójármű valóban a határőrségé, s lila széldzsekis fiatalok határőrök. [...] A lila dzsekis határőr fiatalok feladata egyébként a rend vigyázása volt.

Magyar Hírlap-recept:

- provokáció az elnök ellen: a kövér betűs cím nem állítja, csak kérdezi; de a határőrök mi másba segíthettek be, ha nem a provokációba
- bőséges merítés az egyik érdekelt félből (SZDSZ), ugyanakkor a másik fél megkérdezése elmarad
- szokásos asszociációs játék: vezényszóra = „szervezett, katonai, állami”; feltűnő aktivitással = nemcsak részt vettek, de kezdeményeztek; elismerte = bevallotta vétkét; egyébként = ha csak így, mellékesen vigyázták a rendet, a fő feladatuk nyilván a provokáció volt.

KUTATÁS VAGY BEFOLYÁSOLÁS?

A közvélemény-kutató cégek fontos szerepet töltenek be a „tömegtermelés”, a „tömegfogyasztás”, a „tömegkultúra”, a „tömegmédia” modern korszakában: mérik a nagyközönség szokásait, vonzalmait, beállítottságát, rokonszenvét és ellenszenvét, várákosását, álláspontját, tetszését, idegenkedését, egyetértését vagy elutasítását a legkülönbébb termékekkel (fogyasztási cikkekkel), személyekkel, intézményekkel, elmúlt és várható eseményekkel, közérdeklő kérdésekkel kapcsolatban. Mindezekben belül a *politikai* tárgyú felmérés a legismertebb hazai közvélemény-kutató cégek éves forgalmából (Gallup, Szonda Ipsos, Median) viszonylag csekély hányadot tesz ki; annál nagyobb az érdeklődés irántuk és gyakoribb a vihar körülöttük.

Nem ok nélkül.

E rövid tanulmánynak nem tárgya, hogy átfogó képet nyújtsak a hazai politikai közvélemény-kutatásról. Amit bizonyítani kívánok, hogy a rendszerváltozás során – az újságírókhoz hasonlóan – a közvélemény-kutatók is befeküdtek a politika ágyába. Vannak ennek olyan, bizonyításra nem szoruló jelei is, mint például a Szonda Ipsos és az MSZP közötti személyes összefonódás: a Horn Gyula által kezdeményezett SZEM egyik alapító tagja Levendél Ádám, a Szonda Ipsos feje; korábban – a Horn-Kuncze kormány időszakában – a Szonda Ipsos örökös és kizárólagos vendége volt A Hét című, kormány-közelit politikai magazinnak. Ugyanennek a ciklusnak a végén, az országos választások küszöbén a közvélemény-kutató cégek közül egyedül a Szonda Ipsos közvélemény-kutatása „jósolta” első helyre a szocialistákat...

A közvélemény-kutatók és a politika összefekvését leginkább a szakmai abszurdítások segítségével lehet bizonyítani. Ezek némelyike könnyen átlátható és felfedhető (mondhatnánk: kilóg a lóláb); először ezekből szemezgetek, majd bemutatok egy igazi nagy kompozíciót. Ezek a példák különben nemcsak az összefekvés tényét igazolják, vagyis azt is, hogy a bennük érintett közvélemény-kutató cégek tudatosan vették ki részüket a közvélemény befolyásolásából (manipulálásából); hanem azt is, hogy a politikával és a médiával összejátszva, harmadik szereplőként *fontos részt vállaltak az akciózásokból*.

„Az MDF jól becsapta az országot”

A Magyar Hírlap 1993. október 8-i számának első oldalán a Szonda Ipsos közvélemény-kutatási eredménye színes grafikonon. Címe nincs az ábrának, így nem lehet tudni, az egyes parlamenti pártokat jelképező oszlopdiagrammok (az „I-VIII. havi adatok”) mit is mutatnak. A kép aljához egy vastagbetűs felirat illeszkedik a következő szöveggel: „Az MDF jól becsapta az országot...” A pártszimpátiák változásainak okairól szó írásunk a 8. oldalon. A kép balján egy belül folytatódó, önálló cikk a következő címmel: *A kormány megszegte ígérését?*

„Csökken a Fidesz népszerűsége?”

Amikor a pragmatikus liberális Fidesz a taxisblokádot követően markánsabbá igyekezett tenni függetlenségét és távolságát a radikális liberális SZDSZ-től, politizálásával, megnyilvánulásaival fokozatosan nemzeti liberális-konzervatív irányba fordult. Nem vette ki részét sem a taxisok bujtogatásából, sem a Demokratikus Charta akciózásaiból, de a médiaháborúzásban is inkább csak statisztika szerepet vállalt. Amíg nem kezdődnek meg az intenzív kampányelőké-

születek, a Fidesz a legnépszerűbb hazai párt. A Gallup felmérése szerint 1993 áprilisában (ekkor tartja kongresszusát Debrecenben) a pártot választók közel 43 %-a támogatja. Amikor Fodor Gábor kilép a Fideszből (november 3.), a támogatottság 25 % alá zuhan. Alig fél év múlva, az 1994-es országgyűlési választásokon ez a valaha népszerűségi csúcspontot beállító párt a mandátumoknak csupán 5,18%-át szerzi meg!

Az első nagy népszerűségvesztés az MDF-Fidesz székház-ügy kipattanása és a sajtó általi napirenden tartása után következik be. A Fidesz támogatottsága 40-ről 33%-ra esik, a két „frontember”, Orbán Viktor és Fodor Gábor népszerűségi indexe 6, illetve 5 ponttal.²⁵² A következő népszerűségvesztés a Fideszen belüli hatalmi harchoz kötődik: azt hihetnénk, hogy a közvélemény ismét mindhármukat (Fidesz, Orbán, Fodor) fogja büntetni miatta, ám nem ez történik.

A harc ugyanis nem csupán két személy, hanem két felfogás között zajlik: Fodor Gábor – a debreceni kongresszuson elfogadott program módosításával – vissza akar térni a balliberális irányba, szorosabb köteléket kíván a szabad demokratákkal (át is fog lépni, miniszteri posztot fog is kapni cserébe). Orbán ezzel szemben a nemzeti liberális-konzervatív irányzathoz akarja tartani magát és pártját. Nemcsak a balliberális (internacionalista) politikai erők, de a média és a közvélemény-kutatás egyívású tényezői sem nézhetik ezt jó szemmel, ekkor következik be harmójuk látványos összefekvése. A kampány néhány pillanatképét vetítem ide.

A közös cél: Fodor Gábor jelentőségét felnagyítani, népszerűségét növelni, vereségét és távozását igazságtalanságként felmutatni, a Fidesz gyengeségeként (másfelől értelemszerűen az SZDSZ erősségeként) feltüntetni. A Magyar Hírlap első oldalán, kitüntetett helyen (balra fent) indítja tudósítását a Fidesz országos választmányának üléséről. A jókora cím: *„Fodor Gábor alelnök marad”*. Felette: *„Fidesz választmány Miskolcon”*. Az igazi hírt már csak a lead-ből tudhatjuk meg: *„Szájer Józsefet választotta meg elnökévé szombaton tartott alakuló-ülésén a Fidesz országos választmánya. A szavazáson Szájer József 53 voksot kapott, míg ellenfele, Fodor Gábor alelnök 23-at.”* Tárgyilagos tájékoztatás esetén ilyen eseményhez efféle címek jöhetnek volna számításba: *„Szájer József győzött”*; *„Szájer fölényesen győzött”*; *„A választmány Szájer mellett döntött”*; *„Szájer József lett a választmány elnöke”*; *„Szájer nyert, Fodor marad”*; Szájer: 53, Fodor: 23, és így tovább.

Fodor Gábor november 3-án kilép a Fideszből. A Magyar Hírlap most a TeleMedia felmérésének eredményét hozza, szintén színesben. Itt már megtudhatjuk a felmérés tárgyát is: *„Véleménye szerint Fodor Gábor távozése a Fidesz népszerűségét javítja, rontja vagy nem befolyásolja?”* Nagy kék körszelet mutatja, hogy bizony rontja: a megkérdezettek 61%-a gondolja így; s csupán egyetlen százalék, hogy javítja! Az már csak az ábrához tapasztott, *„Csökken a Fidesz népszerűsége?”* című írás első oldali indításából tudható meg, hogy a Magyar Hírlap megbízásából készített felmérés *csak a budapestieket* szondázta. Nem véletlenül: tömegtájékoztatás tekintetében az ország legjobban lefedett – és a befolyásolás tekintetében ennek megfelelően leginkább veszélyeztetett – területe a főváros. A Szonda Ipsos felmérései szerint Orbán Viktor és Fodor Gábor népszerűsége egyre nagyobb különbséget mutat az utóbbi javára. Csakhogy amíg – a novemberi adatok szerint – Budapesten 21 pont a különbség, a vidéki városokban 13, a falvakban pedig mindössze 7.²⁵³

A „Fodorcsinálásból” nem marad ki a HVG sem. A Szájer Józseffel készített beszélgetés (Portré) szó szerint így indul: *„Egy cseppnyi lelkiismeretfurdalása sincs, hogy Fodor Gábor testén – még drasztikusabban a „hulláján” – keresztül jutott ebbe a pozícióba?”*²⁵⁴ Gábor Iván megmondta...

²⁵² Bokor Ágnes: *Politikusok népszerűsége*, In: Magyarország politikai évkönyve 1994, 667. o.

²⁵³ Bokor Ágnes id. mű u. o.

²⁵⁴ HVG 1999. november 13.

„Az SZDSZ-t tartják centrumban lévőnek”

A választások küszöbén már szinte minden áldott nap jelenik meg valamilyen kutatási eredmény, amely valójában a közvélemény terelését szolgálja. Az akciózásokba-háborúzásokba belefáradt nagyközönség (választók) várhatóan a mérsékeltebb, halkabb politikai erőket fogja előnyben részesíteni...Ugyancsak a Magyar Hírlap számol be (1994. április 7.) a Szondának arról a felméréséről, amely azt firtatta, hogy a megkérdezett szerint baloldali vagy jobboldali az adott párt. A válaszlehetőségek: jobboldali; baloldali; a kettő közötti. Az eredmény a Fidesz és az SZDSZ vonatkozásában a következő:

	Fidesz	SZDSZ
jobboldali	27	25
a kettő közötti	54	50
baloldali	19	25

Az adatokból látható, hogy a Fidesz négy százalékkal többet kapott a „semlegességre”; ugyanakkor 2-vel többet a jobboldaliságra, és 6-tal kevesebbet a baloldaliságra. A többi pártnál a „semlegesség” 12 %-tól (MSZP) 39 %-ig (KDNP) terjedt. Ha sajtó és közvélemény-kutatás nem játszik össze, akkor a felmérés a következő címek valamelyikével jelent volna meg: „A Fideszt (esetleg a Fideszt és az SZDSZ-t) tartják centrumban lévőnek”. De semmiképpen nem úgy, ahogy a Magyar Hírlap közli öthasábos címében: „Az SZDSZ-t tartják centrumban lévőnek.” Ugyanis praktikusán a semleges terület nagysága dönti a centrumhoz kötődést, és nem az, hogy mi van a két szélén. Ha a Fidesznek „a kettő közötti”-re mondjuk 80% jön ki, balra 5 és jobbra 15; az SZDSZ-nek pedig 40% balra, 40% jobbra, középen pedig 20, aligha merte volna bárki is leírni, hogy övé a centrum. Legfeljebb azt, hogy ideológiailag zavaros párt.

Göncz a legnépszerűbb

Az Akciózások korában fontos szerep hárult Göncz Árpád köztársasági elnökre: mivel Magyarországon nem az elnöki rendszer honosodott meg, ráadásul pozícióját paktum révén nyerte el, ahhoz, hogy a miniszterelnöki hatalomnak kellő ellensúlyát képezhesse, meg kellett támogatni a közvélemény segítségével. Erre egy államelnök esetében kiváló alkalmat teremtenek a közvélemény-kutatások segítségével összeállított népszerűségi listák: ha ugyanis az elnök csak protokoll személyiség, nincs felelősége, akkor óriási előnnyel indul mindazokkal szemben, akik felelős döntéseket hoznak. Lányi Gusztáv írja politikai pszichológiai elemzés(kísérlet)ében:²⁵⁵ *Göncz Árpádot mint köztársasági elnököt alkotmányosan védett politikai szerepe valójában kiemeli a valódi politikai küzdelmet vívó többi politikai szereplő kommunikációs teréből.* Lányi zárójelben hozzáteszi: *Ezért aztán még a naiv újságolvasó választópolgárnak is feltűnhet, hogy micsoda közvélemény-kutatási manipulációt űznek vele a különböző cégek, amikor Göncz Árpád „népszerűségi indexét” is méri és közlik, s persze mindig ő a „legnépszerűbb”.*

Most – a Déjà vu-k korában – viszont a nemzeti vonulat, amit egykor elvesztett a réven, megnyerheti a vámon: Mádl Ferenc népszerűségével.

²⁵⁵ Lányi Gusztáv: Politikai kommunikáció, test(nyelv) és szimbólumok, Valóság 1999. július

Az „ismeretlen” Kuncze népszerűsége

A népszerűségi grafikonok – kellőképpen „szakszerűtlen” (manipulatív) alkalmazás esetén – kiváló eszközök arra, hogy a kevésbé ismert politikusokat „bevezessék” a közvéleménybe, s mindjárt egy elfogadható pontszámmal indítsák útnak őket. Ez történt Kuncze Gáborral is, aki a szabad demokraták parlamenti képviselőcsoportjának lett a vezetője. Megválasztásakor csupán a politika iránt élénkebben érdeklődők, közülük is inkább a liberális párttal rokonszenvezők ismerhették (a közölt szám szerint 28 %, a szintén közölt ábra szerint mintegy 12 %), ami eleve eldöntötte, hogy egy népszerűségi versenyben túl rossz helyen nem kerülhet. Nos, a Szonda Ipsosnak a Népszabadság által 1993. június 28-án közölt közvélemény-kutatási eredménye szerint Kuncze rögtön a középmezőnyben foglalt helyet: ahol Antall József a 22. helyet tudhatta csak magáénak, az SZDSZ-es frakcióvezető a 14.-et.

A Medián ezúttal inkább adott a szakmai hívságra. Csupán 10 (!) hónap múlva, 1994. április 29-én teszi fel először Kuncze Gábort húsz fős népszerűségi listájára, mivel ismertsége ekkor nőtt meg annyira (márciusról áprilisa 79-ről 86%-ra), hogy szóba jöhessen.

„Politikai indokot látnak a rádiósok elbocsátásában”

A közvélemény-kutatók beszálltak a médiaháborúba is a balliberális vonulat megtámogatására. Újfent a Magyar Hírlap bízta meg egyik megbízható partnerét (TeleMedia) annak a kérdésnek a feltevésére, hogy „Megítélése szerint az elbocsátásokban gazdasági vagy politikai indítékok játszottak inkább szerepet.”²⁵⁶ Miután a rádióban és a televízióban, kapun belül és kívül ekkortájt a legkülönbözőbb demonstrációkra került sor, amelyeket a média bőségesen tált is, a felmérés eredménye senkinek semmilyen meglepetést nem okozhatott: nyilvánvaló volt, hogy a többség a politikai indítékot fogja említeni (eredmény: 51%), vagy a politikait és gazdaságait egyszerre (18%), s csak szerény hányad a többi lehetőséget. Az ilyesféle „kutatást” semmi más nem indokolja, mint a politikai szándék: jó hivatkozási alap a médiaháború újabb menetében.

„Csakis az Ön kedvéért...”

Gyakori közös játéka politikának, sajtónak és közvélemény-kutatásnak, hogy a kényes döntések felelősségét a nagyközönségre hárítják. Emlékeztetsek azok a felmérések, amelyek az MSZP-SZDSZ koalíció megkötése előtt (1994) azt tudakolták a tisztelt nagyérdeműtől, hogy szerinte hátrányos vagy előnyös, ha az MSZP egyedül alakít kormányt. Sajtó és média besegítésére annál is inkább szükség volt, mert a kommunisták néhány egykori, most szabad demokratás üldözöttje (pl. Kőszeg Ferenc) túlságosan is élénken emlékezett az egykori zaklatásokra (nem csoda: mindössze hat-hét év telt el), és ennek a nyilvánosság előtt is hangot adott. De feltétlen el kellett homályosítani egy másik szabad demokratás alapító atya „meggondolatlan” kijelentését is a közvélemény segítségével. „A Horn Gyula vezette szocialista párttal nem köt koalíciót az SZDSZ” – nyilatkozta Magyar Bálint (aki különben minisztere is lett aztán Horn Gyulának). A „nép” azonban másképp akarta: a Magyar Hírlap ábráján (szintén színes, szintén az első oldalon)²⁵⁷ egy jókora piros diagram mutatja a közvéleményt: az országnak hátrányos lenne (53%) egy tisztán szocialista kormány, s csupán 14%-a szerint lenne előnyös.

²⁵⁶ Magyar Hírlap, 1994. március 12.

²⁵⁷ 1994. május 12.

De akár még egy kényes privatizációs döntés is alkalmasnak bizonyult a – most már kormányzati – felelősség ügyes áthárítására, az MSZP-SZDSZ-es koalíció uralkodásának kezdetén. „Ön szerint, ha az egyik csatornát privatizálják, akkor kevesebb, ugyanannyi, vagy több lehetősége lesz...” kérdezte meg a Szonda a nagyérdeműt a Magyar Televízió privatizációjáról, s tette közzé a Magyar Hírlap a szokásos módon (színes ábra, első oldal)²⁵⁸. Két, a többi közül kimagasló oszlop demonstrálja a nagyközönség véleményét: több lehetőség lesz! Az „igényes, magas színvonalú műsorok nézésére” 62% szerint; „a valóságról hitelesen tájékoztató műsorok nézésére” 54% szerint. S csupán 15, ill. 14 % gondolja, hogy kevesebb lesz. Hát akkor indulhat közszolgálati közkincsünk, az MTV (egyik földi csatornájának) privatizációja! Csakis az Ön kedvéért...

„Ön miért szavazott az MSZP-re?”

A célzott (és manipulált) közvélemény-kutatás kiválóan alkalmas a politika számára kedvező vélemények felerősítésére, megsokszorozására; ezekre a sajtó aztán vég nélkül hivatkozhat. Makacsul tartja magát az a politikusi és publicisztikai vélemény, hogy a Pálffy G. István és Chrudinák Alajos nevével összekötött (leginkább az MTV-ben megmutatkozó) negatív kampányolás döntő hatással volt az 1994. évi országos választások eredményére: a választók az „elkövetőket” büntették és az „áldozatokat” jutalmazták volna. E tényező makacs eltúlzását a Medián alapozta meg a maga szakmailag súlyosan kétséges felmérésével, az ebből levont következtetésekkel, amelynek ezúttal a Népszabadság adott otthont.²⁵⁹

Az iménti címben szereplő kérdésre hat válaszból lehetett kettőt megjelölni. A lehetőségek egyike a következő: „Mert felháborító volt a szocialisták elleni negatív kampány”. A következőt állítom: egyetlen szavazó sem szavaz olyan pártra, amely iránt a legcsekélyebb rokonszenvet sem érzi. Ebből adódik, hogy a pártja elleni (egyébként valóságos) támadások pusztá felemlegetése felébreszti ellenérzését, dühét, háborgását (vérmérséklettől függően); tehát egy valódi ok mellett *másodikként igyekszik ezt a motívumot preferálni*. Miközben nem zárható ki, hogy valóban akadhettek olyanok, akiknél ez játszott döntő (elsődleges) szerepet, több mint valószínű, hogy ezek száma elenyésző volt. Semmiképpen nem 50 %: ez az óriási szám egyenesen a kétséges felmérési konstrukcióból fakadt!

A kutatók akkor jártak volna el helyesen (szakszerűen és tisztességesen), ha 1) nyitott kérdést tesznek fel, és az erre adott tetszőleges válaszokat dolgozzák fel; vagy 2) egyetlen válaszra adnak lehetőséget; vagy 3) rangsoroltatják a választ. Nem lennék meglepve, ha a most második-harmadik helyre szorult válaszok, mint: „mert rokonszenvesek számára az MSZP vezetői” (39%); vagy „az MSZP-nek van a legjobb választási programja” (34%) – előbbre léptek volna, s a negatív kampány miatti felháborodás vagy lecsúszik a dobogó legmagasabb fokáról, vagy csak a második helyre rangsorolt tényezők között őrizte volna meg kimagasló helyét.

„Az ország az SZDSZ-ben bízik”

Végezetül egy roppant ügyes kompozíciót mutatok be, amelynél nem tudni, ki a szerző, ki a karmester; nehéz ugyanis elképzelni, hogy egyáltalán ne léteztek volna.

„Ki oldja meg a gazdaság problémáit?” – teszi fel a fontos kérdést a Népszabadság 1. és 7. oldali címe.²⁶⁰ az 1994. évi országos választások kampánya idején. A cikk egy Medián-

²⁵⁸ 1994. szeptember 26.

²⁵⁹ 1994. május 16.

²⁶⁰ 1994. március 25.

felmérés eredményét ismerteti. A cég kérdezőbiztosai arra kérték a válaszadókat, hogy a négy legnépszerűbb pártot rangsorolják, mégpedig aszerint, hogy kormányra kerülésük esetén „melyik mennyire törekedne az adott feladat megoldására”. Az *adott* gazdasági feladatok kínálatát önkényesen, az *SZDSZ programjához mindenesetre jól idomítva* állították össze, ilyesfélékből: az infláció megfékezése, az adók csökkentése, a korrupció visszaszorítása, a gazdaságot szabályozó törvények csökkentése, az állami vállalatok magánkézbe adásának felgyorsítása, stb. A kutatás eredménye szerint mindegyik esetben az SZDSZ kapta a legnagyobb pontszámot!

Nem tudni, hogy az elemző szöveg mennyire az újságé vagy a közvélemény-kutatóé (avagy a politikáé), mindenesetre egyformán felelősség illeti őket a felfedezhető csúsztatások, a közvéleménnyel való visszaélés, a köz becsapása miatt. A reprezentációs mintának feltett kérdés, mint látható, még *törekvéstről* beszél. A adatokat ismertető táblázat címe már „problémamegoldó képességről” szól. A Népszabadság pedig ezzel a címmel jelent meg: „*Ki oldja meg a gazdaság problémáit.*” Csak két hét múlva fog kiderülni, mi szükség volt minderre. Az április 8-i országos lapok többsége kisebb-nagyobb méretben közli az SZDSZ hirdetését. Ez ismét tartalmazza a Medián táblázatát, csak hogy most már a népszabadságos címmel: *Ki oldja meg a gazdaság problémáit?* A rászteros kiemelés révén minden olvasó meggyőződhet arról, hogy az állampolgárok véleménye alapján minden egyes problémát az SZDSZ tudna a legjobban megoldani. Ez is a hirdetés címe: „Az ország az SZDSZ-ben bíz.”

Ideáig sikerült elcsúszni. Hogy honnan? Még nem közöltem a felmérés egy érdekes adatát: mivel a kérdés „meglehetősen bonyolultnak bizonyult”, a megkérdezetteknek mindössze 18 százaléka tudta az összes tennivaló alapján rangsorolni a pártokat; 36 %-uk egyik esetben sem. S ne feledjük: ez a töredék is csak a törekvésben bízott, s nem a megoldásban.

A KRAUSZ-FÉLE FORRADALOM SAJÁTOSSÁGAIRÓL

A Krausz-féle forradalom egyik különlegessége, hogy első ránézésre jelentéktelennek, partikulárisnak tűnik: gyenge tűznek, amely fellángolása helyén rögtön hamvába hal. A szikra teljesen pontosan meghatározhatóan 2000. június 17-én, szombaton, a Népszabadság kultúra rovatában (9. o.) keletkezett. Anélkül, hogy elébe mennénk a dolgoknak, és elemzés és bizonyítás nélkül következtetéseket vonnánk le, összefoglaljuk a forradalmi esemény lényegét:

1) Írtam egy könyvet.

2) Matúz Gábor tudósított róla az m1 televízió Magyar Szalon műsorában

3) E tudósítás láttán Krausz Barnabásban, a Népszabadság kritikusában *forradalmi erők* (!) éledtek, felszólította nézőtársait, legyenek résen, ne hagyják magukat, ne hagyják az irodalmat, ne hagyják szellemi integritásukat! A felhívás „Magánbűnök, közerkölcsök” cím alatt jelent meg, tévékritikai köntösben.

Rövid módszertani kitérő

Két kérdést kell előzetesen tisztáznunk, amelyek felvethetik e tanulmány hitelességének problematikáját. Az első: Kizárja-e a személyes érintettség az elemzés tárgyilagosságát? Ennek megítélését az olvasóra kell bíznom, annyit azonban le lehet szögezni, hogy a körütekintő mérlegelés szempontjából az érintettségnek megvan a határozott, cáfolhatatlan előnye: a saját ügyünket mindig részletesebben és pontosabban ismerjük, mint a másokét.

A második kérdés: Illik-e a szerzőnek bármiféle kritikára válaszolnia? Nyilvánvalóan nem lenne egészséges dolog, ha a szerző a mű megszületésén (és piacra dobásán) túl a fogadtatás megszervezésével, a kritikák befolyásolásával is foglalkozna. Az (lenne) a kívánatos, ha az olvasót, a nézőt a szerzőtől érzelmileg független művészek terelnék ebbe vagy abba az irányba, saját szubjektív értékítéletük szerint, ám mégsem nélkülözve a mű legalább elemi ismeretét. Az a kritika, amely bizonyíthatóan nem alapszik a mű legcsekélyebb ismeretén sem, amely tehát a legkisebb mértékben sem az alkotás tükörképe, hanem kizárólag a kritikusé (a kritikus rejtett szándékaié), valójában nem kritika, hanem *médiafegyver*. Olyan pusztító eszköz, amelyet használója a szellemi és egzisztenciális megsemmisítés szándékával vet be. Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben nemcsak kívánatos, de a kiegyensúlyozott és tárgyilagos tájékoztatás egyenesen megköveteli, hogy ne az erőszakos fegyverroppogásé legyen az utolsó szó. De akkor kié? Normális politikai, kulturális és médiaviszonyok között elvileg ott van a többi kritikus, aki a szakma becsülete vagy a minimális emberi tisztesség nevében kiigazítja pályatársát. De az ilyen viszonyoknak Magyarország egyelőre híjával van, hiszen a szabad versenyen alapuló, kiegyensúlyozott sajtópiac épp úgy az álmok birodalmába tartozik, mint általában a szabad versenyen alapuló árupiac: mindkettőt az erős tőkekoncentráció (a sajtót ezzel együtt a véleményhomogenizálódás) jellemzi inkább.

Egyéb körülmények és előzmények

A Krausz-féle forradalmi felhívás előtt mintegy három héttel találkoztam a Népszabadság főszerkesztő-helyettesével. Korábban azzal a kéréssel fordultam hozzá, hogy nyilatkozzék új könyvembe (*Elsőkből lesznek az elsők...*). Tamás Ervin készségesen vállalta, és az említett időpontban nyélbe is ütöttük az első beszélgetést. Krausz forradalmi kritikájának megjelenését követően felhívtam, és elújságtoltam neki, hogy kész az interjú, és éppen olyan jó volt írni,

mint beszélgetni. Kár – tettem hozzá –, hogy egészen más az elmélet, mint a gyakorlat. „A Krausz-féle cikkekre gondolsz? Ne felejtsd el, hogy az kritika!” – figyelmeztetett Tamás Ervin.

További előzménynek tekintendő – mint a forradalmi kritika társadalmi környezete – az újra fellángolt törzsi háború 2000 tavaszán, nyarán. (E jelenség elemzése ennek a dolgozatnak nem képezi tárgyát; egyéb tanulmányiamban foglalkoztam már vele.) E dúló háborúnak csak pici kitüremkedései a médiaszerte taglalt olyasféle kérdések: mit mondtak a Vasárnapi Újságban („zsidóztak”), hogyan reagált rá a miniszterelnök („legitimált”) és hogyan fogadták ezt a másik oldalon (pl. az Élet és Irodalomban). Ezzel együtt sem lehet azt állítani, hogy a törzsi háború túllépte volna az ún. „értelmiség” kereteit; az olyasféle életérzések, mint amilyenek a Farkasházy-féle szárszói találkozók balliberális látogatóit jellemzően elfogják, semmiképp sem nevezhetők országosnak. Így Lengyel Lászlóé sem, aki – a Népszabadság tudósítása szerint (2000. június 26.) – a következőt jelentette ki: „... a jobboldal két év alatt elfoglalta az államot és – erős MIÉP-es pozíciókkal – az ideológiai élet kulcspozícióit”.

A „kritika”

A továbbiakban e tanulmány olvasói szó szerinti közlésben megismerkedhetnek Krausz Barnabás (*továbbiakban: K. B.*) forradalmi kiáltványával. Az elfogultság vádjának kivédésére azt a lehető legtárgyilagosabb megoldást választottam, hogy aprólékos megfeleltetéssel, lépésről lépésre szembesítettem a kritikát saját tárgyával (Magyar Szalon, ill. Csali, gyilkos, áldozat). Elemzésemet az összevetésekre építem – már ahol van ilyen egyáltalán.

1)

A kritika:

„A Magyar Szalon legutóbbi adását nézve, bátran kijelenthetem, hogy az M 1 kulturális magazinja súlyosan ideologikus és fájdalmasan szakmaiatlan műsor.”

A kritika tárgyának beazonosítható része: nincs.

Elemzés:

A magyar politikai közéletben – beleértve a politikát egyszerre közvetítő és csináló médiát – az efféle kifejezések használata, mint *ideologikus, szakmaiatlan*, a nyelvpolitikai csatározások – tudatos lejárátások részét – képezik; ezzel ellentétes törekvés a pozitív töltetű szavak kisajátítása (a szocialisták a ‘94-es választási kampányuk során például *szakértő* kormányt hirdettek). Esetünkben a médiakritikus semmiféle tárgyszerű hivatkozást nem tesz, mire alapozza állítását; a „bátran kijelenthetem”, a „súlyosan ideologikus” és a „fájdalmasan szakmaiatlan” szóösszetételek mindenesetre erős emocionális töltés jelenlétére utalnak.

2)

A kritika:

„Műsört szerkeszteni valami olyasmi lehet, mint amikor az ember valamit magáról akar elmondani. Ilyen vagyok, ebben hiszek, ezt tőlem senki sem vitathatja el. Optimális esetben nem is teszi senki. Sem kotnyeles beosztott, sem basáskodó főnök. A feladat ezentúl csupán

annyi, hogy esetleges nézőimmel el is hitessem, hogy amiben én hiszek, abban nekik érdemes bízni. Hogy nem csal az ízlésem, hogy nem vezetnek egyéb megfontolások, csak és kizárólag a tárgyam, melyről műsoromat készítem. Szóval higgyenek nekem a nézőim, akiket bármilyen nevetségesen moralizálgató is, de tisztetek, és nem szolgáltatam ki őket láthatatlan szándékoknak.”

A Magyar Szalon szerkesztői ezt aligha mondhatják el magukról.

A kritika tárgyának beazonosítható része: nincs.

Elemzés:

Valójában a műsorszerkesztés (éppen úgy, mint az újságszerkesztés, pl. a Népszabadságé) nem több és nem kevesebb, mint a szerkesztő által fontosnak tartott események, vélemények feltalálása. Miért kevés ez K. B.-nek? Mert az erős érzelmi töltet jelenléte miatt „*magasabb szintű*” célja van: kritikája tárgyát nem megérteni, nem bemutatni akarja, hanem – mint látni fogjuk – *megsemmisíteni*. Nyilvánvaló, hogy a tárgyilagosságot megkövetelő kritikai attitűddel ez teljességgel összeegyeztethetetlen, ezért a gyenge valóságlábakon álló látszat megerősítésére azt állítja-hangsúlyozza saját magáról, ami rá vonatkozóan igaz a legkevésbé: „nem csal az ízlésem”; „nem vezetnek egyéb megfontolások, csak és kizárólag a tárgyam”; „nézőim, akiket bármilyen nevetségesen moralizálgató is, de tisztetek, és nem szolgáltatam ki őket láthatatlan szándékoknak”. Itt érhető tetten az, ami egyébként az erősen elfogult, rögeszmés gondolkodás sajátja: a megalapozatlan, zavaros eszmefuttatás váratlan szentenciában csúcsosodik ki: „*A Magyar Szalon szerkesztői ezt aligha mondhatják el magukról.*”

Megfigyelhető, hogy a „kritikus” idáig még egyetlen konkrétumot sem közölt kritikája tárgyáról, a napilapot többségükben mérsékeltnek és hitelesnek gondoló olvasóihoz viszont már kitörölhetetlenül eljuttatta a következő üzeneteket:

A (köztudomásúlag Fidesz-kézben lévő) M 1 (azaz m1) közszolgálati televízió Magyar Szalon műsora:

- súlyosan ideologikus és fájdalmasan szakmaiatlan;
- szerkesztői a nézőket nem tisztelik, ízlésük csal, elfogultak, munkájuk során egyéb megfontolások és láthatatlan szándékok vezérlik őket.

3)

A kritika:

„Egy műsor, amely harcteret csinál a kultúrából, ráadásul olyan természetességgel, mintha ennek ez lenne a magától értetődő rendje.”

A kritika tárgyának beazonosítható része: nincs.

Elemzés:

Elvileg ugyan elfogadható eljárás, hogy kritikában – de akár egy tudományos dolgozatban, például matematikai tétel igazolásánál – a szerző először kijelentsen, aztán bizonyítson. K. B.-nél azonban a megelőlegezett következtetésekre azért volt megint szükség, mert *épp kultúrharcos támadásba fogott*, s e tényről újra csak úgy gondolhatta leghatásosabban elterelni a figyelmet, ha e szándékát egyenesen a másik (az ellenfél) fejére olvassa (ráadásul – hogy tőle idézzünk – „olyan természetességgel, mintha ennek ez lenne a magától értetődő rendje”).

4)

A kritika:

„Legutóbbi vezető anyaguk a könyvhét után alig egy héttel beszámolt egy friss könyvről. Nem Hazai Attiláról szólt a tudósítás, nem Mohás Líviáról, nem Parti Nagy Lajosról, nem Kertész Ákosról, nem Tandori Dezsőről, nem Spiró Györgyről, nem Janikovszky Éváról. Nekik mind jelent meg könyve (sic! – VDGy) könyvhétre. A Magyar Szalon Matúz Gábor csúfosan elfogult feldolgozásában Varga Domokos György újságírónak egy gyilkosságért tizenhárom évre elítélt bűnözőről szóló könyvét választja említésre érdemesnek.”

A kritika tárgyának beazonosítható része: nincs.

Elemzés:

A „kritika” szerzője látszólag immár belefogott a bizonyítási eljárásba. A felsorolt szerzők csakugyan szereplői voltak a könyvhétnek, többségük, igaz, nem először, némelyikük egy, sőt, több évtizeden keresztül már, de ettől még elfogadható óhaj egy újságíró-polgár részéről, hogy ismét őket szeretné (róluk szeretne) látni, hallani. Ennek az álláspontnak az igazolásához azonban K. B.-nek legkevesebb azt kellett volna bebizonyítania, hogy a helyettük választott szerző, illetve mű minden tekintetben méltatlan a bemutatásra. K. B. azonban nehéz helyzetben van, mert mint szövege további részéből egyértelműen kiderül, nem olvasta a könyvet; sőt, a kezében sem volt, hiszen „A rendszerváltozás árnyékában” alcímet olvasván aligha merészelte volna a valóságos beszélgetésekre épülő, eredeti újságcikk-idézetekkel megspékelt interjúkötetet lektűrnek nevezni.

S noha baloldali, liberális lapba ír, az olvasók érzelmi megvezetése érdekében inkább eltekint a minden hátrányos helyzetűnek kijáró ilyen-olyan szolidaritás hangoztatásától, s eleve lehetetlennek ítéli, hogy egy ilyen „bűnözőről” az ilyen embernek, mint én, egy ilyen műsornak, mint a Magyar Szalon, és egy ilyen televízióknak, mint az m1, érvényes mondani-valója lehet. Vajh, miért?

5)

A kritika:

„Anyaga elején Matúz sietősen tájékoztat is bennünket, hogy Varga Domokos György azonos azzal a szerzővel, aki a „rokonszenvet és ellenszenvet egyaránt kiváltó Göncz Árpádot” támadta meg évekkel ezelőtt egy újságcikkben.”

A kritika tárgyának beazonosítható része:

Matúz Gábor: *„Varga Domokos György, az ismert konzervatív újságíró-publicista szívesen foglalkozik a rendszerváltozás neuralgikus történéseivel és ellentmondásos személyiségeivel. Írt már könyvet az elnöki ténykedésével elismerést és ellenszenvet egyaránt kiváltó Göncz Árpád Kossuth téri kifütyüléséről éppúgy, mint a néhány év alatt szinte a semmiből milliárdossá lett kordaxos Kelemen Ivánról.”*

Elemzés:

Matúz tehát semmiféle cikket és semmiféle támadást nem említett. A támadásnak az érzete K. B.-ben keletkezett, akiben a túlfűtött emóciók összeépítik a nem összetartozó dolgokat.

6)

A kritika:

„Majd pedig azon elmélkedik (mármint K. B. szerint Matúz – VDGy), hogy milyen relatív is a bűn: van, aki a gyilkost, van, aki Kúnos Pétert (sic! – VDGy) tartja bűnösnek. Ezek után a felemelő gondolatok után láthatunk csókváltást szerző és riortalánya között, aztán esetlen interjút a gondok felhőzte homlokú, semmitmondó Varga Domokos Györggyel.”

A kritika tárgyának beazonosítható része:

Varga Domokos György: *„A saját sorsom is annyi gellert kapott ebben a tíz évben, hogy hihetetlenül elkezdtek érdekelni az életnek az ilyen különleges helyzetei. Tehát amikor valami nem az, aminek látszik, aminek mutatkozik.”*

Matúz Gábor: *„Új könyvének a főhőse egy gyilkos. Csáki István a rendőrség Terrorelhárító Szolgálatánál dolgozott, közkeletűbb nevén nevezve, kommandós volt. 1990-ben egy magánakció során társával megöltek egy embert. Az annak idején nagy port felvert ügyben bérgyilkosságért első fokon tizenhárom év fegyházat szabtak ki rá. A legfelsőbb bíróság megváltoztatta az ítélet indoklását, nem látta bizonyítottnak, hogy a tettesek gyilkosságra kaptak megbízást, egyáltalán, bántalmazták későbbi áldozatukat, így aztán a nyereségvágy sem állhat az emberölés mögött, a büntetést azonban nem mérsékelte.”*

Varga Domokos György: *„Megkerestem, láttam, hogy milyen, láttam az arcán, hogy tulajdonképpen ő egyáltalán nem egy bűnöző alkat, és mára eljutottunk odáig, hogy a könyvet úgy dedikáltam neki, hogy Csáki István barátomnak.”*

Csáki István: *„Én most, sajnos, egyet kell értenem vele, mert egy ember életét kioltottam. Ha én, hiába, azt állítom, nem szándékosan, a körülmények... és azt, hogy a sértett meghalt, nem tudom letagadni. Tehát a „gyilkos”-sal is egyet kell értenem, akármennyire is fáj. Meg akármennyire is a „gyilkos”-nak a mély mondanivalójával nem értek egyet, de a szóval sajnos egyet kell hogy értek.”*

Varga Domokos György: *„Ha találkoztam volna egy olyan tiszta képletű emberrel, aki úgy aljas, úgy gyilkos, úgy alávaló, ahogy van, akkor mondtam volna, hogy bocs’ öreg, örülök, hogy találkoztunk, viszontlátásra. De egy olyan emberrel találkoztam, aki szeretetre méltó.”*

Matúz Gábor: *„A közhangulat mostanság nem kedvez azoknak, akik mondandójukban arra a – biológiailag egyébként nyilvánvalónak tetsző – momentumra helyezik a hangsúlyt, hogy a súlyos bűncselekményeket elkövetők, hozzánk hasonlóan, emberek, s arra hívják fel a figyelmet, hogy lett legyen szó a legelvetemültebb bűnökről akár, a cselekedeteink mögötti motivációk jóval bonyolultabb hálót alkotnak, mint az a szenzációra éhes, felszínes részletekre fókuszáló sajtóhíradásokból adott esetben megítélhető. Varga Domokos Györgyöt még az a vád is érheti, hogy könyvével, ilyen vagy olyan formában, de mégiscsak egy gyilkost állít példaképül.”*

Varga Domokos György: „Szó sincs, hogy példaképiül szeretném állítani! Kerestem végig a könyvben, hogy mi vezetett ide. Tehát az ő személyisége? A társadalmi környezet? Vagy mi juttathatta ide azt az embert, aki páratlanul szorgalmas, tehát aki kisgyerek korától kezdve cipelte a krumpliszákot, aki egész életében nem akart mást, mint helyt állni. Nagyon kicsinek született különben, pici gyereknek, és mindig az volt a vágya, hogy a lehető legmagasabb szinten teljesítse a feladatát. Tehát kötelességtudó, jó lelkű ember. Hogy lehet egy ilyen gyilkos? Ölésre kondicionálták ezeket az embereket – tehát belefér az, hogy valaki szorgalmas, kötelességtudó, jó lelkű, és ő fog ütni, ő fog aztán ölni, aztán ülni, és sokkal inkább rongy emberek pedig nyugodtan végig élik a maguk életét egészen más helyen, és utálkozva gondolnak ezekre, pedig nem is biztos, hogy egy ilyen ember alávalóbb. Ez az igazság. Vagy legalábbis énnekem ma ez az igazság.”

Elemzés:

Ha az iménti, meglehetősen liberális gondolatok olyan személy szájából hangzottak volna el – hát még ha olyan műsorban és olyan csatornán –, aki/amelyek létezése K. B.-ben még nem okozott érzelmi torzulásokat (Faludy György? Konrád György? a Bp Tv-én?), akkor a gondterhelt semmitmondás képe helyett feltehetően a nagyszerű humanista, a végtelenül toleráns emberjogi aktivista képe ragyogott volna elő. (És ha K. B. csupán belelapozott volna az eredeti műbe, milyen meglepetés érhetne volna! Rögtön belebotlik a Faludy Györgytől kölcsönzött mottóba: „A börtönben a jó emberek jobbak, a gonoszok még gonoszabbak lesznek”...)

7)

A kritika:

„Matúz Gábor megfejelt, üzenetős anyaga ritka szakmai ízléstelenségről vall. És főszerkesztőjének, Siklósi Beatrixnak viszolyogtató cinkosságáról. Nemcsak azért, mert leköszönő államfőbe nem illik belerúgni, de azért is, mert ez az egész gyámoltalan kis anyag a kultúra lehető legcínikusabb relativizálásáról szól. Egy kulturális műsor, amely friss szépirodalmi művek helyett a politikailag nagyobb puffanó, jobban használható lektürt választja, saját komolyságát vonja kétségbe. Ráadásul szőrmentén, etikailag mélyen kifogásolható félmondatokban még a bűnről is kioktat bennünket a szubtilis riporter. Matúz Gábor botrányos és szálnalmas tudósítása az orrunknál fogva szeretne vezetni bennünket.”

A kritika tárgyának beazonosítható része:

Matúz Gábor: „Varga Domokos György az általános érvényűből még szinte ugyanazzal a levegővétellel egyénivé finomított megállapítása párhuzamosan készíthet elfogadásra és elutasításra. Hiszen ki ne gondolná úgy, hogy nem minden bűnös került még a földi igazságszolgáltatás ítélőszéke elé, esetleg soha nem is jut oda, mert Justitia néha bizony kikandikál a szemét elfedő kendő alól, ugyanakkor talán mégse volna szerencsés egy kalap alá venni a törvényt megsértőket függetlenül attól, gyilkoltak-e, vagy csupán visszaszerezhetetlen milliókat, milliárdokat csaltak, sikkasztottak, sumákkoltak össze maguknak. Vagy mégis? Hál’ istennek, mindenkinek szíve joga eldönteni, milyen álláspontra helyezkedik ebben a kérdésben. Van, aki Csáki Istvánt tartja szimpatikusnak, s van, aki – teszem azt – Kunos Pétert... Egy aprócska információ kívánczik még ide, a végére. A róla szóló könyv első példányát Csáki

István vehette kézbe először, amikor két héttel ezelőtt, június 2-án kora délelőtt, tíz esztendő után szabad emberként kilépett a Budapesti Fegyház és Börtön kapuján. Büntetéséből három évet feltételesen elengedtek.”

Elemzés:

Vajon mitől „üzzengetős” Matúz anyaga? Mert „belerúg” a leköszönő államfőbe? Nézzük csak meg még egyszer, szó szerint az idevágó egyetlen mondatot! „Írt már könyvet az elnöki ténykedésével elismerést és ellenszenvet egyaránt kiváltó Göncz Árpád Kossuth téri kifütyüléséről éppúgy, mint a néhány év alatt szinte a semmiből milliárdossá lett kordaxos Kelemen Ivánról.” Nos, nem csak publicisztikai megközelítésben, de tudományosan is mérhetetlenül riasztó: ha egy ilyen, teljesen neutrális (semleges) mondat, amely a tényen kívül semmit – semmiféle manipulatív érzelmi töltetet – nem tartalmaz, elegendő ahhoz, hogy valakit és valakiket a vezető országos politikai napilapban az eddigi (és még az ez utáni) bélyegekkkel illessenek, akkor valóban kevés jóban reménykedhetünk: mármint a törzsi háború csendesülése tekintetében.

Figyelemre méltóak az indulattal robbanásig feltöltött jelzős szerkezeteket: *ritka szakmai ízléstelenség* (Matúzé); *viszolyogtató cinkosság* (Siklósi Beatrixé); *gyámoltalan kis anyag*; *lehető legcinikusabb relativizálás*; *etikailag mélyen kifogásolható félmondatok*; *kioktató, szubtilis* (értsd: *körmönfont*), *botrányos, szálnalmas* (Matúz). És még hátra van a *forradalmi felhívás!*

8)

A kritika:

„Ügyeskedése azonban bennem forradalmi erőket éleszt fel. Kedves nézőtársaim! Legyünk résen! Ne hagyjuk magunkat! Ne hagyjuk az irodalmat! Ne hagyjuk szellemi integritásunkat! Olvassunk, gondolkozzunk – és ne nézzünk televíziót!”

A kritika tárgyának beazonosítható része: nincs

Végső elemzés:

Ha a kritikának álcázott durva torzítás e jelenségét a társadalomra való veszélyesség tekintetében elemezzük, megállapíthatjuk, hogy nagy horderejű dologról van szó: ahol ilyenek nagy számban tapasztalhatók, ott megszűnt a társadalom tagjainak és részeinek ésszerű kommunikációja, hiszen állítás és valóság már köszönő viszonyban sincs egymással.

Márpedig nagy számban tapasztalhatók.

A ketté szakadt magyar sajtó (és kultúra) úgy fél attól, hogy a másik szekértábor bármelyik jeles tagjáról jól írjon, jól mondjon, mint ördög a tömjénfüsttől. Úgy fél – de azért nagy ritkán előfordul. A kötelező szerénység tiltja, hogy könyvem két balliberális dicsérőjéről itt említést tegyek. Ami igazán fontos: nincs teljesen áthatolhatatlan, homogén véleménytömb. Nehéz megrepeszteni, s ez a kevés repedés eddig valójában semmit nem változtatott a tendencián, óvatos reményekre viszont feljogosít.

Igaz, a Krausz-féle forradalmi felhívásnál akadnak rémisztőbb példák is. A rendkívül jó tollú és szorgalmas, eme erényeit azonban leginkább a Magyar Fórumban csillogtató Szentmihályi Szabó Péter a meséit szerette volna kötetbe gyűjtve kiadatni. Talált is rá jelentkezőt. Összeállt a könyv (Péter bácsi meséi), csak hogy az előzetes kínálgatás során a kiadónak

balsejtelve támadt, ezért megkérte a szerzőt, a végleges változatról hadd maradjon le a kiadó neve, cégének nehogy baja essék. A balsejtelem beigazolódott, amennyiben a „MIÉP”-es szerző mesekönyvének terjesztését a megkeresett hivatásos cégek – egy-két kivételtől eltekintve – sorra visszautasították. (Ha a kiadó igazat mondott, akkor azért, ha netán valótlan állított, akkor meg ezért sokatmondó az ügy.) A dolog fájó pikantériája, hogy e mesék eredetileg nem másutt, mint a hajdani, még jóval a rendszerváltozás előtti (kádári) Népszabadságban láttak napvilágot heti rendszerességgel.

Nos, az efféle kirekesztések, kultúrából való kiűzetések nyilván rossz vért szülnek akár-mely oldalon. Ha senki nem véd meg a sajtó szabadságától (a szabados sajtótól), akkor másképp próbálkozol: Krausz Barnabást, a „kritikust” (akiről kiderült, hogy valódi nevén érdekelt az egyik televíziós kulturális műsorban) alaposan eltángálták. Kollegái sajnálkoztak.

Nem itt kellett volna kezdeni a sajnálkozást.

EZREDÉVI HATÁSMECHANIZMUS

A magyar média 2000. augusztus 20-a tükrében

Szokásos szerda reggeli rádiós beszélgetésekor Orbán Viktor miniszterelnöknek ezt a kérdést tálalta fel első fogásként a teljesen mindegy, melyik riporter: „Mennyibe került az ünnep?” A kérdező személyét egyébként az az önvallomása tette érdektelenné, miszerint *kénytelen vagyok ezzel kezdeni, mert a közvéleményt leginkább ez izgatja.*

Az újságíró szakma önmanipulációjának immár klasszikus esetével és menetével állunk szemben. Miről is van szó? Mindenekelőtt arról, hogy a média, és ezen belül az újságírók társadalma – tisztelet a ritka kivételnek – úgy értelmezi és alakítja saját szerepét, ahogy éppen jól esik neki. Esetünkben az újságíró a „média = közvetítő” álarcot ölti fel. Mintha szegény újságírónak nem volna más választása, mint feltenni azt a kérdést, amit a közvélemény tenne fel a miniszterelnöknek, ha ez nem volna fizikai képtelenség.

De honnan tudhatjuk, hogy ez a *lentről felfelé közvetítő szerep*, amely demokráciában valóban felettébb kíváncsú, most nem egyéb, mint álarc? Leginkább onnan, hogy még nem vagyunk a média által teljesen elvarázsoltak (magyarán: elhülyítve), s emlékszünk rá, hogy a világ dolgaira mik a természetes (azaz „romlatlan” természetünkől fakadó) reakcióink. Pompás állami vagy meghitt magánünnepek után felidézünk ilyen-olyan arcokat, szavakat, képeket, izgalmakat, eseményeket, esetleg egy-egy ízt vagy illatot; üres zsebünket tapogatni legfeljebb akkor jut eszünkbe, ha borzalmasan éreztük magunkat, és sajnáljuk, hogy olyan drága ajándékot vittünk.

Ez az augusztus 20-i ünnepségsorozat azonban nem volt alkalmas arra, hogy a közvélemény úgy, ahogy van, borzalmasan érezze magát, még a hőség ellenére sem. Aki ünnepelni akart, az ünnepelhetett. Még az ellenzéki sajtóban is viszonylag bőven jelentek meg olyan személyes élménybeszámolók vagy bukkantak fel olyan tudósítói és publicisztikai mondatok, amelyek az ünnepi hangulat jelenlétét igazolják. „...ha az egész millenniumi eseménysorra is azt mondhatjuk, hogy egy fokkal melegebb, meghittebb volt, mint amihez egyébként hozzászoktunk, akkor ez más szóval azt jelenti, valóban ünnep volt a hét végén Magyarország” – írja például a Népszabadság vezércikkében.

Tehát nem a közvélemény kezdte feszegetni – és kezdte vele piszkálni az újságírókat, hogy kérdezzék már meg –, mennyibe került augusztus 20., hanem fordítva: az újságok, médiumok kezdtek (egyébként már az ünnep előtt) feszegetni, hogy a kormány mennyit tapsolt el az állampolgárok adóforintjaiból.

Nem feledkezhetünk meg azonban a harmadik szereplőről sem, a politikáról, amely a média magatartásának, viselkedésének alakulásában jelentős, bár korántsem meghatározó szerepet játszik. Ugyanis nem hat jobban a médiára, mint a *politikacsináló* média órá. Részben e kölcsönhatásból (részben pedig közös érdekeikből) fakad, hogy feltett kérdéseik (mibe került az ünnep?) és megadott válaszaik (a kormány kampányolt) oly gyakran vágnak egybe.

A szereplők ismeretében meglehetősen pontosan írhatjuk le a szóban forgó média-mechanizmust, pontosabban: média által közvetített hatásmechanizmust.

(*politika és média az egyik oldalon*) Az ünnep, ünneplés alkalmas arra, hogy bizonyos politikai erők (az ünnep szervezői, jelen esetben a kormány, kormánypártok, történelmi egyházak, ilyen-olyan nemzeti erők stb.) közvetve (ünneplésség) vagy közvetlenül (beszéd) megnyilvánulhassanak, s ebből politikai tőkét kovácsoljanak maguknak. Az ezeket a politikai erőket – ilyen-olyan oknál fogva – támogató médiumok és újságírók az ünnep fontosságát, sikerét fogják (túl)hangsúlyozni, s bőséggel számolnak be az eseményekről. Ennek során

rövidlátó, aránytévesztő szakmai (szerkesztési) hibákat is elkövetnek. Ilyennek tekinthető a miniszterelnök ünnepi beszédének maradéktalan közlése a Magyar Nemzetben (nem tekinthető ugyanakkor Csurka Istváné a Magyar Fórumban, a demonstráltan pártlapban).

(politika és média a másik oldalon) Az előbbivel szemben álló politikai tábor (jelen esetben a balliberális ellenzék) természetesen szintén keresi a lehetőségét, hogyan tudna az ünnepből politikai tőkét kovácsolni. Elvileg ugyan létezik a „konstruktív ellenzékiesség” fogalma, csak hogy Szent István és a milicecentenárius ünnep önmagában nem túl alkalmas arra, hogy a hagyományok tiszteletével szemben inkább a modernségével hivatkozó baloldali és liberális eszmékör *pozitívan* megnyilvánulhasson. Marad számára a *negatív*, vagyis támadó, hangulatromboló magatartás, amidőn a saját hasznát a másoknak okozott kártól remélheti. Azok a médiumok és újságírók, amelyek/akik ilyen-olyan oknál fogva (érdek, politikai rokonszenv) ezt a politikai táborot támogatják, segíteni fognak e politikai szándék közvetítésében: tudósításaikban aránytalanul nagy teret kapnak a fellelhető, megragadható (vagy csak hajuknál fogva előráncigálható) negatívumok, ezekre irányul egész információszerzésük, s ezekre fókuszál (vezér)cikkeikben csaknem minden gondolatuk. Az ünnep másnapján a Magyar Hírlap keretben kiemelt tudósításának címe: „Az MSZP sokallja az ünnepek költségeit.” Ugyanaznap a Népszava így fejezi be az MSZP – ünnepi (!) – pártrendezvényéről szóló tudósítását: „Lendvai Ildikó frakcióvezető-helyettes közölte: írásban fordulnak Stump István kancelláriaminiszterhez, hogy kiderüljön, pontosan mi mennyibe került a millenniumi ünnepeken”. Egy nappal később pedig a tűzijátékon elmélkedő vezércikkét zárja efféle gondolatokkal a napilap szerzője: „Pártállami főnököm az ilyen rendezvényekre mondta anno: a politikai haszon és az anyagi kár tetemes /.../” (*Vízijáték*, 7. o.)

(közös támadási pont: a közvélemény) A politika és a média által megcélzott közvélemény, pontosabban az ezt hordozó tömeg legalább három erős hatásnak van egyszerre kitéve: az ünnep értékelésében befolyásolják a korábbi tapasztalatai, gondolkodási és viselkedési szokásai; befolyásolja a *közvetlen* környezete (pl. család, szomszédok); és végül befolyásolja a *közvetett* környezete, vagyis a média, a tömegtájékoztatás. Kérdés, hogy melyik mennyire.

Egy korábbi írásomban (Orbán, a nukleáris, Demokrata, 1999/46. sz.) egy felmérés alapján magam is bizonyítottam, hogy nem rögzült gondolkodású egyedek (például diákok) esetén az információk tárlásának megváltoztatása gyökeresen megváltoztathatja, akár meg is fordíthatja az addigi megítélést. Mivel a tömeget mint olyat a bizonytalan, sokszor irracionális (érzelemvezérelte) gondolkodás hajlama jellemzi, beleértve a demagógiára való fogékony-ságot, erősen valószínűsíthető, hogy a média közvetítette hangulatrombolás esetünkben sem elhanyagolható.

Ezt az alapos feltételezésünket erősíti meg az a tény, hogy rádióhallgatók, tévé nézők világunkban sokszorosan többen figyeljük a médiumokat, mint környezetünkben akárki más: ilyen értelemben a tömegmédia hatása valójában nem közvetett, hanem nagyon is közvetlen. Személyes élményem, hogy valaki, aki előzőleg áradó lelkesedéssel beszélt az ünnep néhány emlékeztető mozzanatáról (ahogy például ezer, fehérbe öltözött kisgyerek egyszerre énekelte a lélekig hatoló Millenniumi ódát), abban a pillanatban, hogy az éterből – háttér rádiózással vagy -televíziózással – elcsípte azt a bizonyos ezer millió forintot, dühösen kitört: „Ennyibe került?! Ezeknek tényleg elment az eszük!”

(fogyasztható üzenetek) A média és a politika a közvélemény átformálását könnyen eladható és fogyasztható, s legtöbbször korlátozott számú álláspont adagolásával végzi, aminek révén a média által közvetített, tömegszériában gyártott álláspontok túlsúlyra tehetnek (s tesznek is) szert az egyébként sokszínű (s általában még kiforratlan) közvéleményben.

Véleményátformálásra, -rombolásra általában alkalmatlanok az észre, és annál kiválóbbak az érelemre ható üzenetek. Minden, a mostani kormány(pártok) által szervezett és szervezendő ünnepség esetén biztosra vehető, hogy az ellenoldal menetrendszerűen feszegeti a következő kérdéseket (mint ahogy kormányváltáskor az új ellenoldal is természetesen ugyanezt teszi a maga kérdéseivel):

- Miket sajátítanak ki? (például: nemzeti ünnep, nemzeti érzés)
- Kiket rekesztenek ki? (például: ellenzék, nemzeti kisebbségek)
- Mit szűrtak el a rendezők? (értsd: a kormány, ill. kormánypártok)
- Mennyibe került? (értsd: az adófizetőknek)

(*kommunikációs kormányhibák*) Az olykor – nem alaptalanul – médiapártnak nevezett Fidesz Magyar Polgári Párt, illetve a Fidesz vezette kormánykoalíció kommunikációs szakemberei most csak részben készültek fel a várható kérdésekre, ellenoldali médiaüzenetekre. Orbán Viktor fő ünnepi beszédében például olyan kulcsgondolatok hangzottak el, amelyek kihúzták az első kérdések méregfogát. „Csak együtt álmodhatunk nagyot” – idézte első oldalas fő címében a Népszabadság. A Népszava ugyanezt a gondolatot első oldalas tudósításának lead-jébe (hírfejébe) tette, a maga teljességében: „Csak együtt álmodhatunk nagyot, mert senkit sem nélkülözhetünk, mert mindenkire szükség van, és mert senki sincs, akinek álmáról lemondhatnánk – jelentette ki ünnepi beszédében Orbán Viktor miniszterelnök.” Végül pedig a Magyar Hírlap harmadik oldalas főcíme: „Orbán: senkit sem nélkülözhet a magyar állam”.

A szervezési hibákat általában nem lehet előre látni (ha lehetne, nem követnék el), ezért a menetrendszerűen bekövetkező felhánytorgatások ellen nehéz felkészülniük az „illetékeseknek” – valójában a kommunikációs szakembereknek. De nincs is nagyon miért. Ha az ünnepségsorozat összességében sikeres volt, ennek élményét a szervezési ügyetlenségek fogják a legkevésbé elhomályosítani. E tekintetben a „közvélemény” rendszerint megbocsátó, sőt! Eltekintve az erősen rögzült, elkötelezett gondolkodású kisebb részétől, kifejezetten kekeckedésnek veszi az újságíró buzgólkodását. (Ezért üt vissza, ha a budapesti nagy körút építkezéseiből a nemzeti oldal újságírója csak a dugókat és gödröket – értsd: Demszky-dugókat, Demszky-gödröket – veszi észre.) Nem véletlen, hogy az olvasóinak megőrzésére annyi figyelmet (és pénzt) fordító „legkedveltebb napilap” (Népszabadság) például nem játssza ki ezt a kétséges kártyát. Ezzel szemben a túléléséért küzdő, olvasótáborát fokról-fokra elvesztő Népszava „beleesik a csapdába”, és már említett vezércikkében (Vízijáték) efféle gondolatokkal táplálja közönségét: „Amennyivel többre került (*mármint a Gellért-hegy helyett a Duna vizén megrendezni a tűzijátékot – a szerk.*), annyival kevesebben látták... Az viszont bizonyos, hogy a politikai elithez tartozók a parlamenti tornácon hibátlanul szórakoztak.” Nem kevésbé demagóg ezúttal a Magyar Narancs jegyzete (A nagy átverés show): „A Batthyány tér és környéke eleve kiesett mint lehetséges helyszín (*mármint a tűzijáték nézéséhez – a szerk.*), mivel a fanatikusok (? – *a szerk.*) kora estére zsúfolásig megtöltötték a környező utcákat és a rakpartot. /.../ Az első tíz percben a szokásos lövöldözés, majd kábé öt perc lámpázás, újabb néhány perc durrogtatás, majd újabb másfél-kétperces leállás és reflektorvillogtatás. /.../ Ilyen drágán ilyen unalmas műsort régen láthatott a nagyerdemű közönség.”

Egyes becslések szerint csak Budapesten kb. egymillióan figyelték a „durrogtatást”, közvetlenül a helyszínen, illetve a környékről. Ez az embermennyiség már alkalmas arra, hogy a személyes tapasztalatok hitelével kikezdje az ügyetlenül manipuláló, szembeötlően elfogult média hitelességét. Ugyanez nem mondható el a negyedik, tömegfogyasztásra legalkalmasabb üzenetről, amelyet Kuncze Gábor, a szabad demokraták országgyűlési frakcióvezetője például így csomagolt be a 168 Órának adott interjújában (Játék a tűzzel, augusztus 24.): „Az, hogy méltó módon ünnepeljük meg a jeles eseményeket, helyes. Hogy ez az ezredik évfordulóval ez különös jelentőséget kap, az is rendben van. De ami most történt, az felháborító. Közel egymilliárd forintot nem lehet az adófizetők pénzéből elkölteni.” Pazar ünnepet rendezni, s a

pazarlás gyanújába se esni, e kettő egyszerre nehéz. Ráadásul országunkban sokkal több a szegény sorban tengődő, valóban nélkülöző ember, mint ígéretes rendszerváltozásunk előtt, ugyanakkor jóval több a rongyrazó gazdag is, ezért a „Nézd meg, hogyan pazarolják el a pénzed” tartalmú üzenetek minden másnál könnyebben találhatnak el a címzetthez, vagyis a közvéleményhez. A kormányoldal kommunikációs szakembercsoportja, jelesül az Országimázs Központ, ezért követett el helyrehozhatatlannak tűnő hibát, amikor rosszul mérte fel és rosszul oldotta meg ezzel kapcsolatos feladatát.

Az imázsközpont vezetője elegendőnek vélte, ha a költségeket feszegető kérdéseket ezzel hárítja el: ünnepkor sem szokták firtatni a beigli árát; a huszadikai ünnepség ajándék lesz minden magyarnak. Ezek a válaszok tökéletesen elegendők a rokonszenvezőknek. Csakhogy a „Mibe került?” kérdést jobbra a másik oldalnak jut eszébe feltenni, legyen ez akár az ellenzéki, akár a kormányoldal. A Népszabadság augusztus 19-i (ünnepi) száma Budapest mellékletben olvashatjuk, hogy „Büntetőfeljelentést fontolgat Perlaki Jenő fideszes fővárosi és országgyűlési képviselő. Szerinte az 1-es villamos meghosszabbítása révén a Városháza zsebéből ‘valakik kilencszázmillió forintot akarnak kihúzni’.” Még az összeg is csaknem azonos az augusztus 20-i ezer millióval!

Az augusztus huszadikát megelőző és követő napokban nem akadt újság és adó, és nem akadt párt a balliberális oldalon, amelyik legalább egyszer ne elménckedett, gúnyolódott vagy háborgott volna a beiglin és az ajándékon. Csak néhány példa:

„... karácsonykor, még a beigli előtt, ami családuknban olyan ajándékot szoktunk venni egymásnak, amelyeket saját pénzünkön vettünk.” (*Mák, pénz, ajándék, Népszabadság-vezércikk, augusztus 16.*)

„...az Országimázs Központ jóvoltából részesei lehettünk a millenniumi álom beteljesedésének, az ‘ajándékként’ kapott tűzijátéknak...” (*A nagy átverés show, Magyar Narancs*)

„Irigylésre méltó a Háromnevű (*utalás a Országimázs Központ vezetőjére – a szerk.*) magabiztossága, nincs semmi izé meg hivatkozás, mellébeszélés. Kaptatok beigli és kész, hogy aztán Vízkereztre, vagy időszerűen szólva, mire Lőrinc telihúgyozza a dinnyekészletet, úgylis felfordultok.” (*Háromnevű ország, Élet és Irodalom-vezércikk, augusztus 25.*)

/kérdés Kuncze Gáborhoz/ „A kedves nagymamáját is beleszötte tévényilatkozatába, arra reagálva, hogy az országimázsközpont vezetője azt mondta, karácsonykor sem kérdezik, mennyibe került a beigli, mert azzal elrontják az ünnep hangulatát.” /válasz/ „A nagyanyám, ha megvette a beiglihez a hozzávalókat, meg tudta mondani, mibe került a mák. Itt azonban megpróbálják elfedni, hogy az adófizetők pénzét hogyan szórták szét. Nem tudjuk, mibe kerül a mák. Azt látjuk, hogy mákony viszont nagyon sok van.” (*Játék a tűzzel, interjú, 168 Óra*)

„Merthogy – s erről e helyt már szoltunk – kezdetben volt a beigli, amiről – mint a háromnevű országimager helyesen mondotta – nem firtatjuk a mamánál, hogyér’ volt a mák, hogyér’ a dió. E sületlenséget korrigálva ugyanő pár nappal később annyiban pontosított, hogy az ünnepi torta esetében nem kérjük, mennyiért adták a krémet, meg a piskótát.” (*Vízijáték, Népszava-vezércikk, augusztus 22.*)

„Jó volt hallani, hogy Pártunk és Kormányunk megajándékozta az Ő népét az ünnep alkalmából. Az országos Pénzfecsérlő Központ titkosította a rongyrazás költségeit, a Nyomor Országában, az összeomló egészségügy, honvédség stb., stb. mellett /.../.” (*olvasói levél, Magyar Hírlap, augusztus 24.*)

(*a hatalom ösztöne*) A hatalom ösztönösen titkolózik. Minden hatalom – kivétel nélkül – előnyben részesít olyanokat, akiknek előnyben részesítését ugyanakkor körülményes lenne elfogadtatni a „kötozködő” ellenzékkel, újságírókkal. Egyszerűbbnek tűnik a hárítás, elhallgatás. A sajtó által „Háromnevű”-vé csúfított imázsközpont-vezető ügyetlen reagálásaival (pl.: a kormány az Állami Számvevőszéknek számol el részletesen a kiadásokkal, az ÁSZ vizsgálata pedig nyilvános lesz”) akaratlanul is a lehető legsikeresebben támogatta az ellenoldal

közvélemény-átfordító törekvését. „Hangulatrontó titkolózás az ünnep után” – így a Magyar Hírlap első oldalas cikkének címe, még 22-én. „Csak 2001-ben lesz nyilvános az idei ünnep elszámolása” – cím szintén az első oldalról, az augusztus 25-i Népszabadságból. „A Három-nevű” – írja az Élet és Irodalom már idézett, augusztus 25-i vezércikke – „azt felelte kellő méltósággal a nyilvánosság előtt, hogy az ünnepi költségvetésben az égvilágon semmi titok nincsen, ebből következően esze ágában sincs megmondani, hogy mi mennyibe került, senkinek semmi köze hozzá. Majd jövőre megmondja, ámbár akkor se ő, keressék ki a közlönyből.”

(az újságíró ösztöne) A legtöbb újságíróban – magam is tapasztalom – valójában kevés a tudatosság. Értéktételeikben leginkább három tényező játszik szerepet. Mindenekelőtt: érzelmi (és csak ezen felül anyagi!) kötődés valamelyik szekértáborhoz. Ez önmagában is eldönti, hogy egy millenniumi ünnepet színéről vagy fonákjáról méreget. Ha kötődése erősebb az elfogadhatónál – például mert közben a közszolgálati média alkalmazottja – a megoldhatatlan látszó feladatot távolmaradásával védi ki. Kondor Katalin, a Kossuth főszerkesztője közölte a Népszabadság érdeklődésére, hogy „két hónappal ezelőtt megkérdezték minden sorozatműsor felelősét, kíván-e műsort adni az augusztus 20-i ünnep hétvégéjén. A 16 Óra vezetője, Szikra Zsuzsa nem kívánt, szabadságát is ebben az időszakban vette ki.” (*Miért maradt el a 16 Óra, augusztus 21.*)

A kereskedelmi tévék közül az RTL Klub volt az, amely képtelen volt (külföldi?) beidegződésén felülemelkedni, most se vett tudomást arról, hogy nemzeti ünnep zajlik.

A második ösztönös tényező: az igazodási vágy. Ha az újságíró véletlenül egyik politikai tábornak se volna elkötelezett harcosa, a „független” szakmából választ követendő mintát, s természetesen az erősebb, hangosabb véleményformáló csoporthoz igazodik. Ha a túlsúlyos balliberális média egésze azt firtatja, mibe került az ünnep, a legsemmelgesebb közszolgálati rádiós is úgy fogja érezni, kénytelen ő is ugyanazt kérdezni. Természetesen (megélése szerint) nem a szakma nyomása, hanem a szakmai tisztesség miatt, ami ugyebár nem más, mint a köz alázatos szolgálata.

Végül a harmadik ösztönös tényező (mondhatnám: *beidegződés*): a rosszat kell megírni. A botrányt. A katasztrófát. A szenzációt. A jó unalmas, érdektelen, ráadásul bonyolult. A botrány felfogásához és megírásához nem kell saját, koherens világkép, ahogy a tömegnek, a közvéleménynek sincs ilyenje. A millenniumi nagy ünnep előestjén, augusztus 19-én történt egy igazi botrány a Margitszigeten: a Bánk Bán előadása alatt, onnan pár száz méterre a Danubius Rádió szervezett road showt. A területet az MSZP adta bérbe, amely egyébként politikai fórum rendezésére kapta meg *ingyen* a fővárostól.

Augusztus 20-át követően tévék és rádiók serege, majd nyomukban az írott sajtó napokon át foglalkozott ezzel a témával. És nem csak a balliberális, hanem mindegyik, beleértve nemzeteket és közszolgálatiakat. Az „inkább kormányközeli”-ként számon tartott Magyar ATV a margitszigeti botrányt állította informálódása középpontjába (helyszíni beszámoló, interjúk, stúdióbeszélgetés), ezáltal egyik – ugyancsak jószándékú – elindítója és ébrentartója volt az ünnepet feledtető – legalábbis ezzel fenyegető – botránytémának.

A Magyar Nemzet augusztus 22-i száma bőségesen, részletekbe menően foglalkozott az üggyel (mit mondott és mit csinált az egyik fél, mit a másik, mi volt a fővárosi közgyűlés vizsgálatának eredménye, mikor kapott engedélyt és mire az MSZP Budapesti Tanácsa, hogyan került a képbe a Danubius stb., stb.); későbbi számaiban pedig szintén figyelemmel követte a fejleményeket. Az augusztus 20-i ünnep szempontjából ennek a szerkesztési filozófiának és magatartásnak egyedül az a jelentősége, hogy azt a hatásmechanizmust segíti-táplálja, amely az ünnep pozitív benyomásainak elhomályosításán fáradozik. A lap nem nagyon engedhetné meg magának, hogy egyáltalán ne vegyen tudomást a médiarágta témáról; de ha tudatában lenne annak, hogy igyekevének és besorolódásának mi a nemkívánatos eredménye, talán javítana arányérzékén és politikáján.

(a közönség ösztöne) Különösen hétvégi krónikákban fordul elő, hogy a hírblokk mind-össze ennyiből áll: egy-egy belpolitikai és külpolitikai hír, majd rövid beszámoló egy hazai és egy külföldi súlyos balesetről, bűntényről vagy természeti katasztrófáról. Egészen biztos, hogy közvetlen életterünkben sokkal kedvezőbb a jó és a rossz események aránya. Így az is bizonyos, hogy a média hamis, torzított világképet termel. Ráadásul teljesen haszontalan. Vajon van-e igazi, hasznos(ítható) hírértéke annak, hogy a Dunántúlon két személyautó ütközött, egy ember meghalt, az eset körülményeit a rendőrség vizsgálja? Természetesen nincs. Az újságíró nem engedné ösztönét (a „rosszra” való fogékonyságát) érvényre jutni, ha nem gondolná, hogy a közönségének is hasonlóra van fogékonysága. Nem véletlen, hogy a elmúlt években a magyar közszolgálati adók elbulvárosodásának lehettünk fül- és szemtanúi. Csakhogy a közönség nem csak ilyen! A botrányok, katasztrófák csak pillanatnyi kielégülést nyújtanak számára, és ennek mind inkább tudatára ébred. A csakis természetfilmeket sugárzó adók néhány év alatt a legnépszerűbbek közé verekedtek fel magukat. Egyre több média-szakember vallja (pl. Székely Ferenc, a Nap Tv egyik alapítója), hogy a magyar közszolgálati médiumoknak sem a kereskedelmiek műsorpolitikáját kellene követniük: a zajosság, harsányság, közönségesség helyett az igényesség útját kellene választaniuk.

Augusztus 20. grandiózus ünnepe számtalan alkalmat adott egy-egy különleges szeletének megragadására, háttér-információk gyűjtésére vagy elemzések készítésére. A nemzeti oldal médiája is jobbára megragadt azonban a rutinszerű megoldásoknál. Tudósítások a helyszínekről. A miniszterelnök teljes beszéde. Interjúk a kitüntetettekkel. A margitszigeti botrány. Utóbbin kívül a Magyar Nemzet 22-i számának belföld rovata csupán egy szintén „ünnep-rontónak” ítéltető vezércikkben (Ünnepi praktikák) foglalkozik augusztus 20-ával (pontosabban a szocialistákkal). Nincs könnyű dolga a *nem* ellenzéki sajtónak; ha viszont olyannak látja a közönségét, ahogy most szolgálja, a társaihoz hasonló módon a rosszkezd magjait hinti az ünnep, a tudás, a széles tájékozottság virágmagjai helyett.

(az ellenzéki politika ösztöne) Csakúgy, mint általában a mai, évezredfordulós újságírónak, általában az ellenzéki politikának is az a „szent meggyőződése” (azaz beidegződése), hogy a közvéleményt csakis a negatív érzelmein (harag, gyűlölet, utálat, irigység, megvetés) keresztül lehet biztosan beterelni a politika kívánta (zsák)utcába. E meggyőződés nem minden alap nélküli, a hatni akaró, tudatos politika talán valóban nem nélkülözheti a sokkoló hatás-elemeket. E törekvés túlajtása azonban előbb-utóbb ugyanolyan csömört képes kiváltani a közvéleményből, mint a véres krimik (vagy a végeláthatatlan szappanoperák).

Az ösztönösségnek csak látszólag mond ellent az utána következő, teljesen számító tudatosság (ld. még: pszichopatak örült logikája). Attól a pillanattól, hogy a szocialista párt 2000. augusztus 20. soha vissza nem térő ünnepét egy kormánycseszegető összejövettel, s betetőzéseként a Lendvai Ildikó-féle levéllel köszöntötte, rálépett az ösztönök, a rövidlátó érzelmi politizálás könnyen járható, ezért nehezen elhagyható útjára. (Igaz, a 2002-i országos választás valóban nincs olyan messze). Azóta a szocialisták minden figyelmüket arra összpontosítják, hogy sajátos ünnepi hangulatukat megőrizték és a közvélemény minél szélesebb körének átadják. A Népszabadság beszámolója szerint – alig öt nappal a millenniumi ünnepség utánra időzített kongresszusukon – Kovács László pártelnök szólt arról, „hogy egy kommunikációs PR-csoportot hoznak létre, amely a párt üzeneteit fogalmazza meg és juttatja célba.” A már kormányváltásra készülő MSZP addig is vizsgálócsoportokat alakít. Kis Péter frakcióvezető-helyettes elmondta: „a javasolt vizsgálati témák között szerepel az augusztus 20-i ünnep költségeinek felhasználása...” (stb.). Továbbá: „A közvélemény tájékoztatása érdekében a szocialista frakció minden héten a parlamentben és más fórumokon egy adott témára irányítja a figyelmet, ez lesz a ‘hét ügye’ ... (Népszabadság, augusztus 28.) A politológia tudományában ezt hívják botránypolitizálásnak.

(az újságíró „függetlensége”) A függetlenséget azért kell idézőjelbe tenni, mert abszolút függetlenség nem létezik. Az újságírók legtöbbje elkötelezett. Legtöbbje igazodik: ideológiai irányultsághoz, szakmához, szerkesztői és tulajdonosi akarathoz. Az elkötelezett (elkötelezett) újságírás is lehet jó és tisztességes újságírás, csak a kiszámíthatósága miatt kevesebb új ismeretet és új felismerést ad. A nyíltan és erősen elkötelezett újságírás ugyanakkor hiteltelen mindazok számára, akik nem, vagy más irányban elkötelezettek. Ezért volt kifejezetten szerkesztői hiba – akárhány más érv szólt is mellette – a miniszterelnök ünnepi beszédét teljes egészében közölnie a Magyar Nemzetnek. Ilyen felfogás mellett a lap soha nem fog tudni kilépni elkötelezett híveinek viszonylag szűk körén, nem fog tudni új híveket szerezni a „senki földjéről” (a bizonytalanok köréből), különösen nem a másfelé elkötelezettek közül.

Idézőjeles újságírói (szerkesztői) „függetlenség” azonban létezik. A tudatosságnak azt a fokát és állapotát vélem ennek, amikor az újság(író) „megőrizve-meghaladja” érzelmi irányultságát. A HVG-ből idézek, az egyébként kétségkívül a balliberális táborhoz tartozó gazdasági-politikai hetilapból, amely a maga műfajában példányszámát tekintve az egyik legnagyobb, nyereségességét tekintve pedig igazi versenytárs nélkül a verhetetlen első:

„Mindent egybevetve a jelenlegi kabinet aligha vádolható fantáziátlansággal, kisstflűséggel, szűkmarkúsággal a millennium kapcsán. Ellenkezőleg, kifogás tárgya az lehet, hogy az Orbán-kabinet pénzt és energiát nem kímélve, jelképes gesztusok keretében valamiféle keresztény államideológia terjesztésére kívánja felhasználni a millenniumi ünnepeket. A hónapok óta tartó masszív jobboldali offenzíva közepette ugyanakkor a volt kormánypártok képviselőinek egyelőre csupán töredéke látszik felismerni: komoly árat fizethetnek azért, ha továbbra is átengedik a konzervatív oldalnak a nemzeti történelem nagyobbik részét, nem tudván mit kezdeni Magyarország keresztény-monarchikus hagyományaival.” (*Történelmi lecke apáknak, HVG, 2000. augusztus 19.*)

Az újságírói függetlenség – most tudatosan idézőjel nélküli – legszebb (mondhatnám, ünnepi) példáját a korábban sokszor uszító hangvételű, mostanában viszont helyét (és túlélési lehetőségét) kereső Népszavában találtam. Ebben a lapban mondani – még ha tévékritikában is – a következőket, a magyar médiában ma még szokatlan tárgyilagosságra (és bátorságra) vall.

„Azt még a legszegényebbek is tudják, hogy van olyan alkalom, van olyan ünnep, aminek igenis, meg kell adni a módját. /.../ A tűzijáték jár nekünk, idén is kiérdemeltük, és nem feltétlenül ez az a költségvetési tétel, amelyen spórolni kell. /.../ ... a százezrek elismerő hangját jól hallottam. A Duna két partjáról, aztán a televízióból is.” (*Égi-földi /csatorna/parádé, augusztus 22.*)

(*hatássokszorozódás*) A kormányoldal legnagyobb telitalálata a millenniumi zászlók átadásában rejlő politikai töke kiaknázása. Nem véletlen, hogy a 168 Óra szerzője (*A legjobbkor jött millennium, augusztus 24.*) így fakad ki: „Hol van az megírva például, hogy ha már a millenniumi zászlókat kívánnak adományozni a településeknek, akkor az ünnepi jelképeket ilyen túlnyomó többségben kormánypárti korifeusok osztogassák?” E zászlók kampányereje egyszerre több dologban rejlik: 1) a zászló mint sűrített jelkép erősen hat az érzelmekre, ösztönökre; 2) ünnepi zászló, tehát – ritka kivételektől eltekintve – pozitív érzéseket ébreszt; 3) minden egyes településre eljut, tehát kielégül az igazodási ösztön (a közösséghez tartozás vágya); 4) a zászlók átadása időben elnyúlik, ezért a média segítségével hatása sokáig fenntartható, illetve sokszorozható.

„Egy reklám nem reklám” – mondják a hirdetési szakemberek. Az kormánnyal (nemzeti oldallal) szembeni oldal úgyszintén tisztában van ezzel, ezért tapadt meg a „mennyebe került” kérdésnél, variálja, sokszorozza, ahogy és ameddig csak lehet. Mindent elkövet, hogy a közvetlen politika területéről átvigye a „civil” szférába, ahol hitelesebben, s ezért nagyobb

hatásfokkal tud rombolni vele. „Panasz a kabinet titkolózása miatt” – szól a Népszabadság augusztus 26-i számának egyik címe. Majtényi László adatvédelmi biztos „vizsgálatot indított amiatt, hogy a kormány nem ad tájékoztatást az augusztus 20-i ünnepségre fordított 975 millió forint részletes felhasználásáról”. Mi alapján? A hivatalához benyújtott állampolgári panasz alapján. Nem tudjuk, ki ez az állampolgár, de minden további nélkül lehet olyasvalaki is, akit nem az ellenoldal „bérelt” fel, *csupán* az ellenoldal kampányának hatására *világosodott* meg.

A média által adagolt üzenetek – a *közönség* révén – elérik azokat is, akik valamiképp kívül maradtak a tömegtájékoztatáson. Egy-egy médiavélemény túlsúlyba vagy többségbe kerülése (mint fizikában a „kritikus tömeg” elérése) után fellép a Noelle-Neumann által leírt, *elhallgatási-spirál*nak nevezett jelenség. Ennek lényege, hogy az izolációtól való félelme miatt a kisebbségi véleményen lévő egyén inkább elhallgatja az álláspontját (miközben a többségi véleményen lévő még inkább hangoztatja), aminek következtében – miként Zsolt Péter médiaszociológus írja – „a médiák és a közvélemény-kutató cégek egészen kis torzításai hólabda szerű változást eredményezhetnek” (Médiaháromszög, A modern tömegkommunikáció szerveződése, EU-Synergion Kft, Budapest, 1998, 75. o.).

Elvileg például bekövetkezhet az a pillanat, amikor a „Mibe került az ünnep” kérdés és „A kormány a te pénzedre dőzsöl” üzenet oly mértékig kiszorít minden mást, hogy az ünnep szervezőinek átmenetileg kétségkívül megszerzett politikai előnye teljesen elolvad; ha nem fordul egyenesen veszteségbe.

(*kutatás és befolyásolás*) E sorok írásának pillanatáig (2000. augusztus 28.) valószínűleg az eltelt idő rövidsége miatt nem találkoztam még egyetlen idevágó – a 20-i ünnepségre vonatkozó – felmérési adattal sem. Azonban az általunk vizsgált hatásmechanizmus teljesség igényű leírása nem nélkülözheti a közvélemény-kutatás mint tömegbefolyásoló eszköz szerepének taglalását.

A magukat politikába ártó közvélemény-kutató cégek, csakúgy, mint maga a média, kötdéseik vagy megbízók szerint választják ki, miről kérdezzenek. Ha a kérdés igazi célja a közvélemény megismerése, akkor az eredmények az esetek nagy részében nem kerülnek nyilvánosságra, sőt: az ilyen-olyan politikai erők (megbízók) taktikájának vagy stratégiájának megváltoztatásához szolgálnak alapul. Számos esetben azonban a kérdések feltevése valójában arra szolgál, hogy a rájuk adott, összesített válaszok megfelelő közzétételével a közvéleményt befolyásolják.

Mivel az ellenzéki oldal politikai hadjárata az ünnep örömeinek elfeledtetésére szolgál, logikus lenne, ha a kormányoldal például arra adna megbízást valamelyik – hozzá „közel álló” – közvélemény-kutató cégnek, hogy mérje fel, a felsorolt ünnepi események közül melyik tetszett a legjobban. A felmérés eredményét a média (vagy ennek „közel álló” része) közölné, ami megnövelné az esélyét, hogy a közvélemény a „mibe került” egyre intenzívebb firtatása helyett újra a szépre emlékezzék és erről beszéljen. Az ellenzéki oldal részéről ezzel szemben az a logikus (és várható), hogy – miután a közvéleményt előzőleg kellőképp megdolgoztatta már – felmérést végeztet és tesz közzé például arról, hogy mi a lakosság véleménye az elköltött adóforintokról: „Helyesli-e ön, hogy a kormány közel egy milliárdot költött az augusztus 20-i ünnepre?” Igen, nem, részben.

Ki tudja, hol állna meg (hol áll majd meg) a hólabda?

(*hatáselemzés, végelszámolás*) Nagyívű tudományos elemzés, netán felmérés helyett hadd számoljak be személyes benyomásaimról és sejtéseimről. Sokakkal együtt kint jártam és ott aszalódtam a központi ünnepségen. Nem azért, mintha eleve tudtam volna, hogy írni fogok „a témáról”, hiszen ehhez elég lett volna leülni otthon a tévé elé. Hanem mert – természetesen a média révén – hírért vettem, hogy ezer gyerek fogja énekelni a Millenniumi ódát. Adtam egy

esélyt annak, hogy ha ezer gyermek énekel egy Selmeczi György-Szócs Géza dalt, akkor ez akár páratlanul szép és emlékezetes is lehet. Nem csalódtam. Felemelő dallam, felemelő szöveg. Azóta várom, hogy felcsendüljön valahol. Hogy írjanak, beszéljenek róla.

A politikát – és saját magát – ösztönösen-tudatosan szolgáló média a rosszat, az elégedetlenséget, a boldogtalanságot terjeszti. Ebben erősíti az embereket. Régi vád, de igaz; s nem baj, ha időnként újra szembesülünk vele. Az elégedetlen, boldogtalan emberek mindig valami, valaki ellen, míg végül minden és mindenki ellen fordulnak. S fordulnak önmagukba: nem foglalkoznak politikával, választással, demokráciával. Csupán fogyasztással: legyen ez anyagi vagy szellemi (kereskedelmi) tömegtermék. S csak lassan fogják megérteni: ez (volt) az a pillanat, amikor egyúttal már önmaguk ellen is fordultak.

ÚJ MAGYAR NEMZET

E tanulmány tárgyszerűségét és hitelességét tekintve aligha érhetne volna nagyobb szerencse a szerzőt és olvasóját, mint amekkora érte.

A lehető legváratlanabban felkértek, hogy legyek a megújuló Magyar Nemzet lapszerkesztője; s talán nem ugyanennyire váratlanul, annál gyorsabban ki is rúgtak a laptól. Úgy vélem azonban, az ott töltött két hét – 2000 október 1-től a baljóslatú 13., péntekig – éppen elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy első kézből megfelelő mennyiségű információt és tapasztalatot szerezzek a lap belső viszonyairól. Ugyanakkor csak hajsza választott el attól, hogy a munkaszerződésemet a kiadó is aláírja, ami által rögtön hatályba lépett volna az a pont is, mely szerint semmiféle ott szerzett információt nem adhatok tovább, nem oszthatok meg másokkal, főképp nem a nyilvánossággal. Noha van hajlandóságom belátni ennek értelmét és hasznát, mint újságírót mindig is bosszantott a média bármiféle titkolózása. Épp olyan morbid, mintha a hóhér tiltakozna a halálos ítélet ellen.

Nincs az a kirúgás, ami legalább ideig-óráig ne hagyna kellemetlen érzéseket az ember lelkében. Ha pedig hagy, lehet-e bármennyire is elfogulatlan az emlékezés és elemzés? Nos állítom, hogy lehet: csupán megfelelő alkat és kellő gyakorlás kérdése. Pusztán abból a tényből, hogy a *nemzeti* oldalról békés sétákat tudok tenni a *balliberális* oldalra – például a Népszabadság első embereihez –, s ilyenkor a valóság kiderítésének vágyán kívül semmi más nem hajt, talán feltételezhető, hogy a Magyar Nemzet esetében sincs ez másképpen.

Nem rejtettem, s ezután sem rejtem véka alá amit jónak és biztatónak látok, de azt sem, amit esetleg veszedelmesnek a lap jövője, azaz a piacon való helytállása tekintetében. Liszkay Gáborral, a lap főszerkesztőjével való első – és mint kiderült, utolsó – magvasabb beszélgetésünk során már jó néhány megállapítást tettem, azóta is tartom magam ezekhez.

Ez már egy korszerű lap (külsőleg)

Az akkor még tervként megismert (azóta bevezetett) új tipográfia első ízben bizonyította számomra, hogy a lap élén végre olyan vezető áll, akinek egyfelől erős szándéka, másfelől jó érzéke van ahhoz, hogy a nemzeti oldal újságjából korszerű lapot csináljon. Ízlések és pofonok különbözők, ezért azon lehet vitatkozni, hogy ami megszületett, az szép-e vagy nem; de azon aligha, hogy összességében sokkal igényesebb, elegánsabb, szigorúbban szerkesztett, mint bármelyik elődje. A régi (1997 novembere előtti) Új Magyarországnál, a régi (2000 októbere előtti) Magyar Nemzeteknél és a Napi Magyarország teljes egészénél éppen azt éreztem az egyik legnagyobb gondnak, hogy nemcsak belsőleg (tartalmilag), de külsőleg sem lehetett felfedezni a mai igényeknek is megfelelni akaró koncepciót. De még ennél is nagyobb gátat jelentett egy korszerűbb lap megteremtése előtt az az elégedettség, amellyel e lapok vezető munkatársai saját újságjukat illették. Felesleges itt neveket sorolni, egyetlen esetet azonban – mely elemzésünk szempontjából később mutat jelentőséget – megemlítenék: a Nemzettől való eltávolításom előtti hét végén mint nemzeti újságírók együtt szerepeltünk egy vidéki fórumon Ludwig Emillel, az új Magyar Nemzet – és a hajdani Napi Magyarország – egyik lapszerkesztőjével. Itt Ludwig a hallgatóságnak elmondta, hogy őt mint *napimagyarost* senki nem kérdezte meg, akar-e *magyarnemzetes* lenni. Ecsetelte a lapegyesülés előtti Magyar Nemzet gyengeségét, zuhanását, és méltatta a néhai Napi Magyarország erejét, népszerűségét. Nem tudtam megállni, hogy szólásra ne jelentkezzem, és fel ne világosítsam a tisztelt közönséget: a volt Napi Magyarország mind formájában, mind tartalmában sok kívánnivalót hagyott maga után, annak is túl kicsi volt az eladott példányszáma, ezért szerintem is helyes döntés volt a két lap összevonása. A kettő külön-külön valóban finanszírozhatatlan volt; friss

példaként említettem azt a másfél milliárd forintot, amit az újsághírek szerint a kormány nem napi, de hetilapra, Elek Istvánék Válaszára különít el. Óriási pénzbe kerül egy veszteséges napilap fenntartása!

A hétvégi melléklet veri a Népszabadságét

A Magyar Nemzet magazinja (hétvégi melléklete) már az új lapterv októberi bevezetése előtt tartalmasság tekintetében többször verte a Népszabadságét. A váltás óta pedig – új köntösében – szinte minden tekintetben jobb annál. Itt is igaz az *ízlések és pofonok különbözőek* érvényessége, de ha az elfogulatlanságra egyébként hajlandó olvasó itt is, ott is sorra veszi a velős témákat és elegáns tálalásokat, aligha juthat más következtetésre.

Szerkesztetlen öszvér volt (idáig)

A váltás előtti Magyar Nemzetet különben pedig egy sebtiben összehányt, öszvér lapnak gondoltam, amely magán viselte a volt Napi Magyarország és a volt Magyar Nemzet minden hátrányos vonását, de legfőképp a következetes koncepciótlanságot (azaz a szuverenitást, a szabad szellem nyomasztó hiányát). Ezt egyébként Liszkay előtt sem rejtettem véka alá. Amikor beszélgetésünk későbbi fázisában, a döntés elkerülhetetlen pillanatához közelítvén (Jöjjenek? Ne jöjjenek?) felvettem neki, hogy nem tudom, mennyire illenék én egy olyan lap szerkesztőségébe, amely szorosan kötődik valamelyik párthoz, akár a Fideszhez is, Liszkay visszakérdezett: „Meg tudod mutatni bármelyik lapszámon, hol kötődik a Fideszhez?” „Ezeknek nem is az a bajuk – feleltem –, hogy kötődnek, hanem az, hogy szerkesztetlenek.”

Egy kis kitérő: Új Magyarország

A talán túlságosan is egyenes és ennyiben udvariatlan válaszra – az élet már csak ilyen – éppen az ő váratlan dicsérő szavai bátorítottak fel. Megkérdeztem tőle, minek köszönhetem, hogy eszébe jutottam. Azt válaszolta, hogy néhányan ott a szerkesztőségben maguk elé terítették az Új Magyarországnak azokat a számain, amelyek a lap utolsó másfél hónapjában, az én főszerkesztésem alatt készültek, és egyszerűen csoda – mondta ő –, amit én az alatt a rövid idő alatt véghezvittem. „Ó, igazán köszönöm” – feleltem, s magamban arra gondoltam, bárhogya sül is el a dolog, ezért az egyetlen pillanatért már érdemes volt idejönni. Én is úgy gondolom, hogy a teljes bizonytalanság és félig pénztelenség állapotában, midőn csaknem minden második nap valamelyik kulcsembert (valamilyen számomra érthetetlen, átlátszó ürüggyel, valójában az alakuló Napi Magyarországhoz készülve) szedte a sátorfáját, s kénytelen voltam egyik pillanatról a másikra a megfelelő pótlásukról gondoskodni – szóval ilyen körülmények között az ott maradottak, úgy gondolom, valóban páratlan, mondhatnám: sajtótörténeti jelentőségű változtatást, minőségi fejlesztést hajtottak végre. Ennek ellenére a szakma jeleseitől elismerő szót – eltekintve *demokratás* szerzőtársaimtól – csak mutatóban kaptam, azt is a balliberális oldalról. Németh Péter, a Magyar Hírlap valamikori főszerkesztője vont félre egy véletlen találkozásunk alkalmából, s gratulált, mert „Akkor volt a legjobb az Új Magyarország”. Nos, igazából az a lap sem volt még elég jó. A délután öt óra körüli lapzárta mellett nem is lehetett. Különben is, mit számít, milyen volt a lap, ha nem tudtam garantálni azt, amit Liszkay, úgy tűnik, tud a Magyar Nemzetnél: megmaradását. Ezzel együtt fűtött a kíváncsiság, hogy a régi lapszámok fölé hajolva, ott Liszkay mellett, kik voltak azok, akik akkori munkásságomról ilyen kedvezően vélekedtek. A régi *újmagyarosoktól* nem sokat remélhettem (munkahelyük mégiscsak az én vezénylésem idején vált kámforrá, miközben

volt, akinek járandósága is bent ragadt). Liskay maga figyelmeztetett rá, hogy néhány ellenségem is akadhat közöttük. Mindenesetre az elismeréssel adózó két vagy három névből az egyik – egyébként nem *újmagyaros* – úgy meglepett, hogy a többi azon nyomban elfelejtettem. Ez a megragadt egyetlen: D. Horváth Gábor. – Érdekes – mondtam Liskaynak. – Én eddig úgy tudtam, hogy a *K. I. kicsoda?* című könyvemről a Napi Magyarországon azért nem jelenhetett meg még egy rövid ismertető sem, mert D. Horváth olyan tehetségtelen főszerkesztőnek tartott. Ezt különben egyenesen Ludwig Emiltől hallottam. Házigazdánk, a helyi polgármester és újságírók kisebb társaságában sötét szavakkal festette le („borzasztó”, „rettenetes”), milyennek ítélte D. Horváth a szóban forgó lapot és vezetőjét.

Újabb kitérő:

Ludwig és a nemzeti meghasonlás

Tudományos igényű munkánál a szerzőnek kutya kötelessége magyarázatot adnia arra, valamely szereplője miért kap kitüntetett figyelmet. Főképp, ha a látszat szerint az illetőnek igencsak köze van ahhoz, hogy e tanulmány írójának a nemzeti sajtó porondjára való visszatérése balul sült el. A bosszú e látszata ellen védekezni kell, már csak azért is, mert nem teljesen alaptalan. Szerző hiába igyekszik, nem tudja elvonatkoztatni saját sorsa apró-cseprő történeteit a tovatűnt évtized korszakos médiaeseményeitől. Mint ahogy nem tudja megkerülni azt a közhelyes megállapítást sem, hogy a cseppben benne van a tenger; sőt, a tengert nem is láthatnánk, ha nem szentelnék figyelmet a múlandó cseppeknek.

Az elmúlt tízegynéhány év felfoghatatlanul sok médiapillanatból tevődik össze. E pillanatok különlegessége, hogy szinte mind elfelejtődött vagy rejtve maradt. Amikor azt keressük, hogy miért nem tudtak az új erők ráverni az elvileg múlttal és büntudattal béklyózott régiekre; miért nem tudott a nemzeti oldal egy igazi, ütőképes napilapos gárdát kiállítani; és ugyanakkor nem elégszünk meg az olyan válaszokkal, mint hogy kevés volt a pénz; meg beépített emberek verték szét a közösségeket; meg a balliberális oldal túlereje gyűrte maga alá a bontakozó kisebbséget – nos, ilyenkor van létjogosultsága a személyesen átélt hétköznapi felidézésének, az amúgy jelentéktelennek és magánügynek tűnő esetek s az ezeket generáló egyéni jellemvonások nagyító alatti vizsgálatának.

Mai médiakorszakunk nem kedvez az ilyesféle elemzéseknek. Úgy tűnik, szellemileg menthetetlenül elgettósodtunk, és az írástudók vagy agyba-főbe szidják egymást, kutyamódra át a kerítésen; vagy agyba-főbe dicsérik egymást, hangzatos Pulitzer-díjakat osztogatva. Az, hogy kísérletet tennénk a másik megfejtésére, indítékainak megértésére, szinte elképzelhetetlen, még kerítésen belül is.

Ezt a hiányt próbáltam enyhíteni A Lovas-jelenség című füzetemmel.

És ezt teszem most Ludwig Emillel egy rövid kitérő erejéig.

Lovas István – szellemi, fizikai képességeit és jellembeli vonásait tekintve –, úgy vélem, egy és megismételhetetlen. Lovas nem a nemzeti oldal sajátosságai által, hanem szinte ezek ellenében lett ezen az oldalon vitathatatlanul első; s lehet, hogy vitathatóan, de meggyőződésem szerint a másikon is. Amikor az egyik harkányi fórumon (melyről később még szót ejtek) megkértem újságíró-társaimat, hogy a közönség előtt válaszoljanak arra, miért nem tud a nemzeti oldal sajtója igazán versenyképesnek bizonyulni, akkor többnyire a szokványos feleleteket kaptam. Csak Lovas válaszolta tömören: mert lusta. Jómagam mindig óvakodom az ilyen leegyszerűsítésektől, a gyermeki lustaság mögött is szeretem megkeresni az igazi okokat és indítékokat, ettől függetlenül Lovas ítéletét érdemesnek tűnik megfontolni.

Azt ugyan egyáltalán nem tartom igaznak, hogy a szóban forgó újságírók mindegyike, vagy akár többsége valóban föld lusta lenne; éppen elégről tudom, hogy olykor nevetségesen alacsony honoráriumai miatt többletmunkák tömkelegét kell elvállalniuk, hogy valamiképp eltartsák családjukat. Azt viszont szintén tudom, hogy rejtélyes módon főleg a szerkesztői,

főszerkesztői posztokat – de azért alacsonyabb beosztásokat is – meglehetősen gyakran foglaltak el olyan egyének, akik pontosan beleillenek Lovas skatulyájába. Mint Ludwig például. Ilyen értelemben ő tipikus figura, akinek élveboncolása jó szolgálatot tehet mindannyiunknak, hiszen ennek révén jobban megérthetjük a nagyobb összefüggéseket. Például azt, milyen rejtett kontraszelektációs mechanizmusok működtek az elmúlt tíz évben. Mi az, ami ment, mi az, ami maradt. Legyen, az ő egyéni szerencséje, hogy ebben most éppen ő segíthet.

Mint a nemzeti oldal meghatározó újságírói közül oly sokan, Ludwig Emil is a Bencsik András-féle Pesti Hírlapnál kezdte rendszerváltoztatós pályafutását. Keveset írt, de amit írt, az olvasók „díjazták”. A Horn-Kuncze korszak idején, amikor Czvitkó Zoltán Marxim nevű pizzériájában készült a Szamizdat folyóirat, mindketten a félig-meddig titkos szerzőgárdához tartoztunk, akkor ismerhettem meg őt alaposabban. Csodálattal adóztam kalandos életének (ácsként dolgozott Amerikában), műveltségének (történelem), enciklopédikus sörtudásának (Maláta reklámújság szerkesztője), gőzfürdők iránti vonzalmának (Rudas). Ludwig tehát – legalábbis a saját táborában – elismert újságíró, kitűnő társalkodó; s igazából nem tehet róla, hogy benne nem teng túl a tettvágy. Ezt kívülálló csak sokára veszi észre, talán ezért is kérték fel a Magyar Fórum főszerkesztésére. Bár megbízói igazából nem sokat kockáztattak ezzel. A MIÉP újságja egy radikális olvasóközönség jól bejáratott hetilapja volt, amelyhez csak akkor lett volna miért hozzájárulni, ha valaki előregondolkodik: ha meg akarja előzni az előre látható olvasóvesztést, s eltökéli, hogy fokról fokra jobb lapot csinál. Csakhogy a viszonylag népes és teljesen elkötelezett olvasói tábor, a megközelítőleg hatvanezres példányszám, a heti rendszerességgel érkező, oldalas Csurka-jegyzetek, s végül néhány jó tollú szerző állandó rovata (pl. Szentmihályi Szabó Péteré) megengedte a kényelmes, ráérős szerkesztést. Szakmabeliek azt is tudják, hogy az ilyen kötöttségű lap szinte önmagát szerkeszti.

Egymásnak ellentmondó hírek keringenek arról, hogy Ludwig végül is miért vált meg a Magyar Fórumból; ő mindenesetre gyökeresen mást mond, mint amit a lapnál maradtak egyike-másika állít, éppen ezért meg sem kíséreltem a helyes válasz kiderítését. Annyi bizonyos, hogy amikor az O. Kovács Attila és D. Horváth Gábor szerzőpáros az olajos témában írt cikksorozatukkal megkeresték a Fórumot, Ludwiggal hamar szót értettek. Olyannyira, hogy később, amikor pedig O. Kovácsék lettek a Napi Magyarország vezető emberei, Ludwig kereste meg őket; és nemsokára mint szerkesztő – s egyben mint D. Horváth egyik gyermekének friss keresztapja – foglalhatta el helyét a Napi Magyarországnál. Hogy e tények s körülmények mit számítanak vagy nem számítanak igazi témánk, az új Magyar Nemzet jelene és jövője szempontjából, a kedves olvasó majd a végén döntheti el. A történet s az elemzés előrehaladtával még némi adalékot fogok nyújtani ehhez.

E rövid kitérőben a lustaság-motívum gombolyítását kell még befejeznem. Tapogatózó beszélgetésünk során Liszkay Gábor felvázolta rám vonatkozó elképzelését: eddig három lapszerkesztő végezte a napi szerkesztést, mégpedig úgy, hogy mindenkire jutott két teljes nap; a többi nagyjából-egészében szabad volt. Ezentúl négyen lennének, és párosával szerkesztenének; az ügyeletes szerkesztőnek tehát lenne egy társa, aki címszerkesztésben és hasonló – aprólékos, de fontos – dolgokban segítene neki. Liszkay nem fűzött ehhez semmit, de aki tovább szövi a gondolatot, rögtön rájön, hogy az új felállás minden addigi lapszerkesztőtől elvett volna egy teljes szabad napot.

Márpedig Ludwig semmit nem akarhatott kevésbé.

Nem azért, mert eredendően lusta volna. Hanem mert e lustaságok mögött – és épp így az érthetetlennek tűnő belvillongások mögött – valójában a nemzeti oldal meghasonlásai érhetők tetten. A nemzeti oldal nemes és harcos vezércikkeiben olvasottak nem mindig állnak összhangban íróik hétköznapi emelkedettségével – pontosabban ennek nyomasztó hiányával. Ludwigé például egyáltalán. Műveltsége, szélesebb látóköre olykor csak tömény cinizmussal elbutítva viseli el szellemének hadrendbe állítását. Amikor rövid pályafutásom során a Magyar Nemzetnél egyik alkalommal éppen soknak bizonyult a hirdetés és kevésnek a

felhasználható oldal, az indító értekezleten felmerült a kérdés, hogy a Krónika vagy a Kultúra rovat két oldalát kellene eggyel csökkenteni. Ludwig az utóbbi megoldás mellett kardoskodott. „Az olvasók megőrülnek, ha nem találják meg a napi kis gyilkosságot” – ilyesformán érvelt.

*Nincs olyan, ami miatt
ne tudnánk együtt dolgozni*

Az új Magyar Nemzetnél D. Horváth Gábor helyzete inkább szilárdult, semmint gyöngült volna az összevonás után, dacára annak, hogy rang tekintetében – a Napi Magyarország első posztjához képest – lejjebb csúszott. Az összevont – és a Sportfogadással megtámogatott – lapnak azonban először is biztosabbnak látszik a jövője: mind anyagi, mint minőségi tekintetben. Másodszor: az ebben messze a legmeghatározóbb szerepet játszó, ügyvéd-vállalkozó Liszkay Gábornak szüksége van egy főszerkesztésben jártas, energikus, egyszerre jól mozgató és mozgatható emberre. D. Horváth, a három főszerkesztő-helyettes egyike, valójában a lap második embere, ilyennek tűnik

Kettejük viszonyáról sokat elárul, ahogy a Liszkayval folytatott tapogatózó beszélgetésünk kellős közepén D. Horváth berontott a főszerkesztői szobába és ledobta magát az egyik fotelre. Vártam, hogy házigazdám legalább kérdőleg néz rá, vagy udvariasan, de határozottan figyelmezteti, hogy éppen bizalmasan beszélgetünk, ez azonban elmaradt. Ehelyett Liszkay mintegy szembesített minket egymással: van-e valamilyen sérelmünk, amit ki kellene beszélnünk, ami miatt ne tudnánk együtt dolgozni. Arra a következtetésre jutottunk, hogy nincs.

Liszkay akkor még bízott bennem

Később kisebb lendülettel, de bejött még egy ember, Lovas Lajos lapigazgató, majd valamikor még egy, akinek csak a neve volt ismerős: Schlecht Csaba. Liszkay tanácsadója. (Történetem alakulásában később mindkettőjük így-úgy szerepet játszott – de erről majd később.) Arra már nem emlékszem, ki volt még vagy már bent, amikor néhány kifogást tettem az új laptervre vonatkozólag. Előre kell bocsátanom, hogy most viszont nem felejtettem el előbb alaposan és őszintén megdicsérni az új lap tervét, pontosabban tipográfiáját – hisz azzal a szerkesztési elképzeléssel például, hogy a globalizmus virágkorában a külpolitikai rovat a 8. oldalon kezdődjék, sehogy sem tudtam megbékélni; de ebbe, a lapszerkezetbe belenyúlni, Liszkay szerint már késő volt. Mind kiderült egyébként, a tipográfiát az a Molnár István „követte el”, aki a rendszerváltozás Pesti Hírlapjának arculatát is megteremtette. Mondtam is az odaseregletteknek, hogy rám itt tulajdonképpen már semmi szükség, a lap szemlátomást a legjobb úton halad, akár az elsőség felé. „Csak a Sportfogadásnak ezt az ocsmány billogát kéne innen alulról elhagyni, mert nemcsak az első oldalt, de az egész lapot tönkrevágja!” – tettem hozzá. Liszkay akkor még bízott bennem, mert mint később mesélte, két álló órán át hadakozott az illetékessel, míg az végre beadta a derekát, s megengedte, hogy az összképbe belerondító sárga négyzet eltűnjön onnan. Szintén sikerrel jártam a millennium buzogányra emlékeztető, mert kicsinysége folytán alig kivehető jelképének fejlécről való eltávolításában. Ennek odabiggyesztése egyébként Liszkaynak volt szívügye, de mert – akárcsak a sárga négyzetnél – mások is osztották véleményem, megadta magát, s kitöröltette a laptervből.

Néhány további, apró indítványom közül, amely szintén meghallgatást nyert, egyetlen egy érdemel még említést, s ez is csak azért, mert itt ragadható meg, milyen állhatatosan tudom kihívni magam ellen a sorsot. (Ez a szubjektív szempont persze idegennek tűnhet egy tudományos igényű munkánál. Ha azonban belátjuk, hogy a médiavilág valóságos működése úgy írható le a leghívebben, ha megnézzük, mit csinál ez a nagy rendszer egy-egy pici elemével,

máris elillannak kétségeink.) A helyszín és időpont nem az első találkozóé (szeptember közepén), hanem egy délelőtti szerkesztőségi értekezlet a változtatások indításának és egyben munkába lépésem napján, tehát október 1-jén. Egyik tervező szerkesztő feltette a kérdést, mi legyen a rend: ha a rovatnak több oldala van, a rovatvezető nevét mindegyiknél fel kell tüntetni, vagy csak az első alkalommal. – Mindegyiken! – hangzott a főszerkesztő gyors döntése. Némi habozás után felemeltem a kezem. Tudtam, hogy kényes dolog egy friss vezetői ukáznak keresztbe feküdni, de arra gondoltam, ha Liszkayban ilyenkor a hiúság kerekedik felül a józan belátással szemben, úgyse lenne sokáig maradásom. „Én azt javasolnám – néztem körül –, hogy a rovatvezető neve csak egyszer legyen ott. Hiszen ez egy információ az olvasó számára. És nem fogja érteni, miért van ott háromszor, miért van ott háromszor, miért van ott háromszor.” Liszkay ismét gyorsan reagált: „Egyelőre úgy marad, ahogy mondtam. Ha meg akarnám változtatni, majd telefonálok.”

Délután telefonált.

Már nem volt alkalmam figyelmeztetni

Nem lehetetlen, hogy kettőnk új kapcsolatában ez volt az az esemény, amikor irántam táplált bizalma egén megjelentek az első sötét felhők. Korábbi életemben, még az Új Magyarország szomorú végóráiban, ugyanakkor elkövettem valamit, amit Liszkay – mint most elmesélte – nem tudott megbocsátani. Hogy kiálltam Kelemen Iván, az Új Magyarország utolsó tulajdonosa mellett. „Miközben – tette hozzá – április óta mindenki tudta, hogy a szocialisták embere, és hogy a következő év tavaszán az Új Magyarország bedöntésére készül.” Igen, mondtam, ezt már én is nagyon sokszor hallottam, de soha senki semmiféle bizonyítékkal nem tudott előállni. Tégy le ide eléem bármilyen dokumentumot, ami ezt bizonyítja – böködtem kissé indulatosan az asztalt –, és akkor majd én leszek az első, aki szembefordulok vele!

Csak később kezdtem el azon gondolkodni, hogy ráadásul az időpontok sem stimmelnek. Kelemen Iván december elején nem fizette ki azt a bizonyos nyomdaszámlát, ami aztán a lap végét jelentette, tehát „nem várt” egyáltalán a megjósolt tavaszig. Mintha hiba csúszott volna a számításba. De Liszkayt már nem volt alkalmam figyelmeztetni erre.

Kényszervállalkozók

Liszkay megszerezte – ha beszámolója alapján jól emlékszem – a Magyar Nemzet és az egykori Pallas archívumát, a szerkesztőségi számítógépes hálózaton nemcsak az MTI-t, de az internetet is hozzáférhetővé tette, s a Magyar Nemzet friss számai gyakorlatilag késedelem nélkül megjelennek a világhálón. Nagyon sok a jó vagy legalább ígéretes újságíró és egyéb szakember a szerkesztőség állományában. Az *alapjárandóságok* ugyan be vannak fagyasztva (legalábbis 2000 októberében, amikor ezeket a sorokat számítógépembe kopogom, még így volt), viszont – szemben a korábbi korszakokkal – idejében kifizetésre kerülnek. Ugyanakkor nem helyi specialitás, inkább általános magyar médiavonás, hogy mindenki kényszervállalkozóként van alkalmazva, s csak számla ellenében jut a fizetéséhez. A kiadó tétét, személyi jövedelemadót és egyebeket nem fizet senki után. Anélkül hogy fejszámolásba bonyolódnék (bonyolódnánk), könnyen belátható, hogy ha nem így lenne, a kiadónak a mostani összeg többszörösét kellene előteremtenie, ami valószínűleg képtelenség, tehát mindenki így jár még a legjobban. Betegség és szabadság idejére – szintén számlára – ugyancsak jár a havi javadalom. Ami egyébként nem túl nagy, sőt, voltaképpen nyomasztóan alacsony összeg.

Mint lapszerkesztőnek nekem kétszázezer forint + áfát tudtak megajánlani. Autó, mobiltelefon és hasonlóknak nélkül, tehát ezek fenntartását, költségét is nekem kellett volna fedeznem.

Ha még befizetem magam után az áfát, a tébét, a jövedelemadót és a többi, el lehet gondolni, hogy mennyi maradt volna az ország egyik vezető lapja egyik vezető szerkesztőjének (netán még hozzátartozóinak) a napi megélhetésre. Lehet, hogy jobb helyeken még a titkárnők közül is kevesen sárgultak volna el az irigységtől.

Persze jóval kevesebből is el lehet tengődni, sokan kipróbálják, én magam is igyekszem újra élvezettel gyakorolni, de ez már egy másik történet. Most Liszkay Gábor és az új Magyar Nemzet van terítéken.

A Lapkiadó Vállalat egykori feje meglehetősen ügyesen egyensúlyoz kényszerű helyzetében, az egykori Napi Magyarországból és az egykori Magyar Nemzetből összetákolt szerkesztőség még mindig erősen ingatag tetején. Amit Eötvös Pál, a Népszabadság főszerkesztője talán el sem hinne, az általa vérfertőzésnek titulált lapegyesülés lehet, hogy genetikailag mégis életképes utódot eredményez. Úgy tűnik ugyanis, hogy Liszkay egyfelől erősen fogja a kormányrudat, másfelől viszont (*még éppen*) *elegendő* szabadságfokot, önállóságot hagy egy-egy pozíciónak, illetve jól körülhatárolt résznek, csoportnak. Utóbbira jó példa a magazin – helyiségileg is – elkülönített szerkesztése és tördelése. Itt elsősorban a volt *nemzetesek* találtak *menedékre*, rajtuk kívül pedig pár olyan volt *napimagyaros* (pl. Tóth Szabolcs Töhötöm), aki a többenél talán jobban ad az önállóságra és elmélyültségre.

A *menedék* szót azért bátorkodtam használni, mert ottlétem alatt számtalanszor hallhattam, amint a lap gerincét adó (és készítő) *napimagyarosok* némely vezetője és hangadója milyen lekezelően nyilatkozik *nemzetes* társairól. Mivel a jelenség léte és ténye a fontos, kivételesen nem lenne ildomos, hogy elemzésem tárgyyszerűségét nevek és esetek pontos felidézésével támasszam alá; legyen elég annyi, hogy a kaján megjegyzések – talán nem véletlenül – éppen a nevesebbeket és rangosabbakat vették célba, magabiztosan meg-megjósolva egyikük-másikuk gyors távozását.

Úgy vélem tehát, ezt a – bizonyosan elhúzódó – problémát a főszerkesztő fogja tudni kezelni. Ennek az alapjában véve sármos embernek összehasonlíthatatlanul nehezebb dolga lesz viszont annak a belső feszültségnek a kezelésével, amelynek részben saját maga is gerjesztője. Liszkay szívélyessége ugyanis hiú eltökéltséget és kemény izommunkát takar. A magyar médiaélet kezdettől (mármint a rendszerváltozás óta) meghatározó figurája okos ember, olyan, aki szívesen tanul másoktól, pontosabban: szívesen hasznosítja mások tudását. Közvetlen elődjeiről (hadd ne soroljam őket egyik ágról sem) ezt egyáltalán nem lehetett elmondani. De Liszkay számára az egész újság – és a megszerzett többi, legutóbb a Szabad Föld – a saját sakktáblája és a saját játszma. Még akkor is, ha másoknak – és hite szerint talán másokért – játszik. Ahogy súlyosan büntet (és időnként nagyvonalúan jutalmaz) akár ötven-százezer forintokkal is! – voltaképp szerencsétlen, kiszolgáltatott kényszervállalkozókat. Liszkay soha nem látott rendet fog teremteni – sőt, már meg is teremtette. Ez a Magyar Nemzet életképes lesz. Ennyiben van igaza. De ez a lap mégsem lesz soha nagy lap. Legalábbis olyan nem, amiben igazán köszönetünk lehetne.

A tisztázás vágya

A hatalom rációja ugyanis mindig kevesebbet ért meg a világ bonyolultságából, mint amennyire az együttérzés képes. Valószínűleg ennek az egész rendszerváltozásnak is sokkal kevesebb lett volna a nyilvánvaló kára, ha az embereket nem kísérleti nyulaknak tekintjük; ha jobban odafigyelünk arra, egy-egy döntés nyomán milyen nyomasztó sors vár rájuk. Történetesen ennek az érzésének adott hangot a lapnál Élő Anita, aki a kórházprivatizációról szóló parlamenti bizottsági döntés előtt írt okos jegyzetében – vezércikkében – arra figyelmeztetett, milyen veszedelmekkel járna, ha elindulna a kórházak magánkézbe adása. A soros lapszerkesztő, Kő András be is szerkesztette az írást a megfelelő helyre. D. Horváth, aki különben a volt kaszárnya-épület távolabbi helyén tanyázik (ha nem a főszerkesztőnél éppen),

kisvártatva odacsörgött, hogy Élő Anita írását ki kell venni. Miért kell kivenni? – csodálkozott Kő András. „Csak!” – felelte D. Horváth. Mire Kő leszedte a kész oldalt a falról (itt követik figyelemmel a lapszám alakulását), és hamar másik vezércikket rendelt.

Pedig a törvénytervezet parlamenti előterjesztését a hat pártból végül csak egyetlen egy támogatta, és ez sem a Fidesz volt, hanem az SZDSZ. Persze kívülről, más fejébe bele nem látva, nehéz kitalálni, hogy Élő Anita műve egyfajta igazodási kényszer áldozata lett, vagy csak a szerkesztőségen belüli háborúskodásé. Mindenesetre óhatatlan, hogy a történeteket figyelő újságíró egy ilyen „Csak!”-nál akaratlanul is ne kezdjen összehasonlításokba. Hisz fülébe cseng, amit a Népszabadság főszerkesztője és helyettese egyaránt hangsúlyozott a velük készített interjú során: a lapnál óriási viták folynak. Termékeny viták, amelyekből jobb lesz az újság. Ez a fajta műhelymunka a Magyar Nemzetnél, úgy tűnik, nagyon hiányzik. Nemcsak a pénzbüntetések veszélye, de a kirúgásé is kardként lebeg mindenki feje fölött. Megjelenésemkor beteljesülésre váró hírként keringett a levegőben, hogy újabb tizenöt ember menesztése várható. Ilyen helyzetben csaknem mindenki arra játszik, hogy semmit ne kockáztasson. (Az *elegendő* szabadságfok arra elég, hogy a jól megsejtett s öncenzúrával gondosan őrzött határok között egyébként értelmes és színvonalas alkotómunka folyhasson.) A Népszabadság főszerkesztő-helyettesével, Tamás Ervinnel készített – rendkívül érdekesnek és alaposnak érzett – interjúmat felkínáltam Fehér Bélának, a Magazin vezető szerkesztőjének. Érte se akart nyúlni, mondván, hogy ők nem foglalkoznak aktuális politikával, ez a megállapodás a vezetőséggel. Erősködtem, hogy ez egyáltalán nem napi politika, ez az elmúlt tíz év médiájáról szól. Végül nagy nehezen átvette, de aztán tovább passzolta Osztovits Ágnesnek, a Magazin második emberének. Ő már minden biztonnyal elolvasta, vagy legalább beleolvasott, de ezt is csak a személyiségéről szerzett kedvező benyomásom miatt merem állítani, mivel a kéziratot pár nap múlva azzal az egyetlen megjegyzéssel adta vissza, hogy próbálkozzam inkább másutt. Más alatt nyilván más újságot értett, és nem Liszkay Gábort, én azonban mégis a főszerkesztőhöz fordultam. Már említettem önsorsrontásra való hajlamom (márhogy szeretem kihívni magam ellen a sorsot), ám mégsem erről van szó egészen. Október 2-án, amikor a Nemzet először vette fel új, elegáns ruháját, én éppen betöltöttem 48. életévem. Talán nem olyan meglepő, ha élete derekán az ember már kiismeri magát annyira, hogy tudja, mit bír és mit nem bír elviselni. Mekkora szemellenzöt és mekkora szájkosarat tud vagy nem tud hordani. Roppant érdekes megfigyelni ebből a szempontból a két legendás jó barát, Lovas István és Csúcs László szembefordulását. Lovas – egyebek között a Demokrata-ban megjelent nyílt levelében (Válasz Csúcs Lászlónak, 2000. október 26.) – szent embernek nevezi a „tökéletesen” becsületes Csúcsot, de mindjárt azt is hozzáteszi, az ilyennek nincs mit keresnie a politikában. Mert a politikában – állítja – az erénynek, a jónak a tesztje a siker vagy hatékonyság. Nos, ez is egy méltányolható felfogás. Csakhogy nekem egyre inkább úgy tűnik, hogy ez a fajta okoskodás mégsem olyan nagyon eredményes. E felfogás szerint ugyanis nem szabad bántani – kritizálni – a mi kutyánk kölykét, hiszen erre ott van az ellenfél. Ahova azonban a korrupció eljutott mára Magyarországon, ez a széles lép azt a meggyőződésemet táplálja, hogy nem ez vagy az a párt az igazi ellenfél vagy ellenség, hanem a politikai közfelfogás. És ha én a disznóságok felett aszerint hunyok szemet, hogy ki csinálta, akkor a bűnt viszonylagossá teszem, és ezzel éppen az én szavaimra talán még odafigyelő „enyéimből” fogom kiirtani a maradék büntudatot. Nem kell túl nagy fantázia hozzá, hogy lássuk – vagy már ne is lássuk – a folyamat végét.

Éppen ezért sem megfontolásaim, sem belőlük fakadó érzéseim (bár lehet ez akár fordítva is) nem engedték, hogy legalább két hétig nyugton maradjak. Olthatatlanul vágytam rá, hogy teszteljem környezetemet, s minél tisztábban lássak és láttassak. Liszkay eltette a kéziratot, sűrű csend borult rá. Határaink (korlátjaink) kölcsönös felmérésére (ki mire számíthat, kit mennyire lehet alakítani, megoldozni) szerencsére adódott egy újabb, kiváló alkalom: a francia elnök pénzügyi botrányba keveredése. „A pártok, a pénzek és a képmutatás” címmel

rögtön írtam egy nem túl hosszú fejtegetést, amely – Lecsapolni a lápot főcímmel – azóta meg is jelent a Magyar Demokratában (2000. október 26.). Az írást nem oda szántam, hanem a Magyar Nemzetbe. Többeknek meg is mutattam itt; volt, aki teljesen egyetértett velem, volt, aki három apró módosítást javasolt, de olyan egy se volt (beleértve lapszerkesztőt és rovatvezetőt), aki ne tette volna hozzá, hogy látnia kellene a főszerkesztőnek is. Teljesen egyetértettem velük, kértem is Liszkayt, legyen szíves elolvasni. Ugyanaz a csönd borult rá is, mint elődjére.

Egy árva szót sem szólhattam volna, ha elolvassa, és azt mondja, neked nem itt a helyed. Hiszen a cikkben a *kayaibrahimos fiúkról* is említést teszek, miközben a titokzatos töröknek az a Schlecht Csaba adott el tizenvalahány céget, aki a Magyar Nemzet kiadójánál most Liszkay Gábor tanácsadója. Kívülálló könnyen hiheti, hogy az egész egy ostoba provokáció volt a részemről, pedig valójában a tisztázás vágya vezérelt. Ahogy teltek a napok s közeledett a pillanat – két hét „betanulás” után –, amikor először fogok élesben szerkeszteni, úgy kezdett egyre inkább nyugtalanítani, hogy valójában nem tudom, mit gondolnak rólam, és én se tudom igazán, mit gondoljak róluk. Amikor nyilvánvalóvá tettem, hogy nem tudnék pártnak elkötelezett lapot csinálni (csak magasabb eszmének elkötelezettet), akkor ugye azt a szinte sértődött választ kaptam, hogy mutassam meg, hol látom ennek (mármint a pártközelségnek) nyomát. Amikor a pártokról és a pénzekről szóló írásomban azt fejtegettem, hogy minden pártnak vaj van a fején, s ezért az egész pártfinanszírozást meg kellene változtatni, Lovas Lajos lapigazgató halkán megjegyezte rá, ő nem tudja, hogy minden pártnak vaj van-e a fején, ezt be kellene tudni bizonyítani.

Ha a politika szemüvegén keresztül nézem a dolgot, valószínűleg helytelen lenne cinikusnak nevezni ezt a magatartást. Nemcsak a másik Lovas által Csúcsnak figyelmébe ajánlott Machiavelli, de a híres amerikai elnök, Roosevelt is azt a felfogást vallotta, hogy egy dolog az, hogy mit gondolunk, és más dolog az, hogy mit mondunk. Legalábbis Roosevelt özvegye arra a kérdésre, hogy mi a legfontosabb képesség, amivel egy politikusnak rendelkeznie kell, ezt válaszolta: „egyik síkon gondolkozzék és egy másik síkon beszéljen”. Nem érdektelen az sem, ki tette fel neki a kérdést: A manipuláció művészete című könyv szerzője, Josef Kirschner. (Bagolyvár Könyvkiadó, 1994.) „A művészet a politikában az, hogy mikor, mennyire és melyik ördöggel kell lepaktálni” – jut el Lovas István Csúcs Lászlónak ajánlott gondolatmenete csúcsára. Mivel politikáról beszél, egy pillanatig sem állítom (bár kétségeim azért vannak), hogy ne volna igaza. De mi van olyankor, ha az ember nem politikus, csak újságíró; viszont ahol ül, politikailag hatásosabb tényező, mint akár egy kisebb vagy közepes párt. Könnyen belátható, hogy számára a politizálás éppen úgy elkerülhetetlen, mint akármely politikus számára. Csupán választhat, hogy többé-kevésbé önálló utat tapos, vagy okosan igazodik. Egyre erősebb meggyőződése, hogy az egyénnek csak az utóbbi magatartással van igazi esélye a túlélésre. Annál kevesebb persze a közösség esélye...

Védhetetlen véletlenek?

Mivel Liszkay csak nem akart színt vallani, a Sors vette kezébe a döntést. Tudományos igényű fejtegetésemből kénytelen vagyok most némi okkultizmust belecsempészni, mivel pár napon belül a véletlenek (?) olyan sorozatával találtam szembe magam, ami lottóhúzásnál felér egy ötössel, nálam viszont egyenesen vezetett a védhetetlen kirúgásomhoz. Ráadásul a kép a legutolsó pillanatban állt össze, így még fel sem ocsúdtam igazán, s máris kapun kívül találtam magam.

Azért, hogy olvasóimat se fosszam meg e nem mindennapi lelkiállapot átélésétől, némileg rövidítve s az ismétléseket elkerülve, sorra veszem e történet minden jelentősnek érzett mozaikját.

Apróságnak tűnik, de mégsem az: a deszkben (vagyis a napi szerkesztés szobájában) kísértem figyelemmel a fejleményeket, s kezembe vettem az egyik elkészült oldal frissen

kiprintelt példányát. Szerencsétlenségemre Lovas István egyik érdekes cikkén akadt meg a szemem, s rögtön belefeledkeztem. Olyannyira, hogy rossz szokásomnak megfelelően, aláhúztam néhány izgalmas mondatot. Csak eztán jutott eszembe, hogy hoppá, ez még megy a korrektorokhoz. Aznap éppen Ludwig Emil szerkesztett (aminek az esélye egyébként egy a háromhoz volt, tekintettel a három fős lapszerkesztői létszáma). Fejemet fogva elnézést rebegtem, s kértem, figyelmeztesse a korrektorokat, hogy ezek az aláhúzások érvénytelenek. Ludwigot, legnagyobb elképedésemre, előntötte a pulykaméreg. Tudni kell, hogy Lovas cikke a vélemény-oldalt gazdagította, ami abból a szempontból érdekes, hogy ez az oldal készül el csaknem a legkorábban, délután három-négy óra felé, amikor még nagyon békésen csordogál az idő (az országos kiadás utolsó oldalának este nyolckor kell „elmennie”, vagyis az itteni számítógépből telefonvonalon a nyomda számítógépébe jutnia). Ilyenkor nyugodtan ki lehet javítani, cserélni, újranyomtatni bármit. „Vedd tudomásul – hadonászott Ludwig –, hogy amíg nem te csinálod élesben, itt semmihez sem nyúlhatsz!”

Hogy a nyilvánvaló túlreagálásnak mi lehetett az oka, azt az olvasó fantáziájára bízom. Annyit azonban a tévedés legkisebb veszélye nélkül is leszögezhetünk, hogy ez az ember nem repesett azért, hogy ott vagyok...

Megjegyzem, a másik két lapszerkesztővel nem volt ilyen kalandom. Inaskodásom alatt igyekeztem is mindkettejüket segíteni, ami Gajdics Ottónál könnyebben ment, mert szívesen rám bízott kisebb-nagyobb feladatokat, Kő Andrásnál nehezebben, mert szívesebben csinálta egyedül. Mindkettőt lelkiismeretes szerkesztőnek találtam. Gajdicsra úgy fogok emlékezni, mint akinek fülében mindig ott van zsebrádiója parányi hallgatója, miközben a számítógép képernyőjén az MTI-hírek futnak, nehogy egyetlen fontos hír is elszalasztódjék. Kő Andrásra pedig azzal a csodálkozással, hogy az ő szerkesztésekor – számomra valóban megfeszíthetetlen módon – a lap valahogy mindig pofásabbra sikerült, noha a kinézetért inkább az ügyeletes tervező-szerkesztő felel.

A véletlenek sorozata Budapesttől távol, Harkányban folytatódott. Mészáros József barátom, a Harkányi Hírek főszerkesztője – immár egy hagyományt folytatva – hétvégére meghívott néhány nemzeti érzelmű újságírókat a helyi fórumra. Történetünk szempontjából Ludwig Emilnek és Bencsik Andrásnak van jelentősége, nem számítva magamat. Még a fórum ünnepélyes megkezdése előtt egy középkorú hölgy többünk előtt erőteljes hangon szóvá tette (csak illendőségből nem írtam azt, hogy rikácsolta), hogy ha a Demokrata olyan nagyon szépeket írt Tiffán Edéről (a neves borászról), akkor azt miért nem írja meg, hogy a szőlősgazdák megverték, mert az új bortörvény, amit erre felé Tiffán-törvénynek hívnak, csak arra jó, hogy a kisebb gazdákat elszegényítse, s kénytelenek legyenek eladni a szőlőjüket az olyan nagyoknak, mint amilyen a Tiffán.

A mozaikok, lám, szépen, csendben formálódtak, anélkül, hogy akár csak halvány sejtésem lehetett volna, mi készül összeállni belőlük. Mert miért is tulajdonítottam volna bármi jelentőséget annak, hogy két napra rá egy előre meg nem tervezett programponként éppen Tiffánékat látogatjuk meg. Már hazafelé indultunk Villányból (ahol egyébként egy másik híres borásznak, Bock Józsefnek voltunk vendégei), amikor Mészáros József egy hirtelen ötlet hatására a hegynek fordította a kormányt. Alig haladhattunk száz métert, amikor kinek az autójával futunk össze? Az éppen távozó Tiffán Edéjével. Nem mellékes, hogy Mészáros József valaha Tiffán Zsolttal, a borász fiával járt egy iskolába, együtt kergették a lányokat; nem azért említem meg, hogy fokozzam a fokozhatatlant, hanem mert – Bencsik András jelenlétén túl – ez a véletlen (szívélyes viszony) magyarázza meg, miért fordult vissza Tiffán Ede azonmód, és segítette elő akaratán kívül végzetem beteljesülését. Tiffán ugyanis – a borszakmában már szintén szaktekintély fiával együtt – vendégül látott minket, ott álltunk és koccintottunk szemtől szembe egymással, és ennél fogva kivédhetetlen volt számomra D. Horváth vádló kérdése, miért nem kérdeztem meg tőle, valóban megverték-e.

A média, a sajtó nem alkalmas közeg ahhoz, hogy megértessem: egy koccintás ünnepi hangulatában nem illik megkérdezni a tisztességben megöszült vendéglátót, de még a fiát sem, hogy hogyan is volt ez a verés. El tudom fogadni azonban, hogy éppen úgy, mint a politikában, az újságírásban is szögezzük le: akinek nincs gyomra hozzá, az ne csinálja. Akkor majd nem szorul rá, hogy a véletlenek különös állásával magyarázza sorsa újabb megbicsaklását.

Mindenesetre az öregúr, bevallom, nem úgy viselkedett, mint akit valaha meggyepáltak. Talán tartásával, méltóságával leplezi, gondoltam. Alig vártam, hogy a pincét elhagyva rákérdezzek: „Tényleg megverték Tiffán Edét?” Környékbéli informátorom (akit tapintatból nem nevezek meg) félreérthetetlenül ezt válaszolta: „Persze. Még azt is tudni, ki volt az.”

Kíváncsiságomat nem annyira a bennem lakozó újságíró, mint inkább a világ rejtélyei iránt érdeklődő, közönséges civil táplálta. Nem is siettem megírni vagy információként tovább adni a nem mindennapi esetet. Annak ellenére sem, hogy a lapnál kihirdettetett: aki olyan hírt szállít, amelyik méltó arra, hogy az első oldalra, a hírsorba tétessék, annak háromezer forint üti a markát (gondolom, szintén számlára). Ez a lehetőség annyira azonban mégis megmozgatta a fantáziámat, hogy nemsokára újabb véletlen kért bebocsátást a végzetemen dolgozók csapatába.

Közös ismerősünkön keresztül megtudtam az egyik miniszter feleségétől, hogy férje Helvéciára készül. S minő véletlen, éppen bortémában. Felkeresi az ugyancsak neves borászt, Szeremlei Hubát, aki beszámol erről meg arról. (Nem a miniszter védelmében, hanem ezúttal is informátorom miatt nem nevezem néven, kiről van szó. Mindenesetre nem a földművelési tárca vezetőjéről; olyanról inkább, akit a borhamisítás izgathat.) Megírtam a hírt. Biztonság kedvéért azért újból felhívtam a miniszterné asszonyt, hogy minden stimmel-e. Meglepetésemre maga a miniszter jelentkezett a mobil túloldalán, aki megerősítette ismereteimet.

Arról azonban, amit a bővebb hírhez mint szintén Magyar Nemzet-információt még hozzáillesztettem, értelemszerűen nem kérdeztem semmit. *Tettleg bántalmazták Tiffán Edét...* Az éppen ügyeletes Kő Andrással egyeztetve, az egész írást bevitettem a szerkesztőségi rendszerbe. Íme a teljes szöveg (a név helyén X-szel):

X. HELVÉCIÁN

X. miniszter tegnap délután az alföldi Helvéciára látogatott, ahol Szeremlei Huba, Magyarország egyik legnevesebb borásza fogadta. A Magyar Nemzet információja szerint Szeremlei beszámolt arról, hogy a borkereskedelmet szabályozó új jövedéki törvény végrehajtása várhatóan milyen sikerekkel jár, illetve milyen akadályokba, ellenállásokba ütközik. A neves borász szerint jelentősen fog csökkenni a borhamisítás eddig tapasztalt mértéke, és nem csak ott Helvécián, ahol ez a tevékenység eddig jócskán meghaladta az országos átlagot, hanem mindenütt másutt is. Ő maga, aki legszívesebben Badacsony boraival foglalkozott eddig, most Helvécián azt akarja bebizonyítani, hogy a gyengébb minőségűnek tartott alföldi szőlők nedűjéből is lehet hamisítás nélkül napi fogyasztásra alkalmas, tisztességes borokat készíteni. Állítása szerint a helyi borhamisítók mindent elkövetnek, hogy keresztbe tegyenek neki, de nem fogja hagyni magát.

Szintén a Magyar Nemzet információi szerint feldühödött szőlősgazdák Villányban tettleg bántalmazták Tiffán Edét, ottani bornagykereskedőt, számtalan hazai és külföldi borverseny győztesét, illetve helyezettjét. Az új jövedéki törvényt sokan csak Tiffán-törvényként emlegetik, utalva arra, hogy a híres magyar borász egyik kidolgozója volt a törvénytervezetnek. A kistermelő szőlősgazdák azt sérelmezik, hogy az új jövedéki törvény egyfelől nagy mértékben megnöveli a napi adminisztrációjukat, másfelől annyira veszteségessé teszi a kicsiben folytatott szőlőtermelést és borgazdálkodást, hogy ültetvényeik eladására kényszerülnek.

A cikk beadása után nem sokkal D. Horváth keresett telefonon. Azt kérte, hogy fordítsam meg az írást. Elöl legyen a Tiffán. Az nem hír, csupán protokoll – mondta –, hogy X. ott járt, az a hír, hogy megverték Tiffán Edét. A miniszteres rész akár el is maradhat.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a talán túlságosan is aprólékosnak tűnő beszámoló legfeljebb csak másodsorban szolgálja a velem történetek hiteles megismertetését; a kedves olvasó képzeljen engem egy – emberi vonásokkal felruházott – homokszemnek, amely bekerült egy kívülről nehezen átlátható médiarendszerbe. Valójában mindannyiunk számára az az izgalmas kérdés, mihez kezd ez a rendszer egy ellenségesnek nehezen nevezhető, mégis idegen elem bekerülésekor. A válasz nem azért érdekes, mert esetleg láthatjuk, milyen egy beteg szervezet, hanem azért, mert esetleg megtudhatjuk, hogyan tehetnénk egészségesebbé.

A Tiffán-ügyet sem azért írtam meg, mert az olvasó – mint D. Horváth gondolja – ezt zabálja. És ezért nem tudtam egyetérteni azzal se, hogy a hírből csak ezt őrizzük meg. „Én nem nyúlok hozzá – közöltem D. Horváthtal –, mert nem csinállok olyat, amivel nem értek egyet. Szerintem a verés egyedül azért fontos, mert alátámasztja, hogy csakugyan komoly bajok vannak a bortörvény körül. Persze hogy te mit csinálsz a szöveggel, abba nem szólhatok bele, nem az én nevemen fut.”

Bár a másnap megjelent – természetesen csak a bántalmazással foglalkozó – hír valóban nem az én nevem alatt jelent meg, egy pillanatig nem tagadhatom, hogy az információ az én révémen került az újsághoz, tehát felelősséggel tartozom érte. A szokatlanul nagy késéssel induló délelőtti értekezleten nem is tudtam igazán mit felelni Liszkaynak, aki a népes plénum előtt dicsérte a Magyar Nemzet javuló szerepét a hírversenyben, s a jó példák után előhozakodott egy elrettentővel: „Tettleg bántalmazták Tiffán Edét.” A hírrel csak az a baj, folytatta szinte fapofával Liszkay, hogy Tiffán Ede reggel telefonált, és sem nem verték meg, sem nem vett részt a bortörvény előkészítésében. Mit tudsz erre mondani? – szegezte nekem a kérdést. Valahogy elmakogtam, hogy az információt honnan szereztem, és – néven nevezve – kivel, milyen hitelesnek gondolt forrásból erősítettem meg. Azt is, hogy miért nem kérdeztem rá se az öregre, se a fiára, noha ott voltam náluk. És végül még azt is megjegyeztem, hogy voltaképp nem is erről akartam írni, s úgy tűnik, ez már nem az én színtem, mintha fentebb írnák a történetemet.

És ekkor bekövetkezett az, amit már vártam, és két apróság, amit még mindig nem vártam.

Ludwig Emil feltűnően nagyokat gesztikulálva elmesélte, hogy ő is ott volt egész idő alatt, ahol én, de soha senki egy szót nem beszélt arról, hogy Tiffánt megverték volna.

D. Horváth szólásra jelentkezett, és elmagyarázta, hogy nekem mégis csak meg kellett volna kérdeznem Tiffán Edét.

Ez volt a két apróság. Liszkay mintha csak a pontos időt közölte volna, amikor kimondta:

– Elveszett a bizalmam irántad. – S hozzátette még, kit keressek meg a titkárságán.

A hölgy különben két heti járandóságomat szeretne volna ideadni. Kilencvenvalahányezer forintot. Otthon a családban, ahol állandóan folyik a számolgatás, mire telik és mire nem telik, napokig mélyen hallgattam arról, hogy képtelen voltam elfogadni egyébként jogos jussomat.

Különben pedig Liszkay – ha szándékában volt még, ha nem – végül is megállapodásunkhoz híven fizetett, mégpedig azzal, amit belépésem egyetlen feltételeként szabtam. A Magyar Nemzet közöljön legalább egy rövid recenziót új – új? könyvről! – könyvről. Természetesen, ha jónak találta. Osztovits Ágnes elolvasta s rábólintott. Az ismertetés megtisztelő terjedelemben, fényképpel is kellőképp illusztrálva várta október 14-ei, szombati megjelenését. A Magazinban. Amit mindig egy nappal előbb nyomtatnak...

Még az első napok valamelyikén Liszkay hírcápának nevezte D. Horváthot, és rögtön elégedett mosoly terült szét ábrázatán. Ebből az apró jelenetből bátran le merem vonni azt a következtetést, hogy az új Magyar Nemzet egyik erőssége valóban az új hírek, a saját információk lesznek. Az ügyvéd Liszkayt nemcsak hogy nagyon erős és nagyon kiterjedt kapcsolatrendszer fűzi a kormány- és a kormányhoz közeli körökhöz, de van egy páratlan tulajdonsága, amivel jól pozícionált emberek is csak ritkán dicsekedhetnek: nagyon tud hallgatni. Ennél ideálisabbat egyetlen információforrás sem tud elképzelni: kockáztatás nélkül kiszivárogtathatja, amit akar. Sőt, amennyiben az „ügyet” szolgálja, még többlétszolgáltatást is kaphat, a tálalás, hangütés módját is megválaszthatja.

Az „ügy” a nemzet és a nemzeti erők szolgálata. Kénytelen vagyok osztani Liszkaynak azt a nézetét, miszerint független sajtó annyiban létezik, hogy akinek pénze van, az olyan lapot csinál, amilyet akar. De akinek nincs, aki tehát más pénzen fenntartott újságnál dolgozik, annak tekintetbe kell vennie a tulajdonos akaratát. Főszerkesztőként valószínűleg én se tudtam volna mit csinálni, ha Apáti Miklós nekem mondta volna azt, amit történetesen Liszkaynak, hogy márpedig sajtószabadság van, és ő azt ír, amit akar; ha ez ütközött volna a lap koncepciójával, minden bizonnyal én is arra kértem volna, próbálkozzék másutt. Az már más kérdés, hogy a magam koncepciója egészen más, mint Liszkayé. (Ha lehet egyáltalán mit kezdeni egy taccsvonalról bedobott koncepcióval. Lovas István idézi Machiavellitől, hogy egy fikarcnyi politikus sincs egy olyan államférfiben, aki csak szándékolja, de nem valósítja meg a szándékolt jót. Igazából még nekem se volt alkalmam bebizonyítani, hogy egy szellemileg pezsgőbb lap nagyobb sikerre számíthatna a jobboldalon.) A Magyar Nemzet valójában csak egyik irányban folytat hírszerzést, és csak ugyanide lődözi rakétáit. A ritka kivételek inkább csak a főszabályt erősítik. Mivel azonban a meglévő olvasóinak többsége nem is vár mást tőle (ahogy valószínűleg támogatói sem), a főszerkesztő koncepcióját ennyiben helyesnek kell ítélnünk.

A Magyar Nemzet a mai állapotában s követett koncepciójával alkalmasnak tűnik arra, hogy a radikálisabb nemzeti gondolatoknak elegáns és minden tekintetben szalonképes szócsöve legyen. Hasznos egyensúlyt tudhat teremteni a maga küzdőterén az olyan, más irányban nyilvánvalóan elkötelezett sajtóorgánumokkal szemben, mint a Magyar Hírlap és a Népszava. De úgy vélem, nem lesz igazi ellensúlya a Népszabadságnak.

A maga állította s gondosan őrzött szellemi és ideológia határok közé ugyanis nem fér be elégséges friss levegő. „Ki szeretném nyitni egy kicsit az ajtót, hadd dolgozzon a huzat!” – magyaráztam az egyik munkatársnak a publicisztikai rovat szobájában, ahol szabad íróasztalhoz jutottam. Nem lehet azt mondani, hogy ezek a publicisták ne lettek volna (ne lennének) nagyon elkötelezettek és tehetségesek, mert mind a kettő maradéktalanul igaz rájuk: Molnár Pál és Csontos János szellemi munícióval rendesen felpakolva, nagy szorgalommal és jeles munkabírással indul napi ütközetbe a „nemzetellenes”, „kormányellenes” erők, frontok ellen. Ugyanakkor kellőképpen elegánsak, a túloldali publicisták többségéhez viszonyítva inkább jobban, mint kevésbé. Az azokéhoz hasonló radikális hang leginkább Ugró Miklóst jellemzi. Ő is gyorsan és általában az olvasók szája íze szerint ír, tehát tehetség dolgában ő sem szenved hiányt. Pilhál György egyszerre emelkedett és kisemberes (Bohumil Hrabaléra emlékeztető) stílusa annyira szerencsés, egyenesen szeretetre méltó, hogy amikor sorozata, a *Tollhegyen* elkerült a helyéről és ráadásul meg is ritkult (heti két megjelenés hat helyett), olvasók hada reklamált napokon át, hol van a Pilhál.

Mindezekre azért térek ki, mert az, hogy mi lesz a Magyar Nemzetből, nem az „emberanyagon” fog múlni. Van elég tehetséges ember, akinek a szakma a kisujjában van, s tudásából a buzgó ügyszolgálaton túl többre is futná. Az olyan nehezebben kezelhető – mert kellőképpen rangos, és ennek mértékében hiú – személyiségek, mint Lőcsei Gabriella és

Kristóf Attila, ugyancsak megtalálják és megtalálnák a maguk helyét. Különös módon azonban, ez a korosztály, amelynek sajnos már a szocializmus idején is bőségesen adódott alkalmak a kényszerű igazodásra, sokszor nagyobb érzékenységet mutat a szakmabeliekkel, mint az oxigénhiánnyal szemben. Csak két apró, de beszédes eset. Az egyik, ahogy Lőcsei – név nélkül – a mostanában rádión kívül is gyakran megnyilvánuló (s már csak ezért is „irigylésre méltó”) Kondor Katalint gyomrozza a Magyar Nemzetben (2000. október 4.):

„A cirkuszosok mindig is tudták, ha szerepel a produkcióban kutya vagy gyerek (esetleg gyermek méretű felnőtt), biztos a siker. Köszölgálatíságra (is) rendelt adóink a macskára is esküsznek. (Szinte nincs olyan szombati Reggeli Krónikája a Kossuth Rádiónak, hogy ne ajánlaná a műsorvezető a hallgatók kegyeibe a gazdátlan kiscicákat. Következetessége nemes lélekre vall, de még nemesebbnek tünne, ha – mondjuk – minden hatodik alkalommal az otthontalan kisgyermekekre hívná fel a figyelmet. Netalántán.)”

A másik, ahogy Kristóf egyik alkalommal engem – a lapszerkesztői rang várományosát – igazít helyre. A publicisztika rovat ajtajában áll, úgy kérdi, mikor fogok szerkeszteni. Majd alkalomadtán – tekintek fel az újságból. – Alkalmast – nyomja meg a szót Kristóf, és becsukja maga mögött az ajtót.

Mellesleg Ludwig büszkén hangoztatja, hogy el nem olvasna egy Kristóf-jegyzetet. Ha csak erre gondolok, már rettenetesen szenvedek Liskay bőrébe képzelve magam. Hiszen lehet, hogy éppen Kristófnak szánt, mondjuk, egy nagy karácsonyi interjút a miniszterelnökkel – mi energiába telhet egy ilyet eladni a riválisoknak!

Egy médiahadtest főhadiszállása

De mondom, Liskay higgadt ember, s úgy tűnik, a kopottabb idegzetű korosztály efféle gerjedelmeit – ahogyan például Lőcsei Gabriella újra és újra kikéri magának, hogy az írásaihoz bárki hozzányúljon –, s a riválisok rejtett harcait kezelni tudja. Az idő egyébként is neki dolgozik, egyre több fiatal újságíró keres munkát, és ő is egyre inkább a még formálható fiatalokra akar építeni. A belpolitikai rovatban máris számos ilyen reménység található. Néhányukat még én dobtam mélyvízbe az Új Magyarországnál; magam voltam a legjobban meglepődve, milyen hamar belejöttek, hiszen még végzés előtt álltak a Havas Henrik-féle Budapesti Média Intézetben, ahol rájuk akadtam. A legígéretesebb ifjú riporterpárossal azonban most, a Magyar Nemzetnél ismerkedtem össze. Zivkovics Natália és Huth Gergely ízig-vérig újságírók, akik szó szerint testi épségük kockáztatásával mentek ki tudósítani Szerbiából az „ősz forrásában”. Amit annál furcsább volt ezek után tapasztalnom: ez a két fiatal tehetség hihetetlenül irritálja a szerkesztőség röghöz kötöttebb tagjait, még azokat is, akik velem szemben kifejezett előzékenységet mutattak. Magyarázatot nem sikerült találnom rá, hacsak azt nem, hogy az örökös bizonytalanságok, pénztelenségek, aztán az összevonás az elbocsátásokkal, majd a kilátásba helyezett továbbiakkal, a büntetések lebegtetése a gyengén fizetett kényszervállalkozók feje fölött – szóval mindez túlságosan kikezdte már a kedélyeket, türelmeket.

A hangulatnak az se sokat használ, hogy mire az ember végig megy a szerkesztőség épületén, négy helyen találkozik biztonsági őrral (a főbejáratnál többel is). Bizonyára ennek is megvan a józan indoka (pl. mások is használják az épület egyéb részeit), de ez sem feledtetheti a rossz érzést, hogy ez itt nem egy szabad szellemi közeg, hanem egy médiahadtest főhadiszállása.

Kell-e az ördöggel lepaktálni?

Engedjen meg a tisztelt Olvasó egy újabb rövid kitérőt, amelyet írásom szereplőinek védelmében tartok fontosnak. Sajnos nem lehetetlen, hogy épp annyira megbocsáthatatlanul naiv vagyok, mint Csúcs László, Lovas István fogalmai szerint. Midőn e sorokat a számítógépbe pötyögöm, október 30-a van, s a Kossuth Rádió Reggeli Krónikájában hallom, hogy az amerikai elnökválasztás hajrájában az ottani sajtó (a Washington Posttól a New York Timesig) nyíltan hitet tett a demokrata jelölt mellett. Pedig Amerikában, ugye, nem tíz éve kezdődött a demokrácia. Milyen függetlenséget, büszke szabadelvűséget várhatok én akkor a hazai sajtó meghatározó személyiségeitől, háttérben rejtőző mozdulatoktól? Érdemes nem elfelejteni, hogy az 1994-es Fidesz-kampányt támogató Tóth Béla nyilatkozta nemrég, hogy ne legyünk naivak, a magyar médiában a fontos kérdések (pl. melyik lap kié legyen) az ellenérdekelt felek titkos tanácskozásain dőltek el. A lapok tehát leképezik – ha nem is a párt-, de nagy vonalakban a politikai struktúrát; ilyen értelemben kétségkívül szócsövek, azaz ideológiai fegyverek a politika hadszínterén. Elválasztani csak annyira és annyiban választja el magát a napi politikától, amennyiben tudatosan benne, hogy hatóereje egyenes arányban csökken hitelessége elvesztésével. A főszerkesztők igazi feladata éppen abban állhat, hogy eme összefüggés megfordításával fogalmazzák meg – és verjék keresztül – az új stratégiát: minél hitelesebb a lap, annál nagyobb a hatása; minél inkább betölti hatalom-ellenőrző szerepét, annál hitelesebb; tehát minél önállóbb, annál hitelesebben és annál hatásosabban tudja támogatni a politikát. Hogy is mondta Lovas István? „A művészet a politikában az, hogy mikor, mennyire és melyik ördöggel kell lepaktálni.” Én azt hiszem, ezzel szemben az újságírásban az a művészet, hogyan kerülje el az ember bármelyik ördöggel is a lepaktálást.

Riasztó példák

Visszatérve és összefoglalva: az új Magyar Nemzet az összevonások és átalakulások kisebb-nagyobb metamorfózisai után végre egy olyan állapotot öltött, amely sikerrel – a megmaradás és a további, korlátozott élettér-foglalás esélyével – veheti fel a harcot a piac többi egyedével szemben. A vezér és katonái nem kevés tehetséggel és dicséretes elszántsággal készülnek a döntő ütközetre, a 2002. év országos választásaira; s nyilván azon túl is még. Kicsi a valószínűsége, hogy bármi tanácsomat, amit innen a partvonalon túlról szélnek eresztek, megfogadnák, mert ehhez néhány kulcsemberek személyiséget és meggyőződést kellene cserélnie. Éppen ezért nem feltétlenül az ő okulásukra, inkább e tanulmány olvasóinak maradtalan meggyőzésére, megállapításaim és következtetéseim szemléletes alátámasztására előhozakodom két igazán riasztó példával.

Október legvége úgy hozta, hogy a kormánykoalíció néhány kulcsembere reflektorfénybe került. Az egyik voltaképp véletlenül, a másik voltaképp törvényszerűen.

Az egyik: Nógrádi László közlekedési miniszter. A sofőr vezette szolgálati autó megkülönböztető kék fénnel és vijjogással, de mégiscsak több mint 130 km/órás sebességgel száguldott – záróvonalat átlépve – egy olyan helyen, ahol a megengedett sebesség 80 km/óra; nekiment egy kanyarodni készülő Trabantnak, amelynek sofőrje (fiatal ember) meghalt, utasát (az előbbi menyasszonyát) életveszélyes állapotban kórházba szállították²⁶¹. A balesetben a miniszter karját törte. A Magyar Nemzet október 30-i száma jókora fényképet közöl a kórházi ágyban fekvő tekintélyes sérültről, akinek arcán jól látható a megrendülés. Úgy vélem, az újság helyénvalóan járt el, amikor a hozzá „közel álló” politikusról ezt a szakmailag különben kiváló képet hozta. Ennyi (és ilyen) részrehajlás ízléses, megengedhető.

²⁶¹ Később szintén belehalt sérüléseibe

Az esetről szóló hosszabb tudósítást ún. *lead*, azaz tartalmi összefoglaló előzi meg. Így kezdődik:

„Pár órával a szombat reggeli, Nógrádi László közlekedési és vízügyi miniszterrel történt balesete után meghalt az a fiatalember, akit a legközelebbi, Marcaliban található kórházba szállítottak. Nógrádi László jobb kézfeje megbénult, mert a baleset következtében elszenvedett négy darabos és egy szilánkos felkارتörés következtében az egyik szilánk megsértette a mozgatóizmokhoz futó egyik ideget.”

Mire nem képes, lám, a buzgó igazodás: egy tartalmi előzetest összetéveszteni a kórházi jelentéssel?! Vajon miért? Kíváncsiságból feltettem a kérdést újságíró-palántáimnak: mit gondolnak, mi motiválja ilyenkor a szerkesztőt? Szinte azonnal jött a válasz: részvétet próbálnak ébreszteni a miniszter iránt, hogy az olvasó ne arra gondoljon, aki meghalt miatta.

Azt hiszem, kőbe kellene vésni egy arany szabályt: az olvasó befolyásolható, átvágható, de nem hülye. Aki mégis az, azzal úgysem jutsz messzire.

Kár tehát azt remélni, hogy majd nem veszi észre a nyilvánvaló és ezért borzasztóan bántó manipulációt, ahogy a Magyar Nemzet szerkesztői például a kisczarda elnök menthetetlen politikai bűnét Horn Gyula egykori házügyével igyekeztek felpuhítani. Torgyán József a saját bevallása szerint nem a valós anyagi helyzetéről számolt be képviselői vagy nyilatkozatában. Amikor kiderült, hogy a felesége nevében nagy értékű budai ingatlan van (belső lifttel s hasonló extrákkal), a sajtó érdeklődésére közölte, hogy „betörő-, rabló- és robbantócsoportok miatt nem tüntetett fel valós adatokat”. Idézet a Népszabadság október 31-i számából, miként a következő is: Dávid Ibolya igazságügy-miniszter kijelentette: „Ez egy magánokirat, s aki a magánokiratot nem valósan tölti ki, az magánokirat-hamisítást követ el.”

A Magyar Nemzet aznapi száma ezeket az információkat nem közölte. Témába vágó írása velejét – azon túl, hogy „Torgyán bírósághoz fordul” – az elnök fiának sajtóközleménye tette ki az ezt kiegészítő rövid interjúval, amely így fejeződik be: „Kérdésünkre, tervez-e jogi lépéseket az építkezéséről beszámoló sajtóorgánumokkal szemben, Torgyán Attila úgy válaszolt: „az én feladatom a megbocsátás”. A döglött macska tehát ügyesen átkerült a valóban felháborító és menthetetlen kijelentése miatt veszélyeztetett helyzetbe került apa ingatlanjáról a fia ingatlanjára. Már ahhoz is némileg korlátolt szellemi képességűnek kell lenni, hogy az olvasó ne lásson át ezen az olcsó ügyeskedésen. De ahhoz meg egyenes zavar elméjűnek (vagy csak javíthatatlanul elvakultnak), hogy ne jöjjön rá, a cikk végén hogyan és miért került oda mindenféle vonal vagy csillag nélkül, szép folyamatosan a lerágott s rég kihűlt csont, Horn villája. Rágjad még, kedves olvasó, hátha eltakarja közben a szemed!

„Horn Gyula külügyminiszterként, illetve pártelnökként nem szerezhette olyan adózott jövedelmet, amelyből megvehette volna 1995-ben a II. kerületi, Remetehegyi úti 990 négyzetméter alapterületű ingatlant...” – és így tovább, és így tovább.

Amelyik újság ezeket megengedi magának, annak szolgálalkúsága olyan mélységeket érint, ahonnan már sűrű homályba vész s csak torzítva látszik a valóság. Ennek a fajta ügybuzgóságnak nincs, nem lehet hiteles mondandója sem a gondolkodó közönség, sem a gondolkodó politika számára. A politika hatalomittas ördögét, ahelyett, hogy a leselkedő csapdákra figyelmeztetné, hízélgésével szépen elandalítja. Vak vezet világtalant. Vajon meddig jutnak?

SZÉTLŐJÜK-E AZ ÚJSÁGÍRÓT?

Új Magyar Nemzet – csata a világhálón

Személyes élményem talán 1996-ból: egykori katonatársam unszolására ellátogattam a népligeti sportcsarnokba, ahol az AMWAY cég tartott nagyszabású összejövetelt. A Hit Gyülekezete önfeledt hangulatát, hisztérikus ujjongásait felidéző eseményen (itt azonban nem a vezetőlelkésznek, hanem a megszerzett ügynöki pontoknak, hangzatos címeknek és az AMWAY kivetített reklámjainak örültek és tapsoltak) a nemzetközi igazgató ünnepélyesen bejelentette, hogy a cég marketingstratégiát vált: az intenzív keleti terjeszkedés folytatása helyett minden pénzt az internetes kereskedelem fejlesztésére fordítanak. Ekkor szembe-sültem először azzal, életünknek milyen új és meghatározó tényezője lehet hamarosan ez a közénk fészkelő, az atomizált tömeget egyénenként elérni és összekapcsolni képes számítógépes világháló.

Azt persze nem hittem volna, hogy néhány év múlva már én is a magam céljára fogom tudni hasznosítani: mint háborúzásra alkalmas eszközt – nyilvánosság-fegyvert – egy magas rangú médiatiszt ellen. Hogy mi késztetett rá, rögvest kiderül; itt legyen elég annyi, hogy az Új Magyar Nemzet című „szubjektív” tanulmányommal áll összefüggésben, s amint látható lesz, az egymást rohamozó felek ezúttal nem feltétlen más (eleve szemben álló) szekértáborok harcosai.

Igyekszem hű képet festeni a szokatlan terepen vívott, csaknem 400 hozzászólással dústott médiacsatáról, különösen pedig két távoli fegyvernem érdekesnek ígérkező összecsapásáról: az érvelés győz vagy az indulat? „Festés” közben nem fogok értelmezni, értékelni, csupán kiválogatni és egymás mellé szerkeszteni a legérdekesebb, legbeszédesebb (és szükség szerint megrövidített) szövegrészeket. Ezekben, mint egy tiszta tükörben, megmutatkozik a magyar média megannyi rákfeneje; nem kétséges, persze, hogy mindenki mást vél majd rákfeneének látni, ezt azonban nem tartom olyan nagy bajnak.

Az Index internetes vitafóruma, a többnapos csata fő hadszíntere (egy szerényebb ütközet az Internettón folyt) nagyjából olyan, mint bármilyen más „élőben”, szemtől szembe, nyilvánosan zajló vita fóruma, ahol a helyszínen lévők közül bárki tetszése szerint hozzászólhat. Annyi csak a különbség az internet javára, hogy itt a megnyilvánuláshoz a kéz felemelésének képességén túl szükség van némi magasabb kultúrára (legalább a számítógép-billentyűzet kezelésének ismeretére); ezzel szemben a hátrányára írandó, hogy az itt megszólaló álarc (álnév) mögé bújhat, aminek folytán a harcteret előszeretettel szállják meg a talpasok, kevés helyet hagyva a lovagi(as) küzdelemhez.

Tekinthetjük ezt, persze, az internetes világ irigylésre méltó specialitásának is: a nyers szókimondás, még ha indulat fűti is, még ha alpári is, de legalább egyenes beszéd. Végre megtudhatjuk, mit gondolnak mások másokról – vagy akár rólunk. Mindenképp többet tudhatunk meg a médiavilág és közönsége természetéről, nemcsak a mélyen emberi, de a veszedelmesen pitbullos vonásokról, indítékokról is. Aki pedig tudja, megszeli a féltékenységet is annak van esélye.

Varga Domokos György (topicnyitó)

Szétlőjük-e az újságírókat?

Mikulás este (egészen pontosan negyed tizenegykor) nemes barátom hív, hogy X. Y. azt üzeni, úgy hallotta, írtam egy „hetven oldalas” anyagot (nincs annyi), de ne akarjam megjelentetni, mert titoktartást írtam alá. Visszaüzentem, hogy én valóban aláírtam, a másik fél

viszont ezt elmulasztotta. Egyébként pedig a mű már fenn van az interneten, Sz. F. Doginfóján (a média-csokorban). Kisvártatva megint csörög a telefon, újra nemes barátom, újra X. Y. üzenetét postázza: „Ha holnap délig el nem tűnik az anyag az internetről, szét fog lőni téged”.

A magam megnyugtatóására belementem a Doginfóba, ott van-e még a szóban forgó tanulmány. A címe ott volt. Akárcsak a többi, idevágó interjúé. Csakhogy ezeket ki lehetett bontani, amazt viszont többszöri kísérletre sem. Tudom, hogy nagy széken, de nem értek túlságosan a technikához, ezért elfogadtam (egy másik) barátom tanácsát: legjobb, ha minél több fórumra szétszórom, akkor nem lehet megsemmisíteni (mint egy újságíró).

Kérlek, tedd meg nekem a szívességet, s vallj színt: érdemes egy ilyen tanulmányért szétlőni egy újságíró? Jobb lesz attól nekem? Neked? Magyarországnak? A Magyar Nemzetnek? A Magyar Nemzet főszerkesztőjének?

Tisztelettel: Varga Domokos György

etna

Kedves Barátom,

szép kis kamikázé-akció ez a Részedről. Az az érzésem, hogy nemcsak a Törzsasztalon akarsz törzsvendég lenni, hanem a bíróságon is. No de se baj, ebcsont beforr.

blackhole

Bocs, de nem volt lelkierőm végigolvasni. Iszonyatosan unalmas. Csak annyit fűznék hozzá, hogy a MN addig életképes, amíg megvannak a reklámbevételek. Azokat pedig mesterségesen tornázták fel.

Kilroy

Én meggyőztem magam, hogy végigolvassam és nem bántam meg. Talán valóban száraz egy kicsinyt és bár lehet, hogy nem értettem meg mindent tökéletesen, a lényeget asszem mégiscsak sikerült felfognom. Ezért azt kell mondanom, hogy az iromány nem érdektelen, legalábbis számomra nem (volt) az. Véleményem szerint korrekt a dolog, bár én a politikát illetően vajmi lámer vagyok. Azt korántsem állíthatom, hogy valami nagyon meglepett volna, hogy ezért kirúgtak téged...

Kisgazda

Én viszont nagyon is érdekesítőnek találtam, hiszen kitűnően megvilágította e szakma általam pld. idáig nem ismert belvilágát. Elgondolkodtató írás és az is, hogy éppen a kritika „otthonában” milyen személyisége lehet annak aki, szakmabéli és mégis löni készül. Persze az is, hogy ebben a világban miért természetes ekkora méretű diktatúra.

memoár

Nagy tapasztalat a dologból, hogy akinek elvei vannak (mindegy, hogy milyen oldalon), a rövidebbet húzza. Szerintem Lovas, amikor Machiavellire hivatkozik, ironizál. Az igazi szembenállás nem a jobboldal és a baloldal, hanem a hatalom birtokosai és a hatalom aspiránsai között vannak. Emellett szeretném megjegyezni, hogy VDGy ügyetlen is volt, idealizálta is elv-társait (kötőjel szándékosan).

Szabadelvű

Elég terjedelmes. sok érdekes részlet, főleg kívülállók számára, de semmi olyan eget rengető dolog nincs benne, ami fegyverhasználatot indokolna... Egy kis személyi sértettség is kiolvasható belőle. Elemzésnek azonban nem nevezném ezt az írást.

Hiába sok dudás nem fér el egy csárdában, még akkor sem, ha az nemzeti ...

Egyébként kevés olyan szerencsés adottságú ember van, aki mindenkivel könnyen együtt tud dolgozni ...

A Tiffán-pletyka közzé tétele az érintett megkérdezése nélkül nekem nem rokonszenves ...
Lehet, hogy újságírói körökben elfogadott, de Tőled ezt nem vártam volna. (egyfelől tapintatos jópofi szemtől-szembe, másfelől az illetőre nézve kellemetlen állítások ellenőrzés – és az illető megkérdezése – nélküli megírása ...)

Remélem nem kell azért páncélmellényben járnod.

Galadriel

Nnna, átrágtam magam rajta. Tudományos igényű tárgyyszerű tanulmányhoz sok benne a szubjektum, a sértettség de kétség kívül érdekes adalék a hazai sajtóviszonyokhoz. Liszkay és Schlecht együttes emlegetése külön fájó pontja lehetett egyeseknek.

Ezzel együtt nem kellene a lelövést mint ultima ratio-t mindennapossá tenni a sajtó berkeiben. Ezzel mindannyian sokat vesztenénk.

Abelard

T. Varga úr!

Újságíróra löni még akkor sem szabad, ha ilyen unalmasan taglalja saját egzisztenciális sérelmeit. Azt hiszem jól gondolom, hogy nem ön az egyetlen ilyen újságíró e hazában, és azt is, hogy nem csak ennél egyetlen (3 nevű) lapnál történnek ilyesmik.

Én ugyan „csak” újságolvasó vagyok, de azért szóvá tenném, mert már régóta baromira sért a dolog: mi az hogy „nemzeti oldal, nemzeti erő”? Ön szerint én melyik oldalhoz tartozom, (erőhöz nem bírok) akkor, ha nagyon ritkán veszem a kezembe a Magyar Nemzet c. lapot. Ennek főleg az önéhez hasonló unalmas stílus(talanság), vagy pedig a sommás mocskolódós stílus az oka. Önök milyen nemzetnek az oldala (ereje)? Ki hatalmazta fel önt (önöket), hogy pl. engem kirekesszenek a magyar nemzetből?

turul2000

Ritkán szoktam ehhez hasonló típus-kérdésekre reagálni. Nagyjából értelmetlen. A válaszok adottak, ha bárki végiggondolja a magyar nemzet aktuális problémáit.

Nemzeti oldalhoz tartozik az, aki nem államban, hanem nemzetben gondolkodik, akinek nem elsősorban és nem csak a saját egyéni problémái fontosak, hanem megjelenik horizontján a Kárpát medencei magyarság ügye. A „sommás mocskolódó stílus” műfajában pedig azt hiszem, hogy a baloldal egyes orgánumai (ÉS, Mancs) felülmúlhatatlanok, erre nézve igen értékes gyűjtést végzett Tóth Gy. László. Meg is jelent kötetben „Politikailag korrekt” címmel.

A kirekesztés-duma pedig már régen lejárt szöveg, leszázalékolt áru ideológiai tömegcikk. Még nem hallottam olyat, hogy valakit kirúgtak volna a munkahelyéről mert egy baloldali párt tagja. Ugyanezt a MIÉP-esekkel helyenként megteszik. Ki is a kirekesztő akkor? Persze tudom, hogy vannak akik szerint a MIÉP-tagságot bele kellene löni az Erzsébet téri gödörbe. S akad olyan sajtóorgánium, mely ezt meg is jelenteti...

pernahajder

Tudod, Dombi, néha tájékozódhatnál is, mielőtt hamariban véleményt formázol. Mielőtt ítélnéknél. Nem Te vagy a bölcsek köve, erre rájöhetnél volna már 93-ban, amikor elhíresült tanulmányodat szellőztette a sajtó. A premisszákat feléből nehéz helytálló következtetést levonni. Liszkayék tán csak erre akartak figyelmeztetni. S ha a tréfát ilyen komolyra veszed, akkor még szánlak is.

Mi történt veled? Orvos látott már?

Galadriel

Tréfa? Úgy látom itt is képet kaphatunk a belső acsargásokról. V.D.Gy., úgy látom, nem vette tréfára az ügyet.

nadia

Inkább orvos, mint boncmester!

pernahajder

Liszkey szokott kicsit erőteljesebben hülyülni. Viccből. Ha csak félig igaz, amit Dombi írt, akkor itt max erről lehet szó. Ám amit a riasztó példák cím alatt sértett őfelsége „kitereget”, az nem más, mint amit főként a tv2, rtlklub, Magyar Hírlap, Népszava és ATV sulykol hetek óta, s ami a mai Napkelte Keresztúzbán végre kimondatott egy nézői kérdésben: Miért nem ismeri el Székely végre, hogy Torgyánnak akarta vinni a táska pénzt az építkezésre. Amire Forró és Bartus hozzátették: meg a Fradikának, meg libériás inasra, szarvasgombára, liftes házra.

Ha családi válságod, Dombi, ilyen színvonalra emelt, tán jobb ha a fiókodnak írogatsz. Megsértődtél, mert kirúgtak? Nem vagy egyedül. De miért nem akkor sértődtél meg, amikor tájékoztatósi hivatalvezetőként kicsit nagyobb csukát kaptál, mint a méreted?

etna

Azt hiszem kedves barátom, hogy te kiváló szolgálatot teszel a balosoknak, akik egyebet sem tudnak, mint mocskolódással vádolni minket. Direkt szurkolok, hogy ne moderálja ki innen senki, mert kiváló szintjelző...

memoár

Nem a moslék belső viszonyok jelentik a bajt, nem az, hogy a Magyar Nemzet elirigyelte a hazudozást más lapoktól, hanem az, hogy ezt VDGy az indexben megírta.

PubiX

Kedves V.D.Gy.!

Nem csak a topiknyitó anyagot, de a topik teljes, eddigi tartalmát egy huzamban olvastam végig, mert úgy gondoltam: ahhoz, hogy valamiféle logikai folyamat érzékelhessek, szükség van erre. Nos, nem bántam meg. Újfént megerősítést nyertem ugyanis a tekintetben, hogy ebben az országban, amint a sajtó – bármilyen belső, vagy akár csak az olvasók szemében tükröződő – visszaállásáról esik szó, rögvesszekértáborok formálódnak. Az olvasott vitának, számomra, ez a legnagyobb tanulsága, és ennek talán el kellene gondolkodtatnia a média, és főleg a konzervatív média vezető személyiségeit. Sajnos ugyanis, az én tapasztalataim szerint főképp ennek a szférának a meghatározó személyiségeire jellemző, hogy az égvilágon semmi mással nem foglalkoznak, a figyelmük semmi másra nem terjed ki (ez egy tudatosan túlzó megállapítás, pusztán a hatás kedvéért!), mint a szembenálló fél alávalóságát bizonyítani, s ezzel a maguk felsőbbbségét igazolni.

macskakarminca

Uram,

aki egy rosszlelkű cikkében holmi önkorlátozásokért nyafogott (nevén nevezve a dolgot: numerus claususért rinyalt), az sunnyogjon el szép csendben a csába, és ne nyafogjon holmi erkölcsi magasztalokról...

Pilis Berta

Az a baj, hogy ebből a szövegből semmi sem derül ki, érzelmes, semmitmondó klisék: közhelyek gyűjteménye. Mégis, milyen „Igaz”-ról beszélhetünk egy ilyen több mint felemás helyzetben? Nem kell bekötni a szemet és nem kell meghajolni... Tisztességesen kell viselkedni. Ennyi. Az akolmeleget pedig hagyjuk. Valami Súlyos szereptévesztést érzek VDGY viselkedésében. Egyszerűen nem is értem, hogy beszélhet valaki ebben a helyzetben morálról. Döbbenetes. És mi lesz a média-tanulmánykötetben? Hasonló becsületes, tárgyilagos „közhasznú” írásművek?

Windom Earl

A hibát ő maga tárta a nyilvánosság elé: úgy adott le egy információt, hogy egyáltalán nem ellenőrizte annak hitelességét, nem beszélt az érintettekkel. A Magyar Nemzetnek másnap helyre kellett igazítani a téves közlést, amivel a szerző kárt okozott a lapnak. Ilyen hibát egy gyakornok sem követhet el, ráadásul a cikk nagyon rosszul volt megírva. A lényeg tehát az, hogy VDGY ezért, nem pedig az általa emlegetett erkölcsi kifogások miatt távozott a laptól. Lehet, hogy nem mindenhol büntetnek azonnal kirúgással egy ilyen hibát, de VDGY vezető állásba került volna, ezért a lapvezetés döntése nem kifogásolható.

Első titkár

Jó estét, Liskay úr!

Pitbullman

V. D. Gy.!

Te kelet-német szandálos, frottírzoknis, sunyitekintetű, erőszakos és gusztustalan senki! Te, szerkesztőség-zaklató, tolakodó, hátszeles műanyag!

Hogy jössz ahhoz, hogy elemezzess és kritizálj, mikor pont te statisztáltál egy napilap tönkretételéhez. Nem is akárhogy csináltad, három havi bérrel tartozol a mai napig azoknak a szerencsétlen alkalmazottaknak, akik télen a fűtetlen szerkesztőségben kesztyűben-kabátban újságot csináltak. És ők tényleg számolták a forintokat, hogy mire telik abban a hónapban családjuknak.

Majd jelentél az MN szerkesztőségében, mint leendő lapszerkesztő és csodálkoztál, hogy átnéznék rajtad volt beosztottaid? Te nyákos kígyó! Akik csak híredet hallották, azok is leírtak, te okoskodó nyálszájú!

Pszichiáterrel kéne kezeltetned magad, talán rájönne, hogy gyerekkorodban trauma ért és ezért vagy ilyen exhibicionista, kényszeresen szereplő senki.

Mért nem keresel más szakmát, vagy alapítasz fekáliaevő szektát? Te, skizofrén lény!

Első titkár

No, megjött a D. Horváth elvtárs is....

olvasószerkesztő

Első titkár elvtárs! Te honnan tudod ki kicsoda?

Első titkár

Kedves olvasószerkesztő elvtárs! Itt én kérdezek! Pártfegyelem!

Agitprop

Szerkesztő et., ne zaklassa már annyit az Első Titkár elvtársat! Ügynökeinkről aktát vezetünk.

memoár

Kedves Pilis Berta!

Te érintett vagy az ügyben? Ugyanis VDGy a saját nevét használta. Ha szereplője vagy az ügynek, akkor a nick mögül nyilatkozni nem tisztességes. Ha nem, engedd meg azt a feltételezést, hogy ugyanannyira vagy informált, mint én, csak determinált a gondolkodásod. Egyébként, ha mélyebbre mentél volna vissza a topicban, láttad volna, hogy nézetem szerint ez tipikus eset, nem az ideológia, hanem a hatalomhoz való viszony szempontjából.

Lieber Kati ura

Ugyan, memoárom, ugyan már! Mit kérsz te számon a Bertán?

Hát ki volt az, aki ide ömlesztette ezt az egészet, na ki? Nagyon jól tudta, hogy itt nem feltétlen követelmény az irl néven történő csevegés, tudta ezt nagyon jól, felmérhette magában a reakciókat, kalkulálhatta magában, mégis a nagybelépő mellett határozott. Mi ez a kényeskedés? Ez a nick mögül nyilatkozni nem tisztességes elég furán hangzik itt.

pernahajder

Dombi!!!

Itt az indexen sokan ismerünk téged személyesen. Egyikünket, másikunkat talán be is tudod azonosítani. Tehát ne próbálj frázisokkal kibújni a neked szegezett vélemények megválaszolására alól.

Etikátlan, amit műveltél. De ezzel meg is mutattad magad: oda jutottál, ahová Debreczeni. Aki „önvallomásaiban” azt állította kolumnás cikkében: őt a Fidesz arra használta, hogy szétverje a KDNP-t, meg az MDF-et. Te most „felkérés” nélkül rúgsz azokba, akiktől kenyeret kaptál. Mert kétséged ne legyen, akik írásaidat olvassák, tudják: nem tartozol a legjobbak közé, no meg főszerkesztői ténykedésed sem tartozik az Új Mao legdicsőségesebb napjai közé. Noha elismerem: volt, amiben irányításod alatt javult a lap. De sok volt, amiben nem javult, mi több, romlott.

Etna

Nézd, pernahajder, nem nevetséges kissé, hogy (jelen helyzetben egyébként természetes) álnév mögül hivatkozol arra, hogy Dombit személyesen ismered?

Egyébként van igazság abban amit Te meg DeValera mondtok. Ez utóbbinak meg is írtam privátban, hogy ha nem lettem volna Dombi mellett az utóbbi években s nem láttam volna igyekezetét és elhivatott ügyszolgálatát egészen közelről, akkor én is így gondolnám.

De hol az a határ, ameddig az ember megálljt kell parancsoljon jogos sérelmei nyilvánosságra hozatalának?

Más. Hogy az Új Magyarországnak ne lett volna Dombi másfélhónapja a „legdicsőségesebb”, az talán lehet. De hogy ez nem rajta múlt, hanem a háttérben szerveződő Napi Maon és az áruló barátokon, az is biztos. Viszont hogy abban a másfél hónapban volt a legjobb a lap, az is biztos.

Endrodi Gabor

Nofene, elolvastam a teljes szöveget, tényleg száraz, meg kicsit sértett, de azért érdekes és igaznak tűnik. Eddig is lehetett hallani, hogy szörnyű a légkör ott, de ezek a sztorik...

alfalfa58

„Eddig is lehetett hallani, hogy szörnyű a légkör ott...”

Hát, amennyiben jó légkör kell – fáradj az SzDSz pártházba. TGM-et is vidd magaddal!

szimpatizans

„Főszerkesztői ténykedésed sem tartozik az Új Mao legdicsőösebb napjai közé.” Szerintem pedig oda tartozik. VDGY itteni írása alapján én is hajlamos lennék kimondani, hogy hülye szegény, de talán ez mégsem ilyen egyszerű. Az Új Magyarország az ő ideje alatt kitűnő újság lett. Kitűnő. Én pl. máig is a szekrényben őrzöm a megjelent lapszámokat.

kovvacs

Kedves VDGY!

Most már az egész „szakmád” tudja, hogy ki vagy. Egy naiv, eszközként is felhasználható ember. Nem lennék szívesen a helyedben. Amikor a jövő héten a Népszabadság tárt karokkal fog fogadni, akkor azt azért teszi, mert „jó szolgálatot tettél” a lejárató leveleddel. Ha meg nem fog tárt karokkal fogadni, azt azért teszi, mert senkinek nem kell egy olyan ember, aki nem tudja tartani a száját és kipakol. Ezentúl sohasem fogod megtudni, hogy melyik munkáltatódnak miért kellesz vagy miért nem kellesz valójában. Túl kicsi ez az ország, túl kicsi ez a szakma.

etna

Látom, hogy itt páran elég jól ismeritek egymást... Lassan ez egy Nemzetes belső topic lesz. Én sajnós (?) csak elvétve ismerek közületek egy-két embert. Minden esetre a pitbullgyermek klinikai eset, az tutti.

Torquenada

VDGY, te szemét !

Csurka Pista bérmezőszárossáként honnan veszed a bátorságot ahhoz, hogy jobboldalinak nevezd magad? Szar és rongy ember vagy! Gennyes taknyolásod során „elfelejtettél” válaszolni pitbullmannak: hogy is volt a Csurka hidegre tétele?

pvcpadlo

...átsiklott a kérésemen.(ami érthető ebben a lelki állapotban). A Népszabadság cikkét kértem tisztelettel a numerus clauzusos...t ha lehet, jöhet i mail ban is.

Robin Food

Érdekes, hogy az összes, Varga Domokost alpári stílusban anyázó figura vadi új nick a fórumon.

pvcpadlo

...egymás magánéletében turkálni nem valami keresztényi cselekedet... Talán ezt nem kéne...
pvc

Székely Kecskés János

Bár általában baráti érzelmekkel viseltetem Domi irányába, nem vagyok elragadtatva attól, amit most tesz. (Már ami a Nemzetben történtek világ elé tárásának formáját illeti. Nem szívesen írnék hasonlókat volt munkahelyeimről, bármennyire is igazam van – lenne.)

De szükségét érzem elmondani, hogy az általa főszerkesztett Maoban volt egy rovatom másfél hónapig, és jól éreztem magam. A különböző média típusokat mutattam be. Többek között ekkor készítettem interjút Nyíró Andrással. Sikerült az Internettó tehetséges olvasói közül is bevonnom embereket. Például írt rovatomba Kistyu (talán néhányan még emlékeznek), hontalan és Pirítós is.

E megjegyzésemet pedig azért teszem, mert ha néhány, e rovatban feltűnő új nick tényleg a Napi Magyar Nemzet újságíróját takarja (márpedig nagyon úgy néz ki), akkor a helyzet sokkal kétségbeesettebb, mint VDBGY írja.

dr. Életkopf

Egy szélesebb összefüggésre mutat rá a Magyar Hírlap tegnapi számában a Nemzeti Kör tagja /Solymosi Frigyes akadémikus/:

„A Magyar Nemzet és a Napi Magyarország összevonásával a konzervatív oldal esélyei tovább romlottak. Az egyesített lap megváltozott szerkesztési politikája, a pártszempontok erősebb érvényesítése és a hirdetések szabta területi korlátok miatt a Magyar Nemzet régi közírói mind ritkábban adhatnak hangot véleményüknek. A kormánykoalíció pártjait érintő, esetleg kritikai észrevételeket is tartalmazó publicisztikák közreadásával még azoknak is nehézségeik vannak, akiknek politikai elkötelezettsége közismert, akik az 1998-as választások előtt a jelenlegi koalíció győzelméért dolgoztak.”

PubiX

Kedves V. D. Gy.!

AZ ÉN hitem szerint – az újságíróknak ugyan kell, hogy legyen véleménye, hiszen ennek híján csak szöveggyártó betanított munkát végezne, ám elég szilárdnak kell lennie ahhoz, hogy ezt a véleményt olykor, amikor a szakmai követelmények ezt igénylik, képes és hajlandó is legyen elfojtani magában. Úgy érzem, te ezt nem tetted meg akkor és ott, amikor pedig szükség volt rá; sem a tudományosnak ígért dolgozatodban – amely, ha valóban az lenne, akkor egzakt módon, kellő távolságtartással sorakoztatta volna fel a tényeket, s a véleményalkotást az olvasóra bízta volna –, sem pedig ama hírben (tudósítás? megírt hír? – nem tudom, de nem is fontos), amely miatt, szerintem, BÁRMELYIK, magára valamit is adó médium vezetői megfenyítették volna.

wizes

PubiX!

Szerintem hatalmas felelőssége van az Újságíróknak!

Óhatatlanul befolyásolja az olvasót!

Hiszen – gondolom – felkészült, tehát jobban tud sok dolgot, mint aki csak olvas!

– legyen tárgyilagos! /sajnos kevesen, de Őket érdemes olvasni/

– legyen véleménye! /el lehet fogadni, vagy elutasítani!/

pernahajder

Dombi,

Galád voltál Te is. Tán tudatosan, tán hebrencsségből. Nem a Népszavának, Magyar Hírlapnak, 168 órának írtál, ó nem. Pedig vevők lettek volna rá, tudod ezt Te is. Inkább föltetted ide. Kétséged ne legyen, innen is átvehetik. És át is veszik. Ezzel nem számoltál? Félek, igen.

Székely Kecskés János

Adalék. Langmár Feri küldte nekem, hogy tegyem fel a hálóra. Nem nagyon örültem neki, hezitáltam, aztán egyszerűen elfeledtem. A mostani vita kapcsán eszembe jutott, és felhívtam szerzőjét. Azt mondta mégis tegyem fel. Íme. (Előbb a kísérő levél, aztán a cikk.)

Bayer Zsoltnak a Magyar Nemzetben közölt írásával vitatkozó cikkemet a lap főszerkesztő helyettese közlésre elfogadta. Mint mondta, „mindenben igazad van”. Különböző okokra hivatkozva mégis arra kért, járuljak hozzá, hogy válaszcikkem csak november 8-án jelenjen

meg. Érveinek többségével ugyan nem értettem egyet, de méltányolhatónak tartottam azokat, ezért elfogadtam a halasztott publikálást.

A megjelenés előtti nap délutánján, 16.30-kor ért el telefonon a Magyar Nemzet főszerkesztője, Liszkay Gábor. Közölte, hogy a cikk „okafoyottá” vált, mert Torgyán József tisztázta magát a vádak alól. Nem tudok arról, hogy Torgyán József tisztázta volna magát, mondtam. Ahhoz pedig egyébként sem járulok hozzá, folytatta a főszerkesztő, hogy a lapban a Magyar Nemzetet és annak egyik állandó szerzőjét kritizálják. Felülbírálom főszerkesztő helyettes döntését, közölte, az írás nem jelenhet meg.

Remélem, a cikknek mégiscsak lesznek Olvasói, akik eldönthetik, hogy 2000. november 8-ikára az okafoyottá vált-e!

Bp., 2000. november 7.

Langmár Ferenc

Az aljasságról és a gyávaságról

A Torgyán-család ingatlanairól szóló címlap sztori a Magyar Hírlapban (Torgyán Józsefék költöznek? 2000. október 27.) és a cikket kritizáló Bayer Zsolt írása (A Torgyán-villa titka. Magyar Nemzet, 2000. október 28.) markánsan érzékelteti a sajtó mai helyzetét. A Bayer által leírtak legnagyobb része szerintem igaz. A Magyar Hírlap tisztességtelen eszközökkel, csúsztatásokkal, szakmailag elfogadhatatlan módon tálalta az ügyet, vérlázító amit csinált. Bayer pontosan ír például arról, hogy a Magyar Hírlap jelentéktelen vagy életszerűtlen mozzanatokból miként építi föl manipulációit. Miért van annak jelentősége, hogy – állítólag, mert tanú, forrás persze nincs megnevezve – a munkásokkal eddig még sohasem állt szóba Cseh Mária? Valóban elképesztő, hogy egy útépitést azzal igyekeznek negatív szintben föltüntetni a Magyar Hírlap, hogy kiemelt információvá emelik, hogy az építést úgymond a termőföld legyalulásával kezdték. Az Alföldön ezentúl talán ne épüljenek utak?

Bayer – gondolom, helyhiány miatt – több hasonló részletre még ki sem tér. Mit jelent az, hogy a Torgyánné által megvásárolt telken egy polgári villa állt, „ám” azt az új tulajdonos lebontatta. Nem szabad bontani és utána építeni? Korábban a mai ellenzéki sajtó megkísérelte nevetségessé tenni a polgári jelző használatát, most mégis szájukra veszik: mi a polgári villa jellemzője? Ha parasztház lett volna a telken, akkor az lenne a baj, hogy a magát polgári kormánynak nevező kormány egyik miniszterének snassz egy parasztházban lakni, s az a szemét ledózeroltatja?

Kevésbé fogadom el viszont Bayer kifogásait az épülő házról a lapban megjelenő fényképről. Kényes kérdés a köz- és a magánszféra közötti határvonal meghúzása, a mostani esetben inkább arra hajlok, hogy a Magyar Hírlapban megjelenő fotó elkészíthető volt.

Alapvetően Bayer minősítéseivel is egyetértek, a cikk gusztustalan és aljas, bár ízlésem szerint ezeket a fordulatokat meghagynám a magánbeszélgetések számára. Az újságírónak egy tényfeltáró cikkben úgy kell írni, hogy amennyiben a tények alátámasztják, az Olvasó saját maga vonhassa le a következtetéseket. De e mostani írás erejéig elfogadom a Bayer által kijelölt kereteket. Ennek megfelelően azt állítom, hogy míg a Magyar Hírlap cikke (emlékeztessünk jeles szerzőire: Ferenczi Krisztina és Víg György) valóban gusztustalan és aljas, addig Bayer Zsolté viszont gyáva. A gyávasága abban érthető tetten, amit kihagyott a cikkéből.

Bayer – minden igazsága ellenére – nem néz szembe azzal, hogy a Magyar Hírlap (és a média többi része is: hiszen ne feledjük, most sincs szó a sajtó tényfeltáró munkájáról, mindenki készhez kapott, „hozott” anyagból dolgozott) valós, súlyos, az egész kormánykoalíció sorsát érintő tényekről írt. A Torgyán-ingatlanok ügyének – a mai információk alapján – védhetetlen gyengéje a vagyonnyilatkozatok és a vagyongyarapodás közötti esetleges

szakadék. Ha Torgyán és Torgyánné rövid időn belül nem képes ezt pontos, hiteles magyarázattal áthidalni, az azt jelenti, hogy megbuktak, és megbukott a koalíció – persze csak abban az esetben, ha nem egy következmények nélküli országban élnénk.

Bevallom, nem tudom, milyen fordulatot használnak: jobboldali, kormánypárti, kormányal rokonszenvező sajtó. Mindegy: a sajtónak ez az elenyésző kisebbségben lévő része jószerivel képtelen arra, hogy ezzel a való helyzettel szembenézzen. A Magyar Nemzet is homokba dugja a fejét, nem csupán a Bayer cikkel. Félreértés ne essék. A hazai sajtóról legalább olyan rossz a véleményem, mint Bayernek. Látom a képzetlenség, a korrupció és a gyávaság számtalan példáját.

De ez mellékkörülmény. Az, hogy valakik szemétségeket követnek el (ismétlem, e cikk erejéig fogadom el a Bayer megszabta fogalmi kereteket), nem igazolja másokét. Nem szabad vaknak lenni, nem szabad elhallgatni, ha azok körében, akikkel egyébként rokonszenvezik az ember, nagy bajok vannak.

A lehetőségeket kell keresni, nem csak a „másik oldalt” szidni. Föl kell vetni például, hogy a Fidesz-MPP és az MDF mondja föl a koalíciót, amennyiben a kisgazdák mondjuk az év végéig „nem képesek megtisztulni”. (Tudom ez a „megtisztulás” elég idétlen megfogalmazás.) Lehet szorgalmazni, követelni, hogy a Fidesz-MPP ne tegye azt, amit az SZDSZ 1994-ben, amikor az a meghirdetett elveivel ellentétben, a zsákmányszerzés érdekében (ha emlékeim nem csalnak, az 1994-es második választási forduló éjszakáján az SZDSZ székházában megfordult Fenyő János, László András, Várszegi Gábor – nota bene: már csak Várszegi él közülük) koalíciót kötöttek a posztkommunistákkal. Nem kellett volna.

A kisgazdapárt zavaros ügyei és vélhető/bizonyítható korrupciója elérte azt a szintet, hogy a Fidesznek és az MDF-nek meg kell gondolnia a koalíció fölmondását. Önmagában Torgyán menesztése látszatz megoldás lenne, éppen amiatt a hatalmas súly miatt, amellyel ránehezedett a kisgazdákra.

Ha a Fidesz-MPP és az MDF a koalíció fölmondása mellett dönt, kísérletet kell tenni a kisebbségi kormányzásra, akkor is, ha tudható, hogy nemtelen támadásoknak lenne kitéve a kormány a MIÉP esetleges külső támogatása miatt. Amennyiben a kisebbségi kormány nem tartható fenn, előre kell hozni a választásokat. Akkor is, ha az kormányváltással járhat. Az SZDSZ példájánál maradva: a szabaddemokratáknak és politikai kultúráknak sokkal nagyobb károkat okozott az SZDSZ hataloméhsége és 1994-es kormányba lépése, mintha ellenzékben maradt volna. Ezt Orbán Viktornak, aki már bizonyította, hogy korábban képes volt hosszú években előregondolkodni, nem szabadna elfelejtenie. Ha mégis el akarná, akkor emlékeztetni kell rá.

Minden ellenkező híresztelés ellenére Magyarországon a köztársaság elég stabil. Kibírja, ha négy évig, nyolc évig valakiknek nem tetsző kormány van hatalmon. Az aljasság és a gyávaság uralma nehezebben vészeltethő át.

Langmár Ferenc

Gyurkaferko

Olvasom itten, hogy micsoda baj van a „jobboldali” sajtó háza táján. Nem biztos, hogy valóban helyes dolog a szennyes ilyesféle kitergetése (mindenképpen muníció a politikai ellenfeleknek), de egy megjegyzésem lenne. Asszem az a különbség a jobboldali meg a baloldali sajtó között, hogy aki a bal-liberális lapokhoz (pl. a Népszabihoz) megy politikai újságírni, az tudja, hogy miért megy oda, és tudja, hogy mik a játékszabályok. A lap meghatározó publicistái már húsz-harminc éve ugyanazt csinálják: manipulálják az olvasót. Rég túl vannak a meghasonlás kérdéskörén, lelki fogaskerekeik még az „átkosban” megtanultak idomulni az éppen elvárt irányvonalhoz.

Ezzel szemben a jobboldalon még újra és újra feltűnnek a tisztesség keresői, akik nem biztos, hogy hibátlanok, de igyekeznek gerinces emberként élni és írni. Ezeket a publicistákat nevezhetnénk a Lovas-Csúcs polémia „Csúcs”-szerű szereplőiként. Idealisták.

Azt hiszik, hogy azért, mert a jobb oldali erők igyekeznek tisztességesebben kormányozni, azért itt már a tisztesség a vezérlő erő.

És csalódnak, amikor kiderül: ahhoz, hogy egy tisztességesebb jobboldali kormányzás lehessen, a jobboldali sajtónak ugyanolyan „praktikákat” kell alkalmaznia, mint a bal-liberális oldalnak.

Pedig tudomásul kell venni – sajnos – egy paradoxont: a tisztességesebbnek vélt kormányzás háttérében egy ugyanolyan tisztességtelen sajtóra van szükség, mint a másik oldalon!

Ez elég elképesztő, de így van. Aki pedig nem bírja, vagy küzdeni akar ez ellen, az vagy legyen nagyon gazdag – hogy ne kelljen a hirdetőik megrendeléseitől függnie újságja létének –, vagy álljon a partvonalon kívülre, ne vegyen részt a „játékban”. Neki elég, ha a végeredményt megtudja: a jobb, vagy a bal nyert...

Trebitsch

Kedves Gyurkaferkó,

bocs, de ellent kell mondanom. A „baloldali sajtó” (egyszerűsítés, de talán érthető) én úgy látom, magáévá tette azt az alapelvet, hogy a cél szentesíti az eszközt. Ők saját magukról nem gondolják, hogy eszközök lennének, de azt igen, hogy saját preferenciáik képviselőinek segítése, vagy egyszerűen az általuk vallott nézetek képviselete megengedhetővé tesz bármit. Olcsó népszerűség-hajhászást, alpári poénokat, csúsztatásokat, röffleveleket, bármit. Hiszen a cél jó, a cél nemes. Ebben még akár igazuk is lehet, azt hiszem, mármint a célról; többféle igazság is létezhet.

De a cél – soha – nem szentesíthet aljas eszközöket. Ha a „jobboldali sajtó” átveszi a praktikákat, és az általa jónak vélt célok érdekében szintén nem fog válogatni az eszközökben, akkor egyszerűen vége van. Népszerű (-bb) lesz, több pénze lesz, többen fognak hallgatni rá, olvashatóbb lesz, talán még okosabb, szellemesebb is lesz, viszont nem lesz jobb ő sem a Deákné vásznánál. Én mint outsider hiszem azt, hogy pillanatnyilag ez még nem így van.

Ha valaki úgy dönt, hogy inkább megeszem a férget, mint hogy a férgek megegyenek, ezt emberileg, egyénileg, ha nem tudom is elfogadni, de megértem.

Ha viszont a teljes jobboldali sajtóra ez lesz a jellemző, akkor mi lesz a különbség? Semmi, csak a célok, amik igazolják... ? Köszönöm, én abból nem kérek.

A tao nem hülyeség. Sőt.

pernahajder

Érdekes Babarczy Eszter megjegyzése a szekértáborokról.

Nos látni kell: 1990 előtt újságíró csak az lehetett, akinek bizonyított volt politikai megbízhatósága is. Jogszabályi szinten – kormányhatározat – írták elő ezt a követelményt. 1990 után a csapat jó része szekértáborra szerveződött. Amellyel szemben nyilván csak egy másik, jól szervezett csapat vehetné fel a küzdelmet. Ahol egyéni sérelmeket félretéve próbálná meg az ellenoldal megszervezni önmagát és megteremteni a nyilvánosság másik pólusát.

huculpastor_d

demus-tól idézem:

„Nagyon jól emlékszem, 1990-ben a Népszabadságban megjelent egy antiszemita jellegű – finoman kifejezve – cikk. Annak szerzőjét Varga Domokos Györgynek hívták. (V. Domokos György: A kisebbség és a zsarnokság, Népszabadság, 1990. április 29.)”

A cikket eltettem, bizony nagy vihar kísérté. Újra elolvasva, annyi állapítható meg, hogy amennyiben az a cikk antiszemita jellegű, akkor az ÉS, a 168 óra, a Mancs, a Népátszabó, a

MH, a Népszava, minden számának néhány cikke, vagy oldala, Mancs esetén egésze, magyar-ellenes jellegű...

„Van még egy másik: mi az hogy nemzeti oldal? Ha van nemzeti oldal akkor kell lenni, hiszen magától feltételezi, egy nem nemzeti oldalnak is. Ez az ami igazán izgat, mert mitől nemzeti egy magát nemzetinek mondó oldal (az most más kérdés hogy mitől oldal és miért oldal), akkor miért nem nemzeti a másik oldal, ha már oldalazunk.”

Könnyen belátható, hogy a kommunisták oldala nem nemzeti, ezt Demus is leírja, indirekt úton. Ugyanígy a kozmopoliták sem tartozhatnak a nemzeti oldalhoz. A mai Magyarországon, de ez így van már vagy 10 éve, a jobb és a bal oldal jelentésnélkülivé vált. A nemzeti, nemzetietlen, nemzetellenes, könnyen érthető és behatárolható fogalmak, hibátlanul vonatkozathatók társadalmunk egyes csoportjaira.

Ha vannak antiszemiták, folytatva Demus gondolatait, vannak szemiták is, ugyanígy, vannak magyarok és magyarellenések is.

„Na, nézzük csak. A Demokrata és a Fórum, az bizony a nemzeti oldal lapja ill. sajtóterméke, és meglehet nézni a stílusukat. [Könnyen beláthatja Ön is, hogy ennek a két lapnak az olvasótáborára nem igazán a gyors és pallérozott észjárás a jellemző. De nemzetiek...]”

Demus, nem ártana az előítéletek, rasszista feltételezések helyett, megismerni néhányat az olvasók közül. Gondolom nagy meglepetés lenne számodra, hogy „szürke állomány” helyett, ott találod meg a „szürkeállományt”:). „...meg lehet nézni a stílusukat:)”

livcsi

Kedves Varga Domokos György!

Én egy szóval sem mondtam, hogy minden úgy jó, ahogyan van. Valóban, teszem a dolgom, amibe az is beletartozik, hogy néha borítok. DE CSAK HÁZON BELÜL és lehetőség szerint szemtől szembe. (Kedves rovatvezetőmnak biztosan okoztam már ezért néhány álmatlan éjszakát.)

Tudod, nem hatalmas és látványos háborút kell megnyerni, hanem kisebb, okosan vezetett csatákból kell nyertesként kikerülni.

Úgy véled, jó az, amit teszel. Oké. De ugye Te sem hiszed, hogy ez a topic, bármit is megváltoztat? Legfeljebb néhány elvakult Magyar Nemzet-utálónak adtál csámcsognivalót és néhány embert magad ellen fordítottál. Megérte/megéri?

purplerain11

Kedves VDG!

szerintem csak kétféle újságírás létezik, a tisztességes és a tisztességtelen. Az, ahogy és amiért kirúgtak Téged a Magyar Nemzettől, sajnos azt erősítette bennem, hogy ott nem tisztességes újságírás folyik. Megerősítette ezt bennem Tőled függetlenül Ossián tíznapos termése, amit itt naponta elemeztem.

Sosem mondtam vagy írtam, hogy az SZDSZ oldaláról mindenki tisztességes, sőt, ilyen témákban én nem is írogatok. TGM és Eörsi munkásságáról is az a véleményem, hogy van amiben igazuk van, de sokszor van, amiben túlzásba esnek.

A szememben Te a Magyar Nemzettel kapcsolatban tisztességes voltál különösen azért, mert vetted a merészséget és le is írtad. Az ottani béltollnokok fenyegetőzésére ügyet se vess, percmemberek csupán.

Az, hogy a fentieket elismertem, messze nem jelenti azt, hogy minden más írásodat is ilyen korrektnek érzékelem, mint ezt.

Sőt nagyon sok korábbi irományoddal messze nem értek egyet.

Te egy tisztességes, de igen rögzös utat kezdtél most járni, ebből nehezen fogsz megélni.

Talán itt az ideje, hogy elgondolkodj azon, hogy a szavazók fele nem a jobboldalra szavazott és ők is emberek, akiket jelenleg a hatalom teljesen semmibe vesz. Ezen emberek

szavazataiért megy a harc, de ebben a Fidesz már esélytelen. Talán meg kellene keresned egy olyan erőt, aki középre vonzza az embereket és nem a szocikhoz. Ez nem biztos, hogy SZDSZ, például ott bambul az MDF is.

Persze már ők végleg leszerepeltek, de mégis a jelenlegi hatalomban ők az egyetlen tisztességes erő.

Amúgy hülyeség a jobboldal állandó témáin erőlködni, és az SZDSZ vagy a szocik képviselőin köszörülni a nyelved.

Hülyeség a zsidókérdés feszegetése vagy a környező államok állandó cseszegetése magyarügyben.

Amit megtehetsz, az az, hogy a hatalmon levők disznóságait taglalod, mert kizárólag ez érdekli az embereket.

Ez a legrövidebb út. De már elindultál a tisztesség felé.

Varga Domokos György

Válasz pvcpadlonak

Kérése: „Egyszer már szóba került az Indexen egy Népszabadságbeli cikke a numerus claususról... megtenné, hogy ide kopizná?” Válaszom: nem írtam cikket a numerus claususról, viszont írtam egyet „A kisebbség és a zsarnokság” címen. Nem tudom ide kopizni, de ha tudnám, se tenném, mert szándékkal ellentétben nem a kölcsönös megértést szolgálnám, hanem a feneketlen viszályt szítaná.

Kedves de Valera!

Az ég szerelmére, mitől magánügy ez?! Mitől magánügy, hogy a jobboldal, amelyet tárt karokkal és szívekkel vártak 1990-ben, képtelen egy tisztességes, bátor, okos lapot csinálni? Szavaidból ítélve Te is egy igazi, szeretetre és tiszteletre méltó, derék ember vagy, akiből süt a jó szándék. Sőt, világos az is, hogy kiválóak az agyi képességeid. Nincs is semmi baj, minden rendben van, csak ne jutna eszembe Csányi Vilmos etológus legújabb könyvéből néhány különös sor. „A kutyák nagyon tudatosan birtokolják pórázukat, és számukra ez nem a korlátozás, a rabság szimbóluma, mint ezt az állatokhoz nem értő, lelkes szabadgondolkodók hiszik, hanem éppen ellenkezőleg, a szeretet, a gazdához tartozás jelképe.” Én is szeretek kutya lenni. De ha soha nem vethetném le a nyakörvet, mindig csak az lennék! Nem vehetem semmibe az evolúciót!

Kedves Kovács!

Elnézésem, hogy kimerítő leveledre csak most válaszolok. A leglényegesebb felvetésem: miért jó nekem, ha csámcsog az „ellenség”. A leglényegesebb kérdésed: Miért írtam meg. Ezekre válaszolok.

Nem a szerint írok, hogy mit vált ki azokból, akikhez nem szólok. Szólok mindenkire, de legkevésbé a felfegyverzett kommandósokhoz.

Az írás nálam egy megfigyelési folyamat: történt valami, amit fontosnak gondolok megérteni, feldolgozni, formába önteni. Megteszem. Aztán – mivel, mondom, fontosnak vélem –, közkinccsé teszem. Mivel a világ nem elsősorban pitbullokból áll, sok elismerést, bátorító szót kapok cikkeim és könyveim után egyaránt, ezért bátorkodom azt hinni, mondandóm nem teljesen értéktelen és érdektelen. Ha pedig nem az, akkor bárki más csakis gazdagodhat általa: vagy azért, mert erősíti, vagy azért, mert gyengíti saját érveit, megérzéseit. S akkor már nem

cselekedtem hiába. Kell ennél több? Aligha. Ha pedig a mások csámcsogása zavar, vagy ne figyelj oda, vagy tanítsd meg őket szépen enni. Nem könnyű, de legalább nemes feladat. Nemesebb, mint szájkosarat árulni.

Kedves Mindenki!

1. A fő kérdésem az volt, szétlőjük-e az újságírókat. Bárki, bárhol, bármiért.
2. A valamennyiünk fő kérdése: amit tettem, előre vagy hátra mozdított. Pl. a jobboldal ügyét. Vagy csak a Magyar Nemzetét. Nincs esélye, hogy valamennyien egyetértsünk. Annak van esélye, hogy megértsük a másik mozgatórugóit; nem kell átvenni, csak tisztelni. Nincs az a politikai vagy médiaháború, amely indokolhatná az irtó- vagy elhallgattató eszközök szabad használatát. Ez az én véleményem. Liszkay azt mondta, hogy a sajtószabadság alatt az értendő, lehet szabadon sajtót alapítani, és ott szabadon beszélni. De nem azt, hogy a Magyar Nemzetben az jelenjen meg és úgy, ahogy az szeretné. Jó, megértem, elfogadom. Na de ha egy icipici csatornát találok – mások bátorításával, segítségével – magamnak, milyen lélek az, és mitől demokrata az, és mitől előremutató az, aki ezért szétlövással fenyeget? Nem akarok bolsi barbárok után nemzeti barbárokat, még akkor sem, ha készséggel elismerem: ennek az országnak az egyetlen igazi esélye az volt, ha végre egy új generáció győz. Kötelessége mindenkinek meglátni a sok jót és hasznosat, amit két év alatt tett. Valóban torzult elmére gyanakszunk, amikor azt látjuk, hogy az ÉS publicistái soha – vedd szó szerint – soha egyetlen alkalmat nem hagynak ki, hogy pénteki vezércikkükben ne Orbánékat csesztessék. De ettől még nem őket segítem, nem a magunk erőit gyengítem, ha elmondom a saját meglátásaim. Csak egyetlen példa: attól fog összeomlani a Nemzet, mert megírtam, hogy D. Horváth úgy intéz el egy vitás kérdést, hogy csak? Ettől kevesebben fogják venni az újságot? Egyáltalán. Viszont lehet, hogy többen. Mert D. Horváth esetleg felteszi magának – vagy más neki – a kérdést: helyesen csinálom (csinálod)? Két eset van. D. Horváth koncepciózusan, előre megfontoltan teszi, amit tesz, tehát meg tudja védeni magát; ekkor a válasz egyszerű igen. De az is lehet, hogy D. Horváth nem tudja megvédeni álláspontját, mert nem ésszel, hanem izomból válaszolt. Ezután akár még jobb is lehet az újság, több az olvasója. Valóban félni kellene ettől? Üdv.

Válasz Székely Kecskés Jánosnak

Kedves János!

Az első kérdésed – miért tartoznánk más politikai táborba – először költőinek gondoltam, ezért siklottam el felette; most viszont, hogy újra megkérded, mintha belém látnál: nem is olyan egyértelmű a válaszom. Már nem fűlik hozzá a fogam egyáltalán, hogy táborhoz tartozzam. Ha magamba, érzésvilágomba nézek, azt látom, hogy több szeretet árad tifelétek, s több kíváncsiság a másik irányba. A tábor ma már inkább szellemi gettó nekem, öncsonkítás; rokonszenvesebb nekem a Senki Földjén lenni (a Székely Ferencsel készített interjúm címe, nem véletlenül; ld. majd szintén a könyvben), s onnan kérni egy-egy találkozás, egy-egy érintés erejéig bebocsájtást.

A másik kérdésedre: ami számomra is biztos, hogy a balliberális sajtó túlsúlyban van, s ha többet is ír meg, mond el, mint a jobboldali sajtó, rá igazán csak arra száll, aki hozzá képest a másik oldalon van. Csakhogy a kérdés igazából úgy szól: a jobboldali sajtó magatartása, színvonala elégséges ahhoz, hogy az üvöltős indiánharcot megnyerje a másik törzsi médiával szemben? A nyilvánvaló hiteltelensége nem éppen hogy csökkenti még a szerény nagyságához képest is a súlyát?

Tudom, persze, milyen átkozottul nehéz helyzetben van, hiszem egyben saját maga létharcát is vívja. Csakhogy megadatott nekem egy miniszterelnökhöz közeli tanácsadóval beszélgetnem, és kiderült, hogy a szóban forgó napilapot sokkal inkább szolgálkúnak tartják, mint azt elvárják tőle. Ne felejtjük el azt sem, amit a Kövér nyilatkozott a saját oldala sajtójáról (tartalmi lényege: csak a barátaittól ments meg...) De újra árnyalni kell a képet, mert még így is vannak olyan jobboldali politikai tényezők, akik úton-útfélen megsértődnek, mert a lap nem azt csinálja, amit ők szeretnék...

Ha némelyek némi nosztalgiával gondolnak arra a másfél hónapra – és Te is megtiszteltél ezzel –, az csak azért lehet, mert Kelemen Iván soha nem szólt bele, mi legyen, mi ne legyen a lapban. Egyik beszélgetőtársunk fogalmazta meg okosan: az újságírók manapság nem az olvasóra figyelnek (legalábbis nem az igényére, hanem a befolyásolhatóságára). Márpedig én ezt próbáltam elérni az Újmaónál: olyan lapot csinálni, amit az olvasó képes szeretni. SZERETNI. Üdv.

AZ ÚJSÁGÍRÓ EVOLÚCIÓS FELADATA

Az újságíró alapkérdése mindig az, hogy miről és hogyan írjon; ami mögött különben egy legalább ilyen fajsúlyú kérdés húzódik meg, jelesül: miről ne írjon, vagyis miről hallgasson. Mint „kapuőr”: milyen információkat, véleményeket zárjon el, s melyeknek adjon szabad utat a nyilvánosság felé. Az újságírók zöme – mint bármely szakma képviselőinek zöme – igazodik. Kimondva-kimondatlanul tudja, hogy mit várnak tőle; elsősorban is a felettesei: tulajdonosok, szerkesztők; másodsorban pedig a közönsége. Ha ezek az elvárások nagyjából találkoznak, illetve megfelelnek a saját maga által támasztottakkal, akkor nincs különösebb gond (feltéve, hogy az egyre élesebb piaci versenyben orgánuma talpon tud maradni). A baj tulajdonképpen ott kezdődik, ha ez a megfelelés nehezen akar összejönni. S ha belegondolunk, ehhez nem is kell olyan sok: elég, ha az újságíró másképp gondolja a szerepét betölteni, mint azt korának szerkesztői, szerkesztőségei óhajtják.

Mert mi jellemzi korunk médiáját? Aki elsősorban a pénzért ír, az megy a jól fizető kereskedelmi csatornákhöz, bulvár lapokhoz. Aki elsősorban meggyőződésből: nemzeti, keresztény, jobboldali stb., vagy baloldali, liberális, kozmopolita stb. eszmeiség szolgálatában írna, az felkeresi eme eszmék táborhelyeit, és feladatra jelentkezik. Aki pedig nem akar mást, mint szakmájából egyáltalán megélni, egyik napját a másik után tengetni, az mindenféle különösebb szellemi igényesség és megnyilvánulás nélkül aprómunkát vállal ott, ahol egyáltalán kap.

De milyen kilátások és lehetőségek maradnak azoknak, akik egyszerre szeretnék komolyan venni a sajtó, a saját maguk és bizonyos értelemben a közönségük szabadságát, függetlenségét? Azzal együtt is, hogy pontosan tudják: függetlenség mint olyan, újságíró számára valójában nem létezik. A teljes függetlenség luxusát legfeljebb a pénzes tulajdonos engedheti meg magának, de alatta már senki (hacsak nem a tulajdonos „úri kedvéből”).

Különös, de a kétségek között őrlődő újságíró váratlan eligazítást nyerhet egy egészen más szakma jeles tudósától, Konrad Lorentztől. A Nobel-díjas biológus-filozófus természetesen egyetlen szót sem ejt a hetvenes években megjelent s mostanság újra kiadott izgalmas könyvében, *A tiükör hátoldalában* az újságíróról és esetleges feladatáról. Az állati és emberi evolúciós kérdésekkel foglalkozó műből az újságíró mégis megerősítést kap, hogy felvetései egyáltalán nem alaptalanok és egyáltalán nem feleslegesek.

Addig a felismerésig eddig is eljuthatott, hogy mi a jelentősége a szabad információ-áramlásnak és véleménynyilvánításnak. A demokrácia lényege: a választás. Ha nincs szólás- és sajtószabadság, akkor nincs véleménykeringés, nincs szabad választás. Kvázi-választás volt a Kádár-rendszerben is (amikor csak *egy közül* lehetett választani), s erről a rezsim-intézményről már tudjuk, milyen kvázi-demokráciát – ún. *népi demokráciát* – erősített. A tömeg ma sem annyira mély meggyőzések és megfontolások, inkább felszínes benyomások alapján választ. Minél torzabb, hiányosabb az általa látott kép, tehát minél másabb, amit lát, mint a valóság, annál kevésbé tekinthető demokratikusnak a választás, hiszen annál kevésbé nyugszik *független* akaraton és *szabad* döntésen.

Mondom, ezt eddig is tudhattuk. Amire viszont csak Konrad Lorenz olvasása közben jön – vagy jöhet – rá a helyét és szerepét kereső újságíró, az nem több és nem kevesebb, mint hogy ő, a firkász, a zszurnaliszta voltaképp potenciális evolúciós tényező. Mégpedig a következők miatt:

Ha besorolódik azok közé, akik a szellem függetlensége helyett az elkötelezett újságírást és bizonyos értelemben a szellemi gettósodást támogatják és erősítik, akkor a szellemmel mint kultúrával éppen az történhet meg, mint ami az emberi fajjal akkor, ha különféle egyedek és csoportok eleve kimaradnának a fajfenntartásból: *csökkenne a változatok száma, s ezzel pedig*

az alkalmazkodás, a túlélés esélye. Az emberiség egyfelől – e tekintetből épp úgy, mint az állatok – a genetikai öröklés révén jut a legkülönbözőbb ismeretekhez; ezek között a mozgástól kezdve az erkölcsi megfontolásra való képességig nagyon sok minden megtalálható. Másfelől viszont az emberi faj sajátossága, hogy szelleme révén – a nyelv, a tárgyiasítás segítségével, a fogalomalkotás, a gondolkodás képességével – ún. *szerzett* tulajdonságokat (ismereteket, véleményeket) is át tud adni. Amikor az egyén közkinccsé teszi a saját tudását, vagyis ez beépül a kultúrába, és ez írott formában vagy másképp rögzítve átadódik és átöröklődik a többi embernek, akkor ez a folyamat a dolog természeténél fogva sokkal-sokkal gyorsabb, mint ami az állatoknál – és az embereknél – a genetikai átöröklés révén zajlik. Eppen emiatt *az emberi szellem képes – ha úgy tetszik – előreszaladni, vagy legalábbis elszakadni a filogenetikusan (törzsfelődésileg) meghatározott embertől*; képes tehát a kultúrát, illetve a kultúrán keresztül az emberi életet olyan irányba terelni, ami a fejlődéstörténetileg kialakult embertől idegen valójában. Ennek felel meg az a jelenség, amikor egy ún. magas kultúra fejlettsége csúcsára érve egyik napról a másikra összeomlik. Konrad Lorenz szerint manapság szintén fenyeget ez a veszély.

Ha fenyeget, hárítsuk el.

A hagyományörző erők: a konzervatív, nemzeti eszmék lelkes szolgálatával az újságíró késleltetheti a talán túlságosan is zabolátlan és felelőtlen szellem előreszaladását, elszakadását; netalán megakadályozhatja magas kultúránk hirtelen összeomlását.

És ha e lelkes szolgálata során akadályozza a más szellemű információszerzést és információáramoltatást; az újabb és még újabb vélemények, akár teljesen új életszemléletek megszületését? *Az emberi törzsfelődést?*

Lorenz tehát kétségtelenné teszi, nem kerülhető meg az alapkérdés: Mi a szellem fejlődéstörténeti funkciója? Benne az újságíróé...

A válasz kihordása azonban voltaképp ránk marad.

A minap, amikor Budapesten csak úgy bementem körülnézni egy elektronikai szakboltba – történetesen a Sonyhoz a József körúton –, százezerért láttam egy olyan memóriakártyás hangrögzítőt, amely egyébként mindazt tudja, amit egy tenyérnyi mikrokazettás magnó, csak fele méretben és teljesen hangtalanul. Nos, ilyenkor válik egyértelművé számomra, hogy ma valóban a szellem, a kommunikáció szelleme az, ami – szemben a genetikai átörökléssel – hihetetlenül felpörgette, szinte felizzította egész életünket. Ez a szellem az ismeretek elképesztően gyors rögzítésére, feldolgozására, továbbítására és oly mértékű szaporítására, sokszorosítására képes, hogy mindennek drasztikus mellékhatások nélküli, mondhatnám „szerves” megemésztése az emberiség egésze számára egyszerűen lehetetlennek tűnik. Amikor az életszínvonal fogalmából kirekesztődik a család, a közösség, a nemzet és a nemzeti kultúra iránt érzett felelősség, a hit és erkölcs fontossága, és egyre nyilvánvalóbban a pénz, és mindig-mindig újra csak a pénz, ami minden fontos dologban kimondja az utolsó szót, nos, ilyenkor az újságíróban mégis az a meggyőződés kezd felülkerekedni, hogy a szabadon szárnyaló, független szellemmel szemben a hagyományörző, konzervatív szellemet kell támogatnia. Fel kell adnia tehát a függetlenségét? Ki kell szolgálnia a nemzeti erőket? A nemzeti jelszót kitűző politikát? S másfelől: mindenféle megértésre való hajlam nélkül támadnia kell a balliberális eszméket és szószólóikat?

A nemzeti elkötelezettségű, jobboldali újságírók közül bizony majdnem mindenki pontosan ezt csinálja. (Fordítva nem teljesen ugyanez a helyzet, talán mert „odaát” is kezdenek ráébredni az egészséges nemzeti önvédelem jelentőségére; de most legyen elég ennyi, ne szakítsuk meg a gondolatmenetet.) Ráadásul az olvasók is előszeretettel osztódnak táborokba, s ők maguk is elvárják ezt az igazodó csordamagatartást újságíróiktól.

Csak az a nagy kérdés, valóban bekövetkezik-e az, amit újságíró és közönsége remél ilyenkor? Valóban a nemzetről, az érző és hívó emberről megfeledkező – nevezzük így – kereskedő-szellem palackba való visszaszorítását segítjük-e akkor, amikor az ellen-szellem

földi képviselőit, politikai letéteményeseit kritika nélkül szolgáljuk? A hatalom csalfa dolog, a hatalomban lévő mindig könnyűszerrel magyarázatot, indokot talál a félrelépésére; ha neki idegen újságíró – vagy politikai erő – támadja érte, ez még talán meg is erősíti igazában. A lelkiileg hozzá kötődő újságírónak ezért duplán felelőssége, hogy szavával, hogy saját véleménye kifejtésével figyelmeztessen. Az sem lényegtelen kérdés persze, hogy egy szekértáboros médiavilágban meddig marad erre lehetősége, szabad orgánuma. *Ezen* az oldalon ugyanis lassan becsukják előtte az ajtókat, az újságoldalakat. Ha pedig kritikájával átmenne a *másik* oldalra megnyilvánulni, azonmód ellenséggé válna. Végképp nem lennének meg benne a segítőkészséget, szavai nem is lennének többek falra hányt borsónál.

Látható tehát, hogy a bölcs evolúciós szerepre vágó újságírónak marad a legnehezebb: egyszerre kell a szabad szellemet szaladni hagyni és kötőfékre fogni. Ugyanazt támadni és támogatni. Beszélni és hallgatni ugyanarról. De Konrad Lorenz akaratlan segítsége révén legalább végre tudja, hogy ez az ő nagy, igazi evolúciós feladata: a borotvaélen táncolás.

Ha a világ olyan,
amilyennek látjuk,
akkor az én meg az ő világa
kölsönös megértésére
csupán egyetlen esély
adatott meg:
ha időnként bebocsátást
kérünk – vagy nyerünk –
egymás világába.

Varga Domokos György

- Azoknak van-e igazuk, akik azt mondják, mindegy, honnan jössz, az számít, hova mész; vagy azoknak, akik úgy vélik, kutyából nem lesz szalonna: a régi elvtársi környezetet nevelése egész életre szól. *(Lelkesedések kora)*
- A Nyilvánosság Klub határozottan irányt és ellenséget váltott: elkezdte számolni, hogy Magyar Televízióban hányszor hangzanak el bizonyos *nemzeti töltetű* szavak. *(Félelmek kora)*
- E korszak elejét áttekintve megdöbbenő, hogy a sajtóhíztériák mennyire pontosan szóródtak a fontos politikai események köré. *(Akciózások kora)*
- „A jobboldali sajtó ugyanis nincs, illetve alig van, s legmarkánsabb képviselői nem konzervatív úriemberek, hanem hol immorális gazemberek, hol elvadult fantaszták, hol meggyőződéses antiszemiták.” *(Szerepcserék kora)*
- A nemzeti oldal, úgy tűnik, készítheti a győzelmi jelentését. *(Déjà vu-k kora)*

A SZERZŐ

eddig megjelent könyvei:
ÉS ÍGY TOVÁBB...
(Varga Domokos:
KUTYAFÜLŰEK c. könyvével
egy kötetben, 1992)
A VÁRATLAN TANÚ (Véletlen
vagy összeesküvés?, 1995)
K. I. KICSODA? (1999)
CSALI, GYILKOS, ÁLDOZAT
(A rendszerváltozás
árnyékában, 2000)

a BUDAPESTI MÉDIA INTÉZET,
valamint
a SOTER LINE
OKTATÁSI KÖZPONT-hoz
tartozó
ATHÉNÉ KÉT TANNYELVŰ
SZAKKÖZÉPISKOLA
újságíró osztályának
oktatója